

nyaf-nyaf csúf nyif-nyaf; smiorcáit; quäkend-quengelnd. 1588: Talas gergely az Sombori biraia monda hogy eo le vagia az porgolathot en tiltottam mind Istenre feyedelemre feoldes vramra vrara hogy le ne vagia de eo azzal nem gondolwan le vonatta vagotta az porgolathoth meg hogy tiltottam vramra rotwl zidoth azt mondta Nyáph Nyáph bestye kwrwa fia [Zsákfvá Sz; WLt Lucas Barlas jb vall.].

nyagat 1. zaklat, háborgat; a pisa/sicii, a bate la cap; belästigen. 1586: Mathe Chizar Mihaj zolgaia vallia, Az Mihelybe Az Chizar Leorincz aky el Ment az Niaggattia vala Grusz Leorinczet [Kv; Tjk IV/1. 547]. 1816: ez az Kotro Gabornéis panaszoja hogy a mostani Biro nyagatya a' Portiojert negy V for ker rajta [Kv; IB gr. Korda Anna lev.].

2. (nót) zaklat; a hártni; (Frau) belästigen/helligen. 1704: Haller György uram pedig mindenekfelett igen jóllakott vala, mert hogy bejöttünk aztán csak nyagattat az asszonyokat [WIN I, 245]. 1723: láttam ... hogy Marosán Gligor Mariát az agyban félvetétté maga melléje fékűtt ot jól nyagattat, markásza s jádzott velle [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI].

3. (állatot) háborgat, kerget; a haitui/goni (animale); (Tier) treiben. 1776: az Farkasak már kilecz (!) kopomat mind az leg jóvát meg evék az szegény kopokat njagattjak es szaggattják az Puskások szemek láttokra [Négerfvá SzD; Bfn Bánfi Péter lev.]. 1789: a Ludat alatt nyagatták, de kik lettenek légyen nem tudom meg mondani [Dés; DLt]. 1804: a kutyak ... egy malatzt a Deberke viziben meg szoritván, azt nyagatták s mardosták [Dés; DLt 82/1810].

nyáj 1. háziállat-csorda; turmá; Herde. 1717: az Biro Dobos Péter be hajtotta az egész nyáját az Exp(one)ns ó kglme jószágára [Kál MT; Berz. 12. 92/7]. 1746: az én hirem és akaratom ellen bé hajtattott tsordanak taxáját ő Kglme conscribálni attentalta és az nyáj taxájátis nem az én, hanem más b(ete)s(ü)(ete)s Viski Mihály nevű ember kezében adta [Torda; TJKt III. 45]. 1803: Hogy ezen pásztorok midőn számadások és kezek alatt lévő nyáját pásztorlások által kezük alá vészik, minden megeshető veszélyektől híven szorgalmasan őrizni tartoznak | Hogy tavaszi és őszi bejárások mindenik pásztor maga számadása alatt lévő nyáját (: más nyájjal egybe ne bocsátván :) külön jártassa és őrizze [M.hermány U; RSzF 191–2]. 1804: míg pedig ősszel az idő engedi és a falu parancsolja, tartoznak a pásztorok a nyájjal kihálni, azaz legalábbis Szentmihály-nap után három hétig [Kisbacon U; i.h. 195]. 1806: Valamikor a közönség bírása poroncsol, akármi időtájban is, a nyáját legottan kihajtják ... az hazabocsátásban a nyáj előtt jönien egyik és lassan-lassan maga után bocsássa mind a porgolát kapuig [F.rákos U; i.h. 198].

Sz. 1662: A töröknek pedig abbéli kívánsága, hogy személye mellől elálljanak, nem egyébre való volna, hanem csak hogy szakadást szerzhessenek maga a fejedelem és az ország népe között, akarván, mint pásztort a nyáj mellől

amoveálni, eltudni, s az országot annál könnyebben elvesztetni [SKr 649].

2. juhnyáj; turmá de oi; Schafherde. 1594: Ha karachion vthan valaki Juhott veszen keözzeólok abban az eztendeőben ne(m) foghnak ki juhott Niaia keözzeól hanem egy barannial tartozik chiak az konihara [Baksa Sz; UC 113/5. 42]. 1604: monda Dobai Andras eben az luhban ennekem chiak egy berbeczet adgiatok az többre az Kőpeczi niaibol adgiatok [UszT 18/160 Balas Pal Andras Almasi pp vall.]. 1648: Ztan Mucziát zkutársága alatt hoztak volt az eleőtt haza santa fejeős juhokat nro. 65 hatvanöteőt. Jtem három ánta berbeczyet ... Egy santa fejeős keczykét nro. 1. Ezeket itt Kománán találtuk, nem oda ki az mezeőkön léveő nyáj keözzeőt az Ugrai határon [Komána F; UF I, 940]. 1714: a' káros Gazdáknak praetensio szerént volt héjja a' Nyájnak Meddű Juh 7 [A.csernáton Hsz; HSzjP]. 1780: három Pakulár lévén az Falunkba egy Nyájnak az edgyik közlőlők akarván maga Juhait külömböztetni és el választani, de az más két Pakulár arra nem állott, hanem hogy együtt legeltessék Nyájokat [F.laposnyak H; Ks 75. VIII].

3. marhacsorda; ciread; Viehherde. 1759: Elsőbben a tehénpásztorok a mezőben vagy akárhol nyájok közül való marhát látnának a csordájokon kívül keringeni, tartozának a nyáj közti keríteni [Papolc Hsz; RSzF 187]. 1770: az actor gazda, kisebb Pető Jánosné tudja bizonyosan, hogy amely napon az marhája eltévedett volt, és jó reggel, tehénfejés ideje előtt egy kevéssel jelen volt az udvarán az elkárosodott marhája; és az incus pásztornak hírt akkoron nem tett, hanem kereste maga a gazda, és megtanálta az falu mellett azon nyáj között, amelyben számadás alatt bé volt adva [M.hermány U; i.h. 206]. 1782: Árkosi Ütő Ferenc és Ütő András praetendálván két tehenmarhájoknak az árát a tehénpásztorokon ... Világosan konstál, hogy az irt pásztorok nem voltak a falu nyája mellett, midőn a tehenek elmaradtak [Árkos Hsz; i.h. 215]. 1809: egy marha le esvén a köszálon lába ki törött és azt Also Rákoson megis ütöttek ... de hogy valami dögletes nyavalya grassált volna a nyájban ... a nem igaz [Vargyas U; UszLt ComGub. 1634].

4. lócsorda, ménes; herghelie; Pferdeherde. 1571: egy jó paripat keoztunk találunk, lofeweknek sokaknak es keossegnek kijet jobbadnak hallottak nyayatul el üzettek [SzO II, 326]. 1603: Gaspar Balint nagy Galambfalw ... ezt wallia mikor mj az meneseket be akarok Indittanj ... ot nem wolt akor az a menes lo az niaiaual [UszT 17/40]. 1768: ezen kancza mind inkább a' véle talaltattott Csikaival és Nyájával különőson járt [Páké Hsz; SzentkGy Andr. Tamás (38) gy. kat. vall.].

5. disznócsorda; turmá de porci; Schweineherde. 1687: Tudom hogy eő Ngok Jobágyi disznokat hajtottak volt ki Erdélyből magoké gyanánt, kik mostis eő Ngok nyájja között vagy(na)k [GramTr VIII Illyés István (45) szab.vall.]. 1791: Sertéssei az Uraság Nyájja körül Nyaroltak telettek [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1801: Mikor Nevezet Baktsi

Sigmond Vram, ki hajította maga Sertéseit akkor estve már a Zalányi Nyáj a Kosárból hazais ment a Faluba háltni [Hsz; Borb. II Pál Sándor (80) j.b. vall.].

6. hívők gyülekezete; turmá, multimea credincioșilor; Versammlung der Gläubigen. 1662: Immár pedig a nyavalyás hajdú atyafiak magokat csak elszánták vala, hogy egymás oltalma, édes hazájok, gyermekek, Istennek annyi sok szép nyája, serege, sok lakóhelyek mellett halálig harcoltanak | a dolgokat úgy kellene igazgatni, amennyiben lehetne, az hűség is oltalmaztatnék, s a város is el ne romlana Istennek őszentfelségének illy szép nyáját, seregét, annyi számú lelkeket el veszteni minémű kár s vétek is volna, akárki megtilthatná [SKr 538, 656]. 1670: mostan Isten-nél több gyámolunk alkatmatosságával meg akarván nem resistálhatván, félő, mostan Istennek ez szép nyájában véget ne vessenek [TML V, 286 Nagybánya bírja és tanácsa Teleki Mihályhoz]. 1671: a máramarosi oláh papokat is mostani kimenetelennek alkatmatosságával meg akarván visítálni, hogy az nyáját jobban igazgassák püspök uram ... az nekik adott instrukciót leíratta [i.h. 502 Teleki Mihály Balogh Mátéhoz].

Sz. 1710 k.: Keresztyének leszünk mindnyájan, és úgy remélhetjük a gentilis pogányok, mahumedánusok, zsidók megtérését is; úgy leszen amit Szent Pál mond, Kol. 3:11. Úgy és akkor leszen egy akol, egy nyáj, egy pásztor, Jézus Krisztus [BÖn. 432].

nyájás szívelyes, barátságos; amabil, prietenos, cordial; herzlich, freundlich. 1657: odajűve hozzánk Duklás, az svéciai, egyik az generálok közül igen jeles, emberséges, nyájás, vitéz ember, evangelicus [KemÖn. 272]. 1662: Rákóczi Zsigmond ... amint testében, úgy elméjében is igen serény, a társalkodásban, ismerkedésben nyájás, kedvességes [SKr 256]. 1710: Generál Chusani marada helyiben", ezt igen szeretik vala az erdélyiek, mert nyájás, alázatos, vig kedvű fejedelmi ember vala [CsH 402. — "1708-ben]. 1750 k.: a feleségemnek természetét ha meg kell az Mígos Urnak valla-nom, eő igen nyájás, tréfás, es batron sok féle bolondságot indító, s végben vivő Asszony [Ks 83 Onadi Szakáts Mihály lev.]. 1836: Vári János hangotlan nyájás beszéde közben vigyori [DLt 577 nyomt. kl]. 1840 k.: A farsang elmúlt már. Sok lánynak ez határ: Van nyájás viselet: Mig egy férjet csiphet. De ha megkaphatja, Holtig elnyagatja [EM XX, 515 Vajda Anna emlékkönyve].

nyájasan szívelyesen, barátságosan; amabil, amical; herzlich, freundlich. 1662: Orsi Zsigmond Regéc várát megadván, maga a fejedelemnek eleibe jött vala. Kit a fejedelem vidámon s jó kedvvel látván s nyájasan tartván beszéllet-te" [SKr 247. — "Köv. a nyil.]. 1710 k.: Az elector, Carolus Ludovicus, igen jó, kegyelmes uram volt nyájasan sokat beszélgetett vélem [BÖn. 572]. 1753/1781: Duma Jaannes egy alkatmatossággal együtt Létünk(ben) midőn nyájason mulatni együtt való beszélgetésünkben egy szer jól nyakon tsapa engem [Erdőfva H; JHb LXXI/3. 300]. 1763: mihent engemet meg esmért mindgyárt vellem nyájason beszélget-vén a' kalapot fel tétette [Mv; Told. 33/25]. 1814: a' Grof eő Nagyságával nyájason, és barátságosan beszéllett [Mv; TSb 12].

nyájaskodás enyelgés; giugiuleală; Tándelei. 1657: Fogarashól írott néhány szerelemlevele akadott kezemhez, kiket nem küldöttem meg Szécsi Máriának; olyan látogatása

alatt is Istennek az véle való nem nyájaskodását deploralta [KemÖn. 159]. 1767: adtam vala ki Salome leányomat Eperjesi Ferencnek, ki is a feleségével nyájaskodás köz-ben hirtelenséggel megholt [RettE 208].

nyájaskodik nagyon kedves vkihez; a fi amabil față de cineva; sich freundlich benehmen | enyeleg vkiel; a se giugiuli; mit jm tändeln. 1597: Ifiabik Zigiarto Balint Colos-wary wallia Az teob vendegek keozetot penigh semmi vizza wonas sem zobol sem chelekedetbeol semmi nem wolt hane(m) nagy chendesseggel lakoztunk minniaian nyaiaskottunk [Kv; Tjk VI/1. 29]. 1701: aligis várnám aszt az Szent orát, melyben Kégyelmeddel nyájoskodhatnám, elég nehez az is Kégyelmednek távul léte miat magam nem beszélhetek, hanem levelem által kel beszélgetnem kegyel-meddel [Gyeke K; Ks 96 Kornis István Gyerőfi Borbálá-hoz]. 1731: Kováts Maria Asszany az mostoha Attyával Fogarasi Samuellel együtt nyájoskodtak Jácsozodtak, de meg akkor nem láttam fajtalan cselekedeteket [Sövényfa KK; Born. XXXIX. 16 Geor. Simon (52) j.b. vall.]. 1765: (Böjte Borbárát) modo Legitimo vette volt el feleségül az A' feles ideig mátkások lévén együtt az I(ncta) mindenkor ő vele barátságosan nyájaskodott [GörgJk 197. — "Horvát Fe-renc]. 1770: Cseh Mihály Gyalog katonát nem Potsa Dá-vidné Aszszonal láttam Nagy Miklosnit K. Vásárhelyen, hanem Éltés Annával nyájaskodott [Peselnek Hsz; HSzJP Mozes Cseh (30) ns. vall.]. 1796: gyakor izben meg fordul-ván házánál láttam hogy midenkor durván beszéllet Ros Máriával soha sem láttam hogy hozzá le ereszkedett vagy velle nyájaskodot volna az Exponens [Déva; Ks 101] | Kata-na András Gál Katával nyájoskodik tsokolodik és ölelke-tődzik tsak ketten magokra lévén ok a kertben [Kv; AggmLt B. 15].

nyájasság 1. kedvesség, barátság; amabilitate; Freundlich-keit. 1597: az teob vendegek semminemew okot az haboru-sagra nem attak, hanem chendeze(n), bekessegesen nagi niaiasaggal es zeretettel lakoztak wigadoztak egimassal [Kv; Tjk VI/1. 32]. 1661: Bizony dolog mind hozzád való szeretetem, mind a veled már régen kívánta nyájasságom azt kívánta volna, hozzád siessék elébb [TML II, 83 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1736 u.: a régi magyarok egymáshoz való szereteteknek s nyájasságoknak bizonyítására leirom, amint az üdvözült atyámtól hallottam [MetTrCs 457]. 1747: Jozon korában mindenekkel nyájasságban élt Csimponjer David [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.].

2. kellemes társasági időtöltés; distracție, petrecere; Kurz-weil, angenehmer gesellschaftlicher Zeitvertreib. 1704: midőn mindeneket, amit akartanak, elkövettenek volna és a szokott nyájasság az asszonyokkal véghezment volna, onan mindnyájan lejövének [WIN I, 230–1]. 1736: Semmi nyájasság ma Erdélyben, ha csak ottan nincsen tubák pixl vagy feif tubák [MetTr 354]. 1758: a nyájasságot és sok emberek között való létét igen-igen szerettem volna, de abban nem volt szüntelen módom [RettE 79].

nyáj-juh nyájban tartott juh; oaie dată în turmă; Herden-schaf. 1734: Tudgyaé az Tanu hogy Kornis István ... eő Nagának Gyekei Greble Pavel nevű Jobbágy Majorja (: Báttsa :) valakiknek az ur eő Naga nyáj Juhai-közül, Juhakot, Berbétseket, kiránokat, s Barányakat el adot vagy cserélt volna? [Dob.; Ks vk]. 1798: ennek előtte szamos Esztendőkkal az Exponens Ur N Edes Attya maga Nyaj

juhait külön Seregbe jártatta a kökösi határokon [Kp IV. 289].

nyak 1. git; Hals. 1552: A borral ital után kedig mindgyarast eluész eszek: ott ninc az vtán tanách hanem zurzauar Egyic elkezdí es énekel, a masic sir, a harmadic mind két kezuel hársol ... Nyolzadic fejen haytuan a nyakad ot áloszic [HeltDial. K 7b–8a]. 1573: Ne tagad Mert te zod es en vgy Monta(m) megh az byronak, chyak nyakat vakaritia es ely ter onnat [Kv; Tjk III/3. 63]. 1593: Myert hogy Az veresegeh Ne(m) c(on)stal hane(m) chak Az zidalom, Azert eroseb teorwenie ne(m) lehet, hane(m) vosarnap reggel a' Niakat kalodaba tegiek p(rae)dic(ati)o Alat ot legie(n) [Kv; Tjk V/1. 365]. 1606: Az A Megie procútorok Swkei Peter Kowachj által eleozzer zol arrol, hogy az Lengelfaluj hatarban Elekes Ambr(us), zekerreól le vgorua(n), zabliaia njakaban leue(n) es eöcze Elekes Lukacz le akartak vagdalnj [Uszt 20/75]. 1631: Valaszutj Ferencz More Laszlo nyakara vetuen kezet meghis ranta [Abrudbánya; Törzs. Helena Sarmassaghj cons. Georgy Agrien(sis) (52) vall.]. 1754: el fordította az Cziganj és az fejének hátulso részét (!) az nyak vapáján feljúl nézem olj jukat láték, hogy az kis uljom belé ment volna [Mezősámsond MT; Berz. 14 XIX/11]. 1776: Nemes Thott Samuel Uram maga mellé vévén két katonát ream jötenek a Malomb(a) ... ottan meg fogtanak, kezemet, láboimat, nyakamat, kötelekkel meg kötözték [Kiskaján SzD; BK. Molnár Istvan molnár vall.]. 1802: a Gránátokat Nyakáról le szagatvan a' Földön el omlottak, s ha a' Szattlerné Nyakából ki nem szakadtott volna, meg is fojlott volna [Déva, Ks 115 Vegyes ir.].

Szk: ~ába akaszt/köt. 1765: Grozát igen idős Embernek tudom ugy hogy még a' Nadrágot is a Nyakába kötötték hogy le ne Suhagyan rolla [Bukaresd H; Ks 29/4]. 1804: a Rector írást hagyott, s a Monétát nyakamba akasztván el ment jo Kedvel. Délután ... nem tudtam a Letzkémnt melylyért a Rector le vette nyakamrol a Monétát [Dés; KMN 31] * ~ába borul. 1851: a' kiti Titi a' nyakába borul^a és meg öleli [Kv; Pk 6. — "A nagyapjának]. 1879: Oh, Ödön (képzeld, mintha a nyakadba borulnék ...) [Plev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz] * ~ába hány/vet nyakába akaszt. 1653: futék a házba fegyverért; de ott is nem akada szablya a kezembe, hanem puskák és lödng: azt nyakamba vetém, s ki az istállóra futék [ETA I, 70 NSz]. 1662: az igen serény kozákság kardokkal kiütvén reájok^a, hogy ezek többire mint egy-egy kalodát hánytak volna nyakokba, míg azoknak nyakokbul való hányásokkal magokat könnyebbítenék nagyobb részbul elhullottak vala [SKr 329–30. — "A deszkapaizsos székelyekre]. 1731: hallottam hogy az fejében szép Süveg let volna egy öis let volna a Nyakába vetve [Császari SzD; WassLt Marosán Nikora (60) vall.] * ~ában van az istráng. 1576: Az ven Janos Cigan fia, Thamas Cigan mas vr ala aduan Magat ... Mostan varosul akasztó fara Itillek, Es felis keotjja vala Mert Immar az Istrang Niakaba vala az akasztó fa alat, De az sok Jambor keonieorghesere

Eletenek Megh kegyelmeztek [Dés; DLt 193] * ~ába teszi/veti vkinek a koldustarisnyát/táskát. 1710: (Balassa Imre) egy börtáskát csináltat magának, s mindenkor úgy ment fel palotára a fejedelemhez. Ha kértették, mire való, azt felete: „Kapi György tette ezt a koldústáskát az én nyakamban” [CsH 103]. 1771: Utolsó Szükségre jutottott volna engemet Lukats Daniel Uram és valoban a koldus tarisnyát nyakamban vetették volna [Déva; Ks 92. I. 123] * ~ába ugrik. 1823–1830: Hirtelen a nyakába ugrom s meg-

csókolom [FogE 290] * ~ába való. 1628: Egy gyermek nyakába ualo Claris veres oluaso [Kv; RDL I. 137] * ~ába vetik az istrángot. 1597: Bwzay Matyas tizedes lewe(n) az theob gialoghosoknak gonoz peldat adot ... fel keottessek erette de mindazaltal ex peculiari gratia ew keg(me)ek arra mentenek hogi Búzay Matiasnak az Istrangot az nyakaba wessek es az kapuigh el keserwe(n) wizza hozzak, es megh keotelezzek [Kv; Tjk V/1. 124] * ~ába vetteti az istrángot. 1650: meg lad aztt hogi ha meg giauulhatok az is(tran)gott az niakadban vetteteom bizoni fel akasztatlak [Andrásfva U; Uszt 8/64. 68c] * ~ából kivesz/levon. 1602: Susanna Thúry Georgine leanja tegnap latta hogy az Gellyen Vram korchiomayan Theoreok Caspar ky veotte az nyakabol az Tanizrat es kenyeret sajtot eot [Kv; Tjk VI/1. 610]. 1710 k.: Csato Albert az én aranyos kardomat az oldalamlról, varrott lödngomat a nyakamból voná le [BÖN. 559] * ~a csigája/csigolyája. 1630: (A csecsemő) niaka csigoliaia mi(n)tha ki tekeredet volna [Mv; MvLt 200. 193b]. 1767: melljet a' midön masoknak beszéllet volna Zoljamine az említett ... Tisztarto füleben menvén, az Tisztarto arra eröltette Zoljaminét hogi mongia viszza mert a' njaka Csigáján huzattja ki a' nyelvét [Abosfva KK; Ks 4 Georgius Bor (30) ns vall.]. 1812 k.: Ki kapván pedig a Groffné a Legén kezéből a' poharot a nyaka Csigájához tsapta [IB]. 1821: a' nyaka Csigájába vagyon egy vele született Anya méh jel [DLt nyomt. kl]. 1823: láttam azt is hogy nyaka tsugóján kívül egyebütt a' feje kopasz volt [Dés; DLt] * ~ához mér/méreteg vágóeszközt (fenyegetően) vki nyakához tart. 1631: Tudom aszt is hogy ... ele veuen az hegyes teort

Valaszutj Ferencz More Laszlo hata megett, az nyakahoz meregetuén az kezeuel, mutatya vala az Atyanak Valaszutj Istua(n)nak mint kelleni banni [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (54) jur. civ. vall.]. 1784: látván hogy az Cancellisták erősködnek ... Erdő pásztorra keziben valo kasztát az egyik Cancelista Nyakához méré [Buzd AF; Eszt-Mk] * ~a kitörök. 1582: Balassy Ambrus^a ... fel mentek ... az haz heara hogy ot hallianak, Azonkeozbe egy dezka ala fordwl alatta az Veynek, es vgy essek ala, hogy Niaka ki teoreot vala, Es mostis felzeg az vey bele [Kv; Tjk IV/1. 106. — "Vallja]. 1756: Keregutiz Györgynek ... a nyakais ki törött, s nagyobbara azértis kellett meg hálnia [Lozsád H; BK Misc. 1143 Georg. Vajasdi (34) ns vall.]. 1813: Grantzki, Ö Nságt ... a Kerek Gráditsrol le is tasztította, verette egy annyira hogy szinte a Nyaka ki törött [Kük.; IB] * ~a (meg)szegik nyaka török. 1742: az eö kglme lova ugj szókék ki alolla, az mikent nyaka szégék eö kglnek [Mv; Told. 15/24]. 1756: A meg holtnak Testén, fején mitsoda ütések láttattak vagy Sebek mellyek mián kellett volna meg hálnia nemde nem a Nyaka szegette meg? [H; BK Misc. 1143 vk] * ~ának szókik. 1843: Kis János nyakomnak szökeve... ugy meg szorította nyakamot, hogy Szinte meg fojlodtam [Asz; KLev.] * ~ánál fogva felakaszt. 1777: Popa Iuon ... egy Csora Peter nevű embert a maga Házában meg vert és Lántzal Nyakánál fogva a Gerendaba fel akasztott, ugy annyira, hogy ha tsak még egy Keveség ott tartott (!) volna bizonyosan meg halt volna [Ludvég K; KLev. Csimojcs Mihaila (28) zs vall.]. * ~ánál fogva ragad. 1660: Azok^a ragadván bennünket nyakunknál fogva, nyakunkról letütvén az dolmány gallérát, hogy fejünket vegyék [Kv; KvE 180 LJ. — "A török hóhérok] * ~án csügg. 1597: Lukach Mihali fassús est ... Az azzony mind az nyakan chewgeot az legennek chokoltak eolettek egimast [Kv; Tjk VI/1. 20]. 1632: Harmadik ok töllem valo el valasra az: hogi magamnak tavol leteben szol-

gammal zúnetlen jatzot, niakan czuggeót es megh egi agibannis hált velle [SzJk 36]. 1697: én az Peter Deakne Aszszonyom Attyat, s Annyát szolgaltam akkor Peter Deakne Aszszonyo(m) hajadon Leany volt, aszt tudom s lattam hogi az ifiú legenieket igen szerette, uelek jádzott, nyakokon csüggött, s csokolta őket [Szentsimon Cs; CsJk 10] * *ára akasztatik/függesztetik* büntetésként az eltulajdonított holmi a bűnös nyakára kötetik. 1759: Grohoti Petrucz Ignát Abrugbányán, egy kantárnak, Szűgyelű és holmi Szjajknak el lopásáért meg fogattott, és a lopott portékák a Nyakára füglesztettvén, a Sokadalamb(an) fel s alá hordoztattván, meg veretett [Bulzest H; Ks 112 Ve-gyes ir.] | (A tolvajnak) ezen általa lopott portékák a Nyakára akasztattanak, s úgy hordoztatott fel s alá a Sokadalomban [Tomnaty H; i.h.] * *ára borul*. 1724: a Leány a Legény nyakára borult, azt mondta néki, János Ur(am) ne vigyen gld viszsza [Hidvég MT; BK. Lüdvegi Ferentzné (48) ns vall.] * *ára csingölődik*. 1593: Kowach Balint vallia Latta(m) hogi Kajtar Anna Nalla halatta vincet Mikor ky akarna leony Vince onnat, Az Ajto eleot Anna Vincenek a' Niakara chyngheloeok [Kv; Tjk V/1. 423] * *ára (fel)köt vmit*. 1579: Az ky az leikewel zitkozodyk Tehat elozet byntessek l f(ori)ntal Mazzor ketteowel harmadzor harmossal Negiedzer Az Nagy keowet keossek Nyakara es háromzor keorvilyek Megh A piaczat velle [Kv; TanJk V/3. 185a]. 1605: Vagion sok panazolkodas hogy zeoleomy-wesek vinczelerek zeoleo paztorok es egyeb illetlen emberek az zeoleot hordanak tehát az olyan vakmereo hytuan zemelt az lántczra tegyek az kapuban, aholat az nap pironkodgyek az zeoleot nyakara fel keotwen [Kv; Tjk VI/1. 529]. 1646: Diosi Mihályné foglia: Nagi Istok hat okör után ualo Zeker szenaiat penzen el atta. Azert kuanom Az törüentől hogi az káart refundallia fel allassak az pelengerre ... szenat az nyakaban kötuen [Kv; Tjk VIII/4. 130] * *ára kötet*. 1710: A fejedelem szokása szerént fúni kezdvén, fordul a feleségéhez s mond neki: „Hallod, feleség, mit csináltat bátyád?” Én erdélyi fejedelem vagyok, még sincsenek aranyas szélű tálaím; él az Isten, megérdemlené, hogy a nyakára köttetném azokat a tálokat, s úgy akasztatnám fel” [CsH 154. — “Teleti Mihály] * *ára kötetik vmi*. 1699: Ezért kellet sistantatnom a' Kezessel e' specificalt Personat kezénél egy mas Ember marhajarol elveszett harang, vassvilla, lancz es szekercze találtatom. Deliberatum. Varadi Janos holnap kalodaba tetessek paniceallyon delig nyakara köttetve az harang [Dés; Jk] * *ára vet*. 1710: Fogarasból a marusszéki hadak kísérvén, Görgényben fogva vivék”, láncot vetvén a nyakára [CsH 178. — “Barcsai Mihályt 1684-ben] * *a szakad* kitöri a nyakát. 1585: Chieoff losa vallia, Egy zekeret latek hogy meg futamek s monda a' holt legheny, Am a' Neste lelek Agebnak mayd eó maganak is Niaka zakad [Kv; Tjk IV/1. 470]. 1619: Alig szökhették ki az szekérből”, az kocsisok nyakra-főre úgy menének az árokba, hogy mind magoknak, mind lovoknak nyakok szakada [BTN² 221. — “Álmában a fej.]. 1704: el akarja vesztetni Pekri a feleségét ... azért is küldött két olyan rossz lovat a leptikájába, hogy valahun nyaka szakadjon róla [WIN I, 266] * *át köti* vmiért szabadságával kezkesedik. 1640: Csizsár Jánosné Sárdi Kata asszony fassa est Hallottam, hogy Novák Farkasné meglopta az fia az maga nyakát kötötte érette húshagyo keddig [Mv; MvLt 291. 218a átírásban] * *ától fogva a sarkáig*. 1710 k.: Apot azt monda: Macskásit az egy gatyáján kívül levetkőztetvén, két jó kor-báccsal a nyakától fogva a sarkáig fel- s alá egynehányszor

eregessék meg [BÖn. 976] * *ba hordozó*. 1732: Egy nyak-ba hordozo Szencség 3 Scapulárával [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt.] * *ba megüt*. 1802: Forro Lajos ... úgy ütö meg Nyakba a' Báro Bánffí kocsisát [Mv; Born. XXXIX. 53 St. Jákob (21) vall.] * *ba viselő*. 1823: Egy régi módi, Zomántzos, nyakba viselő koporsó [LLt Csáky-per 601. L. 1] * *on csap/csapdos*. 1585: Kadas Istwan vallia ... Az leankat a' felperes Azzony igen rangattia, el veowe Az partat teolle, Niakonnis chapdosa [Kv; Tjk IV/1. 498]. 1598: Kossa Mihali vallia latta(m) aztis mikor niakon chiapa az Posta mester zolgaia Ambrúst es lakabot [Kv; Tjk V/1. 144]. 1638: Istua(n) Deak csak Njako(n) csopota Garczo Gergelt [Mv; MvLt 291. 130a]. 1716: ha az sogor Földvári Páll ne bolondoskodgyék es nyakon ne csapjan, megh ne(m) házasadom vala [Nagyida K; Told. 22] * *on csip* megfog, elkap. 1879: A kis fiú napokig bujkált, s az én segédeim egyszer, egy szép reggel az ágyban csipték nyakon [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhoz] * *on kap*. 1582: Anna Eothweos Isthwanne ... vallia ... monda az Eothweos Mihali Az Abrahamnak es Jakobnak Istene Algia megh az thy házassagokat es egbe keleszteóket, Az legeny niakon kapa az Aszont es vg Alda [Kv; Tjk IV/1. 66] * *on köt* lefog, letartóztat. 1571: ha mely lofew atiank fia valami vadat awagy madarat fogot ereossen buntettek fogsagal es birsagolasal hazara mentenek nyakon keottek ugj vittek a varhoz [SzO II, 325]. 1671: annak a' vármegyének vagy székeknek Tiszteit a' hól találtatik lenni, az ő hazastarsa mellől el-állott személy ad moneállya a' viszsza menésre, mellyet ha amaz nem cselekednék ... kössek nyakon s' adgyák hiütös társa kezében [CC 4]. 1754: Koszta Mihály engemet ezen földben küldett irtani Vlád Ignát ide jöven azt monda hogy ne irtsak itt hanem menyek el szép szerint, mert ha nem, nyakon köt [Erdőalja KK; Ks 39. XI. 11] * *on kötet* elfogattat. 1662: mint olyan országh végezésit s Ura méltóságát meg böcsülleni nem tudo rossz emberrel úgy bánatunk, s ha többször busitatunk, nyakon köttetünk [Told. I fejt.]. 1671: Janos mester Conventiot es penzt vett fel, kihez kepest, keőteles szolga Protestaltat Vr(am) eő Naga általam, hogy valahun találja, mint keőteles szolgáját nyako(n) köttetj [Cege SzD; WassL] * *on (meg)fog*. 1637: lattam hogi megh foga a kovacz legeny niakon Istua(n) Deak Uramatt s be vona az ajton, torkon foga, s az kis kertnek nioma [Mv; MvLt 291. 119a]. 1640: az egyik katoná nyakon fogta az asszont, s az maga házához vitte s ott fertelmeskedett vele [Mv; i.h. 233 átírásban]. 1753: Rosnyai Josséff Ur(am) sok szo után meg foga az Tisztartotat az ország utján nyakon [Szentgyörgy MT; Ks 48. 67. 31] * *on ölel*. 1762: Petruz Nikuláj trefabol nyakon ölelte A.kosály SzD; JHb] * *on ragad*. 1600: En azt latam hogy Dekan Gergely niakon ragada Lazlot [Uszt 15/138 Leórinz Andrasne Wdwarhely Sophia vall.] | Lata(m) hogy Dekan Gergely megh fogta az Gergely Lazlo lowa fekit rais vgordek hogy niakon ragadia es le wonnia az lorwl [i.h. Zabo Balasne, Udwarhely zolgaioia, Margith vall.]. 1795: Nagy Josit Nyakan ragadtam de eő erősebb lévén nálmalnál az karom közzül ki vitzkandozott [Kv; KLev.] * *on ragadtat*. 1708: A mi illeti Ur(am) annak a hitván Bethleni Molnarnak dolgat én a' feleséget N. Sinkról nyakon ragadtatom, ide a' várba) Tala(n) osztan haza jó [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] * *on üt*. 1766: Pünkösti György mikor üzték úgy ütötték nyakon edgy Puskával [Kökös Hsz; Kp I. 234 St. Falka (35) lovas kat. vall.]. 1772: enis meg boro-sodván ... az Falus Biro ... Dancs Ignatot üttete nyakon

[TL. Tyékár Jákob (28) ns vall.]. 1776: midőn Kertész Mihailla vinné a Hátán Vojvod Gligorást, utánna rugaskodek Triff Silimon Kertész Mihaillát Nyakon úté [Katona K; Born. VI. 14 Dán Todor (40) zs vall.]. * *~on vág.* 1796: Tusa Joseff a Béresnek morcát öszve szidta, és a tenyerivel Nyakan vágta [Fodorháza K; RLt Franc. Jakab de Középlak (42) ns vall.]. * *~on ver.* 1573: Marton Borbel Balint Inassa vallia ... gruz peter rug volt fely az orrahoz, very volt Archul es Nyakon ky why onnat [Kv; TJK III/3. 306]. * *~on viselő.* 1742: Két Nyakon viselő keszkenő, edjike dufla Sellyem [Kisesküllő K; Somb.] * *asszonyember ~ára való.* 1637/1639: Egy Gyöngyös Turkeses Arany boglaros Aszonyember nyakara valo him, aestimaltatot ad f. 200 [Kv; RDL I. 111]. * *elvágja a ~át és a seggihez teszi.* 1654: Mihajl deak monda el uagom az njákat és az seggihez teszem azon Istuan deakra futamodek [BLt 7 Thamas Mathonne Katha Asz(ony) (43) pp vall.]. * *kitekeri a ~át.* 1630: Mondotta(m) aztis neki hogj ki tekerte az giermek(ne)k az niakat de arra azt monda hogj hiszem ha ki teker-te(m) tekeriek ki az en niakamatis [Mv; MvLt 290. 191b]. 1644: az en fiamatis igen megh verte vala az szasz giermek bizony nem szantam vala ki tekerni a Niakat [Mv; i.h. 291. 413a]. * *szakassza meg/oda Isten a ~át.* 1617: Elegge hallotam hogi zitta antalfi m(a)tiast antalfi tamasne hogj az Isten soha ne m(e)ncze mastol Is(te)n zakazza meg a niakat [Kobátfva U; Pf]. 1635: oda szakaszsa Isten az niakatokot bestie lelek kurua fiai [Szacsva Hsz; BLt]. 1793: Az Isten szakaszsa meg a' nyakadot, hogj soha nyakkal haza ne jőjj [Koronka MT; Told.] * *zsádot vonszanak vki ~ába bűntetesként vízbe vetik.* 1574: pechine Es peter papne Azt valliak hogi Ez ely mwlt Napokba Borbel Ianosne hitta volt ely Eoket vele Az vey Albert deak hazahoz hogi zolnanak az Azzony Embernek Mennéh ely onnat az haztvl ... eok esmet Mel Mongiak hogi ely Mennyen Mert ollyat zolhat es chelekedhetyk hogi egywld zakot vonzanak Niakaba [Kv; TJK III/3. 369].

Sz: *~ába veti az igát/(vas)jármot vkinek vki reakényszeríti a hatalmát vkire.* 1662: Az ország népe nyakába is súlyos igát vetvén, minden rendekkel magát meguntatta [SKr 163]. 1710: Az Isten is megharaguvék, s olyan vasjármot vete nyakunkban, azkit sem mi, sem posteritásink el nem viselhetünk [CsH 67]. 1761: Azt is mondá most Désen a viceispán Nemes György „Mert kegyelmeiteknek nem vetette a jármot a papság a nyakába, mint nekünk” [RettE 119]. * *~ába veti az istrángot vkinek vesztét okozza vkinek.* 1604: nyakaba vete(m) az or beste kúruafianak az istrangoth [UszT 20/131 Giorgius Georgifi de Palfalua pp vall.]. * *~ába veti a vizes lepedőt vkinek bajt/kellemetlenséget vkire ráhárít.* 1764: A 15 ezer forintot kérték vissza a szászok, de nem volt bolond Gyulair Kata, hogy visszaadja. És már hogy directe végbe nem vihették, így akarják a nyakunkba vetni a vizes lepedőt [RettE 179]. * *~ára veszi vki jármát.* 1759: Bánffí Dienes tanulja meg a Barcsai Gergelyné jármát nyakára venni s azt cselekedni, amit nem maga, hanem az asszony akar [RettE 95]. * *kivonja az istrángot a ~ából megszabadít vkit a kötél általi haláltól.* 1592: Margit foris Gasparne vallia Zeoch Janosne mongia vala Gaspárnak, te Gaspar oruu^u vagi, az Istrángot az niakadbol vonak kj [Kv; TJK V/1. 291. — „Olv. orv] * *kötelet ígér vki ~ára vesztét jósolja.* 1814: Balog Istvánis sok izben le motskolta, 's meg kötelet is ígért a Nyakára [Dlt 56]. * *kötelet vet vki ~ába vesztét okozza.* 1710: Így vetének kötelet mind a magok, mind a posteritások nyakában, s azon a rossz úton

veszének el magok is rendről rendre azután [CsH 117]. * *más ember ~ából a maga ~ába vonja az istrángot* másnak kedvezve saját magának okozza vesztét. 1614: Itt azért minden embernek tanulni kell, hogy ország és fejedelem ellen való praktikába magát ne elegyítse, sőt ha titkon hallja is, el ne titkolja ... hogy ne vonja az más ember nyakából az maga nyakába az istrángot azmint én ekkor jártam vala, hogy másnak kedveztem, s az magam fejem esett vala beléje [BTN² 45]. * *megcsípi a lúg a ~át* megégeti a száját, rossz tapasztalatokat szerez. 1710: A szolga nagy imperiose bemenvén az atyámhoz: „Uram, azt mondja, az úr, Bethlen Gergely uram azért küldött, ezt a két agarat elvitessem” Az atyám nyakát sem csípte vala még akkor úgy a lúg meg, mint azután, különben is ez a mi familiánk könnyen a magáét nem engedte másnak, ha haraggal kezdett hozzája, szép szóra pedig könnyen cedált [CsH 151]. 1840: Látrván a fiaim gondolkodásokat bár mindenemet által adhatnám nekik próbálják ók is a világot s csipje meg a Lug a nyakokat talán az edgyik vesz valamit az Indolentiájából, s a másik is meg győződik benne, hogy a Czime el nem tartya a világon [JHb Jósika János feleségéhez Bécsből].

2. ruhaneművel kapcs.; in legatúrā cu îmbrăcămintē; in Verbindung mit Kleidungsstück magán/magára/magáról. ill. rajta/rá/róla; pe el/ea, de pe el/ea; an/auf ihm/ihr bzw. von ihm/ihr. 1736: A kisasszonyok Mikor útra mentenek, az nyakokban hosszú fekete fátyol volt [MetTr 344]. 1759: A hintó előtt két huszár-módra föltöltötött legények kalpagosok, forgósok s nyakokban régi módin farkas-bőrön voltak [RettE 96]. 1763: a lábravalora tsizmát huza, süvegett a fejibe, szokmánt a nyakába [Görgényszlászló MT; Sár.].

Szk: *~ába ad.* 1657: Im látja kegyelmed, hogy mint az pálastját levettvén adná nyakamban, szinte oly örömet az fejedelemséget transferálná nekem az fejedelemasszony [KemÖn. 120]. * *~ába vet.* 1710: az úr pedig mikor megparancsolná, hogy csak jőne ki, egy hálóméntét vetvén csak nyakában, ingben, lábravalóban s papucsban kijöve a pitvarban [CsH 121–2. — *1674-ben Bánfi Dénest fővételre előkészíteni]. 1773: Sok lövés esvén a faluban egyszer hall egy közelebb való lövést a felesége Azzal szoknyáját nyakába vetvén fut a bátyjához, Kabos Sándorhoz [RettE 297]. 1774: egy Jobbágy Béreskedet kinek egy köből Gabonát adtanak minden Holnapban, s egy Czond-ratis vetettenek a nyakába [Mocs K; KS Conscr. 27]. 1823–1830: a mentét sohasem öltötték fel, hanem láncsal vagy drága kemény kötővel nyakokba vetve hordozták [FogE 64]. * *~ába vonat* (inget) a nyakáig felhúzat. 1574: Varga Imre es Veres Krestel Azt vallyak hogy Emlekezet Istwan kowach Nagy Istwannak az Margit feleol Ig zolt Istwan my keozem En neke(m) vele ha az Teorwenbe elegednek egmassal Az felseo Inget Niakaba vonatya es ky veretty az kapwn [Kv; TJK III/3. 380]. * *~ából kihalogat/szaggat.* 1799: Maria Todornét is hasonlokeppen meg verte bundáját Nyakából ki hasogatta [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27]. 1813: a Mlgs Aszszony ó Nságát meg pofozta meg verte ingét a nyakából ki szaggatta [Kük.; IB]. * *~ából kiszakad* leszakad róla. 1763: az udvaron egybe bonyalodván, a tépelődés közbe a Both Andrásné inge a nyakából ki szakadt [Mv; Told. 16/51]. 1796: bunda lévén Pakulár Nyikolájón, az a' nyakából kiszakadt [Panit Sz; TSb 2]. * *~ából kiszakaszt.* 1598: az vonakodasba kj zakasztak mentemet niaka(m)búl ugy akad az setetbe egy me(n)te kezembe, en azt tutta(m) hogy az enym [UszT 13/34]. * *~ából kivel le-*

veszi magáról. 1600: Mich(a)el Zenthiany Seruitor^a Chako Balinth megh ragada mind zablistat az Nemes ember ky vethe az mentet niakabol [Kv; Tjk VI/1. 445. — "Vallja]. 1739: Szarikámat az nyakambol kivetvén, mondám az Öcsemnek, Lőjjed mert el kell veszünk [Szentlélek Hsz; HSzjP St. Hodor (49) pp vall.]. 1744: a Pintyllia fiát meg fogtuk vala, kiis a Glugajatt ki uettuen a nyakabul maga el futa [Gyeke K; Ks] * *~ából lecibárol/tép*. 1813: hátra tekintvén s hát láttam szemeimmel hogy Dómsódi Gáborné az Exponens Aszszony Bundáját a' Nyakából le tzbárolta, tépte [Dés; DLt 162] * *~ából leszaggat*. 1600: Halaz Jstwanne Catalin azzony vallja az darabantok nekj tamadanak, es vgj verek Nemes Janost megh az Menteyetis le zaggattak az Nyakabol [Kv; Tjk VI/1. 453] * *kirántja a ~ából a bársonydolmányt átv tisztességéből letaszít*. 1710: Bánffy Dénes, noha Apafi Mihálynak közel való sógora vala nagy kevélyen izente egynehányszor a fejedelemnek, hogy rövid nap a zöld bársonydolmányt kirántja a nyakából [CsH 57].

3. a szóban forgó személy jelképeként; ca simbol al omului respectiv; als Sinnbild der genannten Person reá; pe el/ea; auf ihn/sie/es. 1657: mivel ordinarie ök Szent Demeter-nap után táborozni nem szoktak, az szerdárnak is sátorát nyakában vágák | Éjszakára kelve tüzes gránátokat is bocsátatni kezdék az várban és mindjárt szót adának: Ne tűzzel, ha keresztények vagytok etc.; noha ök előbb próbálták vala, hogy az várost nyakunkban gyűjthetnék [KemÖn. 45, 198]. 1662: Az vár lőtetését nagy szorgalmasan continuáltatják elsöben is csak a belső épületeket igyekezének nyakokban rontani | Gaudi a magok lövész-számit is a török seregekre forgattatván sűrű lövéseket az ellenségnek nyakába szórátni kezdett vala [SKr 241, 412].

Szk: *~ába omlik*. 1655: feltetteök, hogy az Nyakokba Oml az Kemencze [Kv; SzCLev.]. 1742: Génye házából mikor a Czigány ki ment majd az nyakába omlot^a [Kincsi KK; JHBK XVIII/6. — "A ház] * *~ába szakad*. 1618: data occasione kételen meg kell írnom azmicsoda utálatos rontásokot ... az ház körül cselekedtek némely uraim s félő az, hogy kegyelmes uram, hogyha mégis rontunk az nyakunkba szakad [BTN² 120]. 1662: Végre az erdőkön elestveledvén, és az eső is nyakokba szakadván, hogy éjszaka az vízbe ne kezdenének veszni, ugyancsak az árvizben meghálni kényserítették vala [SKr 189]. 1710 k.: A fejevári templom fedele szinte a nyakunkba szakad vala [BÖn. 888] * *~ába szakadozik*. 1737: ennekelőtte a szentek alamizsnájából kezdvén építeni egy kő templomocskát, minthogy a seculis fennálló fa-templomocskájok szintén nyakokba szakadoztak volt [M.déce SzD; ETF 107. 30] * *~ára jár*. 1823–1830: Az apámnak az udvarba egy külön szoba adattatván, abban őrizet alatt dolgozott, de maga is bezárkózott, mert sok látogatók jártak a nyakára, úgyhogy gyakran levette singjét, ollóját, s félbehagyta a szabást [FogE 61]. 1879: Azt írja, hogy sokan jártak nyakára tudakozódni a Caleidoskop szerzőjének neve iránt [PLEv. 38 Petelei István Jakab Ödönhoz] * *~kal hány ki*. 1614/1615: azt hadta Vrunck, hogy uagy eyel vagy Nappal, Jutunk de mentest, Niakkal haniniuk ki megh az felessegitis Somlyai Mihálnak ha itt találuk [Györgyfa K; Ks M. 20a] * *~on önt/öntöz*. 1657: felhagatván szolgálmat, s vizet bővön adván kezéhez, jelt adtunk az mikor alkalmatlan időben alkalmatlan emberek jűttek bé, nyakon öntözvén őket [KemÖn. 84]. 1771: Éjfél tája felé, hazavetődik Zilahiné Aszszonyom és szaporán Vízet melegítvén ismét bé méne az Ur házába, és ottan

Isten tudgya kit öntöt nyakon foro vízzel [Dés; DLt 321. 31]. 1772: hallottam hogy Zilahi István Uram Gázmér Kriskát egy Eczaka maga mellé fektette volna egy ágyban és a Felesége rajta kapván nyakon öntötte foro vízzel [Dés; i.h. 64a Mich. Szavai (48) ns vall.].

Sz: *világot vesz/kell vennie a ~ába*. 1741: az házamra jött s ott vert megh, el anyira meg unatkoztam hogy világot kell vennem az nyakamban [M.fráta K; BLt I Benke Jeremias (22) jb vall.]. 1749: Stomp Márton mondotta, ő bizony el szokik, mert tovább ő már nem álhattya el mégven világot, vészen a nyakában [Hosszúaszó KK; EMLt Iuditha Stomp cons. Georgy Imreh (40) vall.]. 1783: a nagj rendetlen keménj szolgáltolt miat világot kellett vennie volna Nyakokban venni [Buza SzD; LLt Csáky-per 110 L. 17]. 1817 k.: Getzi Mínyának a' kováts fia örökre el butuzott az apjától, s' világot vett a' nyakába [Héderfája KK; IB. Veres István tt lev.].

4. *átv* kellemetlen helyzetre utaló kifekben; in expresii care se referă la situații neplăcute; in Ausdrücken bezüglich unangenehmer Zustände: a szóban forgó személy/közösség; persoana/colectivitate respectivă; die genannte Person/Gemeinschaft. 1662: Ime már az hától ütő palcának súlyát hozzánk közel érkeznélvén és tapasztalván, ök belőle csak kiállának, vizet zavarának, nyakunkba veszedelmet, romlást, pusztulást vonyanak az ő kegyedelmes tanácsok miatt nyakokba rohanó utolsó veszélyeknek zivatárát jól távúlról nézni ne kezdenék! [SKr 577–8]. 1794: következett tereh a Nyakomba Háznak [HG]. 1882 k.: Olyan kutyaketre ez a szerkesztőség, s olyan nehéz lánc van az en nyakamban, mellyel hozzá vagyok kötve — hogy minden egyéb lehet, csak az nem, hogy egy-két napra megszökhessek [PLEv. 102 Petelei István Jakab Ödönhoz].

Szk: *~ába ad*. 1667: Isten kegyelméből benn^a vagyunk, noha olyan formán, melyet Isten Kigyelmednek nyakában bajul ne adjon, engemet is szent fiáért szabadítson tőle [TML IV, 167 Bethlen Gergely Teleki Mihályhoz. — "Huszt váraban] * *~ába bocsát*. 1705: az egész Sebenben lévő proventusoknak és harminczadoknak registumát és erogatióját felküldé a Guberniumnak, testimonialist kívánván hogy hova erogálódott a proventus a Gubernium is csak rejiciálta nekik, hogy ha elköltötték, adjanak számat öfelségének róla, de ök kezekhez nem veszik, hogy az ő nyakukból a magok nyakába bocsássák, hanem akármit csinálnak vele [WIN I, 464–5] * *~ába esik*. 1692: valamit egieb adozo rendek nem supportalhatnak, ne(m) esik tsak az varmegje nyakaban hane(m) edgjvt vel'nk supportallyak az terhet^a [Szökefva KK; Törzs. Sárosi János kezével. — "A szász nácio] * *~ába fordít* ráhárít. 1659: Az miben tégedet elbocsátottak, bizony félek, hogy csak az magad nyakában akarják fordítani [TML I, 449 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *~ába fordul*. 1781: amely poenalitást kíván rám fordulni, a forduljon a nyakába [Árkos Hsz; RSzF 272] * *~ába hagy*. 1666: ha engem kapitánnak tetté ő nagysága s ugyan az nyakamban hagyja, bizony nem sokára azt a hírt hallja ő nagysága, hogy két darabbá esett az kutya [TML III, 633–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1784: az I már ezelőtt is 2132 Mforint ára jószágaimat elvesztegetett, mégis azon kívül 400 for. passivum debitumot hagyott nyakamban [FogE 344]. 1803 u.: Jo Testvéreim a Pert nyakamba hagyták az usus fructust is egyedül fizettem [DobLev. IV/864] * *~ába háramlik*. 1818/1820: a differentia az Arendator Ur nyakába fog háramlani [Pk 4] * *~ába húz-von* → *~ába szerez* * *~ában marad vkinek vmi vkinek a*

káran marad. 1710: ahol ezüstpénzt kaphatott, libertással mind felváltotta, s az egész magyar nemzetet minden jó pénzéből kifosztá, az átkozott rossz pénz marada nyakunkban [CsH 353. — "II. Rákóczi Ferenc]. 1750: akar menyit bort igyik meg az Uraság Korcsomáján, soha az árát meg nem fizeti és a Korcsomáros nyakában marad [Szság; Told. 3] * *~ába rak*. 1670: Ezt az munkát, úgy látom, csak az Szuhai nyakában rakják mindnyájan [TML V, 261 Kende Gábor Teleki Mihályhoz] * *~ába rász*. 1811: Ennek egy gyönyörű példáját láthatod A' hazug emberben, és azt katzaghatod, Mint kering futkároz, Labirintussába, Melyet szánt-szándékkal rázott a' nyakába [ÁrÉ 91]. 1826 k.: a Patakokból hasznót nem látván, a leg csekélyebb patakok áradásbéli károkat sem akarják' el szenvedni, ha nem mint egy haszontalan Patakot a kárral nyakunkba akarják rázni [Gyalakuta MT; GyL. — "A kelementeliek] * *~ába süjt átv* csapást mér vkire. 1663: ez a gyűlés az adó felvetés felett lett. Valóban bizony a nyakunkban süjtöttak mindnyájunknak [TML II, 262 Bornemisza Susanna Teleki Mihályhoz] * *~ába szakad*. 1667: Istennek latogatasabol, uyab, s velünk irlgalmatlanban bano, idegen Nemzetnek jarma szakadot nyakunkban [Kv; RDL I, 179] * *~ába szerez vmit* kellemetlenséget okoz vkinek. 1662: a zavart mások húzták, vonták s szerzették volna nyakunkba [SKr 578] * *~ába tol*. 1823–1830: ezt a Virág Jánost is tudtán kívül senatornak választották nem akarta felvállalni, erővel a nyakába tolták s holtig senator volt [FogE 284] | Az akkori térített Világban szokása volt a' Bétsi Udvarnak, hogy az Erdélyi Urfiakat fel tsalogatván a' kívül tsak lehetett, Vallást változtattak; így tettek evel is, és nyakába tolván egy Kornis leányt, Bétsben catolizált [FogEK 28] * *~ába vet a*. ráerőszakol. 1663: tisztre soha nem vágytam, ma sem vágyok, úgy bizony ezen is, Isten tudja, nem kaptam, erővel veték nyakamban [TML II, 476 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. 1710: a Gubernium erővel a csiki militiára való terhes inspectorságot veté a nyakamban [CsH 366]. — b. kellemetlen feladattal megbíz. 1691: Az úr ó kegyelme vetette nyakamban az profugusok az szűrmegyénkének az alsó-járásban levő jovai regisztrálását [MzZs 722]. 1738: Kglid azt az nyomorult Beretz Várossát el akarja pusztítani, a midőn az Ojtozi Passusson excubalo Militianak kivantato Servitz, Gyertya, Szalma, Só, Tálak, s Fazakok heti szekerek praestolasát s Macellum folytatását a nyakába vetette [ApL I a gub. Apor Péterhez]. — c. terhet/bajt ráhárít vkire. 1693: kellett az Relictanak nyakaban vetnunk mind az Szőlőknek, mind egyebeknek gongya viselesit [Ne; DobLev. I/38. 13]. 1701: Azért hogy továbbra is a marhatlanok(na)k nyakokban vessük a' kaszálat nem viszen rea lelünk isméreti, hanem mind marhás, mind marhatlan az ó rendi szentként kaszályon [Tompá MT; MMatr. 256]. — d. nyakára ültet. 1710 k.: A fejedelmet kivetni nem lehet, arról gondolkodni bolondság is, bűn is, vesse országul nyakunkba a török Zolyomit, kinek teljes esze nincsen [BÖn. 696] * *~ába vethet*. 1749: Cselekedhetném hogj Hidtol főgva egészen az pörgölát kapuig az Zabos Kertt Falának felit Törvényel az más felek nyakába vethetném [Gagy U; Ks 83 Péterffy Sándor lev.] * *~ába veti a tuskót átv* terhet/gondot vesz a vállára. 1671: Az Isten látja a lelketem, úgy el is búsultam az (haza bajain), hogy akkor sem törődném jobban, mikor nyakamban tuskót kelle(ne) vetnem [TML V, 656 Teleki Mihály Nalaczi Istvánhoz] * *~a közé szó átv* kiméltelenül odamond. 1881: Ezenkívül nagy gyönyörűsége telik benne, ha a nyakam közé szóthat egypár gorombaságot, hogy aztán

a következő sorban mondjon valami jót is [PLev. 87 Peteklei István Jakab Ödönhoz] * *~án hordoz* vmilyen terhes funkciót tölt be. 1672: im(m)ar az esztendeie elmúlt hogi kapta-la(n)ba(n) be kellett mennem, de ugian az Nitraj Varossi Plebanussagotis egiszersmind az Nyúghatatla(n)saggal, Nyakamon hordozom U(r)a(m) eo Nga Paranczolatjából, az Nemessi rend es az kossegh kivansaga szerint [CsÁLT F. 27. I/38 Georgiffy Mihai Nit. Can. es Pleb. lev. haza. Csiksztyörgyre] * *~án tart vkit átv* vkit akarutuk ellenére tart másoknál. 1710 k.: Rácz Istvánnal így járánk: Noha guberniumul mindnyájan láttuk, hogy rendkívül való nagy kopó, kártevő, mégis csak a nyakunkon tartá a gubernátor erővel [BÖn. 885] * *~án uralkodik*. 1662: akik ekkor magunkat a bűnre adtuk, ne uralkodjék többé e kegyetlen úr nyakunkon, halandó testeinkben [SKr 717] * *~án (van) vmi a*. rajta van a terhe/gondja vkinek/vminek. 1708: úár eppittetes épületre való és Tüzi fa hordás, fű hordas szüntelen a' szegénység nyakán vagjon [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1769: a' ház a' Beczei Papra Tisz. Bardocz Uramra jutott, kit eö kglmek Dobolyi Samuel Uram(na)k adtak volt Zaloghba, de ő kegyelme nyakánis sok adosság Levén által adta Gecséné Aszonyomnak [Ne; DobLev. II/408. 6a Nobilis Civis Josephus Segesdi (72) vall.]. 1804: a sok szövé a nyakokon lévén nem hagyhatták [Ádamos KK; Pk 5]. 1844: már nints mit várn tsak menni kel, mert a' kert a' nyakaman meleg ágy s minden tavaszi dolog [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — b. rögtön be következik. 1774: már a szüret a nyakunkon vagyon [Sáros KK; SLT XL Körmötzi József Suki Jánoshoz] * *~ára fordítja Isten vkinek* (a rosszat) Isten vkire ráküldi másról. 1722: Talám Isten njakára fordította némellj(ne)k, á kik Glorialodta(na)k a mi rajtunk történt bestelen investigation mint az jo sogor Várad is [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] * *~ára hárít* → *~ára hoz* * *~ára hoz* kellemetlen személyt hoz valakihez. 1573: Thomas feyr, et Agneta Rta Erasmi Mezaros fassis sunt ezis hallottak feyr tamasetol hogy Monta volna Adam Istwa(n) Myre hoztatok Battymat Nyakamra ty vattok annak okay [Kv; Tjk III/3. 198]. 1657: kik az fejedelemisszony pártjai voltak azelőtt, bátorasagobnak itéltek, hogy Bethlen Istvánt választának fejedelemeinek, mintsem idegent az ifjú urak, kik már injuriáltattak is vala, hoznának nyakokra [KemÖn. 127]. 1726: Szappanos Simon az nyakunkra hozza az Patereket [Ne; Ks 90]. — b. kellemetlen dolgot mér rá. 1729: edgy kisbebséget kivan a gyermeke nyakára hozni, hogy azt is osztán az Aszszony nyakára harinca [Somlyó Cs; ApL I gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához] * *~ára jó* ráhárul. 1736: kemény portiozo ember vagyok és Sok egjeb féle Szolgalatis jó a nyakamra [Récse F; JHbT] * *~ára köt vkit/vmit a*. házastársul ráerőszakol. 1594: Crestel Jstuan vallia ennekem minek eleotte neki attak uolna az Azzont, eginihanizor panazolkodot Peter, hogi sem testenek sem lelkenek ne(m) kel eo neki, de az vra ereouel niakara akarja keotni [Tür TA; Tjk V/1. 419a]. — b. vmi feladatot ráerőszakol vkire. 1636: áldom az én Vramot hogy engemet rendelete volt eszközül ennek az régen ohajtott sz. munkának véghez vitelére. Melly mind azon által, az kinek nem fog tetszeni könnyű lézen nála nélkül el lenni, senki erővel az nyakára ne(m) köti [ÖGr Aj.] * *~ára köttetetik* ráerőszakoltatattik. 1662: Pázmány Péter az országnak nyilvánvaló gyalázatával, esztergomi érsekké tétették és az országnak akarátja ellen nyakára köttetették [SKr 114] * *~ára küld vmit*. 1667: Palatinus uram leveléből is láthatni, hogy tartnak attúl, addig hirdetik

idő előtt az mi kimenetelünket, hogy valami német hadat küldenek az nyakokra [TML IV, 39 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *~ára nem fér vmi* nem fülk a foga vmihez. 1780: nem fér nyakokra némely telhetetleneknek s tehetőseknek a' törvényes iga, valamint eddig sem fért [Torockó; TLev. 9/16]. 1797: Mikor a Burgus haborura ... fel indult ell szökött Köpetzről mert nem fért a katonaság a nyakára [Szgy; HSzj] P Moritz Gábor (77) Senator vall.] * *~ára sül* rábizonyosodik. 1731: tizenhat ökörnek meg csonkálták volt a Farkakat, mely cselekedetis per modum Inquisitionis neki sülven a' nyakára, minden meg sebesített ökörért fizetett három három forintot [O.kocsárd KK; Berz. 12. 92/51] * *~ára tudatik átv* rászózatik. 1769: Simon Juczi; Bestialis híres nagy Kurva minek előtte a' szegény Hinc Miklósnak nyakára tudatott volna is a' nevezett Szüz, Koronkában Sokakkal sokszor jól tött [Mv; Told. 19/45] * *~ára ül vkinek* uralkodik vkin. 1677: azelőtt is mindenkor békeség csinálásokkal ült ó' az magyar nyakára [TML VII 472 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz. — "A török]. 1760: Bogáti Pál Azt gondolta, mikor Magyarországról bejött, hogy éppen a nyakára ül Erdélynek [RettE 103] * *~ára vakar* kb. nyakába szó vmit. 1808 k.: A' Felperes aszt jegyzi meg hogy a 3k és 4k fatenseit nem merte megseketni az Alperes, félvén Nyakára vakar [Dés; DLT 250/1808] * *~ára vesz* vmilyen terhes dolgot vállal. 1710: (A főispán) Trauzner Tamás uramat az inspectorságban nem confirmálta ilyenkor kell ilyen galyibát nyakamra vennem ilyen gyámoltalan állapotban [SzZs 280]. 1770: én a nyakamra adotságot nem veszek hogy szárazan fizessen az interessit [Mezőbánd MT; DobLev. II/421 Szántó Sándor édesanyjához] * *~ára von.* 1664: szegény hazánk fiait nem kezdenek szántszándékkal az utolsó veszedelmet nyakokra vonni [TML III, 186 Szalárdi János Teleki Mihályhoz] * *~áról elmegy.* 1663: egy emberséges ember sincs Erdélyben, ki az keresztyének jóvát nem kívánja elmentven az kételenítő török fegyver nyakokról, bizony szabadoson szólnak [TML II, 597 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *~áról elráz vmit* megszabadul vmitől. 1614: Báthori Zsigmond is addig jártatá az székelyeket, hogy hozzája hajlának, és megadá a szabadságot, a mely szabadságban most is vadnak, azki jóakarata szerént el nem rázta a nyakáról [BTN² 51] * *~áról elvet* megszabadul tőle. 1619: Az hatalmas császárnak nagy szörnyű birodalmiból annyi panasz nem jó, mint Erdélyből, de meglátják, hogy elvetjük az nyakunkról őket, várják meg csak [BTN² 244] * *~áról leráz.* 1772: Takáts Mihály panaszsképpen beszélte nekem Ez a hitván Hadnagy a Hugomat tsak azért fogatta el hogy azt mondotta hogy ez a Uj Hadnagy anyit tud a Törvényhez mint a Bornyu még is első akar lenni, hanem járjon dolgába szegének, melyben nem akarva magamot ártani, le rázám a Nyakomról [Dés; DLT 321. 78a András Ispány (48) ns vall.] * *~áról lerázhat* megszabadulhat vkitől. 1849: Kelemen Beni által adós maradtort portékának meg nyugtatásul írott nyomtatványt igaz hogy en irattam mert én mindeg mondtam hogy a' Kereskedők jönnek követelésökört, s így irattam hogy le rázhassuk a' nyakunkról [Kv; Végr. Vall. 53-4] * *~áról levonsz vmit* megfoszt vkit vmitől. 1667: ha erővel ó nagysága az nyakamról le nem vonszá, bizony én az szamosújvári tisztet elébb le nem teszem, hanem az mikor Erdélyből végképpen kényszeríttem kimenni [TML IV, 100 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *elvigye az ördög a ~áról* szabaduljunk meg tőle. 1596: Gal kowachnak vitettem 12. Apro vasat, hogi az Rejbicz zekeret el keziche, hogi az

eordeogh el vigie eo kegmet Innet niakunkrol [Kv; Szám. 6/XXIX. 77 Bachi Tamas sp kezével] * *közel jár a ~ához vmi* végveszély környékezi. 1678: Talám az én irántam való dolgokat megírhatná Kglđ; úgy értem igen közel járt az nyakunkhoz az portai sententia [TML VIII, 77 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz] * *vmivel nagyobb iga nincs a ~ában* 1805: a' Mivelő kovácsok azt magyarázván a' Ngd 26dik Aprilisi nekiek adott valaszszából hogy Ngd annál fogva arra nyitott utat hogy mikor mivelnek akkor nekiek kostotis adjunk, a' melynél a vas manipula(ti)oba se Eleinknek se nekünk a' kik értük nagyobb iga a' nyakunkba nem volt [Torockó; TLev. 9/41].

5. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *~a szakad a.* rossz végre jut vki/vmi; a se termina ráu; ein schlechten Ende nehmen, sich den Hals brechen. 1657: (Pécsi Simon) az fejedelem mellett igen veszedelmes és sok törvéntelenségekre ingerlő, tanácsló ember volt, ő inventioja volt az honesta custodia, kibén maga nyaka szakadt azután, mert az fejedelem gratiájával abutálván az fejedelem megfogató, és az maga inventioja szerént sül honesta custodia néhány esztendeig Kővárban fogva tartatá [KemÖn. 256]. 1765: Siskovics generális egybehívatta a nemességet, s megkérdezte, kinek melyik katonasághoz, azaz lovashoz-e vagy gyaloghoz vagyon kedve Nagy dolgot, ha nyaka nem szakad ennek az veszedelmes új találmanynak [RettE 191]. — b. véget ér vmi; a lua sfiřit, a se termina; ein Ende nehmen. 1591: Masas Thomas, Feyerwary Josa, Zigyarto Ambrus valliak Mikoron eo zwe gywte az ket fel Bennwnket, Mindenik fel kezeket be Adwa(n) amy Igazitasunkba Adak magokat mind Adossagokat, Adossag chinalast Mind restantia keozteok el Igazitottuk Igy Zakada minde(n) dolgoknak njaka s minden Adossagoknak [Kv; Tjk V/1. 117]. 1657: Ekképpen az practicanak nyaka szakada [KemÖn. 125]. 1687: ennek a keresetnek azutan csak hamar nyaka szakadt mert Bathori Gabor Teletet is tölle el uőtte s másoknak conferalta [Körtvélyfája MT; BálLt 93]. 1724: én ugyan bizony meg untam az kappankodást, de megis inkább akarom, hogy legyen vége az munka(n)ak, mert ha eljősz, annak bizony nyaka szakad [ApLT 2 Apor Péter feleségéhez] * *~at/fejet* hajit engedelmeskedik; a se supune; gehorsam sein. 1806: Valamit a' Falus Biro azon ki nevezett tizen kettőz magával itél és végez, a Falusiának nyakat és fejet kell hajtani [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115] * *~at szakaszthatja vminek* véget vethet vminek; a putea pune capăt unui lucru; (einer Sache) ein Ende machen können. 1710: derekas operatiohoz fogjanak a kurucok ellen S könnyen akkor mind Kassát megvehetik, mind a kurucságot dissipálhatják és a rebelliónak nyakat szakaszthatják vala [CsH 371] * *~at szakaszthatja vminek* véget vet vminek; a pune capăt unui lucru; (einer Sache) ein Ende machen. 1677: öt-hat nap alatt megérkezvén a porta resolutioja mindezeknek a sok elegy-belegy háborgásoknak nyakat szakaszthatja [TML VII, 480 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * *egyik szavával ~on csapja a másikat* egyik szavával megcáfolja a másikat; cu un cuvint contrazice pe celălalt; mit einem seiner Worte das andere widerlegen. 1705: Az egyik magyarországi fiú volt, tudott nemétől is, de úgy tetette, mintha nem tudott volna, és a másikat meg is szőlította, hogy nem jól beszél, egyik szavával nyakon csapja a másikat [WIN I, 493] * *az igazságnak ~át tekeri* az igazságot lábbal tiporja; a călca in picioare dreptatea; die Wahrheit mit Füßen treten. 1772: azért tudom, hogy ha az igazságnak gonoszakaróim nyakat nem

tekerik, nem hágy az én jó Istenem, hogy a magam gyermeknek csűfja legyen [RettE 290] * megkeményíti a ~át nyakaskodik; a se incápátina; hartnäckig sein. 1662: Izrael és Júda nem engedének, hanem megkeményíték az ő nyakokat az ő atyjoknak keménségek szerint | amely ember a gyakorta való feddésre megkeményíti az ő nyakát, hirtelenséggel megtöretik [SKr 708–9, 712] * megnyomattathatik vkinek a ~a megzaboláztathatik; a putea fi infrinat; gezügelt werden können. 1662: Melly véghellyel^a ő, minémű nagy darab föld esnék egész a Tiszáig és minémű nagy a hatalmas török birodalmához! Azmellyből mint megnyomattathatnék Erdély országának is nyaka, magok is azt tartván az erdélyiek, hogy akié Várad, az ország is azé volna [SKr 563. — "Várad"] * megnyomja vki ~át megzaboláz; a supune/stápin; zügelin. 1662: most már az hatalmas nemzet valóban ki is találá, ő, jaj! honnan és mint kellene derekasan megnyomni Erdélynek nyakát [SKr 628].

6. kemény ~ nyakas/makacs ember; om incápátinat; Hartnäckige(r). 1662: Szemekre vetette ezt el hosszú idő jártában is Szent István nekik, kemény nyaknak és környülméletlen szívónek és fülőnek [SKr 709].

7. állati nyak; git (la unele animale); Hals des Tieres. 1568: Anna szakmary Jmrene fassa e(st) szigia volt, Andras Kato Gergel deaknet, hogy a bestye hyres kúrua oth vagy hath Tykomnak tekerke ky az nyakat [Kv; Tjk III/1. 236]. 1593: Zengeo Benedek vallia, tudom hogi Keuli Mihali tykomat ellopta, gazdam azzoni mikor oda ment erette az tyknak nyakat el zakaztotta es vgi vetette vizza neki [Kv; Tjk V/1. 393]. 1629: Egyik ludnak az nyakat az Deak Mathe hazanal tekerém megh [Kv; Tjk VII/3. 103] | ez az fazakas Marton, az tavali csikonak a nyakat az labához keőteőte vala, viszontag az Csikonak a nyakat az kan-czanak az nyakahoz keőteőte vala [Mv; MvLt 290. 166a]. XVIII. sz. eleje: A melly Lonak rövid vastag a nyaka, Szolgálatra való a mely Lovaknak kávéson horgas a nyakok azok Pompas lovak, a félék a Torók lovak; A melly lovak a Szűgyek felé hajtvá Szezik meg a nyakokat, vagdalkozni nem jo rajtok [JHb 17/10 lőtarási ut.]. 1760: a Réce ki úté a' Nyakát fejit a honya aloli [Kórdi KK; Ks 17/XXXI]. 1771: Korodi Ferencz Uram Kórsissa a harangokat az Ókrók nyakáról le lopja [Dés; DLt 321. 6a Al. Huszár (30) ns vall.]. 1813: Egy Tehén kised szőke, a' nyakán kékes szőrű tsáko szarvu [DLt 788 nyomt. kl].

Szk: ~ába való. 1629: Egy regy formara csinalt Lo nyakaba való Ezwst remekek uadnak az szyara szegezue [Kv; RDL I. 132]. 1846: Ót ókor nyakába való Kolompok [Szamosfva K; Born. III. 33] * ~ára való. 1647: Negy lancia kopo nyakara való No. 4 [M.királyfva KK; BK]. 1678: Uzonbol^a vitte(ne)k el lo nyakára való csergős hámot, nr 2 [BLt. — "Hsz"]. 1747: Ló nyakára való öntöt harang Nro 8 Ugyan Ló nyakára való öntöt kolomp Nro 1. Ugyan Ló nyakára való rezes harang Nro 28 [Spring AF; JHb XXV/88. 3]. 1811: Egy visla nyakára való szíju [Mv; LLt].

8. levágott állat nyakhúsa, ill. abból készült étel; carnea de pe gitul animalelor sacrificate; Halsfleisch des Tieres bzw. die daraus gemachte Speise. 1680 k.: Komanarol hajtot Ekrót nro 1. Eből vittek Szeget ketöt, Nyakat Felet, Lapaczka szelből ket ket vagast [Utl]. 1711/XVIII. sz.: Tartazik ezekkel az étkekkel Hriszkasas velős konczal Czitromos nyakal [Kv; FésCjk 16].

9. állati bőr/prém nyaki része; piele/blană de pe gitul unor animale; Halsteil des Tierfells. 1587: duo frustra simile de pelle vulpina Nyak appellata, vna pellis marduvina [Gyf;

GyK]. 1627: Egi darab roka hat belles niakkal elég [BLt]. 1659: Az rókabőröket peniglen Kegyelmed olvastassa meg az mint gresznákban vannak varrva mind nyaka, torka, fara [TML I. 398 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1678: adtam Szöcs Gergelynek nuszt lábat 118 nyakot 36. azon kívül dirib darab málakat [Utl]. 1681: Asszony Háza Vagyon ezen házban: Hiuz Láb No 2 Hiuz Nyaka Nro 1 mindenik csavált [Vh; VhU 537–8]. 1761: Meg próbálván egy ökör bőrt Pofa nyakastol 90 Dr Mályia 40 Dr [Dés; DLt].

10. vmilyen tárgy nyaka; git (al unor obiecte); Halsteil irgendeines Gegenstandes. 1583: 28 octobris veottem egy Torozkaj vasat hogy az Korong wasnak nyaka el torot volt d. 26 [Kv; Szám. 3/XII. 4]. 1589: Az hidak czinalasakor kertem volt egi czakant, teoreot el az niaka, czinalattam meg p(ro) d. 16 [Kv; i.h. 4/X. 17]. 1637/1639: nyaka nélkül való rendes fejuer derek azis rezboglaros d 35/[Kv; RDL I. 111]. 1710: küldöttém volt egy kis turocskát micso-das volt nem tudom, most is küldötte(m) egyétt még isméri az Ur eo kgime mért a nyakánál es kús lyukat csinált volt az eger [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1748: Kötő fejszék Nro 3 az egyik el tört a nyakáb(an) [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10]. 1787: a' kalanyok(na)k a' Nyakán S. és K. betűk vagy-nak metzve [M.fodorháza K; RLt]. 1816: Az el lopott Pipá-nak leírása a' leg főinabb tajtékból, a' nyakán, és az olda-lán vagyon egy természet szerént való hamis ér, magában a' tajtékbá, alatt a' nyakánál a' füsttől alignyire meg sárgulva. 13. próbás ezüsttel bé foglalva egy ezüst lántzal [DLt 816 nyomt. kl 1582].

Szk: ~a szegett. 1726: Egi njaka szegett aso [Kv; Pk 6].

11. korszó nyaka; gitul uciorului; Krughals. 1648: három eőregh korszokban, rosa eczet, teliek s az korszok nyakáigh avagy száráigh [Komána F; UF I, 930].

12. ~on önt (ételt) vmivel leönt; a turna ceva (in/peste) mincarea preparată pentru a îmbunătăți; (Speise) mit ir-gendetwas über/begießen. 1760: Murok, répa és egyéb Leguminakból a' Cselédek(ne)k főzetni kell, úgy árva Las-kát és Kását, melyeket egy egy kis Sirral nyakon lehet önteni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

13. magaslat/hegy nyakszerű hajlata; adincitura unui deal in formă de git; halsartige Biegung einer Anhöhe/eines Berges. 1642: az Kis, csere niakanal egy szántó föld de most erdő vette fel [Páncélcséh SzD; EHA]. 1662: Az vezér míg Gaudi András a lövészszámmokkal, gyalogsággal a nyakra fel nem érkeznek, a harcot egy oldalból jól fenn való helyről nézni kezdette vala | a derek országútja szinte a vár legmeredekebb hegye alatt levő nyakon hajlana által napnyugot felől a vár alatt levő városra | Kolosvár pedig kikelettől fogva megszorítva lévén, és ostrommal nem, ha-nem csak valami lövészszámmokkal dél felől a nyakról be a városba váltig lőnek vala [SKr 412–3, 442, 674]. 1735: Az egész Répás Völgyis ... a denotalt Kis Szitircullynak tetelýen levő Nyaktól fogva egyenesen kétfelé, keresztül barázdot-tatván, a Nap Nyugot felől való rész jűta a Torma és Josika részre [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 12–3]. 1763: (Az er-dőnek) egi meg keresztetaz Bik fa a' határa, onnan egy-nessen fel az utba a' mely ut a' Sez Gabrilla szállásarol me-gyen a' hegy nyakára [Torockó; Bosla]. 1775: Oltszemi Kele-men János ökreis el károsodván oltszeme az nyomot az Sütő patakaig követe oda Bodokis el érkezék és ottan edgűtt azon nyomot által a Borza völgy nyakáig el vívék [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71]. 1808: úgy láttam, hogy ezen helyen a Juhok ... onnot ugyan lefelé a Nyakban levő fel

szántás Delfől volo végéig, bekessegesen legelődtek [Zágon Hsz, SzentkZs Barta László (56) barátsági gy. kat. vall.].
 Hn. 1636: Az Somos nyako(n) (sz) [Betlensztmiklós KK]. 1639: Pupos hegy njaknál (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. 1646: Az Szeoleo Nyakba (sz) [Mezőkirályfa K]. 1666: a vár nyakon [Ilyefva Hsz]. 1669: Varbük niaka [Bencéd U]. 1687: Cseke nyakon (sz) [Inaktelke K]. 1691: Szakadat Nyako(n) [Szentmárton Cs]. 1695/1757: az Lapos nyakon [Dísznájó MT]. 1698/1786: Az SzEgyház nyakon [Marosgombás AF]. 1723: Dio Nyakon (sz) [Derzs U]. 1731: Kerék hegy nyak alatt (k) [Impérfa Cs]. 1740: A' Bógód Nyakon (sz) [Gyerővásárhely K]. 1743: Görgény nyakánál (k) [Kissolyos U]. 1744: Csöbögő Nyakon (sz) [M.zsákid U] | Szoros ut nyakán (sz) [Rava U]. 1746: az Ponk Nyakán [Tusnád Cs]. 1765/1804: A Vár Nyakon (k) [M.valkó K]. 1767: harang nyak nevű helyen (sz) [Etéd U]. 1772: Kús Szék Nyakán (sz) [Kászonújfalú Cs]. 1772: Egres Nyaka helyen (sz) [uo.]. 1773: A Hegy fark nyakán által ményen véggel (sz) [Szárhegy Cs]. 1788: A Kis Szarkás Nyakon (sz) [Páncélcseh SzD]. 1793: Vész Nyakon (sz) [Makfa MT]. 1800: Szálos nyakánál (sz) [Kobátfva U]. 1818: a' Harang nyakon küljel (sz) [Küsmöd U]. 1820: A' Nyakon [Csomafája K; Bhn 61]. 1830: a magos hegy nyakán [Hidvég Hsz]. 1835: A' Hullo nyakán [Nyén Hsz]. 1846: Csávás nyaka nevű helyben [Kibéd MT]. 1856: a Szurdukban a Kiserdő nyakán [Torockósztyörgy TA]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

nyakabeli 1. nyakban viselt ruhadarab; piesá de imbrácáminte purtatá/care se poartă in git; auf dem Hals getragenes Kleidungsstück. 1573: Apalin azzony nehay Alcz Matiasne Azt vallia hogy ... Zeoch onofrius fia kenallia volt eotet egi zwbichawal hogi meg vegie, Eo ne(m) veotte, azt Monta hogi ... ely Ne aggya nyakabelit [Kv; Tjk III/3. 183].
 2. vki élete, épségben maradása; crutarea vieții cuiva; am Lebenbleiben js. 1676: Ami nyakunk beliek rosszulletét illeti, azt bizony tudom én, hogy rosszul vagyunk, de valahova teszen Isten [TML VII, 151 Teleki Mihály Béli: Palhoz] | Ez az pap katona sokat beszél, az francia németek felől, de az dézmáját sem kell hinni, ha rosszul nem volna nyakokbeli, nem járnának így ó nagysága után [i.h. 175 ua. Nalácsi Istvánhoz és Székely Lászlóhoz]. 1763: El is vesztette az egész commendót, mely miá ha a császár nem interponálta volna magát, rosszul lett volna nyakabeli a hadi regula szerint [RettE 155. — "Szilágyi Mihály].

nyak-aranylánc arany nyaklánc; lântșor de aur; goldene Halskette. 1849: egy nyak arany lântz és egy arany gyűrű árát az illető mester ember Szorgalmazvan ki is fizette [Kv; Végr. Vall. 56].

nyakas 1. mn 1. ellenszegülő, engedetlen; nesupus, neascultător; widerspenstig, ungehorsam. 1662: a nyakas nép, az előjáróival újat vonó nép sok gonoszt hoz magára, mint a kemény nyakú Izrael népe állapotja mutatja Mózes idejében [SKr 693]. 1711: ezen rettenetes nyakas kősegg Semmit nem ügyezik a ki szállitassaban [Újfalu Cs; Born. XXXIX. 52 Solym István Kászon Jánoshoz]. 1763: némely nyakas Hajdút bizany tsak keves közti volt hogi jól meg nem vágattam [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. 1773: Mostani Praefectus Uramis fenyetett (!) Nemely Nyakassab emberekét hogi a szolgálatott Nem praestállják (lgy!) hogi el viteti innét, és ide az Falub(a) masokat szfo-

gadobbakat szállit [M.léta TA; JHb II/3]. 1786: Senkit se tudak egy Uraság részénis olly engedetlen vakmerő nyakas Embert, az ki az réája esett Taxát denégallyla vagy meg fizetni nem akarta volna [Torockó; TLev. 4/13. 19]. 1797: Lakossai a Bé biro s ott Lako Possessorokon kívül Újfaluban Olahok; akik nyakasak [M.újfalu K; CU IX. 2/38]. 1803: a' többek között egy nyakos székelly fenyegetett hogy meg lö, s' a puskáját ollyan poziturábais tartotta [Szászregén; Born. XVc. 1/63 Joannes, Frittsch (43) civis vall.]. 1847: Kászoni András részeges lsten káromlo nyakas előjáróitól nem függő Mindenki ben mint a tóvis bokor szeret beleakadni [Kv; ACLev.].

2. önféjű, makacs; incăpătinat, îndărătnic; hartnäckig. 1710: a fejedelemsasszony, kemény nyakas asszony, lévén Teleki Mihálynak oly közel való atyafia, lehetetlen volna a fejedelemsasszonyt Teleki mellől elvonni, akit minden úton-módon kész oltalmazni [CsH 133–4]. 1765: Szaboszalai Uram azt mongya Varga Györgynek: Kurvanyád Hunczfut Nyakas Embere, jó tanács adó vagy [Szépkényerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 30]. 1774: Megházasodván vette Tordai János leányát, szép de igen nyakas asszonyt [RettE 318. — "Miske Imre Asz főkirálybírája].

3. hosszú/szép nyakú (állat); (animal) cu gîtul lung/frumos; (Tier) lang/schönhalsig. 1669: Az fekete lovakról, ha kettő lesz is, kérem mint uramat, ne felejtkezék, Kegyelmed, csakhogy oldalas, vesés és nyakas legyen s tiszta fekete, nem barna [TML IV, 624 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz].

4. nyakszerű résszel készített (edényféle); (vas) cu gît; (Topfart) mit halsartigem Teil. Szk: ~ butelia. 1735: hét gömbölyeg Náddál tekert hoszu Nyakas buteliak [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] | Gombölyég nadal tekert hoszszu nyakas buteliak 7 [Kóród KK; Ks 66. 45. 17]. 1790: Egy nyakas kerek fejr üveg Butelia [Mv; MvLev. Poka Kata hagy. 3] * ~ karafina. 1736: Arannyozatlan nyakos kis Karafina [CU]. 1791: Nyakas karafin [Nagyercse MT; Told. 19] * ~ kávésbrik. 1787: Egy füles Nyakas kávé Ibrik [Kv; Ks 73/55] * ~ üveg. 1674: Vasari apro nyakas uvegek ötven ~ nr. 50 [A.porumbák F; UF II, 606]. 1733: Hoszszu nyakas gömbölyég üveg 2 | Edgj pár gerezes üveg, Nyakas Üveg 13 edgjik kicsiny | Nyakos Üveg Vagion Nro 23 [Marosztkirály AF; Told. 2]. 1756: Rosz nyakas üveg 3 [Nagy-rápol H; JHb XXXV/35. 22].

5. ~ korbács ? 1810: Huszon egy kis nyakos korbács Rf 10 xr I [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 13].

6. ~ körtély körtefajta; un soi de pere; Art Birne. XIX. sz. eleje: Bodoni elein erő Nyakas körtély Nro. 6 [Keménytelke TA; IB].

7. ~ tök fajta; un soi de dovleac, tigvă; Kürbisart. 1679: Sajto szín ezen kertb(en) ket oldala körül nyakas Tök van ültetve [Uzdiszt Péter K; TL. Bajomi János inv. 139].

II. fn 1. nyakas ember; om incăpătinat; Halstarrige(r). 1716/1793: Ehez" tartsa magát jámbor és tsintalan Vakmerő és nyakas bátor s bátoraltan [A.csernátón Hsz; SzékFt 31. — "A falu törvényéhez]. 1753: Pedurán Jion pediglen Krajnik Uram ellen magát opponálta, pusztitonak pronuntialván, az többinek a szofogodotlonságra utat nyitot, azért mint Tisztett igyekeztiben meg gátlo, és offendáló Nyakos 12 Lapát ütésekkel meg Csapatassék, az után jo kezesség alá vetetessék iteltet [F. lapagy H; Ks 62/11].

2. magaslat/domb nyaka; adincitúra unui deal in formă de gît; Höhen/Hügelausläufer. Hn. 1600: a Niakasson egi Erdeo [Hagymásbodon MT; EHA].

nyakaskodik 1. ellenszegül, engedetlenkedik; a se opune/impotrivi; halstarrig sein. 1744: külbomb(en) nyakaskodnak az emberek, az mint hogy Bartok Ferencz ur(ama)t meg is kellett dulatnom [Ikafva Hsz; ApLt 1 Dombi János Apor Péterhez]. 1774: Effile haszontalanságot sokat locsogott, melyből sok helyeken a parasztok vérszemet vettek s nyakaskodni kezdettenek [RettE 333].

2. makacsodik; a se incápätina; trotzen, hartnäckig sein. 1800: Beretzkiné tellyességgel haza menni nem akart, tsak ott nyakaskodván és motskolodván sokszorozván azon motskos szavait [Dés; DLt].

nyakaskodó ellenszegülő ember; persoană care se opune/incăpätinată; Halstarrige(r), Widerspenstige(r). 1766: a Falusi Birák büntetik a' nyakaskodokat [MNY XXXVIII, 207].

nyakasság 1. engedetlenség; nesupunere; Ungehorsamkeit. 1662: Lám azt fájlalja, hogy vétkeztek és az ő édes Jó Isteneket nyakasságokkal felingerelték [SKr 697]. 1734: (A) Ditrai Mester Ura(m) én úgy hiszem, bizony meg fogja banni, még a' mostani nyakasságát [Alfalu Cs; ApLt 2 Szentmártoni Páll plébános nyil.]. 1751: teczet a Judiciumnak hogy Sztrencz Mihaila azon földcskét bírhasa és az J. nyakasságáért, azon Szegej örög Pap meg motskolásáért is poenan fl. h. 12 incurálni Ezen Deliberatumban Itéletet [H; Ks 62/5]. 1753: az Birotot és Gorniktól midőn vegire igyekeztem menni hogy mi lehet oka szofogodotlan Nyakasságoknak, melyre a Biro és Gornik tetovazvan az Birot és Gornikot kalodában vertem [Flapugy H; Ks 62/11]. 1791: Csinyáltattam szénát az Erdőkön kalongyácskakat 4 A többi az Emberek Nyakasságok s szolgálatok meg nem tétele mián ottan el veszet, el rothadot [H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1839: Határozatott, hogy ezen munkára gyalog ki nem jelenne, nyakasságból elmarad, büntetődjék napjára 30 kr, azaz harminc krajcár váltóba [Taploca Cs; RSzF 102].

Sz. 1662: addig vonánk a nagy tűrő Istennel ujjat hogy fm valóban szájunkba kezdze szegni nyakasságunknak ize [SKr 696–7].

2. makacsság; incápätinare; Hartnäckigkeit. 1816: ezen pernek részünkről egy különös fatalitása volt a miatt most 3dik Prokátor kezén fordul meg a' nehaj Gazda Gábor nyakassága miatt [Kv; DobLev. V/1000].

nyakaszakadtában lóhalálában; in goană mare; Hals über Kopf. 1614: More Gaspar bezellette enneke(m) hogy egy-czer Czyport feőzet volth Imrephine egy varaslo vén Azzonnyal az twznel Azonban az Vén Azzony be fut Imrephinehez s mond neki Ngos Azzoniom ne(m) tudom mi vagion az twznel de azt mongya hogy Gabor, Gabor, hamar az Istenert Vonnyak ki az twzteől ne feőyeön oly hamar, Merth Vgy Jeő Bathori Gabor Iowa nyaka zakadtában hogy talam meg hal [Medgyes/Kv; Vlt 53/5267 L. Bormemizza de cubicularius et apparitor vall.].

nyakatlan 1. rövid nyakú; cu gtitul scurt; kurzalsig. Szn. 1441: Michael Nyakathlan [Nagyfalu Sz; Bfo I, 645].

2. nyakrész nélküli (edény); (vas) fārā git; (Topf) ohne Hals. 1848: Üveg Némük Nyakatlan Nagy Cziliinder [Szászkerked K; LLt].

nyakazó hóhér; cālău; Henker. Szn. 1588: az niakazo Ilo-na azzony [M.palatka v. M.légen K; JHbK XVI/20]. 1594:

Nyakazó Janos [Kv; KvLt 21/59]. 1600: Niakazo Janos [Mezőbodon TA; KvAkKt 343].

nyakasztás lefejezés; decapitare; Köpfen. 1662: Három vármegyebéli nemeseknek nyakasztások [SKr 548 Tartalomjelző fejezetcímből].

nyakbakötő sálféle; un fel de fular/şal; Art Halstuch. 1667: Egy iskatulyában balsamum, scorpio olaj, egy zöld nyakban kötő [TMI IV, 171 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

nyakbavaló I. mn 1. nyakon visel(het)ő; care se poartă la git; auf dem/um den Hals tragbar. Szk: ~ aranyláncoska. 1710: Egy kis nyakba valo aranyláncoska [DánielAd. 92]. 1758: Egy kis nyakban valo arany Lánczotska [Nsz; TSb 21]. 1768: Egy kis Nyakba való Arany Lánczotska [Nsz; TGsz 51] * ~ briliánt. 1836: Egy nyakba valo briliánt gránát gyöngy [Kv; Pk 3] * ~ ezüst boglár. 1749: az Inctus edgy sákot lopott ilyen portortékkal (!) három nyakba valo ezüst boglár [Torda; TJKT III. 267. — "Feis-ból kiemelve] * ~ gyöngy. 1814: Egy 66. szem szép gránátokból álló Nyakba valo gyöngy [Kv; Born. IV. 41] * ~ kláris. 1677: Az Kisanna részére adatott négy szál Veres nyakba(n) való kláris [Kv; RDL I. 155b] * ~ kolie. 1820: Egy Arany nyakba valo Colle mellnyek közepébe Zöld Smaragd kő vagyon, hozza valo két fülbe valóval [Felőr SzD; BetLt Frater Theresia kel.] * ~ páclí. 1768: Gyémántos tokba lévő Smük, melyben vagion egy Nyakba valo Pátzli; egy pár Fülbevalo; három Reszkető tő és egy Pár Gyűrű [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes ékszerai] * ~ pézsma. 1816: Egy Nyakba valo pézsma gyöngy fülbe-valóval [Kv; Born. IV. 41].

2. nyakba vethető (fegyver); (armă) care poate fi atirnat/purtat la git; (Waffe) umzuhängend. Szk: ~ kurta karabély. 1823: Egy Par nyakbavaló kurta korabéj [BK Inv.] * ~ pallós. 1692: Egy nyakba(n) való pállós Egy rozsz hüvelyű koszperd [Szárhegy Cs; LLt]. 1695: Szász nyirésen vőn egy nyagban valo Pallóst [CsV].

II. fn 1. nyakék; colier, bijuterie care se poartă la git; Halsschmuck. 1758: Egy Smaragdós nyakba való, gyémántal elegy, melyben vagyon 25. öreg Smaragd aranyba foglalt, és 56. apró gyémánt [Nsz; TSb 21]. 1839: Egy Kok (!) nyakba valo Egy Csomó füzetlen gránát [Kv; LLt].

Szk: arany ~. 1836: Egy kettős sziv forma arany nyakba valo [Apahida K; RLT O. 4].

2. nyakprém; boa; boa, fişie lungă de blană purtată în jurul gtitului; Halspelz. 1816: Két nyuszt nyakbavaló 21 Rf 35 xr [Kv; Born. IV. 41].

nyakbavető I. mn 1. nyakon visel(het)ő; care se poartă la git; auf dem/um den Hals tragbar. Szk: ~ aranylánc. 1812: elvitt a Groffné ... edj drága reszkető Tőöt, edj nyakba vető Arany Lántzot [Héderfája KK; IB. Bali Janosné Kis Eresé beth (44) grófi mosoné vall.] | vett ajándékba a Groffnének a Groff edj Kulint vagy nyakba vető arany Lántzot [uo.; IB. Takáts Joseff (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall] * ~ briliánt. 1839: Vagyon egy nyakbavető Briliánt gránát rft 15 [Kv; Pk 3] * ~ kolie. 1800: Aszszonyi ékességek Egy nyakba vető Kollió Arany Lántzal [Koronka MT; Told. 19] * ~ óra. 1648: Vagion egy nyagba veteő kvs óra [Born. XXXVIII. 14]. 1711: 1 nyakban vető óra aranyos 30 [ApLt Apor Péter lelt.] * ~ órácska. 1629: Egy kis nyakbavető Oracziika aestimaltuk tt f 25 [Kv; RDL I. 132].

2. nyakba vethető (fegyver); (armă) care se poate atârna/purta la gît; (Waffe) umzuhängend. Szk: ~ kard. 1652: Egy portai nyakb(a) vető ezüstös aranyas kard fekete czap(ás) [Nsz; IB X/2 Bethlen István lelt.]. 1688: Egy viseltes Nyakban vető ezüstös kard paraszt szíval fel kötve [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1711: 1 nyakban vető kard ezüstös 20 [ApLt 5 Apor Péter lelt.] * ~ pallós. 1666: Egy aranyas fekete czapauál borított Pallos nyakba vető [Ks 21. XVIII. 79]. 1697: egy nyakba vető Pallosra való fekete Selyem Sinor [KGy].

II. fn 1. nyakék; bijuterie care se poartă la gît, colier, salbă; Halsschmuck. 1634: 1. Nyakban veteő giöngieös 7 Smaragd benne [Kv; JhbK XVII/15]. 1664: Valóban búsulok, az nyakbanvetőmet elvesztettem, édes Feleségem [TML III, 97 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1823–1830: Nyolcadik ház vereses-aranyos tükrös. Ebben vagynak electoralis spádék ... Orientális topáz, electorok régi nyakba-vetőjek [FogE 185–6].

Szk: arany ~. 1648: Egy köves tizenegy boglárból allo Arany nyakb(a) veteő, melyben vagio(n) tizeniolcz rubint kilencz giemant, három Smaragd, egy Saffir, eötv(e)n zem eörög gyöngy [Mk Kapi Kata kel. 1]. 1807: Egy arany Nyakba-vető nagy hosszukó brilliantirozott granátból [DLt 377 nyomt. ki] * rubintos ~. 1668: Egy Rubintos nyakban vető, melyb(en) van boglar 49 [Mk Kapi György lelt. 10–1].

2. vállkendő; šal; Schultertuch. 1602: Tovabba hozzv Janosnál vagion zalogba Egy Nyakba veteom es egy parta eouem harmincz ket forintba [Kv; RDL I. 73]. 1768: Fekete kötesből balha gyöngyel készült udvari gallér ehez való nyakba vető, fekete kötés két végén való másival [Mv; TSb 47]. 1777: Andulás öltözet, ahoz való Ing ujjakkal belső gallérokkal, Udvari gallérokkal, nyakba vetőkkel [Nsz; JhbB gr. Bethlen Rozália kel.]. 1816: Nyakba vető Csipkéből ... 3 Rf 17 xr [Kv; Born. IV. 41].

3. ló-nyakdísz; podoabă atîrnată la gîtul calului; Pferdehalsschmuck. 1581: Az pej lovat fekesteol az eoregebik niakba veteovel, bonchokai hagiom Zekel moizesnek [HSzj fék al.].

Szk: aranyos ~. 1595: Egy Aranyas Niakba veteo szjas [Zsombor K; SL].

nyakbélés nyakprémblés; căptușeală din blană de pe gîtul unor animale; Halspelzfutter. 1644: Egy hitwan Nest egy darab Nyakberlés, Egy viselt Torok galler [Mv; IB VI. 225/12]. 1659: Édes Bátyám uram, én nyolcz fart vettem el, az helyébe nyakbérleést küldtettem Kegyelmednek, mivel az mi rókabőreim vannak, azokat még ki nem csaválták [TML I, 398 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

nyakcsapás nyakoncsapás; lovitură dată cuiva cu palma peste ceafă, flească; Ohrfeige. 1710 k.: Norimbergában odaadék két tallért, de ő többet kér, özveveszénk, és Csernátoni Pál nyakon csapá elég az, ő ment a magistratus-hoz panaszkodni véresen, ki is odaküldte hozzánk, de csak a két tallért adók meg a kocsisnak és a nyakcsapást | Vaj adnak bizony a hajdúnak a pénz helyén jó egynehány nyak- és pofcsapást [BÖn. 572, 936. — "A postakocsisnak].

nyakcsiga nyakcsigolya; vertebra cervicală; Halswirbel. 1802: Foro Lajosnak tanáltam az nyak tsigan fejlű három ujal egy iznyi Seb az bőr Szinbe véresen [Mv; Born. XXXIX. 53 Galambos József chirurgus vall.].

nyakfüggő nyakék; colan, colier, salbă; Halsschmuck. 1848: 1 pompas emallirozott feju gyűrű ... nyak függő rajta 3 kis függővel [Pk 2].

nyakinas nyakinnál levő; de lingă tendonul cervical; bei/an der Halssehne befindlich. 1840: Nagy Mihály találtott Az Jobb felől való részen a Nyak Inas hust meg szurva egy fél Czolnyira hatva, mely Innak munkássága az váll Lapatzkára szolgál [Dés; DLt 848c].

nyakkendő vállkendő; šal; Schultertuch. 1853: 2 nyakkendő meg keztyű 3 Tallér [KCsl 3]. 1862: 2 drb stikolt nyak kendő [Kv; LLt].

nyakkeszkenő vállkendő; šal; Schultertuch. 1789: vettem kezemhez 6. Patyolat fodros nyak keszkenőt, ezek közül ketteje körül vékony czérna kötés vagyon, kettőn recze [Meggyesfva MT; Jhb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1803: Egy Iskatollyában vadnak Nyak keszkenők [Kvh; HSzjP]. 1830: egy krispán szín rójtos Nyak keszkenő [Msz; Told. 19].

Szk: selyem ~. 1807/1813: Sejem Nyak keszkenő kotzkás [Mv; Told.]. 1808: 3 selyem nyak Keszkenő [Mv; i.h. 19].

nyakló 1. kötél/szj/lánc, amely a ló nyakához és a kocsi-rúdhöz van erősítve; gitar (la ham); Halsriemen. 1589: Egy Roz Niaklo" [Kv; KvLt Vegyes 1/2. — "Fels-ből kiemelve]. 1669: ket szankazo ham njaklajaval edgüt [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a] | Brassóban csináltattam két szán(hoz) való veres hámokat s nyaklójok nincsen azért kérem, ne nehezteljen két nyaklót csináltatni afféle veres szjából [TML IV, 615 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1681: Bagaria Nyaklo Par I Közönseges Nyaklois Par I" [Vh; VhU 555. — "Fels-ből kiemelve].

Szk: szántó ~. 1787: Egy szántó nyaklo Dr. 5 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 4].

2. nyaklókarika (ajtó sarokvasának alsó része); partea de jos a Țîlnii; Dorn (der untere Teil der Türrangel). 1849: a' pintze kül ajtaja létsen ... fellyülről a' nyakloja vas kávákkal foglalva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

3. nyakbílincs; cerc/inel de fier in care se prinde gîtul arestaților; Halsschelle. 1676: Vagion ... az belső Vár kapuja előtt az földben ásva egy darab oszlap melyre vadnak szezve két fellől való hosszú vas rudaczkákkal vasból álló két nyaklok [Fog.; UF II, 710].

Szk: ~ hely. 1656: az másik kiseb kalodan vagyon ... egy naiklo heli vas pantiaval vas retezfejevel lakatnelkül [Fog.; i.h. 110–1].

nyak-megmerevedés tetanusz; tetanos; Tetanus. 1672: Nyak meg merevedés tetanos [PPGI].

nyakmirigy-lob fültőmirigy-gyulladás, mumpsz; oreion; Ohrspeichelentzündung. 1857: halt meg Szilágyi Sándor 10 éves korában nyakmirigy-lobban [Dés; RHAK 91].

nyakoncsapás nyakleves; lovitură dată cuiva cu palma peste flească; Ohrfeige. 1772: Tudgyaé a Tanu ... hogy a' meg veretett Gornyik ugyan Torda Vilván" mulatván az említett Falus Biroval nem de nem nyakon csapással irritálta é az említett Falus Biro a' ... meg Veretett Gornyikot ...? [TL vk. — "SzD]. 1807: dél előtt igen rossz voltam ki vált az expositioba, egy nyakán tsapást is kaptam [Dés; KMN

436]. 1812: én eleibe állék, hogy a Grofot megne foghassa, mellyért a' Groffnétol négy vagy öt nyakon tsapást kaptam [Héderfaja KK; IB. Magyarai János (19) grófi kertészlegény vall.].

nyákorjás nyákos; mucos, mucilaginos; schleimig. 1808: A' Szarvas Rósnak mérgét az édes tej leg-jobbban gyengittti, hasznosok mindenféle olajos nyákorjás szerek, fejer mályva, matska méz, hig tojás, 'sa't. [DLt 868 nyomt. kl].

nyakperez kulcscsont; claviculá; Schlüsselbein. 1794: a Nyak perezze ketté volt törve, melly mián az egész Kezét meg tsak meg sem mozdithatta [Somlyó Sz; BfN dobozott anyag X].

nyakra-főre 1. nyakára/fejére esve, magát összetörve; (cázind) de-a valma; Hals über Kopf. 1619: Alig szökhették ki a szekérből, az kocsisok nyakra-főre úgy menének az árokba, hogy mind magoknak, mind lovoknak nyakok szakada [BTN² 221]. 1657: (Bethlen Gábor) az Morva szakadékján lévő hidon menvén által, az hid egy helyen meg tanálván lyukadni, lovának lába bésuhanván nyakra-főre az magas hídról leesék az vízben [KemÖn. 48]. 1662: ha Isten nem könyörül nyakra-főre hányhat az örök veszedelemre bennünket [SKr 715]. 1716: De megrivogatvan, kitaszigálta nyakra-főre a palotáról, és mindjárt executiókat küld minden unitárius emberre [Kv; KvE 296 SzF]. 1758: marháink ha innya oda mennek nyakra főre hullanak a' vízbe [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/11]. 1800: a magas grádiról nyakra főre le tasztították [Dés; DLt]. 1809: az Alperes által minden igaz ok nélkül mejbe ragadtatott, az ottan lévő Tornátzon Nyakra Főre le veretett és Földhöz veretett [Dés; DLt].

2. gyorsan (egymás után); foarte repede (unul după altul); schnell (nacheinander). 1771: De ókegyelme talám nem ismervén jól a pestist, úgy referálta, hogy pestis, mely miá nyakra-főre mentek az urak mindenfelé [RettE 248]. 1778: Hasonló veszedelmes szokás, hogy az emberek, kivált a gyermek, minden hitvány éretlen, könnyen rothadó gyümölsőt egybe esznek, a' külső hideg ellen összel magokat nem oltalmazták, melly miatt mindenféle hideglelésekre, veszedelmes forró nyavallyákra nyakra főre viszi [MvÁlt Mátyus, ConsSan. gub.]. 1833: török szakad nyakra főre folyni kell a Cseplésnek [Marosludas TA; Kf Miss.]. 1848: Az aratást, ha jó idő lesz, a héten megkezdjük gabonáink sülnék nyakra főre [Kv; Pk 7].

nyakraváló 1. mn 1. nyakon viselt (ékszer v. ruhadarab); (bijuterie sau piesă de îmbrăcămintă) care se poartă la gît, um den Hals tragbar. 1748: Kilencz rend fejer, jóféle, igen szép gyöngy nyakra valo fl. 210 [Kv; DanielAd. 262]. 1781: Egy jó féle Török fátol fekete hosszú nyakra valo [Mv; Told. 9a]. 1782: Hét rend közepszerű borsonyi nagyságu jóféle Gyöngyből, egy rend hojagasan fűzött három rend gránattal edgyütt Nyakra valo [LLt].

Szk: ~ aranylánc. 1716: Más egy nyakra valo kerek szemű arany lánc. Más egy lapos remekű nyakra valo arany lánc [WassLt] * ~ csipke. 1651: Egy Niakra valo Csipke Tizta merő fejer giöngiel fűzött, meliben vagyon Hatt zaz egi nehani zem igen zep valogatott giöngiok [WassLt 72/2 Vass Judit kel.] * ~ fátol. 1652: Egy darab fekete nyakra valo fátol [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lelt.] * ~ gallér. 1686: Egy nyakra valo gallér, tizenket rubintos gyemantos, gyön-

győs elegyes boglár rajta [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyajándéka]. 1823: Nyakravalo Galler 4 Nyakra- valo fejer keszkenyő 6 [Nsz; DobLev. V/1080. 2b Demény György hagy.] * ~ gránát. 1800: adot által ... Nyakra valo metzet gránátot Négy sort [O.fenes K; JHb LXVI/46] * ~ gyöngy gyöngysor. 1692: Két rend jó féle közép rendű nyakra valo gyöngyök [Bilak BN; JHbK L. 36]. 1697: Egy pár kása gyöngyből fűzött, nyakra valo gyöngy végére valo gomb [Szentmargita SzD; KGy]. 1775: A' nyakra valo nagy rend gyöngyömet Kata Ötsémnek testálom [Örményszékes AF; BetLt 6 özv. Szalántzi Józsefné Boér Borbála végr.] * ~ hálókeszkenő. 1789: vettem kezemhez 6. Sárga nyakra valo háló keszkenőket [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] * ~ him. 1586: adot volt regy nyakra valo Aranyas himeth [Aszó SzD; Told. 27] * ~ keszkenő. 1749: egy viseltes tettzin Nyakra valo Keszkenyőt [Koronka MT; i.h. 12/2]. 1776: egy ugyan tsak veszős fátol nyakra valo keszkenő [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.]. XIX. sz. eleje: két Surcz két főre valo ruha és két nyakra valo keszkenő 22 f [Peselnek Hsz; HSzjP] * ~ kláris (lánc). 1628/1635: Egi niakra ualo kláris lancz zaz hat zóm [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lelt.]. 1687: Negy rend nyakra valo elegyes veres kalarist [Déva; Szer.]. 1718: Egy veres nyakravalo kláris 5 rend öreg szem [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Barabás Györgyné Kilyén Székely Erzsébet kel.] * ~ medál. 1703: Egy pár nyakra, vagy kézre valo ezüst hoszszuko medály [LLt Fasc. 115].

2. ~ béklyó nyakbilincs; cerc/inel de fier in care se prinde gîtul arestaţilor; Halsschelle. 1599: ueöttem az fokhazhoz egi niakra ualo Bekot lancziostol d 70 [Kv; Szám. 8/XIII. 23 Szabó András sp kezével].

II. fn 1. nyakék; bijuterie care se poartă la gît, colier; Halsschmuck. 1695: Egi nyakra valo két rend bokroszon fűzött veres Clarisbol es jo fele giöngiből [Hsz; LLt]. 1703: Egy Rend veres Klarissal jó féle gyöngyel fűzött nyakra való, Egy fekete Kalarissal jó féle gyöngyel fűzött nyakra valo [WassLt Barcsai András és Gáspár anyjának hagy.]. 1716: vagyon három rend baza rozavall es jo fele giöngjöl elegiesleg fűzött njakra valo [Beszt.; Told. 8]. 1733: Tiz Arany Gombokbol álló nyakravalo. Item egy Tizen nolcz lapos Arany boglarokbol álló nyakra valo. Item egy Kűsdeg Fekette es fejer gyöngyből álló nyakra valo egy Kis medaly az Középin [Csz; Borb. I]. 1758: Rubintos apró boglárkák, nyakra valónak valók, 23. s egy egy szem Rubintotska benne [Nsz; Tsb 21]. 1782: Nyoltz rend briliántirozott gránát Nyakra valo [A.balázsfva BN; LLt]. 1814: Egy Fekete Tokba(n) egy Nyakra valo 15. darab Kokbol álló darabja 30 xr [Kv; Born. IV. 14].

Szk: arany ~. 1668: Vagyon egy fekete Zomanczos Arany nyakra valo, mellyen vagyo(n) egy füllengő vagyon minde- nestől benne. 33 Öreg szem Gyöngy [Mk Kapi György inv. 10]. 1768: Egy Arany nyakra valo Pászlijával es Fülben valójával együtt [Nsz; TGsz 51] * gyémantos ~. 1661: Egi giemantos niakra valo huszon kilencz Remecken, egi egi közep szerű Giemant vagion egi egi Remecken, az Lebe- gojében kilencz közep szerű giemant vagyon, fekete zoman- czos [Ks 30 Kornis Gáspár lelt.] * hólyagos ~. 1673: Egi kis apro giöngiből fűzet hojagas nyakra valo [Marossztki- rály AF; IB] * rubintos ~. 1668: Egy Rubintos nyakra valo zomanczos, melyb(en) vagyon Rubint 90 [Mk Kapi György inv. 10-1]. 1700: Egy rubintos nyakravalo huszonnégy ke- rek remeecskeje huszonkettődik az fityegője két két, rubin- tocska, az közte való remeken olyan hoszszuko remeke 19.

az fityegőjének az Pántlikáján egy Rubint [Hr 1/20]. 1768: Egy Rubintos nyakra valo [Nsz; TGSz 51].

L. még a *gyöngy- és káris-nyakravaló* címszót.

2. nyakkendő; cravatá; Binde, Krawatte. 1669: Kérem azért Kegyelmedet hozasson két kék nyakravalót, egy tetszint s egy zöldet, az mineműt szoktunk viselni [TML IV, 569 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1722: Az Gyermekek Iskolában menven adtam Az két Fiamnak Két nyakra valonak valo fekete fatyolt hatt singet a micsodást az urak szoktak viselni olyan formát [ApLt 2 Apor Péterné lelt.]. 1736: Nyakravalót soha máskor nem viseltek, hanem mikor utra mentek, akkor némelyike szép gyolcsból való nyakravalót kötött fel, az kinek az két vége kinek skófiummal, kinek aranya fonallal, kinek elegyesen, kinek tiszta selyemmel meg volt varva, azt függve leeresztette az övig, vagy pedig némelykor hátra vetette az vállán az hátára, s ott lebegett [MetTr 350]. 1765: Görög Kosztántin az Fiával edgyütt Kis Mihályra támadának, s úgy meg szoríták a Nyakravalójával, hogy ha oda nem futattam volna, szépen meg fojtatták volna, hirtelen úgy odám le az Nyakravalót s úgy taszitam felre az Görögöt, s az Fiat [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Tót Pál vall.]. 1788: Egy fényes és egy tettezin nyokra valo [Mv; TSb 47]. 1803: Egy Nyakra valora valo ezüst tsatt [Ne; DobLev. IV/858. 2a]. 1826: viselt ... fejér pontotskákkal telyes téglá színű Nyakravalót [DLt 1126 nyomt. kl]. 1840: fain kammertuckból készült nyakravaló [DLt 541 ua.].

Szk: *kötött feltekerő* ~. 1823–1830: az Ötsém pedig az Ház Ajtója mellett ült az ott valo szokott viselet szerént igen falusi öltözetben, kötött hosszu fel tekerő nyakravalóval, hátán egy odavalo kurta Suba, igaz poszto Nadrágban [FogEK 461] * *portai (selyem török)* ~. 1736: rendszerént portai selyem török nyakravalót viselének, az alább rendű emberek pedig közönséges portai nyakravalót [MetTr 350] * *segesvári* ~. 1706: egy Segesvari nyakra valo [LLt Fasc. 108].

L. még a *fátyol-, karton-, krepon- és selyemnyakravaló* címszót.

3. páncéling nyakrésze; parte a armurii care apără gitul, grumajer; Halsteil des Panzerhemdes. 1714: atzéljos Pantzér, melljnek nyakra valója meg aranjozott ezüst gombotskákkal ékesített Atzéljos Pantzér bő Magyar nyakravalóval [AH 51].

4. állat díszes nyakpántja, nyakörv; zgardá ornamentatá; gezieres Halsband. 1681: Pillangos, aranyos, turkises az nyakra valója es Pofa boglari szügyellástul orrozzo nélkül mivel fek formában valo [Utl]. 1714: Minium szín Bársony Kuvasznak valo 3. Nyakra való, melljek kozzül 2. ezüst fonal viragok(k)al ékesített harmadik alab valo fl. Hung. 3 [AH 34].

nyakravaló-csat nyakkendőcsat/tű; ac de cravatá; Krawattenspange/nadel. 1759: Ször Bársony Sapka hg. 1 Den 50 Nyakra valo — Tsat den 54 [Sajóudvarhely (SzD) körny.; WassLt].

nyakravalósan nyakravalót viselve; cu cravatá; mit Krawatte. 1759: Nyakravalóson is kevés derék embereket értem, de most minden ember azt visel [RettE 89].

nyakruha vállkendő; eşarfä; Schultertuch. 1603: Spanyol hozzw farku boronalo keonteos es zoknya Arany premes nyak ruha, Lebegeo hozzw fodor tartostul, Arany Lancz,

Arany perecz nyak ruha es akarmi nemes renden valo forma Ezeken az eo Erdemek zerent valo Adoot vegyenek [Kv; TanJk I/1. 460]. 1627: Ket zeold kamuka bellett nyak ruha. Az mellieken Keskeni Arani prem vagion tt. f. 8 [Kv; RDL I. 132]. 1635: Egy ueres Atlacz nyak rüha arany premes f. 8 ... Egy nyak ruhanak valo veres Kamuka egy singh f. 4 [Kv; i.h. 107]. 1637/1639: Egy Zeold barsonj aranj premes nyak ruha [Kv; i.h. 111].

nyakszakadva nyakszakadtában; in (mare) grabä; Hals über Kopf. 1657: Csáki István, ki egyébiránt igen elmés, practicus és tekéntetes, de félelmes szívű ember vala, megremülvén ... nyakszakadva futott, szaladott almási várában [KemÖn. 114–5].

nyakszirt ceafä, grumaz; Genick. 1736: A fő leányoknak az fejin nyak szirtin feljül, az tetejeken kevésé alól, hat csontból szörrel erősen megkötött korona forma jó féle gyönggyel megrakott magas csúpos hátra függű koronajok volt [MetTr 341].

Szk: ~(en) csap. 1603: Buday Mihaly Deak ... vallia ... vgy rantot fajdossj Benedek kardot s vgy chyafta az kardal nyak zyrton Darabos Balast [Kv; TJK VI/1]. 1816: Nyakszirt csapta az Exponens Urat [Dés; DLt 22/1817] * ~(en) ragad. 1799: engemet is elé kapatt, Nyak szirtan ragadtat [Náznánfa MT; Berz. 4. 31. N. 27]. 1808: a pitvarba nyakszirt ragadtá [DLt 162 nyomt. kl] * ~(en) üt. 1599: Petri Lúkcacz felesége Anna Aszszony ... vallyia ... az Nyirő legeny be futa es hozza kj az Nyirő rudat, és úgy üte Nyakszirten Job felől, hogy első ütesbe(n) tordre essek [Kv; TJK VI/1. 384]. 1743/1747: egy ököllel nyakszirt ütötte Urszán Luka [Császári SzD; WassLt Balaj Sztrati (40) jb vall.]. 1747: Mikla Germán egy bottal Jol meg üt nyakszirt [Somkút Szt; TKI Tyekár Petre (50) vall.]. 1763: Kristof Todort ki ütötte Nyakszirten [Nagyida K; Told. 9 vk].

nyakszorító I. mn nyakat körülfogó, nyakra simuló; care se poartă in jurul gitului; den Hals umfassend, an den Hals schmiegend. 1738: tizenkét Nyak szoritto parányi pántlika [LLt Fasc. 152]. 1759: Egy fekete nyakszorító Pätzli fülbe valoval együtt [Alvinc AF; Berz. 20]. 1800: adot áltol ... Egy rend nyak szorito gyonta gyöngyöt [O.fenes K; JHb LXVI/46].

II. fn 1. (nyakra simuló) nyakék/pánt; colier, salbä; Halsband. 1713: Egy elő pártá aranból, rubintos ... ehez valo hasonló nyak szorito ez 14 boglárból valo [WassLt Wass Györgyné Nemes Mária hagy.]. 1730: Egy nyak szoritto Tizenkilencz kek fejer verhenyes zomanczalasokkal készült arany remekből valo [A.csernátón Hsz; HSzJP]. 1736: Az Gubernátorné tiszta arany fonalból szótt szoknyában, nyakán, mellyin, kezín való köves arany pereczek, nyakszorító, reszkető-tők [MetTr 397–8]. 1740: Láttam is mind a két nyak szorítót, veres spanyor viaszkból valók voltak [Szermerja Hsz; HSzJP Samuel Deakné Imre Susánna vall.]. 1759: 1733 tájban kezdének csak igen keskeny nyakszorítókat vagy pántlikácskákat az ifjú leányok és asszonyok viselni [RettE 91]. 1766: nyak szoritto bársonyra ritkán rakot, jo fele apro gyönggyel [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1768: Fekete gyöngyből fűzve nyakszorító Fekete kőtséből tsinált nyakszorító 1 ... Kást nyakszorító 2 [Mezősztyörgy K; Ks 23/XXIIb]. 1775: 1 Fekete Nyak Szorító x 15 [Déva; Ks 76. IX. 18/4]. 1788: Fekete Gázból tettizin pántlikára varrott nyulos nyak szorító [Mv; TSb 47].

Szk: *gyémántos és gyöngyös ~. 1731:* Egy Gyemantos es Gyöngyes Nyak soritot [Borsa K; Told. 18] * *rubintos ~. 1716:* egy rubintos nyak szorito 19. remekbül álló egy kis angyal képecske az Fityegője [WassLt] * *smaragdos ~. 1719:* Egy husz remekbül álló huszan négy smaragdos nyak szorito [i.h. Wass Dániel sk lett.]. 1728: 1 Smaragdos nyak Szoritto [Nsz; Ks].

2. *fodor fátöl ~ fátöl sálszerűség; un fel de šal; Leinenhalstuch. 1766:* egy fodor fátöl nyak szorito [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lett.].

nyaktakaró fátöl nyakba vető fátöl/sál; eşarfä, šal; Halschleier/tuch. 1736: az kis asszonyoknak A nyaka körül kinek nusztból, kinek nestből való galléra volt, azonban nagy nyaktakaró fátöla, kozák süvegek kinek nuszto, kinek nestes [MetTr 343–4].

nyakú 1. vmilyen nyakkal bíró (ember); (persoană) cu gítul ...; (Mensch) mit irgendeinem Hals. 1614: Ugyanebben az esztendőben" támadá fel Nagy András az pogánkeresztényen hajdúkkal az törökök praktikájokból Kiknek fővezére vala amaz hosszú nyakú, megfonnyadt Imrefi János és Foktői Máté pap nevű lator [BTN² 56. — "1607-ben]. 1751: Vala ez a' Szántó Mihály vastag nyakú 's nyelvű, 's ha iszik vala majd érthetetlen beszédű ember [Hermányi, EDem. 264]. 1775: hallottam, hogy az Aszszonyt katonabantsinak, görbe nyakunak, Fudázának mondták [Szentlélek Hsz; HSzjP Susanna Németh Johannis quondam Ventzel Consors (85) lib. vall.]. 1814: Pipifer Onutz ... hoszu golyvás nyaku [DLt 628 nyomt. kl]. 1836: Paszarilla Ilia forradásas nyakú [DLt 244 ua.].

Szk: *kemény/megkeményült ~ nyakas. 1662:* De némellyek a basák közül nagyon eléfordítván, mivel biztatja vala őket, és hogy tudná ő a kemény nyakú, vakmerő természetű magyar nemzetnek szokását [SKr 177]. 1702/1799: mikoron ezzelis" mint meg keményült nyaku és Vakmerő Embereket nehezen reducalhattak, meg érdemlettük volna közönségesen, hogy példas büntetésünköt el vettük volna [Torockó; TLv. 5/16 Trasm. 320. — "A militaris executioval].

2. vmilyen nyakkal bíró (állat); (animal) cu gítul ...; (Tier) mit irgendeinem Hals. 1743: két sárga szőrű fel romlott Nyaku ökrököt hajtott, volna Vuria(?) Alexa Nagy Bunra [Szásznyires SzD; Ks]. 1747: Kornis Sigmond Vr eo Nga egy vilagos pej szőrű 3 esztendő metczetlen sziju hátú, fel költ nyaku fekete farka serényű kos fejű gyermék lova [BSz; Ks 27. XVIIIb vk]. 1789: Az edgyik kanczát Sugár Lábusnak fenn költ Nyakunak describálja [Dés; DLt] | szűgyes, szélys nyaku és temérdek dereku, vemhező" [HSzj nyergeshátú al. — "Ló].

3. nyakszerű részel bíró (tárgy); (object) cu gítul ...; (Gegenstand) mit halsartigem Teil. 1637: egy teoreot nyaku aso, es egy rozsz feizze [Kv; RDL I. 24]. 1800: Hajtattabb nyaku — hoszszuko formán ezüst gazdálkado kalány [TGsz 52]. 1819: Egy pár ezüst fel-kötő Sorkantyú hoszszu egy kevésse egyenesen fel-felé görbedett nyakú, rovázot taréjjal [DLt 81 nyomt. kl].

4. vmilyen nyakkal készített (edény); (vas) cu gítul ...; (Topf) mit irgendeinem Hals verfertigt. 1589: Eot kanna egyky ket Eyteles Masik egy hozzu Niaku Az harma Dretto losok [Kv; KvLt Vegyes I/2. 76]. 1803: Egy tört talpu falolajos es etizes hajagos egybe ragadott horgas száju karafina Más ehez hasonló ép horgas nyaku kettős karafinak [Ne; DobLev. IV/858. 2b].

5. *hoszú ~ tök tökfajta; un soi de dovieac, tigvă; Art Kürbis. 1664:* Nagy István uram a mig iszik, addig hajtja, hogy kitaszítja az oldalát" az orrával; azt tudja ő, hogy úgy kell abból innya, mint a Körösbén, amaz hoszú nyakú tökből [TML III, 316 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — "A kristályüvegnek].

nyakvágó 1. hóhér; cälău; Henker. 1573: Thamas deak vallia ... mykor oztan meg Sentenciazta volna az teorven az legenieket, Mind teomleoch valachagot porkolaboknak f. 3 Es az Nyak vagonak f. 3 gal fzyetet [Kv; Tjk III/3. 123].

2. kivégző hely; loc de executie/decapitare; Hinrichtungsstelle. Hn. 1743: Az nyak vágó kónél (sz) [Boroskrakkó AF; EHA]. 1745: A nyak Vágó kónél valo Lábban (sz) [uo.; EHA].

nyakvas nyakbilincs; singir, cerc/inel in care se prinde gítul arestaţilor; Halsschelle. 1637: Cziomb uas uagion n. 2 Lab uas uagion n. 1. Val uas uagion n. 2 Niak uas uagion n. 1 [Ebesfva; Utl]. 1711: Hidi Istvánné és Eles Andrásné egymást rut bestelen szitkokkal szidalmaztak egy nihany izben nyelveskedtenek Azert teczett a nemes széknék hogy mig reggel vasárnap a Templomból ki jönnek a Templom ajtaja előtt nyak vasb(an) állyanak [Dés; Jk]. 1749: Ketskés Sára Pataki Ilonais Katonákkal társalkodván tsokolodott azért Ketskés Sára Pellengérbe Hoher által keményen veszővel meg tsapattassék a másik addig nyak vason üljön [Torda; Tjkt III. 264]. 1790: tudták a' Bünösök mi légyen a' Perengér, a' Nyak-vas 's büntető egjéb eszközök [TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev.]. 1862: A' három kövű malom ... A' köpad előtti 4 oszlopok régiek egyiken ezen oszlopok közül van egy büntető nyakvas [Mezőbánd MT; Tsb 39]. — L. még Rette 344; UF II, 335.

nyal a linge; lecken. 1. 1590: Teglas Adam vallia az Chete Matene hūga mond hogy ot kun az eb igen niallia az moslekoth mondnak otben, had niallia [Kv; Tjk V/1. 48]. 1631: monda az Legeny hogy nem lattuk szinte az vetken" de hallottuk hogy ugja(n) loczogh vala mint ha az kutia nialna az sos teiet fazekba(n) [Mv; MvLt 290. 240a. — "Paráznságom]. 1811: Ha nem akar kantzad Ménlovat fel venni, Koplaljon, ne kapjon sem innya, sem enni Szükség azomban, a' söt szüntelen nyalja [ÁrÉ 143].

Szk: *az ebek ~ják fel vki vérét. 1603:* Ancilla Consortis quondam Velentini Kozma Catherina fassa ezt Ballos Istwan ... monda hogy menni el te rozsz Azzony mert ha tizesseget ne(m) nezne(m) addégh el vernelek, hogy az ebek nyalnak fel a' veredet [Kv; Tjk VI/1. 674–5].

Sz. 1673/1681: Hedri Benedek Ur(am) léven az Fiscus részéről Tizt, akarvan hűségét azzal is mutatni, ugymint a kinek nem bornya nem nyallja az magyarai értelemként fordította az Ministerek fizetésének némely részét más karban [Vh; VhU 465].

2. (víz) elmos; a sápa/spála; wegschwemmen. 1781: A' Mos Sztán Öröksége mellett a' Hegyről lehozott vizet és árkott a' Slik porral az örökségre nyomván, a Viz az örökséget njalja, mossa [Kisalmás H; JHb XXXII/22].

3. *vkinek a seggét ~ja körülhúzeleg vkit; a linguşi pe cineva (cu slugărmicie); jd schmeichelt jn. 1629:* monda Makai Istuane hogy te Bandi Ferenczne mind eltigh csak az Birone segít Nyalod [Mv; MvLt 290. 177b].

4. csókolgat, nyal-fal vkit; a sáruta/pupa intruna; abschmatzen. 1602: Zep Miklosne Magdalna azzony ... vallja

Damakos Mathyasnetol is hallottam hogy mondtam Neky myert nem Adgya Baka Ferencznek leanyat, vgy mon-ta hogy nem adgya valamegh Czybere Gergelinewel egy mast zopyak nyalak es egyeot latorkodnak [Kv; Tjk VI/1. 564]. 1755: akkor estveis szopták nyalták egymást^a tso-kolodtak, szerelmeskedtek [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5. — "Holló Andrásné és Tétsi József]. 1793: mind a' hárman ittások lévén egymást szopván, nyalván, csokolgatván [Dés; DLt az 1799. évi adatok közt].

nyál salivá; Speichel. 1631: monda Nagy ferencz Lengiel Miklosne Aszoniomnak, hogi aztis lata(m) hogi arczul akarz pókni, de nem talala hanem masua esek az nyala [Mv; MvLt 290. 260a]. 1669: a szájjammal annyira rosszul vagyok, hogy nem is írhatok miatta, ha írni kezdek, kétszer-háromszor is a nyálam a papírosra csordul [TML IV, 572 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1735: a gyermekemet el küldém a szomszédsághoz hogy híjják mert majd meg köt-tetek hogi a nyáladot is elig nyeled el [Kvh; HSzjP Vén András (40) kántor vall.]. 1816 u.: nyálát is elég nyelheti a szegény marha [KLev.]. 1819: osztán el lágyulván szunyo-kálni kezdett, mely alatt a' nyála egy folyt, hogy magam undorodván tőle, mondtam a' feleségemnek, hogy fektetné le [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

nyaláb 1. (széna/szalma/vessző) köteg/csomó; mánunchi/legatúr (de fin/paice/nüiele); (Heu/Stroh/Ruten)Bund/Bündel. 1594: senki nialabbal karot, veniket zeolejebeol ne hoz-hasson [Kv; TanJk I/1. 239]. 1603: Czepletlen búzat penig ö kk sem(m)j úton be hozatnj ne(m) engednek, Sem penig az szalmaiat hane(m) az mennyere barmanak szüksege volna, Nyalabbal es apro szekerral [Kv; i.h. 448]. 1606: 4 Apr: Veöttem az Kayanto Vtbeli es Szent Giorghegi Szeo-leohoz hayto uezzöt, 25 nialabot, nialabiat vottem d 9 tezen f 2 d 25 [Kv; Szám. 12a/I. 41]. 1653: a hajduk a süveget kiragadták a német fejéből esmét egynek a nyalábot a hátán é vagy a lova hátán felgyújtották, és azt nevétték mint égett [ETA I, 61 NSz]. 1705: Ma újobban kimentenek volt a lovas németek a lovakon szalmát hoztanak nyalábok-ban, és egyebet is, amit kaphattanak a faluban [WIN I, 386-7]. 1747: Uj Komlo Nyalab I Regi Komlo Nyalab I [Borsa K; Told. 24]. 1755: Kaszálok: Lá Szleanye ... egy nyalábbal terem [Ludesd H; BK sub nr 1020 Nalácz conser.].

2. vhány nyalábnyi/kötegni vi mből; de un anumit număr de mánunchiuri/legatúri de/din ceva; von einigen Bündeln (viel). 1570: Anna Mezey Janosne valya Ment volt Zeoch Demeterhez az Mayorba, es egy Nyalab Zalmat kert Teole [Kv; Tjk III/2. 87]. 1595: i. Nyalab zenat kertek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 173 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1596: tiz nyalab vezzet vitettünk egi kifeldy zekeressel ky attunk f — d 8 [Kv; i.h. 7/II. 37]. 1690: lattam az Kut főről ... egy egy nyalab vesszőt hoznak vala az hatokon az emlitet keresben forgho negj szalfat is lattam az hol hordoztak az emlitet erdőből [Aranyosrákos TA; Borb. I Kozma István ns vall.]. 1711: Kültem Váriban, hat ökörről szánnal, Dadai Jósef ígerte szénájért egy nyaláb kórós izék-szénánál többet nem adott, üressen jött meg az számom [SzZs 291]. 1754: (A) Mlgs Groff Ur Csüres kertiből késo Setett étczo-ka egy nagi nyaláb szénát vagj szalmát vitt [Betlensztmiklós KK; BKG Vonya Mardsinán alias Fleser (46) zs vall.]. 1763: Ezen Erdőből edgy alkalmatossággal vittem énis egy nyaláb fát [Gambuc AF; BK. Germán Kosztin (23) jb

vall.]. 1797: Két Nyaláb Sendelly [M.igen AF; DobLev. IV/777. 17].

3. *vhány ~ra való (fű)* vhány nyalábnyi fűvet termő (ka-száló); (despre fineață) pe care crește un braț de fin; etliche Bündel Gras tragende (Heuwiese). 1725: a' mely helylen Sárdi István Tisztartóságáb(an) edy borozdát vonatott a' mesgjen vólt edy kis kapuja, holottis edy kis nyalábra való fű az enyimhez tartoznék [Hévíz NK; JHbT].

4. köteg, kötés; legatúra; Bündel, Stoß. 1665: Egy néhány nyaláb levelet küldtem Kegyelmed kezéhez [TML III 512 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

◊ Hn. 1738: Ördög nyaláb alatt (sz, k) [Bözdőújfalú U; EHA].

nyaláblás nyalábbal való elhordás; cāratul in brațe; Forttragen mit Bündeln. 1590: Benedek Janos ismet hitta volth Az Eghej Biro elejbe ez Ganchos Istwant nemy nemy zena fűnek el hordasáert nialablaser, Erdeő hordassert [UstT].

nyalából kötegbe összefog; a lua in brațe; in Bündel fassen. 1653: Egykorban egy gyalog hadnagy minden puská-it, szabályait, botjait es fegyverit öllel nyalábolván, kezembe adá, hogy eltegyem [ETA I, 145 NSz].

nyaláboz nyalábbal hord; a căra in brațe; mit Bündeln tragen. 1651: hogy a Beldiek el arueszula(na)k^a egy nyalabo-zanak az Szaszok az Erdeobe(n), az eleőt soha ne(m) mentek oda erdeőlni [Lisnzyó Hsz; BLt 53. — "Elárvasulának?].

nyalakodik kb. csokolózik, szerelmeskedik; a se sāruta/pupa; sich küssen, einander herzen. 1585: Gergely Antal vallia, Capitan vagiok Magyar vczaban latta(m) Deoseolte-nek az haznal, Ahol a' leany lakot, Mentem oda hogy Ne Nialakoggyanak a' latrok vta(n) [Kv; Tjk IV/1. 505]. 1788: Tudom hogy járatosok voltak Balogék az Sebestyén Márton házához edgyütt ittak nyalakodtak [Dés; DLt].

nyalakodó I. mn 1. szerelmeskedő, nyaló-faló; pupációs; abschmatzend. 1583: Marta Lanthos Ferenczne vallia zittak Az Vrat(is) Az feleségewel hog kwrwak Ecceye(!) vtan Nialakodok volnanak ez Biro Mihál (igy!) [Kv; Tjk IV/1. 141].

2. mulatozó, dőzsölő; petrecăreț; schlemmend. 1589: Ve-res Balint wallia monda Palastos te mindenkor ollian haladatlan ember voltal mas ember aztalanal nyalako-do [Kv; Tjk V/1. 199].

II. *fn* álladzó (lőszerszám-rész); lanțul curelei de la bărbie (parte de harnașament); Kinnkette (Teil des Pferdegeschirrs). 1594: Ezen Ambo Istuanⁿ ebben az vtaban vitte ell Pap Janosnak egi hatuan eothen pokrocat, Egi ti-zenhat penzes Nialakodayath, es egi tizen hat penzes heu-dereth [Kv; Szám. 6/IV. 21. — "Báthori Boldizsár szolgálja].

nyalánk falánk; mincācijas, lacom; gefräßig. 1574: Zalay Istwanne azt vallota hogi Eo Nalla zolgalt az leany Eo meg Monta volt hogi Nem Jo Erkwleco, Mert Igen fondor Nyalank hazwg [Kv; Tjk III/3. 392c].

nyaláncol nyalakodik, torkoskodik; a minca/gusta bun-ătăi/dulciuri; schlecken, naschen. 1806: mig a többek ettek, az asztal körül tévelyegtünk, nyaláncoltunk 5tig [Dés; KMN 194].

nyalánkoskodik torkoskodik; a minca/gusta banătăji/dulciuri; naschen, schlecken. 1805: Mig az ebédet fel adták én bementem a Susika látása véget, de azomb(an) ott nyalánkoskodtam [Dés; KMN 131].

nyalánkság 1. csemege; delicatése, dulciuri; Leckerbissen. 1691: Fia(m) számára, a Collegium(an)^a laktában Maga(na)k adtam nyalánkságra II/2 [PatN 16a. — ^aAz enyedi-ben]. 1766: Groff Redei Mihály Cirmollja vala ezen cselekedéért hogj egy kis nyalánkságért miért mivelte [Berz. 14 XIX/17]. 1823–1830: Legelőcsőbb vacsora volt az hering nevű kiszáraztított tengeri kis hal kevés táplálóerő volt benne, inkább nyalánkságnak való | Pénzért, kávét, herbatetjet s egyéb nyalánkságot lehetett innya [FogE 229, 249]. 1853: Nyalánkság vacsora 10 garas [KCsI 3].

2. torkosság; lácomie de dulciuri/de mincăruri gustoase; Naschlust. 1710 k.: az ördög a kevliséget önti a lelkébe^a, a nyalánkságot szótétetlen csak a szemére, szájjára bizza | Hogy pedig egyedül nem jár egy bűn is, nézd el az Ádám s Éva bűnében Tobzódás, nyalánkság^b [BÖn. 473–4. — ^aÉvának. ^bFolyt. a fels.].

nyálás hizelgés; lingusire; Schmeichelei. 1758: Urak körül hizelkedni, hazudozni, ajtajokon sompordálni, grátiájokhoz bizni irtóztam, levesők s tángyérjoknak nyálása, sem kellett soha, ha csak asztalához mennem nem parancsolta, nem is mentem [RettE 80].

nyálás 1. megnyálazott; imbálat, muiai cu salivă; mit Speichel befeuchtet. 1677: Hat motola nyálás fonal, és hat kis gombolyagok [Kv; RDL I. 155b].

2. nyálkás; lipicios, mucilaginos; schleimig, mukós. 1823–1830: Nem tetszett rossznak^a. Azután tudva is megettem, de csak rántva. De főve máig sem ettem, mintha valami nyálos lány portékának képzelném | Itt borjú- és berbécshúst eszik többet az ember elég hitvány nyálos hús is, hanem jó levest szoktak vele készíteni [FogE 170, 229–30. — ^aA béka].

3. nyálaszájú, éretlen; mucos, necopt, nematur; unreif, grűn. 1776: Én ugyan magam sokszor hallottam, midőn egy Csizi István nevezetű Gyulaianus Reformatus Hadnagy Untatta Groff Kornis Anna Kis Aszszont, hogy nem volna mit bizni Groff Lázárban, mert csak nyálas Szeretettel kedvelli [Szentdemeter U; GyL gr. Theresia Eszterházi (35) vall.].

◊ Hn. 1743: nyálás rétbén (k) [Boroskrakkó AF; EHA]. 1847: A Nyálos dombon lévő láb (sz) [Méra K; EHA].

nyalattja magát kb. kínálja magát; a căuta să intre în grațiile cuiva; sich antragen/erbieten. Sz. 1677: Mikor lehetett az, hogy Kegyelmed udvarnál való lételit nem is tudta volna az mi kegyelmes urunk? de ha szintén úgy lett volna is, ember urán, fejedelmén haraggal, maga elvonásával, erővel nem szokott venni. Az méz is maga szokta magát nyaltatni [TML VII, 336 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz].

nyálaz nyaldos; a linge continuu; (be)lecken. 1813: ^aBornyú valóságosan dühödött volt, és dühödten az annya Tőgyit szopta, legalább nyálazta [Dés; DLt 329].

nyal-fal 1. hosszasan csókol; a săruta/pupa intruna; abschmatzen. 1639: Székely János Szeőcz Danielne Aszoniomat a bokaiatul fogua teteigh mind fel vajta kotorta,

eölelte csokolta nyalta falta | Ersik monda, hogi ihon egy fákadek keölt az aiakamon Istua(n) Mester czokold megh s latam hogi oda mene az menecske özue buanak váltig nialak falak egj mast [Mv; MvLt 291. 174b, 195b].

2. babusgat, csókolgat; a alinta/dezmierda in mod exagerat; zärteln, aien. 1847: Roza randkivul szereti^a szűnetlen mellette körülte nyalja, falja [Kv; Pk 7. — ^aA kistestvérét].

nyalhat a putea linge; lecken können. 1680 k./1715 k.: Csuprodat úgy forrald, hogy ki futni ne hadd, Velős kottzod sirjat, mert úgy szophadd nyalhadd [Rosnyai, Hor-Turc. 181]. 1718: Az Kucsma és Czigány nevű kopo megh dögölt maga minden nap tisztítottak s orvosolyak az Zászpát nem jóvalotta ő kglme is ahol az Sebit nyalhattya mert megh döglik velle [Abosfva KK; Ks 96 Mátis István lev.].

nyálhígító ^a 1836: Ezennel küldök üvegben valami nyálhígító és erősítő orvosságot Méltotassék ebből óránként egy kis évő kalánnyit venni [Mv; Pf dr. Engel József lev.].

Talán köpet-oldó jel-re gondolhatunk.

nyalka 1. csinos, találás; fercheş, dichisit; hübsch, stattlich | rátarti, önhitt; trufas, increzut; stolz, eingebildet. 1657: Az vén vitéz ember így veszté az dolgot hogy némely nyalka hadnagyocskák és katonák kezdték orcázni, hogy nem merészlené megüzni őket [KemÖn. 249–50]. 1723: maratt volt edgj fia Hoc Simon nevű kitis Hocznak neveztenek az emberek, azért, mivel nyalka, büszke, katonas, és magát viselő(!) legény volt [Kisnyires SzD; Ks]. 1726: mint hogj penig ifju ember özvegységben idejét nem töltheti, ha Férjhez megjen vallásán valohoz mennyen, és valami alá való nyalkáért a nevetem fel ne cseréllye [JHb XXXV/21 br. Jósika Imre végr.]. 1763: Ez az drága emlékezetű úr^a azt mondá nekem egyszer „kegyelmed is legény jó barátom” Sok nyalka, cifra embereknek nem igen jól esett [RettE 150. — ^aGr. Bethlen Farkas generális.]. 1811: Maga Bakos András, Jo közepes természetű nem kövér, inkább suhantz, nyalka, katzeros lépésű [DLt 339 nyomt. kl].

Szk: ~ *magaviseletű*. 1807: Monostorán Iliszia nyalka maga viseletű, a' mezőn dudol, és tántzos szokásu Legény [DLt 850 ua.].

2. naplopó, léhűtő; leueş, trîndav; nichtstuerisch, müßiggängerisch. 1673: Ez a kutya nyalka étekfogó ma sem elől el nem jött, sem nem izent, épen csak az kapumra ide hozta ezeket az váradi ebeket [TML VI, 444 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. délceg; falcnic; stattlich, stolz. Án. 1811: Bizony ^aNyalka is, (mert e' néki neve) Két nemes Rátzától sokkal nemesb leve | Az el-nevezésben a' Grof szokása ez ... Minden Ló magyarul igaz nevét kapta: Csinos Pakjos, Nyalka [ÁrE 141, 151]. 1837: Nyalka (setetpej, csillagos homlokú kanca) [Nagysajó BN; HG. Kemény Sámuel hagy.].

nyalkálkodás hizelkedés; lingusire, linguseală; Schmeichelei. 1636: Illyen éneket kíván az Apostol mi töllünk Keresztényektől (az Christusnak beszéde s nem valami fajtalan latrikamos fűszfa Poétának szemtelen beszéde azt mond-gya) nem meg költsagosodott nyalkálkodással, vagy valami rosz személynek szerelmétől való bolondulással tanítván, intvén egymást [ÖGr Aj. 14].

nyalkaság rártatóság; trufie, mindrie; Stolz, Hoffart. 1657: Bécsben érkezvén, engemet vendégségbe hívta Hofkirker nevű ürember lévén kettő, de kiváltképpen az kisebbik igen-igen szép leánya, kivel is mint afféle ifúságbéli nyalkaságban, én is örömet mulattam [KemÖn. 54].

nyaló (állatok) sónyaló helye; locul unde sint puse droburi de sare pentru lins; Salzleckplatz/stelle für Tiere. Hn. 1731: A Monyáti Nyaloban (sz) [Nyárádgálfa MT; EHA]. 1762/1779: A Szilágy parton, a Nyaloban Irtovány Föld (sz) [Szilágycseh; EHA].

nyalogat szopogat; a suge; lutschen. 1778: A kiknek a' Torkok fáj, kivált ha a' Nyeldekölők fellyül van meg tagadva és tüzesülve nyalogassanak Len mag avagy fa olajat melegséskén magára vagy nádmézzel elegy [MvÁlt Mátyus, ConsSan. gub.].

nyalogató állatok sónyalogató helye; locul unde sint puse droburi de sare pentru lins; Salzleckplatz für Tiere. Hn. 1825: A' Nyalogato alat (sz) [M. Iápos SzD; EHA].

nyalta vkitől nyalt-falt/csókolgatott; sárutat/pupát de cineva; von jm geschmatzt. 1637: monda Teőreők Janosne hogi miért szidogatal te engemet vak Czaforne kire monda Nagi Milosne hogi az hires kurva Aniadt szalalok(!) ha megh akarod erteny ugj mond te Borbeli Legeni nialta szopta [Mv; MvLt 291. 88b].

nyár¹ 1. vará; Sommer. 1550: ök giermek korokban az keresztet nyar kor ott laktak az Cyllan walkayak* szolgay voltak [Mny XXIV, 357. — *K]. 1563: 1563 esztendőben jó száraz nyár lón és száraz ősz [ETA I, 20 BS]. 1618: még sok vagyon hátra a nyárba tél [BTN² 115]. 1620 k.: azt mondják hogy az Nap onnat az Indiákról az mi nyarunknak idején ide mifelénk jó közelb [i.h. 413]. 1631: Felette száraz nyár jára, úgyhogy sok helyeken semmi búza nem lőtt [Kv; Kve 162 SB]. 1667 u.: Giwlistis iletemben nagyub filelemel nem uartam ez mostani gywlisnel az nyar-tul fogua [Ks GramTr XVIII. 645]. 1704: A nyárt, őszit és telet már az én számkivetett állapotomban eltöltöttem. Adja az én Istenem, hogy bárcsak a jövő nyarat érhetném házámban, csendes békeséggel [WIN I 70]. 1749: Tot János tudom hogy ennekélőtte cir. 5 esztendővel egy Nyarot oda töltött szolgálta(an) [Szind TA; DobLev. I/236. 8 Petrus Nagy (38) jb vall.]. 1753: A nyár tájban kezdődött ezen hirnek bővebb zudulása [Maksa Hsz; Törzs. Alexius Maksai (32) pp vall.]. 1801: eő Nga Hovason lévő Fűrész Malmánál töltöttem-el a nyarot [Koronka MT; Told. 10 Balás Gergely (36) zs vall.]. 1847: A Nyár túlon túl sengés lévén, a gyér őszgabonáknak nagy fejéik és szemeik lettek [KCsI 13 Kemény Dénés kezével].

Szk: ~ farkaig nyárutóig. 1753: az ... el bétűltetett ókrók tavazott fogva nyár farkaig voltak Palffy Ferencz birodalmában [Tarcasfa U; Pf] * ~ farkán nyárutón. 1768: az fojto karikák ... oda lőttek nyár farkán [Martonos U; EMLt] * ~ fogytáig nyár végéig. 1753: az Olah György ökrei tavasztól fogva nyár fottáig voltak Palffy Ferencz vram birodalmában [Tarcasfa U; Pf] * ~ kezdetén nyár elején. 1710: az egész tavaszon és nyár kezdetin rettenetes szárazság lón [CsH 424] * ~nak idején nyáron. 1753: Fogattam meg Bácsnak Groff Kornis Ferencz Ur eő Nga Sz. Margitai Jóságáb(a) ... Kimpan Vasziát hogi ... Johaira gondott

visel azok mellett maga Pakulárt tart nyár(na)k idején azok(na)k gyűteményit, Turóvul, vagi saytul procurálja [Ks 18. CII] * ~ra hanyatló időben nyárra forduló időben. 1803: keményen tilalmazzák minden Hazai Törvények a Tilalmas erdők(ne)k praedálását s kivált mostani Nyárra hanyatló időb(en) valo vágatását [Ádamos KK; JHb XIX/64] * az idő ~ra jár. 1662: Már az üdő nyárra s a gabona is szintén megérésre járván előljáró hadakat bocsátván a Nyitra vize mellé érkezett vala [SKr 254].

2. -ban v. -on hr-os alakban; cu sufix adverbial -ban sau -on; mit der Adverbialendung -ban od. -on. A. ~ban nyár idején; vara; im Sommer. 1573: Fekete Mate Azt vallia ... hogy ez tawaly Eztendeoben Nyarban leot volt eo hozza Fekete Balas [Kv; TJK III/3. 117]. 1585: az f(en) meg irt ezten-deoben nyarban az eo hozzayok tartozando zena fwekben valamellik teőbbet kazalt volna meg az meg lattassek [Gagy U; UszT]. 1595: Az ideghen helien veot es zenan it eoreoksegekben tartot teoser barom zabadsaga feleol, Vegheztek eő kgmek varosul hogy holot az zenat a' Mezaros draga penzen vezy, Nem Ajandekon fęr hozza mint Nyarba a' Mezeon a' fwheoz, Azert tarchia ez hataron eoreoksegebe [Kv; TanJk I/1. 259]. 1604: Actor oswat miklos Kwskedej comp(ro)bat, hogi Eőneki az ő hazahoz mindenkor zabad wta wolt ot niarba Zena hordaskor [UszT 18/128]. 1611: 15 Januarii nagy villám(l)ás és mennydörgés volt, szintén mint nyáron [Kv; Kve 142 SB]. 1710 k.: Álmost délben, kivált nyárban, egy órát, néha kevesebbet is, többet pedig ritkán aludtam [BÖn. 521]. 1756: nyárba néhánykor a' Béres szekérrel füvet hordunk [Galac BN; Wlt Marikutza alias Todilika Peter (38) jb vall.]. 1767: Nyárban bányászkodni semmi szín alatt meg nem engedetik [Torockó; TLev. 7/1]. 1770: Nyarban mikor szorgos dollog ideje volt, két hétet is Szolgáltunk egy más után [Illyésfa Sz; IB]. 1837: meg engedetik hogy az Uradalom marha legelő helyen két hámas lovat nyarba legeltessen [Kv; KmULev. 2].

B. ~on 'ua.; idem' 1607: Zekely Moyses el veszesse utan valo Niaron Christoph Deakne aszonio(m) szedette meg az Alpreti szeőleőket [Dés; Ks I. 20].

Szk: az ~ban/~on az idei nyáron. 1569: Az Keomius Mihalyt is en az nyaron nem vgy tartottam, hogy eo el menyen es az en vram haza myuet félbe hagian [Nagysajó BN; BesztLt 56 Horwatt Lukach Nagy Sayoj tizt tarto Dombj Gergely beszti-bíróhoz]. 1764: ez az Kancza az Nyaran mind Sindet de már szépen meg épült vala [Kóród KK; Ks CII. 18]. 1768: ezen Szólló az Tavaszig jó status volt, hanem a Nyárban esett jég nagyon meg rontotta [Madaras MT; Ks 74/55 Conscr. 75]. 1778: Puskás Ilie az Nyárban Pakulárkódván A keze alol el vezett vagy hat darabb Bárány [Nagyida K; Told. 6] * ~on által nyár folyamán. 1715: nyara(n) ált(al) mikor a kőlösnek nőni kellett volna, szárazság lévén el muhorosodott Füvesedet hogy alig kaszáhatták [Fog.; UtI]. 1732: Sándor Havassa nevű Havas, mellyen Nyáron által három turma Juhot szoktak legeltetni [M.gyerőmonostor K; EHA]. 1741: Az Dévai Várban kívántató fá(na)k meg hordatátása is nyáron által accom(m)odaltathatnék [H; Ks 101]. 1742: minden Jobbágy nyaran által 3 napott szolgált [Pókafva AF; JHb XXV/58] * ~on át 'ua'. 1849: mely helyek gyönyörrel töltik el a' kebelt Tavaszán és nyáron át [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1852: 3. év ota mind azzal ketsetgették vissza jönnek lakta helyekre s hadgyam nyáron át, ne Tartsam itt őket [Nagylak AF; DobLev. V/1375] * egész ~on (által). 1652: az egesz

nyaro(n) mind betegeskedet Buxa Istvanne [Bód SzD; BK. Boda Marto(n) Felesege Gergely Piroska vall.]. 1770: Udvarbiro Uram ő kgyime egész nyáron szolgáltattott [Szélszeg Sz; BK]. 1806: (A sertéseket) egész Nyáron által 'a közönséges Csordáb(a) nem jártatta [Dés; DLt 82/1810]. 1809: Diak Imre egész nyáron által ki ment Falukra külső Határookra Határ Pásztoroskodni [Szu; UszLt ComGub. 1715] * *e/ez ~ban/~on* az idén nyáron, az idei nyáron. 1567: vagion egy eztendeye annak hogy ezek vtan járok hogy ha kezembe kerithetem oketh, e nyarba is reayok^a mentem vola oda sofálwara [Nagysajó BN; BesztLt 74 Horwath Lwkach Sayoj tyzt tarto lev. — 'A sófalvi pásztorokra]. 1573: Bor Iánosne Orsolia Azt vallia hogy Ez Nyarba az Kydey papne volt zalasson [Kv; TJK III/3. 116]. 1590: ez Niarban aratnak vala az Pribek Gergely Zolgaia es annak felesége [Szu; UszT]. 1597: Andras kowach wallia Ez nyaronnis mikor Sardy Janos Lippara ment wolt, az felesége tudom hogy korchiomarol korchiomara iart rezegeskedet [Kv; TJK VI/1. 93] * *(ez) jövődö/jövő ~on*. 1546: az menes zam zerenh harmycz negy, ha therek men Loh, yar benne, thahath, Ez yewe Nyaron, el ne wala-zak Egy masthol, hanem Eezyg^a Egyth yaryanak [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19. — 'Ertsd: őszig]. 1591: Az fiai ezen telen megh zereztek Ez Jeowendeo niaro(n) megis eppitcziek az hazat [UszT]. 1623: Ezen az telen kezitessen 20 hayott kin 2000 keőbeől buzzat zalisson ala Remnekre vgy hogy jeouendeő tauazon niaron az Porumbaky Ispanunk gongiat tugia viselny [BGU 121] * *ez/ezen (közelebb) elmúlt ~ban/~on*. 1570: Zabo Thamasne Margit azt vallya, hogy my kor ez ely mwlt Nyarba az olah Martha haza mellet Laknek berbe hallotta zawat az keozen altal Borbaranak [Kv; TJK III/2. 90]. 1572 k.: Albert Deakne Lima Azzony^a Mikor el űaltanak űala egj mastűl ez el mwlt niaroni, a Kovaz űra icőe Battiamhoz [Kv; TJK III/3. 44a. — 'Vallja]. 1631: ez el mwlt niarba(n) hallam hogy sirnak rinak űala az Kalman Gergely hazanall [Mv; MvLt 290. 47b]. 1768: ezenn közőlebb el mult Nyáronnis [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a] * *a (közelebb) múlt ~ban/~on*. 1638: az mult Niarban hozot egi io monias Paripat [Mv; MvLt 291. 129b]. 1754: az mult nyáron Donáth Farkas és János Urak a Füves kertet magok kaszáltatták [Ivánfva NK; RLt Samuel Mohai alias Szabo (60) ns vall.]. 1763: Az közőlebb mult Nyáron el mentünk az Utrizált Erdőb(e) s hoztunk onnan egy szekér veszszőt [Gambuc AF; BK. Komán Todor (30) jb vall.]. 1806: Tudjae azt a Tanu, hogy a mult nyárba egy jo reggel Diszno csorda ki hajtáskor kicsoda nézett bé leg előszer azon Udvari fogadonak ablakán? [Dés; DLt 250/1808 vk] * *harmadévi ~on*. 1642: Az porkolabnakis az harmadeuj Nyaron del utan husz kaszas kaszalt [Gyalu K; GyU 82] * *heves ~ban*. 1823–1830: A leghevesebb nyárban is, sokszor éjszakánként annyit irtam, hogy a szemeim is kidagadtak [FogE 91] * *meleg ~ban*. 1595: megis űnak az füstelt hűst fő keppen az Meleg Nyarban [Kv; Szám. 6/XVIIa. 142 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1810 k.: A' Sertések(ne)k is sok féle bajok szokott lenni kívált meleg nyárba [Dés; DLt 82] * *minden ~on*. 1640: az Ur eo Naga maiorsagh juhait haitiak fel minden niaron rea^a [UF I, 711. — 'A havasra] * *most a ~ban/~on*. 1773: most a Nyáran ... bátarkadat Pintzét ásatni [Mezőerked K; LLt]. 1801: Erdős Pált a kaszaloban kaptuk most a nyárban hogy ott őrzöte a 4. Marháit, ott arestaltuk [Koronka MT; Told. 10 Pap Gábor (36) erdőpásztor vall.] * *se(m) ~ba se(m) télbe v. se(m) télbe se(m) ~ba*. 1675: Az

Vár arkais az falnak erossege leuen abban se nyarban se telben senki ne hajokazzek [Fog.; UF II, 676]. 1716: Szorgalmatos gongja legien a Tokra is sem Télbe, sem nyárba a vizet ige(n) le ne őrlöttesse [Szászkerked K; LLt] * *tavaly ~ban/~on*. 1572: Bosy elek azt vallya, hogy Tawaly Nyarba volt varadon egywt Myeltek Seres Myhalial [Kv; TJK III/3. 41]. 1573: Marta Zekel Andrasne Azt vallia hogy tavaly Nyarba vit volt az vranak Enny az Eottwes Istwanne Maioraba, hwl cepel volt [Kv; i.h. 86a]. 1774: Tavaly nyáron vitt Praefectus Bocskor Elek ur(am) az kastélyból egy rezes flintát Kolosvárra [Szentdemeter U; LLt Vall. 109]. 1791: Igaz e hogy a Szeplaki Johok Tavaj nem Metesejedtek meg holot ezekkel Tavaly Nyáron egy helyen és egy Turmában voltak ...? [Kük.; SLt évr. vk] * *télben (...) ~ban*. 1549: az Johazoknak Ez fogaras felden fizethwnk thelben Azon Joh haznabol Brenzeth Nyarban Azon Joh theyebewl vagon Eesse, ordabol, Semthyczebowl [Fog.; NyIrK VI, 375–6 Daczó Máté Nádasdy Tamáshoz]. 1681: Minden napi szolgálattal tartoz(na)k Telb(en) nyarb(an) mezon, kertekb(en), szőlőb(en) [VHU 84]. 1761: Ezen Ma-lom mikor Telbe hidek nyarba Szarosság vagon gyakran meg szokott álloni [Boz H; JHb LXX/3 157]. 1765: Téiben, nyárban, ősszel, tavasszal, aratáskor, hordáskor, szüretkor, egy szoval mindenkor az Processust, szakadatlanul örökké kerülték^a [Marosszitimre AF; Eszt-Mk Vall. 212. — 'Az exekutorok].

Sz: *~ban is telet* nyáron is szűken él. 1732: Az Korodi Hatar(na)k szűk volta miatt igen vékonj a paskuatio, ha a Commetaneus faluk határára nem excurral(na)k a korodi marhák, Nyárban is teleinek [Köröd KK; Ks 12] * *ősszel vetik a búzát és ~ban aratnak*. 1710 k.: a commissio a régi liber regiusokat is kikérlette akkor a gubernium által a káptalanból. Esztendőnél tovább olvasta, mit excerpált belőle, ő tudja; de ősszel vetik a búzát és osztán nyárban aratnak, de sokszor konkolyt, vadócot, kígyóhagymát is [BÖn. 908].

3. *~ra/~ára* nyár idejére; pentru vará; für den Sommer. 1701: Külgyön kegielmed egi vaszon Nadragot Nyarra mellyel az masikot meg Tudgjam kimileni [BLt 9 Toth István Ne-ről édesanyjához, Toth Balasnéhoz Angyalosra (Hsz)]. 1761: egy Sebes nevű ember nyárra az Erdőkre ide hajtattván Marháit, itt nyáraltanak [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 15]. 1851: A' tepertyűt el kel tenni nyárára faza-kakba bé nyomva [Pk 6 Pékei Krisztina lev.].

Szk: *jövő ~ra*. 1659: Most az én szolgálatom kevésbé kelletik, mint az jövő nyárra [TML I, 482 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

nyár² nyárfás; plopis; Pappelwald | ? mocsaras hely; loc mlástinós; sumpfige Stelle. Hn. 1608: az Czonta niarban (sz) [Kozmás Cs]. 1641 e./1687 k.: Nyár Szeg nevű erdő mellett [Tompá MT; MMatr. 257]. 1677: az Nyar kutba(n) (sz) [Ilyefva Hsz]. 1718: Az Nyár szerben [Udvarfva MI] | Az nyar szegbe(n) egi kis bokros Cseres erdőczke [Sárd MT]. 1728: Nyár kut fejín (sz) [Ilyefva Hsz]. 1737: A Nyár tériben (sz) [Damos K; KHn 43]. 1740: A Kerek Nyár alatt (sz) [M.valkó K]. 1763: Nyár-szer nevezett Erdőhöz [Ud-varfva MT]. 1764: A' Nyár szerben ... Erdeje szép válto-gott fák vóltnak benne [uo.; Told. 44/26]. 1772: Csonta nyárban (k) [Kozmás Cs]. 1792: A Mogyorosba a Nyárszéli Határ szélyben (sz) [Bh; KHn 20]. 1813: A' Nyár szer beli nyil Erdő ... szép Cserefa fjiatalos [Udvarfva MT; Told. 42]. 1823: Peter nyárában (sz) [Abosfva MT]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

nyaral, **nyárol** 1. nyári szálláson van, nyáron át tartózkodik vhol; a sta peste vará/a petrece vara la un anumit loc/la reședință de vară; sich irgendwo im Sommer aufhalten, übersommern. 1662: táborát az Harangodra szállítván, magá' az urakkal, és udvarával Hernádnémetibe szállott vala bé és ott nyaralt vala [SKr 243. — "A fej.]. 1699/1700: Kegyelmes Vrunk(na)k elő Felseghének feles Hadai minden Esztendőben a Török ellenség ellen Hunyad Vármegyén mentenek, egészen keresztül, melyben ... jóságaim vadnak ... egyedül ... Lazuri Jozzagomon egész Armada Nyaralt [BK. Folti Balint testvérehez Bécsből]. 1765: ez a familia" eleitől fogva helyt nem tarto volt telelni igen szerették ki a Szilágy felé menni de Nyaralni mindenkor haza jöven szolgát mellé állottak [Gyke K; Ks 5 XI. 90 Bogdán György (55) jb vall. — "A Horvath]. 1802: tudom hogy a mi tsűrünkbe szállottak, mivel hogy az Atyám hozta volt be ide ott is nyaraltak [Kőpec Hsz; HSzjP Botz Pap György, Huszár (63) vall.]. 1804: az havasi Kalányos és Sátoros Czigányokat is mind eddig ezen helyen, mind Szabad, és közönséges helyen minden ellenész nélkül nyarolni, és Sátorozni tudom [Sárd AF; TSb 51].

2. nyári szabadságát tölti; a-și petrece concediul de vară, a petrece vara (unde va); den Sommerurlaub verbringen. 1823–1830: Ezen kánikulai vakációna Tompán Botos Dánielnél nyaraltam, a fiát, Eleket tanítván [FogE 102].

3. (állatot) nyári legeltetésen/legelőn tart; a ține (animalele) la pășune (la munte) în timpul verii; (Tier) auf der Sommerweide halten. 1777: itt hazasodtam meg Czelnán mind Pásztorokdram juhokot őriztem ezen a Havason, sztenát vagi ammint most hijják szállást legelsőben csináltam a Bájás nevű helybe ott egész nyáron nyaraltam ... de soha senki sem haborgatott [TGsz 51 Trucza Mihaila (80) csákyai" jb vall. — "AF]. 1768: a Bereczkiek mellett Pakulároskodtam Teleltem mindenkor Molduvába, Nyaraltam most két esztendeje az oszoldai Nyagulj nevű havasban [Bereck Hsz; SzentkGy Flore Kosztán (30) zs vall. Jos. Szörtsi keze írása]. 1769: Groff Bethlen Lajos Ur elő Nga Bethleni Jozzagabol feles szambol allo Marháit nyaralni ide Mező Madarásra hajtottatta legeltetés véget [Mezőmadaras MT; BK. Andreas Vizi (34) zs vall.]. 1785: két lovat vott s vezetett volna Mező Bándra nyaralni [VH].

4. (állat) nyári legelőn van; (despre animale) a vâra, a fi la pășune de vară; (Tier) auf der Sommerweide sein. 1742: az Rotár Vaszil házab(an) az Borjuk nyaraltak mivel se Csüre, se pajtai nem voltak [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6]. 1754: Ezen legelő helyeken a' Jobbágyok Juhai nyárolnak [F.oroszi MT; CU]. 1757: A Borna Mező, a holl az egész Falunak Bornaai Szoktak Nyaralni [Nagyernye MT; EHA]. 1761: egy Sebes nevű ember nyárra az Erdőkre ide hajtattán Marháit, itt nyaraltanak s akkor tsináltott volt egy Marha aklot meljben az Marhai haltanak [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 15]. 1791: Sertéssei az Uraság Nyájja körül Nyaroltak teleltek [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.].

nyaralás, **nyárolás** nyári legelőn tartás; vârat, (Tier) Halten auf der Sommerweide. 1827: Egyesztendős Csitkok Paripák és kantzák ... Nyaralás végett ily rendel küldöttem Csánba a Csitkoimat [Csapó KK; RLt]. 1828: a juhnyáj megszapordván ... Noskolat nevezetű havasunkba három esztenányájnak kelletvén menni nyárolás végett; erre való nezet tehát nem léssen szabad ... a juhokon kívül semmi névvel nevezendő marhákat nyárolás végett hajtani és ottontani [Jenőfva Cs; RSzF 185].

nyaraló, **nyároló** nyári szálláson levő; care petrece vara într-un anumit loc; übersommern. 1717: Affelet az ott' njaralo Rácz militia a derék passuson, az Gyemesben dultata el két ezer szekér szénára valo fűvonkót is [INyR Csz, Gysz és Ksz panasza. — "Az országhatár-átjárók táján]. 1726: egy gabanás de rosz, mert az ott Nyaralo Generalis számára nyári lako háznak applicaltott [Vajdasztván MT; JHb IX/5].

nyaralódik (szarvasmarha) nyári legelőn legelődik; a fi dus la păscut în timpul verii; (Vieh) auf der Sommerweide weiden. 1820: az egész helység Marhái a nyomáson 's az után az Ökör tilalmasonis mindenűt együtt nyaralodnak és az uraság erdeibenis járhatnak [Jegenye K; KmULev. 2].

nyaralóhely kellemes nyári tartózkodási hely; loc plăcut pentru odihnă de vară; Sommerkurort. 1662: Az Aranyasbástya két kapui között való erős boltozatján felül aminémő szép nyaraló- s vacsorálóhely ... mintegy fellegvár gyanánt, azon bástyan valamivel feylülműlo vagy haladó eminentiával, magassággal építettett vala [SKr 597].

nyaraltat, **nyároltat** nyári legeltetésen/legelőn tartat; a duce la păscut (la pășune de vară); auf der Sommerweide wiese halten lassen. 1722: Itt vad(na)k közönséges herelt Gyermek Lovak, rosz oeconomia(na)k tartom czöveken nyaraltatni affleket job ménesre Radnothra küldeni, bizony szeb volt az őszszel az a Gyermek Lo, a mely ott nyaralt, mint sem itt a mellj czövekel volt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1814: Nyaraltattott egy Tinos Tehenet Csabába [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 131]. 1826: a' Marháimot minden Esztendőben Nyárolni a' Zágoni csordába attam és ott nyároltattam [Lisznyó Hsz; HSzjP Popa Fülöp (60) vall.]. 1848: Az Uradalom tizenkét béres ökreinek éjjeli Nappali legelést engedni, ugy szintén a' két éven fejlűli Uradalmi Tulkokotis nyaraltatni, és pásztortaltatni ingyen tartoznak [Kajántó K; KmULev. 2].

nyaraltatás nyári legeltetés; vârat, țineră animalelor la pășune de vară; Sommerweide. 1830: Nyaraltatás vegett bé vett idegeny Marhák ... A Környékbéli Idegeny Embereknek vagyon Tulkok in Nro 53 [Nagyikland TA; TLt 174].

nyáras, **nyáros** I. *mn* nyárfás; cu/de plopi; mit Pappelbäumen | ? mocsaras; mlästinös; sumpfig. 1670: A Vercsés Touánál egy nyárfas Erdeő [Méra K; WassLt]. 1758: itten pedig az Üvernek Eszakrol valo felin Nagy Nyáras erdőrt érdem közönséges erdőrt [Ditrő Cs; LLt]. 1772: Az Brányistában valo nyáras erdő peng ... egyenlő Részekre fel nem osztatthatik az Szamos vize mián [Dánfalu Szt; LLt].

Hn. 1609/1687: a Nyáras kút táján (sz) [Marossztkirály MT; MMatr. 321]. 1682: Az kő alat levő nyárfas sziget (sz) [Örmező Sz; MNyTK 132. 117]. 1693: Nyáras áyba(n) (e) [A.boldogfva U]. 1697: az nyáras szegben [Szentistván MT]. 1698: Nyáros mezőben (sz) [Sepsisztkirály Hsz]. 1711: A nyáros kuton kívül (sz) [Mezőmadaras MT]. 1718: A Nyáras Tonál (k) [Szélszeg Sz]. 1721: Nyáros dombon (sz) [Kozárvár SzD]. 1736: Az Nyáros Torokb(an) (sz) [Várhegy MT]. 1744: A Nyáras faron (sz) [Mezőmadaras MT]. 1761: Nyáros Vápa (sz) [Szentháromság MT]. Nyáros bük oldalában (sz) [Ülke U]. 1786: felső határban nyáros cseréje irtóvannyában (k) [Kórispatok U]. 1802: az Nyáros utszába [Vadasd MT]. 1806: A Nyáros hátan (sz) [Nyo-

mád MT; Pesty, MgHnt 28. 225a]. 1891: Nyáras patak [M. kapus K; KHn 165].

II. *fn* nyárfaerdő; plopis; Pappelwald | ? mocsaras hely; loc mlaštinos; sumpfige Stelle. Hn. 1570: az Nyarasnal. az Nyaras vyginel [Vaja MT]. 1607: az harap egest keuanniuk ozlasra és az niarost [UszT 20/233]. 1616: az mely Erdeöt Nyarasnak hynak az Ficzor kutyanyal [Marossztkirály MT]. 1618: az nagy niarast [uo.]. 1622: Nyarasba(n) (sz) [Kozár-vár SzD]. 1627: az falu erdeie az Niaras [Galambod MT]. 1648/1768: Nyárosban zilvás Kert [M.gombás AF]. 1651: az niaros laposabali földünk [Kórispatak U; Pt]. 1663: Az nyarasban [Egrestő KK]. 1687: Nyáras Hegyin [O.gyerőmonostor K; WH]. 1702: a Nyárasban [Mv; MvHn]. 1715: a' Nyárason (sz) [Csegez TA]. 1736: Vagyon egy darabotska tövisses berek az Nyárosba [Földvár TA; CU XIII/I. 295]. 1737: a nyárosban (sz) [Várhegy MT]. 1740: A Nyárosban. A Nyárosban (sz) [Sztána K]. 1752: Vici(nu)ssa felyül a Nyáros Erdeje szélye [Iszld MT]. 1754: A' Nyárosba egy nagy öreg föld [Dés; Ref egyh. It] | az Nyároson le menvén [Karácson MT]. 1759: A' Nyárason [Zovány Sz]. 1760: a' Nyárason (sz) [Malomfa MT]. 1761: A Nyárosban (irt.) [Szentháromság MT]. 1767: a nyáras nevezetű oldalas Sovány helyenn (sz) [Csejd MT] | a Nyárosban (sz) [Retteg SzD]. 1770: A nyáras (sz) [Nagyadorján MT]. 1773: a Nyárosban (sz) [Gyergyóújfalu Cs]. 1775: A Nyárosban küljel (sz) [Homoródsztpál U]. 1778: Nyáros fejibe (sz) [Kórispatak U]. 1781: A' Nyáros faran (k) [Inaktelke K]. 1805: A' Nyárosba [Szkr]. 1807: a' Nyáros volgyén [Árapatak Hsz]. 1815/1817: A Nyárosba (e) [Vágás U]. 1816: a Nyárosban . a Nyárosban (e) [Jedd MT]. 1835: Nyáras (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 58]. 1843: a' Nyáras [Bágyon TA]. 1864/1867: A' Nyárosba (sz) [Datk NK]. 1881: Nyáros [Farnas K].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nyáraska kis nyárfaerdő; plopis mic; Pappelwäldchen. Hn. 1800: A Nyáraska (sz) szomszédgya egy felől az ó Natsága alodialis erdeje [Jedd MT; EHA].

nyaratszaka nyáron; vara; im Sommer. 1571: vadnak Ez varoson sok Idegen Nepek ky Narat zaka lth ez varoson kereskednek [Kv; TanJk V/3. 41a]. 1581: wagion egy nagy kazalo mezzeó hólott az hawas alatt lakozo falwk barmokotis ott tarthattak mind Eózzel tavazzal es nyaratszaka [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1583: Valamellykunk Niaradzaka meszarlot, tartozzek teledczakays meşbarlani [Kv; MészCLEv.]. 1589: az Tiukokra keolt az Niaratszaka harmad fel keobel f. 2 d. 62 [Kv; Szám. 4/X. 56]. 1623: Thehen Borom es Juh dizno Maioresagot Tarchion Menteóld teóbet az thehenek teydeóll gywtisse(n) zep vayatt Egez Niarattczaka es Azzw Turott [Törzs. Bethlen Gábor gazd.ut.]. 1653: Báthori Gábor ... hadait ... Brassó körül tartá nyaratszakon [ETA I, 109 NSz]. 1670: az hol most eó Nagha Lovay vadnak, ab antiquo az Vas familiának számokra valo volt, onnéti is ó Nagha vitetné el lovait és úttetné az magha füvellő helyire, mivel eó klgmeknekis nyaratszaka naponkint kívántatik [Mezőméhes TA; WassLt]. 1752: az Toplitzaí hegyeken vágtuk a fenyőfakat, kit tatalyn(a)k létznek, és tónknek és azon tónkőket Nyaratszaka ki vagta [Holtmaros MT; Told. 37/44]. 1762: Ludgyai Borjai Pujkái egész nyaratszaka a Határban elődik s elődöt [Peselnek Hsz; HSzjP Ladis. Oprea (28) jb vall.]. 1777: nyaratszaka tartozik minden éjtszakára két ember menni

eregetetni, sub poena den. 12 [Zalán Hsz; RSzF 190]. 1847: Egész nyaradzaka tartós meleg nem volt [KCsI Ke-mény Dénes kezével]. — L. még BGu 122; SKr 97, 144, 282; UF II, 143.

nyárborona nyárfagerenda; grindá de plop; Pappelbalken. 1730: ezen Csürnek az Árnyékja alatt találattik valami régi épületből álló némely részi meg veszet nyár borna [HSzj árnyék al.]. 1754: nyár bornából rott kised alkalmas házatska [i.h. ház al.].

nyárfa 1. plop; Pappelbaum. 1721: egy darab Tölgy es Nyárfakból álló fiatalos Titalmos Erdő [Nyárszó K; KHn 120]. 1748: Ezen darab erdő nem nagy többire nyárfából áll [Koronka MT; EHA]. 1754: Cserefa, gyűrűfa, alma fa, nyárfa, aszu határ Csutak ... ezek mellett meghatározottat 11. rud [Mezőmadaras MT; Berz. 18]. 1760: (Az erdő) felés Nyárfákatis terem [Hesdát TA; BLI]. 1769/1802: Mar pedig hiedelem felett valo dolog az ... Hogy az actionalt két határak tsak egy régi határ keresztel distingváltathatnának, mely keresztes fátéálnak hogy Nyárfában volna; melynél veszendőbb fa nintsen [BSz; JHb LXVII/3. 35]. 1773: volt a' Marasan tul ... egy Füz, Jegenye, Nyárfából, gyűrű és magyaro veszsókból álló sűrű nagy szövevényes Erdeje [Szászújfalú/Marossztkirály AF; DobLev. II/447. 17]. 1793: (Az erdőben) fiatalos Csere fák Nyárfák is épületre hagyattak [Erdőszengyel MT; TSb 51]. 1824: Igen nagy kárákat csináltak a seprűkötő cigányok a nyír- és nyárfákba [Árkos Hsz; RSzF 125] | Létzenek valo Nyárfa is van a Deési Erdőbe [Dés; DLt 424].

Hn. 1699: Nyárfa szerben (sz) [Kelementelke MT; EHA]. 1740: A' Nyárfák alatt a Cséfán terinél (sz) [Gyervásárhely K; EHA]. 1744: A Nyár fánál egy darabotska ir-tott rét [Marossztkirály AF; EHA]. 1750: a felső Déllő iránt valo nyárfáknál (ku) [Kóródsztmárton KK; EHA]. 1785: a Nyárfák alatt (sz) [Gyervásárhely K; KHn 153]. 1795/1807: A Nyárfáknál (sz) [Kispetri K; EHA].

Szk: *nyers* ~. 1827: Udvarhelyszéki pállfalvi Demeter Ferenc elárendálá a Maros melyéke nevezetű helyen ... az Ágoston István aszálásában egynehány nyers nyárfákat [Jenőfva Cs; RSzF 125] * *olasz* ~. 1821: (A kertben) vagon hét olosz nyárfa [Koronka MT; Told.]. 29 Termő Szilva fák Rhf 14 Den. 30 Két olasz nyárfa Rhf 4 [Dés; Ks 79. 29. 708] * *vízi* ~. 1802: néhai ifiabb Rettegi Sigmond Ur azon folyo árkat más hasznosabb helyre vette ... plántált vízi nyárfákkal, és fűzfákkal erősítette [Apahida K. RLt O. 2 Jos Farkas (47) ns prov. vall.].

2. faanyagának való levágott nyárfa; lemn de plop; Pappelholz. 1626: vetetet Eotues Benedek ... fakat ez szerint. Negyszal gerenda fat Jot Eot koszoro fat ... Egy eoregh szál nyár fat ... harom szaru fat [Kv; Szám. 16/XXVII. 24-5]. 1652: a Lisztes ház ... Gerendai nyárfák gyalulatlanok [Görény MT; Törzs]. 1681: A pincze mellett ... Nyár és Nyírfabul faragott új Lécz Nro 160: [Vh; VhU 506-7]. 1729: az őszszel hoztam egy nyár fátt, az melyből Török buza Kosárt csináltam [A.karácsonfva MT; Told. 31]. 1825: 4-5 hüvelyknyi horgos nyárfáknak ólit per 4 xf [Dés; DLt 3].

nyárfaborona nyárfagerenda; drug/grindá de plop; Pappelbalken. 1772: vagon 15. Királyi óll hosszúságú és 3. sing magasságú egy egy rend sendelly fedel alatt Nyárfa Boronából rakott Borona kert [Szászfenes K; BethKt].

nyárfaborona-kert nyárfagerenda-kerítés; gard din drugi de plop; Gartenzaun aus Pappelbalken. 1772: az Ház szegelletől fogva az Palánk kertig rakott nyárfa Borona kert vagon [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

nyárfadeszka nyárfából készült deszka; scindură de plop; Brett aus Pappelholz. 1647: Vagion az Szakamasiaknal faragot nyárfa deszka kasamatak kapuira valo szaz [Marosillye H; VLt 55/5415]. 1652: vagon egy Fwrez malom. Kin fenyő, Keőreős, Teolgy, Nyar es harsfa s Tharfa deszkakat metczenek [Hidegzsamos K; GyU 114]. 1799: Avatag borona oldalú rongyos Sáté és szalma fedelű épület az ajtaja nyárfa deszka fa Sarkokon [Bányabükk TA; MkG].

nyárfa-emelőrúd nyárfából készült emelőrúd; pirghie de plop; Hebestange aus Pappelholz. 1679: Nyar fa emelő rud no. 5 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv.].

nyárfa-köldök nyárfából készült malom-alkatrész; piesă de moară făcută din plop; Mühlenbestandteil aus Pappelholz. 1851: A' malom hijján egy avatég kéregben találatott ... tizenegy nyárfa köldök* [Erdősztyörgy MT; TSb 34. — *Fels-ből kiemelve].

nyárfaléc leaț de plop; Pappellate. 1756: Vagion a Béres ház melynek Tserefa koszu Gerendái, 9. fenyő fa Szarufáit közönséges Bik, Tseré, és Nyárfa Léttzeivel, s, meg avult Szalma fedel alatt tartják [Branyicska H; JHb LXX/2. 12].

nyárfalevél frunză de plop; Espenlaub. Sz. 1779: előtűnkis tantorog mint a Nyárfa level az Ehseg mia [Oroszfája K; BLt 10].

nyárfa-medence nyárfából készült teknőféle; covată/albie de plop; Art Mulde/Trog aus Pappelholz. 1734: az másik ház(an) vagon ket ritka szita, öt nyárfa medence három öreg rudas cseber [Datk NK; JHbB gr. Bethlen Farkas inv.].

nyárfarúd nyárfából készült rúd; drug/bară de plop; Pappelstange. 1681: Az pincze mellett, Lecznek valo nyárfa rud Nro 90 [Vh; VhU 506]. XVIII. sz. v.: egy nyárfa rud felakasztva, melyen vagon egy bőr turba [HSzj bőr-turba al.].

nyárfás nyárfákkal benőtt; cu plop; mit Pappeln bewachsen. 1744: Az Udvar Ház alatt a' Maros között vagon egy Gyümölcsös és Nyárfás Sziget [Marositzkirály AF; EHA]. 1746: (A határ) ki mégyen egy órmóra, vagy is Élre, mely életkén fel mégyen egy kerek nyárfás Tserécske alá [Nagyida K; Told. 9]. 1812: a Kotsárdiak* azon fiatalos Nyárfás Berekhez valami praetensiot formáltak volna [Csűcs AF; DobLev. IV/943. 22b Rád Nyikuláj (60) col. vall. — *O.kocsárd (KK) lakosai]. 1847: szomszédi Eszakra a kaszállók, ez nyárfás elegyes gyertyánossal [Méra K; EHA].

Hn. 1812: az belső vagy is úgy nevezett Nyárfás Berek a Marosnak gyakori ki útjei által tsak apránként szaporodot [Koppánd AF; DobLev. IV/943. 19a Ilie Lapadát (65) col. vall.].

nyárfás-erdő nyárfaerdő; plopis, pădure de plop; Pappelwald. 1700: A' Bernath Szigetin belől ... éppen a' Szamosig

adtunk egy darab Nyárfás fűzes erdő szővevényes gatz akkori Hannagy Nemz. Dálnaki Daniel Csonka Mihály Uraimeknak es ket Ág maradekoknak [Dés; Jk 81a]. 1758: itten pedig az Übernek Eszokrol valo felin Nagy Nyárfás erdőt értem közönséges erdőt [Ditró Cs; MNy XXXVIII. 367–8].

nyárfa-szarufa nyárfából készült szarufa; căprior de plop; Dachsparren aus Pappelholz. 1732: a kertnek közepiben vagon a Csűr Mely földben eresztett ágasokra, hosszan botsátott koszu fáiban, kötött 6. pár nyárfa szarufákkal, elegyes lécczel szarvazott, s nád suppal fedett [Szászstjakab SzD; TSb 51].

nyárfa-törzsök buturugă de plop; Pappelklotz. 1642/1722 k.: vagon az Ekklesianak edgy darabocska igen szép Szálás erdeje jegye a mező felől edgy nagy Nyárfa Törzsök [Beresztelke MT; GörgJk 81].

nyárfavályú nyárfából készült vályú; troacă/jgheab din plop; Tränke aus Pappelholz. 1773: vagon egy köből ki rakott jo Kut ... mellette egy Nyárfa vályu [Hsz; EMLt].

nyargal 1. fut, rohan; a alerga/fugi; laufen, rennen. 1629: En Az mikor ala ieőwők uala az templo(m)bol az keözepseő sarampónal talalam nyargalua megien uala, sweget uetek neki keőzeőnek zoualis [Kv; TJk VII/3. 63]. 1791: halván a' harangokat nagj lármával félen verni s az egész Falut alás fel nyargalni; Ugi hogj nem lehet kébzelni nagjobb Hora lármát [Gergelyfája AF; LLt Fasc. 17] | láttam, hogy az nevezet három Tolvajok ... viszik szaladva a Szalanánkat, én is azért tolvajt kiáltozva utan(n)ak nyargalék, a kik meg ijedvén mind hogy Utul érem vala az Szalanat el hajták, és az el szaladáshoz jobban hozza lattanak [Sebeshely AF; JHb Komán Sztenu (59) jb vall.]. 1801: csondrájokat az Udvarban le hányvan Vas villáson a Fogadora Nyargaltanak, mondván Gyertek huzzuk ki a kortsomárost az Utzára ölyük meg s azután pénzel kifizettyük [Kajántó K; FislL]. 1812: szinte a Harangláb tájat találkoztunk Bordi Jánossal kérdvén magam mért nyargal a Vasvillával, monda: Granitzki a Grofot a Kerek Gráditson levettette s, őtöt keressük [Héderfája KK; IB. Magyar János (19) grófi kertészlegény vall.]. 1826: nem is lett volna miért a Király Birohoz nyargalyan Ferentzi [Somosd MT; CsS].

2. szaladgál, talpal; a alerga de la ...; hin und her laufen. 1823–1830: amint egy professzortól fogva a másikig nyargal az ember, a vékony talpú papucsát úgy veri a kövekhez, hogy ugyan sajog az ember lába talpa belé [FogE 236]. 1825: edgyik helyről a más helyre szüntelen kelletik nyargalnok, hogy vétkes machinatioi czélt ne érhesse nek [Mv; Told. 7].

3. (ló) vágat, vágtazik; a alerga in galop, a galopa; galoppieren. 1742: a mire parancsollyák késznek kell lenni, még tsak spacirozni is ha kévántatik kocsi eleiben a Taligás lovak(na)k nyargalni kell [Kv; AggmLt C. 12]. 1840: Szilvesán Juon ... a kérdés alatti Csitkot látta egy estve a' posta uttzában több Lovakkal edjűtt nyargalni (!) [Dés; Dlt 370].

4. (lovon) vágat/rohan; a galopa, a cālări un cal care aleargă in galop; (auf dem Pferd) galoppieren/rennen. 1588: Erdeóteleki oda Nyargala Onnet wizha jeőwe es ada ide nekem ... Az kopiat, Ismegh Nyargala massowais, es ismegh el kyre teolle(m) Az kopiat [Perecsen Sz; WLt]. 1589: Halottam eztis Kun Casparne Azzoniomtul, hogi az Sogor

Matias deak vgi mond addigh Nyargal az Eori hataron, vigre le zaloth lowarul, Herczegh Palneis azonba kivete magát az kalongiak keözze es oth eolegetek egy mast [Dés; DLt 226]. 1610: Eoluessy Gergely deakne Balogh Orsolia Azony ezt referallia egiszer Margit azony Budaj Mihaly deakne hazam eleot nagy Zontilodwa leowe eleo és mo(n)da nem tudo(m) mit erzek, de oly Nagy buual vagio(n) az ziuem, Es ennek eleotte mint Egy orauul niargalt vala ot eleo Kun Peter [Dés; DLt 321]. 1631: Latta(m) azt enis hogy erőssen niargal vala az az Csiszar Miklos fia, megh az kalmarok keözöt ki süte az puskat [Mv; MvLt 290. 51]. 1716: egykor hallottam nagy Lo dobogást akkor láttam hogy Toldalagi Janos Ur(am) Szolgai nyargaltanak az Petó Istvan Uram ökre(ivel) [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1730: hallám a puskának roppanását, melyre ki menék, és akkor nyargal vala Szombati Ur(am) fel Sz:György felé [Pusztá-Kalán H; Born. XL. 104 Maria providi Tar Lazar cons. (40) jb vall.]. 1774: lo hátan erőssen nyargal egymás után két ember az Ugar Határ felé [Zoltán Hsz; HSzJP Stephanus Mészáros (50) jb vall.]. 1831: Fejár Janos azt mondja nékem tsak az imént láttam két embert egy pár szép lovan ülvé a' Szent Péter hegye felé nyargalni [Dés; DLt 332. 3-4].

Szk: *alá és fel* ~. 1594: Kaianthoig 2 úttal volt Horwat Janos, az varos szolgallatya haitotta az Colosúari szeke- resseket az Zantobol haza, és ott Jargalta az egez völgyet alá és fell l lora d 25 [Kv; Szám. 6/III. 7] * *keresztül- kasul* ~. 1756: Kerezut György egybe vesze Pász Kretsunnal az szegeny emberek Lóvait elfogdosták s részezen keresztül kasul kezdették nyargalni a mezőt ki egy s ki pedig más felé [Bencenc H; BK. Tót György (34) jb vall.] * *utána* ~ vágatva üldöz. 1598: Chiany Janos wallia. Tavaly eztendeobe(n) ket vtamba is haborgatot megh Thüri Janos zolgaia eggiet mas aprolekomat fel hanta amit zeretet el veotte, szacoltatot az mezeore is vtanna(m) iargaltak ot wyolag meg kellett midenikét ayandekoznom [Kv; TJK V/1. 183]. 1632: utannunk njargalanak s en megh fogam az lova fekenlegett [Mv; MvLt 290. 70a]. 1753: Damokos Péter ur(am) utánna nyargal azon ember(ne)k [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. 1790: fenyegették, üldözték utánakis nyargaltak [Msz; LLt 10/2]. 1849: A molnár fia Lovával nyargaltak utánna a két Csőjü puskával hogy fogják vagy löjjeek meg [Héjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.].

5. lovagol; a cālāri; reiten. 1657: Menőben látek júni vahány lovasokat az útfelen, kikhez nyargalván, ök engemet alítottak palatinus hadbélienek lenni [KemÖn. 213]. 1710: meglátja Teleki, arra felé kezd nyargalni [CsH 170-1]. 1710 k.: valamig Németországban s széjjel peregrináltam, noha bizony sokat nyargaltam, éjjel is bolondul postálkodtam, de csak egyszer sem estem el, úgy hogy majd elhittem magammal, hogy én soha lóval meg nem esem [BÖn. 569].

Szk: *elébe* ~. 1705: Kos Mihály elejekbe nyargalván egynehányadmagával, egymásra ismerék [WIN I, 654] * *karingát* ~ körbe/keringve lovagol. 1739: látám hogy az a' lovas ember a' Lakodalmas ház előtt valo pusztán karingát nyargal [Kézdiszlélek Hsz; HSzJP Martinus Miklos (50) jb vall.].

6. *ts* (lovat) agyonhajszol; a goni/hāitui (calul) pinā la istovire; (Pferd) abhetzen. 1580: Zekeres Gyeorgnek weotek egy lowat deesig, az masikat ithon Jargaltak az zolgak az lowak kereseseben, fizette(m) d. 75 [Kv; Szám. 3/V. 47 Lederer Mihály sp kezével]. 1597: Kidey Thamass wrünk

postaia Jwta Adot(!) poroszlo Martony az w Maga lowat Alaia Megh Reszegedet wolt B: wrammal w kegelmiwel megh haragwt wolt haragiaban Jargalta wesztegette az Czakant is bele wakta es Megis Twrositodta hogy czak Megh nem holt bele [Kv; i.h. 7/XIV. 67 Massass Thamas sp kezével]. 1631: csak az nap ült a hata(n) Nagi Marton s mindjart megh santula az lo, maga nem niargalta [Mv; MvLt 290. 58a]. 1675: az I is Lovát vesztegette, nyargalta, sarkantyuzta [Kv; TJK XII/1. 74]. 1738: Deliberálattott, hogj a Ménes pásztorok deponállyák Jurementumokat azon(n), hogj sem egjszer, sem más szor szabadságot Inasok(na)k nem adtanak a Dési Lovakra valo fel-ülésre; söt ... akarattyok ellen nyargalta az Inas azon Lovat* [Dés; Jk 289a. — *Amelyik megdöglött].

7. lovas katonaként harcol/rohamoz; a participa la luptă/asalt ca călăraș; als Reitersoldat kämpfen/stürmen. 1611: Jöve Kolozsvár alá nyargalni Magyarországból Sennyei Pongrács s Rákóczl Lajos [Kv; KvE 143 SB]. 1662: Ezalatt a gróf ifjú Bethlen István és Zólyomi a Nyírséget nyughatatlanul nyargalván, az Szabolcs vármegyei hajdúsgót is igyekeznek valahogy rávenni, hogy csak ellenségül ne viselnék magokat | Az álnok practicus nemzetség sáncán kívül nagy sok apró vermeket, mintegy szőlőültetésre valókat, ásván rájok kezdván nyargalni, a lovak lábai a vermekbe beesvén és a rajtok ülők mind lovastul a földhöz üttetvén ugyanott megnyomattatnak és nyakaztatnak [SKr 138, 327]. 1710: A császár még akkor Bécsben vala, látván a tatár égetésit, praedálását kimene nagy sirással jaggatással a városból Grécben, midőn már a tatár mindeütt ott körül nyargalna* [CsH 167-8. — *1683-ban]. 1719: (A katonák) lovokat elvevén egy s két hétig s tovább is oda rotván, nyargalván mind lovokra az egy forintot, mind magokra a személyes adot rájok vetik és extorqueálják is [Csz; SzO VIII, 263].

8. *átv* gyorsan halad; a inainta repede; sich schnell bewegen. 1789: Elék kár, hogy a mi leveleink olly, ritkán váltogatják fel egymást. De ennek látom az Erdelyi igen lassu lábönnyáru dolgok fojása az oka; holott, mihielyt valami bé érkezik; akarmelly sebesen nyargalt is az előtt, mindjárt illendő méltosaggal mérséklett lassu taktussal kezd lépetni [MNy XLVI, 153 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

○ Szk: ~ *vmin át*v meglovagol vmit; a încăleca pe ceva; neben einer Sache sich zum Kampfe stellen. 1710: Ha Rabutin volna most erdélyi generális, Haller uram sem nyargalna a religió paripáján olyan szabadon [CsH 427] * *elébe* ~ *átv* elébevág; a i-o lua (cuiva) inainte; jm (zu)vorkommen. 1774: Egyszer láttam egy bécsi levelébe írta a többi között: „Az Aranyas széki főtisztseget megkapom vala, ha az Orbán lelke a sárga paripákkal előmbé nem nyargal vala.” Ez az Orbán lelke Orbán Elek volt, a sárga paripák pedig aranyak, melyekkel meg is szerezte volt magának az Aranyas széki főtisztseget [RettE 338].

○ Sz. 1626/XVIII. sz.: Ez vilagat szerte az ördög nyargalja [IK 1931. 85].

nyargalás 1. szaladgálás, talpalás; aleragătură; Rennerei. 1589: 18 Nouembris B V Tanachy Akaratyabol Kyuldetta ... Boldisart hogy Gialoban meg Kialtassa* ... attam) Nekye eo maga Jargalasatol Kialtassatol f—d. 24 [Kv; Szám. 4/VI. 144 Stenzely András sp kezével. — *Köv. a hirdetés szöve]. 2. (kiküldetésért/hivatalos útért járó) fizetség/járandóság; plată/retribuție (pentru delegație); Belohnung/Gehalt (für

Delegierung). 1520–1521: gulden auf die Jargalascher [Vh; MNy XXXI, 194]. 1567: valamelik nagy biro auagy tanach-belj zemely valameny nap az waros dolgaban ky iarnak, azoknak mindeniknek nyarban fizetesse es Jargalassa munkayokert rendeltünk tyz tyz penzt, ha penig telben iarnak hat az w iargalassok legien nyolcz penz [Vizakna; TT 1881. 191]. 1571: Az Erdeoknek Eorzeset penigh ferenchy Antal vramra hagyak hogy eo k. zorgalmatos gongiat viselye, Es az k. Iargalasat fl 25 megh aggyak [Kv; TanJk V/3. 35b]. 1573: Az Maradek Erdeonek ely adasara valasztottak eo k. varosswl az Zas vram keozswl kadar gergelt, az Magyar vram keozswl Kis Imrehet, Illemmodon az eo Iargalasokat Rendelte hogi ket ket forintara fat vegenek Magoknak [Kv; i.h. 69a]. 1579: Ezeknek az eo fizettesek es Iargalassok leze(n) az Maratsagnak fele [Kv; i.h. 201a]. 1587: 1 Januar: az Barnaziboknak Eztendeig valo Jargalasokat meg attam ki teot f. 25 [Kv; Szám. 3/XXX. 5 Seres István sp kezével]. 1592: Kwltem Komiatczegre az zolga biroert kinek Niaralabol fizettem d 12 [Kv; i.h. 5/XIV. 127 Eppel Péter sp kezével]. 1596: Az ket Ispannak Radnothj Istuannak, es Georgi Alcznernek zam adasok elseoben az Filey^a jozagrol Az eo magok yargalassa teot f 50 [Kv; i.h. 6/XIX. 17. —

^aA. v. F.füle (TA) a város jób-faluja].

3. (lovon/lovas szekéren) vágatás; galopare (cu calul/căruta); (auf Pferd/Pferdewagen) Galopp(ieren). 1586: Az Eyeli Iargalas, kiáltas lelkelwalo zitkozodas es chintalan-kodasrol Azmint az eleot vegezetet volt vgya(n) Azon tartassek megh [Kv; TanJk I/1. 41]. 1599: Zebeny Georgine Cathalin azzony vallya: amynth az Nyargalas az kochy-wal eggyeott volt arrol vgy vall minth az felseo tanok de a minth az nyargalas volt en inkab tulajdonitom az Nemesember kochyanak es zeorgesenek mert az lokawis majd zelesek vala (igy!) Akyk az eleott az zeker eleott voltak amelj el deolt Menihart deakkal [Kv; Tjk VI/1. 379]. 1710: látván a török s Thököly, hogy a németek balszárnya megrikult a nagy sűrű roppant sereggel nagy sebes nyargalással szemben jövének [CsH 226]. 1738: azon Inas nyargalása miatt döglött meg Lova [Dés; Jk]. 1752: hat amely 24 forintos jó Lovát a Városnak akkori Galis Perceptor a nyargalásb(an) el pusztított rontott, miért nem difficultiák [Kv; Szám. 69/XXVII. 11]. 1823–1830: a gazda felugrik a nyerges mellett való lóra, azt recés végű sarkantyújával döfölni kezdi ... s sebes nyargalásba indítja a lovakat [FogE 265].

4. átv. előretörés; avansare; Vorbrechen. 1710 k.: ihol a tanácsból is mint vetének engem ki ellátván a szörnyű igazságtalan erőszaknak nyargalását kívánok vala a közönséges szükség kitéltésére más csendesebb és igazságosabb utat felkeresni, ha lehet vala [BIm. 997].

nyargalást nyargalva, vágatva; in galop; galoppierend. 1667: lodobogast hallank hallok hogh az lovon az mint lonek vala nyargalast az Gyermekek sir vala [Pálos NK; Ks N. 11]. 1710: Ki is felette postán mindenütt éjjel-nappal ügetést, nyargalást sietvén Betlenben érkezik későn éjszaka | Mindjárt conturbálódék Hajszler, és mind a német-magyar hadakat nyargalást kezdenék bennünket vinni Zernyest felé | Mínyájan^a részenen felbódulának, s nyargalást Feketehalom felé menének [CsH 121, 224, 340. — ^aA kurucok 1704-ben].

nyargaló I. mn 1. ~ zászló lovas zászló; stindard de cavalerie; Reiterfahne. 1681: Nyargalo Zaszlohoz valo veres poszto Tok Nro 1 [Vh; VhU 555].

2. átv. száguldó; galopant; rennend. 1710 k.: Én csak tanácsra halasztám^a, de Kún István mere intractabilis et inaccessibilis furorban lévén, nem lehet a nagy nyargaló családságot megigazitanom [BÖn. 674. — ^aA vagyoni osztózkodást].

3. sárga paripával ~ (arany)penzen szerzett; obținut pe galbeni/pe bani; mit Gold/Geld erworben. 1796: Te sárga paripával nyargalo Biro vagy, s ebből már nyilván ki hozhatom, hogy Valakinek a Biroságért ajándékot adott volna [Kv; AggmLt B. 15].

II. fn 1. lovas katonaság; cavalerie; Reiterei, Kavallerie. 1653: Esmét másik követ azt hozá: hogy Bogácsnál jönek az elei Már csak a nyargalót néztük, hogy láthassuk! [ETA I, 98 NSz]. 1662: csatára éppen a város alá is újabb-újabb nyargalója^a jöttön-jő vala, úgy, hogy ha Gaudi András derekasan nem emberkednék, soha a várost, a lovasnak kevés volta miatt meg nem oltalmazhatják vala | érkezett az ellenségnek eleje s nyargalója a vár^b alá [SKr 448, 587. — ^aA pogányságnak. ^bVárad vára]. 1672: Ez órában értem, az német Medgyes és Váralja táján volna Kúvárvidékének is, az szébbeli falujiban voltak volna a nyargalói [TML VI, 403–4 Teleki Mihály Béli Pálhoz]. 1690: az szindivölgyön takarodott fel az pogányság és harmadnapig az nyargalója csak takarodott utánna [SzZs 720].

2. (kiküldetésért/hivatalos úttér járó) fizetség/járandóság; platá/retribuție (pentru delegație); Belohnung/Gehalt (für Delegierung). 1681: eddig valo szofogadatlanisagokert adoioi(na)k meg nem adasaiert negy okret es ket tehenet, es az mennyi penszt nyargalokra az Asz(ony) eö kge^a költet aszt meg adgyak [IB. Thwroczi András közbíró Désfalván (KK) lakó kezével. — ^aBethlen István tótura, Bánfi Zsigmondné Veér Kristina]. 1750: Tiba Gábor adós lévén a Szent Mihály adajával kentelen volt a Tisztartó Hajdút adni a Vajdák vagy Birák mellé, s úgy szedhették bé Tiba Gaboron, mint másokonniss, az Hajdú az néki rendelt egy máriás nyargalót, pénzül meg nem vehetvén, abban hozta el a Puskáját [Szság; Told. 3].

3. ? 1850/1851: Egy festék törő kő, két nyargaloval [Kv; EMLt Szathmári lev.].

Frecksay a nyeregdisznóknál használt szerszámok között tart nyilván egy ilyen nevű szerszámot (298).

nyargalódás nyargalás; alergătură; Rennerei. 1662: Marosvásárhelyre való egy útjábéli vadászásában csak reménység kívül nagy nyargalódással ott toppanván környüle egy igen nagy kóborló bandériummal | Az fejedelem népe az egész teletszaka az éjjeli-nappali sok strázsálás, járás-keles, szüntelen nyargalódás, nyughatatlankodás miatt nem kevésbé megtikkadt volna | Aki, hogy népének lovai a Nyír földén való nyargalódás, kóborlás miatt lett tikkadságokból pihenhetne útját csak lassú menéssel követi vala [SKr 150, 370, 551]. 1710 k.: nagyobbbat nővén, lóra, puskára, kutyára kaptam, lövöldözés hosszú puskával, pisztollyal, nyargalódás, futtatás vadászat voltak igen a mulatságim [BÖn. 501].

nyargalódik 1. ide-oda nyargal, nyargalászik; a alerga de colo pină colo, a trepăda; hin und her rennen. 1631: Latam azt hogi az Huniad Varmegie be akar uala szallani ide Reödre, Somliai Gaspar előttök niargalodik uala loua hatan [Ród K; RLt I]. 1653: utánna való nap lovamra ülék, és kimenvén közikbe ... Ott nyargalódom vala, hogy jobb módjával lehessen első indulásunk [ETA I, 127 NSz]. 1662: És

noha már az egészségében való változást nem kevésbé érzene lovaglott, nyargalódott, gyaloglott s testét eléggé meggyakorlotta vala [SKr 290–1]. 1712: azon említet Szeki ember mene az Erdőre nyargalodván hogy ókrót talállyon [Páncélcseh SzD; WassLt Sztégár Flora (45) zs vall.].

2. lovascsapat támadásra nyargal; cavaleria inaintează în galop la atac; Reitertruppe galoppiert zum Angriff. 1662: a várallýát is megnyargallani kezdvén, a benne valók^a mind a tüzet s ellenséget a vár alatt nyargalódní látván, lóni kezdének a várba | arra szolgáló szerszámokat rájuk igazgatván közikbe lövöldöztek vala ... míg imide-amoda nyargalódnának, szaladnának [SKr 316, 603. — "Gyula várában].

nyargalódott sokat nyargalt; care a alergat mult; viel hin und her gerannt. 1662: (Az asszony) megkérdezte: szomjúhozne-e? S hihető szegénynek annak is, mint mezőn nyargalódott, húzattatott-vonattatott s fáradt embernek volt szüksége reá, azon kérdésre bizonyítással felelvén, a gróf-asszony maga kannáját parancsolta vala neki megtöltetni [SKr 241].

nyargalódzás nyargalászás, ide-oda nyargalás; algere de colo pină colo, trepădare; Hin und Her-Rennerei. 1710: Hajszer kevesedmagával a harchelyre visszamene, ott el is fogák a tatárok, minekutána a sok nyargalódzás miatt mind maga, mind lova ellankadtott vala [CsH 227]. 1738: Nztés Zilahi István atyánkfia ő kglme Documentumiból nem elucscsálván az, hogy ő kglme meg-dóglótt lova p(ra)cisē azon(n) nyargalódzás miatt veszett volna el [Dés; Jk 289a].

nyargalózik 1. futkos, szaladgál; a algera; herumlaufen/rennen. 1670: nyargalodcznak volt a' mezőben, hogy báránt foghassanak [Bodola Hsz; BLt]. 1672: Mihók igen nyargalózik az székkal; Elég csintalan fiát látja meg Kegyelmed, ha Isten meghozza Kegyelmedet [TML VI, 188 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1746: Étető Ferencz Ur(am) adais el futatt azon marha után az Falu uttzáján Szerte Szélyel egy fejszével nyargalodzat utánna [Szentegyed SzD; WassLt Marsinán Juon (45) zs vall.]. 1774: Kolosvarat a Collegium kertében nyargalodzvan a könyökbé karját ki ficzomitotta [Sárosmagyarberkesz Szt; Told. 5a].

2. lőt-fut; a algera de colo pină colo, a trepăda; herumlaufen/rennen. 1744: Ezen Dornialis Hadnagy éjjel nap-pai az uraság szolgálattýában nyargalódzék [Déva; Ks 78. XIX. 1].

3. (ló) ide-oda vágat/nyargal; (despre cai) a algera fără astimpăr de colo pină colo; (Pferd) hin und her rennen. 1704: Ma reggel izenvén baron Tige uram Bethlen Sámuel uramnak, hogy küldje emberét ki, mert két fekete ló ott nyargalózik, nem tudják, ha az-é vagy nem, (amelyeket elvettek előző nap) [WIN I, 96].

4. lovon nyargalászik, ide-oda nyargal; a algera de colo pină colo călare; (auf Pferd) hin und her rennen. 1683: lattam vala Dersi Ferenczet it Kálba(n) jární es nyargalodzani [Kál MT; Berz. 2. 40/72]. 1752: nyargalódzék somollyai Benedek Janos a Falu-kőzi [Delne Cs; i.h. 12. 92/228].

5. lovas csapat ide-oda nyargal; (despre ceată de călăreți) a algera; (Reitertruppe) hin und her rennen. 1703: a kucuczás egész Görgénytől fogva le Fejervárig s továbbis, csak széltiben nyargalodzik, p(rae)dál, s marhát hajt [ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez Nsz-ból].

nyargalózik 1. lovon nyargalászik, ide-oda nyargal; a algera de colo pină colo călare; (auf dem Pferd) herumrennen. 1631: az Kovacz Janos Deak szolgálja s az meszaros Istuanne fia Marci Niargaloznak vala ot az mezeon a lovakon [Mv; MvLt 290. 49b]. 1687: edgyik Inas egy óránál tovább nyargalozván, az lovat el szalasztotta, és az ló az eő Ngok buzáján jött által [Szilágycseh; GramTr VIII Kása Péter (39) miles praesidiarius vall.]. 1705: hogy Csákit inkább megijesszék ellenkező formán nyargalóznak vala [WIN I, 654]. 1710: paripára ülvén a mezőn kinjában addig nyargalózik, míg a méreg a melegtől s izzadástól nagyobb erőt vévén, megöli [CsH 195]. 1710 k.: az öcsém is jól nyargalozott üdejéhez képest [BÖn. 565]. 1719: Becski Miklós vr(am) lo hatan nyargalozvan puszkával fenyegette az falut s nem mérték meg fogni [M.köblös SzD; RLt Goron Paskuly (50) jb vall.].

2. gyorsan ide-oda futkos; a algera incoace și incolo; schnell hin und her laufen. 1806: setaltunk a Nagy Malom felé hideg és fagy volt, az egerek a mezőn nyargaloztak [Dés; KMN 209]. 1823–1830: Ez a tánc igen könnyű és serény embernek való. A férfiak minden irgalom nélkül keresztül-kosul nyargalozva vonszolják a fehérnépeket [FogE 174].

nyargaltat 1. lovon futtat; a algera călare/incălecat pe cal; auf dem Pferd rennen/laufen. 1662: a Bihárnál levő földvárba mintegy 40 lovas beállottak vala azonban a jámbor prédikátorok kocsiát csak magában jóni meglátván, elejébe nyargaltatának [SKr 567]. 1757: Nem tsak szegien, sok buslodással, bőjti napokon hal után nyargaltatni, de sött el kerülhetetlenül 'a Méh kertben jó hoszszu Halastot kellett csináltatni [Déva; Ks 92. I. 23].

2. ~ja elméjét kb. túlzóan vélekedik, elragadtatja magát; a se ambala; sich übermäßig hin/fortreißen. 1672: Az gyűlés Uram, vizáلكodással kezdődik; az embereknek némelyike nyargaltatják elméjeiket, fúják az követ, de hiszem Istent, megcsendesednek [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

nyargalvást 1. (lóval) nyargalva; călărind; (mit dem Pferd) rennend. 1662: két könnyű mozsárforma álgycskákat idején tengelyekre csináltatott vala, melyeket két-két lovon mindenütt könnyen nyargalvást is utánna hordozhatának [SKr 448]. 1705: egy lovas német jüvén be nyargalvást, hozá híret, hogy Kistorony felől kucucok jötennek volna [WIN I, 509–10].

Szk: sebes ~. 1739: kérdvén hon vagyon a' Lakodalmas ház sebes nyargalvást fel rugaszkodék, azután tsere(!) patát hallék [Szentlélek Hsz; HSzJP Martinus Molnar (50) prov. vall.]. 1772: Láttam aztis szemeimmel sokszor hogy Gázmer Kriska szép fel öltözve ment a Huhu felé ... hát egy idő vártatva Tit. Zilahi István Uram Lo hátón sebes nyargalvást utánna [Dés; DLt 321. 79a St. Sárosi (46) ns vall.]. 1788: jött lo hátón Balás Mihály sebes nyargalvást [Karácsonfyva MT; Told. 76].

2. (állat) sebesen nyargalva; (despre animale) alergind; (Tier) schnell rennend. 1769: nyargalvást jó vala a fogado felől a kantza egy kötőfékkel [Nagyercse MT; Told. 3a].

Szk: sebes ~. 1749: az Utrzált helyről vették el falunk Csordáját az Nagy oklosiak, obruálván egyszersmind sebes nyargalvást csak fel hajták az hegyen falujokig [F.nádasd H; JHb XXXII/30].

nyargódoz(ik), nyargoldoz(ik) 1. (lovon) nyargalászik; a algera de colo piná colo cäläre; (auf dem Pferd) hin und her rennen/herumrennen. 1657: az szolga lován ellopám magamat, ott nyorgoldozván többekkel az templum körül [KemÖn. 41]. 1716: Az kérdésben fel töt etczaka Láttam hogy két Lovas annyira nyargodozot az Karacsonfalvi also forduloban hogy ugyan nyegyet az Lo | Lovakra kapván Nyaros nevű Rétin fejűl az élen mind nyargodoznak [Karacsonfva MT; Told. 76]. 1756: aztis láttam hogy Keregutz György a Kapitány a Petika Demeter kantzajan niargoldoz vala a Bencenc H; BK Misc. 1143 Tot Marian (37) jb vall.]. 1759: Nyargodoztak hogy meg foghassák [Hosszútelke AF; Kath.]. 1760: Láttam magam is bizonyosson akkorra virradólag Igna Mátyást, és a' Krájinikot, Krikkai Jankót ló hátan ottan elé s hátra nyargódozván nógatta, 's Siettetta a potentiarius embereit [Váka H; TL. Popa Kosztándin (42) gk pap vall.].

2. futkos, szaladgál; a fugi/algera; herumrennen. 1631: az az Csizsar Miklos fia eleget niargaldoza szeliel az uczan a megh kergetekis az emberek [Mv; MvLt 290. 50b]. 1806: a Bongorban voltam haza jövén az uttán nyargodoztam [Dés; KMN 319].

nyári 1. nyárra eső, nyáron előforduló; de vará, specific verii; im Sommer vorkommend, sommerlich. 1747: Az Devai Nyári Sokadalom után zugatni kezdik it a faluban azon kereskedőnek veszedelmét [Radulest H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1751: Ezeknek" ab antiquo szakványbéli szolgálatyok volt Nyári négy hét praestálása [Borkút SzD; SzentkZs Conscr 35a. — "A felsorolt jb-oknak]. 1756: az egyik jo sertésemet a nyári nagj Boldog Asz(o)ny nap tájban egy Szombat a napon meg ütötték [Bukuresd H; Ks 62/4]. 1767: nyári napnyugott felé vicinussa Nyári Napkeletről az Falu közönséges bornyu Sziget nevű helye [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 6]. 1780: Tartoznak azon Hév s Hideg Szamosi Topányok Nyári Holnapokban három heteket kaszával szolgálni [BfN Instr.]. 1805: a' Nyári és Őszi szerfelett valo essözések, az azokból következett, nagj arvizek meg gátoltak bennünket a Munkánk folytatásába [Torockó; TLv. 9/42]. 1864: A másik Holtárok 's az ő elnevezését nyári lassu 's néha meg szünt folyamatól veszi [Szarhegy Cs; EHA].

Szk: ~ *hévség*. 1662: Morvából az egész taborával visszaindult vala", és amint a nyári nagy hévség engedné Erdélybe jóni sietett vala [SKr 275. — "Rákóczi Zsigmond]. 1768: Szüntelen Folyo bő vizü Folyamat vagyóné, vagy pedig Nyári hévségeken Szárazságokban Kutakból bajjal itatatik a Marha [Kissáros K; RLt O. 4 vk] * ~ *idő* nyári időszak. 1692: Pávák felessen vannak, de mivel nyári idő lévén mint teli időn enni ele nem jünek széllyel a Gyümölcsös kertekb(en) Szőlő hegyen, és a Gazon elődnék s költnek, melyért számban-is nem vetődhetne(ne)k [Mezőbodon TA; BK Inv. 26] * ~ *időben/időn* a. nyáron. 1562: 1562 esztendőben nyári időben a székiekelyek mind feltámadának ilyen szín alatt: hogy ök az ifju János királyhoz menének az ő szabadságoknak megnyeréséért [ETA I, 18 BS]. 1584: az fewz az Espotaly Molnatol fogva tilalmas legien Es az Barnasibok mind Niary, tely, wdeoben eoreossen megh eorizzeek [Kv; TanJk V/3. 286b]. 1734: némelyek az Eklesiab(an) aszt mondták, hogj nyári időn Csak a könyörgesis elég [Dés; Jk 555b]. 1815: nyári időben Magyarországra szamas Göboly, vagy is, Csorda Marhákát, az a' végre fogadott Csobányok által hajtatnak [DLt 361 nyomt. kl]. — b. nyári időjárásban. 1773: téli és nyári száraz időben

oly vízbéli megszorulások vagyón, hogy marhajok is majd szomjon meghalnak [Vaslab Cs; LLt] * ~ *kántor* apr. 24-tól szept. 29-ig terjedő időszakas. 1755: A Korcsmartartás

Szent György Naptol fogva Szent Mihály Napig a Nyári Kántor a' Mlgos Possessor Ur és Aszszony eő Ngaké [Balla Sz; BfN Naláczí Sára conscr.]. * ~ *nap*. 1775: Nyári Napokon Aratással és Széna Takarással is szolgáltatták őket közönségesen [Ludesd H; BK sub nr. 1020 Naláczí conscr.]. 1811: Meg hevül az idő, Nyári napok jönek, Indulnak fuvási a' Déli szellőnek [ÁRÉ 55] * ~ *napkelet*. 1713: vicinussi nyári nap kelet felől a Nádas patak [Vista K; KHn 270]. 1767: vicinussa Nyári Napkeletről az Falu közönséges bornyu Sziget nevű helye [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 6] * ~ *napnyugat*. 1767: nyári napnyugott felé [uo; i.h.] * ~ *szemesztrisz* nyári félév (egyetemen). 1823–1830: ehhez tettem a praelectiókról való katalógust is azon két nyári és téli semestrisekre, melyekben én leckéket hallgattam [FogE 211] * ~ *vakáció*. 1823–1830: Még a múlt esztendő nyári vakációján jött volt egy Sándorfi József nevű debreceni deák Marosvásárhelyre | Megjártam a rengeteg kollegyomot is", de ekkor nyári vakáció lévén, kevés deákok voltak otthon [FogE 126, 266. — "Göttingában].

2. nyáron történő; de vará, din timpul verii; im Sommer vorkommend/geschehend. 1678: a populét mondják, hogy quartélyt sajnálja s az elmúlt nyári expensákat [TML VIII, 3 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1700: Nyári szaporodást percipialtam egy bornyut [Kv; Szám. 40/I. 9]. 1717: Esztendőbeli és közlebe mult nyári sok Változások miatt ott is igen elmaradott, s hatra öltődött az ő Her(cegsé)ge Oeconomija [Sárd KK; UtI] | A mi Felseges Urunk győzedelmes Fegjvere nyári operatioi után teczett Felseges Eugenius Herczegnek az itt ben lévő Regimentek mellé meg hat lovas Regimenteket be küldení [Kv; KvLt I/220 gub.].

Szk: ~ *examen*. 1823–1830: Utoljára eljön a nyári examen 1794-ben, amelynek végződésével egy komédia és egy tragédia játszódott a kollégiumba" [FogE 115. — "A mv-i ref. kollégiumban]. 1829: a Főző gazda asszonymnak 11 Rf 20 xr a' Nyári Examentor 10 Rf [RLt O. 4 Rettégi Imre költségjegyz.] * ~ *expedició* nyáron zajlott hadjárat. 1601: az fizetett nep ho pinzekert felette igen Sollicitálnak; az mely pinz penigh ez ideigh kezhez iwt, az Bizonios zwkseg hellicke, vgymint az vegbelieknek fizetesekre, az Pragy vtra, és az nyary expeditiokor keölchón fel kerti pinznek meg adasara el keölt [Gyf; Ks 100 fej.]. 1710: Eugenius Delphinatusi provinciában a nyári expeditiók miatt elfáradott hadakot jó quartélyban szállítja [CsH 451] * ~ *iskolázás*. 1867: A nyári iskolázás rendeltetik ujjobban [M.gyermónostor K; RAK 13 esp. kl].

3. nyáron végzett; fűcut in timpul verii, de vará; im Sommer gemacht. **Szk:** ~ *dolog*. 1695: Nem kisinyt(!) nyári dólgunk haladékjával tapasztalom, hogj Télbe(n) elegendő Tüzi és epültre valo fátis ne(m) hordatnak [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1703: e nyári dolog idején, az szegenység magais erkezhessék mezei culturajara [UszLt IX. 77. 63 gub.]. 1732: Mikor Jobbágy szerben voltanak a szolgálatra praebendát nem adta(na)k, hanem mikor szük gabona ideje volt Nyári dologra edgyszer másszor [Kisilye MT; Tsb 51]. 1811: a Legelést Nagy bajjal Nyerhettyük meg az Udvarlot Nyári Dologért [Cold K; JHb 5. 3/3 ifj. Stéfán Szimion (40) col. vall.] * ~ *fűmérés*. 1725: a' Szen uczaí fű merőnek is adtam a' nyári fű mérésért d:12 [Kv; Ks 15. LIII] * ~ *kaláka*. 1810: a Görgény Sz: Imbrei Váron fellyül Lévo Lakosok ... kötelezven ... Magokat közönségesen arra, hogy

minden Marhas Ember Téli Kalákáb(an) tartozzanak az Udvar körül praestalni, Ugy hasonloképpen Nyári Kalákábanis tartozzanak elé állani Nem külömben a gyalogok is azon Téli és Nyári Két rendbéli Kalákákat bé tellyesíteni kötelesek Légyenek a hol a Mlgos Udvar kívánni fogja [Born. G. IV]. 1811: azon meg neveztem Hellyek ... a' Czoldi Határtol Tiszti közben jövetel által el vétettek és az Vár Erdejéhez aplicáltattak, ugy annyira hogy Nyári Dolog vagy Kaláka nélkül még a' Mlgos Groff Vass Emberei Sem legeltethetik Marháikat [Cold K; JHb 5. 3/3] * ~ *kézimunka*. 1834: a' tisztelt Ur Asszony ő nga Emberei kötelezik is magokat, hogy minden öt ~ 5 Válto Rforintok után esztendei várakozásért egy napi nyári kézi munkát tesznek [F.zsuk K; SLt LIII. 12] * ~ *legelés*. 1827: a' mikor a' Nyári legelés véget ki alkudtunk volt ... két jo káskávált ... előre adtunk volt [Lisznyó Hsz; HSzJP Bélmezón lako providus Marin János (50) vall.] * ~ *munka*. 1681: az nyári Munkara Convertáltatik nyolcz het [VhU 61]. 1770: a' Nyári munkan mikor Szorgos dolog ideje volt egész hetekett kellett az Uraság dolgán töltönnünk [Babuca Sz; IB]. 1824: Minden Esztendőben(en) mindenikünk egy napi nyári Munkát tészünk Kalákában* [Göc SzD; SzConscr. — *A levítának] * ~ *örzés*. 1725: A Juhoknak nyári és téli örzése-kért és gondviselésekért, kenyérre és azalékra Metr. 14 [Kv; Szám. 54/IV. 3] * ~ *pásztoroltatás*. 1805: a Nyári pásztortolatáskor én is nem messzére Juh pásztor Lévéen, egykor haza felé jöven ketten az pálinkára mentünk [Libánfva MT; Born. G. XVI. 1. Gliga Szimion éfiu Legény (15) vall.] * ~ *szántás*. 1795: a szántó földeket a mint a mű Földeink a háromszori szántást meg kívánják, meg nem szántatta hanem Nyári szántásba belé boronáltatta a Magot [Márkosfva Hsz; BetLt 1 Barabás Sándor Vajna Istvánhoz] * ~ *szolgálat*. 1668: Czakó uram bir egy Pojana Marul nevű falut; majorkodó helye nincs semmi, de az feleségem másra akarná fordítani, nyári szolgálatra. Kegyelmedet kérem, annak megszerzésében munkálódjék [TML IV, 400 Bethlen János Teleki Mihályhoz] * ~ *takarítás* nyári betakarítás. 1782: Ha nyári takarításgok olyan ember tapasztalatának aki vagy henyesége vagy egyéb bal szándékból nem kívánna gabonája körül szorgalmaszkodni admonialtassék azon gabonás gazda [Oroszfalu Hsz; RSzF 157] * ~ *takarodás*. 1681: a Nyári Takarodásra mindenkor megh szokot a munka* szünni [VhU 61. — *A bányászás]. 1700: Nyári takarodas után Percipialtam nyolcz öl szentat [Kv; Szám. 40/I. 9]. 1745: A' Jobbágyok minden héten három napot tartoz(na)k szolgálni Nyári takaradáskor pedig a' mint kívántatik [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1770: már most mig az njári takarodásnak vége nincs a szolgálatnak is vége nincsen [Szélszeg Sz; BK].

4. nyáron alkalmazott (személy); (persoană) care este angajată pentru muncile de vară; (Person) im Sommer angestellt. Szk: ~ *dolgos*. 1660: igirt rea tiz napi niari dolgost, de ha giermeket küld nem kel él veni, mert ugy vegeztünk, hogy io dolgost aliczon [HSzj *dolgos* al.]. 1735: Apróság nyári dolgosok(na)k valo Tekenő: 11 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. 1811: Marhaink azon Hellyeken nem Legelhetnek ha tsak Nyári Dolgosokat nem adunk a' Legelő helyért [Cold K; JHb 5. 3/3 Idősb Stéfán Szimion (60) col. vall.] * ~ *kalákás*. 1837: A Nyári kalákások számára Mester Emberek és Mokányókera meg nyuzattam: 4 Berbéts [Budatelke K; Born. F. Ih] * ~ *ménaspásztor*. 1727: Az elmúlt nyári Deesi ménaspásztorok(na)k pénz Portiojok mely réajok vettetett volt egészen relaxtatott [Dés; Jk

370b] * ~ *napszámos*. 1783: tudom minden esztendőben száz nyári napszámosok interessezését [Mezőszokol K; IB. Rusz Dumitru (60) zs vall.] * ~ *örző*. 1796: a nyári örzőknek is mindenütt az időnek mivoltához képest szokott lenni Szinnyek Kajibájok [Kv; KvLt Prot. oec-pol. III/3. 362–3] * ~ *pásztor*. 1768: Ezen szóló Téli és Nyári Pásztorainak Hf 1. Dr 96 [DobLev. II/390. 20b] * ~ *sértéspásztor*. 1786: Szász István pretendálván a nyári taplocai sertéspásztorokon egy öreg sertésinek elállítását [Taploca Cs; RSzF 216].

5. nyáron érő/termő (növény); (despre plante/fructe) vârtatic; (Pflanze) im Sommer reifend/tragend. Szk: ~ *alma(fa)*. 1796: Nyári édes alma [Visa K; MKG]. 1805: Nyári édes Alma fa [Buza SzD; LLt Csáky-per 124. L. 31] * ~ *dinnyemag*. 1679: Nyári dinnye magh, egi zscackoval [Uzdistszpéter K; TL. Bajomi János inv. 24] * ~ *endiviamag*. 1711: tettem le négy Német forintot kaulifol, articsoka, téli és nyári endivia magra [Nagyalmás K; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.] * ~ *karalábémag*. 1824: A' Nyári kártifol, nyári korolábé, és nyári olosz káposzta Magokat Ma a Meleg ágyba el vettettem [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.] * ~ *kartifolmag*. 1816: Küldöttem a' Görgényi Kertésznek 2. Loth Téli, és Nyári Kartifol magot [Mezőmadara MT; Born. XVb]. 1824: A' Nyári kártifol Magokat Ma a Meleg ágyba el vettettem [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.] * ~ *kender*. 1638: Njari kender no. 200 feő [Szarata F; UF I, 669]. 1675: Nyari kender vagon gell. 115 Őszi kender vagon 120 [Porumbák F; UF II, 682]. 1765: Termet hoc Annő Nyari kender Gel 03 Np. 6 Magas, Vagyis Őszi kender termet Gel. 03 Metr. 18 [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.] * ~ *körtövény(fa)*. 1732: gyümölcs hozó fák három borizü három njári körtövényfa [Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1736: Jó féle Nyári Körtövény fa [A.idecs MT; CU]. 1738: az Gyümölcses kertben ... nyári s Téli körtövélyt termő Fák nro 4 [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. XIX. sz. eleje: Kutyfalvi Niari katalin körtövény Nro 6 [Udvarhelyi Nyári Pergament körtövény Nro. 4 [Keménytelke TA; IB] * ~ *marha*. 1711: Nyomorúságos állapottal tudosithatom az Ur eő kglmit a nyari marhaknak végbe vitelebe avagy bé takarodásába [Vacsárcsi Cs; BCs] * ~ *olaszkáposztamag* → ~ *karalábémag* * ~ *retke*mag. 1679: Őszi retek magh szalmástol Csomoval nro 11. Nyári retek magh szalmástol. csomoval nro 20 [Uzdistszpéter K; TL. Bajonci János inv. 139] * ~ *széna*. 1687: Ez idén Takarított nyári és eősz széna, Kazalokban es Kalandjákba(n) rakva [Fog; Utl]. 1714: Rea felelnek harmincz jo nyári szekér szénára mellynek ha hja lenne kötelezik magokat hogj masunnanis harmincz szekérre ki töltik [Veresegyháza SzD; WassLt]. 1793: A Kis Deblenből egy kalongya oh széna Fh 35 Ugyan onnan egy kalongya Nyari Széna Fh. 15. A Kéntsés Verem-től Nyári széna 7 öl [Bodola Hsz; BLt 6].

6. (az idej) nyáron született (háziállat); (despre animale) născut in timpul verii; (in dieseem) Sommer geborenes (Haustier). Szk: ~ *ártányka-malac*. 1648: Ez nyárj ártányka malaczok nro. 23 [Komána F; UF I, 940] * ~ *bárány*. 1632: Metelttettem el ez Niarj Baranioknak az filit [Hsz; LLt] * ~ *berbécs*. 1731: Az Ur Ver Boldisár Urunk vagj Jobbáji be hajtott Juhaiert hajto penzb(en) négy nyári Berbecset adván az Ur Emberei mellyet el osztván meg nyuzattatott [Dés; Jk 415] * ~ *borjú*. 1631: Az Niarj borjú, 5 Harma Inőczke, ketteie eőkör [LLt]. 1657: 3. nyari borjú [Szentegyed SzD; WassLt] * ~ *csikó/csikócska*. 1637: Ez el mult Nyari Czikok Nro 2 [Teremi KK; Ks 69. 50. 44].

XVIII. sz. v.: egy Nyári pej tsikotskával melynek a homlokán kis jegyetske [PřM IV] * ~ *csirke*. 1810: Szent Márton Lujdát, Karácson Tyukját Nyári Csirkéket ... szoktanak é a' Szolgáló Emberek az Uraság számára praestálni? [Dob.; Ks 76 Conscr. 13] * ~ *eme(malac)*. 1648: Ez nyárj eme malaczok nro. 81 [Komána F; UF I, 940]. 1667: Teli es Nyári Eme [Görgény MT; UtI]. 1687: ez idei nyári eme malacz nro 14 [Porumbák F; UtI]. 1775: Nyári eme 31 [Sorostély AF; TGsz 59]. 1777: Eme Sertés Nro 1 Ennek két Kan és két eme Nyári Malattzai Nro 4 [Mezőmehes TA; WassLt] * ~ *jércecsirke* → ~ *kakas* * ~ *kappan* → ~ *kakas* * ~ *kakas*. 1679: Ez nyári Kakas nro 3 Ez nyári Kappa(n) nro 41 Ez nyári Jerce Csirke nro 61 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi Janos inv. 114] * ~ *kanca(csikó)*. 1720: Az el mult nyári kantza Csitko [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1]. 1849: Nyári barna kanca sánta [Kvh; CsS] * ~ *kan/kanca-malac*. 1642: Ez el mult tely es niari kan malacz nro 140 [UF I, 819]. 1687: Ez idei nyári Kansa malacz no 11 [Porumbák F; UtI] * ~ *kecskebak*. 1648: Ez nyári kecske bakok nro. 12 [Komána F; UF I, 940] * ~ *kosbárány*. 1672: Nyári kos barany Nro. 70 [Udvarhely Sz; Born. VI. 24] * ~ *lőcsikó* nyári méncsikó. 1795: Két Kantza egy Nyári Lo tsikojával [Szárhegy Cs; LLt] * ~ *malac*. 1674: Nyári malacz nro 5 [Radnót KK; UtI]. 1680: Az nyári malaczok valoban hitványok [A.porumbák F; Ált Inv. 37]. 1735: Nyári Malacz Nro 11 [Mezősztyakab TA; JHb XI/9. 11]. 1765: Nagy Eme 4 Nyári malatz 2 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 6]. 1797: Az Inai öreg Fogadosnének Igirt é Natságad egy jo nyári malatzat [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] * ~ *ökörborjú*. 1648: Ez nyárj eőkör bornyu nro. 7 [Komána F; UF I, 939]. 1696: nyári ökör Bornyu no 5. Nyári üdő Bornyu nó 2 [Bethlen SzD; BK] * ~ *paripacsikó*. 1720: Az el mult Nyári Paripa Csitko 4 [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1]. 1849: Csoka szemű nyári barna paripa [HSzj csókaszemű al.] * ~ *ünőborjú* → ~ *ökörborjú*.

7. ~ *madár* költöző madár; pasáre cāltoare; Zugvogel. 1704: Az én Istenem adja, hogy elhagyott fecskéimet is láthassam meg, minekelőtte még a fecskék elmennének, és amint a nyári madarak tavaszra hazakerülnek, mi is régen laktunk édes földünkbe mehecsünk békességben [WIN I, 73-4].

8. nyáron készített, ilyen minőségű (termék); (despre produse) de vară; (Produkt) im Sommer erzeugt/von solcher Qualität. Szk: ~ *bőr*. 1592: Ez Niari bwrőket attunk el [71] [Kv; Szám. 5/XIV. 384 Eppel Péter sp kezével] * ~ *sajt*. 1633: Niari saitok talaltatak ielen No 89 [Ebesfva; UtI]. 1697: Nyári és Őszi sajtok vad(na)k ez szerint* [Borberek AF; Mk. — *Köv. a fels.]. 1700: Nyári sajt nro 36. Eőszi sajt nro 38 [Katona K; UtI] * ~ *szintűró*. 1684: Őszi fenyő Turo Tömlő nro 1. Őszi és nyári Szin Turo libr. 5522 [Fog.; UtI] * ~ *tömlőtűró*. 1684: Eőszi tömlő turo vagy(n) Nro 2 Az el mult nyárj teömlő turo vagio(n) Nr. 12 [Drassó AF; LLt 13/5]. 1687: Nyári és őszi Tömlő Turo no 13 [A.komána F; UtI]. 1724: Kolosvarra küldöttem Nyári tömlő tūrót egyet [TKI] * ~ *tűró*. 1685: Nyári Turo Puttonakban nro 30 [A.porumbák F; UtI].

9. nyárra való (ruhadarab); de vară, care se poartă in timpul verii; (Kleidungssstück) für den Sommer. 1633: fejer atlacz kis Suba Niari [Ks Wesselényi Kata kel.]. 1708: Egi hajszin Angliai mente nyári [ApLt 5]. 1788: Fekete Bagazia nyári [Mv; Tsb 47].

Szk: ~ *báránybőrkuksma*. 1855: az inneplő mente, mel-
lén, nadrag: teli, nyári báránybőr kuksmák [ÚjFE 175] * ~

dolmány. 1691: Egy uy Nyári Dolmány [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. 1714: Ezüst fonállal szövett s arany Virágokkal ékesített Nyári Dolmány fl. Hung 40 [AH 24]. 1732: Három Nyári dolomány kávé szín Török káméletbol [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt.]. 1740: egy viseltes nyári Dolomány [Novaly K; LLt 47/1216]. 1752: 1 nyári dolomány [Ikafva Hsz; HSzjP] * ~ *fersing*. 1775: 1 Nyári tarka fersing Rf 1 x 8 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4] * ~ *foszlán*. 1736: A Német Szabonak ... két nyári foszlánnak csinálásáért ... fhn. 2 den. 34 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72/53] * ~ *főkötő*. 1788: Egy fekete fátyol tsős gyöngyös nyári főkötő [Mv; Tsb 47] * ~ *fuszekli*. 1788/1791: G. Kornis Istvan ur eő Nga vásárlásai 4 pár teli fuszöklit Mf 1 x 92 3 pár nyári fuszöklit [Mv; Ks 73/55] * ~ *gérokk*. 1850: 2 nyári geroch 7 f 3 x [Algyógy H; Born. F. li] * ~ *ing*. 1687 k.: Nyári ingeketis el hozhattyak [ApLt Kálnoki Sámuel feleségéhez Szigetről (Mm)] * ~ *kalap*. 1788: Zöld hársfa rozsny nyári kalap [Mv; Tsb 47] * ~ *kaput*. 1790: Czapo Andris vett egy Anglia Kaputott és más nyári kaputot [LLt]. 1828: Egy viseltes ezüst szín nyári kaput [DLT 118/1829 nyomt. kl] * ~ *kesztyű*. 1628: Ket Par fekete Niari keztiw [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6]. 1657: Vagion mas veres barsonj arani czipkeuel peremezet njari kestw Vagion mas egy zeöld kanauacz Sarga galonas njari kestw [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. 1668: Szkophiu(m) Arannal czipke formara varrot nyari kesztü [Mk Kapi György inv.]. 1823: Egy pár teli- és egy nyári keztyű [Nsz; DobLev. V/1080] * ~ *kiili* nyárra való zubbony. 1843: ki bontottam az általvetőt 's találtam benne egy nyári kiitlit, és nadragot [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.] * ~ *köntös*. 1763: Egy rendbeli szór materia nyári köntös [Hsz; Ks 23. XXIIb] * ~ *lájbi*. 1760: Egy Diményből valo fejer Nyári Lájbli [Mv; TGsz]. 1794: Fogadtam meg Mihályfalvi Nemes Moja Györgyöt Három Egész Esztendeig Igértém fizetést e szerént Két Veres Nyári Lajblit* [Szilágycseh; IB. Korda Susanna nyil. — *Fels-ből kiemelve] * ~ *legyezőcske*. 1717: Egy viseltes njari Legyezőtske [Nsz; WassLt Wass Susanna lelt.] * ~ *magyarka*. XIX. sz. eleje: Egy zöld Nyári merino magyarka [EMLt] * ~ *mántli*. 1788: Fekete kréditor Totota töltetlen nyári mántli [Mv; Tsb 47] * ~ *mellrevaló*. 1736: A Német Szabonak az Urfi számára két nyári melyre valo csinálásáért fhn. 1 den. 76 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72/53] * ~ *mente*. 1666: Egy kék gránát nyári mente kattanlyal bérlett [Ks 21. XVIII. 79]. 1755: Fiam Nyári Mentéjéhez kívántató vásárlásokra Rhf 3 xr. 24 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 28b]. 1760: Egy Veres szór Bibor nyári mente [Mv; TGsz]. 1763: Egy szekfü szín selyem Troket nyári mente [Hsz; Ks 23. XXIIb] * ~ *öltöny*. 1857: Nyári öltönynek való kelme [Bodola Hsz; BLt II. 11] * ~ *palást*. 1648: Fekete viragos Barsony nyári palast fekete boytos Barsonyal bellet hatt rendel Szeles ezüst csipke rayta Masik nyári palast ugian fekete boytos Barsonias ezüst gallon huszon ött rendel [Mk Kapi Krisztina kel. 3]. 1686: Edgi Fekete bibor nyári palást Fekete csipke körülé [BK Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1705: Egy apro galandos nyári Palást bársony nyolcz rendő Csipkes nyári Palást [WassLt Vas Dánielné lelt.]. 1736: Nyári palástot is viseltenek, az mely szinten úgy mint az teli palást, vagy sima vagy virágos bársonyból vagy biborbol volt az uri fő nemes asszonyoknak, másképpen egyéb színű selyem matériékből is volt, de ritkábban nyári palást; annak kívül az eleje selyem a galléra egészen boytos bársonnyal vagy karmazsin színű vagy veres vagy zöld ki mint szerette, meg volt prémezve | Az

őreg rend asszonyok fekete selyem biborból csinált nyári palástot viselének, azoknak az két eleje s hátul az galléra szélesen fekete selyemmel csinált csipkéből volt meg rakva, s egy újjnyira a csipke alól, feljül alá volt eresztve a palást szélyin [MetTr 343] * ~ *pantalon*. 1836: egy muszka vászonból való nyári pantallón [DLt 116 nyomt. kl]. 1837: Kováts László szökött el nyári kepper pantalonba [DLt 650 ua.] * ~ *paplan*. 1648: Nyary Aranios papla(n) Nr 1 [Mk Kapi Katalin kel. 4]. 1732: Ágyra való kék kamuka Selyem Nyári Paplan [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 4]. 1788: Kék virágos karton nyári Paplan [Mv; TSb 47]. 1849 k.: Három nyári paplany — selymes — 26 ft [DobLev. V/1280]. 1860: 1 kötött nyári paplan [Kv; Végr.] * ~ *paszománt*. 1758: Egy vont ezüst Szoknya két sor nyári paszománt rajta [Nsz; TSb 21]. 1768: Egy vont ezüst Szoknya két ujni Szelessegű két sor nyári poszomántal csipkével [Nsz; TGsz 51]. 1790: Szederjes Angliai poszto kaput két Szinű vékony nyári Arany poszomántba szeget 1 [Sv; Ks] * ~ *reklí*. 1817: volt egy kanafász nyári kurta reklíje [DLt 744 nyomt. kl]. 1834: egy világos gránát színű nyári reklí [DLt 46 ua.] * ~ *spencel*. 1841: Egy nyári poraturos Spentzel [DLt 466]. 1845: Égy otska nyári pentzel [DLt 1388] * ~ *süveg*. 1656: Ibidem paraszt fekete nyári süvegh nro 188 [UF II, 112]. 1669: Szappan utcában lakó Minerker Takács György fogadta fel minden mivével Bredföben levő egy hold szőlőmet, szegődségi f. 20, id est húsz forint, magának egy nyári süveget, feleségének egy fővelalót [Kv; Kve 212 LJ] * ~ *szalup*. 1782: Selyem attlatz bérlett Szalup Nyári tafota Szalup [A.balásfva BN; LLt]. 1790: Egy nagy hoszu fekete nyári Szolup tafotából [A.jára TA; BLt II. 12 Béli Mária kel.] * ~ *takaró*. 1856: Egy gyapat nyári Takaro [Mihálcfa AF; HG] * ~ *vászonfriskó*. 1836: nyári vászon újjas friskó [DLt 505 nyomt. kl].

10. nyáron használt, arra alkalmas (épület/épületrész/építmény); (despre construcții/părțile componente ale unei clădirii) de vară; (Gebäude/Bau) im Sommer gebraucht/dazu geeignet. Szk: ~ *ablak*. 1748: ablakokra való vékony gyoltsból csinált nyári vagy is Szunyog ablakot Nro 9 [Ks 8. XXVIII. 5] * ~ *ajtó*. 1757: az Udvarház bé járo Ajtaja Csverfja Ajto Felei között Külös Rostélyos Nyári Ajtájával [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. 1802: A' Pintze ajtora, egy nyári ajtot ... tsináltattam [Déva; Ks 120. 3/1]. 1813: Az alsó vagy is nagy Pintzének a' külső nyári ajtaja retesz fővel Lakattyával edgyütt [Koronka MT; Told. 18] * ~ *akol/okol*. 1732: a Szász Templom alatt vagyon egy antiqua deserta Sessio, mellyet Nyári okolnak be keritettek [Nagyida K; Told. 11/70]. 1746: A Nyári Akol E mellett Egy peczér Ház kertél körül van véve [Királyhalm NK; Ks 23. XXIIb] * ~ *filagória*. 1813: a' To felett vagyon egy mestersegesen készült Csiga forma állásu veresen festett Tornyú nyári filagoria [Koronka MT; Told. 18] * ~ *hajlék*. 1712: midőn volnánk ... Tks Nzts Homorod Sz: Mártoni üdösbik Biro Samuel Uram Nagj lakon lévő Udvarháza fundussán lévő nyári hajlékában, jelen lévően egy felől Biro Samuél Uram, másfelől Nemes Vadas István Ur(am) tőnek mű előttünk ilyen örökös és állandó cserét" [Nagyik AF; DobLev. I/76. — "Köv. a csereegyezség szöve.] * ~ *kamara*. 1744: fenyő deszkából építetett nyári kamara parasztul vagyon elkészítve [HSzj tüzelő-ház al.] * ~ *kamarácska*. 1748: egy nagy Hinto Szin Gabonás felől való Szegeletib(en) vagyon Czipó tartó egy nyári Kamarácska [Kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5] * ~ *konyha*. 1800: A' mostani Udvarház ... vagyon veszőből épülve, és találatnak benne

két lako házak a' közepin pedig egy Nyári konyha fa kémményel [Szomordok K; BetLt 2]. 1817: Egy pitvar, benne egy nyári konyha, alatta lévő sütő kementzéjával [Mv; MvLev. 2]. 1822: Az udvarház Szalma fedél alatt jo három házak, nyári konyhával, és az udvar haz alatt levő kis kő pintzével Rft 310 [Koppánd AF; DobLev. V/1057. 7b] * ~ *lőiskola*. 1783: Rako fákbal Sas fákbal készült fedél nélkül valo igen derekas nyári Lo oskola [Nagyrapolt H; JHb XXXI/28] * ~ *mulatóhely*. 1705: Ugyan ma hívá a királybíró az urakat és minket is hétfőn ebédjére a kertébe a majorjánál, holott szép nyári mulatóhelye, filegóriája vagyon [WIN I, 431]. 1737: Szép nyári mulato hely Nyugot felől valo oldalában vagyon egy kus boltos rejtek, melly hihető avégre készítettett, hogy félelmes időbe féltő portékát rakjanak belé és kövel bé rakják [CU Petrichevich Horváth Boldizsár conscr.] * ~ *nyugovőhely*. 1756: A Sajto szinnyel altal ellenben vagyon hat ágas a földben bé ásva, melynek oldalai Létzekkel ösze foglaltatott (igy!) felső része tartván két koszoru fákat mellyek tartnak 6. szaru fakat ezek is Létzel ösze foglaltatván Vad szőlővel fogattak egészen bé mély Nyári Nyugovő helynek, s árnyéknak találatik Ezen Arnyék Szinhez nem messze Vagyon egy Szép Cziprusfa [Branyicska H; JHb LXX/2] * ~ *tornác*. 1588: Chynaltattanak egy Jo eoregh Wdwar hazat felseo filen es ket zobat, kamarath, Pyttwart, kohniastol, Niary Tornaczot, erre keolteottek f. 137 [Kv; Szám. 4/II. 15]. 1680: készített az D(omi)nus R(acionis)ta Madarász matyvas vr(am) számára egy nyári deszkás tornaczot, melly(ne)k fában foglalt kristályos két kis ablakai is vad(na)k [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12]. 1758: Ezen kő Tornác Sub aperto aère fedél nélkült Léven Számtarto Ur(am) jól észre vénye különös vigyázása alatt hanem ha tartya egészen ruinálhatnak ezen drága kölcséggel készítettett nyári kies új tornác [Déva; Ks 76. IX. 8] * ~ *tüzelő*. 1851: A' Malom ház Itt van egy új sütő kementze nyári tüzelőjével [Erdőszty György MT; TSb 34] * ~ *virágház*. 1811: A' nyári Virág ház, vagy-is Szin, már régi, Az el mult tavasszal épült, hogy az Egi Háboru 's esső a' fákot ne bántsa A' kertész a vászant előre le rántsa" Egy hoszszu Szinnyek vagyon nyárra a' fáknaq melynek nintsen felede, hogy a' napfény es esső érhesse őket. 's olyan nagy vászonból való takarója vagyon, mely a' Szint egészen bé-fedi, ez a' rossz időbe le-eresztetik, másszor fel-tekertetik [ÁrÉ 123. — "Az ezután következő rész jegyzetben].

11. nyárra járó/nyáron szokásos (mennyiség vmiből); (despre diferite lucruri) de vară; den Sommer betreffen de/im Sommer gewöhnliche (Quantität von etw.). Szk: ~ *bér*. 1806: Igeré a' közönségis az irt Batsoknak, a' régi mód szerént ezen Bért, t. i. Minden kompona turorol egy egy ke nyeret, minden fejős Jührol és meddőről nyári bért egy egy polturát, minden báányrol egy egy krajzárt, minden fejdőről botskor pénzt fél fél polturát [F.rákos U; Falujk 19 Sebe János pap-not. kezével] * ~ *buglya*. 1730: egy nyári bugyára valo Széna füvet [Killyén Hsz; LLt]. 1750: azon Határba Széna füvet is tudok egy nyári buglyára valot [Oltsezm Hsz; Mk II. 2/55–6] * ~ *intertenció*. 1718: kevés marhájoqnak nem lévően nyári intertentiojuk most is ösztövérék, senki meg nem vészi [SzO VII, 238 A székelv nemzet panasza a gub-hoz az adózási és katonai terhek ügyében]. 1808: ugy gondolom hogy az Groff Ur udvarában bé vitetett két ökröknek két Tulkoknak, egy Bornyus Tehénnek és egy kőzának Nyári és Téli intertentiojuk könnyen eddig fel került 300 v farintokra [Szászkerked K; LLt Szent Mihályán

Toma (33) vall.] * ~ szeker. 1685: egy nyári szeker szénára valo* [Nyárádó MT; Told. 27. — "Réf].

12. ~ kvártély a katonaság nyári szállása; cartier/tabără de vară; Sommerquartier des Heeres. 1740: midőn az Militia nyári Kvártélyb(a) Szállat, az nyári Quartélhoz compe-talo Regulamentalis dispositioikat mindenfelé ki adtam az Commissariusok(na)k, az Comissáriusok is publicálták az Szegénység(ne)k, de az Militia aval keveset gondolván, tsak meg vészi a magát [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.].

◊ Szn. 1578: Niary Mathias [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6]. 1591: Niari Marton [Kv; TJK V/1. 165] | wytezleo Nyari Mathyas [Msz; BálLt 89]. 1598: Nyáry Marton [Kv; TJK V/1. 148]. 1653: Nyári Pál [ETA I, 48 NSz]. 1727: Nyári András [Szentmar-gita SzD; Ks 17/LXXXIV. 1].

Kázmér, Régi magyar családnevek szótára tn-ből származtatja a Nyári szn-et.

nyárirforma nyárias; vāratīc, de varā, specific verii; som-merlich. 1847: Ejjel eles hideg s dér van: nappal nyárirforma melegség [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

nyári-ház 1. filagória; pavilion (mic), chioşc de grădină; Gartenhaus/laube. 1599: Az Niari haznak az Talpat ueót-tem f l d 18 [Kv; Szám. 8/XIII. 25 Szabó András sp kezé-vel]. 1614: Az császár ül vala egy szép nyári házban az nyári házban alatt az földön egy igen szép sokszegű, fejér márvánkból csinált cseme az kiben hűdozott fel az szép víz tizenkét, csőből és ismét ugyanott elenyészett. Az nyári ház körül valának szántalan sok külömb-külfömbféle virágok és gyümölcsfák [BTN2 70]. 1694: az külső és belső File-goriak(na)k avagi nyári házak(na)k sendeljes fedelek meg szakadozott és elsovadozott [Borberek AF; BfR néhai ifj. Belpataki János urb.]. 1697: az párkányos tornáczu nyári házra nylik edj parasztos ajtó. Itt van egy asztal, padszék nro 2 [uo.; Mk Urb. 5]. 1699: A Lugosok közepiben vagyon egy nyári ház jo szarvazás, es Sendelyezés alat kereken szipen csinálva, a teteiben vagyon egy gomb, azon feljűl egy vitorla [Szentdemeter U; LLt]. 1736: (A) Farkas utca felé az említett kert ... végiben volt egy szép nyáriház, abban volt zöld táblajáték, az kit most piliardnak hínak [MetTr 430].

2. filagóriaszerű, fedett terasz; cernac; gartenhausartige, bedeckte Terrasse. 1595: vizsa Ieoué onna(n) Vajda Georgj Zabo Balasne megh foga a' karján a' zokmant, az nyari haz ajtajara uiúe, s monda chó ki innét te Vaida Georgj [UzT 10/63]. 1623: az kapu felet egy igen zep dezkas nyary hazat czenaltasson ... kiben 20 ember ell ferhessen az az vaczio-ralhassek [BGU 123]. 1632: Az kapu felet valo niari hazra megien fel egy fa gradicz Az Niari hazen uagio(n) egy felszer uas pantos sarkos Aito [A.porumbák F; UC 14/38. 174]. 1696: ezen Boltnak az Tetején valo Nyari Haz-ban [Bethlen SzD; BK]. 1699: Akarvan az Udvarhazakat Inventalni elsőb(en) is kezdettük el az Nyári házon, ezen nyari ház kőből valo és éppéttetett mindgiárt a több Házak eleib(en) melly(ne)k Pitvarab(an) két felől lévén fel járo jo Gradicsok karfaival es deszkazattyáival edgjűtt [O.csesztve AF; Llt Gyulafi László inv.]. — L. még UF I, 892, II, 162–3.

3. nyári tartózkodásra való faház; locuință de vară; Holzhaus für Sommeraufenthalt. 1673: az rostoló helyen felül vagyon egy nyári ház kamarástul, oldalok deszkabul párkányoson rakot abban fűrészes deszkabul csinált egy asztal, pad kettő [Cszs; CsVh 43]. 1677: vagyon jo deszka fedél

altat egy kő pinczére építve fenyő fábol és deszkákból csinált tornáczos nyári ház melyre szolgál három szál deszkákból álló feljáró grádics [Madaras Cs; CsVh 51]. 1681: Ezen nyári ház penig vagyon fenyő vastag talpfákra és megkötetett jó temérdek sas fákban be vont, környös körül gyalult és párkányos fűrészes deszkákkal meg borítva csinálva

Ezen házon két kis deszkás, vas reteszű s retez fejcskéjű ablakocskák vadnak [CsVh 90]. 1695: Feljeb találtunk egy nyári házat, egy kiss kamara lévén az végiben; az nyári házban nyolcz fűvót, két bérlett padot, egy asztalt, és egy ágjat, és egy néhány pusztá fűvó deszkát. Az nyári ház alatt vagyon egy kő pincze, mind pinczén és nyári házon vas sorkas jó ajtók lévén [CsVh 116].

nyárléc nyárfából készült lécz; leaț de plop; Pappellatte. 1732: egy kitsin élés Kamara Nad sup fedelit faragot ele-gyes nyar, gyertyan és fenyő létzek tartyak [Nagyida K; Told. 11/70].

nyárlével nyárfalevél; frunză de plop; Espenlaub. Sz. 1819: az étlenség és álmatlanság miatt, ugy reszketek mint a' Nyár Levél [M.régen MT; Pf].

nyárló I. mn nyári legeltetésre alkalmas; bun pentru pășunat in timpul verii; geeignet zur Sommerweide. 1750: Contendáltatván az Szamoson innen elégséges legelő és Nyárló helyekkel az Szamoson tul valo Havasok legelő helyek maragyanak az Possessoratus Dispositiojára [BfN kszegi cs.].

Hn. 1587/1855: az tulso pataknak Nyarlo patak neve, az innegso pataknak Kis Zénégető neve [Kisfalud AF; EHA]. 1856: a Kis nyarlo ut [Torockósztyörgy TA; EHA].

II. fn nyári legelőhely; pășune de vară; Sommerweide-platz/stelle. Hn. 1342–1343: unum montem Nyarlow vocatum [Torockó körny.; DocV 95]. 1587/1855: Jutank az Niarlo patakának a' feyéhez az kuthoz 's innét egy eösvény lgiiesen fel megien az Nyarlo utára az Bérczre. Balkéz felől valo rézul az eösvennek, kytt Nagyniarlónak hynak [Kisfalud AF; AHA]. 1692: Az Nyarlóban (k). az Kús Nyar-lo(n) fellyűl [Torockósztyörgy TA; EHA]. 1715: az Nyarl-on (sz) [Csegez TA; EHA]. 1758: A' Farkas aliás Nyárló nevezetű Havas [M.kiskapus K; EHA]. 1764/1786: Nagy és Kis Nyárló (e) [Sárd AF; EHA].

nyárló-ház nyári szín; șopron de vară; Sommerscheune. 1649: Feöldek a' nyárló ház (: avagy szín :) alat Fodor Gyeorgy es a' szomos mellet [Szeszarma SzD; SzJk 185].

nyárlói a (Kékes)nyárló (sz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului (Kékes)nyárló/Chichiș; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON (Ké-kes)nyárló: (Kékes)nyárló lakosa; locuitor din (Kékes)nyárló; Bewohner von (Kékes)nyárló. 1587/1721: ugj élték és tartották mind két felől, hogy az Arkon túl élték az Nyárlajak, innit az Arkon az Egregyijek; de az Nyárlajak kap-dostak azért a Csokásonis Egregi feől, és irtottak is [Nagy-sztmihály Sz; Ks 15 XLVIII. 21].

nyárlott nyálkás, nyúlós; bálós; schleimig. 1623: Bűdös Niarlott, Eczetes Nyúlós borokat kj ne vetesse(n) hanem a' menemkek Seges Var senky Zekb(en) teremnek tizta Ezw Sauanio borokott arultasso(n) [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

nyárol 1. nyaral

nyár-rakófa nyárfából készült rakófa; bará de plop; Wandbalken aus Pappelholz. 1844: Egy sertés öl, nyár rako fákbl — tölgy tőzevekre állapítva fenyő deszka fedél alatt [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével].

nyárs 1. hegyes végű karó/vasrúd; tepuşă; Spieß. 1573: Ianos Zeoch gergy zolgaia Azt vallia ... Mond az Byllerne az vranak rekezd Be dyznodat mert altal verem az Niassal Azomba eleo leo feierwary Mateneis Mond hogi ha az en zakomat meg Zaggatia kwrwa ky altal ne(m) very az Niassal [Kv; Tjk VIII/3. 201]. 1584: Catalin Keomiwes Mihalnal zolgalo, vallia, Zappanozok vala es a zappanozas felet vgy tetwek(!) mintha egy Nyast wttek volna Labamba [Kv; Tjk IV/1. 286]. 1592: Takach Simon vallia ... azt mondta Poztoztw Martonne, hogi ha teobzeor oda megiek az penz kerni, egy niarsal altal ver [Kv; Tjk V/1. 187]. 1618: oth esset raytha a Nyassal valo Gy(a)kas [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1629: az Zolgajoknakis Zenat hanjvan az Zekerreol le az nyars az al feleben ment volt rutul megh sebhette [Kv; Tjk VII/3. 118]. 1677: Hét nyársak, öregek, aprok in summa v(a)(e)nt f. 1/25 [Kv; RDL I. 155b]. 1731: Ispán Atyankfia 100 szekér Tövissert nyársnak, és oldal rudnak adhibeálásával jól megrakva praestálhasson [Dés; Jk 116b].

Szk: ~at fog vkire. 1783: a' Felesege hásartrst botránkozotato maga viseletű Férjével veszekedik, Nyársat fog rea [DVJK 56b].

2. hüssütő nyárs; frigare; Spieß zum Fleischbraten. 1574: Anna zemlye, Syteo Istwan zolgaloia Azt vallia hogy mykor vachoraltak volna, Azt talat talnert fazakat Niassal egybe zettének ky hoztak meg Moztak [Kv; Tjk III/3. 329]. 1587: Negy Ros Niások d 40 Egy Eoregh Serpenyeo d 32 [Kv; KvLt Inv. 1/2. 4]. 1684: Vadnak Kezem alatt az Tábori, Konyhabeli Szerszámok, Kondérok; Serpenjok, vágo Kerik kalánok Rostelyok, borított, nyársak [Uti]. 1703: egy nyárs borra^a egy kupa barány husra jo szivel latvan kegyelmedet, hogy kegyelmed p(rae)sentiajaval enyhithetnem el epedett szivemet [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev. — "Igy: nyilván a jelzők helyének tréfálkozó felcserélésével]. 1763: 1 Petsenye sütő tsiga nyárjaival 5 [Kv; Tjk XVII/1. 17 Polykter ház leit.]. 1810: a nyá(r)son egy darabocska malachús sülvé vala [Szárhegy Cs; RSzF 265].

Szk: apró ~. 1596: Eot Apro Nyas [Kv; RDL I. 65] * kankós ~ → ollósforma ~ * kicsiny/kis ~. 1570: Katalyn Zeles gergelne, Kathalin nehay farkas leorinczne ... vallyak Latthak Nala egy kis Nyazon egy Mayost [Kv; Tjk III/2. 114]. 1593: Ket kichin nyas [Kv; Szám. 5/XX. 167]. 1623: Mihoknak Judot, egi kis nias, es Egi hitua(n) vago kes f. — d. 8 [Kv; RDL I. 121]. 1716: Egy kis nyars [Kv; Pk 6] * kisded ~. 1789: 1. Kisded Nyárs Rf—xr 10 [Mv; ConscrAp. 4] * középrendű/szeri ~. 1611: Egi uago kes es egi középer zerreó niars [Kv; RDL I. 88]. 1659: ket kozep rendu nyas [Usz; Pf] * nagyobb ~. 1824: Egy nagyobb nyárs [Fugad AF; HG Mara lev.] * ollósforma ~. 1714: Egy ollos forma nyárs Egy öreg kankos nyárs [Kv; Pk 6] * öreg ~. 1655: Ket eoregh njars d 50 [Kv; RDL I. 29]. 1675: ket öreg nias három kisebb nias [Mezőmadaraz MT; Borb. II]. 1681: Öregh Nyárs alá valo vas bak Par no 1 [Vh; VhU 555].

3. háztartásbeli egyéb nyársfélék; frigári de diferite feluri; andere Spießarten im Haushalt. 1685: Aszszu Licta(riumok). Nyársolt szilva 33 nyársal [Uti]. 1734: Egy pereczes kisded nyárs [Kv; Pk 6]. 1737: Káv pergelő nyárs egy

[Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1770: Egi nyas. Egy Teke-ro vakaro [Usz; Pf]. 1788: Káv pergelő pléh nyársával [Mv; TSb 47]. 1850: egy lehel, egy pár gereben, egy ollo lapotzkával nyársval 2 fl [Kiskászon Hsz; HSzjP].

4. egy nyársnyi, egy nyársra férő mennyiség; cantitatea ce se poate infige pe o frigare; ein Spieß viel. 1593: Piroška Kadar peterne vallia vizhordone egi niars pecheniet veón kezebe, es el mene onnat [Kv; Tjk V/1. 327]. 1718: küldöttem két nyársal tőke gombat [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1723: Ezts vallja a Littáromott 64 nyárs aszszu szilvával hogy volt a kamaráb(an) [Magyaró MT; VGy. Gábor Mátyásné Kádár Kata (60) jb vall.].

5. a karóba húzás kivégző eszköze; teapá; Pfahl (als Hinrichtungsmittel). 1617: Ferenczi Janos kobattfalui jobbagio e(gregii) Georgi Antalfi, juratus: Elegge hallottam, hogi zitta Antalfi Mattiast Antalfi Tamasne ... Hogi az Isten soha ne menczie niastol [Kobátfva U; Pf Fr. Bencser de Medeser ns és Th. Böleoni rector Scholae Tarczia falviensis jel. a fej-hez]. 1659/1799: a Toldalagi Mihály haláláért segesvári négy száz embert itt a városnak négy szegeletin keresztül vonattattak az nyársban Barsai Gáspár akaratjából [Mv; EM XVIII. 453]. 1662: sok kereszténynek megmondhatatlan sokféle kínzásokkal vesztettetnek vala, mert néme-lyek nyársra kötöttetvén, úgy süttettek^a [SKr 362. — "Folyt. a fels.]. 1704: Odajártában a generál akasztófát és nyársokat csináltatott, hogy az magyar kurucot, akit kaphatnak, felakasszák, a németeket pedig felnyársolják [WIN I. 228]. 1710 k.: a kurucok ekkor kegyetlen halálok némevel, nyársal, mivel ölték a levélvivőket és küldöket [BÖn. 969]. 1711: Nemhogy szabadságot érdemlenének jobbagy uraimék inkább érdemlenének nyársot, akasztófát a sok tolvajságért [CsH 457]. 1848: Az, hogy a szegény nemes és nem nemes megnyúzzák elevenen nyársan megsütik stb, mind ilyen regényes, de tényleges dolgok [RevRtr III, 206 Czetz őrnagy a honvédelmi bizottmányhoz Kv-ról].

Szk: ~ba von. 1586: teccik a' teorvennek hogy elegh a bizonsagh, es vilagos Ferencz deak heted magawal Allion Rea, es vonniak Niasba [Kv; Tjk IV/1. 563]. 1653: A széke-lyeket is oda vivék, és sokat nyársba vonának, sokakat felakasztának szegényekben^a [ETA I, 47 NSz. — "1596-ban]. 1726: Koncz panaszkodik hogi az korcsomáros semmikeppen nem akarja ki adni a Somlyon lévő bort azt mondotta, hogi ha nyársba vonnyákis, ki nem korcsomárollya [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez Csiksztyörgygről] * ~ba vonat. 1593: Galsai Ambrus zilahi hwteo ember vallia Kresteli Marton toluaisagbannis talatatot, mert egi leginre toluaiul rea tamadot, eo magat ereossen meg vagdal-ta, pinzet el vette kiert ha el nem zaladhatot volna, az teorueni niarsba vonatta volna erette [Kv; Tjk V/1. 401]. 1710: egy kővárvidéki, Mősa László nevű ember meg is eskütt vala, mihelyt Kővárt megvéteti, Telekit mindjárt nyársban vonatja [Kimpian Bukur Havasalföldiben szalada a havasalföldi vajda, mert ott is egy monaszteriat felvert vala, megfogatván, nyársban vonatta [CsH 336, 431] * ~ba vonatik. 1591: Minthogi vilagoson megh teccik, hogi Bathor Simon es zappanios Istuan, eoltke megh Zeoleos Gaspert, es Kis Georginet ... mind ketten neggie vagatassanak es ezeknek tagai niarsba vonassanak [Kv; Tjk V/1. 109]. 1599: Miert hogy zanzandekkel Zabad akaratjokbol hoztak el az lowakat nyasban vonassanak mindeneknek példajokra es tanusagokra [Kv; Tjk VI/1. 377] * ~ra titl. 1586: A mely keth olahot meg fogtanak egyket nyasra ltyltek masykat akasztofara [Kv; Szám. 3/XXV. 2

Igyartha György sp kezével]. 1593: Orsólia Azzoni, Choma Balasne, Zilahi vallia Krestel Marton Az vduarheli le-gintis tudom hogy toluaiul megh fozta vegre niarsra itilek erette [Kv; TJK V/1. 402] * ~ra való *kondemnáltatás*. 1784: Felettebb való lelkünk fajdalmával halljuk egész Váro-sunknak akasztó fára és nyársra való *condemnáltatását* [Torockó; TLev. 4/12].

Sz: ~on megsüti, mint a malacot. 1562: a Vajda megveré a keresztéseknek táborát Tömösvárnál Székely Györgyöt, a keresztéseknek egyik hadnagyát megfogá és a hajdukkal nyersen éteté, harapdáltatá meg. Továbbá a nagy-botu Lőrincz papot nyársan megsüti mint a malacot^a [ETA I, 11 BS. — "1514-ben] * *kegyelmes tolvajnak ~ a seggére*. 1614: Szántam Ötves Györgyöt, hogy ha kimondom dolgát, igen rútul lészen dolga. Hogy azt eltitkoltam, az én fejemre térüle, és csak alighogy úgy nem járék, az mint szokták mondani, hogy: Kegyelmes tolvajnak nyárs az seggi-be. Ő kiszabadula, (én?) beléesém a nyomorúságba [BTN² 45].

6. ~ba való *szitk* felnyársalást érdemlő gazember; ticálos care merítá sã fie tras in țeapă; des Pfahls würdiger Gauner. 1617: zidalmazta rutolta az Jambort ez az antalfi tamasne niasba ualonak masfel zeműnek | Elegge hallottam hogy zitta antalfi m(a)tiast antalfi tamasne niasba ualonak ha-misnak, hogy az Isten soha ne m(e)ncze niastol mind ebes-tol kölkestol, maczkastol [Kobátfva U; Pf]. 1631: halla(m) hogy ki jöue Aztalos Palne, hogy szidgia vala az legentt, mondua(n) aha njarsba(n) valo, akasztofara valo toth kurua [Mv; MvLt 290. 53b]. 1638: rutul szidgia Csiszar Mihalyne, az szegenj Csiszar Istuant Hoher bestie hires kurua fianak, Njarsba valonak minek | elseöbenis az Aszony Njars-ba(n) valo, akasztofara valo kuruanak szida az batiat [Mv; i.h. 291. 130a, 134a]. 1650: mongia uala Keczes balasne az simo pal fianak ferencznek ... te fekete csore gilkos eb tolvaj, eb niarsba valo [UszT 8/64. 78b].

7. *véres ~at hordoz* hadba hív; a chema sub armă; zu den Waffen rufen. 1575: Balog Márton sódost adott a Békés hadába; wn maga véres nyársot hordozott selet, azzal tá-masztotta a népet Békés mellé [Barabás, SzO 311]. 1653: A székelységben — úgy hallottam, de nem láttam, — hogy mindenütt véres nyársot hordoztak akkoron a nép között, hogy felkeljen minden és az ellenség felé menjen [ETA I, 44 NSz].

Ha. 1574: Nyással [Kv; TJK III/3. 329a]. 1588: Ket Nyas [Kv; KvLt Inv. 1/2. 19]. 1590: Nyast [Kv; Szám. 4/XVII. 11]. 1599: niással [Kv; TJK VI/1. 306]. 1647: ket nyas [Drassó AF; BK 48/16]. 1730: Egy nyas [Kőröspatak U; Pf].

nyársacska kis hússütő nyárs; frigare mică; Spießchen zum Fleischbraten. 1750: egi vas kalány, vas fogo, s egi kis Nyársotska [Szamosfva K; JHBK LVIII/4. 2]. 1787: Egy hoszszúkö füles csésze Egy csésze alá való tangyérocška Egy Nyársotska [Kv; Ks 73/55 Osz. 110]. 1787/1788: Egy Nyársotska [Kv; Ks 88 Osz. 126].

nyársal 1. karóba húz; a trage in țeapă; pfählen. 1762: A tolvajokat a vármegye rútul persequálja, addig exequaltak huszonötöt, vagy hetet csak egy pisztolylovésnyire nyársoltak az úr lakához [RettE 139].

2. kb. karóba húzással fenyeget; a amenința pe cineva cu tragere in țeapă; mit dem Pfählen bedrohen. 1661: Engemet szidnak átkoznak, nyársolnak, fejem, jóságom fenyegetese-vel fenyegetnek [KJ].

nyársaló felnyársoló; de/pentru tras in țeapă; Pfählungs-Hn. 1836: a Farkas Nyársolo Dombon (sz) [Harasztkerék MT; EHA].

nyársalt nyársra húzva tárolt; infipt in frigare; aufgespießt gelagert. Szk: ~ szilva. 1685: Aszszu Lictar(iumok). Nyársolt szilva 33 nyársal. Aszszu szilva vas 3. Aszszu baraczk Aszszu husos szilva vas 1 [Utl]. 1690: Aszszu Szilva metr 1. Aszszu Alma metr. 1. Egy keves nyarsolt szilva [BK Kentelki inv. 10].

nyárshordozás véres nyárs körülhordozása a hadba szólítás jelül; purtare prin sate unei țeape insingerate ca simbol al chemării sub armă; Herumtragen eines blutigen Spießes als Zeichen der Kriegsführung. 1653: Azt mondták akkor, hogy az régi székely törvény volt a nyárs hordozás, melyet igen nagy és utolsó szükség korán szoktak vala cselekedni a régi székelyek [ETA I, 44 NSz].

nyárs-köz ' 1748: Nyárs köz mekkorasága [Nagyida K; Told. 11/95].

Az adalék szószavúsága miatt a jel. nagyon bizonytalan. Esetleg a sövény-kör közötti távolság jel-sel számolhatunk.

nyárstartó szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: ~ *vasmacska* hússütő nyársat tartó vasláb; pirostrie pentru frigări; Feuerhund. 1780: a konyhán nyárs tarto vas matska [Bethlen SzD; BK].

nyárszói a Nyárszó (K) tn -i képzős szárm.: derivatul format cu sufixul -i al toponimului Nyárszó/Nearșova; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Nyárszó. I. mn 1. Nyárszóhoz tartozó; care ține/apartine de Nyárszó; zu Nyárszó gehörend. 1731: Nyárszoi Portio [BfN Kszegi cs.]. 1801: A nyárszai határon lévő Csinko n. Tölgyes és ritka nyárfákkal elegyes erdő [Nyárszó K; KHn 123].

Hn. 1642: az nyarszay határ szilben (sz) [M.gyerőmonos-tor K; KHn 76]. 1721: az Nyárszoi határ [uo.; EHA]. 1732: Nyárszai Fordulora [Sárvásár K; KHn 131]. 1763: A Nyar-szai Fordulon [Jákótelke K; KHn 38]. 1840: a' Nyárszai határszélbe (sz) [M.gyerőmonos-tor K; EHA].

2. Nyárszón lakó/működő; din Nyárszó, care locuiește la Nyárszó; in Nyárszó wohnend/tätig. 1651: niarszai iffiu legények [BfN]. 1819: Hunyadi Dániel a' Nyárszai emeritus Prédikátor a' Szamosba esett a' Lováról [Gyalu K; RAK 157]. 1836: Nyárszói Hajadon Miklos Kata [Körösfő K; RAK 128].

3. származási helyre utaló jelzőként; ca atribut indicind locul de origine; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut: Nyárszóra való; din Nyárszó; aus Nyárszó stam-mend. 1786: Nyárszai Pál Máté János Kata [M.gyerőmonos-tor; RAK 8]. 1808: Nyárszai Benk János [Damos K; RAK 35]. 1829: Nyárszai Balás István [Körösfő K; RAK 122]. 1830: Nyárszai Rigo István [uo.; RAK 123]. 1831: Nyárszai Adorján István [Damos K; RAK 27]. 1836: Nyar-szai Koltsár István [Damos K; RAK 110].

Szn. 1600: Nyarszay Mathiasne Anna azzony [Kv; TJK VI/1. 479]. 1640: Nyarszai Janos Czwrbiro [Gyalu K; GyU 55]. 1642: Nyarszay Janos. Nyarszay Istuan [uo.; GyU 78]. 1644: Viczey Georgine Aszonyomat Nyarszai Anna aszont [Kv; RDL I. 24].

II. *fn* Nyárszó lakosa; locuitor din Nyárszó; Bewohner von Nyárszó. 1572: Nyarszoyak kyk Az Hataryarasban wolta-

nak [K; KP]. *XVII. sz.*: Meg wallattok Ezen Nap Nyarzoya-kat [KP]. *1743*: Nyárszoiak [BfN. Kszegi cs.].

nyáskolódik kb. nyomakodik; a se inghesui/ímbulzi; sich drängen. *1770*: Nagy vigyázatlanságom volt nékem, hogy én hétfűn estve tehenemnek a csordából való hazajövetit törvénykérséssel nem allegáltam elégendőképpen; azt sem, hogy kedden reggel az ökörcsorda előtt az udvaromról, minthogy az ökrök rajta nyáskolódtak, kiment [M. hermány U; RSzF 210].

nyavalya 1. baj, nehézség; necaz; Übel. *1574*: Anna Azzony nehay Keore Janosne Mostan Lakatos Balintne azt vallia hagi Mondotta az vra Byzon chodalkozom Rajta hagi Illenmodon ely feletkezet rolla az Aranyrol Kappa Antal, Maga semmy Nawaliaya Ne(m) volt kyben Illenmodon ely kellett volna feletkezny rola [Kv; TJK III/3. 315]. *1579*: Kerik biro vramat hogy ismegh Az feyedelmet talallyak megh, es Jelenchie megh az zegen varasnak sok kwlmb kwlmb Niomorusagat, es fizetesset karos essetit mind Mihaly deak myat valo nyawalyaiat e mellet Az ados lewelet is vigie eleo [Kv; TanJk V/3. 201b]. *1601*: Az Erdeonek le vagatatasa minthogy az sok niawaliaknak myatta enny ideygh haladot tetczet hogy peonkeost napiaigh mindenek indifferenter le vagassak [Kv; i.h. I/1. 385]. *1614*: Bocskai István Noha azelőtt elég sok bolondoskodási lőnek, de végre annyi nyavalyái után észére jött vala [BTN² 55]. *1658*: eleue latvan hogy az keouetkezendő vdeóban nem csak az termeszt szerent valo njauaijak es betegsegek által fogh sok Emberek eletenek változasa keouetkezni, hanem küleomb küleomb fele kegetlen Ellensegek(nek) kezek es fegyuerkek altalis [Balázstelke KK; Kp III. 84]. *1761*: Tudgyae a' Tanu hogy Ona Thogyer Groff Daniel Sofia Aszony Dnalis Birája Semmi bajokat, nyavalyájokat, és igazságokat az alatta való Falusi Lakosoknak meg nem halgatta, és igazította volna, nevezetes ajiandék 's Discretio nélkül ...? [K; Ks 113 Vegyes ir. vk].

Szk: ~ba esik bajba jut. *1592*: Ha ky penig illien latrot el zabaditana varossabol vagy hatarabol s meg nem fogna, Az illien Biro nagy Niawaliaba Essek meg bwntettessek [Kv; DiósyInd. 33–4] * ~/~ja esik baj(a) történik. *1581*: Az ferődeo haznal Biro vram eo kegme, az Saffar polgarral chynaltasson egy kemenyechyket minde(n) ok vetetlen, hogy nagyob nyawallia abbol ne essek [Kv; TanJk V/3. 238b]. *1710 k.*: Azt mondjátok róla, ha kinek valami rossz emberek társaságában valami nyavalyája esik: aki korpa közé teszi magát, megeszik a disznók [BÖn. 444]. *1726*: fenyegetődzese után is mindenik(ne)k külön nyavalyája esett [Dés; Jk] * ~ja lehet baja eshet. *1659*: Kegyelmed is fenn forgott az medgyesi gyűlés dolgáról, de énnekem úgy tetszik, hogy az elmúlt dolog. Azért bizony Kegyelmednek semmi nyavalyája az én itiletem szerint abból nem lehetne [TML I, 412–3 Rédey Ferenc Teleki Mihályhoz] * ~ja van baja/nehézsége van. *1594*: Vagion keges urunk ezen kiwlis sok nyauaiiank, es bantasunk [Dés; Dlt 247]. *1603*: Ha kinek valamely panazolkodassa aüagy Nyauaiiaia vagy(n) akkorj hadakozasa miat, tehát az lőüendő gyűlésre az ollyant süpplicatio forman adgya be [Kv; TanJk I/1. 451]. *1633*: Hogy en semit sem tudok Nagy Thamas Vram felől, nekem semmy niawaiiam nem volt miatta [F. komána F; Szád. Radul Kroczun (40) vall.] * ~t csinál vala okoz. *1710 k.*: úgy hiszem, ha lóra kaphattam volna, több nyavalyát csináltam volna magamnak s anyámnak [BÖn. 560] * ~t eligazít

bajt/nehézséget eligazít/helyrehoz. *1588*: az hatarra vigyazo valasztot Negy vram bizonios Wdeokban ez Niaualiat is Igazichak ... es karos foglaló Seowenieket gypwket le von hassanak [Kv; TanJk I/1. 66]. *1589/XVII. sz. eleje*: Az Ceh Mesterek tartozzanak minden holnaponkent az Cehet be giwtien hagi eönneón keöszteök minden irigysegeket niawaiiakat, bozusagokat, es az Ceh leuele árticulusi ellen leött dolgokat, hamar halogatás nélkül el igaziczianak [Kv; KómcArt. 23] * ~t szerez bajt okoz. *1634*: ez az fogoly legeny es Gombasi ot vadnak az szegenyek temetese szelyben es az fogoly legeny kerüldegeli, es mongia neki, miért esset hogy megh czüfofal, mert holtigh ualo nyauaiyat szerszel enneke(m) [Mv; MvLt 291. 20b]. *1661*: édes Uram, távozassa magától az búsulást, mert Kegyelmed avval magának igen nagy nyavalyát szerez [TML II, 218 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

2. (tárgyra von.) baj, meghibásodás; (despre obiecte) defectiune; (in bezug auf einen Gegenstand) Schadhafwerdung. *1572*: eo kegket Jntyk kerykes varoswl Arra hagi legien gondok az Molnokra meg lassak mynt legen es ky oka ez mostany Molnok Nyawaliaianak [Kv; TanJk V/3. 67a]. *1595*: Az 2 küczy kötezesere, az hün Nyavalyaia volt hozottam szjat és Sinort p(er) d 12 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 140 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1661*: ha szinte én az szekerek felől nem írtam is, ha valami nyavalyája lett volna, írtam volna, mert elhiggye Kegyelmed, hogy megírom ha mi nyavalyánk leszen [TML II, 104 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

3. inség, szűkölködés; miserie, sărăcie; Not, Elend. *1599*: Mind enny niawaiiak es haborw eodeokbennis az varossj embereknek harminczadgyabol ez extendeoben percipialtanak fl 3966/89 [Kv; Szám. 8/XV. 30]. *1600*: Myert hogy az mostani sok Nyawaiiak, es keoleomb keoleomb fele sok zeoksegek kewannjak azt hogy valasztott vram indifferenter be Jeoienek es egyenleo voxbol legyen minden deliberatioik [Kv; TanJk I/1. 356] | Kadar Georgy vallia Ballos Istwan ... kery vala az zeoleonek az Arrat, Akkor sok bezed vthan kere Kadar Peter Istwan vramat hadgyon bekesseget mostan nekí lattya az sok nyawaiiat, inseget, es foglalatosagot, ez Jeoweo vasarnapra megh Adgiuk [Kv; TJK VI/1. 369]. *1615*: Tudom hagi Anna Peter David Istvantol kert vala harom forintot szüksegiben niawaliaiaiban [Zágon Hsz; HSzJP Czoma David (50) pp vall.]. *1763*: Nem itillyük szükségesnek lenni, hogy: számlállyuk Nagyságtok előtt; már talám a körül való Országokrais ki híresedett, mérték nélkült való Sokféle inséges nyavalyáinkot [UszLt 18].

4. betegség; boală; Krankheit. A. emberre von. *1573*: Ana Henchy Gergelne vallia, hogy az zolgalo leany Bezellette néky hagi az azzonia Kapa Myhalne Mond neky hagi hozna Sos echetet be kenne megh Mert Igen betegh volna, Eo hagi kenny kezdy Mond az azzonianak. De byzon semy Nyawaliad Ninchen ne(m) chemerletel megh [Kv; TJK III/3. 57–8]. *1584*: Fodor Albert vallia ... egy leankamnak a' zemenek Niaualiaia león [Kv; TJK IV/1. 247]. *1631*: ez vilagnak itileti szerent szenuedhetetlen nyauaiakkal, es undok fekelyekkel nyomorgattatom [Szentmargita SzD; Told. 26]. *1649*: az szegény Kriskát igen beteg hoztam haza Beszterczérül igen nagy forosagba vagon nem tudom hagymaze raita vagy mi nyavaliaya uagon [Szentbenedek SzD; Ks 101]. *1650*: hoszasas nyavaiiam uta(n) valo epwlesemet annyira nem aranzottam, hogy az uto(n) valo razodassal merjem magamot szerenczeltemni.

tartuan hitua(n) nyauaiamnak nyulasat [Fiátfva U; UszT 8/64. 75a]. 1665/1666: nem akartam az en testamentom-tetelem-beteges utolsó nyavalyamra halasztani [Polyán Hsz; Bállt 1]. 1712: Csak hertelen véletlen nyavalya az Matka-mat megh környékezővén megh betegedett [SLt 17 Suky László felj.]. 1719: Istennek hálá semmi nyavalyámat nem érzem [Szentlélek Hsz; HSzJP]. 1810: szegény Kis Antim mind kinlodik sokáig a nyavalya nem tarthat, talán 24 ora is el választya [Buza SzD; JHb Jósika János lev.]. — L. még FogE 199, WIN I, 270.

Szk: *~ba ejti magát megbetegedik*. 1596: vtanna(m) ieóúe nagj Peter kj ragada az eggik rákonchat eleimbe alla, s monda ally el, merth vgj hagítlak hogy zernyw halált holz en el hagiam ozton, nem akara(m) magam nyauaiaba ejteny [UszT 11/34] * *~ba esik 'ua'*. 1597: Kaspar Vagner Eger Vezesekor az puska por miat nagy niaúaliaba eset volna [Kv; Szám. 7/XII. 9 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1710 k.: én mind a két szememmel olyan nyavalyába esém, hogy fel sem nyithattam, csak szüntelenül folyt a könnyem [BÖn. 524]. 1734: egy kicsidég meg fordultam volt fel vem-magomat ismét a nyavalyában estem [Megyesfva MT; Ks 99 Árva Bálintih Susánna lev.]. * *~ba jut 'ua'* 1583: Zeech Georgy vallia teólcheres Adamnak zerzem eg' eochemet ... Reowid Nap az zeme meg vesze az eochemnek illie(n) Niauaiaba luta [Kv; TJK IV/1. 452] * *a ~ beleáll* a. betegeskedik. 1892: az ószön könyvet akartam kiadni, de aztán belém állott a nyavalya, s abbarekedt [PLev. 158 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz]. — b. egészen odalez (az ijedségtől). 1765: edgyik edgyik kezemet fogta, a másik a másikat, ugy husztak két felé hogy szinte ketté hasítottak ugy annyira kénősztak, hogy az Nyavalyais belém állott ijettemben [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Rusz Gavriláné Popa Anuza (72) zs vall.]. * *~ból kiépülhet*. 1728: Az Feleségem csak nem épülhet ki nyavalyájából, ha három négy nap jobbacskán vagyon, megint két harom nap rosszabbul [ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbálához Nsz-ből] * *~ból kihatalhat* betegségéből kilábalhat. 1699: ezen kedves Feleségem Kapi Anna énnem az en sokszori betegségeimb(en) jo gjamolom és takargatom volt, s nyavalyáimból is hogj ki-hatalhatok szorgalmatoskodott [Mk Macskásy Boldizsár végr.]. * *~ból kivesz* betegségéből kigyógyít. 1722: az Szebeni Vetula arra kötötte magát hogy á fejit kóti belé, ha olljan egészséges Gyermeket nem teszen belölle, mint akar kijé, sótt az Feleségemetis épp(en) ki veszi nyavalyájából [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] * *a ~ elhatalmazik* a betegség elhatalmasodik. 1730: ittenis azon nyavalya annyira el hatalmazott hogy tsak nem egész Városi Embereink Cselédestől abban fetrengenek [Kv; Ks 99 Boros György lev.]. * *~ja érkezik/történik* megbetegszik. 1677: a' szegények-is meg ne nyomorittassanak, kiknek uttyokban valami betegségek, nyavalyák történnék, hanem mentségek lehessen [AC 185]. 1678: Én Uram Haller János uramhoz elmentem volt, úgy beszélgetvén főbíró urammal, hogy azon napon együtt induljunk meg, de ő kegyelmének nyavalyája érkezvén, el nem jöhetett [TML VIII, 157 Jó Mihály Teleki Mihályhoz] * *~jár* járvány van. 1816 u.: 1816-dik Esztendőbe nagj nyavalya jar vala az Embereken Vereség az neve Sokan holtak meg benne [Torocok; MNy IV, 234] * *a ~ jobban eléri* a betegség súlyosodik. 1761: addig ivutt* Somai Gergelynél, hogy betegen jött haza s jobban is elérvén a nyavalya azt mondotta, hogy minden betegségét nekem köszöni [RettE 129–30. — "Ret-tegi István, az emlékiró bátyja]. 1824: mig bírhatta magát

fenn huzta mind addig mig 3ad napra Nyavalyája Jobban is el érte [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1a] * *a ~ (ki)-rontja* a. epilepsziás rohama van. 1722: kerdeztem akkori szolgálójtól, hogy micsoda útés volna rajta, kiis nekem erre azt felele, hogj az nyavaja rontotta ki, es ugy útötte az Arnyekszekben az fejet [Hosszúaszó KK; Szentk. Paulus Pápai (30) ns vall.]. 1724: Mikesné Aszszonyom igen rosszszul van az nyavalya is talám háromszor is ki fogta rontani [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez]. 1729: aszt lattam hogy a Nyovajays kirontotta Todort és rettenetesen meg verette mindenik oldalatt a Mehesj kap-rallal az Leymanys Ielen Leven [K; Ks 7. XV. 13]. 1734: Barcsai János Uramat mikor az nyavalya rontotta, az Mlgos Asszony a maga agja eleiben Csinaltatatt agjat számára [Szentpál K; TKI Maria Kercsi Ladislai Hegedűs (50) jb vall.]. — b. egészen odavan (az ijedségtől). 1724: mikor a Leány el akart meni, viszaszalatt mondván, ne hagyon kglmek, hogy el vigyenek, reménykedett, a nyavalyais majd ki rontotta szegént [Hídvég MT; BK. Lúdvégi Ferentzné (48) ns vall.]. 1818: a Gyermeketek pedig a Nyavalya szinte ki rontotta ijetekben [KLev.]. * *a ~ (ki)töri* betegségében rohama, krízise van | epilepsziás rohama van. 1666: Vallis uram talán eddig is megholt. Tegnap asztal felett csak meg rázkodott, gutta fogta magútini, azolta nem szólhott. Tegnap negyvenszer is törté ki a nyavalya [TML III. 602 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1705: Itt a városban a hagymáz, hideg, vérhas igen uralkodnak Az Teleki Sándor uram kétheti fiacskája is az éjszaka meghalt, minekutána egynehány napok alatt a nyavalya szüntelen törté volna [WIN I, 536]. 1722: tudgyaé az Tanu hogy az mikor Nimet Sigmond Ur(ám) beteg egyába(!) esett akkor az Borbely nem is etetés vagy veres miat gyógyította, hanem egyeb más nyavajáját mondván ugy Curalta mivel Sok rendben az nyavaja is ki törté [Kük. Szentk. vk]. 1734: az Ur frissen vagyon az Fiacskajokis ... jobban vagyon, az Nyavalyais ki törté volt [Abafája MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. 1831: Fodor Péterné hozám jött, mondván nekem, hogy: Székely Farkasné Asz(szony)nak, bártsak a gunyájából valami kitsit kaphatna hogy füstölne meg a Léányamat véle, mert a Nyavaja töri a Székely Farkasné meg Verése mián [Torda; TVLt Közíg. ir. szltan Nahájmél (!) Károllyné Lajos Borbára (24) vall.]. * *a ~ kiüti 'ua'*. 1710 k.: Ezen ósszel hala meg az én szép, jó feleségem Kün Ilona ... Halála előtt circiter hat héttel egyszer az agyán ülök, néz a kárpitra s mondja a deák szót „quare” és mindjárt kiüté a nyavalya [BÖn. 744] * *~követ* vkit betegség éri utol. 1668: Kegyelmed betegeskedését bizony szomorúan értettem ... félő, addig halogatja elébb-elébb az maga jó rendben való vételét, hogy nagyobb nyavalya követi [TML IV, 294 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1755: Edes Atyád harmad napi hideg lelés által nagyon gyengéedvén, magamis sok nyughatatlanságaim mián majd annyira ell bágyadtam, hogy méltán félhetek, né tán tán engem is valami nyavalya kövesen [Ks 28. VII Árva Dániel Zsófia leányához] * *a ~ meg-indul* rajta a betegség kiüjul vkin. 1599: Azt mo(n)da hogy ne(m) az sebtől betegh eo Abba megh ne(m) hala, de az taúaly nyaualya indult megh raita, le zakad minde(n) teste [UszT 13/108 Georgius Nagy de Kadiczfalua jb vall.]. 1667: Én, Uram igen beteges vagyok. Az én rossz nyavalyám megindult rajtam, még pedig ugyan igen [TML IV, 222 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] * *a ~ tágul* a betegség enyhül. 1662: a fejedelem is ugyan himlőben úgy megbetegedett vala, hogy élete felől majd semmi reménység nem

volna. A státusok is semmit nem cselekedhetnének, várakozván a fejedelem könnyebbedésére. Kirül minekutána a nyavalya valamennyire táguolt volna az interregnum, fejedelem nélkül való üdö káros voltának távoztatására ... akkor már hétesztendő fia, Rákóczi Ferenc fejedelemségre való választása terjesztett vala az ország eleibe [SKr 312] * *a ~ találja* a betegség eléri. 1662: azon vendéglés közben nagy véletlen öly nyavalya találán*, hogy a neki feleségnek nem régen kihozatott szép cserkesz leány tőle elhagyott vala [SKr 527]. — "Constantin vajdát]. 1786: tsendesitsd magadat nehogy valami nyavalya találjon banatodba mert egésségedet féltem [Bolya NK; IB gr. Teleki Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez] * *a ~ terhesedik* a betegség súlyosbodik. 1823–1830: Azonban a nyavalya mind terhesedett a hügom kenőcsével gyakran kent, vagy patikabeli zsírral [FogE 131] * *a ~t fennhúzza* viseli a betegséget lábón húzza. 1765: nagy hírű-nevű kolozsvári püspök s professor Verestói György uram is meghala szegény. Ki halálában is megtiszteltetett mivel esztendeje, hogy fennhúzza viselte nyavalyáját [RettE 182] * *~t kap* megbetegszik. 1771: A szegény O-Donnellnek halála úgy esett, hogy felmenvén Bécsbe, a királyné megpirongatta az országhoz való hűségéért, melyen confundálódván nyavalyát kapott [RettE 251]. 1779: a volt a híre hogy nyavalyátis kapott volt Csesztvén a Menyetske, s azért gyógyittattis az Apja edgy Vadvermi oláh pappal [M.lapád AF; Mk 5/5 G. Szilágyi (46) judex poss. vall.] * *~t szenved* betegségben szenved. 1719: régtől fogván sulyos nyavalyákot szenvedek [F.csernaton Hsz; HSzjP]. 1749: mivel pedig az hideg időt Constitution nem Szenvedheti utra indulni semmikeppen nem batorkodom, mert egy nehany Szebeni urban az miatt nagy nyavalyakat kellett szenvednem [Futásfva Hsz; ApLt I Dombi János szb lev.] * *~tól szorongattatik*. 1653: az Niavaliaktól Istennek hala nem szorongottatom [Kercsed TA; Borb.] * *~tól üresülhet* a betegségtől (meg)könnyebülhet. 1674: ökgyelme* kedden délután tőlünk s világtól elvevén magát, annak utána senkinek is nem felelt szólására, mindazonáltal mikor nyavalyájától valami keveset üresülhetett, Istenhez felfohászzkodott és könyörgött [Kv; KvE 193 LJ. — "Linczigh János] * *bécsi* ~ vmilyen nem betegség. 1823–1830: Megszólítom az úrfi, mondja meg, mi baja van. Bizonyoson bécsi nyavalya, biztatom, hogy mutassa meg magát a sax hadnagynak, mert annak, amint a magaviselete is mutatja, nyilván tudósna kell lenni az ilyen nyavalyákban sokat hallottunk volt, hogy Bécsben a kurvák meg is fosszák a hozzája menőket túrni kellett a nyavalyát, míg Drezdába érkezünk, ott osztán kúra alá adta magát [FogE 180] * *belső ~ belbetegség*. 1628: se külső, se belső nyavalyát, az kikhez ők tudnak és értenek, akaratjok ellen mivelni és borbélykodni semmikeppen ne merészeljenek [Mv; SzO VI, 82]. 1814: (Meghalt) Márton Máté belső nyavajában szakadás(an) [Damos K; RAK 101] * *bolondító ~ elmebetegség*. 1814: attól az Ember meg gajdul, meg szédül, és bolondító nyavalya(t) kap [DLT 1014 nyomt. kl] * *derekas ~ súlyos betegség*. 1665: tegnap is azt tudtam, derekas nyavalyám legyen, igen meg csömörlöttem volt tegnap előtt ebédén, azulta nem is eszem. Az szlvem is igen kezdett vala fájni [TML III, 399 Veér Judith Teleki Mihályhoz] * *franc ~ bujakór, vérbaj*. 1807: talám az ugy nevezett Frantz nyavalya vagyon rajta [KLev.] * *fulladozó ~ asztma, fulladásos köhögés*. 1758: Ezen Istenben kimült feleségemnek azelőtt mintegy három esztendővel ige sulyos fulladozó nyavalyája volt. A bátyja asthmának mondotta [RettE 71] * *gyermek-*

ágyi ~. 1705: Az elmúlt éjszaka 12 óraker Pernyesziné asszonyom meghala, aki gyermekágyi nyavalyában szárazbetegségbe esvén, mind úgy száradott valamedig egészen elfogyott [WIN I, 470] * *hagymázos ~ hagymáz, tifusz*. 1657: Én ekkorban megbetegedtem vala, hagymázos nyavalyában estem vala [KemÖn. 185]. 1787: látom a Borvizi hogymázás(!) Nyavalyából valamit kezdettel gyógyulni [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond tréf. lev. gr. I. Bethlen Sámuelhez] * *halálos ~*. 1682: az Isten eo szent felsége valami halálos sulyosabb nyavalyakkal, nehéz betegséggel meg nem látogatna [Kv; RDL I. 160]. 1832: En hat hete kig Halalos Nyavalyat huzeok sok költésem volt azan üdö alat [Mocs K; BetLt I Henter Farkas Vajna Istvánhoz] * *Isten ~t ad vkire*. 1589: Az myrther pedig hazas tarsom dolgat betegseget hosza eleo en Arrül ne(m) tehettem Isten niaüaliat adot rah [UzstT 13/3] * *Isten ~val lát*. 1656: Szolgaim(na)k, czieledimnek kiknek adossa maradok, igaz contentatiot kel tenni, noha maculatumba(n) irkaltattam fel, de bizony dologh most eztendeo alatt, mioita Isten, az niavaliakkal latot sok maradot el benne [Ádamos KK; BálLt 93] * *Isten ~val veri* meg. 1674: Rút nyavalyával verte Isten meg, úgy hallom [TML VI, 648 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *járvány ~ járványos betegség*. 1705: Ugyan én magam is a hasmenésben igen rossz voltam, és valóban felek is, ha az vér enréam is rám esik, mert az most igen járvány nyavalya Szebenben [WIN I, 532]. 1831: Török Márton 65 Eszt. Holt meg járvány Nyavaly(á)ban) Forro Hidegbe [Nagykapus K; RAK 6] * *koszbéli ~ koszmó*. 1709: Ferencz Katanak fejín levő koszbeli nyavalyáját mikor el vötte ne(m) tudta, tizen edgyed fel esztendeig vele lakva sok izbe(n) curaltattais de semmi keppen meg ne(m) gyógyíhatta [SzJk 366] * *külső ~* a test külsején mutatkozó betegség. 1628: ezek ellen senki az megirt articulusok és rendtartások ellen az ki ezzel az mesterséggel akar élni se külső, se belső nyavalyát mivelni és borbélykodni semmikeppen ne merészeljen [Mv; SzO VI, 82] * *mérges orbánc ~*. 1755: Kinós Tüzes, mérges Orbáncz nyavalyáb(a) esvén, két rendben orvosáért adt(am) purgatiokkal egyben Rf I x 07 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 28b] * *ragadó/ragados ~ ragályos betegség*. 1787: Ha avagy a' Lakosok, vagy a' Marhák között valami ragados nyavalya kezdődnek magát jelenteni, úgy hogy ezen egy némű nyavalyában egymás után, és rövid idő alatt 3 vagy 4 inficialtatnék a' Notarius a Processualis Szolgabironak meg jelenteni köteles légyen [Torockó; TLev. 3/2. 3b]. 1854: Ragadó nyavalyát — Számossbb tegeket feljelenteni [M.bikal K; RAK 54] * *a rossz ~ találja* nyavalyatörést kap. 1800: vékony páltzával öly kegyetlenül megverte, hogy ijettiben majd a' ros z nyavalyais találta [Bereck Hsz; HSzjP Markirus András Brassóvárosi Mesterember (50) vall.] * *szerlem ~ bujakór, vérbaj*. 1807: az szerlem nyavalyájában szenved, es gyógyítására szükséges költsége hibazik [BesztLt 1266] * *terhes ~ súlyos, hosszas betegség*. 1790: kívánom hogy Isten kedvezzen a Nsgod életének és sok és terhes nyavalyái után parantsoljan pihenést [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.], 1800: ithon sokáig terhes nyavalyában sinlödöt [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV/6]. 1817: az utrizatusnak soha nem volt, s most sintsen olyan Terhes Nyavalyája, mely Nyavalyában magán kívül légyen, mert az olyan Nyavalyában Sinlödökön a' Pap Isteni Szolgálatot Szokott tenni [Déva; Ks 116 Vegyes ir. id. Petrutz Ádám (50) col. vall.] * *terves ~*. 1823–1830: Groff Lázár Jánosrol azt beszélük, hogy tetves Nyavalyában holt meg ... a' testéből, vagy bőréből forrattak ki a

tevők [FogEK 27] * *vénusi* ~ bujakór, vérbaj. 1821: a' Vénusi Veszedelmes Nyavalyák [Dés; DLt kormányzékai leirat] * *veszedelmes* ~ súlyos betegség. 1765: büjes bájos boszorkányi varaslasokot vitt véghez^a sokaknak per incantationes veszedelmes nyavalyákat, tsonkaságokat okozott [Torda; TJKt V. 284–5. — "A vádlott, Toma Maria ex G Keresztur] * *veszett* ~. 1584: Takach Jeremias vallasa az gyermek laba talpa fel fordulwa(n) es ky tekeredwe(n), ez Azony huiatla(n) oda me(n)t, es eordeoghy hatalmawal illien veszet Nyauaiatl vgy hozot chak harmadnapra helire hogy sémmít a' gyermekén tiszta epp testnel Ne(m) esmeret [Kv; TJK IV/1. 259].

L. még a *forró-, nagy- és nehéznnyavalya* címszót.

Sz: a ~ *nem kegyelmez senkinek*. 1637: Iffiu Borbely Istua(n) fassus est szanto Marton vilagtalanisagais nem az eruugas miat eset, hanem az niavalia nem kegyelmez senkinek [Mv; MyLt 291. 106b] * *az orvos is mint bánhatnék a beteggel, ha titkolná ~ját*. 1663: Kegyelmeteknek, mint bizodalmas jóakaró uraimnak confidenter adom értésére ily nagy igyefogyott állapotomat, mert ugyanis az orvos is mint bánhatnék az beteggel, ha titkolná nyavalyáját? [TML II, 586–7 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

B. állatra von. 1568: Petrus fili(us) gregory zalay fass(us) e(st), Ezt en lattam(h) hogy a lonak az eloth semy nyauolaya ne(m) vala [Kv; TJK III/1. 19]. 1578: Az labos marhaara mind eöregre aprora olly gongya legyen, hogy wagy niawolia miatt, wagy gonoz ember miatt benne kar ne essek [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. 1591 u.: Thudo(m) az lo Vasarlaskor azt mon(dotta) hogy egieb nyaualiaia feielek ninch az lonak, ha(nem) labauat vonit [Malomfva U; UszT]. 1597: Fodor Gieörgine wallia. En attam wala el az tehenet egieb nyawaliaiat en nem lattam hane(m) hogi megh zakadot vala [Kv; TJK VI/1. 7]. 1629: mikor Czimbalmos István az lovat berben atta volt akkor az egy kapta tetemen kívül semmi nyavalyaia nem volt ... az utollyanak nem volt semmi gondgya [Kv; TJK VII/3. 60]. XVIII. sz. eleje: Hogy azért a Lovaidnak egy nemely nyavalyait Doctor nélkülis orvosolhasd, meg egy néhány orvossághit irtam le [JHb 17/10 lóirtási ut.]. 1768 k.: Sertések Erögatíója Döglött meg torokgyékban és egyéb nyavalyáb(an) apróbb és nagyobb Nro 15 [Ks 390. 15a]. 1769: Értvén parantsolattját Ngod(na)k hogi ha az kutjak Njavajája ellen valami orosságot tudnék udvarolnék véle [A. ilosva SzD; Ks P. Horváth János lev.]. 1806: A' Pásztorok, a' Közönség Ökór, Tehén, Menes Meddó, és Borju csordáit ... tartoznak ... a Vérhetéstől, Vérától, Békától, 's Más Nyavalyától oltalmazni [F. rákos U; Falujk 11 Sebe János pap-not. kezével]. — L. még RSzF 224.

Sz: *~ja esik megbetegszik*. 1661: volna ugyan három vagy négy paripám, kiket így mostan bizonytalanra kiküldeném, azonban valami nyavajájok essék, csak odaszelen [TML II, 51–2 Lázár István Teleki Mihályhoz] * *a ~ megüti a betegség megtámadja*. 1761: itt Istennek hálá marha dögi nincsen hanem valami egyéb Nyavalya ütött vala meg egy néhány marháht mélyben vagy három meg is döglött a Tavasz félt [Kv; SLt XL Jenei Istvan Suki Jánoshoz] * *~t kaphat*. 1764: eó Kgyime számára szénát hozta(na)k, s annakutánna esett tulkáának baja de hogy éppen azon egyenetlen járás mia esett volna baja kétséges; mivel követette egyébb Nyavalyais ... az marha igen kicsinyből, tsak

egy hertelen valo fordulásbolis nyavalyát s romlást kaphat [Torda; TJKt V. 224–5] * *belső ~ belbetegség*. XVIII. sz. eleje: az Orvosság^a a lónak sok féle belső nyavalyainak megelőzésére való [JHb 17/10 lóirtási ut. — "A „kégyő fü”]. 1786: Útő Ferenc, György István, Gyulai László ... hollották a Dants István szájából, mikor a maga ökrét a Kontés István házához felhajtotta, azt mondta: ha belső nyavajája vagyon s tapasztalya ezután, akármikor visszaveszi [Árkos Hsz; RSzF 281] * *dögletes/dögös ~ marhavész/dög*. 1730: valahol dögös nyavalyába marha döglök senki azt meg nyuzni nem sumállya, hanem legottan assattassek be a földbe [BrÁlt Stenner IV. 19 Sig. Kornis lev. Kv-ról. — Binder Pál kijegyzése]. 1809: igaz az, hogy egy marha le esvén a köszálon lába ki törött de hogy valami dögletes nyavalya grassált volna a nyájban, vagy meg döglött volna vagy egy közüllök a nem igaz [Vargyas U; UszLt ComGub. 1634]. 1836: Sanitats Inspector voltam a' Dögletes Nyavalyába tanáltato Marhák mellett [Bereck Hsz; HSzJP] * *fekélyes ~*. 1769: Groff Toldalagi Pál Úr Ö Nsga Ménesse igen rút fekélyes nyavalyában vagyon [Koronka MT; Told. 19/44] * *mérges ~ mérgezés*. 1826: az efféle mérges nyavalyákba elkárosodott marhák meg fizetésére nem kényszerítettek a pásztorok [F. rákos U; Falujk 143 Barabás Áron pap-not. kezével] * *ragadó ~ ragályos betegség*. XVIII. sz. eleje: A Menes közt ragadó veszedelmes nyavalya van három az Rüh, fekély, és a Szopornycza [JHb 17/10 lóirtási ut.]. 1809: Ns Felső Fejér Vármegyében Felső Rákoson keresztül hajított marhák közül egygy ragado nyavalyában meg döglött é vagy nem? és azon által hajított marhák nem hagyttanak é magok után valami ragado nyavalyát [Bardóc U; UszLt ComGub. 1633] * *torokgyík ~*. 1826: (A tehén) torka méreggel meg volt telve, 's nyelve szájából hszan és egyenesen kinyújtva találtatott, a melljek a torok gyék nyavallja üsmértető jelei [F. rákos U; Falujk 144 Barabás Áron pap-not. kezével].

C. növényre von. 1808: A' Rósnak nyavalyái között nevezetes annak meg-szarvasodása [DLt 868 nyomt. kl].

5. *~jában* betegsége idején; in timpul bolli; in der Zeit seiner/ihrer Krankheit. 1598: Balogdi farkas vallya. Amine-mew szerenhetlenség és nyavalia az zegeny Zekeli Andron volt, nyawaliaiaiban egi nehanizor mentem hozza Zaka B(ene)dek taplalta betegsegebe(n) [Kv; TJK V/1. 123].

6. terhesség; sarcinā, graviditate; Schwangerschaft. 1583: Ilona, Zamoskeozj peter leania vallya Me(n)te(m) vala en Gergel kowachnehoz zolgalny Ot en eg leant talaltam ... megh esmere(m) hogy terhes Miwelhogy Az Gergely kowachne hazanal leot volt Az leannak ollian Niawaliaia, Az Azzoniom Az haz hean tartotta [Kv; TJK IV/1. 147–8]. 1585: Marta Molnar Mihalne vallya a' leany a' Toronybais tegnag Molnar Iacabra fogta Niauialiat [Kv; i.h. 508]. 1593: Anna Zeoch Georgine vallya, Lattam hogy ez Catalin leannak Nagy az hasa, de Ne(m) esmerhetete(m) Niawaliaiat [Kv; TJK V/1. 352]. 1612/1613: mondek en igi iar affele fertelmes aszsoni alatt az ki maganak zabad akarattia zerent niavaliat niomorusagot szerez Monda Nagi Orsolia, io azzoniom engemet azzal ne pirongas, mert en ezzel ketelen voltam [Szászsszombor SzD; KJ].

7. kb. jellembeli hiba; defect/slābiciune de caracter; Charakterfehler. 1745: mind a kettő a gonosságban palam comperialtatik, és mind a kettőben meg orvosolhatatlan nyavalya^a, meg kívánom hogy Lórincci Kisanna fel akasztassék Tódora pediglen ki tsapattassék [Torda; TJKt II. 39. — "Ledérség és tolvajság].

Szk: *tüntető ~. 1632:* Tüntetven annak felette egiebb dologgalis magatt, azt mondotta hogi ötött az korsag verj azt mondotta, oh edes zerelem bizony meg kel halno(m) ha nem lathatlak Az Melibol megh teczik hogy cziak az szerelemből volt ... az az tüntető niavaliaia [SzJk 36–7].

nyavalyabeli de boalä; von/aus der Krankheit. 1657: men-vén vén atyám s anyám látásokra magam is igen gyenge erővel, kit azután esmét más nyavalyabeli recidivám követt, melyből im most lábbodoztam fel [KemÖn. 97].

nyavalyarontás epilepszia, rángógörcs; epilepsie; Fall-sucht. 1783: volt egy Balás Deák nevű fia, ki meg élemedett nótélenségben volt és nyavalya rontásban megis bolondult vala [Kovácsna Hsz; HSzJP Johannes Zoltán (80) gy. kat. vall.]. 1797: Szilágyi Mihály ... meg ragadta a' szegény gyermek-et és úgy a' földhez verte ütette hogy máigis nyomorék farába ... kiis minek utánna haza jött házamhoz tsak nem a' Nyavalya rántással (!) küszkedett [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. 1799: egy Aniska nevű Fraj rosszszul van, fantáziáz, a' Ház földin, s egy oda vetett ágyban fekszik; de Nyavalya rontása volt-e? vagy nem? azt meg vallani nem tudom [Marossztkirály MT; i.h. 9. 74]. 1818: éjedtséigbe nyavaja rontást kapat Leánya [M.fráta K; KLev.].

nyavalyarontó epilepsziás; epileptic; fallsüchtig. 1768: lattam ... hogy a nyavalya rontotta az utszán Trif Györgyzeit s bizonyoson tudom hogy nyavalya ronto volt [Uraj MT; Berz. 14. XIV/7]. 1799: más Nyavalya rontok a' Verés habot szokták turni, s magokat martzongolni [Marossztkirály MT; i.h. 9. 74].

nyavalyarontós epilepsziás; epileptic; fallsüchtig. 1799: a' Szegény Kis Istvánét is ... úgy össze rontotta ... hogy máig is nyomorék, nyavalya rontos és dolog tehetetlen [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

nyavalyás I. *mn* 1. inséges, szűkös, rossz (állapot/időszak); miserabil, de mizerie; notleidend, dürrtig. 1581: az tanach wrak Engemet meg tartoztatanak es semmikeppen ... hazamhoz mennj Jlien niomorw niawalias állapotomba(n) nem Engedenek, hanem hitem alatt keotelezenek It feyrwarat lennem mind addig mig ... valaszok lw fel(seged)-teől kinel ... En raitam nagio b gyalazat kisesege soha nem esset [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1600: az mostany niawalias eodeohez kepest inkab megh tilodgyek kywaltkeppen az echakanak ldejen valo rezegekedes [Kv; TanJk I/1. 353]. 1602: mely tiztre* valo valasztas az eodeonek az eo sanyarw nyawalias myvolta miat haladot, hogy azert immor towab ne haladgyon valasztottanak eo kgmek az Magyar Nemzetbeol ... Geochy Pal Vramat [Kv; i.h. 404. — "A plebánosi tisztségre]. 1604: Zeoch Caspar kiralybiro Vram ... mind addighis penigh valamegh ez nyawalias Allapat hadakozas tart soha addigh eppwletet ot* ne chinaltasson | az mostany nyawalias wdeohez kepest egy kewes ldeigh az Zekeres es barom vasar otkin legyen annak rendelt helyen valaminth az magyar vcha Kis ayto eleot | Myert hogy lattyak eo kgmek az nyawalias niomorult állapotot es emelleit erthyk az feniegeteseket kikhez kepest zwksegh megh tartany az lowasokat [Kv; i.h. 489, 492. — "A városkapuhoz közel]. 1662: Egyik német ármádátul megkóboroltatott felső részeit az országnak annál még nyavalyásabb sors követte [SKr 678].

2. zord; aspru, ráu, urít; rauh, streng. 1600: Miert hogy az Vristen ő felsege, az Johoknak Ellesekor Jgen niavalyás vezedelmes hidegh wdöt zolgaltata, ki miatt az Baraniokban sok meg holt az Elleskor Annakokaert hoztanak haza az Johazok megholt Baranioknak beorít 28 ketsce ollo beorít 7 [Kv; Szám. 9/XII. 99 Igyártó Simon isp. m. kezével].

3. beteg, beteges; bolnáviciós; krank, kränklich. A. *em-berre von. 1584:* Anna Meszaros Miklosne valliah hogy Nem volt korsagos es beteges ez fazakasne sem volt ollian Niawalias hane(m) az betegseg huswet tayba(n) eset rea [Kv; TJk IV/1. 223]. 1596: Zamoskeozi Mihalne, niaualias benna ember [Kv; Dica 22]. 1608: Ennekem Jambor hazas tarsom uagio(n), kj ennekem mi(n)d Egissigembe(n) mi(n)d penig niaualias es beteges allapoto(m)ba(n) en uelem ugj mi(n) keresztien asszony állat daykalkodot [Kv; RDL I. 84 Tölcséres Ádám kezével]. 1632: Ezen megh mondot Eöreöksegeknek hasonfelet hagia Kazon Imperffalui Csütak Geörgynek es fiainak vgy hogy ennek vtannais eö kgmek megh Isten ez niaualias testbe tartia, taplialiak az menjből lehet es tarziaik [Kásonimpérfa Cs; BCs]. 1680: Komsa erőtelen vén ember Toma pedig nyavaliás [A.porumbák F; ÁLt Urb. 48]. 1682: gyakorta valo beteges, nyavalyas voltomhoz kepest annyivalis inkáb keozelitven utolso orámhoz, a mint hogy néha testemben ahoz sietteteo nyavalyákat, s fáidalmakat érezkedelny kezdettem [Kv; RDL I. 160]. 1711: Imreh György olyan nyavaliás ember vala hogy az Pater Baratok gyogyították meg [Dánfva Cs; Born XXX-IX. 50 Csaki Mihályne (50) n. vall.]. 1778: Etzton András Uram vilagtalan valo öregsegeben, Felesege pedig Nyavaliás Ember labán nem járhotott [Albis Hsz; BLev.]. 1783: adest-alhatnak a velelevő falusi hitések, hogy nyavaliás ember, néha az Nagy Nyavalya szokta rontani [Szotyor Hsz; HSzJP]. 1864: Urusos kut melybe régen sok helyekről össze-gyűlő köszvényes, otvaros és más nyavaliás emberek gyó-gyulásokat érzették [Oroszhegy U; Pesty, MgHnt LVII. 282b]. — L. még TML III, 608; UF I, 791.

Szk: *fulladó ~* fulladásos betegségben szenvedő, asztmás. 1760: Biro András Gyerekei Janos fullyado nyavalyas [A.volál Hsz; LLt].

B. *állatra von. XVIII. sz. eleje:* Az Lovat minden uj hold pönteken jö meg patkolni, és ha csak nem nyavalyás a Lo, nem kell ereket vágatni rajta [JHb 17/10 lótarási ut.].

4. szegény/szűkös/elesett állapotban levő; miserabil, de mizerie/sárácie; arm, kárglich. 1681: Meg borosodva(n) Sz: Martoni Janos Atyankfia méltónak itiltuk depozitiora ... az egyszer meg engettünk nyavalyas Atyankfianak előtünk viselv(en) erőtlen venseget, es az bornak meg gyözesere valo tehetete(n)seget [SzJk 152]. 1688: Az Nyavaliás it valo Fazakasoknak panaszokból értyük, hogy ... őket élés adásra erőltetik [F.porumbák F; ÁLt Urb. 15]. 1739: jobb(an) fel tanálhattja Excelltok Ngto miképpen lehessen ezen v(á)r-(me)gyét könnyebíteni, mért annyira jutott hogy jo Falu a ki volt az előt, egy szekeret fel nem állithat, a nyavaliás emberek teheneit fogják a járamban [H; Ks 99]. 1745: Instálok azért azon hidat közönséges Falu kezébe adni és nyavaliás Jobbágjomot uti privata personát tartásá-tol absolválni [Tordátfva U; EHA]. 1794: Tiszt. Verestoi György Uram ... nyomorult nyavaliás állapotát terjeszt-vén a Consistorium eleiben kéri hogy Borbéli Restantiai-nak árrok fizetessék ki [Kv; SRE 306]. 1807: a' meg ne-vezett nyavaliás Colonusnak szerentsélen sorsa ezet szük-ségesképpen meg kívánván [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

5. (együttérzés kif.) sajnálatra méltó, szegény; (pénte exprimarea compătîmirii) bűt, sárman, sárac; (zum Ausdruck des Mitgeföhls) bedauernswert, arm. 1594: myuel hogy az Ur Isten Nyaualias Anianknak eltett czyak eddig rendelte volt [KvLt Diversae 21/59 Nyakázó János Barlabasy Lénárthoz Bocsárdról (AF)]. 1600: Catharina Anthony Molnar^a megh ele nyawalyas bojthos Boldisar elegh busulással tartotta Kadar Janos [Kv; Tjk VI/1. 462–3. — "Vallja"]. 1664: nyavalyás bujdósó feleségem más háta megtett nyomorog Huszton [TML III, 110 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. 1669: az nyaualyas Bene Imrehet Kld megh fogatta [Delne Cs; LLt Fasc. 85]. 1676: Úgy hallatik ide, hogy Béli uramat nyavalyást Kóvárba vinnék [TML VII, 226 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1722: Nyavalyás Sárkányiak jövé(ne)k hozzám Nagy injurialtatások van Vár-béli Hochmán Ajzendrott Uramtól [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1769: Dobolyi nyavalyás Bálint nem tudom Tutorsága alatt légyene vagy sem, szolgál hivatalban mindazáltal, szolgál hivatalban mindazáltal nincsen, mert nem arra vall. [Ne; DobLev. II/408. 7b Ioannes Feltoti (86) ns civis vall.]. 1801: Valóe hogy az oltától fogva vason szolgáltatnya az el fogato a maga Udvarában ezen Nyavalyás katonánét ... és hányszor Korbátsoltatta s verette meg? [Erdősztyörgy MT; WH vk].

6. hitvány; alávaló; ticálos, nemernic; niederträchtig, schuftig. 1614: 1595 Szent György-napi gyűlésben Fejérvárat végezének articulust az szegény sabbatariusok^a ellen, hogy persequalják őket. Azkinek persecutióját Mindszenti Benedek, ki akkor udvarhelyi főkapitán vala, el is kezdé de az Isten nem bocsátá őtet abban elő, hogy azokban vérebened kedve teljék, mert úgy eszté veszé a religio persecutiójának és inquisitiójának, hogy azután nem lehe a nyavalyás embernek soha néki módja a religio persecutiójában [BTN² 42–3. — "Szombatosok"]. 1657: Gavrilas meg is házasodék és vötte vala Imrefi Mihálynét Zólyomi Erzsébetet, ki nyavalyás rossz erkölcsű asszonyállat vala [KemÖn. 140]. 1720: az Aszany ő Nga Arany Fülben valójat nem készítette el az nyavalyas vén öttves [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ból].

7. szégyenteljes; rusinos; schmachvoll. 1597: Herczeg Gasparne Calara wallia bezelgetek wala Chizar Peternewel monda, hogi Bizony az zegeny veres Pal soha sem engemet sem mast nem haborított volna mert tudgia nyawalias vetkét [Kv; Tjk VI/1. 75].

II. /n 1. szűkölködő/szegénységben élő ember/közösség; om sárac/amárit, colectivitate sáracă; notleidender/armen Mensch, notleidende/in Armut lebende Gemeinschaft. 1621: wéottek^a ezért patkot vyat fel Nro 83. chiak hat penzre tudua(n) niavaliasok, hogy inkab megh fizessen nekik [Kv; Szám. 15b/XI. 207. — "A kovácsok"]. 1629: sokszor buult nyavalyas hogy penzert firtattak [Kv; Tjk VII/3. 34]. 1652: Munera Balog' Peter mind(en) Uy esztendeob(en) egy, egy Tallert veót a' Falun rajtok; de az eleót soha sem volt, az mellyet felette sajnál(na)k nyaualyasok [Visa K; GyU 137]. 1695: Várom Ura(m) en is aláz(a)t(osa)n Kld dispositióját, az iránt a' Belgium(ban) Tanulo becsull(ete)s Ifjú iránt mivel igen szorgaszat nyavalyás, ha valami beneficiumat szerezhetné néki, mint hogy igen meg szűkölt [Kv; BK. Sz. Némethi Samuel Bethlen Gergelyhez]. 1736: Cserép edényeket tsinálnak^a Tutajokat hordnak el adni, és ezekrel gyámolgattyák Nyavalyások életüket [CU. — "A jö-ok].

2. szerencsétlen (nehéz helyzetben levő) ember; nenorocit, nevoias; unglücklicher Mensch. 1572: Kerem keg:

mynth zerelmes Bizoth Komam vramoth hogy te keg ez en Jobagyomnak igassagath megh erthwen cyelekeggyek wgy keg: hogy ne nyomokoggyek meg nyavalyas, ne fogyatkozok meg [Kv; BesztLt 3704 Paulus Banfy lossonzhy de mogyoro Gr. Dawm besz-i bírőhoz]. 1640: Iuvon Popa En az pap az olah Irastis Csak Sillabikalia(!) elegh olvashatta Jobbagy fiu mostan tanulgatna niavalias [UC 14/48. 50]. 1659: Megadák az levelet, az melyekben az szegény Szabó Gergely uram nekünk Tatárországból küldött levelei voltak. Értjük nyavalyásnak miben legyen dolga, de az, a mint látom, rendkívül való rettenetes summa pénz tizenkétezer tallér a sancza [TML I, 349 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1702: sohova a' mű szegény eleink nem appellálhattanak kénszerítettek nyavalyások fejet hajtani; mert ... halálos dolgokkal fenyegették őket; hogy kit fel nyársolnak kit fel akasztanak bennük [Torockó; TLev. 4/3. 2b]. 1716: ugian bídösis volt nyavalyás az rutságtól [Nagyida K; Told. 22]. 1721: Bukur edgy vad kecske erős helljekről való ki hozásában meg romlott, és mind vért pök njavalyás [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

3. (együttérzés kif.) szegény/sajnálatra méltó ember; (pénte exprimarea compătîmirii) sárman; (zum Ausdruck des Mitgeföhls) armer/bedauernswerter Mensch. 1569: Azert kegdet mostis kerem ez w felge jobagyath kgmed elegyesse meg az w hyty zerenth Hyzem hog Nem eskwdnek zegeny Nyawalias ha annyra walo kara Nem wolna [Görgény MT; BesztLt 81 G. Aknay prov. Arcis georgen a besz-i bírőhoz]. 1598: Balogdi farkas wallia. Aminemew zerenchtlenessgh es nyawalia az zegeny Zekeli Andrason volt panazolkodot nyawalias hogi az rokony keozzewl sehol chiak egi attiafia sinchen [Kv; Tjk V/1. 123]. 1653: én szerzettem ki Ozdi Uramtól azokat az aranjokat, kére nyavalyás vagy két szoval declarálnám Ngd(na)k, hogy ez gyanoságh alol Urunknál s Ngodnál is fel szabadulna eó kglme [Kv; CartTr II Casp. Veres Marti past. eccl. orth. lev.]. 1677: Feleségemnek írott levelemet, kérem édes Uram, küldje el sietséggel, hadd vehessem nyavalyásnak válaszáat [TML VII, 362 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. 1682: de ha szinten azokat a difficultasokat ki szedték volna holt ember utan vagion az dologh eó niavalias immar az Temetőből visza nem ió annak rectificatiojara [Kv; RDL I. 161]. 1704: Ma vala nyavalyás Bethlen Miklósné asszonyom is itt fenn az uraknál, holott eleget siránkozik nyavalyás az ura mellett [WIN I, 114]. 1766: Meg hála szegény Ugiron Jósepp Bátyám; mit tsinálunk a' Szegény Gyermekekivel, kedvetlen Relatiokat hallottam nyavalyásokról [Mv; Told. 5]. 1778: A szegény Pattaki Ádám szerdán fennjárt, esziben sem jutott nyavalyásnak, hogy meghal [RettE 388].

4. hitvány/alávaló ember; ticálos, nemernic; Niederträchtige(r). 1775: Haszontalan görbe, sovány kis vénasszony, soha jóba nem igyekezett nyavalyás, hanem mind efféle hiábanvalóságokban [RettE 358].

Szk: ~nak szid. 1812: Mihály Pavel Panaszszá felvették a' Majorosné ellen hogy reszegesnek, Miselnek Nyavoljásnak, és egyébb szájjára járo motskolo szokkal szidta [Petrilla H; JF 36 Prot. 21].

5. hitvány, értéktelen pénz; bani fără valoare; wertlos Geld. 1723: bizonyoson esett értésemre hogi az ola zlotot ujjobban limitálni fogják le huzván nyavalyásról az más garast is arra való nézve jobbnak itiltem edgy kevés ideig várakozni, mint sem az Ur kárt vallyon benne [Darlac KK; ApLt I gr. Haller János lev.].

nyavalyáskodás szűkölködés; mizerie, sáracie; Entbehrung, Notlage. 1796: ezen viszontagságai 's nyavalyáskodásai között is tudtomra semmit is el-nem idegenítvén én nem Tékozlonak, hanem meg tarto és takarékos életű embernek tartom [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4].

nyavalyásság (állatról) betegség; (despre animale) stare bolnăvicioasă; (Tier) Kränklichkeit, Siechtum. 1672: ez I megmondotta az Czigányok(nak) kik az Czerében interesatusok voltak az Lonak nyavalyásságát mind penigh hogy nem felett feölle [Kv; Tjk XI/1. 172].

nyavalyásul 1. betegesen; suferind, bolnăvicios; kränklich. 1662: Balling János, a munkácsi kapitány a köszvény miatt igen nyavalyásul volna, úgy, hogy székben kényszerítetné magát hordoztatni [SKr 233].

2. nyomorultul; (in mod) jalnic; elend. 1615/1616: Juhos Janos Uram jelente ... hogy az Colosi praedicator törüenyel keresne, negy Esztendőtol fogvan valo Sovarol, kit mint ha az meg holt nyavalyásul el vezett Fejedelem" deputalt volna [Gyf; RDL I. 100. — "Báthori Gábor]. 1662: (Báthori András) futva szalasztatván a csiki havasokon valami székelyektől nyavalyásul megöletvén, boldogtalanul kényszerítettett vala életét elvégezni [SKr 84]. — L. még SKr 161.

nyavalyatörés epilepszia, rángógörcs; epilepsie; Fallsucht. 1722: tudgyae az Tanu hogy ez így történt az nyavaja törés rea juven felen esven úgy ütötte meg valamiben az orcaizat, s abból esett rajta azon kis Sebecske [Kük.; Szentk. vk]. 1759: az Aszonj eő Nga nem mért az Gyermekeknek Semmit bé adni, hanem az étzaka, az mikor olyan hosazon volt az változása egy kis nyavalya törés ellen valo port adott eő Nga álkermessel [M.csesztve AF; Ks Mikess Antal lev.]. 1768: a nyavalya törés rea jöven úgy öszve rontotta a nyavallya törés hogy a derekais kette tört az valla is leset kiment helyiből [Uraj MT; Berz. 14. XIV/7]. 1788: Nagy Istvan meg holt nyavaja törésbe eletenek negyedik holnapjába [Györgyfa K; RAK 6]. 1795: a nyavaja törés érvén az öszen a Feleségét mind addig fekütt meg azon Nyavalyában meg is holt [Elekes AF; BK]. 1814: (Nagy) Agnes. Holt meg 14 Esztendő korában Nyavalya Törésben [Burbánosbuda K; RAK 89]. 1831: Fodor Péterné a Léányát a gerendára fell-akasztatta volna; s úgy Verte volna meg; s ha Fodor Péterné eként bánt Léányával meg eshetett hogy Nyavallya törésit abból kaphatta [Torda; TVLt Köz. ir. Nahájmél(!) Károlyné Lajos Borbára (24) vall.]. 1852: Megholt Kováts Kata 65 éves nyavaja törésbe [Má-kó K; RAK 40].

Szk: ~be esik. 1768/1771: két gyermekem volt s azok annyok állapottján meg ijedvén nyavaja törésben este(ne)k, s meg holtanak [Bukuresd H; Ks 114. 61. 41].

nyavalyatörés-forma epilepsziára emlékeztető betegség; boală asemănătoare cu epilepsie; Art Fallsucht. 1799: egy Káli Aniska nevezetű Léánynak, változása lett volna, de nem olyan Nyavallya törés forma volt, mint más Nyavallya rontokon szokott lenni [Marossztkirály MT; Berz. 9. 74].

nyavalyatörő I. mn epilepsziás; epileptic; fallsüchtig. 1770: fel Enyedi Nyavalya törő Asszony [Gyalu K; RAK 201].

II. fn epilepsziás beteg; persoană epileptică; Epileptiker. 1776: (Publicaltam) Egy Kolosv. Szegedi nevű Nyavalyatörő [Gyalu K; RAK 201].

nyavalyatörés epilepsziás; epileptic; fallsüchtig. 1846: Zsoldos István ... 24 éves ... ottan ottan nyavalyatörő [DLT 1200 nyomt. ki]. 1863: (Meghalt) Szerentsélen Nyavaja törő Ujvári Kiso 37. éves korába [Damos K; RAK 194].

nyavalygó küszködő, bajoskodó; care se zbate; ringend. 1780: az fel szabadított három Gazdákatis Comissionaliter méltóztassanak az Articulushoz szoritani, úgy minket a törvénytelenések miatt nyavalygó Birákat mi tevők légyünk, kégyes válasszakban utasítani [Torockó; TLev. 9/16].

nyavalyog betegeskedik; a boli, a fi bolnav mereu; kränklich sein. 1722: En mégis nyavalygok, mindazáltal úgy tettik jobbacskán vagjok, ennémis, de ha esze(m) kívált estve jocsán, azonnal forroságban és testem(ne)k peségést experialam [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1852: Kicsi Titl mostis mindegyre nyavalyog, vagy hasa megy, vagy hideg leli [Kv; Pk 7].

nyávogás nyöszörgés; scincet; Wimmern. 1741: Hallottam Katicza nevű akkori frajtól, hogy ő hallotta azon gyermeknek nyávogását, avagy sírását [Sámsond MT; Ks 184. LXXXVIII].

nyeg, nyög 1. betegség/kin miatt panaszos hangot ad; a geme; ächzen, stöhnen. 1584: Kerekes Istwan es felesége Ersebet valliak, Egy haznal lakunk vala ez sos Ianosnewal, Egkor az leania a' zemet birone effelikorth hozza(m) leowe, ky hywa es hat az Annia a' fogoly Azony chupa Mezitelen fezik, es semmy lelket Nem erzewnk benne hane(m) hat Masnap Niolcz orakort fel keolt es igen Niegh vala [Kv; Tjk IV/1. 246]. 1585: Theremy Janos vallia, Es Bakos Casparis hogy Zent leorincz napia zereda(n) vala Regenbe a' sokadalom, meg betegedek az sokadalom eleodede(n) a' czeledy Nag Mate, es igen kené ez olah Mihaly, Azon eyel mind Nyege [Kv; i.h. 518]. 1591: vgi wte az Jermeket az Swtetben, hogy mindgiarast kezde niegni az giermek [Kv; Tjk V/1. 55]. 1640: Immár leszen hat eszten-deje, mikor én Kolozsvárra mennék. Ez az fogoly Báthori Anna egy úton jött velünk, de ő más szekeren volt. Láttam azt, hogy beteg volt, nyegett az szekéruon [Mv; MvLt 291. 233 átirásban]. 1649: Hallotta(m) az czietepatet, kialtast, es oda menue(n) lata(m) hogy egyk kurta(n) ot fekszik es nyegh vala [Kv; Tjk VIII/4. 434]. 1788: ha beteg nyegien [Dés; DLT]. 1794: nyegett, jajgatott és még Orvos Asszony is hivatott Maksárol és magát orvosoltatta [Eresztevény Hsz; HSzjP Oláh Anna Besenyőn lako (27) lib. vall.]. 1806: de mit tehetek egjebet, nyögnem kell ... szenvednem kell [Ádamos KK; Pk 5]. — L. még Retté 260.

2. (állat) fájdalommal hangot ad; (despre animale) a geme; scinci; wimmern. 1583: Veres Lukach vallia, Delkor Menek az eppel peter Maioaraba halla(m) Az estalloba A' Niegest, es mingiarast be fűtek, Latam hog az eggik pogachas eőkeor igen Nieg es fel Nem kelhet [Kv; Tjk IV/1. 185]. 1716: Láttam hogy két Lovas annyira nyargodozot az Karacsonfalvi also forduloban hogy ugyan nyeget az Lo [Karacsonfva MT; Told. 76].

3. ~i a helyét fájlalja (a verés) helyét; a se văita/a geme de durere (in urma bătăii primitive); (an der Stelle des Schlags) Schmerzen verspüren. 1570: Kegdnok Nem hog' panaszlanek, kegték kett drabantia eg' Jobagiomatth megh fogtak, kezett kett heljen keoteottek hattra, Jo falka feoldigh wg' wittek, ott erszenyett el szoggattak mynd penzesteol

szekerczeyett el wettek Eomagatt le wontak, annyra weztek, mostis nyeogi a helyett [Nagysajó BN; BesztLt 72].

4. *átv* keservesen szenved vmi miatt; a suferi/plinge amarnic (din cauza ...); wegen einer Sache bitterlich leiden. 1660: Itt az fejedelem minden jóindulatot impediált és elbontott, az szegény ország nyög csak és várja az sülykot [TML I, 565 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — "Barcsai Ákos". 1662: Melly szenvedhetetlen rút dolog volna, ha mi itthon nem sírnánk, nem nyegnénk az apostol intése szerint [SKr 699–700]. 1711: A bécsi udvar Josika Gábort denominálja, aki noha maga személyiben emberséges, jámbor úriember, de arra a hivatalra teljességgel alkalmatlan, érzi is a szegény ország nagy kárával, de nem tehet rolla, csak hallgatni s nyegni kell [CsH 465]. 1782: Mellj igasságos Jusában esett meg Karosittatasát eddig az Atyafisagos Szeretnek fel állásáért illj hosszszas ideig turte s nyegte a Méltóságos Baroniszsa Exponens Aszszony ő Nagysága [Kv; JHb V/9]. 1786: az Thoroczkai Lakosak hallattam hogy zugaladtak terhes szolgálattyak iránt, de ugyan tsak nyögve végben vitték [Torockó; TLev. 4/13. 34]. 1809: azon Haza és Atyafiui szeretetből s szánakazásból tett Segedelmekből idővel terhes Adozás következet, melynek sulya alatt mű Hajdani Praedecessoraink ős tös gyökeres Székely Successori nyögünk nem tsak, sött egyéb és tsak Parasztokat illető onusakra Praestatiokra szorittatunk [Asz; Borb. II].

Szk: *adósság terhe alatt* ~. 1826: ma is a Néhai Férjem adósságainak terhek alatt nyögök [Ne; DobLev. V/1114. 5b] * *adózás alatt* ~. 1662: Istennek hála, annyink volt, hogy a mi országlásunk alatt sem az ezüst pohárokat szászoktól, sem feleségektől melleken függő kőönttyűjekeket hittel adóban ki nem vöttük, nemesség, székelység adózás alatt nem nyegett [SKr 465] * *alattomban* ~. 1710: Senki nyilván nem mervén szólni olyan szerencsés hadakozásában a császárnak, hanem alattomban nyegtenek s fohász-kodtanak [CsH 206] * *vki igája alatt* ~. 1664: Meg mondhatja Kegyelmed nekik, hogy ha kételen lészek az megindulásra, azért ne nehezteljenek, se az országot ne háborgassák, mert tudják, ki igája alatt nyegünk [TML III, 149 a fej. Teleki Mihályhoz].

Sz. 1703: Istennek hála testem meg vekany egesség(en) nyugszik, de mint az társától meg fosztatott Gerlicze galamb egyedül nyög es szomorkodik, így énnkemis egyes-egyedül lévén Szivem bánkodik [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.].

nyegdegélő, nyögdegélő keservesen szenvedő; care se vaetă/tinguiește; bitterlich ächzend/stöhnend. 1817: ezen mostani el nyomorodott és Nagy Inségben nyögdegélő egész országunkkat köz Gabonátlanágomnak ki potlása véget én is batorokodom Instálni [Vaja MT; Told. 42].

nyegés, nyögés 1. fájdalmat kifejező hang; geamăt; Geächze/stöhne. 1583: Veres Lukach vallia halla(m) Az estalloba A' Niegest, es mingiarast be fűtek [Kv; TJK IV/1. 185. — A teljesebb szöveg *nyeg* 2. al.]. 1669: Már az sok nyögést elüvnán curáltatni is akarnók magunkat [TML IV, 567 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1716: igen nehezen, nagy erővel, es nyegéssel vízellet szegény [Nagyida K; Told. 22]. 1744: (Szakáts Filepet) kegyetlenül meg verték volt melynek fájdalmát hallottam hogy it hordozta nagy nyegéssel [Gycke K; Ks]. 1774: tőkéletlenül a kertbe félen menvén tejedet ki fejtet, nagy nyögéssel jajgatással elé menvén hogy a kisded tejet ne kapjon s láttassék tejed nem

lenni az Aszszony előtt sőt nyegésid s jajgatásid között félen fordúlván nevetél [Msz; BetLt 7].

2. *átv* panaszkodás; vaitare; Klage. 1662: Jenő várának török kézbe való esése, az ország népének keserves rab-ság alatt való nyögése igen siralmasan adják előnkbe [SKr 576. — "Az ország helyzetét". 1665: Az Isten, Uram, minket megvert; csak az nagy siralmas nyegés az mi dolgunk [TML III, 500 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: ki ismer s tud engemet az én testemben, úgy, amint vagyok, hanem ha post longam experientiam, azaz: sok temetés, sok nyögés után [BÖn. 511]. 1768 k.: a mi életünket is sok keserves nyögésekkel és sohajtásokkal a Terhek alatt le görbedve keressük [Told. 5a].

nyeghet 1. betegség/kín miatt panaszos hangot adhat; a putea geme; ächzen/stöhnen können. 1808: A beteg, ha nyeghet legalább képzelődésébe ott van, hogy azzal könnyebűl [ÚjFE 14].

2. *átv* panaszkodhat; a putea văita; klagen können. 1634: megh busita Czikor Georgy, de bizony olliánt mon-dok, hogy az migh el, nyeghet utanna [Mv; MvLt 291. 12a].

nyegőc 1. áru; marfă; Ware. 1831: A. Járai Nyegőtzás Örmény Ifj. Dávid Antal a' mi kevés pénzé volt azt meg itta, és el kártyázta, s ezen keserűségéért a' Feleségének egy butszu levelet küldett azt egyik Creditora Kereskedő Dávid Jakab meg tudta, és hozzám jött, s kért engemet, hogy a' mi kevés nyegőtzá van, azt Sequestráltassam [A.jára TA; TLT Köz. ir. 403 Csikaptlocai Lázár Antal szb kezé-vel].

2. szatócs; bácan; Krämer. 1769: valami Gyergyai nyigotz örmény oda menvén a lora riá ismére [Nagyercse MT; Told. 3a].

nyegőcás szatócs; bácan; Krämer. 1831: A. Járai Nyegőtzás Örmény Ifj. Dávid Antalnak a' Tks Tiszttséghez bé nyujtott ... instantiájára ezekben tészem meg magam feleletetem(!) [A.jára TA; TLT Köz. ir. 403 Csikaptlocai Lázár Antal szb kezével].

Ha. 1840: nyihocás [Mv; EMLt].

? nyegocírás eladás; vinzare; Verkauf. 1824: a' Váradi ház nyegoczirásából semmi sem lett ... tehát a' Ház ez uttal el nem is adatik [Kv; Mk gr. Rhédei Ádám lev.].

nyegőcoskodik üzletel; a face nego; Geschäfte machen. 1790: a' Szabóné minden tehetségét, a' mely még volt, árukba veré, ki-fogada egy nagy házat, kereskedésre adá magát, és egyik fiával járt széljel (nyegőtzoskodott) a' városokra és vásárookra az ő portékáinak el-adattatások végett [Andrád, An. II, 151–2].

nyegő, nyögő 1. betegség/kín miatt panaszos hangot adó; care geme; ächzend, stöhnend. 1710 k.: reggel az inasim mutatának az ablakom alatt egy sebes, szegény, nyögő székelyt [BÖn. 765]. 1794: látom, hogy ... hoznak két véres, karakkal hátra kötözött nyegő embereket [Somlyó Sz; BfN dobozott anyag VI]. 1879: Az öreg Mentovich egészen jobban volt, iskolába járt, a kaszinóba Csak 3 óráig volt nehéz beteg, nyögő sohajtózó beteg, ki hitte, hogy meg kell halnia [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhoz].

2. *átv* vmi miatt keservesen szenvedő; care suferă amar-nic de ...; wegen etw. bitterlich leidend. 1662: más értelem-

mel érti és érzi is keze alatt keservesen nyögő, megromlott nemzetünk felettébb való magyarságát [SKr 475]. 1678: az lelki szabadságtalanságnak terhes igája alatt már régől fogvást siralmasan nyegő magyar haza s nemzet sorsának megörvösülésében sokat fáradozott s munkálkodott Nagyságtok [TML VIII, 63 Teleki Mihály az erdélyi tanácsurakhoz]. 1841: az ily átalak által nem láthatott s okát meg nem fogható s mai napig sem tudó szoros körülállások nehéz igája alatt nyögő abrugfalvi, bucsui és kerpenyesi hív jobbágyai Felségednek földre borulva a legnagyobb hódoló aláztossággal esedeznek Felséged szent trónusa előtt [VKp 62].

Szk: *iga alatt* ~. 1808: Régtől fogva iga alatt nyögő Nemzetünk nem olyan el metsevézett indulatu, hogy ne érezné Nemes eredetét [Kemény, CollMss Tom. XXX Varia XII].

3. ~ *gerlice* búz gerlice; turturea amáritá; traurige Turteltaube. 1727: egy kalitka egy nyögő gerlicze benne [Gyalu K; BfN Gyalui cs.].

nyegődő nyögődcselő; gemátor; stöhnend. 1748: mind a' Veszekedés előtt, mind azután olyan nyögődő szüle volt* [Marossztkirály AF; Told. 56. — *A beteg asszony].

nyegyēja ünnepség; nedeje; Fest. 1759: Popa Nyikulának az lova ó szerint eset Pünköszt első Napján estve veszett el, a melly napis a régi ritus szerint falunkban Njegyēja Celebráltván Sztrancz Péteris vellem alkanyotig ott mulattott [Bulzest H; Ks 101].

nyekeg össze-vissza beszél; a vorbi alandala/confuz; durcheinanderreden. 1841: a bírói meg győződésig bizonyosra mutató tisztá körülülmény az hogy a tsikom lába átalak futamtatásból, és nem mint ók* nyekegtek, — a kövek közötti jukba^b [Dés; DLt 1541. — *A vallók. ^bTollban maradt: tört el].

nyel *átv* is lenyel; a inghiți; verschlucken. 1806: senkiért, és senkitől olyl vastag dosisokat nem nyeltem, mint Ngórdt méltatlanul, G Kornis Imrétől [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. 1836: ezzelis nyögődni kell s nyelni a bosszúságot [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjamin lev.]. 1850 k.: A' Papi házra a' kemény készült 1841e Juniusba, sok füstöt nyeltem Házm népevel míg el készült [Szucság K; RKAk 97].

nyél 1. coadă, miner; Stiel. 1560: Egy teórók Bwzgany az nyele Ezwstos keöz [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1574: Thorma Janos zolgaya szepregj Pal, az en hitem zerent ezt vallom eg hittwa(n) sekerce vala nala(m) Azt kapa vg vte hozza, az keo falt talala, ketteo torek az nyele [Kv; TJK III/3. 386c]. 1588: 10 July Istwan Kowachyal Chinaltattam 4 Kazzat fiztettem d. 80 veottem az 4 Kazahoz 2 Torozkoy wassat d. 50 ... veottem az Kazaknak . Nyelnek 6 fenyeo Rudat ... d. 14 [Kv; Szám. 4/III. 22]. 1597: Ifiabik Zigiarto Balint ... wallia ... vgi ewte Sarkeozy az chiakannyal hagi vgian pozdorjazik wala az bot nyele [Kv; TJK VI/1. 29]. 1599: Azt ne(m) tagado(m) az chakany nyeleuel ythetem egyzer uagy ketzer [UszT 14/45]. 1633: Tiz ezeóst kалан regy forma aranyas az Nyele gombos [Ks Vessellini Kata kel. Zanthay Ferenc keze írása]. 1714: Török Bozdogan, a' Markolatja és a' Nyelének felső része ezüstös Virágokkal ki rakott fl. Hung 9 [AH 6]. 1733: az földön az fejsze nyelével ugy döföldött, mely mia megis kell halnom [Kézdisztlélek

Hsz; HSzjP Szász Bálint (46) pp vall.]. 1745: Csimponjer David közölitvén az Felesége, az fejsze njelivel hozzá tsopot [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1798/1821: egy óz láb forma nyelre tsinált Kalán 12 próbás [Kv; Pk 5]. 1824: Egy tsap-béverő vas Kalapáts nyelestől [Kv; BetLt 2].

Szk: ~ *nélkül való* nyeletlen. 1667: Nyel nélkül való fejszek nro 13 [UF II, 338]. 1673: Njell nélkül való ujj ráspolj nro 33 [Fog.; i.h. 539]. 1711: 1 Öreg nyel nélkül való furo —/190 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1787: Egy nyel nélkül való Eszti ke Dr. 6 [Mv; MvLev. Csizsár György hagy. 5] * *aranyozott* ~. 1576: Wagon yo wastagh kалан tyzon eoth, kynek Aranyazoth Nyely, kynek nem [Szamosfva K; JHbK XVIII/7] * *iratos* ~. 1614: Egi darda iratos niel [Kv; RDL I. 96a Andreas Junck kezével] * *kristályomos* ~. 1714: Korbatsotska het szegletes Kristaljomos nyelével, mind a' ket végén arannyal borított [AH 36] * *vkí kapja nyelének emelésével repellál* felemelt kapanyéllal tiltakozik vmi ellen. 1759: a' közelebb mult Hólnapba jötenek volt ki a' Falu közönséges Földeit osztott Commissarius Urak ... Marusán Gávriila ... állot eleibe, a nevezett Rudas Embernek, és a' Kapája Nyelének emelésével repellál [Árpástó SzD; BK. Füldrán Márkuj (44) és J. Szász (35) zs vall.].

Sz: *más nyélbe üttetik vmi*. 1722: Ha ugyan más nyelben üttetnék á Dominium(na)k dolga, konnyú volna az olljateknokat Coercealni [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] * *veszett fejszének forduljon (meg) a nyele*. 1669: az mi sok kárvallásinkhoz s költséginkhez képest bizony nem derék gratia*, de veszett fejszének forduljon meg csak nyele [TML IV, 462 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — *A fej-től ígért pénz-adomány]. 1710 k.: Meg szorítottam* annak okáért hogj veszett fejszének hacsak nyeleis forduljlon [CsV. — *Az adósságért]. 1763: (Ha a szolgálégény) Natsádnál marad talám Veszett Fejszének nyele nékem is tsak meg fordulna [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.].

2. alsó kar; antebra; Unterarm. 1796: Gitzi Jósi Czepusával énnkem Pap luonnak a' Kezemet eltörte a nyeléb(en) [Mocs K; Eszt-Mk].

Szk: *keze nyele*. 1736: Igen viselték azelőtt mind az aszszonyok mind az leányok, mind belső kis ingen, mind az külső ingen is sürűn egészen mindenütt megrakva rézből csinált igen apró, mint egy lencse szemnyi islógokat egy ingre afféle apró islog két-három ezer is reá volt rakva s varrva; az olyan ing is a könyökiig bőv volt, azon alól a keze nyeliig szűk, azt hitták síp ujju ingnek [MetTr 342]. 1796: Tkts Csernátóni Ur(am) Czigányai Pap luonnak a' Keze nyelét elis törték [Mocs K; Eszt-Mk]. 1806: látzatott az ottan fekvő személljnek feje alá konyorított vastag keze nyele [Dés; DLt 250/1808]. 1847: a' bal keze nyele égés miatt forradásos [Dés; DLt 994].

nyeldekli nyelvőcső; esofag; Speiseröhre. 1778: A kiknek a' Torkok fáj, kivált ha a' Nyeldekliők fellýl van meg tagadva és tüzesülve, etzettel, meg elegyített és kevés soval, s' mézzel meg elegyített melegekse vizzel gyakran öblögetni a' szájokat, és a' Torkokat sokat használ [MvÁLT Mátyus, ConsSan. gub.].

nyelecske kis nyél; coadă mică, codiță; Stielchen. 1714: Kristaljomos Kalán, meg aranyozott ezüst nyeletskével Túrkes kövötskekkel ki rakott [AH 18].

nyeles nyéllel/fogantyúval készített; cu coadă; mit einem Stiel/Griff verfertigt. 1648: Egy vas szén vono nyeles [Ko-

mána F; UF I, 938]. 1679: Nád tolyo eles vas, egyik nyeles rámas nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72]. 1798/1821: Egy kisebb és egy nagyobb Kásztrólok nyelesek [Kv; Pk 5].

Szk: ~ *alabárd*. 1665: Njeles alabard no. 4 [Fog.; UF II, 313] * ~ *ásó*. 1665: Nyeles aso no. 21 [Fog.; UF II, 313]. 1679: Magyar orszagi forma, ighen viseltet, nyeles aso 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 78] * ~ *buda* nyeles ágytál. 1793: egy nyeles Buda beteg embernek, ki az ágyból nem kelhet fel [TL Conscr.] * ~ *fejsze*. 1665: Eörög nyeles fejsze no. 23 [Fog.; UF II, 313] * ~ *fűrő*. 1807: 15 Nyeles kitsiny furuk [Körtvélyfája MT; LLt] * ~ *kapa*. 1665: Njeles kapa no. 37 [Fog.; UF II, 313] * ~ *kasztról*. 1793: nyeles kerek Kasztról fedelestől 4 [TL Conscr.] * ~ *lándzsa*. 1665: Eörög nyeles lancia no. 40 [UF II, 313]. 1667: Nyeles lancia nor. 2 [i.h. 335]. 1673: Eörög nyeles lancia nro. 38 [i.h. 538] * ~ *lyukasztó*. 1741: Egy Nyeles Lyukasztó [Kv; TL 90 lak. szerszámok közt] * ~ *merengető sajtar*. 1656: 3 nyeles merengető (!) sajtar [UF II, 97] * ~ *merítő kupa*. 1681: Viztarto Czeber, merítő nyeles kupajával Nro 1 [Vh; VhU 509] * ~ *pöröly*. 1665: Eörög nyeles pörölj no. 1 [UF II, 314] * ~ *ráspoly*. 1812: Egy Lo körömhöz valo vásot nyeles ráspolly xr 6 [Mv; MvLev. Szabadi György hagy. 11] * ~ *sajtar*. 1679: Ló húgi hordo nyeles Sajtar nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 88] * ~ *serpenyő*. 1656: vagion 3 labon allo fadgyu olvaszto nieles karikas eoregh serpenyő [Fog.; UF II, 106] * ~ *sulyok*. 1679: vago(n) nyeles Sulyok no. 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 12] * ~ *szekerce*. 1679: nyeles Szekerce nro 1 [uo; i.h. 26] * ~ *szűrő*. 1848: Vas Edények Egy Nyeles Szűrő 1 [Szászkerked K; LLt] * ~ *vágó*. 1741: Egy nyeles Vágo [Kv; TL 90 lak. szerszámok közt] * ~ *vashorog*. 1656: Ezen pitvarban vagion nyeles has horogh nro 1 [Fog.; UF II, 158] * ~ *vasvilla*. 1636: Egy nyeles Vas uilla ér — f. — d. 20 [Kv; RDL I. 109] * ~ *veremvágó*. 1816: Hat nyeles, Három nyeletlen verem vágó [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] * ~ *véső*. 1616: Mostan azert ad Martonak egy rako chyakant haro(m) kaland es egyeb nielles vesszőkettis [Kv; RDL I. 101 Andreas Junck kezével] * *aranyos* ~. 1580: 8 Aranyos nieles kolanok gomb az vegen [MNY XXXV, 56].

nyeletlen nyél nélküli; fārā coadā; ohne Stiel. 1627: ket kiczin fwresz nyeletlen f — d. 12 [Kv; RDL I. 134]. 1656: Egy viaszas nyeletlen kupa [UF II, 113]. 1679: nyeletlen Uy vas aso nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 26]. 1681: vas Csákány, nyeletlen Nro 2 | Asó, kettei nyeletlen Nro 3 [Vh; VhU 558, 571]. 1787: Egy nyeletlen széles Táblaju kupa [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 5].

Szk: ~ *ásó*. 1618: Egy nyeletle(n) kopot assu tt. f. — d. 20 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junck kezével]. 1782: Rosz nyeletlen aso [Mezősámsond MT; Berz. 5. 42. S. 84] * ~ *kapa*. 1665: Nyeletlen kapa no. 20 [Fog.; UF II, 313]. 1679: nyeletlen Uy kapa nro. 12 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 26] * ~ *nagypöröly*. 1681: Nyeletlen nagi pöröly Nro 1 [Vh; VhU 555] * ~ *részserpenyő*. 1723: Egi hitván nyeletlen réz serpenyo [Ludvég K; Told. 29/7] * ~ *szekerce*. 1697: Egi nyeletlen szekerce [Borberek AF; Mk Urb. 5] * ~ *verő*. 1840: Egy nyeletlen verő hitván 25 xr [HSzj kovácsműszer al.].

nyelhet átv is lenyelhet; a putea inghiți; verschlucken können. 1811: A'kinek te hozzád nem jól áll a' mája, Olly

tselekedetit annak szemlélheted. És olyan szovait, hogy alig nyelheted [ÁrÉ 32]. 1816 u.: nyálát is elég nyelheti a szegény marha [KLev.].

nyelű vmilyen nyéllel készített; (fácút/prevázut) cu un anumit fel de coadă; mit irgendeinem Stiel verfertigt. 1681: Fejér csontból csinált nyelvű kés egi Tokb(an) Par 6 [Vh; VhU 539].

Szk: *csontos* ~. 1599: Zep János Hozot Crakaj Marhatt ... Chontos Nieleo keseket —//30 [Kv; Szám. 8/XIV. 27 Hj] * *dróttal tekert* ~. 1628: Egy tollas bot, drottal tekert nielw [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8] * *ezüstös* ~. 1711: 1 Buzogany ezüstös nyelvű es fejű 15/— [ApL 5 Apor Péter inv.]. 1734: Egy pár ezüstös nyelvű kés villástól tekerveny [Kv; Pk 6]. 1748: Találtattott 12 pár ezüstös nyelvű kés [Koronka MT; Told. 11/92]. 1803: Ezüstös nyelvű Bitsok [Szókeffa KK; UnVJk] * *fejér* ~. 1789: vásárlatt ... 1 fejer nyelvű bicskat [Mv; Berz. 7. 69/1] * *fekete* ~. 1746: Egy kés tok, egy tutczet fekete nyelvű késekkel [Vargyas U; DanielAd. 257]. 1768: Három pár fekete nyelvű Tot kés [Csikfva MT; Pf Bakos Józsefné lelt.] * *forgó* ~. 1840: Kovács műszerek

Egy forgo nyelvű Furu, eladatott 55 xr [HSzj forgónyelű-fűrő al.] * *gombos* ~. 1735: Egy Gombos nyelvű és egy öz Láb formájú két Kalánok [Kv körny.; RLt]. 1752 k.: Egy gombos nyelvű és egy öz láb forma kalán [Kv; RLt] * *gömbölyeg* ~. 1744: Gömbölyeg nyelvű régi ezüst kalánotska [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1798/1821: régi gömbölyeg nyelvű Kalán [Kv; Pk 5] * *gyöngyház* ~. 1699: Egy gyöngyház nyelvű patkolo verő [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 450]. 1749: Egy gyöngyház nyelvű kés [Kökös Hsz; SVJk] * *horgas* ~. 1802: Egy horgas nyelvű Vas petsenye alá valo [Ne; DobLev. IV/858. 8b] * *hosszú* ~. 1842: Egy hosszú nyelvű vas butyiko [Oprakersisora F; TSb 51] * *kurta* ~. 1831: vettem asztalok le seprésére egy kurta nyelvű kefe seprűt 50 xr [Torda; TVLt Nyugták] * *lapos* ~. 1700: jutat Sárának egy lapos nyelvű ezüst kalán [Ne; DobLev. I/50]. 1744: Lapos nyelvű ezüst régi vásott kalánkak 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * *merő* ~. 1693: Jankonak egy merő nyelvű ezüst Kalanocska [Ne; DobLev. I/38. 9]. 1747: Vigának egy merő nyelvű ezüst kalán [Kv; Pk 6] * *pléhes* ~. 1797: Pléhes nyelvű kés négy pár [Migen AF; DobLev. IV/777. 6] * *rakott* ~. 1599: Rakot Nieleo kesek | Gulay Istvan Hozot Rakot nieleo es Aranyos keseket —//84 [Kv; Szám. 8/XIV. 17, 42 Hj] * *rezes* ~. 1791: 10 Pár Régeni rezes nyelvű kés [Mv; MvLev.]. 1834: Nagy bitska rezes nyelvű 1 darab [HSzj bicska al.] * *rövid* ~. 1574: Veres Lenardt ezt valla Zeochy martony egy reouid Nyelw Zekerchet rant ky ewe megwl [Kv; Tjk III/3. 387]. 1757: Van egy rövid nyelvű Kapa [Kv; KCJk 124a] * *simá* ~. 1772: Ezüst 12 Pár Simma nyelvű kés [Egeres K; Ks] * *tekert* ~. 1622: Egy tekert nielleő kalan tt f. 1 [Kv; RDL I. 119] * *vassal tekert* ~. 1582: Michael Nag' fassus est vg haytanak hog a' foka a' karomon es az Nyele a' tharkom esek az wassal thekert Nyelw zekerczenek [Kv; Tjk IV/1. 100] * *zöld* ~. 1627: Renespurj zeöld nielw, Es Egieb elegi kesek [Kv; RDL I. 134].

Vö. a *csont-, ezüst-, ónnyelvi* címszókakl.

nyelv 1. limbá; Zunge. 1584: Ember Antal vallia hogy fazakas Boldisar felesége Nyelwet latta hogy meg feketült volt es Azt(is) hogy vert peőkeőt [Kv; Tjk IV/1. 215]. 1610: (Az alperes) Valamire ualo gondoltaban azzal feniegetett őtt nem lettemben hatta(m) megheg hogy az nyeluetmet ki

mechj [UiszT 32]. 1699: en a' magam földemei karaimat szemlélvén az A. ellene(m) kegyetlenül furialt rea(m) tamadt a' magam tulajdon földeme(n) szolgálai Jobbagyaval taglottak fojtogattak sőt az ujjas a' szajamba dugta, nyelvetem akartae ki huzni vagy penig torko(n) ragadasaba(n) hirtelensegebe(n) talalta oda tenni [Dés; Jk 294–5]. 1759: az midőn le akartunk volna takaradni jobbanis ell álmosodván az Gyermekek, azon szájocskája nyelve reszketése erősebben réa jött [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. 1768: a Papp kérdé: hát meg vagyon é most is azon nagy nyelved, melyel az minap reám nyelvelsz vala? viszont felele amaz: igen is meg vagyon jo Papp ezen szora meg haragudván Popa Vaszily szidni kezdé az Anyát Nonu Tominyagud mondván, hogy majd meg kurtábbitya nyelvit [Kato: K; Born. XL. 81 Dan Lázár (26) zs vall.]. 1847: A templom^a egyik oldalában van Népomuk sz. János drága ezüst öntetű siremléke; nyelvét kristály üvegbe zárva mutatják [Méhes 5. — "A prágai székesegyház]. 1851: Sala Farkas is tegnap eret vágatott magán mint ha nyelvét valami kis gúrtátska legyintette volna meg, alig tudott hebegni [Kv; Pk 7].

Szk: *~e hegyén szól.* 1806: Nyelve hegyin szókott szollani lepegőleg [DLT 824 nyomt. kl] * a szőrfereg rágia meg *~ét.* 1573: Angalit Zabackay filepne azt vallia hogi eo semmy zidalmot Nem hallot Katowl agostonra, hallotta hogi zapolodik volt Illemodon (!), Im azt keoltettek hogi az en fiam mynden penzert tyzet vezen azert myt az hazra keoltet, de Zeor fereg ragia meg Nelwet ky az keoltette, De senkit Nem Newezet [Kv; Tjk III/3. 86].

2. állati nyelv; limbá (de animal); (tierische) Zunge | táplálékul szolgáló állati nyelv; limbá (ca aliment); Zungen-speise. 1590: Vrnuk Cohnyara (!) veottem esmeg 8 nyelvet d. 16 [Kv; Szám. 4/XX. 23 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1672: legyen a' lato Mesteré minden marhának a' nyelve vagy a' vesék, akar 2. font Hus [Dés; Jk]. 1680 k.: vittek Kett vesit s az nyelvit [Utl]. 1739: (A) Mészárosaktól eo kegilmektől az inquantirizalt Comendans Urak minden Vago Marhak(na)k nyelveket Gratis kíványják s elis horgják [Nsz; Ks 91]. 1756: Mészár Székek tartoznak egy ki nyuzott ökörtől 5. font, tésztől 4. font hust, és mindenik(ne)k nyelvét ugy beleit az Udvarba be adni [Déva; Ks 94. 24. 3]. 1793: Az Apropokjai közül maradtak Drágba Gömbözt 7 Nyelv 3 [Drág K; JF 36 LevK 109]. 1798: Nagy nyomorúságba estünk a Szegény Szarvas Marhákra nézve ugy hogi egy némely Szegény két nap sem eszik, mert a Nyelveről a forraság mián mind le koppad a Bőr és az orráról [Mezőbodon TA; IB]. 1826: (A tehén) torka méreggel meg volt telve, 's nyelve szájaból hoszan és egyenesen kinyújtva talátatott [F.rákos U; Falujk 144 Barrabás Áron pap-not. kezével]. 1837: ezen Honap 5-kén vásárlatt és 6 án ki vágott két Sertésekől jött Majos 19 szál Nyelv kettő [Torda; TVLt Közig. ir. 39].

Szk: *~e töve.* 1796: Egy negy esztendő Barna Szörű Tulok(na)k Torok gyejka gyogyulhatatlan indult volt ugy hogi az Nyelve töve es gyükerei már is mind meg rodhattak volt [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. * *füstös ~.* 1758: Füstös nyelvekre Rf. 1 xr. 12 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 171a]. 1795: Fognak pedig a' Mészárszékekért Esztendei Árrendában Száz husz Rftot s 24 ~ huszon négy füstös Nyelvet adni [Déva; Ks 79. 25/17 1/4].

Sz. 1820: velle lett utozásom alkalmatosságával kérdezvén en; hat ugyan a' Báronétak hogi van? mert sokféle hirt hallok felölle, ezt mondá: ugy van, hogi ma holnap ki-re-

kesztetik az Udvarból, s én leszek ott a' Tisztartó, én parantsolok mindennek, én kérdem de hát miért? Mellyre felele: hoszsu az Ökörnek a Nyelve nem szolhat [Várfa TA: JHb 48 Budai Péter (42) fogadás vall.].

3. a nyelv mint a beszéd/nyelvbeli megnyilatkozás jelképe; limba ca simbol al vorbirii; Zunge als Symbol der Sprache. 1592: Miért hogi világosan az bizonsagokból meg teccik hogi Lukach ki Niari Martont zolgalta vranak feleséget gonoz elmebeol magához wgiehitette velle egi zalason lakot, egi hazba hált teneret chokolgatta, gonoz indulattiat nielueuel exprimalta [Kv; Tjk V/1. 207]. 1598/1635: En Köteluereo Lórinchy Zekely wasarhelyi maroszekben lako Emlékezem megh az en utolsó udómról halalomrol, hogi az vensegh es erotlensegh miat, halalomnak idejen nyelvennek valaminemű fogiatkozasa köetkezu(e)n az en imprudentia(m) miat, gyermekim közé kulomb kulomb igenetlensegh es uizza vonas ne következzek tezek testamentumat [Mv; APol. I. 68]. 1667: Adgiuk tuttara mindeneknek az kiknek illik quod lőnek mi előtünk kezesek Fogarasi Kerekes Miklosert ugjan Fogarasban lako nemes ez Vitezlő Boros István es Bóer Gaspár mind ketten husz husz forintigh, ea conditione hogi megh irt Kerekes Miklos ennek utanna jámbor lészén, eő Nagok meltosaga ellen se nyelvevel sem cselekedetivel nem vét [UF II, 346]. 1678: Nem dicsekedésből irom, de ifjú legény koromban is nyelvem miatt orczám nem igen pirula meg [TML VIII, 157 Haller János Teleki Mihályhoz]. 1680: Szilagyai Andras szolittattya Vigh Annat A Sz: Szeztől divortialtatni kívánok 1. Mert hűtlenül el hagyott. 2. Engedetle(n) 3. Ige(n) gonosz nyelve vago(n) [SzJk 150]. 1704: Jussón eszékbe kegyelmeteknek, hogi kegyelmek is, mint szintén én, pennája, nyelve és szerencséjére nézve olyan eleshető ember [WIN I, 176]. 1755: Kállo Istok ez nyelvben Rebegő [Zentelke K; BfN Zentelki cs.]. 1880: Kebli tanácsunk házos feleket békere intette Az aszszony korlátolja nyelvét, a férfi durva kitéréseit [M.bikal K; Rak 348].

Szk: *~én, eszén van.* 1574: En Salffy Anna leuen Jstennék fogsagaban es Ereős betegségben Azert zamon nieluemen Eszemen leuen tezek Illien Testamentomotho [Gyf; JHbK XXI/12] * *~én forgat.* 1660: tudom, sok ember azt forgatná nyelvén, hogi mostani szerencsétlenségéért idegenedtem el ő nagyságától [TML I, 523 Veér Mihály Teleki Mihályhoz] * *~én hordoz* terjeszt vmit. 1669: ő Nagyságok körül, ha mi oly dolgokat látok, hallok vagy írásban olvasok, az melyeket nem kelletik kimondani, azokat én is titokban tartom, nyelven imitt amott nem hordozom [UF II, 449] * *~én penget.* 1662: Ekképpen búcsú adatván nekik, ők mindazáltal is eloszolni nem akarván, fizetéseket ugyan szorgalmaztatják vala, melly hogi nem adatnék azon nagyon kezdvén dühösködni, s hogi az boerok volnának az ő árulójok, azt nyelveken pengetni, végre conspirálván egy nap Tergovistyan házokra ütven, egyuttal benne tizenhetet szabályra hánytak vala [SKr 334] * *~ére vesz.* 1665: bizonyítok Istennel, még csak gondolkodásomban sem volt, hogi se Kegyelmedet, annyival inkább országot vegyek pennámra vagy nyelvemre [TML III, 455 Kende Gábor Teleki Mihályhoz] * *~ét be/megfogja.* 1585: Anna zeucz Balintné vallia, Hallottam ezt hogi eled zida megh Az Azzony a, legent, mégh Az legheny monda ezt az Azzonnak The gonoz Azzony fogd be Az Nielwedet [Kv; Tjk IV/1. 473]. 1704: Az úr azt is izente, hogi Korda uramnak meghagyja, hogi az nyelvét megfogja [WIN I, 281] * *~ét veszleg tartja.* 1675: meginttettem, a nyelveket veszleg tartásák [TML

VII, 108–9 Vesselőnyi Pál Teleki Mihályhoz]. 1685: (Az asszony) kőte arra magat, hogy ennek utanna nyelvet vesztegh tartya, nem becsteleníti [Dés; Jk] * *~ével oktat.* 1623: Ha Istenteől magara bocsattattott Nyauaiak myatth tiztinek megh nem felelhet vgy a' mint keuanttattnek ... Egy Jo sereny Ertelmes Iffiu Embertt keressen maga mellé tarscia maga mellett tancicia oktassa Nyelueuel [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.] * *~vel izen* (élő)szóval izen. 1663: Levélben nem is irathatom mind, hanem Bucsí uramtól nyelvel is izentem [TML II, 458 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *~vel tudományt tesz.* 1568: teccet my nekwnk törűen zerent, hogy otues orban, az kotel zegesen el ne(m) maradoth, mert noha nelűel tudomant tōth, hogy o neky meg mas biraisai volna de azt Chyelekedetűel meg ne(m) tōkelete mert p(er)be erette ne(m) hitta [Kv; Tjk III/1. 178] * *~vel való követség.* 1568: Tyztelendeo Byro vram es Eskewth vraynk Zolgalatwnk Ayaniasanak vthanna. Nyelwel walo Keowetsiggel Bochyatottwk ktehez ez my Atyank fyat Eskewth polgar Tarsunkat Zekely Gergelt az kalmar es Egyeb kereskedeok dolgarol [Dés; BesztLt 61] * *~ akadozo ~.* 1820: könnyen meg esmértethetik dadago beszédéről, és gyakran akadozo nyelvéről [DLT nyomt. kl] * *egész ~én és eszén.* 1705: En Kézdí Széki Alsó Torjay Mihálcz Mihály senior halálomnak utolsó Orájához közelgetvén Alsó Torjay kedves Onokáimnak tészek egész nyelvemén, és eszemen lévően illyen Testamentomot [Altörja Hsz; Borb. II Nicolaus Márton Scholae Magister pp keze írása] * *egy ~én.* 1572: Az Reth dolgaban Illien bizonsag jeoue tizen niolcz egy nyeluen hogy wk tugiak hogy az a' Reth Sakfalwy feold [Szság; WLT] * *egy ~vel egy szájjal.* 1638: Erős hüttel meg Esküün Egi nieluel egy zajal minden czikkeljben ugian azont vallak az mint az moriczak [TSb 21] * *egyenlő ~vel* (és) *értelemmel/tanácsal.* 1589/XVII. sz. eleje: Megh halgatvan es helylen hagiuan az megh neuzet mestereknek köniörget, az mely Articulusokat irattanak, azokat teoleok be uéuen, megh haniuan vetuen, emendaluán, es az mi közönseges Varosi feleinknek iouara megh bōuituén, az farago es Rako kömives mestereknek örökös Priuilegiumara, egienlő nyeluel es értelemmel törűeny szerez meg itiluen, illienkeppen ki attuk örökeoswl, s meg allandoul [Kv; KōmCART. 2]. 1592: Wegheztek egienleo nyelwell tanachal meg változtathatlanul, Hogy valaki az lelkwel zitkozodik vagy hazanal vagy egieb heliekén, vagy feo vagy kichin rend lezen egy forintot vegienek raita [Kv; TanJk I/1. 175] * *(élő/eleven) ~ével* élőszóval. 1570: Heltay Gaspar vra(m) hithy zerent vailya hogi Az melj testamentum Lewelet eo Jrt, valamý azban vagion Jrwa Segeswary Damakos Beteg agiaban Elew nyelwewel ep elmeyewel zamlalta azokat Mind eleh [Kv; Tjk III/2. 131]. 1573: Eotthwes Antal vailia hogy Az mely Eyel meg holt volna Zitane ment oda ... az lean vont egi Ladat eleh valamý benne vagion Nelwiwel Kalachsitēnenek hatta [Kv; Tjk III/3. 240]. 1574: Ez testamentomot tōttem En zabad akaratom zerint Jleō nieluemmel [Gyf; JHbK XXI/12. 6]. 1579: eleo njelwewkel, minden kenzerites nelkwel, my eleottewnk illien wallast teonek [Búrjánosbuda K; JHbK XXIII/40]. 1583: Kozaruary annazzon feoldwaratt Jllen wallasth es protestatytott teon, Thwnya Jlyk, hogy az mynt eo meg hallotta volna, hogy Komornyk Myhal kynek eo az eo Leanyath hazos Tarswl attha volna, ky mastansag ez vilagbol magtalan mwltth volna ky Jstenetlen hamys es alnok vallas Testamenthom leweleth zeretth es Jratotth volna, az eo Newewel ... Annak okayrth eo ... Komornyk Myhalnak ez

fele hamysan zerzoott aal leweleth ...mynden Thōrweneben ellő Elewen Nelwewel Erōtlennē teon [SLt V. 13 Jmreh deak Papay a gyf-i kápt. hites not. kezével]. 1680/1785: Maros Koppáni Fosztó Sigmond Fosztó Klára Aszszony kezek bé adásával élő Nyelvekkel edgyező akarattal tōnek illy atyafiságos Contractust [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 270] * *ép elmjével ~ével.* 1707/1711: Mely Testamentum tetel mi előttünk es az mi jelen letünkben epp Elmejevel nyelueuel az megh emlitet szűleknek így folyvan attestalunk miis bona Fide rolla subscriptionkal es pecsetünkkel [Kv; JHbK LVIII/43] * *gonoszra veti ~ét.* 1710 k.: Ne engedd, édes Atyánk, hogy gonoszra vessük nyelvünket, elménket [Bim. 1014] * *Isten elvette a ~ét.* 1598: Veott volt fel Jmre deak az varos prokatora keoltsegere f 4 d — Nyauaias Nem tud szolny mert az Jsten ell wette Nyelueuth [Kv; Szám. 7/XVI. 96] * *jól szólható ~vel.* 1763: Szoboszlai Szabo János Vramot magát fenn járo egésséges állapotba tanalván, de Házás Társat Honesta Gerendi Kata Aszszonyt sullyos beteges fekvő ágyáb(an), kikis mind ketten mindazonáltal ép és jozon elmével jól szolható nyelvekkel lévően tōnek mi előttünk illyétén mutua Fassiot és meg másolhatatlan Testamentaria dispositiot [Kv; KvRLt VII. 23] * *kezében van a ~e ~?* 1585: Anna Zep Miklos zolgaloia vailia, Nem vala hon sem vram sem Azoniom hogy igy kezde bezelgetny Hagione ennek(m) Az Azzoniod Nyelwe vgmond kezembe vala, Es mostis ladambá zegesztem be [Kv; Tjk IV/1. 499] * *kézzele és ~vel való igaztétel.* 1675: az A kezével vett igazat az más Ember földén az mely kézzel és nyelvel való igaz tétel, tilalmaztatik [Kv; Tjk XII/1. 100] * *közönseges ~ közös megnyilatkozás.* 1589/XVII. sz. eleje: Az közönseges nyelue által választot Ceh Mesterek (igy!) ha nem akarának az tisztseges választasnak engedni, minden engedetlen Ceh mester mind annyszor az meny szer esztendeonként czelekeszi, tiz forinttal bwnntetessék engedelemnélkw [Kv; KōmCART. 14] * *megindul a ~e* (gyermek) beszélni kezd. 1790: sok gyermek két esztendő korába kezd járni, és akkor együtt a' nyelve is meg indulni [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.] * *megköti a ~ét.* 1570: Erzebet Keomyes Thamasne, Orsolya Aztalos Lérinchne ezt vailyak Mykor megh Jeot volna", Mond az Annynak, myert Myveltet azt Ne(m) kellett volna az en dolgomba atthnot (!) Magadat, es az en Nelwemet Megh kettőd, ha Myt Magatwl chelekettel fyzes erte [Kv; Tjk III/2. 102b. — "Rengő Anna] * *(ő) maga/önnön ~ével* saját szavával. 1584: eonneon nyelueuel zabad akarattya zerentt teon Jlylen vailast [Dés; DLT 211]. 1593: Jngemet meg kúruaztat volna, es en Az zott el halgatam veztegette(m) volna Leorinch georgeott teoruenhez zolitotta(m) az teoruennek vgj tecczek, mjert hogi Az teoruenj eleott, Az eo maga njelueuel meg tagagia, tiztessege(m) heljen vagion [Szentegyházsoláhfalu U; UszT]. 1599: az Actor c(on)tendal az gratianak expositioja ellen, es azt mongya hogy sinistre exponaltak az vetket holott nem Jellenttek megh kiwált keppen Bochy Georgy hogy az eo vranak Agyas hazatt stupralta megh gonoz paraznasagaul mely vetket magok nyelwewkel mgh vallottanak [Kv; Tjk VI/1. 372]. 1689: Deák Jánosnak maga nyelvével való sokszori kérdékönsége paráznaságával, és hazasági hitinek bontogatása constálván Feleségét Czinege Annokat Férjétől Deak Janostul divortiallya [SzJk 241] * *(ő) maga/önnön/tulajdon ~e vallása/vallástétele.* 1569/1571: andras mester mire keoteotte penig eo magat az eo twlaydon Nyelue vailasa es keotese zerint valo lewelbeol melybe az

kezessek newekis megh vagyön Irwa beoweo(n) megh ertethi kigmetek [Dés/Székelvászárhely, SLt XY. 24]. 1584: Myert hogy az Bizonsogok ige(n) Nilwan valok, seot az eo maga nyelwe vallasais bwnety ... teczik a' theorwennek hogy twz legien bwneteoie [Kv; TJK IV/1. 266]. 1591: mind az bizonsagokból, s mind az coneon nieluek vallasabol vilagoson megh teccik, hogi Bathor Simon, es zappanios Jstuan, eoltek megh Zeoleos Gaspart, és Kis Georginet [Kv; TJK V/1. 109]. 1637/1639: Grendely Georgj meszaros tartozik az maga nyelue uallasa szerent, harmincz kett forintal [Kv; RDL I. 111]. 1702: Minthog ez praesens Captivus Szilagyi Szappanos mihály Malefactornak edgy nehany rendbeli Lopogatasi, Ház és Lada fel veresi mint az N Banyai Tanacs leveleü, es egyeb terhes Circumstantiakból, annal inkább maga nyelwe vallas teteleü vilagoson Constál Tetzet az eo Felsege szekinek hogy ez praesens Captivus Malefactor ... fel akasztassek [Dés; Jk 323b] | Constal Tot Katának nyilva(n) valo paraznasaga s maga nyelwe vallasabol, mely ezer tanubizonság [SzJk 341] * *szabad ~ével*. 1586/1629: Egy feleoi Vitezleo Dobokai Imre Uram, mas feleol Kaszoni Ferencz Deak vram, az eo kegyeme vey ... szabad nyeluekkel, es szabad akarattyok szerint egyenleo keppen, Atyai, és fiui szeretettel viseltetuen, egymashoz, teonek my eleottunk ilyen vallast [Dob.; JHb III/30] * *szája ~én élőszóval*. 1806: az actor azt is hiteles bizonságokkal bizonyítja, hogy tizenhárom véka gabonával maradt adóssa az inctus, amelyet még az néhai édesannya szája nyelven megmondott, amely (k)i tetszik egy hiteles testimoniumból [Szárhely Cs; RSzF 241] * *száján és ~én halhat meg* halála előtt hagyakozhat. 1568: Margareta Consors Andrej Batyzy, Jurata fassa e(st) in hunc modum, Ezt hallottam hogy monta az zanto tamasne, ha zamon es nyeluemien halhatok meg, Ez leannyak (!) hagyom az hatulso hazat [Kv; TJK III/1. 159].

Sz. 1789: Nem el hiszem (igy!) hogy Nsgodnak telyes contentuma lehessen ebbe a székelv asszony gazdaszonságában(an), mert ha a kezeis olyan lenne mint a nyelwe, ugy sokat érne [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. *~e prókátora* kb. (közös véleményt kifejtő) megbízott; púrtátorul de civint al comunitájii; (gemeinsame Meinung darlegender) Beauftragter. 1588: Eo kgcme veottek eleo az Eottweos Andras magyarazattiat vrunk eleot melyet teot, hogy az Also tanach Nem ertene egyet seot zakadwa volna a' felseo tanachtol, Mely zot myert hogy bizosioson megh ertettenek, varosul az Also tanachtol, hogy Nem eó Akarattikból, Consensusukból monta volna ezt Eottweos Andras, es Nekik Nem Nyelwek procatorok leot volna [Kv; TanJk I/1. 76].

5. a nyelv mint a megszólás/beismerlés jelképe; limba ca simbol al birfelii; Zunge als Symbol der Nachrede/Schmähung. 1582: Themeswary Mihaly, Bota Istua(n), Capitanok, es Zekely Imreh Kadar Gergely hiteos tizedesek, hwteok vtan valliak Ezt bizosniat tuggiuk hogy Mikoron eoewe haborottak volna ez ket zemely, a' hagine Nyelwe miath Vala [Kv; TJK IV/1. 522]. 1635: Notariusne Azzonyom monda Aztalos Marthonnenak halgas jo Azzony, mert elegge forgaz az Biro házánál, miert forgok, kire monda az Notariusne az nyelvedert [Mv; MvLt 291. 53a]. 1656: az Jenei embereknek tudod az nyelvéket [TML I, 34 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1704: ma este felgyűlvén az urak felküldötték Haller István uramat a generálhoz, izenlvén, hogy nem javallják és illetlennek tartják asszonyemberrel mocskolódni, annál is inkább tudván nyelvét az asszonynak [WIN I, 140–1]. 1785 k.: Rébeka is tudja a falut jól róni,

Nyelvétől magadat alig tudod óni [EM XX, 504 Balás-kódex]. 1787: Levelemre ezen vegire siető Holnapnak 20dik Napján költ válaszodat barátságosan tiszteltem, melyből ez mostoha világot féklő irigy nyelvek miatt való szerencsétlenségedet keserű szemekkel szemléltem [Marosbogat AF; DobLev. III/126. 1a Szántó Sándor Mich. Péntek de Leményhez].

Szk: *~ében/nyelven hordoz vkit* gyaláz, rágalmaz vkit. 1687: Hat azt tudodé vagy hallottade hogy Tot Janosné es Sebesine az falun nyelveben hordoztak volna Asztalos Pertert ...? [Kézdisztlélek Hsz; HSzJP vk]. 1697: én kérdem hogy minek szida, s monda hogy meg szida bizony hires kurvanak, miert hordozom őt az nyelvem, miert keuertem őt, olyan hirbe nebe [Szentgyörgy Cs; CsJk 7–8 Szeben Györgyné Katalin (40) pp vall.]. * *~e mosó pletykálkodó, rágalmazó*. 1650: (Az alperes) Keczetben azzal diffimált szidalmazot hogy en nyelve moso bestie fattia vetet hires kurua uagiok [UstT 14a]. 1654: itt Nagos Ura(m) az Natak Udvaraba(n) ighen sok nyelve moso röz emberek vadnak. kik azzal mostak nyelvéket ... hogi Nagtak minde nemett el vetette töllem [Gerend TA; KemLev. 1427 Maxaj István lev.]. * *~éről leteszi az embereket*. 1704: Toroczka Jánoséknak küldött Apor uram tíz aranyat és egy hordó bort, azt izenlvén Toroczka Jánosnak, hogy ha az Isten megszabadítja, tegye le az embereket a nyelvérol és ne nyelveskedjék az emberekre [WIN I, 206–7]. * *~ét fegyverül felteszi*. 1675: (Az alperes azt monda) én vesztett(em) volna meg ... Boszorkányi mesterségemmel meg kívánom hogy, mivel nyelvét ellene(m) öldöklő éles fegyverül fel tévén, hiremb(en) nevemb(en) megh őt, nyelve ki vonatassék száiból [Kv; TJK XII/1. 1]. * *~ét koptatja*. 1665: Fáj csak az szívem némely uram alkalmatlanokodásán; egyeb aránt ugyan hadd koptassák nyelveket, elunják [TML III, 450 Teleki Mihály Söti Jánoshoz]. * *~ét mosó*. 1665: ha Kegyelmednek úgy ki nyilatkoztathattam volna szívemet, most talám nem szenvedném némely nyelveket mosó uraimnak alkalmatlan beszédekét [i.h. 453 ua. Gyulafi Lászlóhoz]. * *~ét mossa*. 1659: jó Fiam, elig várnám, hogy bárcsak az esküvésed lenne meg mátkáddal, hogy egyik is, másik is az nyelvét rajtat ne mosná [TML I, 377 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. * *~ét vásolja*. 1699: io emlékezeteben lehet K(ne)k szegeny üdvözült Batya(m) ideiben mint vásolták nyelveket Atyafisagos életünköt nem akaro, sótt az (!) bano emberek [Szentdemeter U; Ks 96 Árva Gyulafi Zsófia Gyerőfi Borbálához]. * *~ével kereskedik*. 1678: egynehány szor írtam Kegyelmednek és nem az én írásom szerént jött válaszom, arra nézve is gondolkottam egyképpen is, más képpen is, tartván attól kíváltképpen, hogy némely emberek nyelvekkel is kereskedvén, talán idegenül emlékeztek Kegyelmed előtt felőlem [TML VIII, 130–1 Haller János Teleki Mihályhoz]. * *~ével megsebbet*. 1591: Myert hogy c(on)stal, Minemeo ekтеленwl gyalazta ez Beregzai Mate, seot Nyelwewel megh sebbette tizessegeben Az Jstennek Ighyenek tolmacchat az Actort, Azert ez meltatlansager, teczik a' Theorwennek hogy Azon Nyelwe ky zakaggyon erette Akjwel vetkezet lelky paztora elle(n) [Kv; TJK V/1. 103]. * *~ével mocskolódik*. 1700: Nagy Janosneis leanyostol ha többbe nyelvekkel mocskolodnak a pelengeren meg csapattassanak es Eclabol ki rekesztessenek | Sandor Martonne mi előttünk obligala magat hogy ha többbe nyelvevel mocskolodnak es masokat becstelentene meg kalodasztassek es megpalczasztassek [SzJk 861]. * *~ével rágalmaz*. 1638: Dös várossának soha semmi némű Tiszteit, Praedicatorit, Had-

nyagit, Assessorit, szolgait, betsülletes akármely lakosit törvény uttya kívül meg nem mocskoljya, nyelvevel nem rágal-mazza, nem szidja, nem átkozza [Dés; Jk] * *~ével vesz igazat*. 1603: Bakos Borbara vallia bezelle vala Bwr-keorne, hogy eo a' Tanachi haznal ne(m) keresy tiztesseget az eo rezereol, hane(m) nielwewel vezen igazat [Kv; TJK VI/1. 683] * *~ével vét vki ellen*. 1607: Keoteottek magokat ez meg irt kezesek ilyen modo(n) hogy ha ... Lakatos Janos esmet a' Kornis Ferencz vra(m) feoldereol el menne, vagy eo kelme ellen valami czelekedetiu el vagy nyelueuel vet-ne, az eo kelme neuert esmet meg vetné; tehát, a' kezeseken az meg irt sum(m)at meg vehesse [UszT 20/151] * *~vel csepül*. 1666: Ha az asszony, generálisné asszonyom, itt nem lett volna, talám csak öltöztetése is nem lehetett volna tisztességesen, mert Vas Jánosné asszonyom, mint az cigány asszony, minden atyafiakat nyelvvel csepül [TML III. 608 Veér György Teleki Mihályhoz] * *~vel elmocskol*. 1691: Derecskei Istvan vram hirtelensegeből senkitis nyelvvel el ne mocskoljon maszszor [Dés; Jk] * *az emberek ~ére kel*. 1676: Ezekkel" azért, édes Komám uram, úgy kellene cselekedni, én ne kelnék az emberek nyelvére [TML VII. 305 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. — "Páter Jósá leveleivel] * *gaz ~ → mocskos ~ * gonosz ~*. 1645: (A fogoly) vrat kinek otalmara uolt keoteles, traducalta és diffamalta s nem kicsin periculumb(a) hozta gonosz nyelueuel ... azért in exemplum alio(rum) a plenger alat meg verettietue(n) pálczáual innét el Mennyen [Kv; TJK VIII/4. 29] * *hamis ~*. 1664: az mi penig ezek között késérveseb még sok hamis njelvek mocskolnak bennünköt hamisul s czalardul mint ha mi hivattuk volna be azokat az kborlokat ennek az szeghin Hazának pusztításá [UszL IX. 75/70 fej.] * *illetlen ~*. 1699: Ez okon kellett Nemes Regeni Sophia Asszonyt Nemes Dosa Mihalyne Asszonyomat az eo Felsege Szeki eleiben Szollittatno(m) mivel böcsületemet eltemető mocskos szokkal diffamalt és mortificalt eo kme ezen böcsületemet eltemető illetlen nyelve adaskek törvény szerint oda az hova az Istenes Törvény itili [Dés; Jk 299] * *mocskos ~*. 1752: Jovallom pedig Imetsnének, hogy a gaz, mocskos nyelvét meg fogja, a Feleségemet ne nyelvéllye, ne mocskoljya, mert nem egy bordáb(an) szótték vele [Torja Hsz; ApL 5 Apor István Apor Józsefhez] * *nagy ~et indít vkire*. 1764: Kolozsvárt a felesége" is nagy nyelvet indított reám, igaz, hogy én sem hagytam magamat [RettE 171. — "Keczeli Sándornak] * *rágalmazó ~*. 1655: nem oly ember attá az én böcsületemet mint eo el nem veheti soha sok rágalmazó nyelve is [Kv; CartTr II. 893 Thom. Ozdi Acatius Barcsaihoz]. 1659: látom s hallom az reád tátott sok rágalmazó nyelveket s én anya lévén, nem állhatom, meg ne irám [TML I. 324 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Jaj, mely gyilkos vagyok sokszori mérges hirtelen indulatommal fenyegetőző, rágalmazó nyelvemmel [BIm. 1009] * *rusnya ~*. 1772: Ugy értettem, hogy Gálfi Therési a rusnya nyelvvel ingemet rutul motskolt [Héderfája KK; Pf] * *vkik ~ére akasztja/bocsátja/ülleti magát*. 1701: a mit kerültem abban bele estem, mert úgy latom hogy az ország-nak nyelvére kel magamot akasztanom [Csesztve AF; Ks 96 Gyerőfi Borbára Kornis Istvánhoz]. 1781: magunkot a világ nyelvére ne bocsássuk [Told. 27]. 1786: Én Pap lévén, nem akarom magamot mások nyelvekre ültetni [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez] * *zajgó ~*. 1710 k.: Egész ország tudta, hogy rendkívül zajgó nyelvével mindent felgázló ember volt" [BÖn. 839. — "Apor István].

6. a nyelv mint a büntetésalkalmazás tárgya; limba ca obiect al aplicării pedepsei; die Zunge als Gegenstand der Strafe. Szk: *~éből elvágattatik* büntetesként nyelvéből lemet-szítettetik. 1745: az J. Incze Klára Ns Hunyad vár(me)gyé-benis sokáig raboskodván afféle tsalárdságát hazudozását, másoknak meg rontását s káros költségben való ejtésit continuálta, practizálta, melljertis ugyan ott judicialiter a nyelvéből el vágattatott [Torda; TJKT II. 87–8] * *~hegyéből ellítél* (büntetesként) vkit arra ítél, hogy nyelvéből egy meghatározott méretű részt vágjanak le. 1766: én hogy meg olvasám a' Transmissiot irtozatos Káromkodásaitól el irtoztam; lparkodámis mellette eleget s annyira menék, hogy az életit vagy fejit meg marasztám; de az Nyelve hegyiből ellitélének ennyit mint ez az I, mind magának s mind mások-(na)k oktato példákra [Nyárádszbenedek MT; Told. 5] * *~e kimetszettetik* (vkinek büntetesként) nyelve ki-vágattatik. 1597: teczik az teorwennek miwel hogy az bizony-sagok ige(n) homaliosok Sardy Janos harmad magawal tiz-tessegbeli iambor zemelliekkal tiztichia magat hogi eo artatla(n) attol az gyalazattal hane(m) chiak az felesége fabricalta es indította ellene ha Jural tehát az azonnak nyelve ki meczettesek [Kv; TJK VI/1. 102]. 1647: Az Incta penigh az papon tot nagi gyalazat tetelert zidalmazasert, atkozodasert, Ugy teczzet az sz. szeknek hogi az Pelenger-hez viteteten, haro(m) izben mondjia vizza a mit az papra kialtot es ha ennek utanna az pap feleől ezen dolgot ujitana, az dolog megh bizonyosodua(n) az nielve meczettesek ki erette [SzJk 67] * *~e kivágattatása* (büntetesként) vki nyelvének a kimetszettetése. 1675: az Jn engemet kurvának szidalmazott, több illette(n) szitkokkalis illett; Per hoc si iuris ezen cselekedetiért, nyelvének ki vágattatásán avagy nyelve váltságon kívánom az I-t convinctaltni [Kv; TJK XII/1. 9] * *~e kivágattatik*. 1726: Minthogj Zilahi Eke Janos méltatlanul bestelenitette meg Göntzi Janosnét, inasával való törvénytelen öszve fekvéseket asseralvan arra nézve az szék ház előtt keményen meg veretessék, és ha többbe valakit hasonloéppen (!) meg mocskol nyelve is kivágattatik [Kv; TJK XV/6. 52] * *~e kivonattatik* (büntetesként) vkinek a nyelve kihúzzattatik, hogi ki lehessen vágni. 1647: az Actort az J Eb lelkűnek Eordeoogh lelkűnek Eordeoogh Aniatol fajzotnak, fel faszszal czinalt Esse lelek fiának szidalmazta megh keuannia a jure si juris in exemplu(m) aliorum az nyelue ki vonattatva(n) kj meczettesek s az pellengerre szegeztessek [Kv; TJK VIII/4. 216]. 1648: Benkeo Balint illien tiszteletle(n) szokat diffamatiot az B. haza(na)k becziotele(n)seghere mondot, hogi eo kglme mind haza nepestől hamis volna Megh kevaniuk Tisztünk szerent, hogi ... az Inctus(na)k nyelve ki vonattas-sek, es annak utanna feje vetettessek [Kv; i.h. 522] * *~e megcsönkáztatik* (büntetesként) vkinek a nyelve megcsönkítatik. 1745: az J gyakor helyeken Magistratus által tömlő-czöztetett, meg verettetett, paenitentiaztatott, orra is judicialiter ezen gonoszságáért" amputaltatott; de a' mi nagyobb és közelebről való bizonyjág, ezen Ns Var(me)gyé(ne)k Filialis Székin, hogy ezen gonoszságát továbbra ne practizál-hassa, a nyelve is meg tsonkázattott [Torda; TJKT II. 66–7. — "Csalásért, hitegetésért] * *~énél fogva pellengerhez szegez* (büntetesként) vkit nyelvénél fogva a pellengerhez szegez. 1671: Az szegény Drabitus nevű papot is megégették. Elsőben nyelvénél fogva pellengerhez szegezték, azután kezeit elvagdalták, úgy égették meg [TML V. 583 Gyulafi László Teleki Mihályhoz] * *~ét kimetszeti* (büntetesként) vkinek a nyelvét kivágatja. 1644: Ezt mondotta Varga Birta-

la(n) teoruin keözben Nekeó(m) hogj Jm hamissa(n) ream eskwek Phileóp Palne, de ha az terueni hozza bizoni ki meczeni az nieluot ha Akkora volnais mint Egi Eokeornek [Mv; MvLt 291. 425a] * *~ét kimetszik* (büntetesként) nyelvét kivágják. 1597: teczik az teorwennek hogy in expurgationem sui veres Pal Iúralion harmad magawal artatlan-sagorol Iúralvan Chizar Peternet mint illyen keozseon-seges bekesege fel bontho zemelt iamboroknak gyalazattara, nem chiak most seot ennekeleotteis igyekezet megh bewnetni az teorweny vgy hogy elseoben az nyelwet melliel az gyalazatot hirdette ky messek, azutan eo magat sakban bú tassak es az vizbe(n) wetwe(n) bele collyek es süffocallyak [Kv; TjK VI/1. 76–7]. 1651: Engemet feniegettek Ambrus Ferenczneiek illien feniegetessel az utan az mon-das utan, hogy senkinek ne mondgiám, az tollok hallot dolgot mert az nieluemet meczi ki erette [Csz; CsÁlt F. 27. I/16 Mindszenti Tanko Istuanne Kata jb vall.] * *~ét kivágattja*. 1672: Iglai Condert Marton citaltatva(n) az Incát Boér Cathát, azt allegallya ellene, hogy eótet azzal diffamalta, hogy czinalta volt neki az gyermekeket, mellyet ha ne(m) docealhat fide dignis et sufficient(is) testib(us), nyelvet kivannya kivagattatni [Kv; TjK XI/1. 255] * *~ét kivonatja* (büntetesként) vkinek a nyelvét kiszakittatja/vágattja. 1573: Istwan Lakatos Balint zolgaia Azt vallia hogj Lakatos leorinch al volt az Apia haza eleot, az Nenyé esmet az Eomaga haza eleot, hallotta lérinch Mongya volt neky Te Symon (igy!) ky vonatom az Nelwedet es az alfeleudre foldato(m) [Kv; TjK III/3. 248]. 1614: Tudom azt hogy Kamuti Farkas Vram gyakorta hitta az feyedelmet Vincze Aztis hallot-tam hogy mondotta ne gondolliunk vele Kglmes Vram had Czueghienek (!) reank, kiuel mitt gondolunk ki kellene egynek az Nyeluet uonatunk, a fele zoo hordozoknak az bestye kuruaknak [Nsz; Vlt 53/5257 G. Keórtuelyesi (21) vall.] * *~ét kivonják* (büntetesként) vkinek a nyelvét kiszakítják/vágják. 1674: Causa R. D. Andreae Vezekenyi Pastor(is) Ecc(esi)ae Rettégiens(is). A proponit Ennekem azért kellet Szent Georgine Aszszonyomat az sz: szék elib(en) citaltatno(m), hogy engemet hol edgyüt s hol masut illetlen szokkal diffamalt, mellyek tisztsem es szemelyem elle(n) valok; leg kiváltképpen hogy violentiát akarta(m) rajta tenni mellyet ha nem doceálhatna a nyelvét vonnyák ki es a perengelle sezezzék [SzJk 126] * *alfeleudre foldatja a ~ét*. 1572: valya aztis lakatos Peter hogy eo egykor hazanak Tablayan Nez volt ky Mond leorinchnek az azzonj Te fattyw vagy Mond lakatos leorinch az azzon-nak ha egy Ingbe kely Maradnomys, de byzon ezert az alfeleudre foldatom az Nelwedet [Kv; TjK III/3. 29] * *álta alatt vonassék ki ~e* állta alatt húzassék ki vki nyelve. 1654: Nagy Tamas Uram igy proponalla Causaiat, Jilyen Dologert kellett Ennekem Raduly passarat, ide az eo Naga Comanayⁿ szeki eleiben czitalnom hogy Rút illetlen, es mod nelkult valo oczmány szókal szidalmazót Raduly passara azert azt mondom hogy megh hallyon Erette illyen Ray-tam tót Gyalazatos szovayert ha pedigh Ugyan az eo Naga szekinek arra tekinteti nem volna az nyelve az alla alat vonassek ki annak felette Diomomallis(!) Deponallya [Szád. — *F] * *csontorkájából kivágattja ~ét* vkinek tövéből kivagattja a nyelvét. 1584: Domini Senatores deliberarunt Miert hogy az eggik vallo sokzor hallotta azt Zabo Cato-tol, hogy eo rea az Anniarol marat volna halala vta(n) az Bozorkansagh Ez vallasahoz penigh illien dolgay acce-dalnak ... hogy az fazakasnet meg feniegette hogy chontor-kaiabol ky vagattia nyelwet ... Tecczik a' teorwennek hogy

elseoben meg kenoztassek ez Zabo Cato, Es Annak vtanna halalt Zenweggyen [Kv; TjK IV/1. 222] * *nyaka csigolyáján húzattja ki ~ét* (büntetesként) vkinek a nyakcsigolyáján vonatja ki a nyelvét. 1767: melljet a' midőn masoknak be-szélllet volna Zoljamine az említett Tisztarto füleben men-vén, az Tisztarto arra előltette Zoljaminek hogj mongja viszsza mert a' njaka Csigáján huzattja ki a' njelvét [Abos-fva KK; Ks 4 Georgius Bor (30) ns vall.].

7. jogi von. szk-ban; in constructiō cu caracter juridic; in jurisdichen Wortkonstruktionen: *~éhez szól* (vkire) becsü-létsértésért/gyalázkodásért/szidalmazásért kijáró büntetés kiszabását kéri; solicită aplicarea pedepsei cuvenite pentru vătămareă onoarei/calomnie/injurie; für jn wegen Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung gebührende Strafe verlan-gen. 1570: Mond az zora Zeoch georgy Bestie Lotthyo kwrwa, Illien Zydalmakal Illette, kyt ha Tagadna meg Byzo-nitom, hogy penig Engemet Bwntelen Igh zidalmazot, ha az teorweny engedj Nyelwehez zolok erte [Kv; TjK III/2. 11]. 1598: miert penig engemet hogj illeni rutul zittalj si juris feyedhez zolok erte ha az toruin meg engedj es nieluedhez miert hogj illeni galazatos zokkal illetelj [UszT 13/117–8]. 1610: en ellene(m) nagjot vétett; igen zidott Mjert hogj ollia(n) vlatatosson zidott enge(m) Nyeluehez zolok erte ha az teorveny itelj | a' hogy pedig bestie lelek kuruanak szidott azert nieluhe (!) szolok erte az firfhoz nem illendő szitok [UszT 32b, 34a] * *~én maraszt* nyelvváltság bünté-tesen elmarasztal; condemnă pe cineva la gloaba pentru răscumpărarea limbii; jn zur Strafe wegen Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung verurteilen. 1614: Fabjan Laszlo. Ez azert leott Jobbagj az A(n)nyát es hugat nyelven marasztotta, s hogj el ne budossanak azokert Jobbagja teotte magat [Ehed MT; BethU 60] * *~én szól vkire* nyelvváltság büntetésének kiszabását kéri; cere ca cineva să fie osîndit la gloaba pentru răscumpărarea limbii; für jn die Strafe wegen Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung ver-langen. 1606: myert penig feoldre le eytet, az feoldre le eytesnek terhenis meg vagyon, Az zytokert nyelwen zollok hozza [UszT 20/275] * *~én van nyelvváltság* büntetése alá esik; a fi pasibil de pedeapsa gloabei pentru răscumpărarea limbii; unter die Strafe wegen Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung fallen. 1593: Az teoruenj heljen hagia tiztessé-gemet ezeknek vtanna Azt esmet ele hoztad, hogj en annak^a alatta wltem volna, ezt semmj keppen ele ne(m) hozhattad volna, myert hogj azt mondottad nyelueden vagi erette, ebben teoruent varok [UszT. — *A ringyóság vádjá-nak]. 1606: az felperes egj nehani uersen zidott bestie lelek kuruanak fjjauat ketten ot nimottak az foldon mint zerettek, Isten otalmazza megh teollek, az sok iambor altal hogy mgh nem eólenek Azertt miertt igj hatalmas kodott rajtam teoruin közben az felperes, fjjauat egetemben, azt mondom az zitokert nieluon uagion, mert en nem uagiok bestielelek kurua [i.h. 20/275] * *~ét keresik* vkit nyelvváltsággal sújtott bűncselekményért perelnek; cineva e dat in judecată pentru o infracțiune pedepsită cu gloaba răscumpărării limbii; wegen Straftat bezüglich der Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung gegen jn Prozeß führen. 1591: hallotta Bornemizza Gergelnetevl ezt hogj monta, Nem semmi vgimond az kinek fejet nieluot keresik [Kv; TjK VI/1. 62 Kapa Casparne Lucza Azzoni vall.] * *~ét megváltja* (büntetesként) nyelvváltságot fizet; plătește gloaba pentru răscumpărarea limbii (drept pedeapsă); Strafe wegen Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung zahlen. 1583: Petrus Gruz ... fassus est ... Ana Balas kowachne eg kamara-

ba Reytezet Balossy Gergelliél, hon Ne(m) volt penigh Akor Balas kowach, ky lambor Azzonyhoz Nem Illenek En Monta(m) Nekj, Mit zolasz te gonoz Azzony ha Neked ezert kj Vonniak Nielwedet, Es monda Kwrwa gondollion velle, Meg kwldwom Az varost es meg valtóm Nielwemet [Kv; TJK IV/1. 149] * *~e váltság* vkire kiszabott nyelvváltás büntetése; gloaba pentru răscumpărarea limbii cuiva; Strafe der gegen jn verhängten Sprachabläse. 1570: Georgius Zegedy Juratus Cuius fassus est, hagi Emlekezyk arról Jol Fodor Istwan Birozagaban perel volt Kolb Miklos Thorozkaywal Nemy Ellene esset Bezed feleol, kyert diat keowety volt Kolb Torozkain, De az Theorweny az byzonsagok vtan Nem Itelt dywt(!), hane(m) Nielwe valchaga(n) fl. 12 d. 50 hatta Torozkayt [Kv; TJK III/2. 145]. 1791: Popa Jakob Román a ki réa meg haragszik és tolvajnak publice ki kiáltozza, asztatt Nyelve váltságán soha nem is keresi [Sebesl AF; JHb]. 1800: az Alperes Ns Barthos Samuel a Felperes^a eokegyelmit maga nemesi Házánál midőn másokkal oda ment volna Nemess Barthos Daniel Uram udvarlására minden igaz ok nélkül szidta hamis Lelkűnek, hamis Contractus s Testamentum ironak s az Annyat is gazolta azért anyi nyelve váltságon maradgion valahány személyek előtt Difamálta [Hsz; BLev. — "Albisi Ifjabb Baktsi Joseff Uram]. 1806: Az Alperes a' Felperes édes Anyya" szállása Ablaka alá menvén, és ott bé-kandikalvan, midőn a' Felperest másod Magával fekünni látva azt hírelte s azzal gyalázta, hogy Ifju Legénnyel fekünni Melly motskolatásáért meg-kivánnya a Felperes, hogy az Alperes Nyelve váltságán, költsék, s fáradsag meg-fordításán convinctassék, s a' Felperest a Szék színén meg kövesse [Dés; DLt 250. — "Nemes Horváth Antalné Nemes Kerekes Mária Asszony].

8. a nyelv mint a gondolatközlés/társadalmi érintkezés eszköze; limba (ca mijloc de comunicare); Sprache. 1580: Az my az Magyar irast illety Az hydo(n) vegeztek eo kegmek hogy zazuilis vgya(n) Azon igekel forogyak megh az varas keolchyege(n) ha egyk Nemzetnek nielwe otth vagio(n) Az massyke is legie(n) otth [Kv; TanJk V/3. 228a]. 1657: vala nekem egy Farkas nevű szolgám, jó török, lengyel, rác, görög, tatár nyelveket tudó, ugyan oláh fiú, azt küldök el | expedialám Mosa Gergely nevű, jó szóval tudó, látott, hallott udvari katonát és nemes embert, marusszékít, ernyeit, másikat, Rác György nevű udvari katonát, ki nyelveken is tudott [KemÖn. 87, 299]. 1710: mint hogi az Urak^a és az Ifjuság^b elmeje T. Zilahi Andras Uramon nyugodot meg, hogj második Professornak, ugy mint Philosphia és Nyelvek tanítására ide hoztassák mostan többet fizetést nem ígérhetünk ő kegyelmének^c [Kv; SRE 113–4. — "Ti. a főkurátorok. ^aA ref. kollégium tanulóifjusága. ^bKöv. a fizetés fels.]. 1738: Kmeteknekis per Praesentes serio committállyuk, hogj ez annectált Patenst a' fen irt declaratioval indillate solemniter mindenik nyelven publicaltassa minden helyeken [Borb. II a gub. Nsz-ből]. 1763: A'tenn meg nevezett Urakon kívül itten más idegen Oculatork és Commissariusok nem voltanak, ezek mitsoda ítélet tettek mi nem tudjuk mi az eo kglmek Nyelveket nem értettük [Szecsl Szb; JHb]. 1770: mentünk Gorbóra gr. Haller János úrfihoz ónagyságához Ez az ifjú személyére, latinítására, egyéb nyelveknek tudására s muzsikájára nézve akárhol meglehet [RetTE 227–8]. 1843: többnyire ezen környékben tartózkodott, a három faluk peres dolgában járván, mégpedig azért, hogy nyelveket tudván, azon dologban eljárhat [VKp 102].

Szk: *angliai ~. 1710 k.*: Minekelőtte Lejdából elindulnék, egy beteges szegény vén anglustól öt vagy hat hétig angliai nyelvet tanulék [BÖn. 580] * *anyai ~ anyanyelv. 1833: Sz Benedeken^a Tiszteletes Szász Ferentzné Kováts Julianna Asszony Rusz Nyihaila nevű Emberét Magunk eleibe hivatván nekie a fen irt Instructiot szorol szora fel olvastuk s velle anyai Nyelvén meg értettven általa Földes Asszonyát az Instructio tartása szerént certificáltuk [Ne; DobLev. V/1196. — "AF] * *cseh ~. 1847: Dupats Jóseff, Csehországi születés beszél cseh közönséges tobia ütő nyelven [DLt 926 nyomt. kl] * *deák ~. 1604: magokat tarczak az ő kk eleiben rendelt és meg irtt törüenyehéz, kitt ő kk eleiben mind Deak s mind Magyar nyelvűen az mj eleink meg irattak [Kv; TanJk I/1. 279]. 1823–1830: hozzákezdvén ezen új kötelességhez, tanítottam Károly úrfit és Nagy Samukát deák nyelvre | Ezen göttingai univerzitásnak felállítására VI. Károly császár 1733. 13-ik január adott diplomát Bécsből, mely deák nyelven van expedialva [FogE 134, 231] * *egy-féle ~et beszél. 1861: írjak fel a' Tabellába, külön jegyzetbe azt is, hogy egy féle nyelvet beszél é az Egyház község, 's minőt, ha vegyes nyelvű, mitsoda nyelvek divatoznak? [Gyalu K; RAK 59 esp. kl] * *élő ~. 1823–1830: Az én Göttingában létemkor voltak ordinarius professzorok Nyelveket, ti. élő nyelveket tanítók 8 [FogE 234–5] * *emberi ~. 1710 k.*: az lsten az embernek ha az eset után emberi nyelven nem szólott volna, az ember meg nem értette volna [BÖn. 459] * *francia ~. 1710 k.*: Francia nyelvet derekasit tanultam, a nyelvmester járt hozzám [BÖn. 574] * *idegen ~. 1710 k.*: Egyszer rágondola magát, hogy idegen nyelveket tanuljunk, oláhu, tót- vagy lengyelül, törökül, németül, franciául, de ezeket nem egyszersmind, hanem egymás után [BÖn. 541. — "Keresztúri Pál] | Az ő világi és papi fejedelmek és minden fő és alábbvaló rendek megverés és adál nekíe hol egy, hol más nemzetből álló, idegen nyelven szóló, ottan-ottan változó királyokat [BIm. 1040] * *illir ~. 1846: Botz István beszél magyar és illir nyelvet jól [DLt 1200 nyomt. kl] * *maga ~e anyanyelve. 1710 k.*: Prédikátornak a maga nyelvén, úgy hiszem, híres volt" [BÖn. 548. — "Basirius Izsák] * *magyar ~. 1604: magokat tarczak az ő kk eleiben rendelt és meg irtt törüenyehéz, kitt ő kk eleiben mind Deak s mind Magyar nyelvűen az mj eleink meg irattak [Kv; TanJk I/1. 279]. 1710: Tudta volna deáku a dolgokat megírni, Hosszabb s bővebb stílussal előbe terjeszteni, De maga nemzetinek akart inkább használni, S magyar nyelven hogy tudja akárki olvasni [CsH 47]. 1820: A Bodza felé ki kitétel a Magyar nyelv értelme szerént fel menetelt téssen [Nyén Hsz; Pf] * *a mi ~ünkön anyanyelvünkön. 1662: Melly szerint való conditiók az mi nyelvünkön így következnek szoról-szóra [SKR 119]. 1759: Kételi határ felé menvén egy tocskái a melly is nevezetik Oláhu, vagyis a mi nyelvünkön Touczu szel lung [Bödön SzD; EHA] * *német ~. 1758: Nem igyekeztem pedig egyébért már most a német nyelv tudásán, hanem minthogy felette igen szerettem az olvasást [RetTE 78]. 1786: Szebenbe akar-nak instantiajokot bé adni" ha az Ur Gratiája által az Instantiajok Német nyelvre fordítva elkészülhetne [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5. — "A torockóiak] * *oláh ~. 1601: az Compologhij Vorniknak irtam vram egy leuelet magiarul, kegyelmed fordittassa Oláh nielwe s kwlgie megh kegyelmed nekj [Hurm. XII, 1203 Gyerőfi János Beszt. városához]. 1657: Az egész Fagarasföldén lévő grammatikok könyörögjenek a Catechesis végén a tanulok számára írott könyörgésekkel ola nyelven [UF II, 187]. 1797: az már**********

praeinseŕált Inŕtructiót ŕzóról ŕzóra nem tsak fell olvŕŕtam, hanem Oláh Nyelven eleŕedő képpen meg is magyaráztam [H; Ks 115 Vegyes ir.] * *olasz* ~ 1808: ha ŕzintén a' mi oláh Nyelvünk igen alkalmas is a' leg nagyobb pallérozódásra az ujjabb Olosz és Frantzia nyelvekkel rokonságos lévén e' felett a' Poésisi rövid eleven hattás természetes és bátor ki fejezésekre könnyen formálhatná [Kemény, CollMss Tom. XXX Varia XII] * *pallérozott* ~ 1808: Mit használ a' leg fáinabb és pallérozottabb nyelv is, ha a' Nemzet, a' melly azt beszéltette elfogyatkozik? [i.h.] * *rác* ~ 1658: Ezek a' papjok felől jol testálnak, az tanítást mind az által ratz nyelven mondjak hogy peragalja gyakrabban [UF II, 191. — "Az alsókómánai (F) esküdték"] * *szokott* ~ anyanyelv. 1826: Özvegy nehai Tekintetes Dobolyi Istvánné Fosztó Rachel Aszszony által meg nevezett, és általunk Törvényesen előnkbe idéztetett Tanukat leg elsőbbenis keményen meg eskettük; annak utánna az alább meg irando kérdő pontokat nékiek külön külön fel olvasván, azokat szorol szora kinek kinek szokot nyelvén meg is magyaráztuk [Ne/Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 1–2] * *született* ~ anyanyelv. 1827: el mentem Also Fejér Vármegyében Szent Benedekre a' Tkts Dobai Klára Tkts Bartok Adam Vr(am) kedves élete Paarja Curialissában, a' holott a' tisztelt Tkts Asz(sz)onyot oda haza nem találvan oda valo Dnais Birája Kingya Atyimat, és szolgáló Emberet magam eleiben ki szollitottam, a' kik előtt a praeinseŕált Inŕtructiot szorol szora fel olvasván, és született oláh nyelveken voltaképpen meg magyarázván Földös Asz(sz)onyokat mindenekben az Inŕstructionak tartása szerint meg intettem [DobLev. V/1126. 2a] * *török* ~ 1761: Konstantinápolyban (a) török typographiát állított s a bibliát s egyéb hasznos könyveket török nyelven nyomtatatt [RettE 122] * *tulajdon* ~ anyanyelv. 1662: Históriák tulajdon nyelven létek szükséges [SKr 343 Tartalomjelző fejezetcimből] * *zsidó* ~ 1823–1830: Ez a zsidó nyelvből egy betűt sem tanult volt | Zilai Sámuel deák lévén a zsidó nyelvet tanulta [FogE 288, 293. — "Szendrei Dávid].

9. nyelvhasználat, kifejezési mód; uzul limbii; Sprachgebrauch, Ausdrucksweise. 1792 k.: A székelek három rendbe vagnak fel osztva, kik közül a kik első Neméseknek hivattatnak, mások az ók Nyelvék szerent Lőfi Székelyeknek ... a többik kősseg neve alatt tartatnak [UszLt X. 80].

10. kb. szószóló; susŕinátor (al cuiva); Fürsprecher. 1710 k.: (Gyulai Ferencet) derék követnek küldték Bécsbe, hogy az in anno 1686. respuált diplomát vagy a Lotharingus contractusát nyerje meg a fejedelemnek és országnak. És, nyelv és pennául adák melléje Donáth János virtuosus, derék, szolgálatra való embert [BÖN. 801].

11. hadititkot tudó/eláruló ellenséges katona/fogoly; limbă, prizonier folosit ca informator asupra situaŕiei armatei inamice; Kriegsgeheimnis wissender/verratender feindlicher Soldat/Kriegsgefangener. 1653: E tájban egy Horváth Lázár nevű fő ember elkéredzik a fejedelemtől " hogy nyelvet fogjon [ETA I, 113 NSz. — "Báthory Gábertől 1613-ban]. 1657: nyelvet fogván az Ibrányi hadából, minden állapotjának végére ment | az ellenség úgy indult, mint hogy az fejedelmet az Morva vízen túl tanálja de az csatabéliekből nyelvet kapván, megértik az fejedelemnek által-szállását [KemÖn. 257, 281]. 1658: Itt azt beszélík, hogy az marosszéki kapitány, Bakó István, fogatott volna egy nyelvet, az kit megvallattak [TML I, 256 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

12. zár ütközője; limbă, zăvor de broască; Hemme, Rückhalter. 1628: az szarnak a Nielue az fiaba(n) uagion [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2. — "Értsd: zárnak]. 1754: kellett az Láda Zárnak nyelvit vagyis ütközőit fel feszítenem [Gernyeszeg MT; TGSz 33].

nyelvbírság nyelvváltság; emenda linguae, poena emendae linguae; gloabă pentru răscumpărarea limbii; Strafe wegen Ehrenverletzung/Lästerung/Schimpfung. 1590: az teorwennek így teccszik, hogi az Byzonisagh be nem hozza, hogi lango Gaspar kemlenj menth volna, Hanem Barta Andras, ez Jeowendeo kedden, az Biro hazanal Jambor zemellekkel harmad magauál meg Eskedgiek, hogy Jango Gaspar, eo kemleny menth wolth, Ha megh Eskezik Barta Andras semmin nem marad, mierzthogy lango Gasparth, kemnek mongia, ha penigh megh nem Eskezik nielw Birsagon Tyzen harmad fell forinton marad Barta Andras [Gyerőmonostor K; KP. Th. Kabos de Gieroe Monostor vall.]. 1652: Nyelvbírság f. 12/50 Ha penig appellatoria viszik. Valahun decidaltatik ottis harmada az nyertes fele, ket része a Teörvényteveőke [Km; GyU 134].

nyelvecke kis nyelv; limbuŕă; Zünglein. 1759: az nap kezdett gyengén észre venni az Gyermekek nyelveckein szájánis hasanlo mozgást, ugyan tsak ezek mellett az gyenge étkecskéit meg ette, mulatott, jádzott [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

nyelvel 1. szájkaskodik, veszekszik; a se certa/gilcevi; keifen. 1768: a Papp kérdé: hát meg vagyon é most is azon nagy nyelvéd, melyel az minap reám nyelvész vala ? viszont felele amaz: igen is meg vagyon jo Papp ezen szora meg haragudván Popa Vasziy szólni kezdé az Anyát mondván, hogy majd meg kurtábbitya nyelvit [Katona K; Born. XL. 81 Dan Lázár (26) zs vall.]. 1772: Szidkázodott es nyelvelt [K; CsV]. 1823–1830: Itt komédiát is játszódtak Játék Materiája: hogy a' Feleség megharagudott a' Féjérére, arra nyelvelt [FogEK 266–7]. 1846: Menny bé, ne nyelvélj, te Tövissi Sándor kurvájja [Kakas MT; DE 2]. 1847: Biri mostanság erősen önkényes, durtság lett nyelvelt, mint a' legutolsó kofa, órákig [Kv; Pk 7].

2. ts szid, szidalmaz; a mustra/dojeni; schimpfen. 1752: Jovallom ... Imetsnének, hogy á gaz, mocskos, nyelvt meg fogja, á Feleségemet ne nyelvéllye, ne mocskollya, mert nem egy bordáb(an) szótték véle [Torja Hsz; ApL 5 Apor István Apor Józsefhez]. 1784: András Pálné erősen nyelvelte, szokása szerent gazolta az Exponens eo kglmít [Mallomfva U; Pf].

nyelvelés szájkaskodás; gilcevi; Großmäuligkeit. 1661: Bizony, édes Uram, ha én az Kegyelmed becsületit, az magamét előttem nem viselném, soha én el nem hallgatnám annak az hitván dajkának az én reám való sok nyelvését [TML II, 192 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

nyelvelődés mocskolódás, gyalázkodás; hulire, defăimare; Schmähung, Lästerung. 1784: tizenegy árkos papirossat jo sürű irással bé-irt, mely ugyan tellyes piatzi Aszszonyokhoz illő nyelvélődésekkel, még-is engem vádol motskolódásokkal [Mv; Told. 20].

nyelvelődik veszekedik; a se certa/gilcevi; sich streiten. 1800: a felperes nem ment még jobban nyelvélődött, mots

kolódott [Dés; DLt]. 1825: a Praefectus oda menvén hogy holmiert meg szollította, bátorkodott vele szembe szállani. Tudja hogy mit fogadott, hogy engedelmes jo Szolga lesz — s még a Felesége is nyelvelődött, hanem meg tsendesedven a dolog után áljanak szerte szélyel ne peslerezzen [Kv; IB gr. Korda Anna Kozma Sándor provizorhoz].

nyelvemetűtt nyelvemetszett; care are limba tăiată; mit abgeschittener Zunge. 1614: Ugyanebben az esztendőben^a szökek be nyelvemetűtt János deák Ötves Györggyel együtt az Portára [BTN² 44. — *1595-ben].

nyelventyű szántásnál a két első ökör tézsoláját összekötő eszköz; circea, circea; Verbindungsglied an der Ziehstange der zwei vorderen Ochsen beim Pflügen. 1865: Három pár bak szán áll. Egy eplény és egy nyelventyű [Szárhegy Cs; LLt].

nyelves I. mn 1. sokat nyelvelő, feleselő; gilcevitor, gureş; zungenfertig, keifend. 1662: (Dobozi Veres Mihály) rettenetes embergyalázó, nyelves fecsegő, cinciuskodó, fondorkodó vala [SKr 663]. 1708: tanálkozott valami rosz nyelvű Aszszony ki azt mondotta neki: bajod ne(m) volt lészen, ha azt a leánt el veszed ha ne(m) fizetelt az Birak(na)k fizecz ez után mert igen nyelves, erre nevez meg unatkozott tölle es ajandekat leányom(na)k vissza adta s jegyetis [SzJk 854]. 1772: Széplaki Lajosné Aszszom (!) mást rágalmazó bestelenitő Szabad Száju Nyelves Aszszony volt eleitől fogva [K; CsV]. 1779: a vén Váradi ... igen nyelves ember volt [KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédei Druzsina (61) vall.]. 1794: Juána ... felettebb Nyelves lévén, mindennel kész egyben veszni [Déva; Ks]. 1817: Ezekért én, és Szabo Uram, Veres Jánostólis, de kiváltképpen nyelves feleségétől Sok emberek hallottára rettenetes átkozódásokat Szenvedünk [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap vall.]. 1823–1830: Megyke a gazdasszonyi házba, hát ott csak egy nyelves szolgáltót tanálok [FogE 299].

2. (kedvesen) csevegő/csicsergő; vorbăre; (lieblich) schwatzend/plauschend. 1710 k.: a két leányka, egyik három esztendősnél, a másik kettőnél nagyobb, szép, nyelves, futkosó korokban tizenkét óra alatt egymás után meghalának in anno 1673 [BÖn. 640].

3. nyelvhez hasonló alakú résszel ellátott tárgy; prevázut cu limbă; mit zungenförmigem Teil versehener Gegenstand. XVIII. sz. e. f.: Három Eöreg egész Vágasu, Vasas kerekű, allyű, Füles, nyelves, vas fogantyús rudat egész készületű Szekerek [Erdőcsinád MT; TGsz 42].

Szk: ~ rúd. 1692: egy új ökör után valo szan, ket nyelves ruddal [Görgénysztimre MT; JHB Inv.].

II. Jn 1. gyalázkodó személy; defăimare, calomniator; Lästern. 1597: teccik az teorwennek hogy in expurgationem sui veres Pal Iúrallion harmad magawal artatlansagáról, hogy telliesseggel artatla(n) abba(n) az gyalazatba(n) kikkel az Incta diffamalta, Juralwan Chizar Peternet mint ilyen keozonseges bekesegeh fel bonto zemelt iamboroknak gyalazattayara igyekezet megh bewnteti az teorveny vgy hogy elseoben az nyelwet ky messek, azutan eo magat ... sakban bútassak es az vibze(n) wete(n) bele eollyek es süffocallak, ki egieb effele nyelweseknek (is) ieowendeoben lehesse(n) peldayokra [Kv; Tjk VI/1. 76–7 Az alperes fellebbezése után „1597. Die 1. Octobris coram frequenti Senatū Chizarne literis gratiois Serenissimī principis obuiat”].

2. ' ' Hm. 1574: Nyelvés nevű helybén (k) [Szentimre Cs; EHA].

nyelvesecske meglehetősen nyelves; guraliv; ein bißchen keifend. 1794: Muntyan Gligort jól esmérem ... éppen távol vagyon attól, hogy rosza való hajlandóság volna ő benne, hanem minthogy Szomszédjai is Nyelvesetskék, az Felesége pedig Annál nagyobb Ördög, nem enged ő senkinek [Déva; Ks].

nyelveskedés nyelvelés, szájalás; gilcevire; Großmäuligkeit | gyalázkodás; calomniere, defăimare; Schmähung, Lästern. 1679: Tagado(m) hogy az en feleségem mondotta volna azt^a feleséged felől, azt kivano(m) enis per retorsionem meg bizonyits hogy mondotta, mellyet ha nem bizonyithat abba(n) incurally az mit feleségem erdemelhetne nyelveskedeseert teorveny szerint [SzJk 142. — *Ti. a kurvaságot]. 1698: Vilagossan constal Piaczi egymast diffamalo mocskos nyelveskedések [Dés; Jk]. 1716: ugi bocsa-totta el, Harinai Miklosne Aszszonyom ezen ... szolgát félén az sok rosz szotol es nyelveskedéstől [Nagyida K; Told. 22]. 1726: Nyarai Andrásnének Okmar Jutkának szer felett valo nyelveskedése és mocskos szavai világossa tétetek ez Szék előtt [Kv; Tjk XV/6. 13]. 1740: Concludaltuk unanimiti Consensu, hogj Communis Inquisitio peragáltassék Nms Várasunkon, minden féle Gonoszságok iránt, ugi mint Paráznság, Lopás, Gyilkosság, Tolvajság, Orgazdság, káromkodás, Nyelveskedés, becstelentítés és egiebek iránt [Dés; Jk 541b]. 1797: a Menyetske is bárdolatlanságát durva makatssággal, engedetlenséggel ne öregbitse, hanem mint illik Keresztyén aszszonyhoz férjét meg betsülje, tölle fűgjön, a nyelveskedésnek véget vessen [Szilagyecsh; IB. Dombi János prédikátor kezével]. — L. még KemÖn. 108; TML II, 289, V, 191; TT 1891. 272; WIN I, 140, 636.

nyelveskedik 1. nyelvel, szájal; a se certa/gilcevi; keifen | gyalázkodik; a defăima/calomnia; schmähnen, lästern. 1639: Czeri Andrasne ... az piazcon ... eleget nielueskedik [Mv; MvLt 291. 209a]. 1662: Nagyságod felől hogy nyelveskedtem volna, híremmel nincsen [TML II, 290 Teleki Mihály Thököly Istvánhoz]. 1688: Azert ha Dienes Kata maga tapasztaltatik hogy azon Fatensek ellen Nyelveskedik ... a' Piazcon valo Hoher által valo veretést el nem kerül [Dés; Jk]. 1697: (Mihály Deaknet) az Sz. Parcialis ... meg fenytette, ugi hogj többbe ne nyelveskegik sőt mindeneb(en) engedelmesseget praestalyo(n) minden Ecclesiari rendekkel [SzJk 304]. 1711: egy nihány izben nyelveskedtenek [Dés; Jk]. 1715: Miklos Deak Kata ... Huszti Mihály ur(am) elle(n) bestelen, ocsmanj szokkal élt, nyelveskedet [Kv; Tjk XV/1. 141]. 1767: Martonosi Imre Moses és Fotosi Imre Josef a megye hűtösseitől azzal vádoltatnak, hogy ... megye gyűlésin ... nyelveskedtek [Fotomartonos Hsz; HSzjP]. 1777: Nyelveskedni kezdvén Sok Motsok beszedeikkel mint házi gazdát illetet az A(ctri)x, sőt ingemet Férjem gyilkosságának mondot [H; Ks 114 Vegyes ir.].

2. becstelentítően állít vmit; a susține/afirma ceva în mod calomnios; etw. unehrlich behaupten. 1655: az feleségem mindgiárt megh szolizt, s feddē: méjrt nyelueskedik olliant, hogy az birák nem igazán cselekedtek [Dés; DLt 436].

nyelveskedő rágalmazó; calomniator; verleumderisch. 1726: Minthogj Zilahi Eke Janos méltatlanul bestelenitette meg Göntzi Janosnét, inassával valo törvénytelen ösze fek-

veseket asservalvan arra nézve mint illy szokásos nyelvessékő személy az szék ház előtt keményen meg verettesék [Kv; Tjk XV/6. 52].

nyelvesség szájakodás; gilcevire; Großmäuligkeit | becs-telenítés; dezonorare; Entehren. 1630 k.: En semmi Gonos-sagat Böruejnenek nem latta(m) egiebet az Nieluessegel [Mv; MvLt 290. 45b]. 1637: Monda aztis Konczne Asznoio(m) hogy halgas te nagj nieluü mert az Aniáddatis megh uertek vala it az Nieluessegert, de te sem kerüleöd el [Mv; i.h. 291. 116b]. 1692: a Beczületes Ceh: edgyüt lévén Pász-tor István Uramat marasztottak fél mesterségen az elöt valo Ceh Gyülésen az felesége illetlen nyelvessége miat [Kv; MészCLEv.]. 1800: a' Felperes az Alperest nem betsülle-tes szomszednak, s Embertelen Embernek s, más egyéb Aszszonyi motskokkal nyelvességekkel nevezte [Dés; DLT]. 1870: Lakatos Márton tagadja, hogy nejjével kegyetlenkedett volna, azt ugyan megvallja, hogy néha meglegyintette, de erre a nő nyelvessége szolgáltatott okot [M.bikal K; RAK 284].

nyelvfogás hadititkot tudó/eláruló ellenséges katona elfo-gása; capturare de limbă, capturarea unui inamic pentru a obține informații asupra situației armatei inamice; Gefangen-nahme des feindlichen, Kriegsgeheimnis verratenden Soldaten. 1657: Lásd itt az Istennek csudálatos cselekedetét, az ki az kétféle ellenségnek intentumát úgy vezérlette, hogy azonegy éjjel azonegy útra mindenik egymás mellől el akar-jon szökni avagy állani, noha mindenik külön végekkel, egyik is az másiknak akarátját sem nyelvfogásból, sem kü-lönben nem tudván [KemÖn. 241].

nyelvemester nyelvtanító; profesor de limbi străine; Sprachmeister. 1710 k.: Francia nyelvet derekasint tanul-tam, a nyelvemester járt hozzám" [BÖn. 574. — "Hollandiai tanulmányútja rendjén]. 1823–1830: A családságnak elke-rüléséért a professzorok is tartoznak consumtio vámot fizet-ni, de hogy ez nekik kipótólódjék, Göttingába való érkezé-sek napjától fogva esztendőnként a professzornak 40 tallér a nyelvemestereknek 20 tallér fizetődik készpénzül [FogE 233].

nyelvtanító nyelvemester; profesor de limbi străine; Sprachmeister. 1823–1830: Ez a szász deák volt egy besz-tercei szász, Wolf nevű, aki a logikába tanítványom volt, a kamarába pedig az úrfi mellett német nyelvtanító [FogE 114].

nyelvtanulás invátarea limbilor străine; Sprachenlernen. 1879: Mikor visszautazott állomására, meglátogatott lakáso-mon". Ismét tartott előadást az eposzról, a nyelvtanulás gyökeiről, nehézségeiről [PLEv. 51 Petelei István Jakab Ödönhoz. — "A címzett Balázsi nevű barátja].

nyelvtudatlanság idegen nyelv ismeretének a hiánya; necunoașterea de limbi străine; Unkenntnis einer Fremd-sprache. 1710 k.: féltem is", idegen ország, nyelvtudatlanság, éjszakai setét, lovon sem ültem volt már harmadfél esztén-dőtől fogva [BÖn. 584. — "Angliai útja során].

nyelvű vmilyen beszédű; cu un anumit fel de vorbire; mit/von irgendeiner Sprache. 1718: Mltsgs Generalis Ur(am) ő Excellentiája előtt promoveallja az en Memoriali-

somat hogy ez á licentiatius nyelvű ember refraenalodnék [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

Szk: *durva* ~. 1775: Geröffi Kata Szörnyű durva nyelvű, szokimondó asszony vala, de sokakhoz jó is volt [RettE 352] * *gonosz* ~. 1602: Vargha Lukachne Christina azzony vallia ez fogoly azzony allapatja feleol semmith Nem thwdok mondanj hallottam feleolle hogy gonosz nyelv-weo azzony [Kv; Tjk VI/1. 563] * *hamis* ~. 1663: voltak olyan hamis nyelvű emberek is, az kik azt mondták, hogy két fejedelmet megöletted, netalám ezt is megöletted [TML II, 458 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *jó* ~. 1710 k.: (Kálnoki Bálint) szépelmejjű, tudományú, jó nyelvű és pennájú ember volt [BÖn. 695] * *lator* ~. 1637: igen igen lator nyelvű aszonj az az boitos ersok [Mv; MvLt 291. 95a] * *rebegő* ~ ? dadogós. 1755: a rebegő nyelvű Fiára nem emlékezem [Zentelke K; BfN]. 1769: Sztán Czigány 35. Esztendő, középszerű természetű, sárga, ösztövé ábrá-zatu rebegő nyelvű [UuszLt XIII. 97]. 1826: Serbán Péter rebegő nyelvű [DLT 968 nyomt. kl] * *szabados* ~ szabad-szajú. 1645: (Szabo Judit Aszony) felöllem azt mondatta, hogy nylyan ualo hires kurua uolnek megh keuano(m) hogy az l: masok(na)k kiuallkeppen affele szabados nyelvű embereknek peldaiokra, az Varos piaczan, az pelengerre fel allattassek [Kv; Tjk VIII/4. 27]. 1657: Kapronczai György szabados nyelvű ember vala szegény [KemÖn. 200] * *vastag* ~. 1759/1845: Vala ez a' Szántó Mihály vastag nyakú 's nyelvű, 's ha iszik vala majd érthetetlen beszédű ember [Hermányi, EDem. 264]. 1807: (A szökött rab) beszédjét úgy ejti, mint a' vastag nyelvűek, tudniillik butátskán 's keményen [DLT 674 nyomt. kl].

nyelvváltság rágalmazásért/becsületsértésért/káromkodásért kiszabott pénzbüntetés; emenda linguae; gloaba pentru răscumpărarea limbii aplicată pentru injurie/calomnie/injur-řturi; wegen Verleumdung/Ehrenverletzung/Schimpferi festgesetzte Geldstrafe. 1808: Az Alperes provocal a 4k Tanura a' melly Tanu nem hozott egyéb lteletet Áts Ja-nosnérol s Arkosinérol az Alperesről, hanem tsak ezt: látják kentek melly hamar bal vélekedéssel vagynak az ember felől. Már ha a' bal vélekedésekért, ugy mint tsupa véleke-désekért nyelv-váltságon kerestethetik akárki, ugy az egész világon, minden ember tartozik nyelv váltsággal, mert senki sints a' ki mindent bizonyoson tudjon [Dés; Dlt 250/1808].

nyepászta rágalom; năpastă, calomnie; Verleumdung. 1710 k.: Ennek alkalmatosságával ilyen oláh nyepasztát is ejtének rajtam [BÖn. 856].

nyepót unoka; nepot; Enkel. XVIII. sz. köz.: Mik György-nek egy unokaja vagi Nyepottyá is bujdosot el velle [Drága-vilma (SzD) körny.; TKI]. 1756: a Nyepotomat Keregutzz Györgyöt nem a Petrikák verese, hanem az Istrangok ölek meg [Bencenc H; BK Misc. 1143 Herle Isztratyí (30) zs vall.]. 1806: Pap Vaszília(na)k ... a Nepottyá" két ökreit hire nélkül el hajtotta [A.várca Sz; IB 130/1 Papp Demeter (52) ns vall. — "A többi tanú *unokát* emleget].

nyer 1. (anyagi) haszonra tesz szert; a ciștiga, a obține un ciștig; erwerben. 1586: Eotweos Orban vallia Ezt tudom Igyarto Georgheoz, fogatta(m) Vala meg Bor(nemi)za Ianos ellen Procatornak Igy hogy Amit Nyer az en pere-semen Bor(nemi)za Ianoson, vgyan Azonbol vegye ky az 25 frtot [Kv; Tjk IV/1. 588]. 1599: Niertem az cziorosziakon

kürülbe f 7 d 48 [Kv; Szám. 8/XI. 25]. 1614: az Asztalon egy io rakas Arany vagion az fejedele(m) w maga oluagattya ... monda, menjert, uenned el ezt az rakas Aranyat, mondek ell venne(m) ... kett ezer gianant, monda az fejedele(m), ne(m) nyernel benne, mert ez cziak ezer Arany [JHb XX/2 Vitthay Kakony Istwan Gergenben lako nyil.]. 1710 k.: ötezer köből búzát és kétezer árpát küldtünk le a Maroson és szépen nyertünk rajta, mert igen olcsó volt a búza, nyolc s tíz poltrán vékája, az árpa négy poltrán [BÖn. 738]. 1735: amit nyernek eö kglmeke legjen [Dés; Jk]. 1745: nyer az ember egy néhány forintot [Bánkfa Cs; LLT Fasc. 78].

Szk: *ajándékokskát* ~. 1755: Ezen esztendőben(es) esett Husvéthi Innep napon szokásunk szer(ént) mulatozván Falunkban Ifjaink, és a kik azon Innepeken Templomban nem mennének Falunkból meg szokták büntetni, és vízben hánnyán az ollyat ha magát meg nem váltja, affelet Falunkban el járo utozokkal is jádzo modon szoktak bänni, hogy valami kevés ajándékokskát nyerjenek az ollyakon is [Balsa H; GyK]. * *jutalmat* ~. 1823–1830: Ezt* a generális gróf Bethlen Pál felvitte volt Bécsbe metszés tanulni Mikor mi oda felmentünk, már annyira vitte a metszést, hogy jutalmat is nyert [FogE 171. — *Bikfalvi Falka Sámuel].

Sz. 1679: az is gyakran megcsik, várt leány várat nyer [TML VIII, 537 Teleki Mihály Galambos Ferenchez].

2. csatát/vetélkedést a maga javára dönt el; a cistiga, a obnye victoria; Kampf/Wettstreit für sich entscheiden. 1653: Bocskai ... Ez esztendőben ellenkezék Rudolphus császárral, és Bástával néhány harcza volt: hun vesztette, hun nyerte [ETA I, 100 NSz]. 1674: Itt is az mi dolgunk csak félelem éppen; mert akár az török nyerjen, akár az lengyel, mi szárazon nem maradunk [TML VI, 578 Bánfi Dieles Teleki Mihályhoz]. 1676: soha bizony mi itt nem telelhetünk s azomban pedig sibonganak igen, hogy provideálnok kell a térlől és vagy veszniök kell vagy nyerniök ... de a telet hazájokba ki vonhatják [TML VII, 278–9 Vesselényi Pál ua-hoz]. 1838: hol egyik, hol a másik nyert s mégis soha egybe nem vesztünk [Dés; DLt].

Szk: *viktóriát* ~. 1710: noha a francia király frigyet tett vala a császárral, de mikor látná, mely nagy victóriákat nyert a török ellen, megirigylvén a német császár szerencséjét, s gondolván is azt, ha a törököt debellálhatja, azután rája fordul vissza [CsH 216].

Sz. 1811: a ki nem próbál, se nem nyer, se nem vesz Azért tsak folytatom sovány versezésem [ÁrÉ 12].

3. pert megnyer; a cistiga (intr-un proces); Prozeß gewinnen. 1584: ez Keodme(n) lanosne így zitkozodot feleolle, Amely Bestie felek hires Curwa miath en busulok, meg lattia Azt hogy feiere Iarok, vagy Niere(m) vagy Ne(m) es be is Idezem [Kv; TJK IV/1. 369]. 1600: Zaz Janosne Anna azzony fatetur ita ... ha elseoben az mas felnel az birohoz mehet eo zolhat velle tehát az peresse eo ellene nem nyery causajat [Kv; TJK VI/1. 424]. 1675: ha azon ökök(ne)k dolgáról valo pert nyerikis, edgyütt nyerjék ha vesztikis edgyütt vesszések [Cege SzD; WassLt Math. Rétyi (38) eccl. orth. pastor vall.]. 1700: ha törvény szerént procedált volna is, a városon semmit sem nyert volna, mert a város privilégiuma ellen cselekedett [Kv; KvE 272 SzF]. 1804: ihon ugy hallom mostis nyert a Királyi Táblan [Palatka K; DLev. II, 24]. 1807: A Székely Udvarhelyi két fél Communitas ellen, a Tordaiak(na)k el alkudt szalonáimnak meg tartoztatásokért, és abból kifolyó káráimért

mozdított peremben, ámbátor a Ns Udvarhelyszéki Tktes Tiszttség előtt az Ügy derekában semmit sem nyertem valais Recursus uttyán a Flgs Kir. Fő Igazgato Tanács két uttalis ... abból ki folyo, vagy az által okoztatott Káráimnak, Költségeim, és Fáratságaimnak minden akadékok félre tételekkel valo meg fizetéseket meg itélni ... méltoztatkat Excellentiátok [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1847: Varga Kati biztatta az embereket, hogy az úrbéri szolgáltat aránt megindult perekbe bizonyoson nyerni fognak [VKp 263].

Sz. 1570: Fylep Thamas Azt valya, hogy hallotta Az felesége Annyatwl hogy Igh zolt More Ambrwznak, Jo Ambruz vram Jstennert kerlek hogy Neh Jary Jde hozzam, Mert Ladeh mynth Zolnak weled En penigh egy zegen Azzon ember vagiok, Nem perelhetek zenkywel, Mert az ky kwlwdsal perel Taskat Nery [Kv; TJK III/2. 147].

4. elnyer, (meg)kap; a obnye/primi; erhalten, bekommen. 1582: Amy Reghi Attiaink zorgalmatos es hyw gonduselesekkel egzeris Maszoris wdeo zere(n)t draga es Nemes priuilegiumokat zabadsagokat wgiekeztenek Reghi Bodog Emlekezetheo lambor Zent kiralioktol ez hazanak Nierny es zerzeny [Kv; TanJk V/3. 267a]. 1662: Kóvárban megalapodván, békességes mehetéséről assecuratoriát kívánt és nyert is vala* [SKr 673. — *Szentgyörgyi Ferenc váci püspök]. 1671: Kérem annak felette a boldogsagos Szűz Mariát, és l(ste)nnek minden szentit, szentséges esedezések által nyerjenek ennékem boldog ki mulást e gyarlo Világbol [Ks XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mintszentj Krisztina végr.]. 1710 k.: A jobbágyok ezalatt elküldtek supplicálni a fejedelemhez, és nyertek ott énellem erős parancsolatot hogy ne háborgassam őket [BÖn. 562]. 1801: az Kolos vármegyei Tekintetes Nemes Generalis Széktől ezen Metalis Controversiának el igazittása végett Nyerjenek, és kérjenek ki Commissarius Urakat [K; JHb LXVII/4. 3]. 1805: A Könyörgő Tarsaság ... esedet az Nyert oly rendelest, mely altol a Tarsoság Könyvebbülesit ezette volna de azon Sinor merteket nem követte [Torockó; TLev. 9/38]. 1823–1830: Az a Lichtemberg igen kedves embere volt az anglus királynak, Fériakon gyakran elment Londonba a királyhoz reggelenként gyakran együtt kávéztak ... Melyik tudos nyer ilyen megbecsülést? [FogE 238]. 1856: én azon alodiumokért Ó Felségetől egy fillér kárpotlást nem nyertem [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1403].

Szk: *abszolutiót* ~. 1710 k.: Quid sit, ha megsenten-tiázzák*, appellálja és nem lehet nem trasnmittálni, ott vagy absolutiót vagy gráciát nyer [BÖn. 951. — *Szász Jánost] * *deliberátumot* ~. 1775: birunk a' Tobisok Vereje nevezett Veröben mint Atyántol reánk maradt ... aviticumot ... Mégis Kováts Márton eo kegyelme ... egyszer ... a' Thorotzkai Biráktol nyert volt egy eo kegyelmének favealo Deliberatúmot [Torockó; Bosla] * *dilációt* ~. 1793 k.: az Alperesek Dilatiót nyertenek a következő Periodusig [T; DobLev. IV/730. 2b] * *engedelmét/vki engedelmét* ~(i). 1662: Ez okokra nézve azért a' keresztyen fejedelmektől is jóvámenvén hozzája az internuncius, postakövetek ... addig járának azokhoz, hogy az fejedelem is confoederálna, szövetséget szerezen vélek. Mellyben nem sok munkával török császárnak s portának is engedelmét nyerte vala [SKr 205]. 1847: midőn egy Groza Kándin nevezetű embert észrevett* hogy ... házat újból szándékozik felépíteni, az építésből mindaddig, valámig arra engedelmet nyerend, hogy Groza Kándint eltiltotta, Varga Katalina másnap arra intette, hogy többé afféle eltiltasokba elegyedni ne merészeljen

[VKp 182. — "Krisán Petru] * érdemlett büntetést ~. 1847: ha többször is azon erőszakos Egyén hibáznék ekkor a Biztosság adja Megyei Tiszti kére a kitől érdemlett büntetést nyerjen" [Torockó; TLev. 10/9. — "Az, aki a tilalom ellenére fát vág] * gráciát ~. 1663: keruen minket ... Santa Ersok hogi törekednenk mellette es njernónk gratiat Georgifi Georgitól hogi ne ügekeznek halalara [Iszló MT; BLt]. 1711: ő nem fegyverkezni ment Biro Sandor Ur(am) hazához, hanem gratiát nyerjen ő néki [Dánfva Cs; Born. XX-XIX. 50 Bójté Péter vall.] | mond Gegő Péter nagy hűtíre nem fegyverkedni jöttem, hanem gratiát akartam nyerni [Madaras Cs; i.h. Balas Tamas (22) jb vall.]. 1742: Hallottam hogi Veres Istvánnak és Lórintznek az Attyok valami Gyilkossáért és paráznsáért Notába esett ... Hogi Gratiát nyertek volna vagi Fejek(ne)k vagi Jóságoknak nem tudom [Kisened AF; JHb Fr. Rátoni (34) ns vall.]. 1750: ígérétéb is teljesíti vala, ha Viski János Uram ő kglme néki Gratiát nem nyer vala [Zovány Sz; Told. 3] * kegyelmet ~. 1640: Walamely mester, az waras teoruene ellen, vagy gyilkosságban, vagy paráznságban auagy lopasban elegitene magát, az Czebeol ki rekesztessék, es mind az Czeh kívül legyen meg kglmet nyer rolla [Kv; KovCLEv.]. 1657: Uram, emlékezzél meg arról, Bethlen Gábor éltében valami fosztogatásbeli csintalansáért megfogattatván és sentenciáztatván, meg akarnak vala ölni, s te nyertél vala kegyelmet az fejedelemtől [KemÖn. 118] * komissziót ~. 1807: Sombori Farkas Ur a' Tkts Tisztségnek adott Panaszára Commissiort nyervén Néhai Férjemnél találatott Levelek el petséltetésekre, a' Tkts Commissarius Urak által elis petséltetettek három Ládákba [F.esküllő K; Somb. II]. 1847: Mely summa pénzért több bucsumi gazdák kezességet válloltak ... s midőn közelebből a vármegyei tekintetes főbíró ur Bucsumba járt, a kezesek az érintett summa pénz felszedhetése aránt ... commissiort nyervén, amellelt Bucsum helység mind a hat kerületibe minden gazdától egy-egy ezüstforintot vesznek fel [VKp 264] * megérdemelt bérét ~i megérdemelt büntetését elnyeri. 1847: Eleget vesződött véle a tanú Pojénba, hogy ne elegyedjék sem a szolgáltatétel dolgába, annival kevésbé a tiszt uratok ne piszkolja, mivel nem fog jól járni, de nem hajtott tanácsára, s ha nem tettett megfogadni oktatásait, úgy is nyeré megérdemelt bérét [VKp 188] * osztoztató parancsolatot ~. 1807: Ebből illető maga rátájának ki szakasztására, és birtokába vehetőségére törekedvén elő Felségétől osztoztató parantsolatot nyert [T; Ks 89] * örök kárhozatot ~. 1710 k.: Adom mindezek után tanácsul gyermekemnek mocskolódjék inkább a két gonosz között a kisebb, mintsem a paráznáktól francut és egyéb sokféle nyavalyát, és az Istentől gonosz kurva feleséget, minden átkot, és végtére az örök kárhozatot nyerje [BÖn. 507-8] * segítséget ~. 1662: a fejedelem Kolosvárral kijövetelétől fogva a Szamosmellyéken s Kóvárhoz tartozó Hosszúfalva nevű faluban s annak határain táborozván a generálut igen szép segítségért nyervén egynehány ezerig azokkal és maga fizetett hadaival die 21. Octobris megindult és be is ment vala [SKr 666-7] * szabadalmat ~. 1843: Midőn Varga Katalin nálunk volt, saját személyében kért pénzt a templom ládájából avégre, hogy azzal járjan a falu dolgában és nyerjen öfelségitől szabadolmat számukra [VKp 75] * szabadságot ~ vmire engedélyt kap vmire. 1771: még azt tudtuk elsőbbszer, hogy pénzen vásárlták meg, s azért hordják a' szépit s a nagygyát a fának, azután tudakoztuk hogy mi formán nyertének szabadságot az Erdőlésre [Nagymuncsel H; JHb 93. XIX. 6]. 1782: Togyer ...

maga helyett hagyván fiát Tyitult az fogságban, haza jöhetése Szabadságot nyert [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. 1844: ez előtt Nyoltz Évekkel, mi után a Tektés Tanátstól a maga rendi és modgya szerént hiteles Deftert és Szabadságot nyertem, magam részére Bóltot nyitottam [Dés; DLt 1437] * szabadulást ~. 1662: A tanács és a város lakosi látván, végre nagy nehezen nyolcvanezer tallérokban, néhány szeker posztóban, mindenféle nagy sok szekér élésekben neki megsarcolni kényszerítették vala és ekképpen a tanácsnak szabadulást nyerniek [SKr 542] * szeparációt ~. 1648: Nagi Pal Margit cziekey Szatthmar var Megieben az eo el futot hitőtlen Uratol Varga Andrastol separatiot nyert [Szlk 67] * választ ~. 1852: míg választ nyertem egy hétig mulattam [Dés; DLt 1066] * vmilyen ítéletet ~. 1823-1830: (A professzor gyermekei) legitimus maradékoknak ítéltettek, melyben segítségére voltak nekik a vallásunkon lévő urak, s amint maga mondotta nekem, az is, hogy nem tudom melyik akadémián ilyen kérdés régen még támadott volt, s megítéltetett és ezt az archivumból kikerestetvén bemutatta, s azon a Cynosurán jó ítéletet nyert [FogE 129].

Sz: ~, mint Bartok a csikot. 1752: megis indultam nyertem pedig mint Bartok az Csikat az Borbándi vizen, és Gáldon. Szerentsésen általis költeszem [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.] * maga kereste, amit ~t. 1663: Igazán magok keresték német uraim, az mit nyertek; ki látszik file, farka, mit akarjanak az magyarra! [TML III, 413 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. (birtokot/vagyont) (meg)szerez; a obtjne (bunuri); (Gut/Besitz) erwerben. 1568: Aggywk Myndeneknek Twdsara kyknek illyk hogy Az wytezlew Tholdalagy Andras egy Rezreol, Maas Rezreol penyeg Zekel Janos My eleotwnk zemelyek zerent ... Jlyen zerest es wegezesth teonek, hogy az Mely pertt Indytott Tholdalagy Andras Az torozkayakal, az Jozagh ozlas feleol Tholdalagy Andras valamitt az perre Eddyg keolteott Neky Meg Engedj. Ennek vtannaes valamig weghoz Megyen az per, gongyatt wysellj Ennek tekyntetyertt Zekel Janos wyzontagh Tholdalagy Andrasnak, Ilyen Attyaffysagaertt az Meg Ilyeltt Nagy falubol ha teobbert oztany Nem Nyerne, az ew Rezebeol ... három Joh has Jobbagyot ad eoreokbe [Gyf; BrN 54/6]. 1573: Regeni peter ezt vallya hogy eo Zayokbol halotta, Eottwes Leorincztől teoreok Lazionetol es Eottwes Jmrenek az Annyatol, hogy my harman Egygek vagionk Aztis vallya hogy eo az testamentonkor Jelen ne(m) volt mykor Eottwes Leorincz, az három Attia fiwnak ... az zaaz forintot hatta volt es az keomalbely zeoleott hogy az teobbywel Beket haggianak az azzonnak, De az Alkúaskor ott volt keoztók, hogy mykor wweges gergel Janos Jde Jöttek uolt, es azt montak eottwes Jmrenek my Jtt ne(m) Mulathatunk, ad meg minekwnk az my rezwnket am kereset teoztam ha fel akarod az testamentomot Bontany valamyt Nyerztyed Legien [Kv; Tjk III/3. 254]. 1668: úgy tanultam volt, virtus és szolgálatok által szokott volt régentén ember előmenni dolgában ki hazájának, urának tudott szolgálni, azáltal nyertek jószágokat [TML IV, 381-2 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. 1748: valamit Gálfalvi János Vr(am)nyér Solymosi Vramékon azon Nyereségnek két része Gálfalvi János Vramé, harmada enyim légien [Mv; SLt 16. MV. 12]. 1755: elő Nsga nélkül Semmire nem mehet M. G. Kornis Antal Ur, hanem ha harmad részt ki ad a' nyerendő határból, úgy nyer valamit [Nagygyeke K; Ks K. 80]. 1755 k.: Szent Egyedi Jóságrol Exhibeallyak az Titt Wass Urak ... hogy Vitézi Fegyverekkel és akkori Bóldog Emleke

zetű Felséges Királyhoz Contestalt hívségekkel nyerték, és tsak Fiú Agra Donaltatott légyen még in Anno 1176 Harmadik Béla királytól [WassLt]. 1763: tsak egy sessiotskát nyert [Mv; Told. 33/26]. 1796: Nadudvartis nyertünk valamit, de ezt ki bírja, kinél van árendába, máig sem puhatolhattam ki [Kv; Incz. XI. 22a Josintzi Sándor lev.].

Szk: *vérrel* ~. 1819: a mikor is egyik a Fiscalis Cancellisták közzül egy magos poltzra fel álván a Királyi Adomány Levelet fel olvasta a Kővári Nemesség contradicalni kezdett, oly állatással hogy az ő Elejek is vérrel nyerték kevés öröksegeket, azért a Mlgs Groff Teleki Familianak nem engedik [Nagysomkút Szt; Ks 67. 47. 28].

6. hadizsákmányként szerez; a dobíndi ca pradá de rázboi; als Kriegsbeute erwerben. 1592: 13. die decem(bris)

Karos Peter es Polchi Marton .6. lowon uittek Dobokat zazlokot kit Moldowaba niertek Tordaigh f l d 50 [Kv; Szám. 5/XIV. 102 Eppel Péter sp kezével]. 1611: 19 Octobris. Hozának zászlókat, kit Forgách Zsigmondtól nyertek [Kv; KvE 144 SB]. 1619: Az kapitán pasa felől hozták, hogy 3 hispaniai hajót nyert, kiben egyikben nyolcvan lövő szerszám vagyon | 27 die Novembris jöve meg az kapitán pasa az gályákkal ... Aznap nem láttam, hogy csak egy nyert hajót is hoztak volna, azmint mondják vala, hogy öt öreg halászhajót nyert [BTN² 304, 377]. 1653: a mely 38 ágyut és taraczkot tennap nyertek elől vigék | az apámnak volt a szablya-tarsolyában egy igen szép tafota lovas-zászlója melyet Miriszlónál nyert volt [ETA I, 49, 63 NSz]. 1690: (A törökök) megszaladtak és panico tenore dissipálódtak tevéket s egyéb nyereséget is nyert az ő felsége hoda [II AMN 327]. 1705: Hét zászlót is nyertének és két főtisztet is fogtanak el elevenen | A ráccokkal levén egy hitvány trombitás, az is a trombitát megfűtta, melyet a kurucok meghallván, azt gondolták, hogy németek is jőnek elszaladtanak, és lovokat nagyobbbrészt otthagyták, és így a ráccok 24 lovat nyertének [WIN I, 80, 397–8]. 1776: Ugy hallottam, hogy háromszéki Vajna Ferenc a muszkánál kapitány lévén, a törökkel való hadakozásban nyert hat tevét [RettE 363].

7. (erőszakkal) megszerez/szert tesz vmire; a obtjine ceva (cu forța); (mit Gewalt) verschaffen. 1640: egi Görögh Papot vertek fel Oloczi (!) Sebastian tauay zolgaj Istuan, es az Varga Jstua(n) Eöczje Janczj és attol njertek az karmasikonnatt [Mv; MvLt 291. 253–4]. 1641: Én csak az Szegedi Szabó István szolgájátul hallottam, hogy vontak vagy nyertek valamit, de azt sem érthettem jól, hogy micsoda volt az nyereségek [Mv; i.h. 288a]. 1797: Hallottam hogy Kis Litza két juhot nyert volna Hozna Bumbujtol azért, hogy Feleségét meg nem paráznsíthatta [Nagyiklód SzD; LLt Vall.].

8. elér vmit vmivel; a obtjine ceva prin ...; durch etw. eine Sache erreichen. 1569: Ha ... oda haggya az lowat az zeghyn Ember tahat Nem wehet semyth teobbet rayta Immaron Merth ky Erezete kezebwl ecczer, hanem teorwynniel kereshty de awal sem Nyer semmyth [BesztLt 77 Lucas Pistaky de Bongarth^a a beszt-i bíróhoz. — "BN"]. 1570: Barbara Zekeres Gërgneh, Ezt valya vasarnap mykor az pyachrol haza megen volt, Eleotte ket legen Megen volt, Es azt Bezellyk volt egymasnak Tars az mynt hallom Megh fogtak az egyk Tharsunkat az Jakabot, En azkoris Mondam(m) hogy Nem Joly Jarunk azert hogy az ew Marhayok es Bestercey Georgh Marhaya Mellet az ket Jnast leh Taglak, De Az myt Nyernek vele hogy azt mywelek, Bathor neke(m) Neh aggyanak benne [Kv; Tjk III/2. 75]. 1710 k.:

Hadzsi Musztafa bég proponálá a státusoknak, hogy legyenek hívek a hatalmas császárhoz és annak cirákjához, Barsaihoz; másként ha tökéletlenkednek, azt nyerik véle, hogy a kemence nagyobb lesz a háznál [BÖn. 553]. 1746: mind akartam kegiej(me)det^a az öcsem maga viseleserül, de maga viselesit pennara sem tudom venni, maga magam is az földig hodoltam meg ugj az egész hazám^b is hogy inkább valami jora vehetnök, az mire mentünk is az szegénj mihok altal njertük elege volnank rajta hogj valami jot Csinalhatnank belolle de nincs haszna mentest el fordul [Hsz; BLev. — "Tollban maradt: tudósítani. ^bHelyesen: házam]. 1772: Ugyan csak elszalasztották a szegény Madarit, s satisfactióért mindenütt eljárta az erdélyi instantiákat, de semmit sem nyert [RettE 271]. 1818: a Biro rész ki pereltetett, atyafi kéznél vagyon, a kiis kész minden időben ki elégíteni az atyafiakat, ezzel azt nyerte, hogy békességben bírta a közönséget [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014]. 1842: a lemondás meg eshetik egy ora alatt, de esmét iljent nyerni, nem olj hamar lehet [Csákgirbó SzD; JHb gr. Csáki Rozália férjéhez].

Szk: *vhány votumot* ~. 1841: Ezután a' Candidátusok nevei le iratván s rendre minden Czéh Tagjának Votizatio végett ki osztatván ... leg több votumokat nyertek^a [Kv; ACSzám. 136–7. — "Köv. a fels.].

9. haszna/előnye származik vkinek; a trage folos din ceva, a profita de ceva; Nutzen/Vorteil haben. 1568: Gasparus p(rae)tor petri veres iur(atus) fass(us) est ... tudom hogy Estue Nyolc orakor az var fokrol le zallanak Andras Katho es seres Anna, akkor ezt monda seres Anna, Jertek el Jnnet, mert ith semit ne(m) nyerwnk [Kv; Tjk III/1. 226]. 1592: Gyereoffy Caspar Gattiat az Waros ell vonatta, kyert Ewo-calwan, semmit Nem Nyerth, hane(m) meg bekellet, arrol valo per folias [DiösyInd. 40]. 1653: Immár úgy hiszem hogy eléggé vehedd eszedbe: mit nyertek az székely nemes emberek véle, hogy azokat a székelyeket, kik Báthori Sigmondal Havasalföldébe a törökre szabadságért elmentek vala, és onnat haza jöven jó szerencsével, itthon őket felmészárlák és esmét jobbágyá tevék [ETA I, 53 NSz]. 1710: Haller István noha sokat reménlett de keveset foga nyerni, hanem grófi titulust ... adának neki [CSH 425]. 1739: ez a Nemzecség^a tsak olyan ácsorgo, szájongo, hogy ha valamit rajok biz az ember keveset szokott benne nyerni [Nagysomkút Szt; TL. — "A sertéshajtók]. 1771: Diószegi Mihály vette volt elsőben Décsei László leányát, Ágnest, ki is igen szép és jó természetű személy volt szegény, de semmit sem nyert volt báróhoz való férjhezmenetelben [RettE 257]. 1783: az egész válu edgyet értett, és vegezett benne, hogy Jánk Pétru Csürét rontsák, vágják és onnan el pusztítsák ... kikhez a magam consensusat is ragasztattam akkor nyerjünk vele akkár veszessünk [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1817: A' stricklázott linea jelenti, hol lehetne a' köz kertet elvinni hogy mindenik fél annyit nyérjen egy helyt, a' mennyit vesz más helyt quadrat ölekben [Mv; DE 4].

Sz. 1811: Kitsin fáradsággal ember nagy czélt el ér, És kitsin munkával sokszor nagy hasznót nyer [ÁrÉ 39].

10. kap vkitől vmit; a primi ceva de la cineva; etw. von jm bekommen. 1699: bizony vr(am) ha faradno(m) kel, mégh en nyerek kltéktül ne(m) klték tüllem [Palatka K; SLt Al. 17 Palotkai István P. Horváth Miklóshoz]. 1705: Graven kínálkózk, hogy fogadják fel véle száz aranyban, hogy segítség ad 8vum Septembris elérkezik, melyet is én bizony fel mertem volna fogadni véle, ha német nem volna.

De minthogy német, tudom, ha megnyerném is, még nekem lenne bajom miatta, nemhogy valamit nyernék tőle [WIN I, 517]. 1823–1830: (Fogarasi Pap József) tudós munkáival sok arany és ezüst monétákat nyert volt a külső országai akadémiáktól [FogE 76].

11. kieszközől vkinek vmit; a obține ceva pentru cineva; ermitteln. 1823–1830: Báró Kemény Sámuel irigykedett Bethlen Pálra, hogy az a gyermekei tanítójának a Főconsistoriumból akadémiai költséget nyert [FogE 160].

12. vajdaságot ~ magának megszerzi a vajdaságot; a cuceri un voievodat; sich die Woiwodschaft erwerben. 1571: Ez elmwt ideokbenis twdgya azt tew kte michoda wayda fiw tamadoth wala, ky Moldowa Orzaga akara menny Mostis az tew kte Tartomanyaba waygon egy wgyan azon wayda fiw ky maganak waydasagoth akarna nyerni, hadotis zerzet mely dology ez orzagnak wezzedelmere lezen [Magyaró MT; BesztLt 3751 Paulus Banffy Lossonczy de Mogyoro a beszt-i bíróhoz].

13. talál; a gási; finden. 1721: Tiszt. Curator Quartas es Ispany Uraimék nyerjenek magoknak olly időt mellyben a Jobbagyoknak Szolgaltatýarul ennek modgyarúl es rendírül disponallyanak es abban rendet tsinallyanak [Kv; SRE 138]. 1852: szívesek voltak meg ígérni, — ha nyerendek helyet és fát, a' télen le vágni, és el hordani az anyagot, — hogy tavasszal fel bonyolíthatnám kunyhómat [Dés; Dlt 608].

14. nevét vmiről kapja; a primi numele datorită ...; den Namen von etw. bekommen. 1864: Csinod pataka el nevezését való színűleg onnan nyerte mivel essőző esetén gyakran Sebes folyamú Csintalansága nem reméltett károkat okoz [Szárhegy Cs; GyHn 53].

◊ Szk: *időhaladékot* ~ időbeli halasztást ér el; a obține o aminare/păsuire; zeitlichen Aufschub erzielen. 1833: Serkentem a B. Oskola Tanítottak és Megye Birákat kötelességeik hív tellyesítésére. Az utolsók ne gondolják, hogy a' kepe bé szolgáltatására idő haladékot nyerjenek a' Visgalo Biztosságtól [Vaja MT; HbEk] * *időt* ~ a. 'ua.; idem' 1730: Mint hogj gjakarta az Militia obtingenseinek administrationra való pénz(en) meg fogiatkozván, a mikorra kívánták, administralnom nem lehetett, hogj Várákkozzanak sokszor borral, pujkával; vagj egjéb majorsággal, gjümölcsel, pereczcel discretizáltak, s ugi nyertem kevés időt [Kv; Szám. 56/XIX. 28]. 1769: Ferdinand Erz Herzeg eo Felsége Regementéből ugy mint Beran Thódor ez Brassai és Marosán Demeter e Kö vár vidékeiből eredetekre nézve származtak, bizonyos üdöt Nyervén magok(na)k hazájokba való menetelre, mely Terminus el telvén vissza nem mentek Regementekhez [UszLt XIII. 97]. — b. időt szakít vmire; a-și face/gási timp pentru ceva; für etw. Zeit erübrigen/nehmen. 1793: az siető habari írásról nacságodott engedelmet kérek erreis elig tudék üdöt nyerni [Szókefva KK; BálLt I] * *kedvet* ~ tetszést arat; a avea succes; Beifall ernten. 1798: Nagyon örvendek rajta ha jo szivel irt Munkátskám a' betsülletes Communitás" előtt is kedvet nyert légyen [Mv; TLev. 5/14. Ia. — "Torockó] * *kudarcot* ~ kudarcot szenved; a suferi un eșec; Mișferfolg erleiden. 1815: én előre tudtam, esmervén igaz Magyaros Chaterogiaját, hogy kudortzat nyarendünk, de nem volt annyira erőm hogy a' Tkts Soo Tisztiséget az iránt Capacitállyam [Kolozs; SLt évr. Koronka Lajos Margitai Jánoshoz] * *megvető nevet* ~ mást lenéző embernek ismerik; a ajunge să fie calificat drept un disprețuitor consecvent; als andere Verachtender angesehen werden. 1710 k.: Én hirtelen fellobbanó haragú embernek tartattam,

mert, kivált ha láttam hogy valami gonoszra igyekeznek, jót, törvényt, igazságot elfordítani akarnak, megindultam, s a dolgot, vagy ami nekem jó, igaz és helyesnek látszott, buzogván, és néha talán felettébb is urgeáltam úgyhogy másoknak és mások munkáinak kevély, megvető nevet nyertem véle [BÖn. 494–5].

nyérc 1. nercprém; (blană de) nurec; Nerpzelz. 1806: Kóntósók ... Edgy régi modi fejer attlatz töltött, és nyerttzel prémezett szalup [Ne; DobLev. IV/897. 1b Árva Szántó Sándor lelt.].

2. 'Hn. 1775: a Keresztám oldalán mely is a Nyértze Torokra mégyen véggel [Középlak K; KHn 295].

nyércprém blană de nurec; Nerpzelz. 1793: ezüst tarka sellyem materia mente viseltes, nersz prémmel [TL Conscr.].

nyereg 1. sa; Sattel. 1568: Pro Blasio szepech Contra michaellem fenesy. Demetrius szepech, Gregorius siueges. Vitalius Nyerges Joannes Twry fassi sunt pariformiter, hogy Epk bwchwték el az fenessy mihálnak eph lowat, ad f. 35 az szekeret ad f. 5. hamot es Nyerget affele szerszámot, ad f. 2 d. 50, ky tezen f. 43 d. 50 [Kv; Tjk I/1. 240b]. 1599: en ki sem menék hane(m) njergetem keres(m) megh [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. 1604: Kornis Ferencz Vramtol az en Sarga nierge met zerezze megh kd [Gerend TA; Ks 38. 1/10]. 1625: Az Talygas lo Nyergehez Csinaltatta(m) egi hagymannt d 45 [Kv; Szám. 16/XXXII. 12]. 1635: egy louais úala nyergestol [Mv; MvLt 291. 59b]. 1656: Harom teodorezet nyereg, edgik czontos volt [Doboka; Mk Inv. 3]. 1664: akkoron latam hogy az fyam lovat ki hoza az Udvarbul Tompay György fekestül Nyergestül [Császári SzD; WassLt Drabant Mihaly (70) jb vall.]. 1668: hagyk ... egy gyermek lovat fekestül, nyergestül par pistolyostul [Komlód K; BLt]. 1691: megh nyergelven nyergestül, fekestül egy szürke paripámat [Dés; Jk]. 1693: Andrisnak egy nyereg Szerszamostoll, egy Zöld ketze benne [Ne; DobLev. I/38. 11]. 1732: Találtunk egi kopacz njerget, két vasas málha hordozot [Kv; Ks 40. XXVIIIc]. 1749: Lóvaim igen rómlót állapóttal lévén alig bótórkáznak majt két hetig le nem szálván hátokról az Nyerög [Gagy U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.].

Szk: A. ~ alá való nyeregtakaró. 1714: Nyereg ala való Vörös Posztobul fl Hung. 2 Nyereg ala való Vörös kopott barsonjbul aranj skofium viragokkal fl. Hung. 3 [AH 15]. 1835: Egy prits nyereg tarka nyereg alá valóval [F. zsuk K; SLt Vegyes perir.] * ~ben tartja a lovat. 1705: Ma reggel a lovas németek mind kimenének ide a sánc eleibe, holott baron Tige és Montecelliék sátozt vonattanak ki, és a lovas németek mind nyeregben tartván a lovakat, mind ott étetnek egész estig [WIN I, 430] * ~ből hajító kurta korbács. 1828: Hosszu Korbács kettő, nyeregből hajító kurta egy [Szentdemeter U; Told. 39].

B. angulus ~. 1805: Egy Anglus nyereg Szarvas-bőrrel boritva Angliai platirozott fekete kantárral [Mv; TGsz 52] * aranyos ~. 1653: Azok a választott szép ifjak mind jó lovan csak egy dolmányban valának, aranyos nyereg és kengyelek vala [ETA I, 134 NSz] * aranyos-ezüstös (!) 1627: Egi rakot ladaban. Egi aran(n)ias ezwsteos niergh (!) [BLt Béldi Kelemen inv.] * bársonyos ~. 1628: Egy Ezwsteos zeöld Barsonios Nieregh, vas kengiel raita [Cyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1]. 1661: Egy veres bársonyos nyereg.

ezüst szeggel vert. Egy zöld bársonyos nyereg, ezüst szeggel vert [TML II, 189 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1681: Egy mostan ki adott Veres bársonyos nyeregh, szkofiummal varrott fejr ezüst csontozással [Utl.] * *bérlött magyar* ~. 1812: Egy Magyar bérlött Nyereg minden hozzá tartazandokkal [Görgény MT; Born. XXXIX. 43] * *bőrös* ~. 1782: Egy ujjadan uj tötöt bőrös nyereg hevederrel együtt [Nalác H; CsS] * *brassói* ~. 1761: Brassai keskeny nyereg alá való pokrozt Nro 6 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 19] * *capás* ~. 1694: Czapas nyereg nro 1 [Ocseszteve AF; LLt 76. C]. 1696: Az veres Czapas Ezüst Szegekkel vert nyergen való kengjel Gira 4 Lot 1 [BfR] * *cigány* ~. 1693: Mihoknak Egy uj cigány nyeregh [Ne; DobLev. I/38. 11] * *csontos* ~. 1662: két csontos nyergem [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1685 e.: Száz sebesen Piheni (!) Peter Uram hazanal vadnak Csontos nyereg Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 18]. 1768: Csontos Nyereg egész készülettel 1 [Mezősztygörgy K; Ks 23. XXIIb] * *ezüstös* ~. 1609: Balkani Albert Bik Alligh vizen vrunk vtan egi Ezwsteo Nierget [Kv; Szám. 12b/IV. 409] * *ezüst szeggel/szegekkel* (meg)vert ~. 1685 e.: Szász sebesen Piheni (!) Peter Uram hazanal vadnak ... Ezüst szegekkel vert nyereg Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 18]. 1697: egi ezüst Szeggel még vert nyeret el vitt [Kál MT; Berz. 17. XII] * *fejelt* ~. 1714: Egy fejelt nyereg, egy sügyellő [Kv; Pk 6] * *füredi* ~. 1819: Egy Füredi hitvány Nyereg [Mv; MvLev.] * *háromforintos* ~. 1596: három forintos nierget attam aindokba [Kv; Szám. 6/XXIX. 86 Bachi Tamás sp kezével] * *jászvásári* ~. 1746: az edgyik ládában magam kezeimmel raktam bé edgy virágos Gyászvásári merő Nyeret [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150. — *Jászvásár, azaz Iaşi] * *magyar* ~. 1581: ha-gyok Egy fegyver derekat egy magyar nyeret az öcseimnek [SzO IV, 76 Székely András végr.]. 1684: Öt magyar nyereg [Ebesfva; Utl]. 1714: Magyar Nyereg, kék és Vörös seljemma be burított, aran-j s ezüst Skofium Viragokkal ki varrot f. Hung. 112 [AH 16]. 1780: A Lovász Mester Házában Magyar nyereg 3 [Bethlen SzD; BK]. 1836: Egy magyar nyereg szerszámotól 2 Rh fl [Kv; Pk 3] * *merő* ~ → *jászvásári* ~ * *mokány* ~. 1812: Egy paraszt Mokány Nyereg rongyos [M.gyerőmonostor K; KCsl 11] * *muntján oláh* ~. 1737 k.: Egy muntján oláh Aranyas neregh [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] * *német* ~. 1687: Az nímert nyeregis meg van [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról]. 1747: Megromladozott Német Nyereg Nro 2 [Spring AF; JHb XXV/88. 4]. 1780: A Lovász Mester Házában ... Zöld bársonnyal borított német nyereg [Bethlen SzD; BK] * *oláh* ~. 1661: Az oláh nyergem [TML II, 189 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1710 k.: Teleki még egy kerek kápájú, szép, aranyos oláh nyeret ajándékoza [BÖn. 814]. 1714: Aranyfonallal ki varrott Oláh Nyeregh, közönségesen Vörös Posztó Vánkossal, s rezes Kengjellel fl. Hung. 5 [AH 52]. 1737 k.: Edgy kis oláh néregh [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] * *parasztos* ~. 1662: négy parasztos nyergem [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz] * *priccses* ~. 1820: Egy prittsés nyereg kengyellel, és le kötőjével [Mv; MvLev.] * *szkofiummal varrott* ~. 1681: Veres bársonyos szkofiummal varrot régi nyereg. Murat ezüstt kengyelek rajta [Utl.] * *tatár* ~. 1657: indultam vala meg tatár nyeregben, melyet nem tudtam azelőtt, hogy hosszas és szünetlen való postálkodásra olyan igen alkalmatlan legyen [KemÖn. 59] * *töltött (magyar)* ~. 1804: vitt-el magával Kantzalo-
vat, fekete bőrral borított töltött tsontos Nyereggel [DLt nyomt. kl]. 1849: Egy töltött magyar nyereg kender le kötő-

vel farmatringal kengyel szijakkal [Somkerék SzD; Ks 73/55]. 1850: egy töltött magyar nyereg egy más töltött nyereg [Algyógy H; Born. F. II] * *török* ~. 1681: Török, avagy Muratt nyeregek Ezüsttel aranyosan megh borított kápajai [Utl]. 1714: Török Nyereg vörös barsonnyal burított aran-j skofiu(m) virágokkal és figurakkal minden felől ki varrot fl Hung 170 | Violaszin Barsonnyal borított Török Nyeregh fl. Hung. 7 [AH 16, 53]. 1793: egy török nyereg ülete viola szín bárson [TL Conscr.] * *török kápájú* ~. 1744: Edgy régi szü ette Török kápájú Nyereg [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * *veres skárlát* ~. 1629: Egi veres Skarlat nieregh vy hajgimania [Szentdemeter U; LLt] * *virágos* ~ → *jászvásári* ~.

Vö. a *fa-*, *kozák-*, *kürtán-*, *murd-*, *paraszt-* és *priccsnyereg* címszóval.

C. *hátas* ~. 1589: Egy visselt hatas Nyereg d. 75 [Kv; KvLt Inv. I/2. 40]. 1595: Kadar Gergelytől vót el Poroszlo Marton egy lo hatas Nyeret [Kv; Szám. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597: Vrúnk eo felsege pragabol meg tertekor inne(n) el indúlua(n) feierúarra veottek volt a porozlok Iffiu Zigiarto Balintol Egy vy hatas nyeret zerzamoto-
stol, melliet oda vezettetek [Kv; i.h. 7/XII. 64 Filstich Lőrinc sp kezével] * *lótánító* ~. 1848: Három tanito nyereg kantarostul együtt 60 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * *szekeres* ~. 1589: Vöttém ket szekeres nyeret is Nyerges Petertől f. I d. 40 [Kv; Szám. 4/XI. 45]. 1594: 8 Die xbris kapaztak megh az zekeres nyeret f 0 d 50 [Kv; i.h. 6/XV. 29]. 1600: Veottém egy szekeres Nyeret f 1 [Kv; i.h. 9/XII. 64 Igyártó Simon isp. m. kezével]. 1610: Horuat Christoph egy kendgiel Syat vett az Zekeres Nieregben kolosvarat pro d. 25 [Gyalu K; Sennyei 47/11] * *taligás lóhoz való* ~. 1609: Az Taligas lohoz valo Niereg ala Cynaltatam egi Hagmant fizettem Nierges Palnak Toelle d 50 [Kv; Szám. 12b/IV. 49] * *tereh hordozó* ~. 1829: Két Szam-
mára valo Tereh hordozo nyereg [Borosbocsárd AF; EMLt].

Vö. a *katona-*, *kocsis-* és *lovásznyereg* címszóval.

2. (ágyú szállítására való) nyerges szekér; vehicul pe patru roți care prezintă o adincitură în formă de șa (și servește la transportarea [evilor de tunuri]; Sattelwagen (zur Beförderung des Geschützes). 1665: Felső czejk haz. Vagion ez hazban Korompaki puska czó 4. Egi réz mor-
dalj puska no. 1. Nyeregben valo rez algiu no. 1^a [Fog; UF II, 313. — *Fels-ből kiemelve].

3. *zsinórverő* ~ gombkötő eszköz; uneltă folosită de năsturari; Knopfmacherwerkzeug. 1710: Az Nemes Tanács Parancsolattýából az Gombkötő Samuel Inventált Javaibul ezeket vittük el es köz kéznél hatuk. Múszer Egi Sinor verő fa njerget. Egi Sinor verő fa Széket [Kv; Tjk XV/1. 371a].

4. *hegynyereg*; curmătură, șa; (Berg)Sattel. Hn. 1815: A Nyereg Hegyesse [M.bece AF; EHA]. 1878: a Kapustol a Szentýébe vezető nyergen [M.zsombor K; EHA].

nyeregalj nyeregtakaró; teltie; Satteldecke. 1714: Egi Óvét Török Nyereg alija aran-j fonallal ki varrot Viragokkal, minium szín Lo boritoval egjütt fl. Hung. 10 [AH 19].

nyeregborítás nyeregbevonás; imbrăcarea a șeii; Sattelbezug. 1649: Nyerges Palnak, Adtak Ado szedő Vraimek Valamj Njeregh Czjnalastol, es Boritastol Egy forintott f 1 [Kv; Szám. 26/VI. 434].

nyeregbunda a nyeregnek a farbőrre hevederezett része; piele/blană netăbăcită care se pune pe șai; gegurteter Pelz auf dem Steiß des Pferdes. 1850: egy katona új nyereg bunda — fekete bárány bőr 20 vft. egy más viselt nyereg bunda 5 vft [Algyógy H; Born. F. II]. 1860: 1 Nyereg Bundára borozós (!) f 1/130 [Kv; Újf. I].

nyeregcsinálás nyeregkésztés; confecționare de șei; Sattelmachen. 1632: hamar megh tanulna eo az Nieregh czenalast [Mv; MvLt 290. 78a]. 1723: hozzám jöve Nemasági ur(am) és erőltete a Taploczai utra hogy kulgyek enis az uram Gerebenesre lévén fogám a fiamott a nyereg Csinálás mesterségről el hívám menyinyen el elős az apja hon nincze(n) másodszor nagy véletlen s ok nélkül hogy hozzám jöve Csak belém áll a megh köttete erőssen [Oroszfalu MT; VGy. Tamás Demeterné Oroszfalvi Juvána (50) jv vall.].

nyeregcsináló nyerges mester; șelar; Sattlermeister. 1681: Nyereg csináló Pers. 2 | Nyereg Csináló Pers. 1 [Vh; VhU 76, 154].

nyeregfa nyereg-oldaldeszka; lemnăria șeii; Sattel-Seitenbrett. 1638: Nierges Janos megh en hozzam is rutul haigala valami Nieregh fakal kouelis [Mv; MvLt 291. 161a]. 1679: hitván pusztá nyeregh fa nro 1 | hitván nyeregh fa, fa Kengelyestől nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 70, 74].

nyeregfedél nyeregtakará; valtrap; Satteldecke. 1714: Vörös Anglia Posztobul való nyereg fedél [AH 4].

nyeregfő nyeregkápa; oblin; Sattelknopf. 1670: el Lopák az puskaimat az nyeregh feőből [Szamosújvárnémeti SzD; RLt 1 Koszta Géorgy (28) jv vall.].

nyeregyártó nyerges, nyeregkésztő; șelar; Sattlermeister. 1591: Bathory Boldisár Nyereg Gyarthoya ala fogattam Tordaigh egy Torday Zekerest f — d 20 [Kv; i.h. 5/X. 43]. 1593: Neb lorinczj wíjz 4 lowon tordaigh feiedelem Nieregiartioat f 1 [Kv; i.h. 5/XXI. 123]. 1633 u.: a város népének és tanácsnak megegyezett akarattjából parancsolták, hogy a lakatgyártók, csizsárok, szijgyártók, paizsgyártók, nyeregyártók és nyilgyártók egy bizonyos czéhba álljanak és a hol illik s kívántatik, czirkáljanak és a város közönséges terhére viseljék [Mv; EM XVIII, 449–50]. 1654/1681: Haczogh Varosombeli Nyeregh gyarto^a mesterségével való Jambor szolgálatyat megh tekintvén, hogy az mint ekkedigh, ennek utannais praestallya Egy vér szerint való Eötssevel Tamboras Peterrel, mindennemű paraszti szolgálattal, ado, dözma adastul Immunissa tötem [Vh; VhU 470–1 Zolyomi Miklós ad. lev. — ^aNyerges Tamboras Mihok].

Szn. 1559: Petrus Nyereghgyartho [Kv; Szám. 1/V. 155]. 1567: Martinus Nyeregyartho | Matheus nyeregiartho [Kv; Tjk III/1. 67, 100]. 1570: Nereg Jarto gergel [Kv; Tjk III/2. 152]. 1572: Neregh Iarto peter [Kv; Tjk III/3. 28]. 1573: Margit Nereg Iarto Matiasne [Kv; Tjk III/3. 212].

nyeregkápa oblin; Sattelknopf. 1855: Mikor utazott Előtte a nyeregkápán hatalmas borzbőr tarisnyába szép fehér komlós cipő, ösztövére füstös szalonna ... jó kulacs bor [Újfe 183].

nyeregkésztet nyeregszerszám; accesoriiile aferente la șai; Sattelzeug. 1850: egy töltött magyar nyereg — egész nyereg készlettel kantárral 30 vft [Algyógy H; Born. F. II].

nyereglapocka ló lapockacsontja; omoplat, scapulă, spată (la cai); Schulterbein des Pferdes. 1761: Gyermekek Méné Lovak vadnak e' szerént Imo Tiszta fekete Nyereg Lapotzkája alatt két két Poltrásni holdu őt esztendő ép Ménélo Nro 1 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 15–6].

nyeregpárna nyereg alatti párna; pernă de șai, pernă de sub șai; Sattelkissen. 1748: a nyereg lévén piros bőrral borított és piros bőrből tsinált nyereg parnával készűve [Torda; TJKT III. 219].

Szk: török ~. 1714: Török Nyereg Parna Vorös Posztobul aranj Viragokkal fl. Hung. 3 [AH 15].

nyeregstrupli kengyelszj csatoló része; partea trăgătoare (la șai); Steigbügelriemen. 1860: 2 Nyereg strupli f 1/120 [Kv; Újf. I].

nyeregszárny nyereg-oldaldeszka; placa șeii; Sattelflügel. 1662: Végre az erdőkön elestvedvén, és az eső is nyakokba szakadván, hogy éjszaka az vízbe ne kezdenének veszni, ugyancsak az árvízben meghálni kényszerítettettek vala, magok a lovak hátáról, ki egyik, ki másik makktermő fákra mászván fel, nagy vízesen sikamlónél fogva nyeregszárnyáig való vízben tartván egész virradtig [SKr 189]. 1705: A Maros már az nedves időben igen megnevekedvén, csaknem nyeregszárnyig ért még a nagy lovaknak is [WIN I, 626]. 1723: az kis Szamos kicsid lévén penig most de azon Országos rév annyira el bomlott, hogy majd az nyereg szarnyate az víz az lovan [Szentbenedek SzD; Ks 25. IV. 6 Sam. Szaniszlai de Balványos Varallya jud. nobilium vall.].

nyeregszerszám accesoriiile aferente la șai; Sattelzeug. 1743: Nyereg szerszám Ket Üstök nyomtató [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. 1754: Baro Radak Lörintz Urnak Nyereg szerszámái: Egy arannyal varrot szederjes veriték fogó [Nsz; Told. 19]. 1761: Mardsinán Dumitru maga nyereg szerszámait a' meringyes tarisnyájab(a) téven a sztinánk mellett levő ármíngyen fára fel függesztette [Zalatna AF; Ks 113 Vegyes ir.]. 1792: edgy járo lo hezzavalo nyereg szer-szammal [Recsenyéd U; Pf]. 1814: egy Anglus Pritsért és ahoz valo Nyereg Szerszámért fizettem 66 Rf 65 xr [Dob.; BetLt 1]. 1828: (A juh és disznóbőr) sem Lábbelinek sem fuvonak, sem a' Clitellaris Lovak Nyereg szerszámának nem alkalmas [Torockó; Tlev. 13/3].

Szk: ~tartó kamarácska. 1807: edgy Szena tarto, és edgy Nyereg Szer szám tarto Kamarácska [Szentmargita SzD; Ks 76/56 Conscr. 7] * török ~. 1788: Török nyereg szer-számra valo aproság Rezek [Mv; TSb 47].

nyeregtakará valtrap, cioltar, harša; Satteldecke. 1777: egyebet egy hitván nyereg Takaronál semmit nem adott [Dés; Ks 79. 29]. 1785: harmad ideje ... egy Tarka nyereg takarot oda hozott [Backamadaras MT; CsS. Georgius Gombos (36) vall.]. 1789: Nyereg takaro Bornyu bőr egy [Bód SzD; RLt Mohainé Borsai Anna lelt.]. 1793: egy kisdéd rend nyereg takaro, veres skárlát posztobul [TL Conscr.]. 1809: A Nyereg takaro széltre egy Sing Veres Borsetát vedtem [Várfva TA; KW]. 1812: egy ujj bőres nyereg mi-

denféle szerszámmal, két nyereg takaroval két kantarral [Körtvélyfája MT; LLt]. 1849: Német János ... Egy lora valo nyereg takarotis hogy vitt el szájával el esmerete előttem [Héjasfva NK; CsZ. Pap Ferencz (33) vall.].

Szk: *bársny* ~. 1793: egy tetszin bársony nyereg takaro [TL Conscr.] * *magyar* ~. 1805: Egy viseltes zöld bársony Magyar nyereg takaró, ezüsttel varva, a' közepe kirégi [Mv; TGSz 52] * *posztó* ~. XIX. sz. eleje: Egy Csontos bérlett pistojtokkal, Kantárral posztó nyereg takaroval, verijétek posztoval valo jo keszületü nyereg [Óraljaboldogfva H; KCsl 5] * *rása* ~. 1788: Moj ette Zöld Rósa(!) nyereg takaro [Mv; TSb 47] * *török* ~. 1714: Török Nyereg takaró Skarlat Posztobul körnjül aranj szivekkel és viragokkal 4 szegletin ki varrott fl. Hung. 15 [AH 15].

nyeregartó I. *mn* nyereg tartására való; pentru/de şinut şaua; zum Sattelhalten dienend. 1656: Egy njeregh tarto szék [UF II, 1289].

II. *fn* nyeregfogas; cuier pentru şa; Sattelständer. 1656: deszkabol csinált njeregh tarto 4 labas fejer fogas az falban [UF II, 126]. 1681: Nyeregh tarto, közönseges, Labas paraszt asztal Nro 2 [Vh; VhU 545].

nyeregtrés nyereg-feltörés, kisebesedés; rosătură de şa; Sattel-Wundsein. 1836: G. Várolyia nevezetü helységében bizonyos Köz Lakosok kezén tanáltattak 2 ezen orgazdák által is lopottaknak nyilatkoztatott fekete szörü paripa Lovak — melyeknek edgyike mint egy 16 Eszt(endós) a' Második mintegy 12 Eszt(endós) — a' háta a' nyereg tréss-től fejer foltos és a bal farán 3 forma bélyeg lattzik [Dicső-szirmarton KK; TLt Közig. ir. 912].

nyerelkedés 1. nyeréskedés, kereskedés, comert, nego; Handeln. 1662: Az török rabokat pedig a táboron, Váradon s imitt-amott hajdúvárosokon, nemesség, vitézlő nép között mindenütt árulták egynéhány esztendők alatt nagy nyerekedés volt vélek [SKR 179]. 1823-1830: Tehát itt is belésültem a nyerekedésbe. Nem is voltam arra való ember [FogE 287]. 1847: Végezetre az úrbéri szolgálatra nézve Varga Katalin a templom előtt az embereknek azt mondotta, hogy nyerekedés és eladás végett az uradalom számára ölfákat ne vágjanak [VKp 289].

2. kb. haszonra való törekvés; străduinţa/dorinţa de a obţine un câştig; Gewinnsucht. 1737: Nagysagod írja hogy erős katona a törvény s procedaljak törvényesen én a való a törvényel való nyerekedésen nem kapdosok, hanem tsak a magam betsüllete restitutiojánt kívánom [Szentiván Hsz; ApL 4 Henter János Apor Péterhez].

3. elnyerés; obţinere; Erlangen. 1811: a szárhegyi esztenársaságok egymás között visszontagságot ne cselekedjenek a havasoknak nyerekedése végett [Szárhegy Cs; RSZF 184].

nyerekedik 1. nyeréskedik; a specula, a face speculă (cu ceva); auf Gewinn ausgehen. 1700 k.: (Pénzt) kereskedő embernek adhattok az ki nyerekedik penzetekkel [SLt AQ. 46 P. Horváth Miklos lev.]. 1755: meg tsalt kiéd semmit nem adott énnekem a' mit azon pénzzel nyerekedett abbol [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5]. 1765: volt két ökre is azt az el mult esztendőben el adta nyerekedett s elődött velle [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1811: Mikor itt' elsőbben szolgálatot vettem, A' Lóhoz szerentsés voltam, nyerekedtem [ÁrE 57]. 1823-1830: Ennek a Timárnak lévén ott a

Duna partján egy alacsony faháza, s ott is lakván, a gubacsokat nála lerakták, s mikor a vásárló németek megérkeztek, megvévén, ó akkor magának nyerekedett [FogE 168].

2. kb. vetekedik; a rivaliza/concursa; mit jm/einer Sache wetteifern. 1811: Így hát, hogy az esztenatársaság ne nyerekedjék, így határozaták meg: hogy ezután minden esztendőben 2 eszténa azon havasba" tétetődjék [Szárhegy Cs; RSZF 184. — "Ti. az esztenatartásra legjobbnak ítélt Bük-Hovasba].

nyerekedő játék szerencsejáték: joc de noroc; Glücksspiel. 1819: a Legények között minden féle nyerekedő játékok különösen a Kártya, kugli s több a felek szorossan mg tiltasának [Kv; MészCLev.].

nyeremény sorsolásban elnyerhető tárgy; câştig, obiect câştigat la tragere la sort; Gewinngegenstand. 1846: A Belső Szolnok Megyei Pélány kisdé ovoida építési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, több Nemes keblű Hölgyek, Női munkakat és Fényelgési czikkeket ajándékoztak, melyekből 138 nyeremény rendeltetvén el | a benn hagyott nyeremények a kisdé ovoida javara vissza ajándékoztaknak tekintetnek [Dés; Berz. 20].

nyerendő 1. megkapandó; care urmează să fie primit; zu erwerbend. 1799: az ujra nyerendő Resolutiot a Mélgos Urral nem Communalom [Kv; SLt XL Mart. Ágoston Suki Jánoshoz]. 1809: az ujjanon Nyerendő Mesteri fizetes [Andrásfva MT; MRLt].

2. megszerzendő; care urmează să fie primit/obţinut; zu erlangend. 1755: eő Nsga nélkül Semmire nem mehet M. G. Kornis Antal Ur, hanem ha harmad részt ki ad a' nyerendő határból, úgy nyér valamit [Nagygyeke K; Ks K. 80].

3. elérendő; care urmează să fie obţinut prin zu erreichend. 1710 k.: minthogy a haragnak szolgálva tett minket mind az én s mind a felebarátom bűne mind haragnak, verésnek, szitoknak legjobb orvosságának találtam az Istentől imádság által nyerendő patientiát és az üdönyerést [BÖn. 497-8].

nyereség 1. (vállalkozásból/adásvételből származó) tisztá haszon; câştig, beneficiu; Gewinn. 1573: Kalmar Istwan azt vallia Az vian eo tarswl leot volt puskarral es egygywt laktak orgonas Janos hazanal az orgonas Ianos adot fl. 158 kes penzt nekik Illen zowal lo fiaim vigetek ely kereskedietek vele, Es mykor Meg leoték az my Neresseg leo Rea az ty penzetekel egetemben aggiatok meg Nekemis az my Jwt az penzre [Kv; Tjk III/3. 171]. 1575: eo kegelmek varoswl Azt Mongyak hogy az mynt egiebkor Thylalmas volt az Baromnak Nyeresegre valo megh vetele, Mostans senky seh Mezaros, sem henteler az vasaron Theoser-segre Barmot Neh vegien [Kv; TanJk V/3. 14a]. 1582: Albert Deak vallia Negwen ket forinth vag teob leon Niere-segek a' buzán kit meg oztanak [Kv; Tjk IV/1. 80]. 1596: az en meg Neuzet zolgam talait ez al peresre es vele eözue tarsalkoduan kaptanak valami njeresegeth melyet meg oztuan az en zolgamnak rezeben Juth egy paripa es egy paplan, marad annak felette egy kezzie es f. 6. kj köz volt az al peressel [UszT 11/43]. 1598: Az bor korchiomarlasnak ez eztendeoben niere-sege leott, ky kezekhez ment f 282/91 [Kv; Szám. 8/IV. 18]. 1671: Haromszéki Atyánkfiai-is, kik a' két Oláh Országból szoltanak magok szükségekre gabonát hordani ... sohult vám, és harminczad adással, ne aggra-

valtassanak; Mindazonáltal ha hűtellel referallyák hogy nem nyereségre hanem magok szükségekre hozzák a' gabonát [CC 35]. 1792: A mely Anslagos Bort vásárlott Subtrahálván Csepegést apadást kortsomáros fizetést tötleket Jó nyereség Hft 8 Dr 52 [Tövis AF; DobLev. IV/696]. 1797: a' Pálinkának közép árát, és annak közép időben közép el kelését fel-véve léssen a' nyereség 5 Hfr 76 Dr [Vizszilvás SzD; WassLt Conscr. 81]. 1842: le huzvan a' Költség Summáját marad nyereség Rf 66 xr 55 1/2 [Kv; MészCLEv.].

Szk: ~ben összetársalkodik haszonserzésre összeáll. 1629: tudom hogy nyereségben tarsalkodtak volt az mez gyűtesre eoszue, de vgy hogy egy arant adgyanak penzt beleje [Kv; Tjk VII/3. 108] * ~et hajt. 1774: (A bort) őt poltrán is árultatták, lehet ha azon borból hajtottak Magoknak nyereséget Tiszt Uramék [Szentdemeter U; LLt Vall. 227] * ~re felszed. 1584: Valaky, vagy halat vagy egieb fele Eljst nieresegre fel zedne es Az wasarbiro megh Tudna: hat el vehesse, vagy a piachon, vagy kiweol valahon a waros hataran [Kv; PolgK 6] * ~re vehet. 1584: Az Wasarbirak Tizthi. Szeredan, senky semmith Nieresegre ne vehessen semmy zyn alat minden megh weoth marhanak ell vétele alath. Chyeotéortéokeónnis penigh se ith walo se pedigh idegen Nieresegre ne vehessen semmith Niolcz oraigh, Niolcz ora vian penigh minden vehessen indifferenter mindent, Az zazo penigh kewn legien Jelewl [Kv; KvLt Vegyes III/5] * ~re vesz/vásárol. 1677: az Haza lakosinak szabados afféléknek-is" ki-vitele, de ugy, hogy minden rendek a' ki-viendő marhátol igaz Harminczadot adgyanak; kivéven a' Nemessi rendet, kik Harminczad adással nem tartoznak különben, hanem ha afféle marhákat nyereségre és kereskedésre vettek volna, és ugy vinnék-ki az Országból [AC 62. — "Feldolgozott aranynak és ezüstnek]. 1776: mi negyven Hajossok Kentelenítettünk, hogy a' napokban két Kormányos Kezessegkre egy harmincz vederbül allo bort nem nyeresegre, se(m) pedig Kortsmalkodasra, haner magunk Hajos Legényeik(ne)k Kőnyebb Szokas szerént excontentalásokra nézve vásárlottunk [Déva; Ks 76. VIIIc] * ~hi jó haszon gyanánt bejön. 1583: Ha ualameylkunk az d.azon barmot venne, es az arrat ualamei keppen megh nei dhatna, Az masikunk tartozzek neki anny penzt adi. keolczion, Mert ha uagion penze, es nem ad, az marattsaga Egy forint: De az is ugy adgia neki oda az penzt, hogy mi helt azt az barmot a' veueo fel meg uagia tartozzek mingiarast ugian azon tablan meg fizetni, Mert ha meg nem fizetne annakis az marattsaga egy forint: Touabba ualamey azon az Eókreon Jeóne nieresegul, egy arant oztozzanak uele hogy az Joertt io legien [Kv; MészCLEv.] * egy a ~, egy a veszteség egyforma a haszon és a veszteség. 1568: Michael deak fassus est oth hordo borok uoalt azt montta Kys gaspar, hogy egy a nyereseg egy az weztesegis Zabo mihallyal tarsok uoaltak egy massal [Kv; Tjk III/1. 168] * fele ~. 1655: monda Fülej Ferencz, most kértém Ozdi Thamástol hatt-száz forint degradált poturákat fele nyereségben(en) egyeb kalmár marhájatis zálogban atta Ozdi Thamásnak az 600 forint rosz pénzért [Kv; CartTr II Márkosfalvi Balint vall.]. 1823–1830: Minthogy a sógorommal úgy egyeztem volt, hogy én szerzek bort, ő pedig helyben lakván a városban, ügyelje a kortsomát — fele nyereségében —, tehát hat hordo bort előre magam költségemen be is küldöttem [FogE 286–7] * szép ~. 1670: Mi édes Komám uram meg járók Brassót, de bizony Czakó szintén olyan rossz ember, mint azelőtt, mindazáltal ha Kegyelmed vagy száz aranyat küld-

ne, az ajándékért én Kegyelmednek adnám s igen szép nyeresége lenne belőle [TML V, 22 Nalácz István Teleki Mihályhoz] * tiszta ~. 1829: Bétsi czitzomákból u.m. válna valokból háló Sapkákból, Zatskókból, Rékliből, 's több apróság portékáknak eladott árrokból jött bé tiszta nyereség Rf. 400 [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

2. hadizsákmány; pradé de rázboi; Kriegsbeute. 1562: Onnat Balassi indult Szakmárra, és a nyereséget Szakmárban mind egy házba rakák [ETA I, 18 BS]. 1619: Ezek csak az császárnak való ajándék az nyereségből [BTN² 378] | Homonnai György a lengyelekkel megveré az Rákóczi György hadát ő maga ismét visszament Lengyelországba jó nyereséggel [Kv; KvE 150 SB]. 1653: Elbocsátá azért Székely Móses Imecs Mihályt két ezer tatárral és magyarral, és véletlen üték meg őket és megverék, és onnat a jó nyereséggel megtérnak Móseshoz [ETA I, 80 NSz]. 1658: Hazafelé indítják a tatárok a tábornagy hallatlan nyereséggel együtt [i.h. 165 NSz]. 1690: (A törökök) megszaladtak tevéket s egyéb nyereséget is nyert az ő felsége hada [IIAMN 327]. 1705: Kinn lévén a rákok erre Selyk nevű falu felé, találtak valami kurucokra Vágtanak is le bennük, nyereségek is jó volt [WIN I, 436]. 1710: generál Montecuculi Kővárvidékre ment portára, és ott feles hajdúkat levágatván s jó nyereséggel járván Szebenben jöve [CsH 439]. 1761: Örömlövés is volt, mivel Schweidniczot generál Laudon megvette a prussustól, talált benne 18 millió éro nyereséget [RettE 127].

3. szabad ~ szabad zsákmányolás/préda; libertatea de a pradă (in locul cucerit); freie Beute. 1601: Valaki az eo felsge taboraba meggien zabad Nieressege lezen, amyt hozhat eo felsgehe birodalman kiveol Istené s eoveis lezen [Kv; BesztLt 158]. 1614: Básta György és Mihály vajda Erdélynek nekibocsátá szabad nyereségnek minden hadát [BTN² 50]. 1653: A hajdúkat Mihály vajda onnat — igiríte szerént — szabadnyereségre elbocsátja, hogy az országot égersék, rabolják és dúlják a mint akarják [ETA I, 60 NSz]. 1662: Mindennek nemesi szabadság és szabad nyereség ígértetik vala [SKr 551].

4. szellemi/erkölcsi haszon; folos/ciştig spiritual/moral; geistiger/moralischer Nutzen. 1662: minthogy ez világi akárminémű boldogságoknak is mindenkor káros szomorúság szokott útítarsa lenni, az gonosz, irigy szerencse a sok romlásban forgott szegény hazának ebbéli kicsin boldogságát sem nézhette kegyes szemmel, hanem ebbéli nyereséget csakhamar szomorú, káros kedvetlenséggel elegyíté [SKr 97]. 1670: Nagyságodhoz való igaz kötelességem nem engedí, elmulassam, ezen alkalmatossággal Nagyságodnak méltatlan írásommal ne udvaroljak, noha bizony az volna nyereségem, hogy ez életben nagyságod személyének udvarolhatnék [TML V, 307 Teleki Mihály Nádasdi Ferenczhez]. 1699: Ngdhoz való alázatos kötelességem szerént nagi nyereségem köze számlálám ez alkalmatosságot nyilni Nagdhoz való köteles tisztetnem követésére [TL. Fogarasi Sámuel gr. Teleki Sándorhoz Franekerából]. 1710: Bethlen Gábor, Bocskai s az öreg Rákóczi hamar megbékéllének a császárral s jó nyereséggel is járnak [CsH 354].

Szk: ~(é)nek tart. 1667: Uram, nyereségnek tartom, ha Kegyelmed ezután is az én vékony szolgálatomat kívánni fogja [TML IV, 240 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. 1730: nékem Mlgs Groff Vram parancsolni ne terheltessek, tartom nagy nyereségem(ne)k Mlgs Groff Vramhoz való igaz kötelességemet contestálnom [Kendiló na SzD; JHBK L. 24].

5. eredmény; rezultat; Ergebnis. 1558 k.: Az lazuriomoth lgy chinald: Wegy kenespöth 2 rezh, kenkpöeth 3 rezh, salarmoniac(o)th 8 rezh, es ted egy Mazos korsoban es egess meg lassu twzon es Nagiobich meg az twzeth; annak vtanna chinald vgy, Minth az chinobriomoth es lach ky Jony belpöle egy kek kpöeth, es te talalz zep Nieresegeth Magadnak [Nsz; MKsz 1896. 383]. 1569: Az Serlynghi Andras dolgabwl Nem zolhatok egyebet hanem Byrowal kellene kyerny ky az lowath talan ky Aggya hogy Jaro barom, Jaro Marha, ky kellene adnya, de Nylwan Nem Erttem semy Nyereseget az dologban [BesztLt 77 Lucas Pistakj de Bongarth" a beszt-i biróhoz. — BN].

6. siker; succes; Erfolg | győzelem; victorie; Sieg. 1619: Bizony csak alig ótalmazta meg lsten ugyanakkor Erdélyt, hogy az havaselföldi nyereséget" meg nem vették [BTN² 222. — "A havaselvei felkelés sikerét, Alexandru vajda elűzését]. 1653: a vajda", nagy örömmel kiáltatni kezdé minden hadának nagy kiáltással: „Futnak az ebek, a magyarok; hozzá vitézek, miénk a nyereség!" [ETA I, 56 NSz. — "Vitéz Mihály]. 1662: Kérkedjek az igaz magyar sziv az aradi nyereséggel, ha nyert vele [SKr 468]. 1735: Az közeleb el mult hétnek nagjób részét vadászatban töltvén, az melyben vekony nyeresegunk volt [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.].

7. nyeresemény; cistig; Gewinn. 1573: Veres Antal Azt vallia hogi Az owarbely Janos deak hazához Ment volt korchomara teob tarsasagal egembe ott addeg lsznak hogi kartia laczasnak elegetek, hogi ely Nerte volt penzet vgi Mint fl 3 mond Bertalannak lhol az kwich Menny el hoz penzt neke(m) ely ment az kwical vgi hozot vgi mint Egi flot appro penzt Es io lengel garast, aztis ely Nerte teolle, az vltan zerit meg fizette es az Nereszegbe vgmint d 16 vizsdatot [Kv; Tjk III/3. 282].

◊ Sz. 1619: ebnek adjon az nyereségébe [BTN² 225]. 1662: ebnek adjunk az nyereségében [TML II, 246 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1670: ebnek adjanak a nyereségében [TML V, 72 Teleki Mihály Nalaczi Istvánhoz].

nyereség-kapás haszon; folos, cistig; Nutzen. 1811: Némely reményével nyereség kapásnak Labirintust tsinal magának és másnak, A' két békességben élőt öszve veszti, Magát harmadiknak közikbe eresztí [ÁrÉ 93].

nyereség-tarack zsákmányolt tarack; obuzier capturat; erbeutete Haubitze. 1657: Harmadik rendben azon útra, melyre magam is menendő valék, bocsátám Daniel Jánost és Fráter Pált cselédeinkkel, rabjainkkal és valami nyereség tarackokkal [KemÖn. 241].

nyeretett szerzett; (care a fost) obținut; erworben. 1784: Mikolai Jussan nyeretett Joszágak(na)k felit transponállyák [JHb 23/1 Jósika János ir.].

nyergeske kis nyereg; şa mică; Sättelchen. 1688: Egy kis olah nyergeske pusztán, nintsen semmj szerszam rajta [Beszt.; Ks S. Misc. 27].

nyergel (hátaslóra) nyerget tesz; a înşeuă, a pune şaua (pe cal); satteln. 1599: en ki sem menék hane(m) njergemet keresse(m) megh, njergelék es Zombatfaluara menek, ott halek [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. 1688: az paraszt embert is Szentére bevített, s az Dalmadi inasa meglátta, hogy viszik az embert, mondotta az

urának, Uram, ám valami katonák fogva viszik amaz embert, ki Kegyelmedhez gyakran szokott járni; s ottan lovat, mondotta, nyergeljenek s ki ment az városból s az inasának is mondotta hogy nyergeljen s menjen utánna [TML IV, 304–5 Pelei Ferenc Teleki Mihályhoz].

nyergelő I. mn lógondozó; care se ocupă de îngrijirea cailor; Pferde pflegend. 1731: Az Lovászokat, Kancza Mestert, és nyergelő szolgálakat rendb(en) végye, és kit kit az maga hivatása szerint szolgáltatasson [JF lovászmesteri ut.].

II. fn ? Hn. 1756: felső mezőben nyergelő nevű helyben (sz) [Szentkirály Cs; EHA]. 1760: az felső mezőben nyergelő nevű Labban (sz) [uo.; EHA]. XVIII. sz. eleje: Nyergelő verő felin (sz). a Nyergelő oldalán (sz). Nyergelőre fel menő vettes Kért [Bánkfy Cs; EHA]. 1847: A nyergelő hátán (sz) [Ákos Sz; EHA].

nyergelt I. felnyergelt; înşeuat; (auf)gesattelt. 1828: jár egy foltos homloku magyarosson nyergelt erőss, barna, paripa lovan [DLt 1001 nyomt. kl].

2. ~ orrú nyerges orrú; cu nas care prezintă o adincitură în formă de şa; mit Sattelnase. 1831: Láhan Daniel nyergelt orrú [DLt 131 nyomt. kl].

nyergeltet (hátaslóra) nyerget rakat; a pune pe cineva să înşeeze calul/un cal; aufsatteln lassen. 1600: Circumspectus Joannes Chianady iuratus Cuius Colosvarien(sis) fassus est kere azony hogy ky menniek az Bornemisza Gergely Ura(m) barmay lathny, az eo maga lowat nergeltette ala(m) [Kv; Tjk VI/1. 405]. 1667: tetszett, hogy magam is ő nagyságához ... felmenjek személyem szerint már nyergeltetem volt is [TML IV, 70 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz]. 1798: egj Miska nevezetű Éppítő Áttsa Petrotzi Urnak hirül be hozván hogi az Erdőre küldett Bival Szekeret el fogtak ő nga erdejéből, ezen mingjart nagon meg habaradtott az Ur és leg ottan Lovott nyergeltett s indult hogi az Barone Asszony ő nga Tisztivel tanálkozassék [Ádamos KK; JHb XIX/58].

nyerges I. mn I. felnyergelt; înşeuat; aufgesattelt | háts (ló); (cal) de călărie; Reit/Sattel(pferd). 1653: a bástyanak a patak felől való szegeletinél elesett a ló velem — a nyerges [ETA I, 152 NSz].

Szk: ~ ló a. hátasló. 1803: A' Néhai Groff nyerges kis Lova meg kehesedvén [Koronka MT; Told. 41/14]. 1828: nem léssen szabad a juhokon kívül semmi névvel nevezendő marhákot otton" tartani. Kivéven a három bács egy-egy hátsolovat. Azon három nyerges lovak engedtetnek meg [Jenőfy Cs; RSzF 185. — "A havason]. — b. a bal oldalra fogott ló. 1649: holt meg az Taligaban az njerges lo [Kv; Szám. 26/VI. 450] * ~ lovacska. 1635: latam azt hogy ez az Nanasi Gyurko az Nagy szegh elot az vizen egy nyerges barna lovaczkan altal mene [Mv; MvLt 291. 49a].

2. ~ szekér ágyú szállítására való szekér; vehicul pe patru roţi care prezintă o adincitură în formă de şa (şi serveşte la transportarea (veilor de tunuri); zum Geschütztransport gebrauchter Wagen. 1665: Soha ezek az ágyúk kerekai meg nem bírják az ágyúkat, hanem nyerges szekerek kellene [TML III, 357 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz].

3. nyergeszerűen hajlott; deşelat, care prezintă o adincitură în formă de şa; sattelförmig gebogen. 1811: Dereka" nem nyerges tsak kevés hajlása Van, nintsen-is sarló módjára állása, Hát-gerintze nem áll, méjjen vagy hegyessen

[ÁrÉ 157. — *Gr. Bethlen János véleménye szerint a ménese való szép lónak].

Szk: ~ *hátú* horpadt hátú (ló). 1789: Egy sárga szőrű kantza Lo a' háta kisség hajlásos, mint egy nyerges hátú [HSzj *nyergeshátú* al.]. 1807: Egy üdös, setét pej szőrű Kantza, két tsmo van az háta gerénnyén, nyerges hátú [DLt 391 nyomt. kl.]. 1812: Egy fekete, vén görbe, vagy-is nyerges hátú Kantza [Dés; DLt 383 ua.]. 1820: Paripa egy fekete serenyű farku nyerges hátú [Born. F. Ig].

4. nyereg alakú; in formă de șa; sattelförmig. Hn. 1451: Nerges hath [Szásztörpény (BN) körny.; TelO II, 48]. 1699: Nyerges völgy(en) (sz) [Vécke U]. 1703/1724: az Nyerges hegj nevű szőlő hegyet megosztván, ki ki maga részit pacifice birta [M.köblös SzD; RLt]. 1731: Nyerges Hegyben (sző) [Dombó KK]. 1758: a' Nyerges tetőig [Fejérd K]. 1772: az Nyerges Bértzen túl (e) [Türe K; KHn 263]. 1779: a Nyerges hago végiben (sz) [Köbölük K]. 1790: Nyerges Vápába (k) [Etéd U]. 1875: Nyerges oldal (d, e) [Miriszló AF].

Szk: ~*kő*. 1782: (A határvonal megyén) addig ... ahol egy Metalis Nyerges Fejér kö vagyon, mellyis a Galgai határt a Kettős mezei határtól ... meg különböztette [Almásgalgó Sz; LLT Csáky-per 575. L. 5] * ~ *szántóföld*. 1694/1784: A nyerges szántó föld ötödfél kötél vonás [Forró AF; DobLev. III/586. 43].

5. ~ *forma* hegynyeregserű; ca o șa/curmătură; bergsattelfartig. 1753: Mentünk a Szekér uton alól meg tettző nyerges forma élre, vagy is az élen lévő nyerges forma szélre [Marosbogát TA].

II. *fn* 1. nyeregglyártó mester; șelar; Sattlermeister. 1581: Az Lakatosok(na)k ket forintot. Az Nyergesseknek 9 bört [Radnót KK; Törzs]. 1594: Nagy Mihali wite az vrunk Niergesseth, es Zgyiartoyth 4. louan zekere(n) Thord(a)ra attam f 1 [Kv; Szám. 6/IV. 63]. 1599: Gerendel Lukaczi uutte az vrunk niergesset es az Szigartot .2. loua(n) szeke- ren Eniedig ... f 1 d 25 [Kv; i.h. 8/XIII. 59 Szabo András sp kezével]. 1621: Azzoni(n)k eo Flge it letekor, Eo felsege szwksegere Az Nyergesek attak ket nyerget szattian beo- reokkal borítottakat ... f 4 d 50 [Kv; i.h. 15b/XI. 304]. 1635: Az mikor ez minapiban el hordottak uálá az Nyerges Ura- ink az varga Urainktól az lo bóróket ... megh alkuua(m) ket forintba(n) az ket lo boro(n) [Mv; MvLt 291. 57b]. 1706: Rez művés, nyerges kalán csináló satoros cziganyokis vad- (na)k, kikis most meg széledtek [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1816: Mikor a kutadhoz a' Gémet csináltattad, akkor jobb lett volna Akasztó fát csináltatnod; hogy akasztottak volna fel réá, mint a' Német Nyergest-is fel-akasztották [Dés; DLt 99].

Szn. 1366: Johannes dictus Nerges [Kv; Makkai, KvOkI. 7]. 1453: Martinus Nyerges [TT 1882. 539]. 1541: nierges Mihál [Kvh; HSzjP]. 1554: Nyerges Mathyas [Kv; Szám. 1/IV. 55]. 1557: Matheu(m) Nyerges [Kv; TanJk V/1. 18]. 1567: Vitalius Nyerges [Kv; Tjk III/1. 100]. 1568: Nyerges Jstvánne [Kv; i.h. 215]. 1573: Nerges peterne [Kv; Tjk III/3. 115]. 1599: Nyerges Gergely [Kv; Tjk VI/1. 339]. 1602: Nyerges Ferencz szab. [Kozmás Cs; SzO V, 236]. 1614: Nyerges Peter [Szentgyörgy Cs; BethU 426] | Nierges Thamas ns [Sszgy; i.h. 249]. 1627: Nyerges Gergel [Kv; RDL I. 133]. 1628: Michael Nyerges [Dés; DLt 361]. 1630: Nierges Istua(n) [Mv; MvLt 290. 221b]. 1643: Nierges Nagy Giorgy [Mv; i.h. 291. 381]. 1667: En Uykerezien Nemet nierges Mihaly [Alvinc AF; UtI]. 1749: Nierges Pal [Kv; Szám. 26/VI. 464]. 1838: Nyerges Pintye [Torda; TVLt Köz. ir. 270].

Szk: *udvari* ~. 1798: az vdvari Nyerges a Legényt Pofon tsapta | akkor ott abba a Lármban publice eléggé Tolva- jozta Csalárdozta az Vdvari Nyerges ifjabb Delucio Jánost | az udvari Nyerges Nagy indulatban volt, s erősebbis volt mindeniknél egyb(e) ronthatta volna mind Deluciot mind a Legényt ha mások nem tartották volna [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1802: tsak azt vettem észre a midőn ifjabb Delucio két Legényeivel, és a' Nagy Udvari Nyerges Müller Ferentzel edgyütt vontzolódtak, kiket az ott lévő Emberek el választottak [uo.; i.h.].

2. a rúd mellé bal felől befogott ló; calui inhămat pe stinga; Sattelpferd. 1672: az fővezér ő nagysága urunk ajándékjait kezünkől elfogadta. Előle való eljövételünk után mindjárt mind hintót levitetett s az lovakat hámból kifogatván szép szerszámoson mind az hatot megnyergeltet- te és az nyergest s az felajtár mellett valót, iramók levén, maga háts lovai közé köttette, az négyit hagyta szeker- s lónak [TML VI, 317 Baló László Teleki Mihályhoz].

Szk: *rudas* ~. 1824: Paskutz Samunak meg parantsolám, hogy szépen takarítsa ki, Abrakollya, tanítsa azt a' Kantzát rudas Nyergesnek A' Nagyságod Czugiába [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

3. nyereg formájú hegy; deal/munte in formă de șa; sattelförmiger Berg. Hn. 1617/1687 k.: A Nyerges megett (sz) [Kövesd MT; MMatr. 395]. 1646 k.: Harmadik Erdeot Nyerges megenek hiak [Bányabükk TA]. 1657: Az Nyerges Bérczin (sz) [Fejérd K]. 1663: nierges felől valo hatarb(an) (sz) [Kozmás Cs]. 1724: az nyerges nevű helyet [M.köblös SzD; RLt]. 1758: A Nyerges torkáb(an) (k) [Fejérd K]. 1759: A Nyerges alatt (sz) [Lázárfa Cs]. 1778: Nyerges verőfenyibe (sz) [Körispatak U]. 1794: Nyerges Patak mel- lett [Balázstelke KK]. 1814/1838: a Nyergesen belől a Cse- gelybe (sz) [Tordatúr TA]. 1824: a Nyergesbe három fot erdő [Szászníres SzD; Ks Conscr. 130]. 1827: A Nyerges Verő fénnye az ókornyomás széliben [Borsa K]. — L. még BHn 113, 114, 115, 116, 123; DHn 39, 40; KHn 186, 260, 266, 290, 291.

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nyergesen nyereg formájúan; in formă de șa; sattelförmig. 1746: két domb között Nyergesen fekvő kúrta földek [Nagyida K; Told. 9].

nyergeslegény nyeregglyártó mesterlegény; calfă de șelar; Sattlergeselle. 1584: Eothweos B(ene)dek vallia, Az Nier- gesne ereösen Jaigat vala, Es az hupogast verekedestis hal- lottam, De azt tudam, hogy az vra very, ky tekintek, Es hat zinte akor Jeó ky a' Nierges mate hazabol Georfwy sig- mond mind zolgastol, Eo maganal egy Dorongh vala, és az Zolgaianal egy Mezitelen zablia vala ereossen ziggiak vala eg mast a Nierges legenniel | Jloná Kaskeotheo Andras leania Gialaj vallia, Be leowe Georgfwy Sigmond ... zidny kezdé ... Az zolgaia ky ranta a' kardot, Es az Nierges legenyeheöz vaga. Es miwel hogy a' zablia a' faba ragadot vala, ky rantotta vala a' zabliawal a' fat a' Nierges legenye kezebeol a' feoldre ... Es oztan mind vrastol ky futanak az ucvara, es zidiak egy mast, s ebbe mülek ell [Kv; Tjk IV/1. 295].

nyergesmesterség šelárie, meseria de șelar; Sattlerhand- werk. 1659/1681: V. Hunjadi varosomb(an) idegeny helyről telepedet nyerges szimut mindenemű egyéb tereh vise- lestől eximalom tartozzanak nyerges mestersegekkel szolgálni; mind maga, es maradeki [Vh; VhU 232].

nyergesmunka nyereggyártó munka; muncă de șelar; Sattlerarbeit. 1785: A' nyerges Munka, a' festésével es festéssel együtt Rf 24 [Torda; DobLev. III/601. 3 Kocsi-jávitási kellek számlája]. 1845: Conto. Tekintetes Dobolyi Bálint Ur számára készített nyerges munkákért 1840től kezdőleg egész 1845ik év Janu(arius) 21éig bé végzőleg [Ne; i.h. V/1254].

nyergesné nyeregkészítő felesége; nevastă de șelar; Frau des Sattlermeisters. 1584: az Niergesne Mutattia vala A Bors Eorleo fath kyt raita el teortek volt [Kv; TJK IV/1. 295]. 1751: lévén az en Házamnal Quartéljos Nemet Nyergesnek Korcsomaja törtenik hogj Vandor Juonnak egi Talléra csak oda lesz keresni kezdték az el veszett Tallért és utolljára a' német nyergesné a Vándor Kutsmjából rázta ki [Balázstelke KK; IB. Georg Rempfer (40) jb vall.]. 1798: a Legény Gazdjais az alatt kérdvén okát fel háborodásoknak ... az vduari Nyerges, a Nyergesné ... s azután tsak hamar Másokis kik el választásokon munkálkodtanak, vgy egyben bonyolodtak, hogy azt se lehetett nézni jól, ki hogy ütt egymáshoz [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1812: Aztis tudom hogy most M. Vásárhellyi nyergesné akkor itten Jungfereskedett [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff gr. I. Bethlen Sámuel tisztje (45) vall.].

nyerhet 1. elnyerhet, (meg)kaphat; a putea primi/obține; gewinnen/erhalten können. 1657: Nagy keménységet mutata az fejedelem ekkor is éhnozzám csak néhány lovas késérőt is az hadakból nem nyerheték valami kevés útig [KemÖn. 17]. 1661: Ali pasától s mellette lévő pasáktól soha sem előbbi fejedelem, sem ország követei hitlevelet nem nyerhetek arról, hogy bántódása többé az országnak nem leszen [KemIr. 344]. 1731: ugy halatik it hogy a ki az Comenderozo Gyénaralistul Pasut nyerhetne hogy által menne havasol földire az német Reszere ot igen olcson meg vehetné az kölest [Pálos NK; Ks 83 Géczj László lev.]. 1753: a régi szabadságot ha meg nem adnáis, leg alább az adonak könnyebédésit nyerhessek [Gidófa Hsz; Törzs. L. Balog (28) pp vall.]. 1777: az Urak is öszve Szedvén defenziojokra Szolgalo Leveleket olly készülettel légyenek hogy a' Celebrálandó osztályban meritálo Deliberatumot nyerhessenek [Hsz; BLév.]. 1788: Néhai édes Atyám halála után az édes Anyám, mint Özvegy Tisztne, pensiot nem nyerhetvén én egjedül tettem minden költést [Branyicska H; JHb XXXI/26]. 1850: Méltóztat a' T Kerületi All Biztos ur mindeneket ki nyomoztatni hogy mibe igazom van, abba én is nyerhessek elég tételt és orvosoltatást [Nagylak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kérév.].

Szk: abszolutóriumot ~. 1825: Mellj számadásomot azzal az Alazatos kéresemmel nyujtom bé a Felsőbségnek hogy vizsgálata után nyerhessek Obsolutoriumot [Szk; Borb. I] * bűnbocsánatot ~. 1658: Sokak még bűnöknek ismértire sem jutván, melynek előjárása s azt követett poenitentia nélkül senki bűnbocsánatot nem nyerhet, már bűneinek kegyelmét énekli [KemIr. 329] * engedelmet ~. 1782/1799: En Ratz Ferentz Torotzkon száraz szalonát szoktam árultatni a midőn eddig valo szokásunk szerint szabados árulás nem engedtetett a szalonnába kéntelenítettük (!) miis valami tizen vagy tizenketten arra menni; hogy külön külön harom forint árendával a' szalonára árulásra engedelmet nyerhessünk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 369] * felszabadulást ~. 1782: ennek előtte mintegy három esztendővel valamely ezen helységben irgett

förgött Cancellistak imitt amott hintegetett illeten beszédjek után, hogy tudni illik a' Királyi Felsőségnek ollyan rendelése jött, melynél fogva valakik Fattyaknak tanáltatnak mind azok ha magokat fattyaknak lenni meg-bizonyíthatták, bátor ha Jobbágyi Kötelesség alatt tartottatok légyenek is, az alol fel-szabadulást magoknak nyerhetnek, s, ekkor osztán indittatott arra az Jobbágyaság alol gondolható ki-szabadulhatásnak egész reménysége mellett magát hogy Fattyunak lenni meg bizonyicsa [M.fodorháza K; Eszt-Mk] * gráciát ~. 1592: Sigmond derek lewele Hogy mikeppen az Nemes Espant, a' latrot mindenwt az eo processioiban meg ítilheti Azon keppen Coloswaris effele latrokat bwnthetessek (: ha Gratiat nem nierhet :) [Kv; DiósyInd. 33]. 1662: (Nadányi Mihály) felesége, hogy férjének grátiát nyerhetne, az öreg fejedelemasszonyt is Patakon s a fejedelmet is Radnóton supplicálta [SKr 512. — "Lórántffy Zsuzsannát] * kegyelmet ~. 1671: ha a' Méltóságos Fejedelem Rákoczi György Uram ő Naga az fényes Portától kegyelmet nyerhet, az ő Naga hűségére redealnom szabad legyen, a Porta engedelmeiből [CC 11] * szabadságot ~ engedélyt kaphat vmire. 1792: Ami a kortsomárlás dolgát nézi Vintzen senki más kortsomát nem tarthat a Püspök eő Excellentiáján kívül, tsak Intzedi urak ... hanem ha jo okkal moddal a Püspök engedelmeivel nyerhet szabadságot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. * szabadulást ~. 1662: Mellyeket a' fejedelem holta után az fejedelemasszony ecse di tárházából, méltóságos sógora, Rhédei Ferenc és nénye, Bethlen Drusiánna asszony törekedésekre nagy istenesen megadatott vala, amint hogy maga" is azon fogságából szabadulást azután nyerhetett vala [SKr 526. — "Az elkobzott kincseket. bZolyomi Miklós].

2. (birtokot/vagyont) (meg)szerezhet; a putea obține (anumite bunuri); (Gut/Vermögen) anschaffen können. 1662: Nem fájdalmas-e ez is, hogy ha valamely evangélicus öfelségétől valami örökséget nyerhet, a régi megrögzött forma ellen a donációkban szokták elegyíteni ama hamisan ellett clausulát: „Megtartván öfelsége magának a templomon való hatalmát” [SKr 116]. 1710: midőn látnák, hogy a fejedelem levis, egygyű ember, s könnyen tisztiséget, jószágot nyerhetnének tőle, sőt akármit elcsalhatnának, de Apafi István szüntelen mellette lévén, őmiatta nem boldogulhatnának, practicálnának vala, miképpen ejthetnék el lábáról [CsH 100. — "A főurak Apafi Mihály udvarában]. 1804: Udósb Szakács Györgynek az Annya, Mojses Sára, egy testvér lévén Nagyobb Moses Jánossal ezis részt kívánhatna a' Moses Jozságból, ha az Instánsok részt nyerhetnének György András ezis Felesége után praetendálhatna [Borb. II]. 1821: a tisztelt gróf úrnak már Borszékba háza lévén, ha szintén Borszék közönségesen felosztatnék is, maga személyére több helyet és nagyobb a Bor kút körül nem nyerhet osztályos részére, mint amelyen moston háza vagyon [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141].

3. beszerezhet; a putea procura; beschaffen können. 1800: Az irt Erdő a Falu szükséginek potlására hagyatott, hogy kinek mikor kívántatik szükséges építésre légyen honat nyerhessen fát [M.bagó AF; DobLev. IV/837. 5a Csungán Pétru (60) vall.].

○ Szk: időt ~ időbeli halasztást érhet el; a putea obține o aminare; zeitlichen Aufschub erreichen können. 1665: úgy disponáltunk, hogy mi semmi határigazításra nem lépünk hanem contradicáltni akarunk, ha az Ali pasa erős hűtlevele szerint nem igazittatik az határ, hogy annyival is inkább időt nyerhessünk az ő felségének sollicitálására

[TML III, 362 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1874: a magtári számadás a valósággal meg nem egyezik, nyilvánítja, hogy mihelyt a hiba kitisztázására időt nyerhet, a számadást rendbe hozza s annak felolvasztására új eklesiái gyűlést tart [M.bikal K; RAK 307] * *teste nyugodalmat ~ teste megnyugodhatik*; a-şi putea afla odihna; sein/ihr Körper Ruhe finden können. 1757: nyavalyás Testem nyugadalmát magának nyerhessen [Torockósztyörgy TA; Berz. 3 1/4] * *választ ~ (levélre) választ kaphat*; a putea primi răspuns (la o scrisoare); Antwort erhalten können. 1852: Panaszoltam bizonyos az embereknel künn levő adosságaimért kérelmemre, hogy ügyem tovább mozdíthassam, még máig se nyerhettem semmi választ [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.]. 1853: Ez előtt egy néhány héttel irtam volt magának egy levelet s még mind ez máig napig magától édes Bálint meg tsak választ sem nyerheték [Marosbogát TA; i.h. V/1366].

nyerít a necheza; wiehern. 1604: monda az zolgaia hogi olj helyre kötötte ő azt az lovat hogy mj meg nem találnok

Ki ennek meg keressem hat fel kötöttek az Zaiat hogi ne nericzien [UszT 18/125 Palfi Janos fia Janos Cziki Illiesne Zolgaia kezietti vall.]. 1736: Az felejtár mellett való ló rendszerent ménlő volt, gyarkrabban az kése-fás is; akkor volt az fő rendeknek multságok, mikor azok nyeritettek s visítotak, sőt némelykor mikor városban bémentenek, valami ismeretlen oláh jobbágyoknak parancsolatok volt, hogy a hintó mellett kanczán hol eléménjenek, hol hátra maradjanak, hogy az kanczára az ménlovak nyerítsenek, visítsanak [MetTr 373].

nyerítés nechezat; Wiehern. 1657: éjjel az lovak mind elmentek, maradván csak magamnak egy paripám, kinek nyerítésére serkenék fel [KemÖn 92].

nyerítez nyerítget; a necheza de mai multe ori; wiederholt wiehern. 1787: látta a Drágamir Mihály lovát a Csernátóni uton nyerítezni [Kézdímartonfva Hsz; HSzjP]. 1818: (A lovak) kénokban nyeríteztének [K; KLev.].

nyerő 1. (pert) megnyerő; care câştigă (procesul); (Prozeß) gewinnend. Szk: ~ *fél.* 1592: Ameny Summaba a' per forogh, Annak az Biro tizedet vehesse, de Ne a' Nyereo fehen vgimint ighaz emberen, hanem az veszteo fehen vehesse meg [Kv; DiósyInd. 34].

2. '7' Szn. 1646: In Causa Nicolaj Nyereo al(ia)s Szabo [Mv; MvLt 290. 1a].

nyerőleg kb. találva, találóan; gäsind; gefunden. 1841: Így tehát az azok régi szokásait s az azok melletti keresetek módjának rögtöni s okát nem nyerőleg elvesztésén elszomrodtnak, s azért ők mint tapasztalatlan és bárdolatlan emberek zúgolódtanak, az nem csuda, mert eledelét még a vadállat is védelmezi [VKp 61].

nyers 1. friss; crud; roh. 1582: Almatt keortwellt Barazkott nyers zilwatt f — d. 8 [Kv; Szám. 3/VIII. 54]. 1585: vöttem Nyers kapoztat es vgorkat tormat d. 4 [Kv; i.h. 3/XXII. 53]. 1591: 4 January Nyerch zeoleott d. 6 ... 7 January Nyerch kapoztatt az pechyenyehoz d. 3 [Kv; i.h. 5/X. 5]. 1597: Hozattam Eoreog hagymat ismeg f — d. 10 Niers vgorkat f — d. 8 [Kv; i.h. 7/XII. 127 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1600: elwittek ... negywen keöbeöl azzu

győmeölchet, harmincz kett keöbeöl niers almakat [UszT 15/23]. 1621: Kerekes Mihály Fogarasi zolga es egy kertez velle eggiwt, Nagi Zombatbol hozua(n) egy zekeren Niers Saffrani magot ... attam nekie hust Libr 2 [Kv; Szám. 15b/XI. 91]. 1679: Az el terített nyers körtvely mind el senyvedett [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 101]. 1687: Ez idei Szaroz Dio vagion Sax Cub 2/2 Ez idei nyers Dio fővényben teve Sax Cub 3/1 Ez idei nyers Alma és Kötövelly (!) Cir(cit)(e)r Sax Cub 3/1 [Fog.; Uti]. 1710 k.: Vacsorám aszú szilva főve és szárazon egy szelet retek vagy nyers répa [BÖn. 690]. 1716: el küldöttem aszu almát 2 köblöt nyers almát [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1867: küldöttém okt. 22iken 1070 fő nyers káposztát [Bányabükk TA; KCsl 3].

2. megfőzetlen; nefiert; ungekocht | kisütetlen; nefript, necopt; ungebacken. 1764: találtak a' szénában egy nyérs háját, veséjével edgjütt, melyet nem excusalhatnak hunnét valok lettek légien, mivel a Krentse^a fejer kutyája találatott mellette [Torda; TJKt V. 202. — "Az egyik disznótolvaj]. 1809: Ezen 13. darab Marha ki vagattatvan lett szín húsa, mely el fontoltatott 47. mása 66 font. Lett a' ki vágáskor Vizes Szín Fagya 349 font, a' ki fontoláskor Kősnýje esett 88 font. in summa Vizes és nyers Fagyú lett 437 font [Kv; MészCLev.]. 1829: Nyers Fadgyu Másája 24 f [Torda; TLt 1250]. 1831: a' Gujás énnékem egy takaroruhába kötött Nyers hust nyujtott — arra kérvén hogy néki azt süttetném meg [Dés; DLt 332. 12].

3. nyersen elkészített; (care este) preparat crud; roh zubereitet. Szk: ~ *káposztasaláta*. 1710 k.: Én a nyers káposztasalátát fonnyasztatlan ettem, de ellenben a nyers ugorkasalátát nem szerettem [BÖn. 514] * ~ *ugorkasaláta* → ~ *káposztasaláta* * sós ~ *káposzta*. 1710 k.: Vacsorám aszú szilva főve és szárazon, sós nyers káposzta pecolajjal [BÖn. 690].

4. kisleletlen; crud; unausgereift. 1648: Uy szalonnak ugián ezen hazban nr. 26. Ezeket megh nem fontoltak miuel igen nyersek [UF I, 882].

5. ~ *bor/borítal* (új)bor; vin (nou); (junger) Wein. 1590: Niers es egetet borra a keomiweseknek keolitunk f. — d. 27 [Kv; Szám. 4/XIV. 10–1]. 1597: Kwiemb kwiemb ideokban nyers es egetet bort Amit nekik attünk Amegh ot do-gaztanak tizen egi Sümmaban f l d 27 [Kv; i.h. 8/XVI. 35]. 1609: Veotttem egi Gorboj Emberteol az Hiducza kapu hidgiahoz, 33. darab fat f 4 d 62 Az acziok haton farag-tak meg mas fel nap, fizettem nekik f. ketteo Attam nekik eget es Niers borra f — d 15 [Kv; i.h. 12b/IV. 169]. 1702: pluzél küldöt hozzam szeretet sert eget bort, nyers bort [Tordátva U; Pf]. 1710: Azt jóvallják^a, hogy éhomra senki házából ki ne menjen, kivált a fenyőmagos égettort vagy nyers borítalt, fenyőmagos ételt, fenyőmag rágását, a citromos ételt, mézet, diót, foghagymát, mondot, a do-hánysszívást igen jóvallják [CsH 434. — "Az orvosok a pestis ellen]. 1710 k.: egy Wasner nevű nagy híres mathe-maticus egy lineát sem tudott vonni, nemhogy szót írni, valamíg reggeli órán egy jókora kristály égett bort és ebéd után két pohár nyers bort meg nem ivott; ha azt megitta, osztán jól járt a keze [BÖn. 574]. 1764: kiket hol és mitso-da időben látott a Tanu nyers avagy eget bortis innya [Szászkerked K; LLt Fasc. 133].

6. kikészítetlen; netábácit, brut; ungegerbt/gar. 1573: petessy (!) Iarfaz Azt vallia hogi eo tawaly Mazaros gas-partwl het forinton veotte az Nyers Baran beornek zazat | Kerekes Andras azt vallia hogi Simon es Marton Mester ...

az Nyers beornék" het forinton attá zazat, veott Zaraz Beortis fl 8, agoston Balintol [Kv; TJK III/3. 175. — "Báránybörnek"]. 1620: Egy Niers roka beörtul f —/2 [KvLt II/69 Vectr 4]. 1647: az kapu mellett bal kezre teruen, vagon egy kulczar haz Ez mellett egy rosز kemeny allya, egy nyers diszno beör benne [Drassó AF; BK 48/16]. 1680: nyers öör börek no 2 1/2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 13] | Lo bor nyers elegiesleg no 17 | Ki keszitetlen nyers juh bor es notin nő 63 Diszno bör nyers nő 95 [Utl]. 1681: Moly ighen el vesztegette nyers juh bör Nro 5 Moly ette, szakadozott nyers öz bör Nro 2 [Vh; VhU 536]. 1686: nyers bialy öör s — tehen bör nő 30. nyers bialy borju bör vagon nő 7 [Ebesfva; Utl]. 1692: A' Gabonashaz hyan talaltatott. Nyers öör bör nő 1 [Mezőbodon TA; BK]. 1714: Bajori Uram Nyisztor Miklost meg verette üszögökkel Buzdugányokkal magam is lattam az Ipnál nyers börben takargatva [Bereksző H; Szer. Kanisa Sztán (40) jv vall.]. 1734: (A varga ceh tagjai) a nyers marha böörket, se lakosok (na)k, se idegeneknek Venni nem engedik, sőt a Vévöktől elis vötték, holott Privilegiumokat nem publicálták előttünk [Dés; Jk 449a]. 1748: a nyereg lévően piros bőrrel borított és piros bőrből tsinált nyereg parnával készülve, az rajta lévő heveder pedig nyers bőrből edjg arasznai széles-ségű lapos és szokatlan formájú tsattokkal adaptálva [Torda; TJKT III. 219].

7. ~ *vászón* fehérítetlen vászon; pinzá nealbitá; ungebleichte Leinwand. 1620: Egy vegh niers vaszonul f —/3 [Kv; KvLt II/69 Vectr 11–2]. 1674: töttünk az feketes Retezes ladában Egy vegh abrosznak valo Nyers vásznat [Beszt.; WassLt 72/6]. 1675: Nyers vászonrol. 10. Január(ii) Ebesfaluán adott fel az számtartó nyers Segesvárát szót kendőnek való vásznat ul(nae) 99 Hoztak Porumbákról ngy veg nyers vasznat [Utl]. 1680: Ezen Simma vászonb(an) 483. Singet meg fejeritettek az többi nyers [A.porumbák F; ÁLt Inv. 16]. 1681: Hinto szin hintokba valo bu-ro Lapedő, eggik viselt Satorbol, másik nyers vászonbol csinált [Vh; VhU 505]. 1773: Egy türetlen ötveny nyöltz Sing nyers Vászón [Lele Sz; EMLt Marsinai Pap lev.].

8. friss (még) ki/meg nem száradt; neuscat, proaspát; unausgetrocknet, frisch. 1582: Az mel' fált az O warba tawaly eztendeobe az waros megh chinaltata eó kegl(me)k heaztassa megh hog a' Nyers keo fal el ne vezzen [Kv; TanJk V/3. 252b]. 1771: a nyers gerendelyt nem hasznos bé ronni; h(ane)m Szó telkin hallottam kesz aszszu Gerendelyt el megyek s meg alkuszm [Eszmény SzD; Told. 5a]. 1778: Percipaltam hét véka Fejer Földnek az árraba Ez is nyers Léven a mikor az Che mesturam keze ala ment a mikorra meg száradt el apadot 'S perditumba ment egy véka Flor 2 Den 4 [ZFaz. cehmester al.]. 1802: Két Hordonak két vjnyira ki ülő nyers fábol tsinált sapja volt [Kv; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor lev.]. 1831: a nyers és szárado félbe lévő edényeket mihelyt leg kisebb viz éri mindjárt le rognak [Dés; DLt 665].

Szk: ~ *tégla*. 1637: Uagyon fa labakra epített ket tegla szin egykben vagon egy teglaegető katlan. Az másik alatt nyers teglakott szoktak szarrasztani [UF I, 426].

9. frissen (le)vágott/kaszált; (care a fost) tăiat/cosit proaspăt; frisch abgeschnitten/gemäht. 1586: 10 Noemb ket szekar fat veottem az Thanachi hazhoz eggik azw másik niersz veottem f. I [Kv; Szám. 3/XXIV. 38]. 1717: a Tövös Hidról Tüzi fát Se nyerset Se aszszu fát ne méreszellyen hozni [Kál MT; Berz. 2. 41/112]. 1781: az erdő Pásztorokat lattam hogy régen le esett aszszu Tókét hordottanak, de

nyerset nem lattam [Csóka MT; Ks]. 1804: az általam kaszálattott nyers rendeket kétt felé hánytuk [Toplica MT; Born. XVb]. 1856: Egy Lovának ... nyárba nyers kost [Bilak BN; LLt].

Szk: ~ *fa*. 1597: Veottem egy zekar Aszúfat f. I d 40 E melle vetetem Egy zekar Niers fat f. I [Kv; Szám. 7/XII. 36]. 1663: Ha valaki Cserefat, Bikfat, hoszna egj Szalért ötven Penzt fizessenek, ha pedig njers fát egj Szekérre d(ena)rios 25 ha aszszu fat xr 15 [Szentmihály U; Törzs] * ~ *fiatal*. 1806: Csávási Mihálnál, a Kalongya meget Nyers fiatal fákat kaptak az Oroszfalvi Hajtasok, Gavril és Mitruj

Azt is tudom, hogy Csengeri luvon egy Versen hogy Nyers fiatal hozott, az Bölkenyi hajtással Danilával meg békéllett [Radnótfája MT; Born. G. XIII. 14 Csávási Mihály (33) ns vall.] * ~ *gyertyáncsutak*. 1757: egj le vágott nyers gyertyán Csutakra Keresztett vágattunk [Kál MT; Berz. 2. 41/120] * ~ *nyárfa*. 1827: Udvarhelyszéki pállfalvi Deme-ter Ferenc elárendálá a Maros melyéke nevezetű helyen az Ágoston István aszalásában egynehány nyers nyárfát tangyér, fatál, és borító csinálások szükségekre [Jenőfva Cs; RSzF 125] * ~ *nyírfa*. 1774: az Irimias Zaharia Fiát Vasziát, ottan* találtam két öörrel Szekérrel, meg rakodva nyers Nyírfaival, meg is Zalogoltam, s egy kupa borig bé bünttettem [O.léta TA; JHbB 375. — "Ti. az erdőben].

10. élő, eleven; viu; lebendig, lebend. 1844: azon erdőből egy fárol 2 — két nyers ágot levágván, el vitte alattomoson [Selye MT; DE 4]. 1848: A tilalmas Bükkünkől minden embernek szabad legyen 4 szán fát a következő szerez-
dától elkezdve szombaton estig elhozni; de úgy, hogy fenn-
állót senkinek nem lészen szabad levágni, sem szározot,
sem pedig nyerset [Jenőfva Cs; RSzF 116].

Szk: ~ *erdő*. 1712: a' Monasteria mellett lévő nagy vadon erdőb(en) az hegy oldalban tiszta nyers erdőből fogott egy darab Szöllő hegyet, és maga ki is irtotta s Szöllővelis beültette [O.németi BN; EHA]. 1751: a Controversias helyen akkor ott nyers erdo volt [Remete Cs; LLt Fasc. 150]. 1777: Meghallgatván a becsületes Compania széke az nemes falusiak allegatióját akik falu közönséges aszalásából lett helységekbe beléállottak, avagy falu közönséges pusztás marhalegeltető helyekbe, azok tartoznak falu kezeire bocsátani. Excepto ezeket kivéven, akik magok örökségek mellett nyers erdőt pusztítottak, és a szénafű tartó kertenek felül lévő erdőkből irtottak [Jenőfva Cs; RSzF 135] * ~ *fa élőfa*. 1596: Thudom hogy az honnan az J. eokrejt be yztek annak az helynek chak a' njers faia tilalmas [UszT 11/50]. 1711: Lattam hogy Fekete Pál az eó Naga gyümölcsös kertiből egy nyers termő fát Szekér nyujtonak le uágott s elvitt [Büzásbesenyő KK; Bfr IV. 30/26 Szócs János (40) jv vall.]. 1758: (Az erdő) örökké tilalomban volt, kivált a Nyers fának vágása [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 30]. 1840: Én Szemllyem szerént akarom, hogy az Erdő szoros őrizett alá tétessék; tsak anyi ki fejezéssel, hogy egész Esztendőbe a mig a Biroság fen ál. — semi szükségre senkiis Biro hire nélkül egy szál fátis nyers fát le ne vágion, — se detzkátok, se semi szin alatt [Tarcsafva U; Pf]. 1842: meghatározottat, hogy a kaszálókon kívül sohunna fennálló nyers fát egyszer se vágion, semmi szin alatt | aki rajta tanálatnak a megnevezett helyen kívül a fennálló nyersfa vágáson, aszaláson valahány nyers fát valaki elpusztít, minden fáért külön-külön 12–12 ezüst Rforintokat a nemes falu exeqválja [Taploca Cs; RSzF 115, 120].

Sz. 1676: Mihály uram azt mondogálja, ha a nyers fán megesett nem régen, az aszűf(án) hamarébb meg esik

[TML VII, 141 Nalaczi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

11. kb. friss, egészséges; sánatos, vioi; frisch, gesund. 1710 k.: én az én Istenemnek testi ajándéki között felette nagyak tartom a mértékletes életet és az által mai napig tartó jó egészséget és nyers vénséget [BÖn. 512].

nyersecskén meglehetősen gorombán; destul de dur; ziemlich barsch. 1855: Én se késtem nyersecskén nyilatkozni [Újfé 283].

nyersen 1. frissen; proaspät; frisch. 1595: Fröstekemre hozottam mindgyaiunknak 2 Eyttel borth p(er) d 8. Teyfelt nyersen p(er) d 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 271 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1683: Uj Dio Fövényben nyersen K(öböl) —/3 [Szűv; UtI]. 1710 k.: Forró cipóban a szép írósvaj nyersen is igen jó volt kenyérrel [BÖn. 575].

2. kisütetlenül; nefript, necopt; ungebacken. 1823–1830: szalonnát a német földön nem kap az ember, mert azt beolvasztják, mint a hajat, és nyersen nem eszik [FogE 262].

3. ~ élet elevenen étet; a da sá mánince crud/viu; bei lebendigem Leibe (auf)essen lassen. 1562: a vajda*, azon helyt erejét indította és megveré a keresztieseknek táborát Tömösvárnál, Váradnál és Erdélyben Kolozsvárnál; annak felette Székely Györgyöt, a keresztieseknek egyik hadnagyát megfogá és a hajdukkal nyersen éteté, harapdáltatá meg [ETA I, 11 BS. — *Zápolya János].

4. kiszáritatlanul (frissen learatva/szedve); neuscat (sece- rat/cules proaspät); unausgetrocknet (frisch geerntet). 1727: le kaszaltata T: N: Redei Sandor Ur(am) azon virgo földből a' Zabot azon nersen el is vivék mindgyat a' zabot [Homoródkarácsonfva U; WH. Kádár István (40) jb vall.]. 1758: 90 kalangja köles gondviseletlensége miá nyersen egybe rakattatva(n) el rothadt [Torda; TJKt III. 275]. 1772: Török buza ... bővön termett volt, de az Ifjú Aszony nyersen a' filogoria hijára fell töltetvén, minthogy a szél nem járhatta meg fültesedett [Hidvég Hsz; HSzjP Jacobus Olah (30) jb vall.] | mivel nyersen töltötték volt a Gabonásba és meg fültesedett volt, vékáját hat nyolcz sustákon adta [i.h. Fr. Tyukodi (34) jb vall.].

5. (be)éretlenül; necopt; unreif. 1767: a két földön hány kalongya Ros lehetett, el jött volna akkor az aratás ideje, vagy nyersen aratták [Hsz; Kp IV. 242].

6. kikészítetlenül; netábácit; roh (Haut). 1828: Instálunk hát azért mély alázatossággal hogi ha a' mi Piatzunkan le vágatott Marhák bőreit nyersen és készitve a Videkiek(ne)k el adni szabad, méltóztassanak nekünk is a' magunk szükségünkre megkivántatott idegen Marha bőreket Haza fiaink által is be hozattatni kegyelmesen megengedni | a' Helységünkbeli Arendátor Meszáros Társaság a' Nagyságokkal a' Meszár Széki Arendálásról kötött Contractussa 12dik Pontya Titulussa alatt azt kiáltatta ki: hogy senki, sem Idegen, sem Hazafi olyan Bőrököt melyek nem a' mi Thorotzkai Piatzunkan kivágott Szarvas Marhákrol valok bocskornak vagy egyéb szükségekre valo el árulás végett, sem Cseresen ki készitve, sem nyersen szőrösön bé hozni ne merészellen Confiscatio büntetése alatt [Torockó; TLev. 13/3. — *Ti. a Thorockzai familia tagjaival].

7. szabatosan, érthetően; clar, corect; klar, deutlich. 1657: szegény az betegeskedés és erőtlenség miatt torkában csak sivákol, jó nyersen nem is szólhatott [KemÖn. 251].

nyersség frissesség, friss erő; vioiciune, putere deplină; Frische, frische Kraft. 1710 k.: édes mennyei szerelmeta

szent Atyám! Hosszú étellel, tisztességes vénséggel is koronáztál engemet, mert ugyanis ki volt az én familiámban legalább másfélszáz esztendőktől fogva, aki a hatvanhatodik esztendőt nemhogy ilyen nyersség, erő és egészségben, de csak életben is érte volna? [Blm. 989].

nyersiben nyersen, kiszáritatlanul; neuscat; roh, unausgetrocknet. 1774: (A dézmát) Antal Miháj Ur(am) bizonyos Emberrel bé vitette Török Buza 90. véka Csösön mellyel nyersib(en) vittek el innet Motsra [Szamosfva K; Ks Conscr. 196 G. Benkó (53) rk kántor vall.] | lehetett a' két helyt nyersiben ezer véka csös Török buzájok [Szentdemeter U; LLt Vall. 33].

nyersül nyersen; neuscat; roh. 1772: (A gyümölcsösben) közönséges terméskor Alma meg terem 15. kőből nyersül [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

nyert 1. kapott; primit, obtinut; erhalten. 1783: Fattyu Thodor imitt amott lett lakagatásai után az uraságot nyert ház helyre épített házában bé-szálván más Jobbagokkal egyenlőleg Szolgált | Fattyu Thodor hol Pusztára hol másuvá keringett mind addig míg a Mlgs U(r)aságot nyert egy Telekre házat épített [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. 1796: maga az All Peres Báro Ur is, önként meg esmérí azt, hogy a' mostani Fell Peresek a' Privilegialist nyert szemléjeknek, egyenes maradéki [Mv; TLev. 5/16 Transm. 39]. 1809: Ha továbbá az illetén puska por árulónak az el adás végett puska por béli provisióra szüksége volna azt-is tsak az illető Tisztstégtől vagy Tisztí előll járatol nyert szabadság levél mellett kaphattya meg az illető fortificatoriumbéli Hivataltol [UszLt ComGub. gub. 1697]. 1823: Gonos Mihálynak Rákotzi Sigmond fejedelemtől nyert privilegiuma, mely szerént Enyedi Birtokai a' Dézma adástól menté tétetnek de a(nn)o 1607 [Ne; DobLev. V/1061 reg.]. 1844: Föl Dobai Bartok Arronnak 1756beli kerelem levele és arra nyert válaszsza a házi soo érant [Ne/Nagylak AF; i.h. V/1249]. 1868: Köröztetik a cultusminister értesítvénye, mely szerint a patentalis és tartalékos invalidusok csak a nagy Szebenii hadastáni intézetből nyert engedély mellett eskethetők össze [M.bikal K; RAK 168].

Szk: grófságot ~. 1823–1830: Feleségül vette* báró Kemény Miklós leányát, Kemény Krisztinát, előbb báró, azután grófságot nyert Kemény Sámuelnek testvérét [FogE 151. — *Bethlen Pál] * szózatbőrséget ~. 1844: Elnök Királyi Biro Atyánkfia az végbe vitt választás nyomán Szózatbőrséget nyert 9. Dullokat az ülés színén Járasonként elrendezi [Usz; UszLt XI. 85/1. 104].

2. szerzett; obtinut; erworben. 1662: Mellyhez a diószegi hegyeken nagy jó szőlők és Belényes vidékiről egynéhány jó faluk fordítottván és több defectusokon nyert jószágokkal is szaporítottván, ott is derekas szántás-vetés, majorkodás, mindenféle barom-, aprómarhatartás és egy nagy jövedelmek derék udvarbírótság állatott vala [SKr 200].

Szk: fegyverrel ~. 1710: Teleki Mihály a fejedelmet eláltatá, hogy a török segitségit ne acceptálják, mert a haza, a török s a német között végső romlásra jut, s akármelyik fél triumpháljon, úgy tartja azután az országot, mint fegyverrel nyert jószágot [CsH 186] * perrel ~. 1786: Ezekről vannak leveleim én magam költtettem szerzettem minden keresetem ide vertem Effelet A' Szilágyb(an) perrel nyert portiora Cir. 360 Hf [Nagylak AF; DobLev. III/616. 1b. — *A felsorolt kiadásokról].

3. zsákmányolt; capturat; erbeutet. 1619: 27 die Novemberis nem láttam, hogy csak egy nyert hajót is hoztak volna | Kilencedrendbe volt nyolc szép nyert gyermekek, hispanusok, kiket ajándékon vittek császárnak [BTN² 377–8]. 1657: harcot próbálni nem vala bátorságos, mert ... semmi gyalogom, semmi haszonra való lövészszámom valami nyert tarackocskákon kívül [KemÖn. 244–5]. 1662: míg az hadak az ellenségtől nyert sok prédát felkőtyavetyélnék, osztanak, vagy harmadnapig mulatván, az vajdával s az urakkal vendégeskedék [SKr 340]. 1678: Azt beszélék, az margitai katonák csak eleikbe bökkentek, ők együtt haton elszaladtak, de az nyert zászlót haton is bevitték [TML VIII, 132 Vessélyi Pál Teleki Mihályhoz]. 1704: az három pár rézdobot és három nyert zászlókat ma reggel kitölték vala a nagyváltára, hogy minden ember láthassa [WIN I, 218].

4. elért; obtinut; erreicht. 1666: Az híreket Kegyelmedtől igen kedvesen veszem, azok helyébe én is írhatom az hollandusok angluson nyert nagy győzelmek confirmációját [TML III, 589 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

5. kitermelt; care a fost obtinut/realizat; gewonnen, ausgebeutet. 1868: Mily visz(sz)ás eme nagy költséggel nyert jómennyiségből* tetemes részt (: 10–30% :) mint el nem adható, tehát értéktelen anyagot a felszínre azért kiszállítani, hogy véglegesen mint értéktelen döntessék ki — holott körös körül majdnem határtalan sötömegek a' benn foglalt legtisztább sóval együtt érintetlenül maradnak [Désaknai városi lt. — "Elírás lehet sómennyiségből h.].

6. ~ fél (perben) nyertes fél; partea care a câștigat procesul; (Prozeß) obsiegende Partei. 1652: Nyelv Birsag' 12 ./. 50 harmada a' Nyert fele, a' ket resze az Biroke ha az Biro szekin megyen veg(ben) [Km; GyU 134].

7. kijelölt; desemnat; bestimmt. 1784: annak idejében nyert osztazo, avagi osztoztato Birakokat ... Kigjelmed ellen kihozni az Exponens el nem mulattya [Aranyosrákos TA; Borb.].

nyertes I. mn 1. pert megnyerő; care a câștigat procesul; Prozeß gewinnend, obsiegend. 1830: a közelebbi Ítélet következésébe a Nyertes Felperes Ur a következőkbe kívánnyá meg allitattai a T. T. Generalis Szék által költségei(ne)k Specificációját [Ne; DobLev. V/1165. 1b]. 1840: Balog László azt írja hogy peres társa lévén Birája nem lehetek, az igaz hogy erressé vagyok Nyertes peres társa, háromszori ítéletben igazságban meg ítéltetett [Dés; DLt 277 id. Ferenczi Károly kezével].

Szk: ~ fél. 1652: Nyelv Birsag' f. 12 ./. 50 harmada a' Nyert fele, a' ket resze a Biroke ha az Biro szekin megyen veg(ben). Ha penig' appellatoria viszik. Valahun decidalatik ottis harmada az nyertes fele, ket resze az Teörvenyteveke [Km; GyU 134]. 1670/1740: Potentias Törvény Keresetiről. Végezék asztis hogy ha valaki valakit potenciára akar keresni az potentia egy Forint légyen Ebben is a Falunak 25 pénz légyen, a többi a nyertes fél [Homoródsztpál U; WLt]. 1828: Ispánlakán Miske Joseff ur javaiból a Nyertes Felet ki elegíteni kívántuk, de ő Klme kérvén minket hogy lakása Nagy Lakon lévén mennénk oda executiora és ott ki fogna elegíteni [Fejér m.; DobLev. V/1133].

2. győztes, vmiben felülkerekedő; victorios, invingátor; siegreich. 1662: A Tatárok felől valo hirt penigh az mi nézi, regolta Erdelyben hirrel mind veszet az Tatár, de mégis ugy megh szaparodot mindenkor eo volt az nyertes fél [BLt Apafi Mihály Béli Pálhoz].

3. (sorshúzáson) nyerő; care câștigă (la tragere la sorți); (Losziehung) gewinnend. 1846: A Belső Szolnok Megyei

Példány kisdéj ovoda építési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, több Nemes keblű Hölgyek, Női munkács és Fényelgési czikkeket ajándékoztak mellyekből 138 nyeremény rendeltetvén el, a ki adott 650 Sors-jegyek közül Désen tartott Tanecz vigalom alkalmával sors húzással nyertes lett 138 [Dés; Berz.].

II. fn 1. a pert megnyerő fél; parte câștigătoare în proces; (Prozeß) Gewinner. 1794: Viszszáson éltünk véle, s Törvény eleibe is gyakran kerekedtünk az holott mindenkor ő volt a Nyertes [Déva; Ks]. 1807: Csiky Isák Uram ezen Apahidi Ioszárokra nézve gyakorta pereltetett s költött. Néhai Biro Dániel Ur is, azután Biro Dánielné asszony is perelt végre Csiky Isák Uram lett a nyertes [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.].

2. (a diákok közti versengésben) győztes; câștigător, invingátor; Gewinner/Sieger (im Wettstreit unter den Schülern). 1823–1830: Osztán a nyertes ezt felelte: Ego te detraxi. Ez a bajnokoskodás* így folyt szakadatlanul, úgy hogy aki reggel hol ült, nem tudta, hogy este hol tanálja helyét [FogE 123. — "1793–1795 táján a mv-i ref. kollégiumban a diákok közti tanulmányi versengés az ülőhelybeli sorrendért].

nyertesebben magára nézve hasznosabban; mai în câștig; für sich nützlicher. 1671: Az én pénzemet másképen is meg tudtam volna Kegyelmeden venni, még duplummal pedig; ez iránt Kegyelmed jár nyertesebben [TML V, 596 Nalácsi István Teleki Mihályhoz].

nyertesen győztesen; invingátor; sieghaft. 1705: Ma feles rácok és bizonyos számú németek is, mind magyar talpas módjára telekes bocskorra öltöztenek és elmentenek, mely felé, nem tudatik, meghalljuk, kivált ha nyertesen járnak oda [WIN I, 440].

nyes 1. (fáról ágakat) levág; a tăia (crengile unui copac); (vom Baume Zweige) abschneiden. 1768: más Szálas fákrol ág bogat nyeset [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 7].

2. (fát) megnyes; a curăța (arborii) de crăci; (Baum) beschneiden. 1780: Láttam aszt is hogy ... Isák Daniel, az irt Tanorokb(an) gyertyán fát nyes vala [Tarcsafva U; Pf]. 1842: magnak valo Cserefák rendesen — egy és két ölnyi távulságra egymástól merőben mindenütt vagynak hagyva, és fel botsátva — vagy nyesve [Kakasd MT; DE 2].

3. szőlőt megkapál/gyomlál; a prăsi vița de vie; Reben hacken/jäten. 1599: 300 teolgy karot ... hogy az zeoleochoz ki vittek fizetek d 18 27. Die Marty voltanak 9 haitok tezen d 72 30. Die Augustj voltanak az kik nyestek wagi teztogat-tak az kapakal 3 tezen d 36 [Kv; Szám. 8/XVI. 44–7].

4. támad; a ataca; angreifen. 1710 k.: Fejérvárott csakhamar országgyűlése lón; hát a vármegyék postulatumot adnak Béli ellen, és Küküllő vármegye nyesi leginkább [BÖn. 678].

nyesedék levágott ág; crengile tăiate; abgeschnittener Zweig. 1781: Láttam hogy efféle ágakat a mellyek az udvar számára vágattak es itt maradt nyesődekeket, fat es ösze szedegetvén el vitette [Csóka MT; Ks]. 1822: 1. 4. Fűszfa az Ek(k)lésija Tava körül meg Udvasadván el Licitáltatt (Nyesedékjei el Licitáltattak) [Mezőbergenye MT; MvRLt]. 1844: az ilyen ültetésekre le nyesendő fáknek el nem ültethető nyesedékjeit a gyepekre rakatni ... köteleztetik [Mv, Tsb 37].

nyeseget (le)vagdos; a tăia/reteza rind pe rind; nach und nach abschneiden. 1766: a mely fűzfákat ... ültetett ... kik vágják le, kik nyesegették s hánytogatták [Koronka MT; Told. 3a].

nyesegetés (fáról) ágak levagdosása; tăierea crengilor; Abschneiden der Zweige. 1710 k.: látom, édes Istenem, hogy nemcsak azt cselekedtet énvélem, amit az okos gazdember elkövet a gyümölcscsel, ágakkal, levelekkel megterhelt buja törzsökkel, midőn azt levezdés vagy nyesegetés által, noha megsérti, de nem felettébb, hanem csak megkönnyíti [BIm. 989]. 1798: társunk éppen a fáknak vágásán nyesegetésin kapvan Kis Palit a Bivalast Bival Szerével edgjütt rabul hozta bé [Ádámos KK; JHb XIX/58].

nyesés szőlőkapálás/gyomlálás; prăsitul viei; Rebenhacken/jäten. 1596: Negi hold zeoleonek ... Haytassara napzam 39. Nyeses napszam 17 [Kv; Szám. 7/II. 44].

nyesett 1. levágott; (care a fost) tăiat; abgeschnitten. 1732: Ezen Udvar, és gyümölcsös kert mindenütt körös körnül jó Sendely fedél alatt lévő, njesett veszsözöl kertelt Sövenj kertel van bé kerítve [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] | ezen major udvar körül, rész szerént cserefa sasokba rakott deszka, rész szerént njesett veszsözöl kertelt egy darabig sendelj fedeles, egy darabig ismét fedeletlen kert vagion [Kóród KK; Ks 12. I]. 1747: Migos Groff ur eő Nga Okolis nevezetű Erdejiből vagj három versen magam is vittem holmi nyesett ágakat [Mocs K; Ks 5. X. 7 Marosán Juon (40) zs vall.]. 1762: Kertelni való nyesett veszsöt a' Sajto Szin oldalához hoztanak Cur 7 Idest hét Székérrel [Mv; Told. 15/57].

Hn. 1683: Az Nyeset erdőben (sz) [Nagyfalu Sz; EHA]. 1730: az Njeset erdő szelin (szó) [uo.; EHA]. 1795: Nyeset erdőn (erdős és gázos h.) [uo.; EHA].

2. ágaitól megfosztott/kopasztott (fa); care este curătat de crengi/crăci; (Baum) entästet. 1760: vagyon az arokban egy nagy nyesett gyertyanfa | vagyon két nagy elő nyeső Tsere fa, a' több nyesett aprobb határfák között [Kakasd MT; KP]. 1783: talált szembe ide való három szánót meg rakva szép hosszu nyesett nyers fával [Udvarfva MT; Told. 69].

3. bevágott; care este crestă; eingeschnitten. 1596: Egy pegywet mal gereznan vagion egy eoregh bertews bokor kapoch tewrkessel gieongiel rakot kinek az teteyebe(n) es az nyeset agaba(n) Amatist vagion kinek arra teze(n) f 28 [Kv; RDL I. 65]. 1637/1639: Egy fel bokor viragos, nyeset agas regi forma kapocsj mas egy ola forma lapos viragos fel kapocsikaual egjütt njom p. 26 f. 8 d. 26 | Egy fel bokor szoknyara ualo kapocsj geóngéós türkese nyeset agas njom p. 13 f. 4 d. 66 | 1. mas szoknyara valo bokor kapocsi, Gyeongyeos Türkese az nyeset agaban kek duplet nyo(m) p. 21 — f 10 [Kv; RDL I. 111].

nyeső I. mn (ki)vágni való (fa); (despre arbori) ajuns la maturitate, bun de tăiat; (Baum) zum Fällen. 1778: mikoron ezen darabotska erdő hely a szőlőhöz foglaltatott, akkor haszontalan tsepsz bokrokból, és nagy nyeső fákból állott [Koronka MT; Told. 79]. 1781: Balás István o Kglmetis láttam egy Sötét hajnalban mikor korit vágok való hogy egy Nyeső fa tetején kopogat vala s vág való [Csóka MT; Ks]. 1793: Alsó Csontás Nevezetű Erdő ezen Erdőt az Uraság engedelmiből az Szolgáló emberei éltek, hanem találtatnak

még valami régi Nyeső fának hagyatott fák, és bokrok | Fecsisora nevű Erdő ez is most növéseben lévő Nyeső fás Erdő, áll többnyire Csere, és Gyertyán fakból [Erdőszengyel MT; TSb 51]. 1815/1817: ez Gyertyán nyeső fás tsak tűzre használható [TSb 47].

Szk: ~ cserefa. 1736: Vagyon egy Csávás nevű Erdő abban van Gyertyán, és Magyaro fa es imitt amott fiatal, és Nyeső Csere fák [Noszoly SzD; CU XIII/1. 9]. 1760: vagyon két nagy elő nyeső Tserefa [Kakasd MT; KP] * ~ fűzf. 1844: a' nyeső fűzfákrol a' fel verhető ágakot le vágassa [Mv; TSb 37] * ~ gyertyán fa. 1742: Ezen Erdők(en) a' féle nyeső gjertyán fák és közönség(es) karonak való fák találtatnak [Marokháza K; Ks 4. VII. I]. 1774: többől vágta le érette a' Nyeső Gyertyán fát, az ágát el vitte s a' Tökéjét ott hadta [Csóka MT; Ks 31. XXIXb]. 1775: E tsak pusztá hely, most két nyeső Gyertyán fánál több nintsen rajta [Lokod U; EHA] * ~ hársfa → ~tölgyfa * ~ szádogfa. 1760: Az Bercen egy nagy nyeső Zádogfa [Jedd MT; Told. 45/2]. 1782: egy nagy njeső élő Záldog Fa vogion [Vaja MT; VH] * ~ tölgyfa. 1778: egy darab Erdeje nagy nyeső Tölgy, és Hárs Fákból, Csere, Gyertyán, és Magyaro bokrokból áll [Majos MT; Told. 79].

II. **fn** szőlőkapáló/gyomláló munkás; prășitor la vie; Rebenhack/jatarbeiter. 1595: Az zeoleok dolgarol 26 Septembris volt 4 Nieseo, awagi būrian vono f — d 48 [Kv; Szám. 6/XV. 44–7]. 1598: 14 Júl 6 harmatzor walo kétézem wolt d 48 27 Augusty 11 néssem wolt f l d 32 [Kv; i.h. 8/III. 26–8].

o **Szn. 1602:** Neső Janos [BLt] | Nyeső Péter szab. [Barót Hsz; SzO V. 214]. 1614: Nieseo Ferencze jő [A.csernaton Hsz; BethU 299] | Nieseo Peter. Nieseo Mihály jő [Barót Hsz; i.h. 287] | Nieseo Mathe jő [Bodok Hsz; i.h. 271] | Nyessio Peter zs. Nyessio Janos zs [Nyomat MT; i.h. 81] | Nyeseo Mihály zs [Szentgerice MT; i.h. 81]. 1802: Nyeső István [Oltszem Hsz; HSzjp].

nyeső-napszam szőlőkapáló/gyomláló napszam; plată pe zi la prășitul viei; Tagelohn für Rebenhacken/jäten. 1596: Negi hold zeoleonek Haytassara napzam 39 Kewereo napza(m) 50 ... Nyessio napzam 21. Meczeo napza(m) 35 [Kv; Szám. 7/II. 44].

nyest 1. nyestbőr; piele de jder; Marderfell. 1574: Iffyw Sram Istwan hity vian ezt vallia Zeoch Demeter egy estwe Meg leo valahonnat Buskodwan sem eot sem lwt leh fekw Mas Nap lo Regel fely keolt Es az felessegetwl penzt kert hogi pataban Nestet es roka Bért hallot volna az venny Megien [Kv; Tjk III/3. 310]. 1618: tuduan fogiatkozot alla-patiokat ez egy mostani 1618 Ezteendőbelj minden keoztok es raitok leuő adaiokert eő Ngnak zolgaltassanak az gond-uiselő kezeben Tizen eott Nestett [Kv; Törzs]. 1634: az Uduarbiro ... Szép nestért adgion f. 1 d. 50. Szep farkas bőrért f. 2 [UF I. 335]. 1686: Katonai Tavalyi ado nestek nő 48. olá Püspök administralta honorarium nestek nő 32 [Utl]. 1693: Jutot az három gyermeknek ... egy egy kordovany bőrok, es egy egy Nest [Ne; DobLev. 1/38. 8b]. 1717: Siko Marton hozott kilencz nestett Tudosiscon Ngod ha oda külgemé vagy ki Csáváltassam az szöcsel [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.]. 1721: Vagion egy fellyül Csapo egy kerekű Malom, mely is az Udvarházhoz való fundusra epittet volt egy Erdőfalvi Dreve Mihály nevű sellér által illy Conditioval hogj minden esztendőben az fundusért pro-taxa egy egy szep nyestet adgion [M.gyerőmonostor K; KCsl

5]. 1757: (A) бүкөт pedig egykor Negyed magammal Sertés Pásztor lévén három Nestel vettük vala meg a Lázár Familiától [Gysz; DE 3]. 1774: Tavally csaváltam az Uraság számára Bárány Bőröket felesen Égszer mászor Csaváltam mind együt négy Nyestet egy Néhány Roka bőröket is egy Néhányat [Mocs K; KS Conscr. 151–2]. 1797: Három Roka bőr Dr. 36 Egy pár nyest Hf 3 Dr. 94 [DobLev. IV/775].

Szk: ~tel taksdó. 1732: A Máramarosi Nestel Taxáló 14. Jobbágyok két egyenlő részekre osztatnak [Nsz; Ks 40. XXVIIIc] * ~tel taksáz. 1749: (Valami Máramarosba szökött jöb-ok) Nestel, Rokával taxáz(án)ak [Szásznyíres SzD; Ks 81 IIIJ. 17].

2. nyestprém; blanā de jder; Marderpelz. 1576: Egy darab nest wysseith, tezen mynth Egy harmadfel nestet [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9]. 1644: Egy hitwan Nest egy darab Nest bellet, az elein valami rosz nest [Marossztkirály AF; IB]. 1676: Vettünk Katonak Palaszt eleiere valo nestet 12 [Beszt.; Törzs]. 1681: Asszony Házza ... Vagyo(n) ezen házban nest torkából álló darab béllés Nro 2 [Vh; VhU 537–8]. 1735: Vagyon Egy viseltes kék anglia Süveg nest nélkül [M.zsombor K; Somb.]. 1736: régen a főasszonyok geleznában jártak kiki maga állapotjához képest, kinek nuszttól való volt, kinek nestből, kinek petymetből | A nyak körül kinek nuszttól, kinek nestből való galléra volt [MetTr 341, 344]. 1786: mond meg az Ifju Asszonynak hogy egy pár melyre valohaz valo Nest készen vagyon [M.régen MT; DobLev. III/615. 2b]. 1789: Asszony Bundájának Nestyit fizette le, más Eszondón pedig a Praetendens Asszony Pápel szín Bundáját vette [Ne; i.h. III/658. 5a].

Szk: ~tel bélet. 1736: Kis subájok is volt akkor az kis asszonyoknak s fő emberek leányinak s az galléra nestel vagy nuszttal meg volt bérelve [MetTr 343]. 1761: Egy fekete Új Lusztin mente, nuszttal premezve, az eleje nyestel bérelve, a hata pedig Roka mállal [Koronka MT; Told. 8]. 1763: 1. Lazár szín kamuka mente arany kötással nestel bellet s prémezve [Nsz; Szer. öz. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.]. * ~tel bélet. 1574: egy tabit kis keönteös nestel bellet [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. 1595: Egy egész Scharlat nestel bellet karasia menthe f. 131 [M.zsombor K; Somb. László reg.]. 1628: Egy Nestel bellet fekete Swveg [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11]. 1645: köntossok is valanak Nestel bellettek [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1652: Adot eo kegme Palastotis egy fekete-viragos barsoni Mereón Nestel berlet [Mihályfva NK; JHb XXII/41] * ~tel prémez. 1687: Egy kis Zöldbarsony Tatar kesztyüt, keskeny arany galandal s' nestel premezve [Déva; Szer.]. 1738: Egy Haj szín kamalejka Melyrevalo nestel premezve [DobLev. I/171]. 1810: Egy viseltes gránát szín Sejem mejre valo nyestel prémezve ... Rf 6 x 8 [Mv; MvLev. II/5. Anna hagy. 2]. 1813: Egy Teveször materia bunda roka mállal bérelve nyestel praemezve [Szászvevzód NK; Told. 47] * ~tel prémezett. 1733: Edgi Viseltes Nestel premezett rokával berlett fekete Anglia mente, mojette [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1752: Kék Angliai poszto Mente nestel premezett [uo.; i.h. 19]. 1768: Egy fekete bársony Németh mente, közönséges fekete bélléssel nestel premezett [Nsz; TGsz 51] * festetlen ~. 1772: Festetlen nestel premezett arany készületes mente H Flor. 10 [Szókefva KK; Kp III. 187]. 1776: Egy viselő kék

egy más Szederjes Arany paszamantal hánt Angliai Menték, az első festetlen, Njestel [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.]. * festett ~. 1798: egy kik színű mor seljem mejre valo festett nyestel [Dés; DLt].

3. ? Hn. 1786: A Rigo Nyestiben [Bh; KHn 19]. 1864: Nyestekert [M.kapus K; KHn 164]. 1891: Nyestekert [uo.; KHn 165].

nyestbélés cáptušealā (de blanā) de jder; Marderfutter. 1606: az nest bérlést megvenném kegyelmednek [Csernátón Hsz; DanielAd. 8]. 1674: Uram Eő kigyelme(ne)k egy Veres skárlát menteje Nest berlissel edgyüt [Beszt.; WassLt Perc. 72/6]. 1714: Vörös Posztobul való Comediás Süveg közönséges nyest bélléssel fl. Hung. 4 [AH 24]. 1724: Három darab nest szakadazott bellet fl 40 [Koronka MT; Told. 29/15]. 1749: Két darabotska rongyos Nest bérlés [i.h. 19]. Szk: török ~. 1717: Hamú szín meczet bárson mente, török nest bélléssel [DanielAd. 96].

nyestbőr piele de jder; Marderleder. 1571: az vad beoreketis farkas beoreket roka beoreket nest beoreket vidra beoreket es mindenfele vad beoreket megtiltottak, nekünk Zabado nem volt vennünk [SzO II, 325 a székely nemzet foly. az ország rendeihez]. 1627: Vagyon nest beor nro 26 [BLt 15]. 1688: Egy Nest Börtöl f —/06* [MvRKLev. 29. — "A harmincad"]. 1714: Egész és felmetzett közönséges Nyest bőrek 3. kötés(en) No. 137 fl. Hung. 274 [AH 18]. 1757: Nest bőrt igyirtek, azért, hogy ha a' Sertések által mennek az patakon bántodások ne Légyen [Gysz; DE 3]. 1758: ez előtt Cir(citer) 40 Esztendőekkel az Atyám Szabó Mihály a' Sadány pataka mellett lévő bükkös erdőt innen a' Sadány Patakán el arendálta vala Nest bőrről es magyar tyukokkal maknak idején Lázár Ferencz Úr eo Nágától, hogy ottan Sertéseket hizlaljon [Szárhegy Cs; LLt Fr. Szabó (60) jv. all.].

Szk: ~ hulladék. 1681: Egy bőr Saczkoban, vagi erszinyb(en), mely ette, igen apro dirib darab, csovalt hiuz, nest nuszt etc. bőr hulladék [Vh; VhU 541].

nyest-darab nyestprém-darab/tábla; o bucata de blanā de jder; Marderpelzstück. 1576: Egy darab nest wysseith, tezen mynth Egy harmad fel nestet. Jsmegh neegh mas olyan nest darab [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9].

nyestes I. mn nyestprémmel készített; fűcút cu blanā de jder; mit Marderpelz verfertigt. 1736: kozák süvegek kinek nusztos, kinek nestes [MetTr 344]. 1817: Egy jóféle Materia Nyestes Fejérnép Bunda Rfl. 40 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 4].

Szk: ~ mellrevaló. 1798: adott a kezembe árulni egy kék színű mor Selyem, Nyestes mejre valo [Dés; DLt] * ~ mente. 1766: Kék Anglia Nestes praemetet, és béllét mente [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1773: Egy viselő kék nestes mente és egy szederjes tispék paszamantal hánt anglia mente prém és béllés nélkül [RLt Salánki Ráchel lelt.]. * ~ palást. 1700: egy Nestes kús Palástot is láttam [Zágon Hsz; HSzJP Andreas Konda de Zagon (33) pp. vall.]. * ~ süveg. 1693: Egy jo nestes fekete süveg [Ne; DobLev. I/30. 11]. 1711: Tudom hogy egy Kús Andrács nevű kurucz Salvagardia, adott vala Ujfalvi Kozma Tamásnak, egy nestes süvegért, egy Sárka Szörü ökröt [Gyergyóújfalu Cs; WLt Joannes Andras (35) ns. vall.]. 1717: Viseltes nestes süveg 1 [TSb 5]. 1735: az Actor egy nestes Süveget is adott ... pro f. 2 [Torda; TJKT I. 95].

II. fn (eredetileg) nyestben gazdag erdő; pădure cu mulți jderi (pe vremuri); (ursprünglich) an Mardern reicher Wald. Hn. 1606: Tudgiuk hogy nestesben hago feien cherne bwkiben orotátott Boch Imre [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1691: Nestes uegib(en) üdülő föld (sz) [uo.; EHA]. 1772: Nyestesben (sz) [uo.; EHA].

nyestezés nyestvadász; vinătoare de jderi; Marderschwanz. 1655: Az Nestezés Uadázat Szabados az Magyaro Patakygh [Tapolca Cs; EHA].

nyestfark coadă (tăbăciță) de jder; Marderschwanz. 1679: Nest Farkal premezett, moly vesztegette veres fajlandis poszto süvegh nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 79].

Szk: csávált ~. 1681: Aszszony Háza Vagyon ezen házban: Csávált nest fark Nro 16 [Vh; VhU 537–8].

nyestfarkas nyestfarokkal díszített; impodobit cu coadă de jder; mit Marderschwanz verziert. **Szk:** ~ süveg. 1672: Az Fejéruari asztalos mellet leuő Inasnak egy nest Farkas Süueget 1 [Utl]. 1691: Vinczi Márton Tálmosónk Conventioja Edgy nest Farkas süvege" [Utl. — "Fels-ból kiemelve].

nyestgerezna nyestprém; blană de jder; Marderpelz. 1546: Egy, rvhanakwalo, komoka mynd az keeth, nest gereznawal, es az haath arany gyry Banffy Bernaldnak maradyanak, es, Ewee Legyenek [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19].

nyesthát nyest-hátprém; spate de jder, blană de pe spatele jderului; Marderrückenpelz. 1587: vnum frustrum de dorso pellis mardurini nest hatt vocatum [Gyf; GyK]. 1687: Nest hát negj táblab(an) [Utl].

Szk: ~ bélés. 1732: Nest hát béllés táblák [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15]. 1739: 4 Tábla Nest hát berlés [Szászerek K; LLt Fasc. 96].

nyesthulladék hulladék nyestprém; resturi de piele de jder; Marderpelzabfall. 1732: Egy Zacsokban dirib darab Nüst és Nest hulladékok [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15].

nyestkesztyű mánusi din blană de jder; Handschuh aus Marderpelz. 1732: Egy téli nest kesztyű avagy karmantyu [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6]. 1742: Egy Nest Kesztyű [Kisesküllő K; Somb.].

nyestláb blană de pe piciorul jderului; Marderfuß. 1673: Három Tábláb(an) nest lábák [Fog.; Utl]. 1683: Két Sacs-kób(an) mind nest láb [Utl]. 1687: Nest láb három táblában [Utl].

Szk: ~ bélés. 1732: Nest láb béllés egész tábla [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15].

nyestmál nyest hasi prém; blană de pe pieptul jderului; Marderpelz aus dem Bauchteil. 1687: Nest máll két tábláb(an) [Utl].

Szk: ~ bélés. 1732: Nest mál béllés tábla [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15].

nyestprém blană de jder; Marderpelz. 1679: süvegre valo, viseltes Nest prem nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 80].

Szk: festett ~. 1790: Viseltes Fekte Materia Mente festet Nest préml [Sv; Ks].

nyestprémes nyestprémrel készített; făcut cu blană de jder; mit Marderpelz verfertigt. 1790: Hitvány el kopott Nest prémes Fekete mente nadraggal, és Lajblival [Sv; Ks].

nyestsuba nyestprémes suba; șubă impodobită/căptușită cu blană de jder; Schubitz aus Marderpelz. 1560: Az ket kys Leannak mely marhat az annyok hagyoth Ezek Egy weres arañas barsony nest suba [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1562: Az ruhakrwl walo ozlas, Egy zederyes Kamoka Nesth swba [K; KP]. 1620: Bérlesekreül es Subakrul Egy Nest Subatul f 4 [KvLt II/69 VectTr 3]. 1688: Egy Nest Subától f 8/100 [BfR Hj].

nyestsüveg căciulă de jder; Haube aus Marderpelz. 1620: Bérlesekreül es Subakrul Egy Nest süvegtül f —/10 [KvLt II/69 VectTr 3].

nyesttorok nyest torokprém; blană de pe gîtul jderului; Rachenpelz vom Marder. 1627: Tizenegj nest torok lab mal (igy!) [BLt I Béli Kelemen inv.]. 1687: Nest Torok két táblab(an) [Utl].

nyevereg kb. nyavalyog, piszmog; a mocoși; herumtrödeln. 1802: en bizon nem bánom hogy ne nyeveregjünk tob-ben" [Aranyosrákos TA; Borb. — "Egy divízióra hívó citatóriára adott válasz].

nyif-nyuf szitk kb. nyafogós; plingáret; quengelig. 1763: minden oknélkül velem háborgott, szidot, mocskolt eb ágyában szültnek, bolondnak szidott, kopacz, Gótvás kutyának, Nyiff, Nyuff! locsoj locsoj csufos szokkal gazlott [Sár.].

nyigóc l. nyegóc

nyikat visítat; a face pe cineva să țipe; quietschen/kreischen lassen. 1625: az fogotis ele kereste volt hogj meg czipie az szerszamat mert az Nadragottis megh otta volt Szy Istua(n): Nykatta az felesgett az szobaba(n) [Mv; MvLt 290. 184a].

nyikog nyüszít; a geme; wimmern. 1794: láttam hogy Barátosi Josef uram az asztalnál a földön fekütt, Horvát Josef uram fellyül rajta nyikogott, Barátosi János Uram pedig mentette volna, de nem birt vélek [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

nyikogás nyöszörgés; geamăt; Wimmern. 1568: St(e)p(h(a)nus Kowacz fass(us) est hogy ezth latta hogy az darabantok zalast kernek az szöchtol, es Eyel Nykogast hal-lék, Tolway Jwolttest, ky Menek hat az szöch kyalt tolawyt [Kv; TJK III/1. 225].

nyikorgó nyikorgást hallató; scîrțitor; knarrend. 1825: (Az udvarház) fedele tetejenn mind két vegein nyikorko (!) Pléh vitorlák vaginak [Szárzapaták Hsz; Szentkzs Conscr. 329].

nyíl 1. nyílvesző; ságeatá; Pfeil. 1573: Zabo Istwan, Boldis Pal, Es Zabo peter Egy Arant valliak ... Lattak hogy

haza fele Megan volt Nyreo Andras az kalmar Lazlo haza arant, Iwe Nyla kezebe volt [Kv; TJK III/3. 78]. 1589: Egy jo kezy ly Nilakkal [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 68]. 1595: Az 4 Mező pasztoroknak Iyra, Nyilra d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 235 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1600: veottem harom Eoregh fatt Nyilaknak walott f 2 d 50 [Kv; i.h. 9/VIII. 10]. 1614: 1 Tatar ly Nyilakkal 28. együt [Kv; PLPr 1612–15. 114]. 1617: ugy monta megh azt hogy maga hal-gas, mert az tegez is az nyilakkal egygyutt el vezet az en ladambol [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1620: Zamszeriyhoz walo egy Falka Rosz Nyil [Kóvár Szt; Borb. II]. 1714: Viola szín barsonnjall borított Tegéz, felső részén arany s ezüst skofium viragokkal s figurakkal ekesített — melljb(en) vagion 25 Nyil [AH 51]. — L. még ÁrÉ 117; Blm. 1014; ETA I, 82, 113, 133; KemIr. 318; KemÖn. 78, 198; SKr 612; TML I, 557; UF I, 658.

Szk: ~al való lövés/lövöldözés. 1573: Philep Ghereb zekely Jlyes Jobagya ezt valla, hogy Almady Andrast Senky nem Bantotta Estwe kesen Jeott oda az falwra, es az Azzony Nepett verettette Sebesített benne az haran-gotis felen werke az tolway weoltestys hallotta az pwska Leowestys hallotta, az Nyilakkal walo Leowesths Twgya [Simontelke BN; RLt O. 5]. 1710 k.: Nevetség, hijába-valóság és játékra fáradhatatlan volt az én gyermekségem és felserdült ifjúságom; de nem vesztég ülő, mint a kocka, kártya, szák, sakk, micsoda, hanem a testnek ingatásával járó játékokban gyönyörködtem, mint a labda, forgattyú, parittya, teke nyillal való lövöldözés és madarászás, etc. [BÖn. 501] * *iját* ~át készen tartja. 1619: ha valami kűs occasiót kaphatnának innet Nagyságod felől az accusatióra es discordiára, felette igen készen tartanak ijokat-nyilokat hozzája [BTN² 257] * *tűzes* ~. 1667: Susogo nro. 5. Susogo csináló réz forma nro. 1. Tűzes nyilak avagy susogok nro. 121 [UF II, 339]. 1673: Tűzes szerszamhoz való öreg réz cső nr. 15. Tűzes nyilak vagy susogok nro. 100 [UF II, 539] * *vasrugós* ~. XIX. sz. eleje: Egy Eléfánt tsonos vas rugos nyil [BK Inv.].

2. átv csapás; loviturá; Schlag. 1696: Hazámnak nagy inséggett — s — Utolso Pusztulasátul Valo Rettegeset s félel-mét, Gyakran szemelven, nem tudom kinek lehetne, ilyen szorongattatásnak, szantsaltatásnak (!) — s — bestelenség-nek Hegyes Nyilainak löveldezesre, Targyul ki tetetet Hazá-ban Gyonyörüses — s — kedves elete [Vécs MT; TKI Ke-mény Simon teiki Pálhoz].

3. Isten ~a mennykő, villámcsapás; träsnet; Blitzschlag. 1771: 13-a Julii szörnyű záporosó volt Köblösön, iszonyú mennydörgés. Egy sertést meg is ütött az Isten nyilla [RettE 249]. 1776: A szegény asszony könyörgött térden állva, azonban leesik az Isten nyilla, melynek szele érvén az urát eldült [i.h. 368–9].

Szk: *tűzes Isten* ~a. 1766: hallám Tsászár Sigmondnének illen átkozódó szovait, hogy a tűzes Isten nyilla Datzonak ebben az esztendőben Hazát, magát, gyermekit hasogattassa el [Sszgy; HSzjP Helena Málnás Sisters Nobilis Lazari Bartok de Sz. György (36) vall.].

4. sorshúzásos osztózás/hogyonelosztáshoz készített (tulajdonjeggel ellátott) nyilhegy/vég/cédula; ságeti folosite la tragerea la sorți pentru distribuirea bunurilor; zur Teilung/Vermögensaufteilung durch Losziehung verfertigte (mit Eigentumszeichen versehener) Pfeilzettel. 1561: myn-den ezthendöben pynekst Innepien egimassal egybe gywlwin ky mennyenek, a wagi Embereketh Boczassanak az Zenafiweknek szinekre, es az wölgieketh Jgazan egibe

Inthizwin, mindeneketh nygy Rizre Jntizzenek es azokra Nilat hannyanak Es ki ki mind azon maragyon megh wala-melyet az nil ky mwatth awagi hoz nekiek [Fráta K; SLt U. 28]. 1714: Infra scripti recognoscáljuk, Hogy az mely divi-sor Méltos(á)gos Urak Branciskai jóságrol valo nyilakot bé pecsételve hoztak kívánván tollünk reversálisunkot hogy az ki vont nyilaknak meg állój leszünk Azon nyilakot kys vontuk magunk subscriptionk és pecsétünkkel corborál-ván [Branyicska H; JHb XLV]. 1728: A Baromlakban; A' Lekenczei határ felől kezdődven á nyilak ki vonása; Az első Nyil jutott, Jármí Györgi Uram(na)k [M.dellő TA; IB VI. 225/14]. 1761: a Nyil ki huzása után Baro Josika Daniel Vrfi ó Nga monda hogi inkább szerette volna az első nyilat mivel az ó Nganak jutott földek mind soványok | mi-dön a Curiákról való Nyilak készek lettek volna, egi kucs-mába tévők őket és offerálá B. Daniel Urffi ó Nga, Imreh Vrnak hogi előbb ó Nga vonna nyilat | ó Nga az allodialis földekre vont Nyilával nem volt bené contentus [Branyicska H; JHb XXXV/46. 10, 13, 19]. 1762: Doceallya Hogy az Udvarban lako Jobbágy az Erdő osztásban jelen nem volt, nem maga huzta ell a Nyilat [Hsz; IB vk]. 1769: az udvarb(an) mint egy harmad Napig tartott osztóztatások s Nyilaknak kivonásáig a Tit Két atyafiaknak magoknak Cselédeikkel együtt mind a közösből lótt intertentiojok [Felőr SzD; BetLt 7 Nic. Barta (54) jb vall.]. 1775: A' melyre hogy rá állott Udvarbiro Ur(am) kezét fogának hár-man 's kótéll keresztül kasul mérvén a Bede nevezetű Földet két egyenlő részre oszták, azután Nyilat csinálának 's azon Nyilakat egy kucmában hányván egy kis Pásztor Gyermeket Szolitának oda 's azzal ki huzaták a' Nyilat [Gálfa KK; Ks 66. 45. 17c]. 1798: Zámber Ur 'a két Béli részt öt egyenlő részre felosztá és juta egy részre 92,656 s 4/6 quadrát öl, melyek midőn már el voltak tsózá-va öt egyenlő részre, ugy egyezének a' Dnalis Birák, hogy tsináljon mindenik Biro egy Cincust, melyeket bé téven egy keszenőben, egy gyermekkel huzassák-ki, és a' mely nyil-nak a végén kinek Cincussát ki huzzák, azzal elégedjek meg [Ilyefva Hsz; BLt 2]. 1804: a fellyebbekb(en) meg alittant principiumok szerint köteleztettek az Osztozo Felek mind az Ingo, mind az Ingatlan Jokra nézve a Nyilakot ki dol-gozni, az adaequatiot meg tenni [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 6]. 1840: az e szerint ki jelelt, ki egyenlített és meg osztott jókrol nyilak általunk innepélyesen kihuzattak [Kv; Ks 100].

Vö. a főnyíl címszóval.

Szk: ~ak kicsinálása kisorsolásra jutó/szánt birtok/köz-földrészt kijelölése/kimérése. 1790: Szükségesnek tanáltuk Szt Lászlorol Valkai Ferentz Mínyát ... ki rendelni Nyilok ki tsinálására [Szentlászó TA; JHbK XXIX/24]. 1812: a' Tkes Ifju Aszszony szószólójával, sem a' Trési kis Aszszonyka Litis Curatorával is a' nyilak ki-tsinálása nem közöltetett [Dés; BetLt Bajó László Osdolai Vass Antal-hoz]. 1865: Vagyonomnak négy felé osztását és gyermekeim 's illetőleg unokáimnak valo átadását végrendeiletem végre-hajtoira bizom, azon kéréssel hogy a' nyilak ki tsinálásába gyermekeim, 's illetőleg unokáim kényelmére tekintettel legyenek [Kv; Végr. özv. br. Radák Istvánné gr. Rhedei Klára végr.] * ~ak kivonása sorshúzásra készített nyilhe-gyek/cédulák kihuzása. 1793: Nenyedi Szántó Sándor Ur jelenti a' Commissionag hogy azokban az időkben melyek-ben a' Commissio, ezen Bagoi határ osztályára conflualt más Vármegyében valo hivatalja miatt ... kéri az In(clyta)

Commissiot, hogy még avagy tsak három napi idő engedtessek hogy a' maga Leveleit producalhassa, addig pedig a' Nyilaknak ki vonása marasztassék el [M.bagó AF; DobLev. IV/13–4] * *~at hány birtok/vagyonrészt kisorsol.* 1561: mindeneketh nygy Rizre Jntizzenek es azokra Nilat hannyanak [Fráta K; SLt U. 28. — A teljesebb szöveg fennebb 4. al.] * *~at hűz sorshúzásra készített nyilhegyeket/cédulákat kihűz.* 1761: hallám ő Ngok közzüll edjiket nevetve mondani: Aztis el igazittytuk egjmas között melyre Daniel Vrfi monda Huzzunk nyilat és legottan Nyilatis vonának [Branyicska H; JHb XXXV/46. 7]. 1780: kinálám az Urat Geréb Ferentz Urat hogy huzzon nyilat [HSzj *nyíl-húzás* al.]. 1807: jobb lett volna Nyilot huzni es az edjik ágnak Mikeaszsa a másik agnak Gergelyfaja maradt volna de ha nem tetzet nem tehettek rolla [Ne; DobLev. IV/912. 1a Veress Bálint lev.] * *~at kivon 'ua.'* 1592: Herczegh Pallal valo ozlasakor Herczegh Georgynek Jutot Tot Janos mind fyaiual eoziú, mert eo vontha kj az Nyilatis rea [DLt 235 Lucas Fodorhazy de Nema jud. nob. com. Zolnok int. vall.] * *~at vet red birtok/földrészt kisorsol.* 1570: az Meg holth Banffy Menyhar Jozagy keozwl Mynden falwbol Newezetes Zemelyeket Be hyttwnk Azokath Ereos hytre Meg Eskettwk es azoknak vallasok wthan hasonlokath hasonlokath gazdagot gazdagol Zegenth Zegennyel^a Eghbe hasonlythwan Nyilath wetettwnk Rea czedwlankent Nyilath Rea wethwen el oztottwk [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs. — "A jbok vagyoni helyzetét illető megjelölés." 1573: Eottues Andras, Zabo Istwan, Anna Lakatos Istwanne hitek vtan egy Arant valliak hogy mykor megh oztanak az Attiafiak az Zabo gaspartwl Maradot Zanto feoldeket Nyilat vetetek Rea, Es az Nyl Lakatos Istwannak az Eottues Istwan fianak hozta [Kv; Tjk III/3. 91]. 1580: Nyilat rea vetuen ez darab feold Juta in sortem Vingarti rezre [Pókafva AF; JHb XXV-I/8]. 1673: Az Fa szerszamok felől penigh igr concludalank hogy ő kegyelmek mind őszve hordvan szerezven, hjanak Kadar Mester embert, azzal három fele rakatvan egyenlőkeppen minden fele, vessenek nyilakat reaja [Kv; RDL I. 154] * *~at von sorsot húz.* 1560: az Magdalna lean rezebewl fewiduarat mely puzta haza Jutottak vala Tudny Jllik az zylwa demeter puzta helye ahhoz az Buryan ket fyanak egyket hagyjuk es ez keth helyre mind az Jnasokkal Egyetembe Nyilat vonjwnk es az kynek az Bwr Jan Kelemen haza Jwt az felet Bewcyw zerynt megh fizesse az haznak az attyafianak [Kozárvár SzD; SLt DE. 2]. 1570: Be hywattwk Az Byrakath es kenezeketh az Tellyes Banffy Menyhath Reez Jozagabwl ky hwnyadhöz Tartozó wolt volna es Eghbe Jambor ween Zemelyeketh Nyilath wonthwnk czedwlankent el ozhottwk es kynek kynek az Ew Rezet Eoreoksegewl Eghetembe Byrnya hattwk Mynden Ellene mondas neklywl [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs.]. 1616: Az Hanka mely mégh eddigh oztattla(n) volt, hanem most Nyilatt vonua(n) rea, nyl zerint hasonfele iúttot Thwri Andrasne Azzoniomnak [Pókafva AF; JHb XXV/25]. 1622: Tot Matthe azt vallia hogi á bekesseben illjen rend tartas volt, hogi az falu vegre hoztak az Dezmatth es negy Aztagban raktak, es nilat vontak rea es az mellik az Praedicator szamara jutot, azt az Praedicator haszhoz ala hordottak [M.déce SzD; SzJk 8]. 1763: Az Ménes is három nyilakra reparcialtatván nyilakot vonának a Mlgs Parsok [Hsz; Ks 23. XXIb] * *~at vonsz 'ua.'* 1620: Enis othlen alua(n) az hazba(n) eo keglemek előth, hogi lassa(m) mint osztoznak es vonznak nyilath, de minth hogi beteges allapattal valék, es feyemis szedelegni kezdé, ki menék az hazbol [Disznajó

MT; TSb 21] * *~ba vet öröksézt/vagyonrészt kisorsol.* 1573: Filstich leorinch, Kapa Myhal, Kapa gaspar, vrbéger gergel, hitek vtan valliak hogi Eok elymwlit Ideokban mykor Eok attiafyak valamý zanto feoldekreol oztozast Tennenek ket hold feleol megh ne(m) alhatnak Mindenek Igery Magat Rea hogy vessek csak Nilba [Kv; Tjk III/3. 91]. 1673/1681: adgyon I(ste)n előt szamat, az ki gyűlölségből rajtam azt czelekedte, az Joszagh Oszlaskor, hogy nyilba(n) vetette az hitvan fundust, kihez semmi fele öröksegh ninczen es mezőben valo [Vh; VhU 464] * *~ra vet 'ua.'* 1680: Az Eos joszagot kette merven nilat vetven rea, az nil hoza Kovacz Peter Uramnak az naptamadat felől valo felit Az szallogos Joszagokat penigh meriek kette s vessek nilra [HSzj *nyíl-vetés* al.] * *~ szerint jut öröksézt/vagyonrészt sorshúzás útján jut vkinek.* 1580: A Lab feold Juta Nyl zerint in sortem gyogy Rez voc(a)to: mely volt olim az Gyarmati Nehay Nagysagos Balassy menyharte [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. 1595: Somborj Sandor zamara Nyl zerenth Ammineméo Jobagyok Jutottak Azokat keoleon regestumban Irwan kezebe(n) Attuk [Zsombor K; SL reg.]. 1671: Ez kiual az mint ennek elotte kinek kinek nyl szerint iutottanak az Jobbagyok Nadason Rodon Djosb(an) mostanis a' szerint helyben hattak eo kegymek [Kv; RLt I]. 1716: az Elekesi hatarban adom es Impignoralom az Also Feketben levő nemes retemet, mely nekem nyil szerint, reszembe jutot volt [Hari AF; DobLev. I/90]. 1761: B. Josika Joseph Ur Branyiskai Curiaja ... Baro Josika Daniel Urfinak nyil szerint jutot volna, melljet eo Nsgatol hol fenyegetőzéssel, hol intercessorok altal meg akartanak cserelni [H; JHb XXXV/45. 6] * *~ után jutott sorshúzás útján vkinek jutott.* 1808: nyil után jutot kitsid kaszáló [Százazpatak Hsz; Hr] * *a ~ vkinek hozza a nyilhúzás vkinek jutatt vmit.* 1579: Nilat vonua(n) rea az Nil hoza az felso felit Toldalagy Annanak es mag(dol)nanak mynd az határozasig es az Bircig az poliakek gatia(n) alol Juta Toldalagy Balasnak [Néma MT; Told. 31/1]. 1680: az nil hoza Kovacz Peter uramnak az naptamadat felől valo felit Kerekes Mihaly vicinumiaban rajta leveo rakot kuttal es egy kús sendelles foszezo kutaczkaval egjut [HSzj *főző-kutacska* al.] * *osztályos ~ öröksézt elosztó nyilcédula.* 1840: (Az) osztályos Nyilak jelenlétünkben innepélyesen kihúztak (Az) osztály levelet, az osztályos Nyilaknak általános ki jeleléssel lelki esmérelesen meg irtuk [Kv; Ks 100].

5. örökségbeli/vagyonbeli (rends. nyilhúzás szerint jutott) osztályrészt; parcella/mostenire primita (in urma tragerii la sorți cu săgețile) la împărțirea bunurilor; aus der Erbschaft/dem Vermögen (gewöhnlich durch Pfeilziehung) erhaltener Anteil. 1718: az előnkben adatott Jóságoknak és Dominiumoknak Inventariumat, Conscriptioját kezünkben vevén, abból három egyenes, és egy mással meg eg(g)yező részeket erualtunk, és kinek kinek maga részire háromlott nyilait kezekbenis assignáltuk [Nagyrapolt H; JHb LXXI/3. 483–4]. 1719: az második s harmadik nyil potlására ititük ehez az nyilhoz Vonyigát, házával, örökségével [Noszoly SzD; IB VI. 225/24]. 1724: Az Nád kutra jároban egy darab csegelyföld három felé hasadván, az also fele juta Tar Jánosnak, az közepin egy nyil Tar Mihaly(na)k, az felső fele nyil szerint juta Tar Sigmondnak [Asz; Borb. I]. 1734: két Jobbágy nőtelen személy Superfluumban lévén az más két nyilakban dislocalítottak [M.brettey H; JHb XXXIV/34]. 1761: Baro Josika Imreh Ur ő Nga latván az maga Njilyát azt mondá nékem Semmi ez, ez csak bakatella | az a Nyil jutott ő Ngának melyben az Néh Gene-

ralis Jósika Jozseff Vr Udvara volt fel jegyezve [Branyicska H; JHb XXXV/46. 8. 15]. 1783: Ezen Nyilhaz tétetődött az Delnei három Colonialis deserta sessio [Mv; Ks 23. XXIIb]. 1796: Ezen Nyilhaz tétetnek még Alparétrol a' mostan Osztályra jött Jozságok után Competalo köz terrenumoknak fele része | Ezen két Telkek ki-terjedése kisebb az Első Nyilban tétetett Curialis Hellynél [Kv; Ks 74/56]. 1828: Nem is kíványuk a külömböző Természetű Czegei és Mezőségi Ioszágek Commassatioját és a' Záhi Jozság Nyilunkba tételit, nem difficultályuk [Cege SzD; WassLt]. 1839/1840: Leg kisebbik nyíl lévén a' Somkereki, Benedeki és Bokai nyilak, leg előbb is a' több portiókból commoditás szerent azok adpistaltassanak [Kv; Ks 100 gr. Kornis János végr.].

Szk: ~ában jött/jutott vkinek az osztályrészébe jutott (örökség/vagyonrész). 1747: Kalota Szegreis ki jártaték hogi a' Migos Ur porontolattya szerent a' Nyilban jöt Jobbágyokot Motsra szolgálatra bé álltassam [Szentdemeter U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. 1780/1784: nyilában jutatt rész portiot birhassák örökösön [Koronka MT; Told. 29] * ~ában jut vkinek örökség/vagyonrész vkinek az osztályrészébe jut. 1577: Wgjan erceben az Barathok Rezen kwyl megh oztottwk erceben az barattok Rezen kwyl, három haz helj wolth, egiket el cherelte Tholdalagy Andras, az mit Raitta cherelth az Jwttot Nilaban tholdallagi ferencnek [Vajdasztiván MT; BfN 71/19]. 1596: az ä feold mind Atiamtol Eochemteol Batiamtol, ozlasunkor, nily zerent Nilaban Jutott es rezemben [UszT 12/95]. 1600: Ezeklen kjeuölis saiat maga Jozagabulis mely Annak eleotte Bodoni Janos vramnak Nylaban Jutot volt Abbulis ada egi haz Jobagiott [M.köböl SzD; Ks 90]. 1682: bizonyoson tudom

Laczkodi Simon Gyurkat hogi Gyeröfi György Ur(am) Anyanak iuta nilaba [Lackod KK; Ks 39. XI. 1]. 1789: Meg osztoztatván engemet, László, és Joseph testvéreimmel, édes Anyám eö Nsga juta nyilamba énnékem, az Mihátfalvi Jozság [Meggyesfa MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] * ~ba tétetik kisorsolando örökrészé/vagyonrészé tétetik. 1747: Sároson két Jobbági tétetett nyilban Fioh három, az is edgyik bujdosajaba(n) vagyon [Szentdemeter U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.] * ~ra intéztetik osztályrészekre osztatik. 1781: A Mező-Csányi Belső Haz helylek intéztettek Nyilakra eszerint [Mezőcsán TA; DobLev. III/56. — "Köv. a fels.] * fél ~. 1607: egy fel nyilat hagianak az vduarhazhoz, azt nem tudo(m) mikor költ oda [Pálfa Cs; BálLt 60]. 1724: ezen fél nyilat az három atyafiak három darabba szakaszták keresztül [Asz; Borb. I]. 1747: én meg osztozván az ötsémmel Néhai Csapkés Katával tudom bizonyason hogi az ötsem Csapkés Kata részire Rétek jutottak a Harasztos oldalán egy nyíl, a Tér oldalán fél nyíl [Aranyosrákos TA; Borb. II] * generalis ~ közönséges/köz osztályrész. 1793/1794: Az három Generalis Nyilak a Commissio által ki tsináltottan(a)k [M.bagó AF; DobLev. IV/939. 16b] * kicsinált ~ megállapított/ki-mért osztályrész. 1777: (A táblák) ki határozását hagytk azon időre, mikor az egész Com(mi)ssio a' már ki tsinált Nyilakot, vagy Táblákat részekre fel osztja [Magura TA; Ks 89] * osztályos ~ vkinek osztály útján jutott örökség/vagyonrész. 1842: Mi a' Tekintetes ki rendelt osztoztato Biztosság előtt innepélyesen jelentjük: Hogy mi ezen elég vételre lett bizonyossitatusunk alkalmával vissza intettettük Budai Jánosné Lengyel Sára aszszonyt miként ellenünk elég vételt ne hozzon, mert mi készek vagyunk fel vejendő Falusi akár nemes, akár köz elfogultlan emberek előtt, a' Felperes-

nek lehető osztályos nyilját, nyilakat készítvén — ki adni, a' köz terheket szintén fel osztani [Felfalu MT; DE 2] * principális ~ fő/derék osztályrész. 1793/1794: a Commissio a' jelen lévő Compossessorokkal ... meg indulván a' fennebb specificce le irt három principalis Nyilakot a' három részen lévő Compossessorok(na)k birodalmában botsátotta a' Nyilak szerent [M.bagó AF; DobLev. IV/939. 22] * segített ~ ? kipótolt/kiegészítő osztályrész. 1747: én meg osztozván az ötsémmel Néhai Csapkés Katával tudom bizonyason hogi az ötsem Csapkés Kata részire Rétek jutottak a Harasztos oldalán egy nyíl a Rakosi Kapus alatt lévő darabotska Rétek fele, a bemenőben fel nyíl, ismét a segített nyilnak fele [Aranyosrákos TA; Borb. II Csapkés Borbara Néhai Székely György ur(am) Özvegye (60) vall.] * vki ~ába esik. 1817: a mi a szurduki Határ osztályra 15 forintokb(an) tenni praetendalt költséget illeti ha szinténn a Triumphantos nyiljába esnék is a szurduki Telek azt a succumbens hogy mikor fizette le semmivel meg nem mutatván az aránt tett praetensiojais erő nélkül valo [Torda; DobLev. IV/913. 8] * vki ~ába tétetődik. 1828: a' Reformáta Ecclesia javai, az osztály alá menendőkötől Secernáltassanak, azok edgyik osztályos vérnek is, nyiljába ne tétetődgyenek [Cege SzD; WassLt Jk 41].

6. nyílföld (közföldből/erdőből a közösség tagjainak évenként kiosztott földterület); parcella primitiv din páminurile aflate în folosință obștească (in urma tragerii la sorți cu săgețile); Pfeilfeldstück (aus dem Gemeindefeld/Wald den Mitgliedern der Gemeinschaft jährlich zugeteilte Bodenfläche). 1578: az vitalius bernald eoreoksegere az njlat ki Attak es Az falw el oztotta ozt(a)n [Amadéfa Cs; Eszt-Mk]. 1587: lth penigh zakazba zenayat az olahok keozzewl senky ne rakia De ha zinte ot raknaia zenaiatis tehat Ahol Nyla lut eztendeonkent Annak a' keozepebe rakia [Kv; TanJk I/1. 53]. 1591: az mint Kando Janos falwto ker volt Nilat, vgj mint lofoe, ezen volt keozteok az discordia hogi az darabontok s Vruken Jobbagi nem tartoznak adnj mert ennek eleotte is mikor darabont kert nilat az lofeiek akkor nem Attak [UszT]. 1606: (Veres Márton) Perli volt az nyl felöl az J. falút ~ mo(n)danak az falúbeljek hogy Marto(n) Vra(m) ha jde ne(m) jeöz lakny el vezűk az njlat [i.h. 20/80 Joannes Zabo de Dallja pp vall. — "Ülkét]. 1610: mjert az Zek Mindenha wgj elt mostis ugj el hogi minden lo feő Embernek az falu ket Annj Njllal tartoznak adnj (igy!) mint egj Zabad Zekelnek [i.h. 47b]. 1733: Kaszalo Rett pedig minden Haz utan negy negy nyil vagyon, az Szomszedcsagit pedig nem monthattjuk meg, mivel közös Szena főünk lévén minden esztendőb(en) fel oszlik [Kincses KK; SLt 8. K. 5]. 1737: Senkinek pedig Nms városunk Lakosi között, per absolutum szabad nem lézen és meg nem engedték, hogi magok házok utánvaló nyilaikat örök áron abalienálhassak | Az Hurubák(ban) 's nem uttza szerb(en) lakók iránt azis Concludáltott, hogi ha decedálnak, vagj elabáln(a)k; az olyanok(na)k nyilok immediate a Varosra redállyon [Dés; Jk 478a]. 1756: Ezen ház hely után mindenféle nyilak ki jártanak akit élni akart benne Rátz Márkully élte [Szind TA; CsS]. 1781: három ölös rudokkal kezdék az nyilokatt mérni | elsőben az Réfformata Ecclesia Nyilának felső helyét kimétázok [Mezőbánd MT; MbK XI. 62]. 1784: addig kell ennek a kaszálónak is extendálodni, mint a több Arannyi embereknek Nyilok [Arany H; JHb XXXI/51. 49]. 1793/1794: (A) kaszáló also szomszidja a' Falusiak Nyiljak [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 20]. 1807 k.: Sinfalván ha az Attya meg

hall és tsak Leanya marad, a nyilat elveszik, és {ha} a Ferfiu meg hal, mindgyárt a nyilat az Menyetskétől el veszik [Asz; Borb. II]. 1830: kinek kinek Sors szerint jutott Nyíljának az also vége 15. öl, a Felső vége 10. öl | egy egy Nyíl hosszszára 130. öltre szélességre 10 öltre méretetvén, tézen 6 1/2 vékásnyit [Galponya Sz; Somb. II]. — L. még RSzF 110, 128–9.

A nyílföld elosztási módjára, ill. nagyságára nézve l. NrLex. *nyíl és nyílföld* sz. valamin Bogdán, MMért. 223, ill. MMért. (1987) 76. — L. még a *futós-nyíl* címszót.

Szk: ~ában hagy. 1590: Az Zent Imrehi Szena mezeott az Zent Imrehieknek kinek kinek Nyilaba(n) hagia az varos miel hogy eok Nylokna mo(n)ttak Eoseokteol maratnak [Szu; UszT] * ~a jár vkinek nyílföldre jogosult vki. 1632/1720: adtam eö kglmé(ne)k ... Osvát Orbán ház helyett pro f. 32 minden eleitül hozza Tartozo Eörökegeivel, ugi hogj az nyilas foldekbenis nyila járjo(n) minden kor eö kglme(ne)k [Cege SzD; WassLt] * ~akra hasogattatik. 1797: A Falun kül (sz) Ezenn föld a' Falusi Lakosok között egyenlőleg osztván, minden Használásokor nyilakra hasogattván, ugy biratik ez közép-rend [Pujon SzD; i.h. Conscr. 531] * ~akra oszt. 1701: Az fenn megh irt Falubéliek mostani nagj szükségstől viseltetvén, a pénzt Biro Samuel Ur(amna)k megh nem adhaták, hanem adának edgi darab Szánto földet, melyet ennek előtte a Falusi Parasztágh közönséghesen fogott volt fel valami Tüvisből és edgi részint kiis irtogatta volt, Nyilakra osztván a Paraszt Emberek birták [Nagyak AF; DobLev. I/55]. 1803: Vagyon még egy darab közönséges Tóvisses, melyet esztendőnként a Birtokos Urak, Ház helyek után Nyilakra szoktak osztani [Hari AF; i.h. IV/862. 4a]. 1805: az Utrizált helyett mindenkor az innetsó végén az Ergének szelin addig bé kaszál-tatta mig lehetett és a' más vége felé a' Kaszállonak tsak az Erge szeleig kaszálta minthogy ott egy halas To volt, a' mely Tó ki száradván, a' Város fel fogta és Nyilakra osztotta [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt] * ~at bír közföldi részt birtokol. 1650: sem haz sem fwt rajta ninczien és mind falu közzi s mind orzagi közzi ualo szolgalt rolla deficit és Jgi puztara nilat birni senkinek nem Engedwnk hanem meltan falunak keuanhattiuk [UszT 8/64. 72a] * ~at kiigazit. 1590: Az Pasztor Istwan falus Ember azrais megh kiuanom(m) mindenik szemeljre kwleon kwleo(n) az egy egy nyilat hogy kj Jgazitsak faluul [UszT] * ~at (meg)-ad. 1592 k.: engemet ezbeölis haborgacz ... mert ennalam az varos njlamban hatta azt, te nekedis az varos az te hazadra nilat adoth, azert azbolis engemet semmikeppen nem haborgathatnal [i.h.]. 1625: azt keuanom hogh erre az megh neuezet Jobagiom (az)k hazarais az Nyilat Jllendeö kepen megh adgyatok | Az Galfi Janos ös Nemes helihez ne(m) tartozik az nyil ugi mint puztahoz nyilat adni [i.h. 94b. 101b]. 1735: a Sellerek illyen rendet tartanak a Hatarok sincs fel osztva, hanem a ki mint Porczioz a szerint adnak Nyilat nekiek [Tóhát TA; JHb XI/9. 30–1]. — L. még RSzF 110 * ~at oszt. 1743: Valahun az falu nyilatt osztott, mind szánto foldet mind szena füet Valahányan voltak Nemes Peter selleri külön annyit birtak mint akár melyik Tohaton Lako nyilas ember [Tóhát TA; Born. XI. 9 Ioannes Paraszkv (86) zs vall.]. 1762: Doceallya ... Hogy az Jk Falu közönséges Erdejét egymás között fell osztván, a Mlgős L. Baro Ur Curiajának részire illendő Nyilat nem osztottak [IB usz-i vk] * ~at vesz közföldi részt vesz (művelésre). 1681: Jollehet a Réten, s masutt is az mely Nyilas földek az

várostop az Úr szamara valo majorsagh földekhez applikatvan el foglaltattak migh azért az Városiak birtak azon nyilas földeket, minden iden az város Biraja szokta volt el osztani és adni; es valaki nyilat vett, tartozott egi forintot le tenni [Vh; VhU 70] * ~ba von nyílföldek közé iktat. 1724: egy szánto föld ezt eddig bitangolták hane(m) tavaly a Falu nyilba vonta, mivel nem volt ki adoza [Középlak K; JHb VI/3] * ~ra (fel)osztatik. 1778: Az Töltés alsó fele be-keretellessék s nyilra felosztassék közönségesen, az régi usus szerint [Taploca Cs; RSzF 145]. 1797: mely szánto föld a' Falusi Lakosok között Esztendőnként nyilakra szokott osztatni egyenlőleg, és e' szerint használtatni [Pujon SzD; WassLt] * ~ra szed. 1607: az Altizes azt mo(n)dgia hogy az elejk vgy vegezett hogy ha mellyk tizes zaporodik, az az tizes adgio(n) annak falú feöldebeöl nem marhara pedig hanem nyila szedtek mindent [UszT 20/233] * ~ra vette-tik. 1777: Ezen meg irt mod szerént nyilakra vettvén a' megnevezett Táblákra fel szaggatott Erdők, midőn továbbra is maga Operatioját Continualná a' Co(mmi)ssio, ment a' Falu felett valo Erdőre [Asz; Ks 89] * ~ számrá osztik. 1587: Aminimeo Czikkelek per limitatione(m) ky zakaztatnak, Azok soha megh se kazaltathassanak, hanem erdő Newesre hagyattassanak Az ky határozot Ret penigh Nyil zamra ozollion [Kv; TanJk I/1. 53] * ~ (szám) szerint (fel)oszt. 1680: az kis Fiacsa alat valo töt mikor nil szerént óstottak az falú samara vesekettek felette [Diós K; JHb LVIII/8]. 1716: az Csepegő Macskási Portio^a ezen Portioban minden esztendőben nyil szerint szokták az határt egymás közt fel osztani, a Falusiak [JHb III/68. — *K]. 1815: az idén a' Falusiak fel osztották nyil szám szerint egy más között és ugy esett az idéni meg kaszálata szenn helynek [Körtvélyfája MT; LLt] * ~ szerint felosztatik. 1716: Vagyon ezen Portiob(an) két pusztá ház hely, mellyek utanis nem tudgyák az Fatensek specificalni az szanto földet és szena füvetek, mivel Annuatim az hatar nyil szerint szokot felosztatni [Szentmártonmacskás K; JHb III/68] * ~ szerint kiad. 1677: (A jb-ok) külön Szanto földeket Széna Réteket ne(m) birtak, hanem az faluval edgyütt adták ki nyil szerént, azon részen^a valo jobbagyok(na)k [Mezővelkér TA; JHb XXIV/23. — *A Mikola részen] * egész ~. 1571: Valaki egez nyilat el a falw keozeott, eottwen penzre fel adora rotassek, Ha penig fel nyilat el marhatlan, segechye az fele az teobbit [SzO III, 335 Báthori István ut.]. 1594: Barán-bolis tizedet adnak az varhoz ennek az valtsaghais, az ki tizedet ne(m) adhatt az varhoz jar. Az valtsagha penigh minden Barannak ket ket penzt teszen. Az kinek egez nila vagjon melliet ferthon penznakis (igy!) hinak wk egez niltol 12 Penzt adnak az Jspannak fel nyilthol penigh hat penzt [Bagos Sz; UC 113/5. 16]. 1619: kinek uagion haza egis Nilon, es kinek fel Nilon az utan ugi oztjak az Nilakat Azt mondgiak hogi az Mezoben az kinek eges Nila iut abban bele megien 18 Veka Buza Az kinek fel iut abban 9 ueka buza megien [BLt 11] * erdőbéli ~. 1747: utánnok valo szánto kaszáló és erdőbéli nyilak [Csehtelke K; LLt 56/1581]. 1803: ezennel solemniter inhibéaltattyák Ngodat tudva lévő erdőbéli Nyiljok akármí részben lehetó irreptio-jától, annak vágatásától prédáltatásától [Ádamos KK; JHb XIX/64] * falu (jorgó) ~a. 1554: Mynden ember ky falw nyilath byrya forinttoth aggyon [Mv; SzO II, 108]. 1591: Thudom hogy az Dersi Leorinczj Eoreokfeolde mellet vágio(n) ez peres feold szenafw az falw nyilaba(n) adta volt Lukaczj Imrehnek Dersi Leorinczj ugy valtotta Lukaczj Imrehteol mind az eóreokkal Eggywt [UszT]. 1632: A falu

törvénye pedig ez, hogy akar szabad ember, akar jobbágy ember házánál az füst megaluszik, harmadnapig vagy legtovább két hétig hogy nem szolgálak róla a falu közi, a falura visszamarad azon falu nyíla [Udvarfva MT; Barabás, SzO 368]. 1635: Ezekbe(n) senkinek Eőrékeős földje nem volt, hanem az falu forgo Nyla vala [Kál MT; Berz. 2. 40/82] * *fél* ~ → *egész* ~ * *felosztó* ~. 1731: Vagyon az fel oszlo nyilak között esmét egy nyíl [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/32] * *(fel)osztó* ~. 1571: az Thewys mellet egy nagy Reth az fálw feloztho Nyla mellet az Borzas zeryben [Marosztgyörgy MT; BálL 78]. 1771: A Kötél fűben egy Törökbuza föld az oszto nyilban, a belső fele erdő [Marosjára MT] * *házalet szerint kiosztott* ~. 1831: Az Őri Határ szél mellett a Béla hegy alatt vagyon a' ns Városnak Házalet szerént kiosztott nyillya [Dés; DLt 904] * *ház után való* ~. 1760: a' Tökös ton tul szénát gyűjtöttünk oda jöve az említett Praefectus és engemet negyed magammal ficzko társaimal jol meg Suprála egy vesszővel és azt mondá: Kura fia jusson eszete(k)e) hogi ez a' Nyíl ház után való nyíla az Ur eő Nsgá(na)k, tsak azért verek meg benneteket hogi el ne felejtetek [Dés; Ks 28. 5] * *káposztás* ~. 1795: (A) Káposztás Nyilak a Falunak mind felső, mind also részébe falu köz, s következendőleg osztatlan helyei voltanak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 2a] * *kenderes* ~. 1643: Az felseo hatarban Kenderes nyilban egy kenderes nil [Kozárvár SzD]. 1768: az Akosfalvi lakosok ... a Motsár nevű helyben fel fogtanak vala egy darab földet Kenderes Nyilak(na)k [Ákosfva MT] * *magvaszakadt* ~. 1591: az nem magva szakat nyl volt mert en vagiok veer hozza [UszT] * *öreg* ~ *nagy/egész nyílföld*. 1735: A széna fű Nyilakra fel olvastatván" es azon Nyilakbolis az eddig biratott három Nyilatskákhöz egy egész öreg Nyíl excindáltatván a Mező Csáni két olá Papok számára szakasztatván a Máhuily részre hagyatott [Mezőcsán TA; DobLev. I/260. 8-9. — "Így! de nyilván tollvétség osztatván h.]. 1758: a' két Sessio után 8 nyilnak kellene lenni 6 öreg nyilnak, 's két kisebbnek [Gyéres TA; Born. IX. 43 Paulus Pataki (46) ns assz. vall.] * *szénafübeli* ~. 1583: Az mely Zénafükbely Nyilak feleol, az per volt keozteok Azokat Almady Gaspar wram my Eleottunk megh Bochiata hogy az Regy Mood zerint Ilhesse orros Kelemen [M.palatka K; JHbK IX. 21] * *törökbuzás* ~. 1725: a Benedeki Rétem a török buzás nyilakban a rövid szerben [Borosbenedek AF]. 1778: Törökbuzás nyiljai [Backamadaras MT; Hr 1/21] * *város* ~. 1687: Eb hátan edgy felől város nyíla más felől valami röz el hagyott Gyep vicinitas(iban) [O.gyerómonos-tor K; WH]. 1737: Kis Marjai Albert Ur(na)k adatott egy darab gaz örökösön ... Sz: Benedek felől Város nyilai mennek reá véggel [Dés; Jk 477a].

Vá. az erdő-, törvény-, kaszáló-, kender-, szánid-nyíl címszókkal.

7. váhny nyílnyi (vmilyen) földdarab; de un anumit număr de parcele (din pămînturile aflate în folosință obștească); Feldstück/Bodenfläche von einigen Pfeilen. 1583: egy Nyl fwnél teob Iusson vayda Andrasnak az keozbeól [Légen/Szava K; JHbK XVII/17]. 1591: az Seprody" határban egy Nil sena fw [BálL 89. — "MT]. 1604: Az Szalas Erdoben uagion ket nyl Erdő [Jedd MT]. 1627: Vagion azon kwwl ket nyl szena ret [Lőrincfva MT; Told. 26]. 1678/1741: Az Ő Szerdi (!) uttyanál az Verő fényben Vagyon ket nyíl Ret [Nagylak AF; DobLev. I/27a]. 1723/1799: Az Kenderes Kertben fél nyíl Kender föld [Harangláb KK]. 1732 k.: Vagyon az ... Szóke nevű helyben két nyíl Széna

rét [Ilencfva MT; MMatr. 51]. 1778: fel nyíl török buzás helyje [Backamadaras MT; Hr 1/21]. 1847: Nyoltz Eveken keresztül Három Nyíl Kaszálo Rétről a Széna bé takarításaért fizettem 20 Rns [F.szentmihályfva TA; Bosla]. 1867 u.: Vagyon egy nyíl Széna fű [Székes MT; MMatr. 285].

Szk: *kis* ~. 1766: egy kiss nyíl szántó Földetském [Szásznyires SzD; Ks 33 Szásznyires II. 16] * *öreg* ~. 1735: adok egy örög nyíll zánto Földött [EMLt].

8. sorshúzó cédula; билет folosit la tragere la sorți; Losziehungszettel. 1642/1722 k.: A Fának meg hozasaban ilyen Modalitast rendelünk ... Hogy a Megye magát két felé osztván, vessen ket Nyilat bé, es a melyik félnek Nyillya elsőben ki jön; az a fél a fát Pünkösdig meg hozza mind Papnak Mesternek [Beresztelke MT; GörgJk 79]. 1829: Hogyha a Nyíl az említett hordot, és bundát másnak adná az magát indemnizalhassa a Komáromi András Nyillyából [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/50].

Szk: ~at húz sorsot húz. 1823–1830: Ezen négy úrfiak", vagy mint ma szeretik nevezni, gavallérok, nagy barátságba élven, megegyeznek, hogy a négy kisasszonyt elveszik, nyilat húznak, s a legidősebb, Sára, jut sors szerint a legifjabb úrfinak, Bethlen Pálnak [FogE 109. — "Bánfi Péter, Lázár János, Bethlen Dávid, Bethlen Pál]. 1839/1840: Mihent holton után tetemeimet két kedves ott nyugvo hitveseim közé tészik ... kedves gyermekeim a' Caput bonorumokra nézve huzzanak nyilat [Kv; Ks 100 gr. Kornis János végr.] * ~at vet 'ua'. 1598: Hozzw Janos wallia. Vagion immar tizen nyolcz ezteendei hogy illien zokással eltenek az pozto-metewk hogy mikor walamely sokadalomra mentewnk az helyert nyilat vetetwnk es akinek hol helie iutot ot kellett arulny [Kv; Tjk V/1. 178]. 1602: Babos Janos fassus est ... egyenlő arkaratból (!) valasztottak Kadas Menyhartot es Öttues Mathet hogy az útát meg lassak: Meg nyilat akartak előszer rea vetny Andreas Deak fassus est sorsot akar-tunk vonny, ky lassa meg az utat es ky adgyo(n) louat [Kv; Tjk VI/1. 584]. 1701: Mikor a kereskedő embertől Gyapjat vészünk, minden Mester ember nyilat vessen, hogy az mely Sákra a nyíl esik aival bené contentus légyen [Kv; PosztCart. 25] * ~ szerint részére jön sorshúzás szerint jut vkire. 1771: Az tavallyi rehabeált Parkaláb rész deserta sessio után ő Nga részre jött nyíl szerint az F. Biroság visel-tetés [O.kocsárd KK; Ks 92] * ~ vonattatik. 1625/1770: az Malomban lévő szuszékrais nyíl vonattassék, a' mejiknek jut fizesse ki a' másikat belőle [Szeplak KK; SLt évr. Transm. 242].

9. (papiros/por/kőtörő) malom zúzószerkezetének része; săgeata șteampului (în moara de hirtie/praf de pușcă/piatră); Teil der Stampf/Brechanlage (der Papier/Pulver/Steinbrechmühle). 1586: az mit az Malom hazra es az poorhosz valora keőiteottem Eőtweós Andrastol veottunk egy Teolgi fa deszkát, kiben az nilak által iarnak [Kv; Szám. 3/XXIV. 23]. 1592: Inuentaltatott az portörő Malomnak Zerzama. Elszöbe(n) Egi Kerek. 6. Nillal [Kv; i.h. 5/XIV. 4 Eppel Péter sp kezével]. 1617: Az meli Stomp kett szökö-lőre hatt hatt Nyíra volna fel epitue oda fel Verespatakon, az is ket fele ozlatik Sors szerent [Abrudbánya; Törzs]. 1637: Vagyon egy Juegh Czwyr mellette egy keő teőreő malom kett nyíra Czinalua [F.komána F; UC 14/42. 187]. 1638: vagion eggy uy kasa es soo teőreő malom hatt nilra [A.porumbák F; UF I. 665]. 1640: vagio(n) egy Csapo Malom kett kő padra csinalua, es Egy kasa Teőreő külois negy Nyíra [Sárkány F; UC 14/48. 22]. 1676: por törő ma-

lam ház eőregh 6 köljűy uy gerenda jo hatt nyilakkal az nyilaknak rez kópui [Fog.; UF II, 751]. 1680: Kása Törő. Innen altal menvén egy pallon, vagyon ezen allol tölgy fa boronakból fel rova uj sendellyes hejázat allat negy külűre, es negy nyilakra készitetet Kása Törő Ezen kása törőnek silipje viz kereké jó vadnak az molnar kezbe(en) az kása Törő külűb(e) jaro negy nyilak vegiben valo apro vas karikak no. 4 [A.porumbák F; Ált Inv. 35]. 1692: Papiros csinalo malom az ket gerendelynek vegiben, ket, ket öreg vas karikkal ószve foglalva, vadnak 32 Zuppoji, meg annyi nyilakkal [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. — L. még UF I, 315, 698, 902.

Szk: *rezes* ~. 1637: Betthlenen kjuwl uagyon egy boronakból rott uy sendelyes puska por teőreő malom haz, melyben uagyon kett kerek vas csyapyayual karikayaua; tizenhatt *rezes* nyilayual s meg anny mosariual [UF I, 427] * *vasas* ~. 1648: Vagion az czwr mellett egy sendelyes boronabol rot kö törő malom hazaczka benne ket nyilra czinalt viz kereké ahoz valo silipievel, kwlwievel, ket *vasas* nyilaval [Porumbák F; UF I, 903]. 1676: Az hid mellett alol vagyon uy sendelyes heazatt alatt tölgy fa bornakból fel root uyannan epített kása törő malam ház mellynek külűjő és gerendaiban allatt jaro négy *vasas* nyilai tengelyei vas czapos karikas serpenyős vás kerekével eggütt jo keszulelet vadnak [UF II, 746].

10. híd alkatrésze; parte de pod; Brückenbestandteil. 1621: Az nagy hidon Czinaltattunk kett Nyilat, es verettunk fel ket Czöueket [Kv; Szám. 15b/VIII. 9].

11. a pata belső, eleven része; partea vie/sensibilă a coptei; der innere, lebendige Teil des Hufes. XVIII. sz. *eleje*: A kerek körmű lónal job nincsen, á féléket á melly kovats meg nyilaz ki kel mustalni á Cihből, mas az ha lud talpú lonak, éppen á nyiljaig laposon husos á talpa [JHb 17/10 ló tartási ut.].

◊ Hn. 1600: Kis Nyilnak az labian (sz) [Kisgörgény MT]. 1626: az falu szena fő ozlo Nyilaban (sz) [Vaja MT]. 1627: Kis Nyl [Kelementelke MT]. 1669 k./1682: á Kis nyilakb(an) ... egy darab kaszáló réth [Mezőbánd MT; MMatr. 366]. 1671: Az Pasztorok nilanak kit hinak [Kóród KK]. 1674: Fiu nil nevű heljben [uo.]. 1676: Az Nyilakan (sz). Az Nagy nyilán (sz) [Szentgerice MT]. 1677: hideg kut alatt az Fekete nyilak között (sz) [Vargyas U]. 1679: Az Hoszszy nyilakb(an) (k) [Nagylak AF]. 1687: a Botos alatt a Nyilakban (sz) [Désfva KK] | A Rovid nilba(n) a' Kis Retbe(n) (k) [Veresmart TA]. 1688: az rövid nyilak véginél (sz) [Oroszfája K]. 1722: A' Nyilb(an) (sz) [Barátos Hsz]. 1725: Az also nyilakb(an) (sz) [Dányán KK]. 1726: Az nagy nyil végib(en) [Vajdasztiván MT]. 1737: A Horgas Nyil (k) [Széplak KK] | A Nagy Rétenben egy nyil (k) [Nagyiklód SzD]. 1740: A Berek nyilban (k) [Sztána K]. 1744: A nyilakba (sz) [Szentdemeter U]. 1748: A Feljaro nyilak között (k) [Folyfva MT] | á hoszu Nyilban (sz) [Vargyas U]. 1749: a Tövisses Nyilak között (k) [Betlensztmiklós KK]. 1754: A Gaz nyilann (sz) [Sárpatak MT]. 1755: A Horgos Nyilb(an) (k). A haszszy Nyilakb(an) (sz). A Kurta Nyilb(an) (k) [Gógán KK]. 1758: A' Kőves hegy alatt a nyilak kőzt (sz) [M.kiskapus K]. 1762: Nyil Szegb(en) (sz) [M.décsé SzD]. 1768: Katonak nyiljában [Gyalu K]. 1773: az Nyilakban (sz) [Csegez TA]. 1775: A Nyilon (k) [Homoródjánosfva U]. 1776: A Papak Nyiljában (sz) [Maroskeresztúr MT]. 1777: Ex Communi loco Zsellérek Nyila dicto (k) [Kisbács K]. 1780: Kerek nyil Gyepűje mellett [Vadad MT]. 1781: A Hügyő bértzen lévő apro nyil (sz) [Ádamos KK]. 1782: a' Székelly Szálásban ... a Nemes Nyilakban (e) [Komjátsszeg

TA]. 1795: A Nyilakban (k) [Göcs MT] | Az oszlo Nyilakban a Széna mezőn (k) [Harasztkerék MT]. 1797: A nyilban (k) [Bordos U]. 1798: A Dézmás Nyilak (sz) [Szentbenedek MT]. 1799 e.: A Cserés nyilban (sz) [Hétúr KK]. 1801: A' Falusi Nyilakba (k) [Kendilóna SzD]. 1802: Széles nyilokban (k) [Meggyesfva MT] | a Hagora rugo Nyilb(an) (e) [Aranyosrákos TA]. 1810: Kisdég nyilba (sz) [Bibarcfva U]. 1823: a' Keskeny nyilak kőzt (k) [Abosfva KK]. 1825: A Zsellér nyilba (k) [Kérő SzD]. 1826: A Sovány nyilban (sz) [Somkerék SzD]. 1833: A Nyilokban (sz, k) [Csekelaka AF]. 1842: A' Nagy Réten az oszlo Nyilban (k) [Felfalu MT]. 1845: A' Medvésbeli tövisses nyil (e) [Doboka]. 1848: öreg nyilak Széna füve [Méra K]. 1851: a' 6 rudas nyilak [Kérő SzD]. 1861: nyil tanorokba (sz) [M.zsákod U]. — L. még BHn 23, 26, 40, 73, 79, 129, 133, 173; DHn 13; KHn 33, 46, 63, 72, 77, 86, 93, 130, 156, 163, 164, 171, 203, 265, 298.

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nyilacska 1. (közföldből kiosztott) nyílföldecske; parcellă mică (primită în urma împărțirii pământurilor aflate în folosiță obștească); (aus dem gemeinschaftlichen Feld zugeteiltes) Pfeilfeldstückchen. 1635: Ezekbe(n) senkinek Eőreőkeős földje nem volt, hanem ez falu forgo Nyila vala Tudom az eok Nilaczka yokot, az többit nem tudom [Kál MT; Berz. 2. 40/82]. 1680: az Karolyb(an) vaggio(n) egy kaszáló rét az Lokótó hely előtt valo nyilakb(an) is egy nyilacska [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 15]. 1692: Az Vizeiben egy Nyilatska Mester számára valo [Várfva TA; EHA]. 1730 k.: A Kozma kerte vigibe a Kutnál egy nyilatska [Pinárd MT; MMatr. 432]. 1751: egy darabotska hely Harmintz nyilotskára valo capit Metr circiter 60 [Nagyercse MT; Told. 36]. 1775: a Járái Völgybe a' Kis András Nyilatskája [Telek MT; TGsz 59]. 1777: három Nyilotska a verő fényb(en) [Bos MT; Berz. 15. XXXIV/16]. 1802: Kaszálók Szőlők alatt a Karolyi Delniczék kőzt 3 Nyilatska [Bürkös NK; RLt 1]. 1807: Vóltanak még néhai Mlgs Szalkai Antal Urnak résziben jutott őt nova Sessioi, vagy-is nyilatskái [Mezőbánd MT; Tsb 47]. 1809: Vagyon a' Falunak közönséges osztatlan helye mindenik Colonus kapott belőlle egy két vékára valo Nyilatskát [Csicsogyörgy fva SzD; Ks 76/56 Conscri. 83]. 1834: A kintesi Veszszós Erdőből adtam el 4 Nyilatskát [Hosszúaszó KK; Born. F. la Bod Péter tt lev.].

Hn. 1748: Ugyanabban a Lábban egy nyilatska (k) [Udvarfva MT; Told. 79]. 1794: a' Hideg Völgyben ... az Aprobb Nyila között egy nyilatska (k) [Mezőbánd MT; EHA]. 1803: A' Bakotsban egy Nyilatska (sz) [Csókfvá MT; EHA]. 1816: egy kűs Nyilatska a' Bűdös kutnál (k) [Iszló MT; EHA]. 1834: A' Nyilatskában [Gombás AF; EHA].

Szk: *fertálynyi* ~. 1760: azon Josika és Szilvási részekre sorte divisionaria esendő Fertálynyi nyilatskat az őtődiki Atyafinak cedálak [Runk TA; Ks 89 Vall. 7] * *kicsi/kis* ~. 1788: a' Hallyogosban egy kis nyilatska [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. 1803: Különös erdeit a Tekintetes Exponens Aszszonynak ezen az határon tsak a' Magos Sármasz nevezerű helyb(en) levő kiti nyilatskáját tudom [Berekeresztúr MT; BetLt 5 Mart. Sinka (50) ns vall.] | Az Ugy Nevezetett Bakots rétín egy kűs Nyilatska [Csókfvá MT; EHA] * *pázsitos* ~. 1702: Pasitos nyilocska [Fejér m.; Kath.] * *törők buzás* ~. 1797: egy Török buzás Nyilatska [Balavásár KK; Hr].

Vö. sz erdő- és kaszáló-nyilacska címszóval.

2. whány nyilacska (vmilyen) földterület; (bucată de) pământ de un anumit număr de parcele; Bodenfläche/Feldstück von einigen Pfeilchen. *XVIII. sz. közs.*: Pusztá Erdeje egy nyilacska [Udvarfva MT; Told. 18]. 1761: (Az erdő) a patakra megyen véggel tsak apro bokros tsere fákból álló és kitsin helyen fekűvő egy Nyilatska [Pókafva AF; JHbK LXVIII/1. 724]. 1818: egy Kis nyilatska Csere bokros erdő [Jedd MT; LLt].

Szk: ~ erdő. 1757: egy egy nyilatska Erdő [Mezőcsávás MT; Hr 6/26]. 1761: egy nyilatska erdő és kaszálló [Szava KK; Lészai lev. V. 27]. 1815: edgy Nyilatska Erdejét meg jártuk [Kissáros KK; DLev. 2. XI A. 14]. 1828: vettünk meg a Völtsi Határon egy nevezett fundu Szekeilor neuű Tábla erdőből egy nyilatska erdőt [RLt. — *SzD]. 1832: Három nyilatska Erdők [Etéd U; NkF]. 1860: egy nyilatska erdő a Budai lakosoknak el van adva [Szomordok K; BetLt 2] * ~ fuszulykaföld. 1774: egy nyilatska fuszujka föld [Aranyosgerend TA; UC] * ~ fü. 1648: Az Patak foliasban Egy Nyilacska fü [Berkes TA; Berz. LXIV/11] * ~ kaszáló. 1774: nyilatska kaszálló [T; CU]. 1792: A Patákon tul a Szegény Szérb(en) egy nyilotska kaszálló [Náznánfva MT; EHA]. 1807: Egy Nyilotska kaszaloja [Mikháza MT; Sár.] * ~ kaszálórét. 1787: egy nyilatska kaszalo rétyte [Kibéd MT; NkF] * ~ kenderföld. 1811: vagyon egy nyilatska kender Föld [M.gyerómonostor K; HG Conscr. 308] * ~ szántóföld. 1721: Az also völgy fön egy nyilacska szanto föld [Körspatak Hsz; Told. 19] * ~ szénafü. 1678/1741: A Somodi Erdo alatt ... egy kis nyilotska szena fü [Nagylak AF; DobLev. 1/27a]. 1782: adott a Toháti Határon egy Nyilatska Szénafüvet [A.detrehem TA; Born. IX. 52 David Nemes (56) ns vall.]. 1842: vagyon két nyilatska Széna füvem [Kv; Pk 3] * ~ szőlő. 1828: A Falu szőlő hegyében egy Nyilatska szőlője [Mohaly SzD; WassLt]. 1847: ezen vitznált helyet Kontz János ifju Legeny által ada Vas Jánosnak örökös Cserébe mellyért Vas János is ada egy Kús nyilatska Szöllőt [Bözd U; Borb. II].

nyilalás feldűcolás; spraituire; Absteifen, Verstreben. 1845: a malom építéséhez meg kívántam materialék jo rendin a két három nyilalo 4 ölös gerendákon kívül is holnap reggel le küldetnek, a mester ember holnap a Nyilalo eszköztök el akarja készíteni, s az után fel is nyilaltatni, azomba az a kívánata, addig a nyilaláshoz ne kezdjen mig, kőt levelet nem adunk [Kadács U; Pf Pálfi Dávid Lev.].

nyilalás 1. szűrő/nyilalló fájdalom; junghia, injunghieturá, ságetatúr; Stich. 1570: Zwfogastol es Nyilallastol Job orwosag ennel soha nem lehet* [Nsz; MKsz 1896. 372. — *Köv. az orvosság leírása]. 1596: Biro vram kwldi vtanna(m) Apahidara Horwat Janost, hogi az halazok mellet segitséggel legien, melire zwksegemis volt, mert azon nap es azon ejel, chak megh ne(m) halek (igy!) az nyilalas miat [Kv; Szám. 6/XXIX. 50 Bachi Tamás sp kezével]. 1664: Bizony, édes Teleki uram, magam valóban rosszul vagyok. Az nyilalás vagyon rajtam [TML III, 47 Székely István Teleki Mihályhoz]. 1731: Kovács Mária Aszszony láttam hogy orvosoltatta magát holmi füvekkel, melyét s oldalát melengette nyilalás lévén rajta [Szelistye H; Born. XXXIX. 16]. 1810: Beállván az 1810-dik esztendő, új esztendő nap után mintegy két héttel erdőbe küldtettem gazdám által, ki is amidőn a megterhelt szánnal gyalogolván a szán mellett fel akarék ülni a szánra, de megcsuszamodék a fél lábam, és egy kemény nyilalást kapék a farcsokamban [Sárhegy Cs; RSzF 275].

2. egyfajta (nyilalló fájdalommal járó) betegség; un fel de boală, ságetatúr; Art Krankheit (mit Stechen). 1674: Az én papom is szegény Krizbay uram hirtelen meghala Most Bajnóci agonizál. Mind csak nyilalásban halnak [TML VI, 583 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1816: Meg Hóltak Nevei 11ma Febr. estvéli 5 órakor Idősb Özveggy Jósá István nyilalásban [Györgyfa K; RAK 124].

nyilallik szűrő fájdalom jelentkezik; a junghia/injunghia/ságeta; stechen. 1664: Istennek hála, én igen jó egészségben vagyok, csak az oldalomban az sérvem indult meg, az melyen nyilallik [TML III, 96 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1710 k.: Egy kis dara jégesőcske lón, meg kezdém fázni, s a hideg ellele, az oldalam kezdé nyilalni, és erősen megbetegedém [BÖn. 527].

nyilaltatja magát nyilalló fájdalmat érez; a simti injunghieturi (puternice); einen Stich fühlen. 1672: Az szegény öcsém Keresztesiné tegnapi viradóra megbetegedett; már igen nehezen vagyon; nyilaltatja magát, igen nagy forróságban van; talám ötet is az édes anyja mellé teszem [TML VI, 186 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

nyilaló aládűcoló, dűcoláshoz való; cu care se execută o spraituire; unterbauend, zur Unterbauung geeignet. 1845: holnap a Nyilalo eszköztököt el akarja készíteni, s az után fel is nyilaltatni, azomba az a kívánata, addig a nyilaláshoz ne kezdjen mig, kőt levelet nem adunk [Kadács U; Pf Pálfi Dávid lev.].

nyilas I. mn 1. nyíllal felszerelt; inzestrat/inarmat cu săgeți; mit Pfeil ausgerüstet. 1662: a sűrű nyilas pogányásig úgy rajtok lett vala, hogy életben benne nem sok szabadulhatott vala [SKr 446].

2. (közföldből felosztott) vmennyi nyílföldet használó; care a primit in folosință un anumit număr de parcele (din pământul obștesc); (aus dem gemeinschaftlichen Feld zugeheilten Feldstück) etliches Pfeilfeld benutzend. Szk: ~ ember. 1590: Karachion Ajandokaba mind(en) Nyilas ember Ad fel keobeol zabot [Bogártelek K; GyU 23]. 1694: Ezen az fel osztott földeken kívül, hattunk hat helyen egy, egy, io nagj darab földeket nyilas földek(ne)k, mellyet ök magok között oszszanak fel egy aránt minden nyilas emberek(ne)k s, birják falustol, mind addigh migh iövendőben magunk, vagy Maradékindk mas rendelést teszünk vagj tesznek felölle [Gyula K; SLt AH. 1]. 1743: Valahun az falu nyilatt osztott, mind szánto földet mind szena füet Valahányan voltak Nemes Peter selleri külön külön anyit birtak mint akár melyik Tohaton Lako nyilas ember [Tóhat TA; Born. XI. 9]. 1781: (A földnek) midőn az also része ki járattatott s Gödröztetett volna, az nyilas emberek egy más között az nyilak határát meg disputálták volna figálok az Nyilakat Huszon két egész nyilokra [Mezőbánd MT; MbK XI. 62]. 1805: minden nyilas embernek hat, Kupásnyi Jussan* minden esztendőben használható kaszálót, az ugy nevezett nyillos, vagy Falu nyomorúságát hordozo szolgáló emberek [Gambuc AF; TGsz 48. — *A nyílföldből] * ~ gazda. 1800: a Török Buza földes nyilas Gazdák, a Kaszálóba esztendőnként, a Szántással bé harapozván, el foglaltanak volt [Backamadaras MT; Hr 1/40] * ~ parasztember. 1745: A katonak fél allitasa en(n)yiiben vagjon: minden nyilas paraszt Ember akár Jobbágy akár Sélér 2 Rs forint [Vassasztivány SzD; ApLt 4 Zilahi Balog Pál Apor Péterhez] *

egész ~ ember. 1594: Zent Georgy szent Marton Adaiah feöld vamnak heak, melliet Nyilas ember zamra fizetnek; az fel Nyilas ember 4 pinzt fizet, Az egez Nyilas ember d. 8 [Mákó K; GyU 26] * *fél ~ ember* → *egész ~ ember*. — Vö. a *félnyilas* címszóval.

3. (közföldből) nyílhúzással felosztott földterület; teren (aflat in folosință obștească) împărțit in parcele; (aus dem gemeinschaftlichen Feld) durch Pfeilziehung zugeteiltes Feldstück. 1753: szintén úgy mint akar melyik^a után az határon a Nyilak ki jártanak az egész határ Nyilas lévén [Tóhát TA; Born. XI. 11. — "Ti. szesszöl].

Szk: ~ *erdő*. 1632: az utan belől (v)agyon Lénárt Ferencz nyilas erdeye [Udvarfva MT; Barabás, SzO 369]. 1799: szomszédgya Nyugatrol az háromszegű Nyilas erdők(ne)k reája rugo Végei [Aranyosrákos TA]. O Hn. 1753: a nyilas erdő [Miriszló AF]. 1781: az Nyilas erdők végei (sz) [Mezőcsávás MT; Hr 6/10] * ~ *föld*. 1632: Boros Szám uram A Felső fordulóban hagyatt volt egy tiz vékás szántó földet, felyül vicinussa Ördög Pál nyilas földé [Udvarfva MT; Barabás, SzO 367]. 1644: adot egy Nilas Földet az Fa hozó uton alol [Balavásár KK; SLt 15. B. 4]. 1654: mas feleől valo szomszédgya ... Dees varasanak nyilas földé [Dés]. 1681: Az Taxasok reghenten az földes Úr engedelméből, ezi szántó földet magok között fel osztottak Ezek nevezetnek Nyilas földeknek [Hátszeg H; VhU 147] | Nyilas földek, melyet régen az váras usualt [Vh; VhU 43]. 1739: Méltóságos Petki Nagj Poldizár Úr kaszálloja, és Nms Városunk nyilas földei között valo Controversionának eligazítására exmittáltatnak^a [Dés; Jk 521a. — "Köv. a nevek fels.]. O Hn. 1637: az also Fordulora jaro Nyilas Földek [Mv; MvHn]. 1650: Az nyilas feoldnek Labjan [Szentlászló TA]. 1679: Az oszló nyilas Földek (sz) [Gyalu K]. 1721: az Nyilas földek végén (sz) [M. gyerőmonostor K]. 1732: az Nyilas föld végiben (sz) [Sárvásár K; KHn 131]. 1754: a' Falu nyilas földei a' Mestrága Toroklatja előtt (sz) [Középlak K; KHn 296]. 1761/1808: a Faszulykásbann a Falu Nyilas Földei közt (sz) [Szind TA]. 1764: a Három Nyilas földekben (sz) [Szamosfva K]. 1781: A' Nyilas Földben (sz) [Inaktelke K] * ~ *gyepű*. 1605: a' melj nyilas giewpt fel osztottak uolt az Altizesnek jm(m)ar az falura szall [Uoszt 19/92]. O Hn. 1605: az nyilas giewp [Homoródsztrmáton U]. 1793: Szomszédgyai Nap Nyugotról a Nyilas gypű [Kisilyle MT] * ~ *kaszáló*. 1768: Lévén házok után valo nyilas kaszállojok, melly kaszálloknak nagyobb részét az Erdő fel fogta [Cege SzD; WassLt]. O Hn. 1753: Nyilas Kaszállo (k) [M. décsé SzD]. 1754: A Falu nyilas kaszálloja között (k) [Dámos K; KHn 44]. 1794: a Falu nyilas kaszálloinak végei [Lőrincréve AF] * ~ *kenderföld*. 1807 k.: az keresd(en) tudam hogy bir az Eskettető az Nyilas Kender Földen kívül egy kis Kender földetsket a Réformata Ecclesia szomszédgyab(an) [Sinfva TA; Borb. II Pető Ferentz (67) szabad személy vall.]. | A Nyilas Kender Földen kívül tudak az Reformata Ecclesia Szomszédgyab(an) egy darabotskát hogy mind etig az Eskettető bírta [uo.; i.h. Fülep Menyhárt vall.] * ~ *rét*. 1626: az Nylas ret vegeben, az mely ret bwtősnék hiuattatik [Nyáradszbenedek MT]. 1681/1748: Besenyő felé fen az oldalon alu nyilas földei vannak, mellette a' kút felől valo végiben a' völgyig ugjan falu nyilas Rétei [Tür AF]. 1700/1716: A' Falu végén ... nyilas rétével egydgytt egy darab szántó föld [Makfva MT; MMatr. 193]. 1753: Szénafű, az Falu közönséges Nyilas Rétiből mikor jó fű szokott termeni obvenál egy egy Gazda ember(ne)k három három szekér szénára valo nyil szerint

az kinek hol jut, állando örökös kaszállo Rét, avagy szénafű nintsen az házhelyek után [F.zsuk K; SLt E. 20]. 1762: A Vitorna rét végeiben vagyon egy Nyilas rét [Diósd Sz]. O Hn. 1713: az nyilas Retek felső véginél (sz) [Bádok K; BHn 24]. 1754: a Falu közönséges nyilas réttei [M. derze SzD; DHn 39]. 1815: szomszédjai: egy felől a' Falu nyilas Rétei, más felől a' Nyárszai Határ [Körösfő K; KHn 67] * ~ *rétecske*. 1745: a ... Falu Közönséges oszló Nyilas Rétecskéjéb(en) [Nagyida K] * ~ *szántóföld*. 1761: A' Totszeg szőlő végiben az ujj Fogásban a' nyilas szántó földek, és a régi Szőlő között [Marosbogát TA]. 1770: Vannak még a' Mótsár Feő Nyil és Másod nyil nevezetű Falu közönséges helyéken Nyilas Szántó földek [Disznajó MT] * ~ *szénaréti*. 1738: Referáltatván a Nms Universitátn(a)k, hogy Salánki Jóseff atyánkfia ő kglme Emberei, a Nms Város most el osztott nyilas széna Rétyét meg-kaszálák requiráltassék ő kglme, hogy maga akarattýából lött ő ő kglménék azon kaszallás; vagj csak ő kglme emberei kaszálák meg [Dés; Jk 500a] * ~ *törökbúza*föld. 1761/1808: Nyilas Török buza Föld [Szind TA].

4. nyílföldre jogosult; care este indreptăți să primească din parcelele aflate in folosință obștească; pfeilfeldberechtigt. Szk: ~ *ház*. 1772: azonn Földek mind Nyilas ház után valo Földek, s miis szántottuk [A.detrehem TA; Born. IX. 47]. 1796: ezen Erdők közül némely része a mi nyilas Házaink után járandó széna füvek voltanak [BSz; WassLt] | Olasztelki Tit. Kolumbán Samuel Uram Kinde Netyifor nyilas háza után lévő kaszállojából egy jo Szekér szénafűt készen fel takarítva, tsak a maga tettésinél fogva hatalmasul el vitetett [Kük.; JHb XX/23]. 1801: All a Groffne resze 22. Nyilas házbol, 3. Lipitorbol melyekhez tartozik egy udvarház, Csürrrel, Gabonassal, Istálolaj [Csicsókeresztúr SzD; BLt 6] * ~ *házhely*. 1732: (Hívják) ezeket ... fogot ház helyeknek azért hogy nem regen fogtak fel, de szinten olyan nyilas ház helyek mint a régi örökös ház helyek [Nagyida K]. 1733: Tudgyuk nyilván és bizonyosyon hogy T. N. Maxai Joseph Uram itt Kincsb(en) 6. ház helyeket avagy Fundusokot bir, melyek is eleitől fogva mind nyilas ház helyek(ne)k tartattattak [Kincses KK; SLt 8. K. 5]. 1762: Migos Groff Kornis Ferentz ur ő Nsga Buzamezei Nyilas házhelyeken lako sellerei ... Annuatim egy egy Arany taxára engedtettek [Ks 14. XLII. 18. — "SzD]. 1768: hasanloképpen ... Régi Nyilas, és ujj fogott ház helyei menyli számuak ...? [T; Ks 8. XXI. 36 vk] | Tudok 20 régi nyilas házhelyeket hármá Sellérekkel impopulálva vannak [Mezőpagocsa TA; i.h.]. 1794: Tudjáé a Tanu hogy Kis János ... Szántó Földje szomszédsgáb(an) lévő szántó Föld valaha ... régi nyilas Ház hely után járó külső appertinentia lett volna [Kük.; JHb XX/9. 2 vk] * ~ *hely*. 1619: Vadnak oli hazak js kik nem Nilas helien uadnak [BLt 11]. 1734: Az kik az el mult Revolutio fodtatol fogva ab A(nn)o 1711 telepedtek becsült földekre, azok között Csak a bené merita Personak(na)k s Marhas Embereknek adattassek személyekre felenyill föld, mint hogy azok nem observaltatnak nyillas Helyeken lakoknak [Dés; Jk 446b]. 1785: A Jobbágy Familia Maga Jussán soha sem a' Szarkadi Praedlumban sem annak határán nem birt ... ugy az Nyilas helyekbennis a' Jobbágy Familia Pusztá Egresen lakott Emberei nem részesedtenek [Pusztáegres (TA) körny.; BLt 12 Hánk Dányila (65) jb vall.] * ~ *szesszöl*. 1749: tsak mint egy közönséges Nyilas Sessio oljáb consideraltassék [Árpástó SzD; CsV]. 1754: vagyon itt Omlásallyán^a ... hat Colonialis Nyilas Sessioja, és két Hurubája [Ks

17/LXXXIV. 26. — *SzD]. 1763: Vagyon az Alszegebenn egy régi nyílas Sessio | vagyon még két Sessio, de egyik sem régi Nyílas sessio, mert mezőből fogták fel [Udvarfva MT; Told. 44/8]. 1825: Ezen Nyílas sessiók után jutott Erdőket Josa György egészen maga használta [M.bőlkeny MT; Born. G. XIII. 28 br. Bornemisza Leopold kezével] * ~ telek. 1828: Tizedik régi nyílas Telek vagyon a Falunak Hurubás uttzájában [Szentegyed SzD; WassLt].

5. whány nyílföldnyi; de un anumit număr de parcele (din pământurile aflate în folosință obștească); von etlichen Pfeilfeldern (groß). 1749: Lévén pedig Sz. György városa különösen az Ekkának cum Flr. 21/60 adának egy darab Szántó földet circiter 20 nyílast zálogjara redemptibiliter [Sszgy; SVJk].

◊ Szn. 1453: Nylas Janus. paulus Nylas. Nylas Balenth. Nylas Alberth. Nylas Mylos [Kv; TT 1882. 530, 532, 534, 537]. 1466: Gregorius Nylas [Dés; DLt 41]. 1507: Nylas gasparne [Kv körny.; NyIrK VVI, 186]. 1560: Nylas Mathe [Kv; TanJk V/1. 77]. 1573: Nilas Mate [Kv; Tjk III/3. 180]. 1577: Nylas Imre [Méra K; AggmL 3]. 1582: Nilas Miklos. Marta Nilas Antalene [Kv; Tjk IV/1. 42, 72]. 1586: Anna Nilas Matene [Kv; i.h. 545]. 1590: Nylas Janos [Kajántó K; GyU 16]. 1592: Nylas Antaine [Kv; Tjk V/1. 227]. 1599: Nylas Mathene Sophya azzony [Kv; Tjk VI/1. 356]. 1600: Nylas Miklos [Kv; i.h. 441]. 1602: Nilas János [Szentiván Hsz; SzO V, 203]. 1609: Nilas Gaspar [Kv; Szám. 12b/IV. 418]. 1612: Stephanus Nyilas alias Szabo [Kv; PolgK 123]. 1614: Nylas Balas jb. Nylas Ferencz jb [Szentiván Hsz; BethU 240]. 1614/1616: Michael Literatus Nyilas ns [Kv; RDL I. 100]. 1622: Nilas gaspar [Kv; ÖCjk II. 130b]. 1627: Nylas Lukaczi [Kv; RDL I. 17]. 1638: Nylas Marton [Kv; RLt 1]. 1665: Nyilas Martonne [Kv; SzCLEv.]. 1821: Nyilas Ferentz [Apahida K; RLt O. 2]. 1828: Nyilas Gyurka [uo.; RLt O. 4]. 1834: Nyilas István [M.gyerőmonostor K; RHAK 2].

II. fn 1. nyíllal lövöldöző ember; ságetátor, arcaş; mit einem Pfeil versehener Mensch. 1653: Hallottatok é egy példát? Egyszer volt egy tűzok, és a nyílas az ő hátába lövi az ő nyíllát, melyet a tűzok nézni kezdte és látja, hogy a nyílat a maga tollából csinálták. Szegény Báthori Gábornak mostan szinte úgy vagyon dolga ti veletek! [ETA I, 113 NSz].

2. nyílföld; teren aflat în folosință obștească care este parcelat anual; Pfeilfeld. Hn. 1640: az nyilasban az kis Malmon tul [Mv; MvHn]. 1647: nyilas neü hely [Vécke U]. 1697: Nyilas nevü helyben (sz) [Csikfva MT]. 1699: Kis Nyilasb(an) (sz) [Petek U]. 1702: Nagy nyílas nevü helyben (r) [uo.]. 1730: Az Nyilas megü nevü helyben (sz) [Mocs K]. 1734: Az oldalb(an), az nyilas melet (sz) [Oltbogát NK]. 1744: Nyilas tetein (sz) [Vécke U]. 1758: A Berek nyilasban (k) [Sztána K]. 1768: A Felső Nyilas (k) [Sarmaság Sz]. 1775: A Nyilosb(an) (sz) [Muzsna U]. 1776: A Fogadonál a' Nyilas Kuttyában (sz) [Maroskeresztúr MT]. 1781: A' Nyilosban (k) [Inaktelke K]. 1792: a Nyilasban (sz) [Derzs U]. 1794: a Falu Nyilassa [M.lapád AF]. 1804: A Nyilosan [Szind TA]. 1819: a vég ágyi szena nyilasok (k) [M.bece AF]. 1850: A Borso nyilas (sz) [M.lapád AF].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nyílás 1. rés; deschizătură; Öffnung, Spalt. 1772: (A malmonkerék) nem forgását okozza a meg kivantatott habzonak egészen ketté törött volta, a Gátnak roszzasága, és a Silipeken lévő egy egy arasznyi nyílások, a hol a víznek ereje el

menvén a kerekék nem forgattanak [Csüdötélke KK; JHb LVII/2. 361]. 1781: kívül felől mind egy kapuné nyílas épben anyi vala [Kisszölös KK; Ks 19/IV. 8].

2. irtás, curătură; Rodung. 1662: a fejedelem die 26 Octobris indulván Jenőből, noha jenei katonák is volnának kísérei, kik az utakat s járást mindenütt jól tudnák, de hogy az rettenetes árvíz az egész Béli és Jenő között való erdőkön, mezőkön szélteben menne mindenütt, az utak sehol meg nem tetszvé, az erdőt csak szélteben venni és nyílasokon vízmosásokon gázoltatni, veszékelni kényszerítetének [SKr 189]. 1831: hatvan kilentz ölet, a fenyes között e végre ki vágott nyílasan előre mérve határ homp hanyot-tatván, az alá temérdek hót szén temettetett [Toplica MT; Born. XVb].

Hn. 1727: a Lapas nyílasab(an) [Vajdasztván MT; JHb IX/7]. 1759: A Nyílasb(an) (sz) [Lázárfa Cs; EHA]. 1775: A Nyílasb(an) (sz) [Muzsna U; EHA].

3. térség; suprafață/portiune de teren; Fläche, Raum. 1634: az Toh mellyeken lévő kis Völgyecske az Haller rész To gattyára az éltől le borozdolvá, és az also részénekis határa az tetőrül le borozdolvá két halmocska között az szakadásnál az iffiaibbik Vas György Ur(am) tojára, holottis az nád(na)k egy kis nyílasa vagy szakadása Vagyo(n), juta Haller rész urak(na)k [Mezőméses TA; WassLt].

4. csapás, mellékút; hátság, drum lateral; Seitenweg. 1768: az ország uttyán innen dél felől járo ut, vagyis nyílas nem láczik olyan derék utnak, hanem veretlenebbnek, és majd tsak gyalog ösveny formának [Szentilászló TA; JHb XXXVI/17].

5. híd pillérei közötti távolság; distanța dintre stâlpi/piloni; Pfeilerweite. 1846: fahidhoz 36 feszítő gerendák a' híd 3 nyilasainak mind két felöllyi széleire [Dés DLt 858/1817].

6. kapunyílás, deschizătura porții; Toröffnung. 1791: (Az udvarházra) vagyon bemenetel zsendellyel fedett galambúgos, égyes nyílású kapun, melynek nyílasánál vagyon égy törpe gyalogajtócska [Ludvég K; ETF 108. 13].

Hn. 1657: Homlogy fele menő vetes kapu nyilasaban (k) [Kórispatak U; EHA]. 1687: A Kapu nyílasánál (sz) [Désfva KK; EHA]. 1722: A' tanor kapu (!) nyílasán (sz) [Papolc Hsz; EHA].

7. ablakszárny; batant de fereastră; Fensterflügel. 1676: az templomnak vadnak hét keredged ablakai, mellyekben vadnak négy négy nyílasokra, onban foglalt hét üvegh ablakok, rámostol | Az palotában vagyon négy négy nyílasokra 5 eőregh üvegh ablak, kettei az belső Várra szolgálnak [Fog.; UF II, 718, 732] | Ezen haznak kettő jó üveges ablaka egyike hatt nyílasu az másik nyílas nélkül való [Sárkány F; i.h. 754].

8. virágnyílás; inflorire; Blühen. 1762: Gyöngyvirág nyílaskor pünkösöd előtt pünkösdi királyt tesznek az enyedi kolégiumban és azt a felső Holt Marosban kikísérik [NeDem. II, 157].

9. torka ~a ?(gyermek) sírása; plins (de copil); Weinen (des Kindes). 1661: Az én szerelmes kis leánykámnak hogy nincsen nyavalyája, azon bizony szivesen örülök, az torka nyílasával semmit sem gondolok; Isten nevelje nagygyá [TML II, 223 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

nyílású whány szárnyú (ablak/kapu); (fereastră/uşă) cu un anumit număr de canaturi; (Fenster/Tor) mit einigen Flügeln. 1676: Az külső Várra vagyon negy nyílasu onban foglalt üvegh ablaka | egy paraszt kalyhás fűto kemencze,

melynek tetejében vas, ennek 6. 6. nyílásu két eőregh lantornás ablakon, melyek az belső Vara szolgálnak | Ezen haznak vagyon 4. 4. nyílásu 3 ablakai | Vagion ezen hazban

Egy eőregh 4 nyílásu ablaka | Ezen háznak két ablaka eggik 4 másik 6 nyílásu [Fog.; UF II, 725, 728, 731, 734] | Ezen haznak kett jo üveges ablaka egyike hatt nyílásu az másik nyílás nélkül valo [Sárkány F; i.h. 754]. 1791: (Az udvarházra) vagyon bémenetel avadag fenyődeszkából való, zsendellyel fedetett galambúgos, égyes nyílásu kapun [Ludvég K; ETF 108. 13].

nyilatkozat 1. kijelentés; afirmatje; Äußerung. 1847: Vádoltatik valló, miként Bucsumban hosszabb ideig időzvé, egy izben tölök egy előruha tele pénz gyűjtött volna ösze, azon nyilatkozata mellett, hogy a vezetett ügyet megnyerte [VKp 172]. 1879: kihívtam Sándor Kálmánt A kis fiú napokig bujkált, s az én segédeim egyszer, egy szép reggel az ágyban csípték nyakon. Hebegett, s egy ijedt hangú nyilatkozatot írt, minthogy: „ő nem párbajos ember” A nyilatkozat hitvány s színtelen [PLEv. 43 Petelei István Jakab Ödönhöz] | Herrmannnt nem magyarosításért csapták el Elcsapták azért, mert mindenkit folyton csipkedett, megutáltatta magát az egész várossal, csűf nyilatkozatokat tett a tanári karról stb. [i.h. 47 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

2. véleménynyilvánítás; exprimarea părerii/opinie; Meinungsäußerung. 1854: Szülőim regényszerű nősülésök után nemsokára Báro Wesselenyi Miklós, némelyek szerint gr. Haller Jánosnak gorbói kastélyán tett merényért; de voltakép némi bátor honfi nyilatkozatáért, József császár önkényes parancsára Batoson elfogatván német katonaság által M Vásrhelyre hurczoltatott [UjFE 32]. 1880: Olvasom ma Szász Károly nyilatkozatát az Egyetértésben [PLEv. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. vélemény/akaratnyilvánítás; exprimare a voinței; Meinungs/Willensäußerung. 1849: ezen nyilatkozatomat Kelemen Béni nem akár el esmerni [Kv; Végr. Vall. 43]. 1868: Okos András előbbi nyilatkozata mellett maradván a béke kísérlét* az uttal nem sikerült [M.bikal K; RAK 27. — *Ti a férj és feleség között].

Szk: ~ra felszólít. 1876: Elnök felszólítja az egyház tagjait nyilatkozatra helybehagyják-e a presbiteriumnak a kivitel módozataira nézve megállított intézkedéseit? [M.bikal K; RAK 326] * ~ot (meg)tesz. 1849 u.: ha szóra kerül a dolog, úgy is meg fogom tenni ezen nyilatkozatot bár mi legyen következése [EM XLIX, 549–50 Zeyk Károly kezével]. 1850: Alább írt hivatalos bizonyítást tések arról: hogy

Asztalos Buksa Jánost, és festő Solyom Ignázt ki halgatván, jo lelki ösméret szerint tettek ily nyilatkozatot, és vallomást [Mv; DobLev. V/1303] | egy egész Egyház, Csak akkor tekintődhetik más hitfelekezetre át-lépettnék ha annak minden tagjai egyenként, át lépésokróli nyilatkozatokat ... meg tették [Nagykapus K; RAK 44] * ~végrendekezési ~. 1855: Mezei István és neje Dimény Anna a' fennebbi végrendekezési nyilatkozatot előttünk ... tettek [Kv; Végr.].

4. függetlenségi ~ az ország függetlenségét kimondó/kijelentő határozat; declaratie de independență; die Unabhängigkeit des Landes erklärender Beschluß. 1849 u.: A függetlenségi nyilatkozatnak mind magam, mind pártam ellene voltunk | a' függetlenségi nyilatkozat személy szerinti alá írása nem követeltetett [EM XLIX, 549–50 Zeyk Károly kezével].

nyilatkozik 1. (fontos kérdésben) véleményt nyilvánít; a se declara/pronunța; Meinung äußern. 1843: Minthogy én

Varga Katalin és a falu előtt ezen cél ellen nyilatkoztam ... tőlem őrizkedtek, s velem a dolgokat ... nem közölték | Mely illetén felszólításomra mind a három adózó közönség lakosai úgy nyilatkoztak, hogy ok Varga Katalint esmerik [VKp 112, 126]. 1849: Szeles Károly ur úgy nyilatkozott, hogy a ki járó földek végei, nem a Kováts Moses ur által állított víz borozdáig, hanem végig ki a Kováts Moses ur által el szántott eke útig jártak ki, s abban bűtülődtek [Szu; Borb. II Simó Pál várm. jegyző kezével]. 1878: Kupa András úgy nyilatkozott, hogy nejét vissza nem veszi, mert nem feleségnek való [M.bikal K; RAK 339].

Szk: ellene ~. 1849 u.: én a függetlenség ki mondásának ellene nyilatkoztam [EM XLIX, 549 Zeyk Károly kezével] * hajlandónak ~ vmire hajlandóságát nyilvánítja. 1853: a' Korondi nemes közönség falu hitesseivel együtt teljes falusi gyűlést tartván egész szívességgel hajlandónak nyilatkozott, hogy a Sós fürdőre kijárol utat ... el fogja készíteni [Korond U; DE 2].

2. vall; a márturisi; gestehen. 1843: Nékem ő a szerent nyilatkozat, a mint a Testimonium dictáltam, és Én nem kívántom belőle vallamást kitsikorni [Bágyon TA; KLev. Rosos Mózes nyil.] | tekintetes Wohlhirt József ur a biztosság előtt megjelenik, s megkérdezettvén, ekképpen nyilatkozók a kérdések hatodik pontjára* | eleparancsoltatván azon egyének, kiket királyi uradalmi gornyik Juon Sandru ... erdővetésre kirendelt volt minnyájan úgy nyilatkoztak* [VKp 79, 118. — *~Köv. a vallomás].

Szk: hite után ~. 1846: hűtek után a' következőkéleg nyilatkoztak [Dés; DLT 352].

3. nyiladozik, tavaszodik; a se face primăvară; frühlingen. 1768: az ősz buzak szépen maradtak ha Isten meg tartja még a Tavasz vetéshez nem fogtunk mivel itten most nyilatkozik, de ezután ha Isten segélt rajta leszünk [Esztyény SzD; Told. 5a].

Szk: az idő ~. 1721: az mely kementze meszet az őszszel raktak volt, mihest az idő annyira nyilatkozik azt mingyart meg egetik [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. 1742: Minthogy szántó Mihály Ur(am) ő kglme keresztényi kotelessegből ily telnek idején* Maros Ludasról Gabonajokra és kistyokra nézve meg bojgatni nem kívánta*, hogy Elekesre, ahonnan afügialtak, haza száljanak tehát mihent az idő nyilatkozván ő kglme parantsolja azo(n)nal haza szállanak [Elekes AF; DobLev. I/198. — *Az irat dec. 21-én kelt. bA redukált jb-okat].

nyilatkozó 1. megnyilatkozó/nyilvánuló; care se manifestă, care este exprimat; geäußert. 1886: Személyesen szerettem volna, édesanyánk nevében és megbízásából is, megköszönni tegnapi szép cikkét s családunk iránt abban újra oly nemesen nyilatkozó jóindulatát [PLEv. 122 Szász Károly Petelei Istvánhoz].

2. ~ jelentés hivatalos véleményt leszögező jelentés; rapport official; amtliche Meinung feststellender Bericht. 1847: Ezen 28 számból álló tanúknak kihallgatások után az abrudfalvi királyi uradalmi tekintetes ispánságnak s erdészeti hivatalnak ezen kinyomozó biztossághoz e jelen év és h 21-éről intézett hivatalos nyilatkozó jelentése szóról szóra e következőké [VKp 201].

nyilatkozat 1. (ki)nyilvánít; a exprima; äußern. 1868: Mely feltételes végrendeletet saját akaratom szerint meg írva alá írtam, 's három tanu előtt magam végrendeletemnek nyilatkozatok | a fennebbi végrendeletet egyikünk ... özvegy

mlgs Szentes Dávidné szül. Tatrosi Rozália urasszony előtt felolvastván, azt mindenkben a maga akaratjának nyilatkozta [Kv; Végr.].

2. kijelent; a declara/afirma; erklären, äußern. 1845: a mikor Biro tétel alkalmával a 3 birtokos Tisztyei előttem Czikudon meg jelentek s a Falu közönséges gyűlése előtt nyilatkoztatták azt: hogy ezen helységben a Notariusság — Biro és Bika Kaláka a Birtokosak között rendre szokott járni ... s így volt gyakorlatba az idénig — hihető hogy a Vass Tamásné Árendátora az idén ... kívánta a Bika kalákatis maga részire játszodni [Torda; TLt 1039 Bölöni D. Ignácz szb jel.]. 1849: Kelemen Béni azt nyilatkoztatta, hogy a' nyugtato nem az ő írása [Kv; Végr. Vall. 103].

nyilatkoztatott nyilvánított; care a fost declarat; erklárt, geäußert. 1836: G. Várolyia nevezetű helységében bizonyos Kőz Lakosok kezén tanáltattak 2 ezen orgazdák által is lopottaknak nyilatkoztatott fekete szőrü paripa Lovak [Dis-csosztmarton KK; TLt közjg. ir. 912/836].

nyilatlan I. mn nyilföldre nem jogosult; care nu este indreptătit să primească din parcelele aflate în proprietate obștească; zur Pfeilfeldstücker nicht berechtigt. Szk: ~ ház-hely. 1760: azon Pars lemondatt ebbéli pr(ae)tensojáról, hanem contentalodék az Határ(b)an az Tertialitással, az Falub(an) pedig mindennemű Possessiok régi és újabb Curialis Fundusak, nyilas és nyilatlan Házhelyek maradván eddig való Possessoraiknak, bonificalván a Veres résznek darab közönséges földel, melyis az Tseréig fel mégyen [Sza-va K; RLt O. 4 hiv.] * ~ szesszió. 1763: két Nyilatlan Sessió [Udvarfva MT; Told. 44/8].

II. hsz nyilatlanul, nyilföld nélkül; fără parcelă; ohne Pfeilfeldstücker. 1639: Moldowaj demeter ... minthogy Jgen zegen ven Ember Nem osztottak megh Nilathlan hattak az wtholzorj ozlasban [JHbK VIII/14].

nyilaz (földet) nyilakra feloszt; a parcela, a împărți un teren în parcele; (Feldstück) in Pfeilfelder aufteilen. 1722/1814: ezen Láb földet három részre nyilazván A felső avagy az határ szélben lévő része ... jutott Dobokai részre [Kisjenő SZD; BetLt 1]. 1730: (A) Kaszálo Földéket ezen aláb Specificált mod szerint nyilaztuk és osztottuk őt egyenlő részekre Nyil vonás szerint [Szentmargita SZD; KGy]. 1783: azon pusztá Sessiocskát is hat fele mérvén kinek kinek Cincus szerint való része jutott a Kút uttzáb(an) az Falu alsó szelin a Káposztás kert szerib(en) hat felé nyilazvan osszák a szerint [Zoltán Hsz; Borb. II]. 1847: a Bányászat és Vas miveszetre fenn tartott Erdőket adják és prédállyak mivel azt nem a köz Nép száma mennyiségighez alkalmazva Szabályozzák, hanem azok száma felett 50. 60. sőt 100. Nyillalis többet fel szagattnak, s nyilaznak ... némely Házak után, két három Nyilat is adnak, más hová alig edgyet vagy felet [Torockó; TLev. 10/9].

nyilazás I. (osztozáskor) nyilak kijelölése; parcelare; (gelegentlich der Teilung) Bestimmung der Feldstücke. 1770/1771: Torotzkai Mária Aszszony részére a Forrai határon jutott volt nevezetesebb allodiaturája, azok mostanis in illa quantitate assignáltassanak a nyilazáskor [Fejér m.; DobLev. II/428. 6a]. 1771: Második nyilazás, vagyis Táblázás, a' Somlyai rész Possessor Urak részre jutott Tábla szomszédságában ... meg mérettetvén lőtt 180. öles

[uo.; i.h. 18b]. 1780: Ezen Sessiok négy Táblákra fel osztattatván, azoknak ki-táblázása vagy Nyilazása következik e' szerint: Az Első Nyilba tétetttenek" [Harasztkerék MT; Told. 86 Conscr. 9. — "Köv. a fels.]. 1796: meg erősödtem abban, hogy Kasztát még tsak a' Marhák osztállya dolgábanis, qua plenipotentiariussát az Hugomnak nem acceptálom semmiként ... azt irtam a feleségemnek, hogy minden nyilazást félbe szakasztván ... jöjjön el [Mezőbodon MT; IB gr. Toldalagi László lev.]. 1808: Ezen osztály és Nyilazás alkalmatosságával a' Praetendensek magok költségeiket írásba tévén kévánták azokat legitimáltatni általunk praetendálván ezeket fel vétetni | Midőn pedig ezen Osztály és nyilazás dolga folyt, mi előttünk Székely Márton ő Kegyelme azt mondotta, hogy ha a fen Specificált fekvő Jokan kívül oszlorá való Jokat birna még, és azután ki tudodnek, tehát a' része veszzen el, és azonban a Deliberatumnak eleget tett [Asz; Borb. II].

2. (közföld) nyilakra osztása; parcelaarea păminturilor (aflate în folosință obștească); Teilung in Pfeilfeldstücke (der gemeinschaftlichen Felder). 1847: A Közönség Erdeje Nyilazásakor is a Biztosság köteles helyt állani, hogy tudgyan mind a rendről, mind a kiadott Nyilak számáról, vizgázván arra is, hogy sem a Nyilazásban, sem a ki adásban semmi hiba ne történjék [Torockó; TLev. 10/9]. 1878: Az erdő nyilazásért három nyilra fizetem 1 ft. 50 xr [Etéd U; NKf].

nyilazott a pata belső, eleven részében sérült; care a fost rănit în partea sensibilă a copitei; verletzt in dem inneren, lebendigen Teil des Hufes. 1684: köttettem be az lovamat, igen nyilazott volt [Torda; SzZs 266].

nyilaztat nyilakra felosztat; a dispune să fie parcelat; in Pfeilfeldstücke (auf)teilen lassen. 1776: kívánja Klárának minden Jussát két egyenlő Nyilakra nyilaztatni 's magát kezéhez adsignáltatni [M.köblös SZD; RLt O. 1. 6].

nyilaztatik nyilakra felosztatik; a fi parcelat; in Pfeilfeldstücke (auf)geteilt werden. 1770/1771: a' Somlyaiánusok része négy egyenlő részre oszollyék, és nyilaztassék [Fejér m.; DobLev. II/428. 2a]. 1802: azon Pojana tetein lévő kaszálo a' Falusiak által házalatok szerint nyilaztatott [Felső SZD; Torma].

nyilcédula föld sorshűzásos felosztásakor használt cédula; билет folosit la tragere la sorți la distribuirea parcelelor; Pfeilziehzettel (gebraucht bei der Feldteilung). 1721: jutatt kinek kinek az eo magok Szabad meg edgjezésekől let jo akarattyak szerént kivont nyil Czedulák szerint [Gergelyfája AF; JHb XXVII/1]. 1733: azt sem tudtam ... hogy mim van, s mim nincs, Nyil Czedulám sem lévén nallom [TKI Teleki Sámuel lev.]. 1747: A Czigányokrol cincust huzván nyil cedola szerint juta [Hatolyka Hsz; HSzjP]. 1758: Melly ekeppem magok által eloboralt Nyil Czedulakb(an) irt Bonumakat ad perpetuo possidendum mind ezen Rész Atyafiak kezekhez vévék [Szentlászló MT; DobLev. I/284. 6]. 1761: a meg osztozás után a Szebenben peragalt Divisiórol költ Nyil Czedolat mindenik Mlgs fél maga tisztinek ki adta és kiki maga ratájával akkor immediatē contentus vala | Láttuk az Urak meg nem edjhezhetnek talám jó lészen Nyilat vonni, melyre mind a két Vrak consentiálának s nyil Czedolákat iratának Bógózi Adam ő kglmével | jelen voltam az midőn már készek valának a' Nyil Czedolák

mind a két udvarra [Branyicska H; JHb XXXV/46. 9. 12. 15]. 1782: a' nyil Czedulákat nagyb pappirosra vasta-gabb betűkkel írván réz porral meg porozta [Buza SzD; LLt Csáky-per 168. L. 32]. 1814: bizonyoson el küldék a Nyil Czedoláknak meg olvasására [Septér K; KCsl 5]. 1843: Bartok Éva nyil tzedulája a felkelhetőkéről [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244].

nyílcédula-vonás nyílcédula kihúzás; tragere la sorti la distribuirea parcelor; Ziehung des Pfeilziehzettels. 1722/1814: Kezdetünk az külső pertinentiáknak osztásához Lábokra vagy Szakaszokra szaggatván, kinek kinek nyil czedula vonással e szerint osztottuk a' mint következik [Kisjenő SzD; BetLt 1].

nyil-elvévés nyílföldre jogosultság megvonása; retragerea dreptului de a primi parcele din terenul aflat in folosință obștească; Entziehung der Berechtigung zum Pfeilfeldstück. 1597: Azerth az teórüeni megh Itelj az Actornak az nyilat, Az eoche pedig ha ne(m) zoigal, Az falúnak modgia vagio(n) az teólle ualo nyl el veüesbe(n) [UszT 12/33].

nyílerdő (köztulajdonú erdőből) nyílhúzással felosztott erdőrés; parcellă de pădure (distribuită din pădurea aflată in folosință obștească); (aus dem Wald des Gemeinbesitzes) durch Pfeilziehung geteilter Waldteil. 1612/1687 k.: Vagyon nyil erdő kettő [Csávás MT; MMatr. 411]. 1681/1723: Én Bodoni Tövisi Mihaly adtam a betsületes Bodoni Ecclesia Számára a kis Párgyán nyil Erdőt, megye adosságába öt forintért és hat pénzért örökere, fiurol fiura [Hagy-másbodon MT; HbEk]. 1693 u.: Péres erdőben vagyon három nyil erdő [Mezőbodon MT; MMatr. 317]. 1742: Mlgs Matskási Kata Aszszony eo Ngá Kintsi Jobbágyi az oláhok Vizkereszt napja táján rá jöven ezen nyil erdőre néhány izben egy szálge le vágta ... Semmit nem hattak rajta [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. 1764: egy nyil erdőt vévén András Ur(am) maga számára asztat mi Falusiakul közönségesen Klákába vágta le András Ur(am) kérésére [Méra K; AggmLt C. 30]. 1776: Biro Susa posteritassi harmad resz nyil erdejek [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1808: meg vásárlották Miko Borozdajánál lévő Nyil Erdejét [Szava K; RLt O. 4]. 1814: Ezenn Nyil Erdő Nagyobb részint Bükkös, Tölgyes Cserés, és Gyertyános [Récekeresztúr SzD; BetLt 3].

Szk: *allodiális* ~. 1803: Vagyon egy ugyan Allodiális szépen fel nevelkedett tilalmas Nyil erdejek ... azon Nyil erdejek meg tévelyeztetett hatarat ki jártatni akarván ezen ki jártotást az Nsgod mostani Tiszttye fegyveres erővel valo ellent állásánál fogva meg akadályoztatta [Ádamos KK; JHb XIX/63] * *majorság* ~. 1835: Kedves Sogorunk a Dersei meg kezdett Majorság Nyil Erdőből épület fát vágathas-san [Doboka; BetLt 1].

nyílfa 1. malomkerék-alkatrész; ságeata șteampului; Bestandteil des Mühlrades. 1581: veottom ket fenyeo Rudat egyket Gerendely emelny Az masykat nyl fanak Tezen d. 8 [Kv; Szám. 3/III. 6 Chyanady Thamas mb kezével]. 1586: az mit az Malom hazra es az poorhosz valora keölteottom veottunk egy Teolgj fa deszkat, kiben az nilak altal iarnak ... Jte(m) hat nil faert kiben az Eonteöt reesz vagion attam ... —/6 [Kv; i.h. 3/XXIV. 23].

2. kb. támfá, támasztó gerenda; proptea de lemn, confort; Unterstand; Stützholz. 1662: (A) sebes lövések a várfokokon, kőfalak szélén némely helyeken való majd egy

arasnyi temérdekségű lövőlyukas gerendát, noha az semmi oly nyíl-fáktól belől nem szoríttatnék, hanem csak valami kevert messzel odaragasztatni láttatnék középen találván az álgügölyöbös nagysága szerint lyukat ejtven rajta, épen általmenne rajta [SKr 601]. 1664: azon nagy Akna torkába tsinaltatott egy nyl fát [Kolozs; BLt].

nyílfelváltás a közösségi földek felosztását végrehajtó személyek járandósága; retribuția persoanelor care participă la parcelarea terenurilor aflate in folosință obștească; Gehalt der die Teilung der Gemeinschaftsfelder durchführenden Personen. 1737: mint hogi úgy reméljük, hogi Nms Vá-rasunk nagy Réti fel-osztathatik, tettzett és Concludálta-tott azért hogi minden nyiltol Den 3 : 3 adattassanak, nyil felváltas(an) [Dés; Jk 480a].

nyílforma nyíl alakú; in formă de săgeată; pfeilförmig. 1849: Ezen szobának egy ablaka előtt egy fejer gyolts gombos Forhang — Nyil formát mutato, a ket végibe aranyozott gombos rudjával [Somkerék SzD; Ks 73/55].

nyílföld közföldből felosztott földterület; teren (mai intins) aflat in folosință obștească care este parcellat anual; Pfeilfeld. 1572: ahu! a nyil foldek elosztása felől emlékeztek arul ez a válasz [Barabás, SzO 299]. 1580: arra az helyre feol menuę(n) mertünk egy Darab Nyl auagy Lab feoldet mely Nyly feoldnqk ott az Zellossegi leon mind az patakig, hozzasaga, Zaz es harmincz ket Rwd [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. 1591: az melj hazat eoreokeget en atta(m) volt az eo kegme Attianak ahoz az hazhoz melj nil feold volt aztis el foglalta volt [UszT]. 1596: Thelekfalui Balinth Peter-ne Zabaditattia az Thelekfalui hatarba(n) ualo feoldet mjd eoreksegeket s mind pedig nyl feoldeket barazda-lasok elle(n), melly barazdalast ne(m) tudgia ki chelekette [i.h. 12/93]. 1598: Dalljai Zabo Mihaly hitta az Dalliai lofeyeket drabantokat vgyymnth igaz tetelre, nyl feold feleoll, holott ennek előtt ualo 1596 eztendeoben az teór-üeni megh Itelte volt hogi nyilat adgianak, ky ne(m) attak, noha az zek attakot rah vitte most az zek 24 ghira bir-sagh alatt hadgia hogi Illendeo nyilat adgianak neky [i.h. 12/131]. 1650: azokat az nilakat ahoz az Eöröksegihoz birni nem Engedgiwk hanem falu kezebe keuanniuk ad Judicaltatni Ratioja ez Egik hogi az nil foldekent senkinek el adni vagi penzen megí uenni nem Engedwnk mert falu futoso nilaj masik ratioja az hogi az az ben ualo Eöröksegi puztan uagion [i.h. 8/64. 72a]. 1663: Tudok az Sebesd ágánnis egy nyl földet egy déligh járásnál nem lehet több [Szováta MT; Berz. 11. 79/9]. 1687 k.: Valamennyi nyil föld jár itt Galambodon egy embernek szintén annyi jár a Praedikátornakis [MMatr. 419]. 1729: Signanter Valálb(an) egy Személly mit ad főre, mit ad nyílföldre, mit ad egy Marhára, Egy szoval micsoda húzás vonás vecturázás volt az fen említett Falukb(an) mit s hova kinek mit dolgoztak vagi dologert mit fizettek hány nap dolgoztak? [Hsz; ApLt 3 vk]. 1784: az Aranyi határban lévő ő Nsága ezen kaszalló-ja mellett Paraszt embereknek Nyil fölgyek a Bánpataki határban) ütődnek véggel [Arany H; JHb XXXI/51. 45].

Szk: *~ül ad*. 1591: Ezt ez feoldet mi ketten egygye birtwk Lukaczj Imrehwel feleségeonk wtan mint egy tizenhat eztendeigh mert mi nekeonk feleségeonk vta(n) atta vala az falw nyl feoldwl [UszT] * *antikva* ~. 1840: a' Kád búkkén a' hely lelkin lévő egész antiqua nyil földemet bíráim [Dés; DLt 1053] * *egész* ~. 1734: a Nemes Házak után jarando

Város foldej fel osztására denomináltattak Divisorok-(na)k^a kikis illy modott tarcsanak sellerek(ne)k az kik rajta laknak tizenegyedfel singes Varos rudjával mervén két rudnyi szelessegu egész nyíll földet^b [Dés; Jk 446b. — "Köv. a nevek fels. ^bAdjanak] * *falú* ~e. 1617: az Awas farkon valo falw Nyil feold [Kásonfoltiz Cs; EHA]. 1721: Az Falu es Város Nyil földéből Dezmál(na)k az Magyarok az Templom Számára, az oláhok az Beszerikához [M.gyermónostor K; KCsl 5] * *fele* ~. 1734: Az kik ... az elmúlt Revolutio fodtatol fogva ab A(nn)o 1711 telepedtek becsült földekre, azok között, Csak a bené merita Personak(na)k s Marhas Embereknek adattassek személyekre fel nyíll föld, mint hogy azok nem observáltatnak nyíllas Helyeken lakoknak amely antiqua session külön terhet hordozo személyek laknak külön nyíll föld adattassek mindenik(ne)k [Dés; Jk 446b] * *város* ~e → *falú* ~e.

nyílföldecske kisebb nyíllas föld; parcella mai micá; Pfeilfeldstückchen. 1651: egy kus darab nyl foldeczke [Vadad MT; Berz. 11. 84/4]. 1743: Az Mikosban két nyil földecske, edgy más mellett [Sajósztránd SzD; JHb XXIX/16]. 1752: a' Faluból rákos patakból a folyó patakban(an) rug véggel egy nyil földecske [Komjátszeg TA; EHA].

nyílföldfele nyíllas föld; parcella; Pfeilfeldstück. 1591: Tudom hogy ez peres szena fw kit Gergelj veolgiének hinak nem tulajdon sem kwleon valo Eoreoksegh hane(m) nyl feold fele [UszT].

nyílföld-igazgató nyílföld osztó; persoană care conduce parcelarea terenurilor aflate în folosință obștească; Pfeilfeldstückverteiler. 1607: Tudom hogy mikor az nyil föld igazgatók ott ualanak, negy nyilat adank szamba hogy birak az Lazar Janos gywkerere [UszT].

nyílföldnyi vhány nyílföld nagyságú; de mărimea unei parcele; in Größe von einem Pfeilfeldstück. 1731: Az Somkut fele forduló határunk(b) vetett köles, Töröbuzsa s akar-mi késői vetésnek meg őrizésére, Pasztorok(na)k fogadtuk meg Varadj Borbely Istvánt és Kerekes al(ia)s Timár János, kiknek fizetéseks lészen egy, egy nyíll földnyi Török buzától két két véka Csós Törökbuza [Dés; Jk 420a].

nyílfű nyíllas kaszáló; parcella de fâneață; Heuwiese zugeteilt durch Pfeilziehung. 1602: Almasy Kowachy Andras ellen az menemy tilalmat teot marton Andr(as) némy nyílfű feleol, zabadittiak teorwenjre [UszT 16/37]. 1630: az patakigh oztottak az Vizoliaiak Nagi Eszakot az Vramnakis Eg Nyil fvue Jutot bene [Nagyecg K; Vlt 16/1527]. 1635: Az Erdő allapotia felőlis azt tudom mondani, hogy Kiraly Janosnak nem tudom semmi vérséget igazsagat hozza, Diosi hataron se szanto földheöz, se Erdeőheöz keuanta az falu hogy abban valo igazsagat mutassa, de nem lattam hoga mutathatta volna; hazheliitis Dioson nem tudom a ki vitan Nyl fvve járhatna [Diós K; JHbK XXIII/1]. 1643/1687 k.: Bab helyb(en) vagyon egy nyil fű Sz. egyház számára [Bó MT; MMatr. 264]. 1772: tíz magyar forintakat le téven ... ó kegyelmének az zalag nyil fűvet által bocsátom [Maroskoppánd AF; DobLev. I/200].

nyílfűvecske nyíllas kaszálócska; parcella de fâneață; Heuwieschen zugeteilt durch Pfeilziehung. 1778: ada eő Kegyelme Zalogba ... Szántó Sándor Ur(amna)k ... három

kis darabotska nyil fűvetsekét [O.déllő TA; DobLev. III/522].

nyílgyártó nyílkészítő mester; meșter care face săgeți; Pfeilmacher(meister). 1633 u.: közönséges megegyezett akaratból ... kezdők építeni a templom körül való törpe kerítést és kőfalat 1602. és a hazatelepedett népet, czehokat bástyákra várdákra cirzkálásnak avagy strázsálásnak okáért elosztván parancsolták, hogy a lakatgyártók, csizsárok, szígyártók, paizsgyártók, nyereggyártók és nyílgyártók egy bizonyos czehba álljanak és a hol illik s kívántatik cirzkáljanak és a város közönséges terhéért viseljék [Mv; EM XVIII, 449–50].

nyílhúzás 1. vagyoneosztó nyilvonás; tragere la sorți la distribuirea bunurilor; Zuteilung des Vermögens durch Pfeilziehung. 1754: Nyil húzás által esett portekátskái [Nsz; Told. 19]. 1761: azt mondotta ő Nga hogy nagyon megcsalott volna, mind azáltal ez a nyil húzás sem(mi) ér, csak bakatella [Branyicska H; JHb XXXV/46. 17]. 1773: Groff Zabolai Mikes Istvan Vr és Groff Mikés Sára kis Asszony eő Ngok(na)k Nyil húzasok szerent jutott ezen Nemes Al Csik szekben Kozmason egy Udvar hazok [Kozmás Cs; Ks]. 1789: Imreh Sára Asszonynak amely szállóji Nyil húzás által keze alá mentenek azon részeket homlítottá é, Süjesztette é, szaporította é, ganésztáé Karoval bé alította é? [Karácsonfva MT; Told. 76].

2. közföld nyílhúzásos felosztása; tragere la sorți la distribuirea parcelelor; Aufteilung des gemeinschaftlichen Ackerfeldes durch Pfeilziehung. 1784: a patak marton az ott lévő Falu Földit egyenlő képpen fel osztván minden Emberre személy szerint nyil húzas után [Szentimre MT; BalLev.].

nyílik 1. kinyílik; a se deschide; sich öffnen. 1586: Apalin filep Menyhartne vallia Akor el Mene, de egy kewes vartatva esmegh el leowe es ky hia vala Janost, Azonkeozbe az Ayto Nylek es otta(n) ighen Nagiot chattana [Kv; Tjk IV/1. 540].

2. (kulccsal) nyithatóvá válik; a se deschide (cu cheia); (mit Schlüssel) sich öffnen. 1589: Az Monostor kapuba az meli lakat ket kulczal nyilik, hogy megh bomlot volt, czinalta megh Lakatos Janos, attam teolle d. 8 [Kv; Szám. 4/X. 38]. 1655/1754 k.: Ha mi rejtéket tsinális, szükség hogy ugy tsinálta legyen a Remekes, hogy az nem valami was szeggel, vagy egyéb akarminémű asztalos Mesterséghez nem illendő eszközzel nyílyék [Kv; ACJk]. 1736: Az Ur Házab(an) találtattak ezek. Fal mellett álló tarkáson feketével festett sok rekeszű pohár szék nro 1. mellynek ajtaja vas Sorkotskákön forog záródik ütköző ven(!) Zárral, nyílik koltsal [Várhegy MT; CU XIII/1. 100].

3. (ajtó/kapu) vhová/vmilyen irányba nyitódik; (despre uși/porti) a se deschide/a da spre ...; (Tür/Tor) sich irgendwohin öffnen. 1632: Koczolatái" Uduarhaz Az Eőregbik Uduarlo Palotara nilik egy fejer bellett vas pantos sarkas parazt Zaros aito kilinczeuel be uonoiaual edgiwth [UC 14/38. 135. — "F]. 1636: Azon hazból nilik egy kamoraczkara egy hasonló festet bellett vas sarkos, pantos, forditos, kilinczies ayto, vas be vonoiaual együt [Siménfva U; JHb Inv.]. 1647: vagion ket reszben allo Istallo Egykre Nyilik egy rosz fel szer Ayto [Meykerék AF; BK]. Az elseo hazra nyilik egy vas sarkú, pantú, tolio zárú kolczú aito [Nagyteremi KK; BK]. 1680: nyilik ez eléb meg irt Sütő ház

puszta pitvarabol fa sarkon az Sütő házra egy paraszt bik fa ajtó [A.porumbák F; ÁLt Inv. 7]. 1694: Ugyan ezen Pitvarbol nyílik mas Hazacsckara egy felszer Ajtó [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1715: az nagy Tanorokra nyílik egy sendelyezés alatt való Kapu [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1732: nyílik az Szamosra ezen gyümölcses kertből két fenő deszkából csinált gyalog kapu [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc]. 1819: Azon szobának két ajtaja lévén az edgyik nyílat a kapu közé a' hátulso ház felől [Kv; Pk 2]. 1849: Az oltártól nyílik egy dufla tarkáson festett fenyő détzka ajtó mellyen be lehet menni a' Conservatoriumba [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1858: ezen szobából nyílik egy más ajtó a' setét gangra [Mv; TSb 39].

Szk: *kifelé* ~. 1823–1830: áruloházak vagy boltok" Az ajtók mind kifelé nyílnak [FogE 193. — "Lipcsében].

4. *kétfelé* ~ kétszárnyúan nyitódik; a se deschide in două direcții/din ambele părți; sich doppelflügelig öffnen. 1736: Azon fedél alatt van a' Hintó Szín fa szegekkel Csekély Hevederre szegezett kaputskája két felé nyílik [Várhegy MT; CU XIII/1. 111–2]. 1830: Nyílik két felé vas Sarkokon ... jó zárokkal fel készített kettős fenyőfa ajtó az felső emeletbe fel járó gráditsokra [Kv; Somb. II].

5. (egyik helyiség a másikba) vezet; (despre încăperi) a comunica cu ..., a duce la ...; (der eine Raum) führt (in den anderen). 1652: Ezen házba nyílik egy kis sötét kamara [Görgény MT; Törzs]. 1673: Az három ház Ez ház mellett két kő kamara ... Ezekből nyílik egy nagy fenyő boronából rótt ház [CsVh 42]. 1849: Ezen szabából szílik egy más kis oldalszába [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

6. vhová kiszolgál; a se deschide spre ...; geht auf. 1636: Ez(en) Tornaczra nyílnak három kiul fűtő kemence szajak [Siménfa U; JHb Inv.].

7. *szája* ~ kb. rászól vkire; a se răsti la cineva; anfahren. 1678–1683: mint az ut melle vetet borso mindentül sagtatatik, igit az boldoghtalansagra iutat ember maganal alabvaloktolis megh vetetik, s, ellenő (!) töröknek, s, hakiknek az előt vetet, saikok nilik Valakiknek [Ks Kornis Gáspár kezével].

8. (virág) kinyílik; a înflori; blühen. 1661: az udvarbíró postája jó reggel érkezett ide s az violát el is vitte egy kosár teli volt az mi ezután nyílik is, leszedetem s Kegyelmed tudósítson, mikor küldjük ... talám szombatra is nyílik annyi [TML II, 64 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1724: az kertek tiszták, az Caulifoliok erősen nilnak [ApL2 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)].

9. az idő ~ (ki) tavaszodik; a se desprimăvara, a se face primăvară; frühlingen. 1623: az Istallok fáyt mind Ez Telen faragassa megh, keőteőztesse igen zepen Egyb(e) es vgy rakassa zepen elő hogy mielt az Ideő Nyílyk azontoll Cziak allathassak Rakhassak fel eőkeő akor Arra gongia nem lezen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1842: a' melyembe viz van vagy a' tudóm szárad 's azért fulladak eleget biztatnak hogy ha az idő nyílik múlni fog [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. 1847: midőn már az Idő annyira nyílt, munkálathoz" nem foghatok [Dés; DLt 617. — "Téglavetéshez].

10. *átv* vki elé tárul vmi; a se deschide în fața cuiva; sich vor jm öffnen. 1636: Kinek ajánlyam tehát ez földi emberek között, ezt az szép vj Graduált, kegyelmes Vram, hanem az Nagyságod méltóságos személyének? Annak kelletik nyilván egyedül az Nagyságod sok fele érdemeire nézve, az mellyeknek elől számláltatásokra tágas mező nyílnak előmben [ÖGr Aj.]. 1699: Ngdhoz való alázasot kötelességem szerént nagj nyereségem köze számlálám ez alkalma-

tosságot nyilni Nagdhoz való köteles tisztémnek követésere, azért udvarlo levelemnek adgion I(ste)n találnia Nagdat boldog oráb(an) [TL. Fogarasi Sámuel gr. Teleki Sándorhoz Franekérából]. 1855: Látva a sükert, mely első léptein nyíllott, békén haladott a fölébredt óriás, s rémületesnek látszott kezében a fegyver az önmegtartás fegyvere [Újfé 336].

nyíljóság nyílföld; parcella (primita din pământurile obștești); Pfeilfeldstück. 1828 u.: az Sükesd Gáborné Jozsának az 15 Esztendejig való hasznát meg kívánom mivel én hordoztam azon Nyil Jozsának terhétt és perit 13 Esztendőől fogva [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

nyílkaszálo (közföldből osztott) nyilas kaszálo; parcella de fineață (primita din pământurile obștești); (vom gemeinschaftlichen Feldstück zugeteilt) Pfeilheuwiese. 1715: a Gjogjak azon nyil kaszálojak(na)k fűvet esztendőnként eladták [Lupsa TA; WH]. 1833: vagyan egy nyil kaszáloja [Borzás KK; Kp 139].

nyílkihúzás osztóztató nyílcédula kihúzása; tragere la sorți (la distribuirea bunurilor); Pfeilziehen (des Teilungszettels). 1812: Amint a' Tkes Ifjú Aszszony Panaszolja nem contentalódott a' reménytelenül és minden előre való megvizsgálása és vizsgáltatása nélkül esett, s ratajaba vetődött Sz Mihálytelki nyil kihúzáson [Dés; BetLt Bajó László Osdolai Vass Antalhoz].

nyíl-lábföld (közföldből osztott) nyilas földtábla; parcella (primita din pământurile obștești); (vom gemeinschaftlichen Feldstück zugeteilt) Pfeilfeld. 1580: az hozzasagat peny ez lab feöldnek azért hattuk Illyen hozzan hogy az Egy wege ez Lab feöldnek kescomb es alab való az Thobe nyl Lab feöldnek [Pókafva AF; JHb XXVI/8].

nyíllel (hagyatéki) osztálylevél; scrisoare/act de împărțeață; Teilungsbrief. 1805: Hitelesen költ Osztályos Nyíl Levél a' B. Bálintit Susánnát illető Részre [Mv; LLt Reg.].

nyíllövésnyi nyíllövés távolságra; la o bătaie de săgeată; einen Bogenschuß weit. 1662: (A bőforrasú melegviz) egy lóval való rugaszkodásnyi földön mindjárt Hájó nevű faluban is három kőmalmot azon alól ismét egy nyíllövésnyire Rontaj határban is még három kerékre való fő malmokat mint téiben, nyárban, hidegben, szárazban, aszályban minden fogyatkozás, megszűnés nélkül felőlcspólag hajít [SKr 417].

A nyíllövésre mint távolságmérő módra I. Bogdán, MMért. 129.

nyíl-máléföld nyilas kukoricaföld; parcella semănată cu porumb; Pfeil-Maisfeld. 1740: a Nagi Réten a' mely nyíl Máléfölde van ő klgnek aztis szántassa meg Hadnagy atyánkfia ő klgme [Dés; Jk 536b].

nyílnyi vhány nyíl nagyságú; de mărima unei parcele; von einigen Pfeilfeldstücken groß. 1781: A Rákosi Lyuk tetején lévő egy nyílnyi erdő [Asz; Borb. I].

nyíló 1. (vhogyan) nyitódó; care se deschide (intr-un anumit fel); (irgendwie) sich öffnend. 1676: Jnnen az kerengogradicz pitvarára vagyon nyílo tablaja nélkül egy puszta faragot keő ajtó mellyek [Fog.; UF II, 724]. 1732: Mellj

Nemes Curiában mennek bé a' Falu felől, föld(en) fel-
 állott más fél kapu Zábán, fa sarkon és horgon nyíló szélyes
 sővény kapun [Erdőszengyel MT; Told. 11/67]. 1756: va-
 gion avatag fenyő Deszkából álló három fele rekesztett, vas
 sarkokon nyíló, retez főben utköző Almarium [Nagyrapolt
 H; JHb XXXV/35. 22]. 1790: Zöld kő Sarkon nyíló Pixis I
 [Sv; Ks]. 1816: (Az) udvarházba ad bé menetelt vad galamb
 szín festékű gyalult fenyő deszkából készült kemény vas
 sarkakon nyíló Frantzia Zaru jo ajtó [Jobbágyfa MT; BáilL
 67].

Szk: *bal kézre* ~. 1656: vagion az kamara szekre egy
 bellett ... ajtó bal kézre nilo [UF II, 125] * *egyfelé* ~. 1656:
 Nilik be az udvarbirak haza udvarara bal kézre egi fele nilo
 partazatos kapu [i.h. 160]. 1679: Pohár szék Ajtaja, cif-
 ras, egi fele nyíló vas Sarkas hevederes [Uzdiszpéter K; TL.
 Bajomi János inv. 16]. 1750: vak Ablak gyalult fenyő
 deszkából, Sárga, veress és zöld festékkel, vas zárral, vas
 Sarkakra, egy felé nyíló Ajtócskával Almáriumnak készítet-
 tett [Papolt Hsz; Hr]. 1761: egi felé nyíló fenyő fűrés
 deszkából tsinált Kapun járnak a Curialisnak végiben
 lévő Csitkok számára készített legeltető alkalmas tágasságu
 kerben [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 501] * *egy részre* ~.
 1798: Az Utzára kijáró Kapuja ezen Fundusnak tsak most
 ujjontában erigált három sas fákból és egy fejlű egyben
 kaptolt tölgy fa gerendából vagyon fell tsinálva, arra ujj
 lész egy részre nyíló Levél kapu lévő aplicálva [Válye-
 brád H; Ks 76. IX. 27] * *félfelé* ~. 1648: Az felseő házakra
 22 gradiczon felmenő, az felseő fa gradiciz végén, egy fél
 felé nyíló kapu, vas retézzel [Komána F; UF I, 932]. 1656:
 nilik be bal kézre, az korczoma hazra, felül vas pantra alol
 fa sarkon forgo fa hevederes fel fele nilo kapu [UF II, 158].
 1738: a' Gabonos ház hijujában, vas retezes retez fős, fel
 felé nyíló gyalultatlan fenyő Deszka Ajtó [Szászvevcsöd NK;
 Born. XX. 12] * *háromfelé* ~. 1621: Teolczeres Peter Az
 Plebanos Tanulo hazabanis Harom fele Nylo ablakokat
 Czinalt Eppen(n) el bontuan Melj ablakokba(n) o Talner
 uolt 200 Azokatis meg mosuan es be Czinalua(n) tt fi. 3
 [Kv; Szám. 15b/IV. 26–7]. 1692: Leany Aszszonyok Haza

Ennek ablaka három felé nyíló hat Tablaja [Mezőbodon
 TA; BK Inv. 11] * *jobb kézre* ~. 1677: (A) kerítésre nyílik
 fenyő oszlopok között job kézre nyíló fa sarkos egy
 kapu [Madaras Cs; CsVh 48] * *jobbra* ~. 1652: Az Ebédő
 Palotából más mellette való Palotában menő vagyon egy
 jobbra nyíló iratos vas sarkos pántos, buritot csapo Záros,
 útközös, vas fordító parkányos ajtó [Görgény MT; Törzs]
 * *kétfelé* ~. 1621: varsoczi Lector pinczeyere fellwl Egi kett
 fele nyíló ajtó fedelet io Eóreget d. 35 [Kv; Szám. 15b/IV.
 25]. 1632: egi hozzu eóregh Sindelies Cziwr Az két vege
 vagio(n) két fele nilo eóregh dezkas kapu [A.porumbák F;
 UC 14/38. 190]. 1732: Az Ebédő palotába ablakok, és
 két ajtok előtt, vas rudakon, és karikákon két felé nyíló zöld
 perpéta Superlatok vannak [Köröd KK; Ks 12. I]. 1736:
 Egy két felé nyíló Vasas Leveles Láda [Kv; RLt Somai
 Sándor és Sára oszt. lev.]. 1788: Hat pléh mécselő Két felé
 nyíló üveges bádog Lámpás [Mv; Tsb 47]. 1845: azon ab-
 lakra külvülrül két felé nyíló tábla [Dés; DLt 111] * *két
 felől* ~. 1623: Czzenaltasso(n) Egy Jo zekar zenth ... Ka-
 puyatt kett feleől nyoltot keozepin hagianak raytta [Törzs.
 Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1735: Az Ajtó megett egy pohár
 szék fejr festetlen a Felső része hat szakaszban, rostelyos
 két felől nyíló Zár nélkül [Királyhalm NK; Ks 23. XXIIb].

2. (vmilyen zárral/kulccsal) nyitható; care se deschide/
 poate fi deschis (cu un anumit fel de cheie); (mit irgend-

welchem Schloß/Schlüssel) aufschließbar. 1688: Az malom
 ajtaja deszka, semmi vass rajta nincse(n), egy tőke zár rajta,
 azon molnár házacsánakis horgas kolcsal nyíló deszka
 ajtaja [Csicsógyörgyfa SzD; BK]. 1744: Ezen Udvarban
 vagion köből álló pincze kettős A belsőnek Zárja két vas
 szkábával van oda szegezve fa kolcsal nyíló [Csicsó Cs; Ks
 65. 44. 12]. 1761: lehet ki menni jo izmas vas sarkakon
 forgo fenyő deszka tablájú vas szkábakkal fel szegeztetett
 fa zárjával zárodó, és nyíló ajton [Mezőcsán TA; Ks 15.
 LXXIX. 3].

3. vhonnan/vhová vivő/vezető (ajtó); (uşă) care duce la
 .../se deschide spre ...; (Tür) von irgendwoher/irgendwohin
 führend. 1632: Ezen haznak pituarra nilo aitaia kiwl beleől
 festett bellett, eóreogh holiogos szekkel wert [UF I, 164].
 1636: uagyon egy Teytarto Ablakatlan keő Kamoraczkara
 nylo ayto [Siménfva U; JHb Inv.]. 1669: Az pitvarbol
 léanjok hazaban nyílo bellet ajtó [Királyhalm NK; Ks 67.
 46. 24]. 1679: Porkoláb Háza. Ajtaja az Udvarrol nyílo
 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 77]. 1681: Sütő Ház
 Pitvara Konyharol nyílo Ajtaja duplós [Vh; VhU 519].
 1696: Az Konyha Felet valo hazban nyílo Ajtó jo Uj Festet
 [Bethlen SzD; BK]. 1714: Az Ereszből Fenyő fábol valo
 kwzöb Lábon fa sarkokon forgo belletlen fenyő deszkából
 valo szín házba nyíló ajtó [Kászonsfelsőfal Cs; BáilL 85].
 1817: a Tormácson jobb kézt vagyon a Konyhára nyílo ajtó
 [Ördögösfűzes SzD; ÖrmMűz. 2]. 1849: Csupán a' kertbe
 nyílo kül ajton van szimpla Zár [Szentbenedek SzD; Ks
 73/55].

4. vhová néző (ablak); (fereastră) care dă spre ...;
 (Fenster) nach irgendeiner Richtung liegend. 1710 k.: Már
 azok a pogonok fogtak megpattanni vagy süllyedni, csak
 azok alá kell jó erős lábakat lopni egymásután, de nemcsak
 afféle külső támasztó-forma kölabát, mert az haszontalan
 dolog, olyant csináltattam én az ebédő háznak a folyosóra
 nyíló ablakánál, de látom, kevés haszna [BÖn. 503]. 1821:
 az utzára nyílo ablakból a' Jég esső ki rontott hat karikát
 és hetet el hasított [Koronka MT; Told.]. 1858: Az ezen
 emeleten lévő utzára nyílo ablakok salukatterekkel ellát-
 va [Mv; Tsb 39].

5. (vmely helyiségből) vhová (ki)vezető; care comunică
 cu ..., care duce la ...; (aus einem Raum) irgendwohin
 führend. 1640: Bornemisza Katha Aszony(na)k egy Schola
 neuoé boltos szoba hazat, azo(n) szobabol nillo hazat bol-
 tot konyhaiaual edgyüt bocsiatotta s my eleóttünk intro-
 ducalta dominiumaba(n) [Kv; Ks 19. XLVI. 9]. 1679: az
 házból nyílo oldal kamora Ezen kamorából nyílo Arnyek
 Szék Kamorája sővenyes oldala kívül belől tapasztos, geren-
 das, deszka padlásos [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János
 inv. 10]. 1681: Úr háza ... Ezen házból nyílo arnyek kamora-
 ja, köből eppetett [Hátszeg H; VhU 596]. Ezen Udvarbi-
 rak házból nyílo belső Kő Ház Karotlan fogas az falon
 [Vh; VhU 597]. 1731: A Virágos Palotára nyílo Bothba min-
 den nemű Szőnyegeket kilimeket, drága Bokállyokat, Kris-
 tály Üvegeket és egyéb Portékákat megh hagyván intacté
 bezárván Ajtaját három tulajdon pecsetinkell bé peccé-
 tettök [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII].

Szk: *utczára* ~. 1823–1830: A földön levő, utcára nyíló házak
 mind árulóházak vagy boltok? [FogE 193. — "Lipcsében].

6. kifeshő (virág); care se infloreşte; sich öffnend (Blu-
 me). 1814: Száz esztendőben nyílo virág 2 [Mv; Told. 18].

nyíló ajtó ajtószárny; canat/aripă de uşă; Türflügel. 1676:
 Ugyon ezen hazból az folyosóra nyílik más egy pusztá ajtó

mellyék nyílo ajtó nélkül [Sárkány F; UF II, 755]. 1677: Vagyon ennek* felső végében az tornácson egy ajtó mellyék nyílo ajtaja nélkül [Madaras Cs; CsVh 51. — "Ti. a nyári háznak"] Vagyon eő nagyságoknak jó sindelyes héjazat alatt Rákoson egy kő udvar házok, melynek sem ablaki, sem nyíló ajtai, sem penig kemenczék benne nincsenek, csak pusztán ál [Rákos Cs; i.h. 54]. 1694: a' belső Pinczére is nyílik egy pusztá Ajtó nyíló Ajtaja nélkül való | az Majorház Ennek bé jaro Kis-Ajtaja is pusztá levén tsak melljéki, nyílo ajtajok nélkül [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.].

nyíló kapu kapuszárny; canat de poartă; Torflügel. 1694: Vagyon itt egy Notabilitar(ia) Curia nyílik az Udvarház-(na)k Udvarára, egy pusztá nagy kapu, nyílo kapuja nélkül: mellj(ne)k tsak köteses kapu bálványi vannak, es sorvadoz(na)k, semmire való p(rae)stila sindelj fedele alatt [Kisened AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.].

nyílólag 1. nyílva; avind/cu deschidere spre sich öffnend/aufschließend. 1858: ezen szobából a' gangra nyílólag van borított ujj záru ajtó [Mv; TSb 39].

Szk: négy felé ~. 1837: Vagynak ezen Szobának négy ablakai, minden ablakon hat nagy üveg táblák négy felé nyílólag fényő fa gyöngy színre festett rámkba foglalva [A.szócs SzD; BetL 5].

2. vhová nézően/nézve; avind/cu orientare spre ..., nach irgendeiner Richtung liegend. 1823–1830: (A ház) hátulso részére épített volt az Apám a' Rósa Uttzára nyílólag mind együtt négy nagyobb és arobb Szobákat 'sendely fedél alá [FogEK 143].

nyílrész nyílföld; parcelă; Pfeilfeldstück. 1796: a rétbén Nád nevezetű helyen nyíl rész [Verebes Cs; EHA].

nyílrét nyílas rét; parcelă de fineață; Pfeilwiese. 1691: Az reten egy nyíl rét [Kakás MT; DLev. 1. II. 35]. 1731: Vagyon egy nyíl rét cir. egy jo szekér széna termő Aláb mingiárt a Dombon aloll esmét akkora darab nyíl rét [Is-pánlaka AF; JHb XXVIII. 32]. 1773: az Nyíllakban egy nyíl rét [Csegez TA; EHA].

nyíl-szenafű nyílas kaszáló; parcelă de fineață; Pfeilheu-wiese. 1681/1741: Az hoszszu nyíllakb(an) egy nyíl szenafű ... az tetejiben egy Borza Bokor vagyon [Nagyak AF; DobLev. I/27a]. 1736: (Az) excindált Nyíl szenafűven alol a kőz barázdaig 11 Nyíl szenafű [Mezőcsán TA; i.h. I/160. 17].

nyílszőlő nyílas szőlő; parcelă de vie; Pfeilweingarten. 1790: a Szőlős Gazdák minden Nyíl Szőlőre esendő Vég és oldal Gyepüket meg mérdekelvén s, igazságasan listába vévén minden Ember a maga vég és oldal Gyepűit akár melly időben meg tsinálva tartsa Sem az Ember, de ki-váltképpen a Marha által ne mehessen a Szőlőben [Karán-csonfva MT; Told. 76]. 1796: egy nyíl Szőlő azon helyen az hol magának fog tettezni ott adattassék ki belőlle [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4].

nyílt 1. nyitott; deschis; offen. 1838–1845: Beálló, beállódí, laptajáték ilyenformán: a' társaság kört mér ki nyílt téren, ebbe egy vagy többen beállanak, a többi künn

maradva, rendre laptával a bennlevőkre ütnek [MNYTK 107].

2. nyilvános; public, deschis; öffentlich. 1849 u.: Nyílt ülésben nem szolhatott senki, mivel nagy ellenkezésünk daczára az ülést rendes helyéről át tették a templomba" [EM XLIX, 549 Zeyk Károly kezével. — "Debrecenben, a függetlenségi nyilatkozat kimondásakor].

3. őszinte; sincer, deschis; aufrichtig. 1862: Én Tamás Anna — férjem Boér Károlynak, velem szembe tett gondoskodását lel kemre véve, látván ezen rendelkezésében azt a nyílt bésületes lelkűségét a melyet eddigi házasság életemben velem szembe tanusított, én is éppen azon szerű végrendelet teszek vele szembe, mint a minőt ő velem szembe tett [Kv; Végr.].

4. világos, nyilvánvaló; clar, evident; klar, offensichtlich. 1854: A tények nyílt mozgalmi erősebb tollak által följe-gyezték: de sehol sem látom a családi élet izgalma 's metamorphosait [ÚjFE 4].

nyíltábla nyílas földdarab; parcelă; Pfeilfeldstück. 1830: A Verő fényen a hegy aljától le fele kezdve mely nyíl Tábla-nak a szélessége 165 ölnyi lévén egy(ikne)k egy(ikne)k a Nyílla szélességére 10. hoszszaságára 165. ölnyi lészen [Galponya Sz; Somb. II].

nyíltanorok nyílas kaszáló; parcelă de fineață; Pfeilheu-wiese. Hn. 1861: az ugy nevezett nyíl tanorokban (sz) [M.zsákod U; EHA].

nyílu 1. (vhány/vmekkora) nyílföldre jogosult; care este indreptătit să primească parcele (din pământurile obștești); pfeilfeldberechtigt. 1742: a mi kevés kaszáló vagyon az Falusiak egy más között rudakkal e' szerint szoktak fel osztani: a kik egész nyílu gazdák, azok(na)k egész nyíl adattatik, akik pedig fel nyílasok vagy Lipitorok azok(na)k fél nyíl szokott adatattni [Cente SzD; Ks 4. VII. 1].

2. vhány zűzőszerkezettel működő; cu un anumit număr de săgeți; mit einigen Stampfanlagen gehend/funktionierend. Szk: egy ~. 1680: A megh irt foljo vizen" vagion ő Ngoknak egy egy nyílo kása törő malmok [A.porumbák F; Ált Urb. 985. — "Az Olton] * tizenkét ~. 1632: Vagion ez hataron egy nem regen eppitetett Por teőreő malom haz ... két kerekre es tizenkét nilu mosarra czinalt [Betlen F; UC 14/38. 98]. 1750: Veres-patak torokban az Abrud vizin egy tizenkét nyílu kerék stomp [Abrudbánya; EHA].

Vö. a hat-, két- és négynyílu címszókak.

nyílva 1. nyilván, bizonyára; desigur, fără îndoială; offenbar, gewiß. 1581: Keonjergek fel(segednek) mind Kegiel-mes fedyedelmeknek talallion oli modot raitam esset gyalazatombol, hogy ne maragion ennek gonoz hire newe raitam, mert nilwa Egyebet nem mondhatok hanem fel(seged) Jambor hyw zolgaia volta(m) es vagiok [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1644: ha az teoruin mit hoz Phileop Palne feleol nilua el Jár benne [Mv; MvLt 291. 425a]. 1662: Nyílva Acháb királynak gyalazatja áll fenn, mint valami oszlop [SKr 704]. 1710 k.: Nyílva megköszö-rülte volt a sátán a fegyvert az én életemre és az én házam-nak ... megszomorittatására [Blm. 1001].

2. ~t mond nyilvánvaló/bizonyos dolgot állít; a afirma un lucru sigur; eine offenbare/bestimmte Sache behaupten. 1650: oda ment vtvs Jakabne tvzert, s az tvzel egvtt el hozta

az vnónk(ne)k az teiet, akor nem gianoual szola hanem niluat monda [UszT 8/64. 37a].

nyilvánbá nyilvánvalóbbá; mai evident/clar; offenbar. 1605: Megh értettek eo kgmek biro Vramtol Coloswary Janos Deaknak Directornak, Giulaffy Vram eo Nagatol keowetsegbe valo ide leowetelit lewellel es zowal valo keowetsegel Az lewelet el veottek melyet Credentionalisnak esmernek lenny, az mellet megh értettek az zowal valo keowetsegelis, de hogy eo kgmek eleot nyilvánba lehessenek megh kewantak eo kgmeteol hogy irasban adgya melyre meghis igerte magat [Kv; TanJk I/1. 510].

nyilvánban 1. világosabban; mai clar; klarer | alaposabban; mai temeinic/precis; gründlicher. 1555 k.: the felseged lewelebewl Nyilvánban Megh Erteitewk az my dolgwnk Myben alyon [LLt]. 1574: Hagya annak okaerth neky Egy Puzta hazath Es keote Sommába tudny Jlyk hetwen forintba az minth az testamentom lewelle nyilvánban meg vagyona, minden hozza tartozoywal [M.gáld AF; KCs 41. — "Priny Bernardne Zabo Palnak]. 1578: migh az Eo Nagysaga lewelet es paranchyolattyatt kegyelmetek megh nem mutatitia, addigh az vrunk Jozagat bymnya kegyelmeteknek nem engedem, nem azert penigh hogy kegyelmetek feleol valamit ketekednem, de Tyztzem vgyanazt mutatitia, hogy Nyilvánban es valoba megh Erchyem [SzO IV, 61 Michael Racz Capitaneus Arcis Uarhegy Petrus Hersely brassói főbíróhoz. — "Hsz]. 1590: Az dologth penig ex reportatione testimonium Nyilvánban megh ertwen lsmegh kezekben akaryak Venny [Kv; TanJk I/1. 130–1]. 1598: Az dologh mjuel hogy niluabban lúcealtassek az zek eleot qualificalno(m) kell [UszT 13/102]. 1653: Báthori Gábor a Fejér Mihály elveszése után magát adá csak a nagy dobzódásnak, táncznak és tétojárásnak. Melyről nyilvánban is szollhatnék valamit, de sapienti satis [ETA I, 111 Nsz]. 1736: Micsoda Informatio, es Relatio jött a Guberniumhoz Bellicus Fő Commissarius Kitzing Vramtol eo Kglmétöl ex acclusa Copia bővebb(en) és nyilvánban tudására leszen kglmédn(e)k [ApLt I a gub. Apor Péterhez]. 1762: eo Felsőgének az Erdélyi Fő és Nemes Rendből álló Híveihez hajló Anjai Bizodalma, hogj annál nyilvánban ki tessék az ő Felge ezen dologban hozzánk ... bortsátott kegielmes Rescriptumát ... közölni illendőnek, és szükségésnek itiltük [Ks 18. XCIII. 7 gub.].

2. ~ való nyilvánvalóbb, világosabb; mai clar/evident; offenbar, klarer. 1571: az Bezterczey wrak p(ro)curator ... appellala felseged Zekyre, azert my ezeket hywen Meg Jrathwan felseged eleybe Bochathhwk, nyilvánban walo meg lataasnak Jteletnek okaerth [Dés; BesztLt 349]. Gabriel Kabos belső-szolnok megyei „comes” jel.]. 1574: az dolognak Nyilvánban valo ky teccesere Mynt leot volna az hallomas, Byzonichon es az vtan meg latya az Teorweny ha illike orbannak az vicy Janos feleletyt ely venny Az wagy Orban Rayta Maradot az vicy Ianos tereh keowetessen [Kv; Tjk III/3. 413]. XVI. sz. v.: az eo Naga Zekj mj teolwnk beowebben világosban es nyilvánban valo documentumot kewan [Nyén Hsz; BLt]. 1606: Ezert euocaltam az J. kgedm Zekire hogj en teölle egy Louat veottem volt, kit mikoron el attam, annal az Embernel megy talaltak atto(l e)l veottek teóruenj zerent, melj dolognak nyilvánban valo el hitelere neke(m) az teóruentis Segesuarzekbol irua hoztak [UszT 20/271]. 1619: Kegyelmed egy levelében írta volt nekem az lengyel hadnak nagy voltát Annál nagyobb, nyilvánban való dolgokat hallottam itt én [BTN² 222].

3. ~ való kurva nyilvánvaló/közismert kurva; tífá cunoscută de toată lumea; allgemein bekannte Hure. 1633: Halottam azt Falabu Janosnetol magatol hogj nincze(n) niluabba(n) ualo kurua az eo leanianal Katanal [Mv; MvLt 290. 137a].

nyilvántság nyíl szerinti felosztásért járó díj; sumá plătita (ca un fel de răscumpărare) pentru o parcelă primită în urma împărțirii unui teren prin tragere la sorți; Lohn bezahlt für die Teilung durch Losziehung. 1632: mivel köztünk is lévén hét becsületes emberek hogy az ötinek ben való ülés ház helye nincsen, azért adának mű előttünk flor. 3 idest három három magyar forintokért ben való ülés ház helyet nyíl váltságával együtt, nyilvántság pedig egy egy forint, (egy pecse)nye, egy fazék éték ilyen formában, hogy ha megszakadatlan(!) maradnak, ezen faluba szabad székellyekre visszamaradgyan [Udvarfva MT; Barabás,SzO 365].

nyilván 1. biztosan, minden kétséget kizáróan; cu siguranță, fără îndoială, desigur; sicher, ohne allen/jeden Zweifel. 1569: Az kynchies veolgyet hallotta(m) hogy bernald balase volt Eoreokbe, de nyilván ne(m) tudom [Mezőbánd MT; VLT 7/692]. 1573: az felperes Byzonsagy Nem Elegh az kezessegnek meg byzonitassara Mert Mind hallomast vallanak teob demyennel Ninchen ky Nilwan vallana rola | Valazto Eothuos gergel vallassa Eottwos Lorinch Engomēt megh Chala az En Apród Eztendewmbe ez Nyilván twdom [Kv; Tjk III/3. 218, 255]. 1576: enys wgy twdom nyilván hogy az gyortyan pataka az hatara a Jobbagy falvy erdeőnek [Jobbagyfa MT; EHA]. 1578: nyilván(n) hallotta(m) hogy Koncz Lazlonera zakat az Eoreoksegh [Ama-défv Cs; Eszt-Mk]. 1595: nyilván(n) tudo(m) hogy a' felesége hagia előb el Janost, ket versbeis [UszT 110/50]. 1604: Tudom azt nyilván hogy gergar(?) Peterne Margith Azzony egy volth Miklos Janossal [Kézdpolyán Hsz; BálLt 81]. 1752: Az tsengető pedig nyilván tudom hogj Palfi Ferentz Uramé volt [Tarcsafva U; Pf]. 1829: Tudom azt nyilván mivel szemekkel láttam, hogy Hoszszu Péternek egy szarikáját el vette [Bodzaforuló Hsz; HSzjP Bulárka Thoma (40) vall.].

Szk: ~ és bizonyosan/bizonyosan és ~ tud vmit. 1600: Cathalin Molnar Antalne fassa est Nyilván es bizonyoson tudom Boythos Boldisarnak Bolondsagat [Kv; Tjk VI/1. 462]. 1698: Tudom nyilván es bizonyoson ez Utrumban fel tött jobbágyinak lopásokat, orzásokat, és orr gazdaságokat [Gyulatelke K; Ks Joannes Pap (35) jb vall.]. 1725: Tudom bizonyoson es nyilván hogy idvezült Migos Aszszony Barczai Sigmondné Aszszony eo kglme Nagy Istvánt attá volt Bironak Cseh Várossá(na)k Biroság viselésére [Szilágycseh; TKI Sipos János (95) jb vall.]. 1754: Tudgyae a Tanu bizonyoson es nyilván Nehai Tiszteletes Komjatszegi Pal vramnak ki lött légyen az Attya [Asz; Borb. II] * nagy ~ mond minden kétséget kizáróan állít vmit. 1600: Thury Caspar deak mostan Coloswarat lakozo vallya ott eo eleottejs kerdette Zeochy Jstwan az Azzont hogy mongya megh igazan ha volte vetke velle Awagy nem, az Azzony akkoris tagatta seott nagy nyilván mondotta hogy eo velle semmy vetke nem volt [Kv; Tjk VI/1. 402].

2. világosan, félreérthetetlenül; clar, fără echivoc; klar, unmißverständlich. 1540: Waydane azzonyomnak myndeneket nyilván megmondek az the k: akarattyabol ew az thy kegyelmetek zandokat dychere [Kv; LevT I, 10 Petrus

Literatus Nic. Thelegdyhez]. 1569: A my keppen Nylyan ky teccik az bizonsagokboly, hogy Nyerges Istuanenak mynden Rezet ky attak az hazboly, es az haznak el adasaba es chye-relesebe senky semit ne(m) ellenzet, azert mente hattak Mezaros simont [Kv; Tjk III/1. 255]. 1572: Jeott en hoz-zam az ktek zolgaya Thorma Janos lewelewl. az pettres-falwj dezma feleol, hogy Nylywan Meg Jryam howa depw-talta Wrwnk ew N: [Sombor SzD; BesztLt 3683 Ladislaus de Sombor Gr. Thymar beszt-i bírőhoz]. 1577: Az ket lato vrain helyebe valasztottak a' ket vasar byrot Tellyes autoritast adnak eo kegmek, hogy a kik meg esnek a vege-zes elle(n), es nylywan az vetekebe meg talaltathnak, Azokat az elobby vegezes zerent bwntessek meg [Kv; TanJk V/3. 149b]. 1591: (Az örökség) hazna anny üdöttől fogva tött uolna hat forintott mind gywmeolche komlaya, de mostan penigy nylyan megy értöttwk, hogy uyoban el akarya az al peres az matis Antal, a uertől az en fiamtol idegenytteny [UszT]. 1672: Cziczio Kereszturon lako Szócz György Thorma Gyorgy Ur(am) tisztartója absolutiot kivan Parazna fele-segetül Kovasznai Katatul Deliberatum. Mivel Felesege-nek Kovasznai Kathanak nylywan constal paraznasaga absol-valtatik [SzJk 120]. 1739: (A) Paráznságra nyilván mutató gonosz Conversatiójokért Deliberálatott, hogy az lk mind-ketten,* Isteneket, kit paráznságra nyilván mutató magok viselésekkel meg-bántottanak, in Loco publico az Isten házáb(an) kövessék meg, és a Sz: Eklésiát reconciliállyák [Dés; Jk 314b. — *Liszikai Benjamin és Lakatos Mária].

Szk: ~ és egyenesen céloz vmire világosan utal vmire. 1772: Voltak és oly kérdések-is melyek Boldog emlékeze-tek(ne)k Atyai és Anyai szeretetek(ne)k, és Gyermekieikhez vonsoz indultatyo(n)k meg homályossitására nyilván és egyenesen télozotnak ...? [Drág K; TSb 21].

3. bizonyára, minden bizonyal; desigur, cu siguranță; gewiß, sicher. 1570: Jo Borw Antal ezt vallya, hogy egy nap mykor az kwts hazhoz Jwot volna, Megh allapik otth, es Latta hogy otth al volt Zab(!) Balinthne Dyenes Deakal egetembe es azt Mongya volt neky, Nylywan az loptha ely az en Marhamat kyt megh fogtattam Mert az en hazamnak Minden dolgat Thwtt a Kyral Matthe valya Setet haynal korbá hallia hogy az kert aytiaa megh Nylyt volna, Es az felesége zolt volna neky hogy Nylywan valaky Jdegen Ember Jar lth [Kv; Tjk III/2. 64, 81]. 1579: talalyak megh vrunkat Aggyak eleybe hogy Magyar orzagbol taplaltunk buzabol es gabonabol, ky nylywa(n) megh zwnyk ha az bor ky vitelt el tiltlyak [Kv; TanJk V/3. 203b]. 1604: meg sokan Jöuenek be hogy az palantban wögienek, mondotakis az Jnasnak hogy eo azt nylyan lopta [UszT 20/320 Kosa Boldy menessj maroszekben lako (16) vall.]. 1782: Fattyu Todor mindenkor ugy tartatott mint Jobbágy hanem az uraság rája oly különös és szoros vigyázást nem tett, azért mert Sok időtől fogva elébb Vaszi azután mindgyárt Szimuly Testvérein fordulván meg az Dominalis Biroság, mindenkor árnyékolhatták és nyilván árnyékolták is [Só-lyomkó K; Eszt-Mk]. 1783: a' mi lako örökségünk úgy Circumvicinaltatik hogy körös környül a' Falu uttája kerüli meg, most pedig az Exponens lako Ház öröksége minden közben vetés nélkül lévén a' mi örökségünkhöz ragadva, nyilván a' mienkből kellett annak is ki szakadni [Várfva TA; Barla lev.].

4. nyilvánosan, a nyilvánosság előtt; in public, in auzul/in vāzul tutora; öffentlich, vor der Öffentlichkeit. 1584: Wasarnapon vagy egieb Nagy Innep Napokon, Bolthiat senky Nylywan, es Arwlasnak okaiert he nyissa meg [Kv;

PolgK 6]. 1625: de hagi eggiket nilua(n) megh uallotta hagi eo uagta le* az masikia felől sem gianakodható(m) masra hene(m) az Jre [UszT 71. — *A marhát]. 1635: Aztis látám hogy ugyan ott az kertben, az edgyik Kathona ezzel az Az-zonnyal nyilván paráznaikódek [Mv; MvLt 291. 51a]. 1657: Engemet Petre Telmant ket fiammal edgyüt nylywan fogot loponak. s azt mondotta az az Ratz Gabriel nevű Czigan-ne Jobbágy Aszszonya, az beszéllette nyilvá(n) az faluban, hogy Mihály Déák Uramnak az Felesége szebenben léte alatt, egy Herszéni Opra Vlād nevű Olának az Fiával, sztoj kával egy ágyban hált és paráznaikodott velle [Kopacselt F; BK. Opra Lupul (40) jb vall.]. 1758: láttam szemeimmel az Asztalos Grigorie fiát Vasziát, az Szűts Nyikuláj Feleségi-el Anutzával hogy az fűben paráznaikodtak nyilván [Szent-benedek SzD; Ks 25. III. 30]. 1795: G. Csaki Rósalia Aszszony Ő Nagysága azon Cserében valo meg edgyezését előttünk Nyilván ki jelentette [Kv; JHb XL/8]. 1830: Petzal Antalnal lévő restans 500. Rforint Arenda Censusnak az Uradalmi Cassába leendő incassáltatására az irt Arendator magát nyilván kötelezvé [Km; KmULev. 3].

Szk: ~ és szabadosan/szabadosan és ~ (tesz vmit). 1775: az Oltszemiek Marhái ezen utrizalt erdős, és Pusztás helyeken Szabadosan és nyilván legelődtek [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71]. 1791: Tudjate a Tanu Hogj azon jóság után, a Leánj ag Sakodra nyilván és szabadosan minden ellenzést nélkül erdölte bé, avagy sohasem azon jóság után [Usz; Borb. II].

5. nyíltan; deschis; offen. 1561: Egy legennek se legen szabad it az warason ewzt miwel uag' darab ewztel keres-ke dni es maganak nylyan a vag' titkon myelni [Kv; ŐCARt.]. 1573: Herceg Antalné Anna vallia Kozma gergely Nem Mer haza leony, Mert az felesége kwrwaya leot chakinak egi deakia (igy!) Zabodon hozza lart az Eomaga Zolgay es Nylywan Mongiak hogy estwe Bochata Be az deakot Regel haro(m) orakor Ment ely onnath [Kv; Tjk III/3. 97]. 1677: törvény előt az Evocatus Nemes Ember-is meg ne háboritassék, annál inkább meg ne fogatassék; maga jóságiban valo járástol penig semmiképpen ne tilal-mazzassék, akár hol a' birodalomban, kiváltképpen nem titkon, hanem nyilván, és maga szokott rendi szerént járván [AC 41]. 1765/1770: ki kezdett elsőbben Malmat építeni, titkon a' vagy nyilván telekedte ...? [Kük.; SLT évr. vk]. 1778: mi idősebbek az Atyáinktol nyilván beszélteni hallot-tuk [M.öld AF; Berz. 5. 37. O. 2]. 1820: én egy Darabotska Erdőt, az A. Ilosvai Határon Fartzádi Joseff és Tillyai Nagy András Jurassorok, Regiusságok alatt nyilván és nem alattamason vásároltam [BSz; SLT évr.].

Szk: akár ~, akár titokban/titkon. 1657: az ifiú fejedelem¹ engemet kételenségből böcsül vala ily okokból: 1) Mert az apjának idejébéli minden nagy, akár nyilván, akár pedig titokban forgott dolgaiban én lévén interassub, nálam nél-kül azokban procedálni nem tudhat vala [KemÖn. 308. — *II. Rákóczi György]. 1734: Akár nyilván, akár titkon valaki akarmifele italt lakosink közzül, akár extraneusok Valakinek penzért vagy akarmi praetextus alatt adna maga vagi Cseledgie toties quoties 12 :/: 12 forintokig büntetessenek a Gazda vagy Gazda Asszony [Dés; Jk 446a] * hol titkon, hol ~. 1803: A kalános czigányok is hol titkon, hol nyilván hetek és hónapok számával az erdőben magoknak kalnyibát csinálnak [ErdO II, 848 Közép-Szolnok megyének a főkor-

mányszékhöz intézett javaslata az erdők megóvásáról] * *mind titkon s mind* ~. 1673/1681: Hedri Benedek Vr(am) mind titkon, mind nyilván az Anti Christus tagjai, üldözői lévén az Christus Szolgáinak, fordította az Ministerek fizetésének némely részét más karban [Vh; VhU 465]. 1741: Nagod posthabealvan ezen Nms Hazánk(na)k az Nemesi szabadságról irt szoros Törvényét, az Exponenseket diversis vicibus locis et Temporibus, mind titkon mind nyilván Nagod diffamalta es diffamallya [Somlyó Sz; TKI] * *se(m) titkon, se(m)* ~. 1605: Intezek megh fenitekkal hogy se titkon se nyilwan ne pratticallyanak mert az Varos semmy vton nem zenüedy [Kv; TanJk I/1. 529]. 1623: senky se Bortt se sert se titkon se Nilua(n) ne Arultasson [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1713: Esküszöm az elő, igaz és örök Istenre hogj az eo Felsege Szentseges Szemelye, allapotya, meltosaga, Tisztessége és Birodalmi ellen, sem titkon sem nyilwan nem machinalok [Hsz; ApLt 2] * (*vagy*) *titkon (a)vagy* ~. 1589/XVIII. sz. eleje: Valamely Mester, az mas Mester Inassat vagy Legenyet, titkon, vagy nyiluan hozza hitetne, es akarmenemw modon hozza idegenittene

Az hitetű mester eűt forintalt bwnettessek [Kv; KőmCART. 20]. 1672: Ha valamely mester Ember vago marhat akar venni es más mester azt titkon vagy nyilván amannak kárára es boszszusagara megvenne vagy arujaban allana vagy valami szin alat ki tudna belőle comperta rei veritate büntettessek elsőben cum f l [Dés; Jk]. 1677: A Jesuitai szerzet ez hazából in perpetuum excludaltatott ha kik az Országnek constitutioi ellen, vagy titkon, vagy nyilván, affele szerzetbelieknek vocatiot adnának a bé-jövetelre in notam infidelitatis incurrallyanak [AC 8]. 1735: Tudgyaé a Tanu hogy fellyebb említett Széki Teleki Samuel Vramnak Titkon avagy nyilván kicsoda vitt pinzt, vagy egytzer, vagy maszszor, az maga Joszágabul [Kővár (Szt) vid.: TKI].

6. ~ *vagyon* a. ismert/kőztudott vmi; se stie, este bine cunoscut; (allgemein) bekannt sein. 1560: nyilwan vagyon hogy mikor Lepeny Jstuan az my Atyank Margit azzont Swky istuan megy hagyot feleséget az my anyankat el vette uolt Sok arany es ezewst marhatat penzt Barmot es egyeb labas marhat myndenfelet Sokat vit uolt Swkra [Kv; SLT ST. 6]. 1583: Nilwan vagion az keosseg panazolkodasabol hog Noha el nem veszik az Ado Zedeo vram a' keossegteol Adoba a' lengiel penzt, De mikor eo nekiek zekerezesert vag egieb zolgalatert az safar vram meg fizetnek Garassal fizetnek [Kv; TanJk V/3. 274b]. 1610: teőlle az marhat toluaiok uettek el mellette kellett uolna lenne(m) s ne icőtem uolna az Rikara Estue mert nyiluan uagion az, hogy az nappalis feleő helj [UszT 4. 9b]. 1652: Cegeben lako Magyar Mihaly, mivel hűtőtlenül tőle el szőkűt feleséget Szolga Margithot elege kereste Az is nyilwan vagyon hogy mar az elűt is paranzasagaert halalra sententiasztatot volt [SzJk 69]. 1695: A mint ennekelőtteis Nemz. Stenczel Andras Ur(am) Quartasságában valo hűséges tőkeletessége nyilvan volt, Mostannis ő kime ratioját vagy igazította hogy az ő kime hűsége világosságra jűt [Kv; SRE 32]. 1747: Az Inctanak nyilván vagion vėttek [Torda; TjKT III. 138]. 1786: nyilván vagyon az irt Curiának Quantitassa, hogy hosszára 31 és 1/2 szeleéségére 19 őlek között határozodjék [Nagyak AF; DobLev. III/607. 33]. 1805: Batzo Mihály Batzo István Antecessorának adatott armalist Exhibealya, ennekis Nemesi Statusa nyilván vagion [Szu; Borb. II]. — b. ismeretes vki előűt/vki számára; a fi lucrú bine cunoscut; jm bekannt sein. 1543: Az ezer forinth felol

nyilwan vagyon the k., hogy ely kewlthem wala Hawasaly waydahoz, hog zegeytene megh az my vrvnk zabadulasat wele [Fog.; LevT I, 23 Gerdy Demether lev.]. 1557: Ty. k. nel nyilwan vagyon az hogy a' kewes borgoy Jozagoth sokayg .k thek kere migh knek adam en az kewes Jozagot [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70]. 1570: Nyilwan vagion kegyelmetek eleűt [Székelyvásárhely; Bállt I.]. 1572: Nyilwan vagion ty k. nel, Ez El mwltt Eztendwbe meny iobagimat ewlek meg [BesztLt 3690 Christophorus Hagimas De Berego comes com. Zolnok Mediocris Greg. Dawn beszt-i bírőhoz és eskűdt polgáraihoz]. 1600: Nagy Gyeőrgy, Nagy Peter arwai kepebe(n) igr replicala, hogy en io modo(n) bele mehetete(m),^a mert az telliessiggel nilwa(n) wagyo(n) kegtelnel hogy Vrnk eű Naga az zabadsagot megh atta [UszT 15/182. — ^aA földbe]. 1782: Mű modon azokatt a hivsėges Tisztyeit, és Embereit a Mlgs Groff Ur(na)k, kik(ne)k is eddig gyakorlott, és udvarhaz jelentett hivsėges szolgálatyok, mind az Udvar s mind ... egész városunk előűt nyilván vadnak azokat mind szemben ottan ottan dehonestalja, s szidalmazza, s fenyegeti a Mlgs Groff Ur előűt szűntelen vādolja s kedvetlensėgben ejteni kívánnya^a [Torockó; Thor. XX/4. — ^aTi. a prefektus].

Sz. 1589: Az Mezarosok zantalan sok zo fogadatlansagha Noha oly Nyilwan wagion, Mint az Nap fenyē Mostan el veghezetre ebbennis ő kmegek varosul megh Akariak probalni eeket, ha teokelletesek lesznekę az eo Ighyreteknek vagy ne(m) [Kv; TanJk I/1. 113].

7. ~ *lehet* ismeretes lehet vki előűt/vki számára; a putea fi lucrú cunoscut; jm bekannt sein können. 1599: Erzen-gyartho Mihalyne Anna azzony vallya Abban semmith nem thwdok Istwan vramtol ez leany mostan lopotte awagy nem! de ennallam egy nehany vttal lakot, es minden zer amikor el zeokeott teollem megh lopott Zamosfalwarolis lopot vala affele feyer ruhat egy nemes emberteol gazdajától ky miatt minth menedeket megh nilwan lehet Akkorbelly tanachbely vramnal [Kv; TjK VI/1. 334]. 1612: kegielme-tekelnel nyiluan lehet Bettlen Gabornak mostan minemeű practikay uoltanak [JHbK XLII/11 Wesselényi Pál lev. Nsz-ból]. 1637 k.: Nyilva(n) lehet Na(gysagodn)al Toroczkaí Jobbagyink ellenűnk mint kőltenek fel, szabadsagot akar-va(n) magok(na)k venni [Thor. XVIII/4]. 1677: Minemű bajoskodási légyenek ez hazá(na)k a sok hamis kamorakon kőlt, rozsz ujj penzek miatt, njilvan lehet kglteknél [UszLt IX. 76. 572 fej].

nyilvánabban nyilvánvalóbban, világosabban; in mod mai relevant/clar; offenbarer, klarer. 1776: Groff Lázár is nyilvánabban ki jelentette, hogy Csizi Hadnagy volt rontoja,^a mert Groff Lázár fűleim hallattyára szidalmazta őtet [Kóród KK. GyL. Gabriel Martonfi (31) rk káplán vall. — ^aA mátkaságnak].

nyilvánít 1. kijelent, kifejezésre juttat; a exprima; äußern. 1841: Ezt amint hit nélkül nyilvánitom, 's mondom, ugy kész vagyok hűt szerentis vallani [Dés; DLt 1541]. 1849: az Eskető Pap meg kérdezte Nagy Lászlót, és feleségét hogy Léányok férjhez menetelében meg edgyeztek é? mind kettlen meg edgyezéseket Nyilvánították [Bádok K; RAK 64]. 1858: Tamás Sofia öz. Czakó Jánosné kevés vagyonkájáról halála esetére rendelkezni kívánván vég akaratját mi előűtűnk a következendőkbe nyilvánítja [Kv; Vėgr.]. 1872: A gyűlés kérelmére végre visszaveszi gondnok afia lemondását s nyilvánítja, hogy meg kísérli, ha ereje

engedi, hivatala tovább folytatását [M.bikal K; RAK 295]. — L. még VKp 200.

2. vminek/vmilyennek minősít; a califica/declara (drept ...); qualifizieren. 1846: Ezen mostani Végrendelésemmel meg Semmisítem, erőltetnek(ne)k nyilvánított [Kv; Végr.]. 1849: Kelemen Béni ragaszkodni kívánt az általa tett vallomáshoz, mit is Krizsán Maria, Kelemen Béni által előlegesen kigondolt ravaszsnak nyilvánított [Kv; Végr. Vall. 73]. 1856: Hogy ezen végrendelet általam sajátkezüleg íratott alá annak bizonyosságul tanukul felkértem Tompa Károly, Balázs és Lugosi Urakat kik előtt ez iratot végakaratomnak nyilvánítám [Kv; Végr.].

3. mutat, tanúsít; a manifesta/arăta; bekunden. 1848: Azon improvisált barátságban sem hiszek, melyet az olaszok Magyarország iránt nyilvánítanak [Közlöny 1848/45.204 Kemény Domokos nyil.].

4. jelez; a semnala/anunța; zeigen. 1842: Jáné Mária mihint a' házba bé lépett rosszul létét nyilvánította [Dés; DLt 85. 1].

nyilvánítás 1. kinyilvánítás; exprimare; Äußerung. 1844: Esztergajos Kovács László kérelme mellyb(en) az O Tordai piazton Székely Farkasné alol edgy sátor helyet kér mivei el adhatására 3// Ezüst fl. Taxa fizetés ígérese mellett adatatni Válasz Tanácsnok, és piatzi Tanátsi biztos Mezei István aty(á)nkfiának ajánlatik: hogy a' kérelmes által kimutatando kolésza helyet megnézvén, annak nyilvánítása után, hogy oda minő kolészát kívánna állítani véleményes jelentésit tégye [Torda; TLt 318].

2. állítás; afirmare; Behauptung. 1845: állítatik, hogy bizonyos el adott börök árában 10 Rhfr 50 xrt által vett volna,* és Balog Istvánnak az ő nyilvánítása szerint — nem kézbesítette volna, hogy az Sik Tanu a' bé panaszkodtak 10 Rhft 50 xrt adott Balog Istvánnak kézbesítés végett az igaz; de más felől az is igaz, hogy a' bépanaszolt Balog Istvánnak azt kézbesítette is — minek el tagadása Balog Istvántól könnyen ki telik [Dés; DLt 591. — "Székely Anikó].

nyilvánítatati kijelentetik; a fi exprimati; geäußert werden. 1873: A számadás felolvastatván számadó gondnok Kolcsár János afia az 1872diki számadás terhe alol feloldozandónak nyilvánítottatott [M.bikal K; RAK 300].

nyilvánképpen nyilvánosan; in public; öffentlich. 1565: Mynden Brassay, Lugassy, Awagy Karansegessy, Akar honeth walo, ky halat hoz, vag' chikot ide az Warosra, Egesz három Nap tartozzanak arwiny Nylwankeppen, hordaio-kath fel werwe, Es Apronkent el Adny [Kv; PolgK 6].

nyilvános 1. mindenki számára látható/hozzáférhető; in loc public; für alle sichtbar/zugänglich. 1600: Ma, pénteken égettük meg Vásarhelyen a piacon, a nyilvános pellengernél a szombatoss ereitnek istenkáromló műveit" [BTN² 449. — "Piskolti Fabricius Balázs kálvinista prédikátor feljegyzése 1600 május 6-ról].

2. a nyilvánosság előtt történő; care are loc in fața unei colectivități, in public; vor der Öffentlichkeit erfolgend/ge-schehend. 1804: a' Méltóságos ur hibás gondolkodásának, és igen léhas okokra épített tselekedeteinek gyökeres, és nyilvános fel-fedezése [Berz. 21]. 1840: mint egy 2740 kőből elegybuza vagy rozs beszállítása iránt nyilvános egyezkedés fog tartatni [Kv; KLev.].

3. nyilvánvaló; evident, clar; offenbar. 1762: semmi olyas nyilvános fassioi, vagj csak Circumstantiakis nintsenek, melyekből valósággal lehetne concludalni azon elveszet portékáknak általak lett orzását [Torda; TJkt V. 131]. 1763: az l(nct)a eleitől fogva, hogy annyéra nevededett, hogj maga gonoszságát folytathassa, leg ottan gyanus szemellyekkel társalkodott, s oly rosza celozo cselekedetei voltak, melyből nyilvános paráznságát lehet concludalni [uo.; i.h. 179]. 1844: a folyamodók kérésének engedni, annyival méltóbban el határozotuk, mentől nyilvánosabb köz tudatunkban vagyon az: hogy a Homorod oklándi Nagy néven lévő Nemzettség mindenkoron Székelly Nemesi joggal, és kivált-sággal birt [Usz; UszL XI. 85/1. 89–90].

4. köztudott; care este cunoscut de toată lumea; allgemein bekannt, offenkundig. 1766: Kezén találtotván az el lopott portékáknak némely része az lnek minthogy több lopogatásai nem constálnak, most egyczer haláltól menekedik, ugy mindazonáltal, hogy homlokban bélyegeztessék meg, melyről nyilvános légien tett tselekedete [Torda; TJkt V. 339]. 1781: a' gabona drágasága nyilvános lévén a' rudvasáknak másája kilentz forintal, és a' szánto vasáknak másája tiz forintal fizetessék [Torockó; TLev. 9/20]. 1787: a Kasza vasáknak másája Fl. h. Kilentz M. forintokkal, a subtiliseknek pedig masaja Fl. h. 10 Tiz Mforintokkal fizetessék ki mivel most az emporium és gabona drágaságának nyilvános voltais azt kívánnya [uo.; i.h. 9/25]. 1848: az öcsém uram előtt is szinte tudva lévő birtok feletti rövid időn bizonyosan bé következő változások, 's az ebből minyjunkra nézve háromlő veszteség nyilvános [Ipp Sz; Végr. Vall. Veres József lev.].

nyilvánosan 1. nyilvánvalóan; evident; offenbar. 1764: mikor el esett, mingjárt a pitvarbol ki ugrék Imbre György, s meg ragada Murvait, melyből a' következik, hogy nyilvánoson ő volt ott s ő is üttete meg [Torda; TJkt V. 237].

2. világosan, félreérthetetlenül; precis, indiscutabil; klar, unmißverständlich. 1761: mind azon portékáknak nyilvánosan az lnek kezében valo által adottatásokrol az fel olvastot Inquisitoriak nem bizonyitanak világosan | ezen l(ne)k maga cselekedetiért, és szavaieit nyilvánosan gyanu fér az lhez magát vétkeessé tévén [Torda; TJkt V. 47–8]. 1762: ha szintén eczaka lévén nem lathatta is nyilvánosan senki tolvajságokat; de concludalhatni hogy ok légienek az Templom felverők [uo.; i.h. 121]. 1776: Láttom szememmel Bune Pétru nevű Jóbbágyának luon nevezetű fiát, hogy eő Nagysága Nagy Erdejéből, és Fával rakatt négy ókrú szekerével ki jött nyilvánosan meg esmértem az helyet is a honnan vágta [A.kápolna KK; BK. Dikoi Szávu (30) eő Nagysága Jóbbágya, és Sitárja vall.]. 1794: tudam azt nyilvánosan bizanyítani [Szászkered K; LLt Csáky-per 227 L. 28].

3. köztudottan; cunoscut de toți; allgemein bekannt, offenkundig. 1762: (A felperes) ki hozza, hogy nyilvánosan azon l. által gerjesztet tűz miat történt az A. eőkegyelme szénájának elégetése [Torda; TJkt V. 108].

nyilvánosság 1. (nagy)közönség; (marele) public; Öffentlichkeit. 1879: Pereltük K.-t^a a törvényszék előtt, a nyilvánosság előtt s minden fórumon [PLev. 68 Petelei István Jakab Ödönhöz. — "A Kemény Zsigmond Társaság Kereskes Sámuel].

2. ~ra jön világossá válik; a reieși clar ...; offenbar/klar werden. 1841: mind az ok együtti vallamások confrontatio-

jából, mind az al őri tsordásnak, akire provacál, hogy látta az casussát a tsikomnak, szemtől szembe, amazok(na)k le hazutollásából, nem egyéb fortélyoknál jön nyilvánosságra [Dés; DLt 1541].

nyilvánossággal nyilvánvalóan; evident; Offenbar. 1619: minden állapotból kitetszik Ferdinandusnak, hogy ő nem akar az török és Porta segítségével élni sem csehek, sem Magyarország ellen, hanem csak az hispániai és több pápás fejedelmek segítségével, és így ők erejével akarják hozni Ferdinandust az török császár Portájára. Amaz nem akarja, mert ha akarta volna, nyilvánossággal azoltától fogva vagy egy postája, vagy egy levele érkezett volna hozzájuk, de sohal csak egy levelét sem láthatják, nemhogy követét [BTN² 385].

nyilvánosságosan nyilvánosan; in vāzul tuturora, in public; öffentlich. 1823–1830: Amiket pedig ide irtam, keveset kivéve mind szemeimmel láttam. Sokszor félen fordulva pugillarisomba jegyztettem, mert nyilvánosságosan jegyezgetni idegennek, kivált hadakozás idején, nem lett volna bátorságos [FogE 188].

nyilvánság 1. nyilvánvaló tény; fapT evident; Offenbare Tatsache. 1798/1799: ezen nyilvánságok ellen még-is lura-mentumát offerálni, éppen annyit télesen, mint a' Juramentummal játszodozni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 425].

2. nyilvánvalóság; evidentā; Augenscheinlichkeit. 1796: a' Torotzkai Paraszt Communitas Torotzkához semmi Vérségit Jussát, és successioját bizonyítani soha meg nem tudja, s talám praetendalni nemis meri, 's következés képen, azon képzelt Privilegialis Levélhezis, sem Wer, sem valóságos Haeres nem lévén, tsak ebből is nyilvánása meg tetzik, hogy ... a pretensioiban forgo Levél iránt valo töreke-dése, a' Levelek fell kéréséről szollo Törvényekre, tellyes-séggel nem szabható [Mv; TLev. 5/16 Transm. 45].

Szk: ~ra jön kiderül. 1814: nyilvánásra jöven hogy a csordából egy sánta malattzok vissza veretett [A.csernát-on Hsz; HSzjP]. 1840: nyilvánásra jött az hogy Bátoriné ... részegecske volt [Dés; DLt 36/1841 Dósa István városi szb kezével]. 1843: ottan lopása nyilvánásra jöven [Dés; DLt 1371].

nyilvánossággal 1. bizonyosan; sigur, cu siguranță; sicherlich. 1644: Csiszar Mihaline ... az piaczon beszelli vala hogy az Annianak az saruszara az eő hazatul el vészett vilago-son azt hallottam volna tüle hagi nyiluansagal, Szigyartone lopta el | hallottam hogy nyiluansagal eő lopta volna el a penzt [Mv; MvLt 291. 400]. 1769: Ezt nyilvánossággal tudom, hogy az uj rétes nevű Szöllőit, kit maga épített volt szánto-földből, s' másokis építették felibe, jo árron el adta [Ne; DobLev. II/414. 5a Jos. Andormányi (57) ns vall.]. 1772: Nyilvánossággal tudom hogy ... Adámosi Gondviselője volt eő Excellentiájának Idősb Kinde Todor [Adámos KK; JHb LXVII/2. 340].

2. valóban; intr-adevăr, realmente; wirklich. 1644: Hogi nylua(n)sagal ra fogta volna Csiszar Mihaline, Szigiar-to Gergeline az penz lopast en azt nem hallottam, hanem gianoval, gianakodat ra, s ugian gianoval fogatta meg-his [Mv; MvLt 291. 400b].

3. bizonyára, minden bizonnyal; cu siguranță, fārā indoială; gewiß. 1657: Minekelötte pedig az hadak egyben-gyülésének ideje lött volna, engemet az fejedelemszony

Fogarasban expediála, mivel az atyámnak is ki kell vala menni Kolosvárhoz jól is esett az én részemre, mert ha én ott löttém volna, nyilvánossággal én olyan tanácsot adtam s intimáltam volna az fejedelemszonynak ... hogy az feje-delemségnek nem fogott volna renuncíálni [KemÖn. 126].

4. nyíltan; deshis; offen. 1662: Minden rend, kicsinytől fogva nagyig, nem bemerült volt-e mind temérdeki, vagy nyilvánossággal, s mind alattomban való titkos bálványozá-sokban és egyéb rettenetes gonoszságokban, nagy kedvvel s gyönyörűséggel és egymás üzésével? [SKr 713].

nyilvánóság 1. nyilvánvaló; evident; Offenbar. 1738: Az Actor Tisza György Uram Inquisitoriajából nyilvánóságos tolvajsága nem subinferáltatik* [Torda; TJKT I. 175. — *Az alperesnek]. 1739: Szabó Gergelyné Kibédi Ersébeth nyilvánóságos kurvának kiáltott [Dés; Jk 301b]. 1759: Hát azt tudja, avagy látta-e a' Tanu, Hogy ő kegyelme babot vetett közönséges tréfából, játékból, vagy pedig nyilván-ságos és valóságos boszorkányságból és kuruclásból? [Kovászna Hsz; HSzjP vk]. 1761: Papuk Péter nyilvánóságos orv gazdáját sem tudjuk nemis hallottuk [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1766: az A Aszszony mint nyilvánóságos parázna az I. férjétől Divortialtatik, ligáztatik, excommunicaltatik Magistratus kezib(e) adjudicaltatik, és hogy az Onus(na)k két részét meg fizesse [GörgJk 207]. 1777: Branyitskai Ud-varát miként váltotta magához köz vérség és oszlás Jus-sán ... a neveletlen Arva Josika Miklos Vrfinak nyilvánóságos kárára s Praejudiciumára [H; JHb XXXV/60]. 1804: Az All-peres Rabok tsak azért is büntetésre méltok, hogy nyilván-ságos gonosz tselekedeteiket vakmerőképpen tagadni bátor-kodnak [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

2. világos, kétségtelen; clar, evident; klar, zweifellos. 1736: nagy és nyilvánóságos leven az malitia a tagadozasban hogy az Inctus in poenam fhg 3. incurrallyon insuper az A. költségi mellyeket comprobalhat refudiallya ittelített [Tor-da; TJKT I. 113]. 1760 k.: a' két Levél homályos volt, de az harmadikban nyilvánóságos expressiók tétetődtek le, de Ngd atyafiságtalan idegenséggel félre téven nemis választott az harmadikra [TKI gr. Teleki Adám lev.]. 1794: Melly ügyefo-gyott állapotra jutottanak Udvoztult Méltóságos Baro Na-lázi Elek Urnak Árvai történt példatlan meg ölettetése után talám közönségesenis es Nagy Fejedelemségben tudva va-gyon, de kivált az Inclytus Exactoratus előtt nyilvánágo-sabb, hogy eők mind azokat valóságosan elő adni nem tudnák, igen gyermeki állapottal lévén akkor [Kv; CsS]. 1796: A' citált Approbatalis Articulus, midőn a' Leveleknek holléte iránt bizonyittást kíván, nyilvánóságos, hogy a' Levelet fel kérőnek szabadságot ad arra, hogy bizonyithasson | 10 hiteles Tanuknak nyilvánóságos bizonyittásai ellen állította az All Peres Ur mintha a' keresetben fenn forgo Pri-velegialis Levél kezénél nem volna | a' Torotzkai Lakosok az elő számlált beneficiumoknak proprietassát magoknak, az exhibealt Felséges Udvari Végzésnek tartása, 's a Törvény-nek nyilvánóságos értelme ellen temerarie vendicalják [Mv; TLev. 5/16 Transm. 20, 33–4, 89 tábl.]. 1809: a' Vallo-másokból Biro meg-győződésig Nyilvánóságos lévén az; hogy Szabo Jánosne ... a' ... most Kerdesben forgo ... Földet 10 Vfrban ifju Szász Istvánnak Zálogba adta légyen, ahoz pedig ... a' Felperesnek volt és vagyon közelebb valo vérsége a' ki váltásra [Dés; DLt].

Szk: ~sá tétetődik. 1749: ő Excellja Udvari puskássának nyilván valo lopása előttem így tétetődött nyilvánossággá, hogy Kersecki Duda Todernek el lopván Csűrőből a' Buzá-

ját, azon gonosz cselekedetiért meg békeltet Toderrel [Kismuncsél H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1777: az Inctus maga eleitől fogva gyakorlani szokot gonosz tselekedetit ambár oly titkoson folytatta légyen hogy a' közönséges rosz hírnél egyéb rolla mind ez ideig Semmi ki nem világosodhatott, mostan pedig nyilvánosságossá tetetődven hogy marhák és Lovak el Lopattatásokban nem tsak részes, hanem világosan tolvajlo let volna ... Meg kívannya azért az A. hogy az I Halállal büntetődjek [H; Ks 114 Vegyes ir.].

3. közismert, köztudott; se ştie ..., este cunoscut (de toată lumea); allgemein bekannt. 1768: az Nyilvánosság hogy Kapitány Vr eő Nga penzével vásárolt réteken is ... jo darab ideig legeltette a Lovait [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1769: Eo Felségének Nyilvánóság meg változhatatlan porontsolattya Lévén az Három határok(na)k mindenüt valo fel állitása, mely szerént minden Falu, a ki fel állította volt el bontani ne bátorokdgyék [UszLt XIII. 97]. 1786: Nyilvánóság Királyi rendelés extál arrol, hogy ebben az országban minden folyo és Száraz portékák bizonyos mértékek szerint distrááltassanak [Torockó; TLev. 9/24]. 1794: Nyilvánóság, és az egész falu előtt tudva valo dolog [Letka SzD; TSb 32]. 1803: mind a ketten rosz híru, nevü, életü, részeges, dologtalan Emberek voltanak, nyilvánóság lopok [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1810: örökké a' fogadokban hevert, s ivut a' nyilvánóság tolvajokkal [Aranykút K; KLev.].

nyilvánosságban nyilvánvalóbban; mai evident; offener. 1737: hogy nyilvánosságban constalyon publicaltassa kgm(e)d, hogy az Ország Gyülése Continuatiora Szent Márton napra ide a Fő Tisztek a Deputatusok conflualni tartásák szoros kötölösége(ne)k [ApLt I a gub. Apot Péterhez].

nyilvánágosan világosan, minden kétséget kizáróan; clar, precis, cu siguranță; klar, zweifellos. 1689: Jacob Márton jurallyon a' testisek mellett hogy Feleségének sem egyszer sem maszszor terhes voltát nyilvánágosan nem tudta s r em vötte eszeb(en) [SzJk 242]. 1721: Nyilvánágosson ér'erük, hogy Ngöd a' Gyulai határon Kabos Pál ur ul s Atyánk fiátul eő Kglmetül, edgj darabb erdött v. arlott volna [Gyula K; Ks T. 24]. 1744: Látám nyilvánágosson hogy az vonuly baltájának a nyele egy darabig viaszos vala [Gyeke K; Ks]. 1746: Tudom nyilvánágosson Szuszán Dávidot embertelen, természetünek lenni [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1765: ezen föld felől azt mondotta, hogy ez nyilvánágosson Kaszás föld [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1794: nem homályoson, sőt igenis nyilvánágosson meg győzi az Inclutum Officiumat a' Tutor Ur mi hasznára kévánt az Árváknak mindenkor lenni [Kv; CsS]. 1796: az 1659béli Ország decisiojából nyilvánágosan ki jó, hogy ilyen Levéllel privilegialis vsust bizonyítani telyességgel nem lehet [Mv; TLev. 5/16 Transm. 58 tábl.]. 1819: Hogy busult, és sinlödet magába nyilvánágoson láztzható volt [Kv; Pk 2].

nyilvánágosít bizonyít; a dovedi; beweisen. 1792 k.: Ezt több Dietális Articulusok nyilvánágositták [UszLt X. 80].

nyilvánul megnyilvánul; a se manifesta; sich äußern/offenbaren. 1879: A Társaság lapot fog legközelebről megindítani, s a részvétel, mely eme felolvasások iránt nyilvánuland, lesz mértéke annak: micsoda pártfogásban részeltetné

a közönség a megindítandó lapot is [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nyilvánulás szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~t nyer megnyilvánul; a se manifesta; sich äußern/offenbaren. 1879: Kritizálta pedig Macaulay-t, s leereszkedett Carlylig, kiket igen jeles kapacitásoknak tart. Az elsőről pláne azt mondja hogy: bámulatos irányának az a tömörsége, finomdad lágyásával vegyitetten; tudásának roppantsága mellett az a lelki rugékonyság, mely bizonyos tárcaszerűségben nyer nyilvánulást [PLev. 51–2 Petelei István Jakab Ödönhöz].

nyilvánvaló I. mn 1. kétségtelen, vitathatatlan; evident, clar; zweifellos, unbestritten. 1549: nilvan walo orroknak fellele be harom Zemeith [BesztLt 23]. 1569: Megh ertete(m) Mihál wramtwl az Peter Neths dolgat Mywel hogy Appellalny Akarna es mychoda okokat weeth az dologban, de az w fogsaganak nyilwan walo okka wagoon azert Nem Appelalhat ez okerth [i.h. 77 Lucas Pistakj de Bongarth" a beszt-i biróhoz és esküdt polgáraihoz. — "BN]. 1570: Pesthy Kathws Kassay Zabo Janosne, hithy Zerent vallya hagi Egyzer Zabo Janosnet es Trombitas Demetert Andras Katho hazanal Talalta volt, Es zokat feddet Reyaioik fenyegetteis eoket, De eo egieb Nyilwan valo dolgot Nem lathot keoztek [Kv; TJK III/2. 32]. 1597: Miert hogi az vetket eomaga az azzony sem tagadgia, es az thanük wallasibol constal, chiak hogi az rekentes nem nyilwa(n) walo hanem homalios Teczik az theorwennek hogi az keozseonsegos bewntetesnek helien az perenger alat ereosse(n) megh vezzeoztessek [Kv; TJK V/1. 134]. 1600: in anno 1599, Mind Zent nap taiba, minekeönk nagy nyilwa(n) walo karu(n)kra hantak es rontottak hazainkat teob tarsaival [UszT 15/23]. 1646: Miuel az l(n)cta in facie sedis nem tagadgia nilua(n) valo Ros celekedetit teczik azert az teorueninek hogi az ciganiok altal megh kosoroztatua(n) az piaczozt Velle megh kerwlliek es ki kiserettessek [Kv; TJK VIII/4. 135]. 1677: Midön Circálásra akarnak menni a' Fő Tisztek ugy indullyanak a' választottakkal edgyüt, hit szerint az embereket meg-feleltessék, valakiket ki-adnak nyilván valo és halált érdemlő bünnel, halállal is büntettesenek, érdemek és az Ország vezégesi szerint [AC 238]. 1739: Nyilvan valo Lopasa elucescalt Kováts Ersoknak az mint maga is in facie Sedriae meg vallotta [Kv; TJK XV/13. 16]. 1822: az Fperes ezen Malmot az mi Helyünkre kötötte vala, és az ott valo Földünknek nyilván valo rontására volt [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 1b].

Szk: ~ és szemmel látott. 1681: Vadoltatua(n) Borsai Nagy Kata Aszony. Komlosi Ura(m) felesége paraznasag neveivel Tiszteletes Esperest Ura(m) tiszte szerint solemnis inquisitiot per agaltatot ellene, mellyet el olvasva(n) és szorgalmatoso(n) meg ruminalua(n), noha nyilva(n) valo és szemmel latot paraznasagot be nem hoznak ellene, mindazaltal olly(a)n Circumstantiak böuön talaltatnak, mellyek paraznasagra mutatnak [SzJk 153] * ~vá lesz. 1677: Edgyik religion lévő Pap-is, más religion lévő személyeket, sem copulálni, sem divortálni, sem Ecclesiai reconciliatoria ad-mittálni ne mérészelye; ha szintén oly időben vallását változtatni akarná-is, mikor más vétkes cselekedeti avagy igyekezeti el-válásra, vagy copulaltásra, vagy Ecclesiái reconciliatoria, vagy valokká löttenek [AC 11] * ~vá lesz. 1671: Hogy mindeneknek előtte nyilván valóvá tennők Nagodnak Szabad akaratunk szerént valo hivatását és acceptá-

lását, arra nézve ez közönséges Articulusunkban mind az Nagod nekünk le-tött juramentumának formája, mind a' mi Nagodnak praestált homagiumunkat béinni szükségesnek itéltük [CC 12] * ~vá tétetik. 1761: a' Tekintetes Magistratus előtt tisztasága Feleségének nyilván valóvá tétetett [Kv; SRE 201] * ~vá tétetődik. 1680: paranzasagok nyilvánvalova tétetődöt [Dés; Jk].

2. igaz, törvényes; adevárat, legal; wahr, gesetzmäßig. 1573: Koloswary Balint Eskwt polgar Azt vallia hogy Eo ez ely mwlt Ideokban mykor Banyan laknek, Twgia hogy Bornemyzza Boldisarne zolgaia Nagy Gaspar, Az azzonya kepeben Pesty Katws azzont nehay Albert wrnet Nilwan valo Ados lewelel kereste ket zaz Aranyert, Melyet meg is Nyert volt rayta teorwennel [Kv; TJK III/3. 109]. 1585: Az Zilahiak lewele massat eo kgme Biro vram feyerwarra vigie es Urunknak panazolkoggyanak hogy az Warosnak nylua(n) valo zabadsagara emanaltatoh keonyeoreogiének hogy illien Nagy zabadtalansagoh ez Waroson eo Nga ne Engeggyen [Kv; TanJk I/1. 8]. 1600: Tilalmat teottunk az alperes azzony elle(n) ez az mi keresetwnk, Talaltuk az alperes kezebe illien nyلمان walo hazunkat cöreksiginket mely iozagh minket illet [Uszt 15/73]. 1607: ligien Varga Thamas es felesége Erzebet Azzoni es gierneki niluan ualo örökösök benne [Szentmihály U; Pf]. 1628: Seres Janosnak nylua(n) valo igazsaga vcyon kewansagahoz [Kv; RDL I. 18]. 1635: De az Warga Czeh igassagot eo felgnek declaraluan es ertesere aduan; es eo Felgeis nyلمان walo igassagokat megh latuan igen serio megh parancziolta, hogy az egy incorporalt uniojokban megh tartassanak [Kv; KvLt Cehir. I. 15].

3. nyilvános; public; öffentlich. 1619: Azmi az magam személyemnek fenyegetését nézi, azt is eleibe adám, hogy ha én azt érdemlem az hatalmas császárnak és muzulmán nemzetnek s az én uramnak jóvára-tisztességére való szolgálatomért, hogy olyan bokdán beg engemet olyan titkon vagy nyilvánvaló halállal fenyegeessen az hatalmas császár Portáján [BTN² 373]. 1739: öt, hat Fatensek világosan subinferallyak az I Kibédi Mária Asz(szo)ny(n)a(k), ezen Nms B. Szólnok V(á)r(me)gieben Örmény Városon; Nehai Férjével egygyütt lakásokb(an), férjén kívül való paráznságát. Holta után pedig Ferjének, Désre való jövését, és itt is promiscuē idegenekkel való titkos és nyilván való társalkodását, Csokolódását [Dés; Jk 299a].

4. becsm közismert; arhicunoscut; offenkundig. 1568: Miklosy Kato iur(ata) fassa est, Ezt hallottam hogy monda Andras Kato gergel Deaknenak, Te nyلمان valo kurua vagy [Kv; TJK III/1. 233]. 1573: Anna Molnar Istwanne, azt vallia, hofi agoston Eleol megen volt, Mond katonak chak kar hofi te vele(m) p(er)les Mert te chigan vagi Nyلمان valo boszorkany vagi [Kv; TJK III/3. 87]. 1591: Sziluasi Benedekne vallia Keczkemethi Georgine fejezinet rezegesnek ziggia vala, sakosnak, nyلمان valo Eretnek Curuanak [Kv; TJK V/1. 113]. 1598: Kochis Georgyne kj Juta s mo(n)da, beste nilua(n) valo kurua soha ne mo(n)dgy Kochis Georgynenek ha ezt el tyre(m) [Uszt 13/29 Catherina Consors Agilis Petri Tofalúi pix vall.]. 1635: En uelem iratot ualia egy leuelet varbeli Mathene, az fianak hogy azt az Kis Annát el ne uegie, mert nyلمان ualo hires kurva [Mv; MvLt 291. 57a]. 1651: monda Beczky Sigmond mennyel te njlua(n) valo vin lilek kurua inset mert ha oda megjek ugj megh rugdoslak hogy meg halsz bele [M.köblös SzD; RLT I Nagy Mihajlne Uy Budaj Biosi Anna Asszonj (22) ns vall.]. 1686: Barbara Szekely ... minden igaz ok kívül eszt kiáltotta

Feleségemre, ezzel diffamalta: Te kicsapni valo nyilván valo kurva [Kv; TJK XIII/1. 272]. 1693: Ország kerülté fattya vetet nyلمان valo kurvanak szidot [Barátos Hsz; HSzjP]. 1745: a' Ns Város uttáján hunczfutnak, hamis Leikűnek, és nyilván való Kurvának szidot és mondott [Torda; TJKT II. 44].

5. tudott; este știut/cunoscut; bekennt. 1710 k.: Atya, Fiú, Szentlélek segítsége által légyen ez az írás. Azon szent Isten, ki előtt mindenek mezítelének és nyilvánvalók [BÖn. 403].

II. fn 1. világos/kétségtelen dolog; lucrú sigur; unzweifelhafte Sache. 1586: Waida Georgy Meszaros vallia, Mikoron Igyarto Georgy orsoliat megh fogtatta volna, eleo Jdeze a' leany ellen bizonsagnak, Amit en tudek Ighazan megh valam, Az Utan Ighen fogdosa, hogy Nilwan valobbat Ne(m) vallhatta(m) az leanyra [Kv; TJK IV/1. 587].

2. közismert/rossz híré személy; persoană rău famată/cu reputație proastă; berüchtigte Person. 1639: Aval az Nyلمان(n) valoval tartia baratsagat, nem illien emberseges emberrel mint en [Mv; MvLt 291. 175a].

nyilvas vas nyilhegy; virf de fier al săgeții; eiserne Pfeilspitze. 1662: a csata után az agya koponyájából a nyilvasat ki sem vonhatták volna | a mieink fegyverfoghatójának csak harmada is meg nem maradhatott volna, annak tulajdoníttatik vala, hogy a nyilvasak, golyóbisok, melyekkel belövéldöznenek, megmérgecsitetteknek állíttatának [SKr 446, 610].

nyilvessző ságeatá; Pfeil. 1823–1830: ha ezen Mundi Systhema táblával szemben néz az ember, a bal felin^a Merkurius a nyilvesszővel mutatja a nap számot, jobb felől pedig ugyanolyan formában mutatja az órákat [FogE 177. — "A prágai tanácsház tornyának].

nyilvetés (nyilcédulával való) sorshűzás; tragere la sorți (la partaj); Losziehung (durch Pfeilzettel). 1629: Elseoben Nyl uetes szerint iutot Wiccy Janosnak Egy mereő Aranyas Eőszue iáro Kupa, Az mely nyom un: 5 p. 30 tt f. 14. d 80 | Vagion Egy nagy giwmeolcsozo Ezt három fele Osztua(n) Harma(n) vessenek nyilat rea, es kinek-kinek az hun Jut nyluetes utan azt az reszt biria [Kv; RDL I. 132]. 1676: Az Fegyverek nem lévén specificálva, hanem csak sommara írva nyil vetés szerént az Arvák(na)k jutott" [Kv; i.h. 155a. — "Köv. a fels.].

nyilvánás 1. (nyilcédulával való) sorshűzás; tragere la sorți (la partaj); Losziehung (durch Pfeilzettel). 1639/1657 k.: A' Pásztor ere martyanál mely földet hasogtván(n) négy részre nyil vonással jutottak [MMatr. 239]. 1671: Az mi ielen litunkben lon eő kgyemek közot nyilvános szerint ilyen Diuisiojok [Kv; RLT I]. 1723: Also Kápolnában az Sűrű alatt Széna füvet keresztül fel az hágora hasítván az Gálfi Tanoroka felől valo fele nil vonás szerént Márkosné Asszonyom [Kissolyos U; EHA]. 1736: Melly kiszagattások s nyilvánások után mindenütt az helyek megborozdoltattanak [Záh TA; Mk V. VII/10]. 1762: ezen Curia ... nyil vonás szerint jutatt Daniel Urnak [Branyicska H; JHb XXXV. 51. 5]. 1763: A vad erelt bőrök ugymint: Medve, Szarvas, Hívuz, Roka, Öz, és Vad Matska Bőrök három részekre osztatván, kiké maga ratáját el vevé Nyil vonás által [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1783: Léven két szolgáló gazda Jobbagyok ... tehát ezek is Nyil Vonás szerint osztot-

tak ekképpen, hogy az öreg Pilbárt György János jutot a három egy Testvér Fiu Haerese(ne)k, az ifju Pilbárt György pedig ... az egy Testver három Leányok(na)k [Zoltán Hsz; Borb. II]. 1801: Ezen Nyil-vonás szerént valo osztály a legg szebb atyafiságos égyességgel végben menvén, a három Mlgos Léany Testvérek magok részeket kezekhezis vették [Kv; Ks]. 1827: Falu közönségesen használható helyek vagynak ugymint Rét mellyből az Exponens Grof Ur ö Ngok emberei Esztendőnként Nyilvonás szerint kapják ki Competenciájukat [Göc SzD; WassLt Conscr. 116].

2. sorshúzás által vkinek jutott örökségrész; parcellá primitá ca parte de moštenire in urma tragerii la sorți; Erbteil durch Losziehung. 1722: Grof Ura(m) eő Nacsaga egy instructiot küldét ram hogy az Runki portiomat elne idegénicsém mert eő Nacsaga meg nem éngédi sőt az egy testvér atyamfiainak az nyil Vanasakat még nem éngédi hogy kezékhez agyam kézemnél tarcsam, mért ha ki adam azaknak az nyilakat és el vésztegetik en adam meg az arat [Kéménd H; JHb XIII/39].

nyír ige 1. (haját/bajuszt) meg/lenyír; a tunde (párl/mustata); (Haar/Schnurbart) abschneiden/stutzen. 1806: bajuszt vékonyon nyírva viselte [DLT 824 nyomt. kl]. 1808: haja setét-barna, parasztoson nyírva [DLT 580 ua.]. 1845: Gábor Nyikuláj fekete hajú, mellyet nyírva 's két füle mellett lebecsátott tekertsfürtökbe fején görbe tótos fésűvel visel [DLT 515 ua.].

2. (állati gyapjat) levág; a tunde (oile); (Tierhaar) abscheren/schneiden. 1590: Chinaltattam ket ollot kyuel az Johot nyirik p(ro) f.—d. 14 [Kv; Szám. 4/XVII. 11]. 1840: Kintses* ... Gyalagassai Birkákat Mostak és Nyirtak* [Born. G. XXIVb. — "MT. Május 31-én].

3. (fát) nyes; a tunde (copacii); (Baum) (be)schneiden. 1720: Egi nagj Ollo Gyümölts fákat nyirnek velle [HSzj fa-nyírő-olló al.].

nyír fn nyírfaerdő; mestecăniș, pădure de mestecen; Birkenwald. 1598: Az az nagy nyr tilalomba volt mind az szepuizet egietembe es az kit ot kaphatot megh fogata lanchoztata | Az Tamas Janos kertitől fogua az roka mezőnel ment ala az nagy nyr kezepet az kert oztan ki tert az szez uiz mele [Pálfa Cs; BálLt 81]. 1601: Ada az nir cleoth valo giwmeolczeos kerteth [Póka MT; Ks 90]. 1606: az nyr dombian valo feöld melljet lok chérenek(is) hinak eo Irtasa [Oroszhegy U]. 1681: (Az) örökseghnek uicinussa ab una az nyr fele ki menő tizes Utczaia [Homoródsztrmáton U; Borb. II]. 1685/1792: Az Albisi* Köles kerten belől egy nagy Nyir, az Albisi Eccla Nyire Eszakra, Délre a' Bekék Nyire, mely Etzken Andrárs és Gyermeekre mentek volt által Nagy Annok után örökösön [BLEv. Transs. 15. — "Hsz]. 1728: Szentegyház erdeje vagjon egy darab a nyirben A Praedicator mertekletessen hordhat maga tűzire, csak ne abutallyon [Komolló Hsz; SVJk]. 1761: Vagjon ... bokros gyortyan fábol allo Erdőskeis a nyiren kívül [Ülke U; JHbK LXVIII/1. 152].

Hn. 1591: az nirre hagoban [Pálfa U]. 1596: egy keöz erdeonk be hyak nyr aúasnak [Szentmihály U]. 1612/1687 k.: Nyir Áj patakjára jó lábbal (sz) [Csávás MT; MMatr. 411]. 1613: Nyir szegh [Ditró Cs]. 1620: az Nyir Auas fele ualo hatarban (sz) [Lisznyó Hsz]. 1645: Az Nyir völgyeb(en) [Póka MT]. 1648: az Nyirre meneoben (sz) [Albis Hsz]. 1670 u./1687 k.: A' Nyir megett (sz) [Kál MT; MMatr. 270]. 1688: Az Nyir alatt (sz) [Kozmás Cs]. 1691:

az Salamo(n) nyirb(en) (sz) [Szentmárton Cs]. 1699: Nyir fejin (sz) [Petek U]. 1711: mészben az nyr végben (sz) [Ménaság Cs]. 1721: az Nyirben (sz) [M.gyerőmonostor K]. 1732: Kicsid nyirnek hívjak [Oltszem Hsz]. 1732/1793: Kerek nyiren belől (sz) [Albis Hsz]. 1738: A Nyir végben (sz). a Nyirben (e) [Toldalag MT]. 1740: A' Nyiren fellyül (sz) [Gyerővásárhely K]. 1750: Nyirmegi nevű helyben (sz) [Vadad MT]. 1753: az küs Nyirban (e) [Désfva KK] | A Nyirszegbe (sz) [M.décsé SzD]. 1758: A Csonka Nyir alatt (k) [Bh]. 1768: A nyir szeribe (sz) [Bálványosváralja SzD]. 1772: A Nyir Szélibe (sz) [Kozmás Cs]. 1773: a Nyiren [Szárhegy Cs] | A Nyir szegben a Marus tövinél (sz) [Vaslab Cs]. 1774: A Nyir faron (sz) [Mezőveresegyháza SzD]. 1775: A Tekerő Nyirben (sz) [Gagy U]. 1781: A Nyirbe (e) [Tarcsafva U]. 1784: A Nyirban [Póka MT]. 1787: a Rétyi Nyirbe [Cófva Hsz; HSzjP]. 1790: Nyirbe (sz). Nyir kapunál (sz) [Etéd U]. 1801: A Nyirbe (k) [A.üvegcsúr Hsz] | Völgy fejin, mellyet Nyir közinek is hívnak (k) [Százajta Hsz]. 1802: A Nyirra menő árok mellett (sz) [Gogán KK]. 1808: a Nyirátaj tetőn (sz) [Csekelaka AF]. 1835: A Nyiraj Eszkan (sz) [Mezőcsávás MT; MRLt]. 1891: Nyér [Gyerővásárhely K; KHn 158]. — L. még BHn 49, 50–1, 67; GyHn 16, 18, 46; KHn 14, 28, 30, 50–3, 61, 76–8, 81, 84–7, 92, 122, 151, 201, 249.

A címszó forrásjelzet nélküli adalékal az EHA-ból valók.

nyíradék l. nyiredék

nyírág nyírfaág/vessző; nuia de mestecăni; Birkenzweig/ast. 1570: Martha, R(elic)ta Antony pathikarius ... fassa est, hogy az melly gyermek akkor Kakas Andrasnal lakyk wolt ... Laczko new Andras uram az Scholaba Jartatta, es Nyir aggal werthe mikor nem thanult wagy Scolaba ne(m) ment [Kv; Tjk III/2. 41]. 1655: Tudo(m) azt hogj Kosa Pal töltötte Szemettel, nyir aggal az gödröt vgj duga, borozdola, csaptata el az uizet, mert az előt ot megie(n) vala az derek uiz be az Kosa Pal földin ualo gödörbe(n) az Tanczos Pal földjre [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Uaniolos Leórinicz (40) pp vall.]. 1796: Nemess Barthos Kelemen Pap Uram ezen Pintze helyly nevezetű helylen Fényes Nappal egy Szekér Nyir ágat vágatott [Albis Hsz; BLEv. Vall. 2].

nyírágas nyírfa-fiatalos; pădurea de mestecen; Birkenjungwuchs. XIX. sz. eleje: Nyírágos Erdő nyilatska [Pk 7].

nyírágseprű nyírfavessző seprű; mături, tîrn, mături de mestecăni; Birkenbesen. 1570: Agotha Zamoskőzy Myhalne, Ezt vallyia hogy hallotta sok Rwth zydalmokal zytkozodot Kys Myhal feleségeis Aztis Twgia hogy egy Zolgaloleania ... gyakorta fwtot Ely Teolek, Eccher megh hozta volt valazvtrol es Lanchra vetette volt egi paytaba, Es egy Nir agh zéprewel erősen verte volt [Kv; Tjk III/2. 128]. 1679: Nyir ágh seprő Udvar sepreni valo nro 8 [Uzdisztépér K; TL. Bajomi János inv. 11]. 1730: G(ene)ralis szállását készítő becs(ü)l(ete)s embereknek borra valot Den. 20 azon szállásra nyir ág seprűért szemét biro(na)k Den 12 [Kv; Szám. 56/XIX. 9]. 1744: nyírág Seprűt ad(na)k [Siklód U; LLt Fasc. 67]. 1843: a' nálla volt nyírág Seprűvel is ütötte [Dés; DLt az 1842. évi iratok közt]. 1848: Nyírág seprű ötven 20 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

nyírágavessző nyírfavessző; nuia de mestecăni; Birkenast/rute. 1723: bé fordulék a G. Mátyás háza félében, hát

egy fával veri Nemasagi ur(am) mint lehet Luka Illyet osztán a gerendára kötő paranczola ... hozzanak nyír ág vesztő be, de én osztán szólni kezdék s mások is osztán el ereszté [Hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.].

nyíránkos nyirkos; umed; feucht. 1793: az életemet minden uton, modon fel akarta verni, a' mint reggel nyíránkos idő lévén a' nyomárol is meg tettzet [Angyalos Hsz; HSzJP Haelena Forró (60) ns vall.].

nyíras l. nyíres

nyíratallja kb. liget; dumbravá; Wäldchen. Hn. 1764: A Gyir al(ia)s nyíratallja (sz) [Csekélaka AF; EHA].

nyírbál (fát) levagdos; a reteza/ciunti rind pe rind (copacii); (Baum) abschneiden/zustutzen. 1776: azon helyek-(ne)k Nemelly részét idegenek Valamelly részekben Szántották, kaszáltak, es egieb útokon, modokon nyírbálták és foglalták? [Kük.; Mk Ugiron lev. vk]. 1841: Semmit sem tekintenek a' Silvestris ordo rendszabásaira, hanem a fát derékba fennebb alább tettzések szerint nyírbállyák [KLev.].

nyírbálás (fa) vagdosás, pusztítás; retezare, ciuntire; (Baum) Fällen/Roden. 1781: Csetri Samuel Vram, Hadi Szolgáltatytára adván magát ő Felségének, a' Nemes Kálnokianum Huszár Regementben, kevés Hereditássát Militar Statussa miatt eddig sem procuralhata sőt Földeiben, kaszáloiban károkat Nyírbálásokat, foglalásokat látott [Mezőbánd MT; MbK XI. 61].

nyírbokor nyírfacserje; tufa de mestecăni; Birkengesträuch. 1690/1745: egy út mellett, egy nyír bokorra hányatunk tizen egjedik halmot [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 21].

nyírbokros nyírfacserjékkel benőtt; cu tufişuri de mestecăni; mit Birkengebüschen bewachsen. 1815/1817: A Sáros Patakán küllei^a egy felől a falu közönséges Uttya, más felől az erdőlő Ut szomszédságában ez Bükk, Gyertyán, és Nyír bokros, kerte valók is vagynak [Vágás U; EHA. — "Erdő].

nyírbót nyírfabót; bitá de mestecăni; Birkenstock. 1762: Rácz János elé vőn egy, Nyír botott és hozzá húzá Istok Fenczhez [Bereck Hsz; HSzJP Bíró Péter Csomortáni (24) pp vall.].

nyíredék pelyva, törek; pleavă; Spreu. 1582: foldoztattam meg az Tanacz haznal mynd az keet kemencet attam fazakas Janosnak munkayaba d. 50. Nyredekert hoztattam hozaya d. 10 [Kv; Szám. 3/V. 25]. 1583: Fazakas Janosnak hogi a keott (!) kemenczett megj chjnaltha attam tolle f. 8. Jsmet a keot kemenczehöz wettem nyredekott tezen d. 40 [Kv; i.h. 3/IX. 8]. 1590: Chinaltattam meg az Kemenczet Veottam Nyredekert ... d. 3 [Kv; i.h. 4/XX. 22 Hooz Lörinc sp kezével]. 1592: foldoztattuk Erasmus Uram p(rae)dicator Kemenczeiet Nyredekert es foldozasser attunk fazakas Simonnak f—d 16 [Kis Antal 3. Iowan uizi a Nyredekert es ahoz valo embereket Tordaigh Vrunk Zamara f 0 d 75 [Kv; i.h. 5/XIV. 25, 99 Eppel Péter sp kezével]. 1595: vasarlatam rez vezzőt es Nyredekert Az Nyredekhez adata Biro W. egy saakot [Kv; i.h. 6/XVIIa. 114 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1598: Nyredekert vettunk az kemenczek zynlese zwksegere p(er) f—/34 [Kv; i.h. 7/XVI. 47]. 1621: foldoz-

tattam meg az kemenczeket Fazakas Mihaljnak attam Munkajaert Nyredekert agiagert es kaljhaert f—/56 [Kv; i.h. 15b/LX. 221–2].

nyíredékes 1. pelyvás (agyag); (lut) amestecat cu pleavă; spreuig(er Lehm). 1621: Az mester hazaba(n) mind az kwlseo, es belseo kemenczenek Nyredekkes agiaggal meg Zineleseteol attu(n)k d. 35 attu(n)k Nyredekettis d. 8 [Kv; Szám. 15b/IV. 29].

2. "r" 1588: Het darab Apro hitwan Nyredekkes karpith [Kv; KvLt Inv. 1/2. 24]. 1589: Nieredekkes karpitok minde- nesteól vadnak Nrő 16 [Kv; i.h. 49]. 1591: Reghy teőreők karpit 1. Nieredekkes io karpit III [Kv; AggmLt A. 53]. 1596: vargion hat bechi karpit, es egy nyredekkes — f 5 [Kv; RDL I. 65].

nyíredék gyapjú dirib-darab hulladékgyapjú; tuşinătură, lină scurtă obţinută prin tuşinarea oilor; abgeschnitzelte Wolle. 1676: Juh bőr Gyapjustol nrő 1. Nyíredék Gyapju Liber nrő 6 [Porumbák F; UtI]. 1680: Tavalyi Barany gjapju Centr. 1/172. Nyíredék gjapju Centr 3 [Fog.; UtI]. 1682: Szamos juh Gyapju van Centr. 20 Nyíredék Gyapju Centr. 6 [Fog.; UtI]. 1688: Barány es nyiradek gjapju Centr. nrő 1 [A.porumbák F; UtI].

nyíregető nyeső; pentru retezat; für stutzen. 1828: Fát nyíregető kertészi ollo el törve [Szentdemeter U; Told. 39].

nyírerdő nyírfaeerdő; mestecăniş, pădure de mesteceni; Birkenwald. 1714/XVIII. sz. v.: Vagyon Vincze nevű hely- b(en) egy darab Nyír és bik Erdő [Albis Hsz; BLev.]. 1719: egy nyír erdő István karéján [Szováta MT; EHA].

Hn. 1714: Nyír erdőre menőben (sz) [Lengyelfva U; EHA]. 1767: Nyír Erdő oldalában (sz) [Póka MT; EHA].

nyírerdőbeli nyírfaeerdőbeli; din pădure de mesteceni; aus/von dem Birkenwald. 1817: Nyír Erdőbeli Jussokat kóródós körül meg jártuk [Udvarfva MT; Told. 42].

nyíres l. mn nyírfás, nyírfával benőtt; cu mesteceni; mit Birken bewachsen. 1681: Marko Borbara hazan Küllyel ualo szallas oldalban leuő bük es nyres Erdejetis ... Biro Istuan Urunk(na)k intéztük [Homoródsztrmárton U; Borb. II]. 1773: A Nyírbe egy felől a Falu Nyíres helye más felől az ut vicinitasib(an) [Vasláb Cs]. 1821: a' Kövesden Nagy darab ritkás Nyíres Erdő [M.gyerőmonostor K; KHn 86]. 1864: azért neveznek Nyírnak mert a' regi időben Erdős és Nyíras hely volt [Hodos MT; Pesty,MgHnt 28. 82b].

Hn. 1589: az bika falwj hatarban mely heliet hinak Nyres ornak [Bikafva U]. 1599: az nyres mezeót túdo(m) hogy orozhegy birodalom [Uoszt 14/11]. 1625: Nyres Mezeő [Bodola Hsz]. 1632/1664: Nyires dombon (sz) [Koronka MT]. 1666 k./1687 k.: Nyires háton (sz) [Moson MT; MMatr. 263]. 1676: Nyires mező [Hidegszamos K]. 1732: A Nyires tetőn [Páncélcseh SzD; DHn 55]. 1734: Nyires tető [Kisbács K; KHn 215]. 1744: A Nyiros kut Dombján (sz) [Szentdemeter U]. 1754: az Nyírás Erdő mellett [A.jára TA]. 1772/1869: In loco Nyireskut (sz) [Túr AF]. 1781: Nyires uduba (sz) [Kiskede U]. 1813: Nyires Pad [M.kapus K; KHn 164]. 1826: Nyires Erdő [M.gyerőmonostor K]. 1835: A' Nyires hegy farkára menő lábba (sz) [Bodola Hsz]. 1841: a' Nyires kut belső felibe (sz) [Szentdemeter U]. 1850: Nyires utnál (sz) [Bólón Hsz].

II. *fn* 1. nyírfaerdő; mestecăniș, pădure de mestecen; Birkenwald. 1659: nem tudom sem nem lattam hogy Radul Thoda valami latokat magha kostyán valahol avagy az nyresben tartotta volna [Bucsum H; BK Misc. 1143 Jovan Gabrila falusbiro (35) j b vall.]. 1721: Szabadi Mihály oda jöve és azt modgya ördögk atták miért pusztitványok az nyirasomot [Torboszló MT; MvÁlt Bereczki lev. — Pál Sándor kijegyzése]. 1728: Ezen tölgy erdő mellett vagion égi nyires szentegyház számára [Étfva-Zoltán Hsz]. 1841: (Az erdőt) harminz egyenlő nyilakra osztottam oly rendel, hogy a' Vágott mellett elkezdve a' Nyirost, hogy az egymásután következő Nyilak levágatások után kívánt nyugalomba maradhassanak [Nyáradsztanna MT].

2. nyírfaerdő; mestecăniș, pădure de mestecen; Birkenwald | mocsár, vizenyős rét; mlaștină, pajiște mlaștinoasă/de luncă; Sumpf, wässrige Wiese. Hn. 1357: Nyres [TelO I, 705]. 1408/1550: Nyres [Meregyő K]. 1595: nyres mezejen fekszik a' Juhokkal [UszT 10/57]. 1599: mentek rah nyres neuy tartomanyra [Oroszhegy U]. XVI. sz. v.: Az nyrasra menoben [Jedd MT]. 1600: Tudgia azt hogy az Nagy Niresbe(n) az Feier Nikoigh be ieöttek az Farkaslakiak az diznowal [UszT 15/109]. 1606: az Njres Zeljebe [i.h. 20/172]. 1654: Kaszalo Ret. Nires allyaba(n) egy darab hollot lehet ket szeker széna [Holtmaros MT; Ks Bánffy Anna urb.]. 1670: A Nyires alatt (r) [Benedekfva Sz; MNyTK 132. 117]. 1699: Nyiresnél (k) [O.zsákod KK]. 1711: A' Nyiresben (sz) [Csegez TA]. 1723 k.: A' nyirason egy darab ős Erdő [Hagymásbodon MT]. 1724: Az Nyirason [Csegez TA]. 1740: A' Nyiresen Irtovány nevű helyben lévő vad füvet termő kaszáló [M.kiskapus K]. 1744: Nyires tetein (sz) [Rava U] | Nyírásba [Vécke U]. 1752: Nyíras nevezetű Erdőben két darab Erdő [Iszló MT]. 1757: Vagyon egy darab Nyires nevű Erdő [Nagyercse MT; Told. 18]. 1759: az Hideg kút főben vagy Nyires közepén [Zovány Sz]. 1789: a nyires torkabali Szántó Föld [Firtosvárálja U]. 1793: A' Nyirosz tsorgójánál egy Székér szénas" [Torboszló MT; MMatr. 456. — "Rét". 1797: Nyírásban (sz) [Bordos U]. 1804: A' Nyires alatt (sz) [M.derze SzD]. 1821: a Nyirosba (k) [Bordos U]. 1832: A Nyirosan (e) [M.sáros KK]. 1841: a' Nyiros nevezetű ... Erdő [Szentanna MT]. 1847: Nyiresen [Zalán Hsz; RSzF 181] | A' Felső Nyires padján (sz) [A.jára TA]. 1854: nyírásban (sz) [Torockó TA]. 1867: Nyíras alatt (sz) [Meggyesfva MT].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

nyírás 1. hajvágás/megnyírás; tuns; Haarschneiden. 1755: a Borbély legény(ne)k Hajam nyíréséért, és orvosságokra Rf I x 7 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 11b].

2. állati szőrzet levágása; táierea pârului (de pe corpul unor animale); Abscheren das Haarkleides. 1811: Az első tavaszi ujj hold' derülése Az az idő, melyen a' Csitkók' nyírése Végbe megyen, ha tsak az idő engedí [ÁrÉ 146].

3. juhnyírás; tunsul/tunderea oilor; Schafschur. 1808: Ezen Babotsa nevezetű helyen 1803 ban es 1804 ben Esztana tartatván az Mlgs Szentkeresztü Udvartol ki árendálván az én Juhaimis az itten valo esztenán lévén Nyírésre, s, turoért, sok rendben jöttem ide [Zágon Hsz; SzentkZs Beder Tamás (58) barátosi gy. kat. vall.]. 1811: A' Juhok nyírése régen a' 'Sidoknak Innep volt [ÁrÉ 147].

4. posztónyírás; tundere, tunsul postavului; Schur. 1590: Vagion uizontagh ket arúa leani Az egziknek ueöttem 5 singh Barazlait fl. I d. 25 Az Nirese chinalasa, es darab fekete pozto az vallara fl. — d. 45 [Kv; Szám. 4/XIX. 11].

1591: attam az Trombitasnak Antalnak, Egy felseo Ruhanak, Egy Dolmannak, Nadragnak 21 3/4 Singh Karasiat, Singit d 66 f 14. d 36 1/2 Ennek Nyresetoe attam neky f— d 32 [Kv; i.h. 5/X. 71]. 1595: Az kis Bogatinak ruhazattaria veöttem heťt sing Brassay poztot f 3 d 50 Nyresere chinalasara es kapochira attam f—d 80 [Kv; i.h. 6/XVI. 13]. 1596: Mentenek, dolmannak, es Nadragnak Niresetoeł fizettem f—d 18 [Kv; i.h. 6/XXIX. 84 Bachi Tamás sp kezével]. 1597: B. Vram eo kegme hagasabol vetettem le az Varos kochyarol az pozto Ernieot ... kiert mast chinaltattam Veottem poztot hozza f 5 d 50 Nyresert, az Ernieoheoz valo poztotol attam f—d 20 [Kv; i.h. 7/XII. 11–2 Filstich Lórinç sp kezével].

nyíretés (juh)nyíratás; tunsul oilor; (Schaf)Schur. 1829: A Juhok nyíretése(ne)k ideje jelen lévén [Hadad Sz; Tsb 5].

nyíretlen 1. le nem vágott (hajú); netuns; (Haar) ungeschnitten. 1799: Pap István tiszta fekete hajú, nyíretlen üstökkel [DLT nyomt. kj].

2. lenyíratlan (juh); (oae) netuns(ă); (Schaf) ungeschorren. 1757: döglöttek meg ... Tavalyi fekete nyöstény bárán nyíretlen 2 [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.].

nyírett 1. nyírtott

nyírfa 1. mestecăni; Birke. 1617/1628: Az Olah Istuan Aszalasa es foglalasa felol azt Felelj az mit Czibi Mihali, tudom hogy Fodor Pal Azalt vala megh valami Nyírfakat [Ditró Cs; LLt Fasc. 69]. 1666/1793: azon tilalmas Erdőből nyír, nyár és Gyertyán fából Falubeli embernek szükségére pénz nélkül szabad hozni [A.csermáton Hsz; SzékFt 19]. 1732: Mostan edgjezo akaratbol a Patronusok consensus is accedalvan fogak fel Szent-egy haz számára azt az erdőt ... csere es nyír fak vadnak benne [Oltszem Hsz; SVJK]. 1750: Közönséges Falu Erdeje ebben Csere, Gyertyán és Nyír fák vadnak [Vecsérd NK; Berz. 11. 88/5]. 1760: (Az erdőben) vannak Tölgy és Csere fiatal fak, nyír és magyaró fakkal elegyesleg [Hesdát TA; BLt]. 1762: edgy vastag tövű Feketés Nyírfa [O.fenes K; JHb XXXIV/1]. 1769/1802: Fellyebb balra egy nagy forradásos nyírfát mutattanak [BSz; JHb LXVII/3. 51]. 1796: ide jöttem vala egy Kitsind nyírfáért [Albis Hsz; BLev. Vall. 3 Tot András (29) j b vall.]. 1807: Nagy Cserefákat értem az Hágónak tulso részén, az inneksó oldalán pedig a Hágónak Jegenye felé Nyírfakat [KmULEv. 9 Illye Kretsun (60) bedecsi col. vall.]. — L még RSzF 115, 125; SzO VII, 261.

Hn. 1813: A' Nyírfá között (k) [M.valkó K; KHn 106].

Szk: nyers ~. 1774: az Irmiás Zakaria Fiát Vasziliát, otan találtam két ökörrrel Szekérrel, mely rakodva nyers Nyírfával, meg is Zálogoltam, s egy kupa borig bé bünttettem [O.léta TA; JHbB 375].

2. nyírfa-faanyag; lemn de mestecăni; Birkenholz. 1681: A pincze mellett ... Nyár es Nyírfából faragott uj Lécz Nro 160 [Vh; VhU 506–7]. 1719: sem ősz, sem semmiféle tavasz gabona nem lőtt ... A mig kaptak laboda maggal, galagonyával ... bükk és tölgy makkal nyírfának fűrés musztikájával toldják földjék életeket [Csz; SzO VII, 261]. 1735: Egy Nyírfából való Lajtorja [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

nyírfaabroncs cerc de mestecăni; Birkenreifen. 1656: Va gyon ezen pinczeben ... 10 faragott nirfa abroncz [UF II. 104].

nyírfabokor tufă de mestecăni; Birkenbusch. 1801: Ő Excellenciája Colonialis földjeiből Sokat fel fogtak elég az, hogy olyatén formálog fogattattak fel, hogy a Colonusok az Éhségekb(en) élelmek kenyerek keresések Végett szerte el menvén, Némely földeket el töltött az éger, és Nyírfa bokor, s aztat űk aztán ki irtván Mái Napig is tartják [F. szöcs SzD; TKI Rusz Stéfán (70) col. vall.].

nyírfacemete puiet de mestecăni; Birkenpflanzling. 1773: egyszer Szebenben nézünk a jezsuiták templomára, mely a két piac között vagyon, hát az eszterhaján meglátok egy nyírfa csemétét [RettE 313].

nyírfajd Lyrurus tetric; cocoș-de-mestecăni; Birkhuhn. 1830: Tyúkák Fáityukák, Fátzanak, Nyírfaidak [DLt 529 nyomt. kl].

nyírfa-lapocka nyírfadeszka; scindură de mestecăni; Birkenbrett. 1837: A Csűrhez bé járo Kapu hét nyírfa lapatzkábol vagyon készülve [A. szöcs SzD; BetLt 5].

nyírfapálca nyírfavessző; vargă de mestecăni; Birkenrute. 1698: Borsos Judit Férjétől Kőpeczi Mihálytól divortiumot kíván. Mert rend kívül rongállyá elsőb(en) mezitelen vetkeztetvén őt nyírfa pálczát rajta(m) el szaggattott [SzJk 309].

nyírfa-perelye nyírfakaró; par de mestecăni; Birkenpflock/pfahl. 1740: csináltak edgy kis szalma fedeles szint Tölgy és Fűz fa ágasokra, és Nyírfa s egyéb elegyes perelljékre [Gyalu K; BfN Gyalui cs.].

nyírfa-pózna nyírfabot; bită/băt de mestecăni; Birkenstock/stab. 1759: Nyírfa pozna költ volna a valagodon [Kvh; HSzjP].

nyírfarúd bară/drug de mestecăni; Birkenstange. 1842: A papiros malom van egy Sajtó tartozik még ezen sajtohoz két fa, végeikben vas horgokkal, két nyírfa rúd, a sajto tekercsire" [Km; KmULev. 2. — "Hosszas leírásból kiemelve].

nyírfás nyírfával benőtt; cu mesteceni; mit Birken bewachsen. 1797: Ezen le irt Erdőknek nagyobb része nyírfás és cseplesz Erdő [Ajton K; EHA] | Ezen Erdőnek nagyobb része nyírfás cseplesz [Ród K; CU IX. 2. 45]. 1815: a' Groff Kemény Sámuel Vr ő Excellenciája Allodiális Erdeje Egy része áll Bükkes Épületre való nagy fákból, más része apróbb és nyírfás [Virágosberek SzD; Ks 77. 19]. 1826: ezt a Nyírfás Dombos helyet nevezik Pintze helynek [Albis Hsz; BLev. Vall. 6].

Szk: ~ **berek**. 1812: a Viz folyamatyja mellett lévő Berekekhez csak apránként az öblegetés által szaporodott, Nem pedig darabjával a belső vagy is Nyírfás Berek [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 6a Popa Nyikuláj (80) jb vall.] | (A) Nyírfás Berek nem darabjával ragadott az régi Eklésia Berkéhez, hanem öblegetés által szaporadott legyen [uo.; i.h. 8b Csizmás Gyorgye (64) col. vall.] * ~ **erdő**. 1756: a mi szegény helységünk termékenyen nyír fás erdőb(en) lévén nem experialhattuk az Uraságnak economiáját [Pusztafentős Szt; TKI]. 1830: Az Albisi erdős teritoriumba vagyon egy darab Nyírfás erdőm [Albis Hsz; EHA].

nyírföld nyírfás terület; mestecăniș; Birkenlande | ? mosaras/vizenyős rét; luncă mlăștinoasă; sumpfige/wässerige Wiese. Hn. 1816: Nyír föld (sz) [Jobbágyfa MT; EHA].

nyírhát nyírfás földhát; pantă/povîrniș cu mesteceni; Birkenabhang. Hn. 1681/1748: Nyír háton valo Szélly föld (sz) [Tür AF; EHA]. 1780: nyírháton (sz) [Impérfa Cs; EHA]. 1789: Nyírhát (k) [Taploca Cs; RSZF 166].

nyírhet (gyapjút) lenyírhat; a putea tunde (lina); (Wolle) scheren können. 1749: Tób Giapiurol az Maior nemis adot szamot, miuel maganak es az pacularnakis Giapia jar. In super keczekis leuen az Juhok között azokrol nem Nyírhetni Giapiat [Kv; Szám. 26/VI. 480].

nyíri a Nyírségről való; din ținutul Nyírség; aus dem Nyírség stammend. 1736: Most penig nemesasszonyok, nemes leányok is elegen vadnak, az kik széltiben minden szemérem nélkül szaporán elmondják: Isten engem úgy segéljen, s úgy esküsznek mint akármely nyíri pajkos katonák [MetTr 416].

Szn. 1568: nyir gergeoly [Egeres K; BesztLt 50]. 1770: Nyíri András [Szásznyires SzD; Ks 30. 28].

nyírkert nyírfás kert; fineață cu mesteceni; Birkengarten. Hn. 1665/1753: másik az Erdő szelben, melyet Nyír kertnek hívunk [Dálnok Hsz; EHA]. 1864: felső nyírkert [Csomafva Cs; GyHn 26].

nyirkos 1. nedves (még ki nem száradt); umed; naș, feucht (noch nicht ausgetrocknet). 1639: az zabot mind kalongjaba(n) raktuk hofi nyirkos volt az Czűr kertben hofi szaradgyon [Mv; MvLt 291. 208b].

2. nedves falú (helyiség); umed, igrasios; (Raum) mit nassen Wänden. 1705: Az fehervári káptalan még amikor befutottunk volt Fehérvárról, behozatván és egy nyirkos boltba bétévén, oda bezárták és bépecsételték, a káptalanok kimenvén, odaki maradtanak [WIN I, 604]. 1710 k.: Engem le- és beszállítanak egy boltba Jó alkalmatos tömlőc lett volna, de a vár emésztője éppen alatta menvén el, nyirkos volt, bűdös is volt [BÖn. 684]. 1774: mivel nyirkosok 'a Pinczék, hamar ell rothad az abronts, kivált 'a föld Pinczében [Fületelke KK; LLt Vall. 221].

3. vizenyős; umed, apătos, îmbibat cu apă; wässerig. 1769: Van még két hód zöld vetése Fekete-To nevű helységben, hat véka buzát vetett volt beléje a' közepe táján, két végét, mint hogy igen nyirkos kaszáló Rétnek hadta [Ne; DobLev. II/413. 2a].

nyirkosan nedvesen; umed; naș. 1870 k./1914: marhaszorból, boríték nélkül nyirkosan összeserített, préselt ököli nagyságu kézi lapda [MvÉrt. 22].

nyirkosodik nedvesedik; a se umezi, a deveni/a se face umed; naș werden. 1851: azok hol nyirkosodtak — hol szárodtak [Dés; DLt].

nyirkosság nedvesség; umezeală, umiditate; Nässe. 1814: A pintze Földe Felettébb valo Nyirkassága elhárítására, abban Árkokat vágattatott, és Csatornát Készítettvén, a' vizet abból Ki vette [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vall.].

nyírmezei a Nyírmező (AF) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Nyírmező/Poiana Aiudului; mit dem Ableitungssuffix -i gebildet Form des ON Nyírmező. I. *mn* I. Nyírmezőhöz tartozó; care ține/apartine de Nyírmező; zu Nyírmező gehörend. 1720: Nagj Enyedi Fel Enyedi Musinai, Vladházi Nyírmezei, Diomali, Kis Orbai, és Felső orbai ösze folyo határokbán Szabad Erdő ... a' fen specificált Várossal és hét falukkal közös lőtt volna és mindenik(ne)k szabad lőtt volna usualni [Ne; EHA].

2. Nyírmezőn lakó; care locuiește în Nyírmező; in Nyírmező wohnend. 1671: Fejér-Vár megyében Tótfaludi, Sárdi, Kisfaludi, Nyírmezei, Wladházi, és Moroznai falubéli lakók, hogy eddig az nyom fel-vétel dolgából edgyet nem értennek: végeztük, hogy a' moda deinceps éllyenek a' nyom fel-vételről, a' lopott marhákról írott Articulusoknak continentiajok szerint [CC 88].

II. *fn* Nyírmező lakosa; locuitor din Nyírmező; Einwohner von Nyírmező. 1754: az Nyírmezeieknek Szóló karot Sem szabadott vagni az utrizalt helyjen hanemha az Gyertyanosiak meg engették [Gyertyános TA; Thor. 21/18].

nyírmező (eredetileg) nyírfával benőtt térség; teren (acoperit inițial) cu mestecenii; (ursprünglich) mit Birken bewachsene Gelände | ? (eredetileg) mocsaras/vizenyős rét; pajište mláštinoasă/de luncă; (ursprünglich) sumpfige/wässrige Wiese. Hn. 1617: Nyir mezeön kezdek el^a [BLT 3 Blasius Debreczj de Zent Marton^b pix vall. — "A földek kihatárolását. ^bCs]. 1625: Nyr mezoben [Szentmárton Cs; EHA]. 1653/1764: A Nyir mezőben (k) [Magyaró MT; EHA]. 1676: az nyr mező [Hidegzsamos K; EHA]. 1714: a Kűs nyir mezőn (k) [Magyaró MT; EHA]. 1720: Nyir mezőn Arokra menő(en) (k) [Szentsimon Cs; EHA]. 1729: a nyir mező alatt valo oldalon [Bálványosváralja SzD; EHA]. 1773: a Nyir mezőn az vetés Kapunál [Szentsimon Cs; EHA].

nyírokér vas limfatic; Lymphgefäß. 1695: Gyakorlati anatómiaóránk volt kutyatetemen, ahol a nyírokereket tanulmányoztuk [Kv; KvE 237 VBGy].

nyíróólló l. nyíróólló

nyíros l. nyíres

nyírott, nyírt 1. le/megnyírt; tuns; abgeschnitten, gescho-ren. 1774: az ő^a inventiója az hogy a magyar regementekben a közkatonák is hátra tekerve czapban ... viseljk a hajukat, akik addig nyírt kurta haját viseltek [RettE 323-4. — "Lasci Ferenc Mór gr. osztrák tábornagy, az osztrák hadsereg újjászervezője]. 1799: kurta nyírett haját visel | Mészáros Ferentz nyírott Topét, és Tzopfot visel [DLt nyomt. kl]. 1811: Merinkós György ... nyírett fekete bajusza, mosojgó száju, vidám tekintetű [DLt 84 ua.]. 1816: gesztenye színű nyírt hajú [DLt 802 ua.]. 1822: Girotán János ... az üstöke nyírott hátul hosszabbatska hajú egy kevésé nyírt [DLt 67 ua.]. 1823-1830: (Kovácsnai Sándor) nyírt haját viselt | A deákoknak hajviselete sokféle volt, mert gyermekkoromban a fő közepét mind megnyírták törpén, elől hagytak hosszán, hátul is igen, és azután az első a nyírt hajon keresztül hátraféssülték az hátulóhoz, s az első az hátulóval összeért, ott horgas fésűvel összefoglalták [FogE 75, 107-8]. 1845: fekete kondor nyírett hajú [DLt 58 nyomt. kl]. 1848: nyírt fekete hajú [DLt ua.].

Szk: oláhosan ~. 1801: Nikulaj Vlád Musztázi kereken oláhosan nyírt sárga hajú [DLt ua.].

2. lenyírt hajú; cu părul tuns; mit geschorenen Haaren. Szk: ~ pap. 1662: Kicsoda oka, hogy a nekünk tett ígéréteket be nem teljesítették? A nyírt papok! | Immár az evangélicus egyházi személynek jövedelme a nyírt paptól elfogattatott [SKr 105-6] * ~ *papi rend*. 1662: kénytelen meg kell vallanunk, hogy valamennyi nyavalyáit, kárait, zűrzavarait, zenebonait és nyomorúságát mind a sátn után köszönhetjük egyedül csak a magyarországi nyírt papi rendnek [SKr 101] * ~ *papság*. 1662: Tetszik rövideden újjal megmutatni ettől az emberi nemzetnek közönséges ellenségétől mit és minémű dolgokat szenvedtünk mind kezdetitől fogva ez ország birodalmának, holott nem közrendbéli és becstelen galád emberek, hanem önnönmaga a nyírt papság által | Gyakorta megcsal a reménység. Mert ő, minémű és mennyi jobbulása lón a nyírt papságnak? [SKr 99-100, 104].

A nyírt papságon a jezsuita rend értendő.

3. lenyírt/vágott (gyapjú); (lină) tuns(ă de pe ...); ab-geschoren (Wolle). 1829: A Berke Juhakról nyírt Gyapju volt 280 font [Pókafva AF; Born. F. la Bod László tt szám.].

4. gyapjatlanított; (piele) tuns(ă); geschoren. 1746: Tizen hat csávélatlan nyírett jüh bőr [Vargyas U; DanielAd. 260].

5. nyesett; tuns; abgeschnitten. 1662: a nagy fákon belől kétfelől az utak, mellyeken mindenütt egyaránt sűrőn nevelt és egyaránt nyírt zöltségek volnának ültetve és neveltetve [SKr 265].

6. felvágott; táiat; aufgeschnitten. 1808: I Konc nyírott Posta papiros [Mv; Told. 22].

nyíró posztónyíró mester; meşter specializat în tunsul tunderea postavului; Tuchscheremeister. 1572: az Nyreó vrain feleolis Ertekezenek meg eo k. Es az Regy Rend-tartast az poztoknak valcagaba Ne Engedie eo k. Meg zegny [Kv; TanJk V/3. 67a]. 1573: Nyreó Janos Azt vallia hogy ... estwely predicatio vtan, Eo al volt az Nyreok Mywhelia Eleot Azomban Megien volt ... Thompa Istwan | Cheres Jacob es Payor Istwan valliak hogy eok ketten winek volt az kapw keozet hwl az Nyreok mywelnek [Kv; Tjk III/3. 17-8]. 1584: Erthettek eo kgmek warosul az be Adoth Níreok priuilegiúmat, Melybe(n) elegh Abusust tapaztaltanak meg ... Ez Nyreók dolgabannis awagy eo kgmek priuilegiumokat heliebe hagygy, Awagy penigh az poztó Nyresnek arrat megh emendalliak [Kv; TanJk V/3. 281a]. 1595: 19 xbris úeöttem az zaz Natio Alúmnússanak Adam Gich-nernek 16. sing fodor iglert l. p(er) d 45 felső ruhának dolmannak nadraginak tt f 7/120 ... — az nyureonek(!) hogy meg nyrte ata(m) f —/129 [Kv; Szám. 6/XIV. 9]. 1604: ennek eleotte ualo wdeokben az Templum kwrewl ualo boltokat, es kamarakat eo kgmek Varosul biztak volt az Egyhazfiaknak gonduselesekre ... Vagion eoregh keobolt az kenier Zer feleol Nro 18 ... Vgian ott az Nyreoknek egy bolthia kiteol fizettenek hat forintot [Kv; RDL I. 77].

Szn. 1453: Elias Nyrew [Kv; TT 1882. 534]. 1544: Nyrew lukach Notharius [Kv; Szám. 1/IV. 5]. 1557: Nyrew Kalman [Kv; TanJk V/1. 80]. 1560: Nyrew balint [Kv; i.h. V/1. 75]. 1561: Nyrew Amburus [Kv; i.h. 77]. 1564: Niro Josa [Kv; Szám. 1/X. 5]. 1566: Nywró Josa [Kv; i.h. 172]. 1568: Amrosius Nyro. Nyrep balas [Kv; Tjk III/1. 155. 232]. 1582: Nireo Kalman [Kv; Tjk IV/1. 42]. 1590:

Nyweo Marton [Kv; TanJk I/1. 152]. 1592: Nyreo Andrasne, Anna [Kv; TJK V/1. 254]. 1598: Nyreó Andras [UszT 12/8]. 1602: Nyiró Menyhárt szab. [Kvh; SzO V, 191]. 1614: Nyreo Balas [Szentgyörgy Cs; BethU 425] | Nyreó Mihály j b [Lemhény Hsz; i.h. 340] | Nyreó Marton zs [Nagygalambfva U; i.h. 165] | Nyreó Andras pp [Szu; i.h. 186]. 1632: Nireó Gaspar [Mv; MvLt 290. 130a]. 1648: Nyiró Szabó Mihály [Mv; EM XXI, 536]. 1656: Nyiró Kata [Torda; Pk 2]. 1657: Nyüro Mihajlne [Kv; SzCLEv.]. 1682: Nyiró Janos [Kv; RDL I. 162].

nyirőház posztónyró műhely; atelier (in care se execută operația) de tundere a postavului; Tuchscherwerkstatt. 1599: Rica Providi Petrij Pokos Anna fassa est erkezek egy veres dolmanyú Nyirő legeny es hinnya kezde ... futa be az Nyirő hazba(n) és ugyan abba(n) futa mas is egy feyer szakadoszt dolmanyba(n) be az Nyirő hazba(n) | Kirsner Balint vallya ki ugrek egy feyer szüres legeny az Nyirő hazbol a czapa nyako(n) mesziten kardall az kozsakot [Kv; TJK VI/1. 384, 387]. 1603: Nyreo Daniel vallya: Az Gergelj Antalne karwallasaban semmit nem tudok kiteol eset hanem azt tudom hogy az Nyreo hazban aminemeo rendtartasunk vagio(n), ott az keoz penzbeol ky veot volt hireonknekeol, kiert gratiatis hozot, hogy nem hattwk mieljn [Kv; TJK VI/1. 647].

nyirőlegény posztónyró mesterlegény; calfă specializată în tunsul/tunderea postavului; Tuchschergerelle. 1599: Rica Providi Petrij Pokos Anna fassa est erkezek egy veres dolmanyú Nyirő legeny futa be az Nyirő hazba(n) | Kirsner Balint vallya nem túdo(m) meg botleke az kozsak aúagy ismeg az Nyirő legeny úte az rúdol | Szigyarto Daniel vallya az Koszak artzol póke az Nyirő Legent [Kv; TJK VI/1. 384, 187–8]. 1600: Az meli Nyreo legini az toroniba fogua volt, attunk segitsegwl d 20 [Kv; Szám. 9/IX. 34].

nyirőmű posztónyró mesterség; meseria de tundere a postavului; Tuchschererhandwerk. 1573: Nyreo Ambrws es Nyreo Bertalan Azt valliak hogy Az my Ideotwl fogua Eok Nyreo Mywet Mywelnek, Mind Bwdan pesten, Egren, varadon Es egieb helieken, Illien Modon veottek Be poztot Mindentwl hogi Jelt attak neky, Megh peny attak ky az poztot mykor az Jelt ky Be hozta, hwl penig az Jelt valaky ely vezette es poztoiat ky kerte, Megh Nem attak neky [Kv; TJK III/3. 77].

nyirőolló juhnyiró olló; foarfece de tuns oile; Schafschere. 1596: onna(n) az major haztol vjnek el 12 veder ordat ... ket teómlót ... vittek el az eztenarol, ket nyreó ollot [UszT 11/107 Olah Radul az Amadafaluj^a vall. — *Cs].

nyirórúd posztónyró rúd; bară folosită la tunsul/tunderea postavului; Scherstange. 1599: Petri Lúkacz felesége Anna Asszony vallya ... ki jóue az Nyirő Legeny az Műhelyből ... monda, bolond bestye, bezeg sok bolondot czjnalz be futa, es hoza kj az Nyirő rudat, es úgy úte Nyakszirtzen Jobfelől, hogy terdre essék [Kv; TJK VI/1. 384].

nyirpad (eredetileg) nyírfával benőtt dombhát; tápsan (acoperit inițial) cu mestecen; (ursprünglich) mit Birken bewachsener Hügelrücken. Hn. 1652: Az Matskas fele valo fordulora melyet Nyr pad(na)k hynak [Tiborc K; GyU

128]. 1712: Nyir Pad oldalan (sz) [Vaja MT; EHA]. 1713: az Nyir Padon (sz) [uo.; EHA]. 1810: a' Nyir pad alatt (sz) [uo.; EHA].

nyírt l. nyírott

nyírtető (eredetileg) nyírfás hegytető; vírf de munte (acoperit inițial) cu mestecen; (ursprünglich) mit Birken bewachsener Berggipfel. Hn. 1721: az Nyírtetőn olahul Kabose nevű helyen (sz) [M.gyerőmonostor K; EHA].

nyírvirics nyírfa édes nedve; zeamă/sevă de mestecăn; Birkensaft. 1784: Ludesden találtom 88 veder bort Nyir viritsre vagon gondjak edénytis jot szerzetek számára [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

nyírvíz nyírfa édes nedve; zeamă/sevă de mestecăn; Birkensaft. 1674: Nyir Viz Altalaggal nro 3 [Déva; Törzs]. 1716: el küldötém ... aszu almát 2 köblöt nyers almát ... nyir vizét őt védérnit [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1722: Nyir vizet ne(m) vétett(em), mert ... nem vettük semmi hasznát [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1732: Méh Ser Vr(narum) 38 ... e'mellett nyir viz egy hordóban Vr(narum) 5 [Kv; Ks 40. XXVIIIc gr. Kornis Zsigmond lelt.]. — L. még BÖn. 520.

nyírvölgy (eredetileg) nyírfával benőtt völgy; vale (acoperită inițial) cu mestecen; (ursprünglich) mit Birken bewachsenes Tal | ? (eredetileg) mocsaras/vizenyős völgy; vale mlăștinoasă; (ursprünglich) sumpfiges/wässriges Tal. Hn. 1755: a nyir völgy bércezin [Burjánosóbuda K; BHn 41]. 1784: a Nyir Völgy Gódríben (sz) [uo.; BHn 43]. 1807: A Nyir Völgyb(en) (sz) [Póka MT; EHA].

nyiszálás kb. bőrlenyűződás; julire, zdrelire; Abhäutung. 1574: Borbel Marton es Leorinch Ceh Mesterek Azt valliak hogi eeket Byro vram kwite volt Meg lattny az meg holt inast, Immar Maszod Nap, lattak hogi az orran valamý Nyzallas volt Mint egi Essesbeol leot volna [Kv; TJK III/3. 351].

nyit 1. (ajtót/kaput) kinyit; a deschide (ușa/poarta); (Tür/Tor) öffnen. 1572: Eo vgian Nytia az Aytot, tahat egy Borbel legen wl Az aztalna [Kv; TJK III/3. 5]. 1600: Engem s egy berest zolgaiat kwide Hoggiai Andrasne azzoniom az kutiakkal hogy ki maratassuk az kertből az diznokat, az kapu be tewe wala erpsen be cziweklettek wala, be ne(m) mehetenk kwleömbe(n) hane(m) az kapu sarkan hagtak be, s wgy nitottak nagy neheze(n) az kaput [UszT 15/121 Ilona, Palfi Ferencz leania vall.]. 1605: Tetczet az mostany weonek allapattya zerenth hogy az varosnak kapu kolchay allyanak az feo es kiralybiro Vram kezeivel mikor kaput kell nyitny reggel az szasz nation valo kolchtarto mennyen az feo birohoz, az magyar penigh az kiralybirohoz es vgy vegyek kezekhez az kolchyokat [Kv; TanJk I/1. 495]. 1664: Egy napon az alsó vári németek az felső vári strásán állanak egyesleg az többivel; másnap az felső vári az alsó vári strásán hasanlóképen, és mikor kaput nyitnak, mind az vár piacznán kell lenniék fegyverben az strásáknak mind az felső váriaknak s mind az alsó váriaknak [TML III, 37 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. 1761: az ajtót nyitnani akarom bé zárva tanáltam [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1772: Egy alkalmatossággal haza jöven Szilágyi Josef ittasson a maga

szájából hallottam tudniillik Nyisd Ördög Teremtette kurvája miért Zárod bé az ajtot álöttem [Dés; DLt 321. 80a Jos. Sarkadi (48) ns vall.]. 1846: az el tiltott legényt midőn volt gazdája meg látta, tüstént el utasította, s ajtot nyitván ki küszöbölte [Kv; ACLev. Kül. Perc. 51].

Szk: *kapu ~ni*. 1775: kapu nyittani ki menék [Tarcsafva U; Pf].

2. felnyit; a deschide; aufschließen. 1592: aztis mondod hogy montad volt hogy az ladatth nem te nittad fel hanem en nyittam volna [UszT].

3. benyit vhová; a intra; eintreten. 1755: (A) nagy házból ... két ajto nyilik edjiken nyitanak s.v. az Arnyék székre [Ludsd H; BK sub. nr. 1020].

4. (bejárót/kaput) állít/készít; a face (o intrare/poartă); (Pforte/Tor) stellen/machen. 1691: A Kőz kerteken ő kglmek édyik á másik meg édyezett akarattyá kívül s ellene kaput vagy ajtót ne nyisson [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXIV/21]. 1814: a Jozságnak olyan fekvése van hogy egyebütt rája bé járot nem lehet nyittani [Mezőbánd MT; Hr 3/40].

5. *boltot* ~ kereskedést indít; a deschide o prăvălie; Geschäft eröffnen. 1575: az Aros vramin Zoksor Teottek panazt az Jeoweny (!) es Idegen Aros Nepek feoleol ky (!) Miheien Iwtinak Akar my Ideoben Boltot Nitnak es ky rakodnak [Kv; TanJk V/3. 128b]. 1580: Az idege(n) neotelennek senkinek zabad ne legien kereskedny vagy boltot nytny [Kv; i.h. 210a]. 1597: teczet w kegmeknek hagi az Georeogh es egieib kereskedeo el ieoheissen, es ne harmad napig hane(m) egi hetig arúlhasson, mindazaltal mikor el iewnek mingiara boltot nytni ne merezellienek ha nem eleoezor Biro vramnek ertesere tartozzek adny [Kv; i.h. I/1. 294].

6. (bányát) megnyit; a deschide/a da in exploatare (o mină); (Mine/Zechen) erschließen. 1677: Ha kik nem magok hatarán hanem más Possessorokén nyitnak es colalnak Bányákat, azokkal alkudgyanak es végezzenek | Aknát nyitni sub poena flo. 100. tilalmas [AC 47, 251]. 1780/1804: Vijnonnan kezdett Bányák mellett más Bányákat miként szabad nyittani [Torockó; TLev. 2/4 bis]. 1785: az Thorotzkaik ... e mellett az Privilegium mellett az magak Sumptussaban Bányákat nyitattak [uo: i.h. 6/1 Transm. 18a].

7. (irtást/termőföldet) létesít; a face să fie propriu pentru agricultură (prin defrişare); (Rodung/Acker) anlegen. 1757: mind a' Gyogy vizi Jozság, ugy a' Guraszádiis egészszzen erdő hátságon inhabitál, és mindennemű Cultivalo helyeit erdőből kel irtás által nyitni [BK ad nro 144 Joannes Gulya de Déva (43) prov. vall.]. 1815: Hersány luvon tulajdon maga kezével nyitatta magának azon irotvánt ép kies Bokros és élőfás Falu erdejéből [Orsova MT; Born. G. XV/13 Pop Illya (63) vall.].

8. (rést) vág; a tăia (o breşă); Spalt/Ritze schneiden. 1592: egy lyukat nytanak az kosaron és oda alla a Zaz Jakab fia peter benedek Janos es Zaz Leorinch rea hajta wgi utek meg ketteot az belet kivetek mind az kettonek s az kosarba egi odvas fa wala ebbe tevek el" [HSzj *kosár* al. — "Az ellopott és leölt két disznót].

9. *sebet* ~ (gyógyítás céljából) sebet megnyit/vág; a deschide o rană (cu scop curativ); (zwecks Heilung) Wunde öffnen/schneiden. 1657: Lőcsén lakott egy hóhér, ki doctoros ember is volt, ezt is odahozták vála, és curálá, lábain sebeket nyitván, hogy a benne lévő nedvesség azon szívárognék ki [KemÖn. 96].

10. *utat* ~ *vmire* lehetővé tesz/előmozdít vmit; a face posibil ceva, a crea posibilităţi pentru ceva; ermöglichen,

fördern. 1663: Úgy látom, Uram, ezek az fejedelemnek és az országnak bizony jót kívánnak és maguk nyitnak mindekre utat [TML II, 603 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1712: minden harmadnap, drága szekeren kellett ki mennem Béczből, kívánván ammatúrálai, Josika Imreh ügyét ezen Causát promovéáltam drága költséggel kellett utat nyitnom promotiojára [JHb XLVIII Jósika István kezével]. 1753: Pedurán Jion Krajnik Uram ellen magát opponálta, pusztitonak pronuntialván, az többinek a szofogodolonságra utat nyitot [F.lapugy H; Ks 62/11]. 1764: embertelenségre edgyiknekis utat nem nyitottam [Középlak K; Bfr]. 1783: egész étzaka olly nagy Helység strása nélkül vagygon a melly sok és számlálhatatlan gonoszságokra olly utat nyitott a ... Torotzkaiknak, hogy mindenféle Malitiara nézve sokkal nagyobb Várostis fellyül halad [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével]. 1789: a Nemes Magistratus Resolutioja által csak versengésre nyitott utat [Ne; DobLev. III/653. 19]. 1805: a' Mivelő kovácsok azt magyarázván a' Ngd válaszsából hogy Ngd annál fogva arra nyitott utat hogy mikor mivelnek akkor nekik kostotis adjunk, a' melynél nagyobb iga a' nyakunkba nem volt, 's nemis lehet gondolniis [Torockó; TLev. 9/41].

◊ Szk: *kár ~ja fülét* kár ér vkit; a suferi o pagubă; jm Schaden zustoßen/widerfahren. 1662: Az Szabolcs vármegyei hét hajdúvárosokbéliiek idejénkorán megintettek vala: ellenségesen ne kezdenék magokat viselni, sőt a közönséges szabadság oltalmára ok is felülni tartoznának, különben ha magok javára tartozó szolgálatokban vakmerőképpen meg kezdenének fogvatkozni, s mi kár nyitná fülüket, magoknak tulajdonitanák [SKr 207] * *minden újításra kaput* ~ minden újítást befogad; a accepta orice inovaţie; jede Neuerung annehmen. 1653: ezenközben, mivel már minden újításra kaput nyitott vala a Luther és Calvinus az az: anabaptisták tudománya, tehát támadá akkorban egy Dávid Ferencz nevű tudományos ember [ETA I, 27 NSz] * *rést ~ vmire* kb. szűk lehetőséget ad vmire; a da posibilitate minimă la ceva; enge/schwache Möglichkeiten zu etw. geben. 1811: Tiszteletes Atya! Bolondáságnak tartjuk ketten az igazést, Hozzuk bár gyanuba, erre nyitok egy rést [ÁrÉ 57] * *szemét ~ja szemét/látását erőlteti*; a deschide ochii tare, a căsca ochii; Augen/Gesicht anstrengen. 1661: Kegyelmed nekem irott levelit meghozák Csudálkozom, az új nyelvet hol tanolhatta Kegyelmed az szélpál trással ily hirtelen. Váltig töröm hitván elmémet és nyitom beteges szememet, de egynehányan is, asszonyom anyámmal, nénémasszony nyal és Elekkel együtt elolvasni alig tudjuk [TML II, 85 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] * *szívén ablakot* ~ igaz szívvél közeledik vkihez; a se apropia de cineva cu inima deschisă; sich jm mit wahrem Herzen nähern. 1673: ha lehetséges volna benne, én szívemen ablakot mernék nyitni az Kegyelmedhez való igaz atyafiságomra nézve [TML VI, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *vhól passzust/utat* ~ (erőszakkal) biztosítja az elmenetelt vhol; a croi drum pe undeva (cu forţa); (mit Gewalt) den Abgang sichern. 1657: Midőn azért az személyek passust nyitottak volna, elől s hátul is az tó sárján általnyomakodott az ellenség [KemÍr. 319]. 1846: rendbontással lábbaltatólag utat nyitott keresz-től a' gabonákon [KLev.].

nyitás 1. felnyitás; deschidere; Aufmachung. 1595: Nyitatom és vettem le az Zaart, az Tanaczhabzan, az Aztal Sübla Dalarol Attam az Nyitastol d 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 123 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. megnyitás; deschidere (a unui drum); Eröffnung. 1795: azon útnak nyitása által a' Nemes Dévay Uradalomn(a)k tetemes Kára következett a' szolgálatot tévő embereinek az út számára ell foglalt Kaszállóiban történt tsonkulása által [Déva; Ks 73. 74. VII. 109].

3. bánya-megnyitás; deschidere/punere în exploatare (a unei mine); Minenerschließung. 1677: nem csak az Országban lakos rendek, de akár mely idegen Országból bé-jövő akár mely keresztyén nemzetből álló rendek praesentium vigore assecuraltatnak, mind bátorságos bé jöveletek, s' mind penig akár hol ez Országban új Bányáknak nyitására és colálására való szabadságok felől [AC 47].

4. irtás létesítése; defrişare; Rodungsanlegung. 1815: a régi Szabad Szokás szerént, tilalom nélkült Szabad lévén erdős helyen a' nyitás, nem ellenztetthetene, a' régiek által írottányát Szabadon bírta [Orsova MT; Born. G. XV/13 Máty Tyényál (59) vall.].

nyithat 1. (kaput) kinyithat; a putea deschide (poarta); (Tor) aufmachen können. 1574: Balint lochan (!) hegwig(!) fia Azt vallia hofi az azzonember az Siteohazból Leo volt es egi kes volt kezebe, az albert deak kapuyat Akarya volt meg Nithny, Egi feleol kesertette, Mas feleolis de Nem Nitthata [Kv; Tjk III/3. 369].

2. (bányát) megnyithat; a putea deschide/pune în exploatare (o mină); (Mine) erschließen können. 1677: Arany, Ezüst, Réz, Kénkö Bányákat, hogy akárki, a' kinek, modgya lehet és helye, nyithasson és colálhasson, fel-szabadittatik [AC 47].

3. kaput/utat ~ vmihez/vmire lehetőséget nyújthat vmire; a putea crea posibilitate pentru ceva; zu etw. Möglichkeithieten können. 1662: (A török) minden tanácsát arra kezdé fordítani, hogy Erdélyt magáévá tehesse s Magyarországnak megmaradott kevés részecskéjének holdoltatásához és foglalásához is nagyobb kaput nyithasson [SKr 531]. 1795: utat nyithasson arra [Aranyosrákos TA; Borb.].

nyitó 1. vmit ki/felnyitó; cu care se deschide ceva; etw. aufmachend/öffnend. 1788: Egy vágo, és Hordo Aknját nyitító kés [Mv; Told. 9a].

2. (ki)nyitható; care se poate deschide; aufschließbar. 1687: Egy közep szer, aranyas, nyito tablás Tükröt f I/20 [Ut].

3. vmire utat ~ vmit lehetővé tevő; care face posibil ceva; etw. ermöglichend/möglich machend. 1662: több sok káros dolgokra utat nyitó ilyen nagy alkalmatosság történt vala Jenőben is [SKr 314]. 1781: ezen gyilkosságra, tolvajságra ... utat nyitó szokásnak^a el törlésire rendeljük a' Strásálás ki állításában^b [Torockó; TLev. 2/5. — "Az éjszakai korcsmázásnak. ^aKöv. az intézkedés].

◊ Szn. 1828: Somostelki^a Nyito János [Kük.; DobLev. V/1139. — "KK].

nyitogat 1. (ajtót) kinyitogat; a deschide de mai multe ori (o ușă); (Tür) öfters aufschließen. 1593: Borbara Azzoni, Balasfi Gergelne vallia mikor panazolokdni keztem volna Safarit Georginek, hofi vntalan nitogattiak aitaimit, be me ne az feleségehez^a, es kezde kerdezni miert ne(m) vetette volna le fedelet hofi vgi fekwit volna le agiaba az azzoni nagi kemenien zola neki [Kv; Tjk V/1. 362. — "Akihez bezörgetett egy legény]. XVIII. sz. köz.: A nagy Palotára bé menő ajton, minthogy Sokan szokták nyitogatni ... melfto hat rezes Sarkokon forgani [KS 92. I. 23].

2. felnyitogat; a deschide/descluia de mai multe ori; öfters öffnen. 1568: Stanislaus zabo, iur(atu)s fass(us) est, Ezt tudom hogy Sos Matehoz menek es lata(m) hogy igen busult vala, s monda ihol egy lada, egy nemes azone olyan ha nyitogattak volna (igy!), de en meg nem latta(m) [Kv; Tjk III/1. 188]. 1649: Fogattat meg Biro Vram ket Lakatos inast, kik az bolt Kamarakat nitogattak [Kv; Szám. 26/Vl. 511] | Elsőbbenis kolcziokat adot az melljel ajtokat nitogattam, es az miket lophatta(m) mind Gunar Kata atta el [Kv; Tjk VIII/4. 422].

nyitogató vmit (erőszakkal) felnyitó; care deschide ceva (cu forța); etw (mit Gewalt) öffnend/aufschließend. 1770: Minek utánna azon Ládákat nyitogato ember akképpen ott dolgát végezte volna, mely felé mondotta hogy vészi uttyát, és huvá mégyen ...? [H; BK sub nro 1017 vk].

nyitott nyílt (el nem zárt); care nu a fost astupat/inchis; offen, geöffnet. 1817: A Gyogy viz meg Áradása Alkalmatosságával Lendvay kapitány Ur a gátból embereivel Annit le vétetett a mennyivel az exundatiotol a maga Udvarát és Csürit Securizálhassa azon Nyitott rést két Öletske vesz(sz)övel be is lehetett csinálni [Algyógy H; Born. Vegyes X. 81 Zusian Gavrila (40) vall.].

nyitra l. nitra

nyitatt 1. ki/felnyitatt; a dispune să deschidă/fie deschis; öffnen/aufschließen lassen. 1595: Nyitattam és vettem le az Zaart az Tanacz hazban, az Aztal Sübla Daiarol Attam az Nyitastol d 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 123 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. szobát ~ (vendégfogadóban) szobát vesz ki; a lua o cameră (intr-un han); (in einem Gasthof) Zimmer öffnen lassen. 1849: ötet a vendégfogadóban kerestem, de mint-hogy hamarjába nem találtam, számomra ugyan csak azon vendégfogadóban szobát nyitattam [Kv; Végr. Vall. 13].

3. vezetett; a dispune să fie făcut/săpat un canal de apă; (Wasser) leiten lassen. 1788: A' Rákosi Ferentz Uram Kuttya és a' két kapu közt hátra nyuló kőfal között a' detzka kert alatt viz folyomat nyitattok magam költségemre [Kv; Pk 3].

nyitattás kinyitattás; deschidere; Aufschließenlassen. 1662: Az hid csináltatásához s kapu nyitattatásához fogatván, azalatt a várát^a a prédára áhítózó jancsárok a töréseken úgy meglepték vala, a mieink közöttök szemeit is alig pillant-hatnák, azhol mit kaphatnának mind ételt s bort, fegyvereket húznak, vonsznak, ragadoznak vala [SKr 617. — "Várad várát].

nyittatik 1. (kapu) kinyittatik; a fi deschis (o poartă); (Tor) aufgeschlossen/aufgemacht werden. 1575: Mostan penig Biro vram eo k. ha alkalmatoszagat esmery Emlekez meg az feyedelemnek, hogy ha eo N. Jo akaratia lenne az Eyely kapw Nitas neh lenne es az postaknak Be Bochatasara eyel kapw Neh Nitassek, Mert Ez Igen Terhes felelmes is az varosnak [Kv; TanJk V/3. 122a].

2. nyitódik; a se deschide (cu cheia); aufgeschlossen werden. 1648: Az felseő házak zárjai mind csak egy kulczal járnak nyttatnak [Komána F; UF I, 932]. 1737: (Az) árnyék ajtaja fazárral záródik s fakolccsal nyittatik, hasonló az istállóbiéliekhez [Széplak KK; ETF 108. 10]. 1816:

nyilik az Capolnaba két ajtó tollas kolcsal nyitatik [Jobbágyfa MT; BálL 67].

3. (út) megnyitattik; a se deschide (un drum); (Weg) eröffnet werden. 1844: Groff Mikes Benedek kéri: hogy Fiadfalváról Keresztur felé a' hidra menőleg egyenes vonal-ba nyitassék új út [Usz; UszL XI. 85/1. 87].

4. létesítetik; a fi iníintat; angelegt werden. 1757: egész cultivalo Határunkan mindennémű nevezetes szántó föld-eink, és kaszálóink nagyobb részint ami értünkre, hol erős erdőből, hol pedig bókros tövissel el lepett helyekből nyitattak és készítették [Guraszáda H; BK ad nro 144].

5. kapu/út ~ vmire lehetőség nyílik vmire; a se crea posibilități pentru ceva; zu etw. Möglicheit geboten werden. 1662: Ez véghelyből^a megzaboláztathatának a kőborlók, tolvajkodók és ó, mely nagy kapu nyitatték Magyarország hátralevő részeihez hamar időn való hozzájárásra is [SKr 563. — "Várak várából". 1671: az oda fel való ismeretségre ha valami jó út nyitatték (TML V, 626 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz). 1795: a' fungens Birák által eddig gyakorlott két három kupa borbéli superficialis büntetés által a' rendeletlenség(ne)k uttya ne(!) hogy bé Zárrattatnék, sőt inkább arra tagas ut nyitattik [Torockó; TL. 9/29].

6. pályázás/pályázat ~ pályázat hirdettetik; a fi anunțat un concurs; Wettbewerb ausgeschrieben werden. 1861: a' Mező Csávási és a' Tompai megüresült Papi állomásokra Pályázás nyitattik [Gyalu K; RAK 61 esp. kl]. 1865: Pályázat nyitattik a Tasnádi, Krasznai, és ér Szentkirályi papi államásokra [M. gyéromonostor K; RHAK 12 u.a.].

nyitattott meg/kinyitattott; deschis; geöffnet. 1849: Kelemen Béni a szekérből és az általam nyitattott szoba utáni illetmény ... ki is fizette [Kv; Vég. Vall. 23].

nyitattat nyitatt, vágat; a dispune să fie deschis; schlagen/öffnen lassen. 1597: Az scholaban az Cloacanak nagy dohos volta miat valami eoreg ablakokat nitattatunk raíta hogy ismeg be hiazattuk Attunk ... Ach Boldisarnak egy tarssawal f l d 20 [Kv; Szám. 7/III. 24].

nyitva szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ áll kinyitva áll; a sta deschis; geöffnet stehen. 1593: Karaz Leorincz vallia: En nekem kertes zomzedom Caspar deak, de azt tudom hogy igen gonduseletlen kertire, seot mostonnis puztaban all kerti mostannis vegigh all nitua Aitaia [Kv; Tjk V/1. 435] * ~ hagy kinyitva hagy; a lása deschis; offenlassen. 1588: Feyerwary Iosa vallia Az legheny ket fele tekintte, Nitwa hagyta az Aytot es el Mene [Kv; Tjk IV/1. 491]. 1757: egy Nemet az Udvarb(a) ment hogj Galambokat löjjen az Kaput nyitva hatta, az ökreink magokra ki jötenek [Galac BN; WLt Vidikan Lup (28) vall.]. 1782: ha ki a tanorok kaput nyitva hagyván vádoltatnék, az bíró kedvezés nélkül büntesse egy forintig [Oroszfalu Hsz; RSZF 147] * ~ kap kinyitva talál; a gási deschis; offen finden. 1767: Kis Vaszi és Telegucza Juvonis bellyeb nem jövének hanem egy időcske mulva el menének onnon az hova is sokon gyűltek volt, de Sótét Léven nem tudom minyájon eöket hogy kik voltak, eleg hogy ha utánom nyitva nem kapta volna az ajtot Kocsis Gyuri bizonyosan bé érték volna [Betlenszmi Klós KK; BK. Demeter Ersok Forkos András Felesége (32) vall.]. * ~ marad bezáratlanul marad; a rămâne deschis/descuiat; ungeschlossen bleiben. 1839: Én ... Nemes Nagy Andrásnak béresse léven, — egyszer onnat ha-

zul el mentek, s a' ház gondviselését réam bízták, a' házba történetesen egy Láda nyitva maradt — s kuriositásból bele néztem [Borb. II Rátz Lupuj (77) szab. vall.]. * ~ talál becsukatlanul talál; a gási deschis; ungeschlossen finden. 1573: vallia aztis Rack ferench hogi azkor az Eztendeobe az tehenes Myklos zeoles kertenek Aitaia giakorta talalta Nythwa [Kv; Tjk III/3. 148]. 1630 k.: Szabo Ferencze Aszonio(m) oda mene az Aztalos Janosne satoraba(n), s ereössen haraguek hogi az egetboros altalagnak nytua talata az aknajat [Mv; MvL 290. 44a] * ~ tart kinyitva tart; a ține deschis; offenhalten. 1676/1681: Az Kaput ideje(n) vonassa fel,^a es későn ereszszyć le; az mikor penig derekas szűkség, es szekereknek ki s be valo jarasa nem kívánja, olynkor csak a huszar var kis Ajtajat tarcsák nyitva [Vh; VhU 665. — "A porkoláb] * ~ tartatik átv kinyitva áll; a fi deschis; geöffnet stehen. 1662: a fölséges, igen hatalmas és győzhetetlen császár ajtaja mind baráti, mind ellenségi előtt nyitva tartatik [SKr 426] * ~ van/lesz a. átv is kinyitva áll; a fi deschis; geöffnet stehen. 1570: Salamon, Adam Janos zolgaya, Janos Borbeli Marthon zolgaia ... vallyak Talaltanak egy falka Dyznot Az kerthben Es az Ayto Nythwa volt, Eok hogy oda Jwttottanak az Aytot Beh teottek [Kv; Tjk III/2. 174a]. 1588: Amit a' kis Aytok feleol vegeztenek abba maradgion, Nytua(n) legienek de az eorizetinek moggiaban Biro vra(m) lellen rendet [Kv; TanJk I/1. 75]. 1600: Egyebkoris sokzor latta(m) hogy a kapu anira nithwa volt, hogy az dizno be mehetet volna [UszT 15/122 Isthan Gyeörgy Hoggiai vall.]. 1662: küldd be embered által a fénys portára a megirt igrt summát, aki jelentse meg a te kívánságot, hatalmas császár ajtaja nyitva leszen [SKr 644]. 1751: El mehetünk immár lám nyitva az ajtó [Hétfal Br; EM LI, 127 betl. játék]. — b. fedetlenül van; a fi descoperit/dezvelit; unbedeckt sein. 1584: Anna Zekeres Mihaly feleseghe Magdalena Nyary Barthosne egy Arant valliak hogy Zedekort estwe Jeonek volt az Mesgyen, Es ezt Zemekel Lattak hogy fer-kely Miklos Az Terden All vala es az leany Az hatan fezik volt, Az leannak penigh mind Nytwa vala Az kebele [Kv; Tjk IV/1. 227].

nyivogtat visittat; a face să gugiă; quieken lassen. 1773: hallottam a Házamból hogy ... Valami sertéseket nyivogtatnak és kizoznak [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1804: akkoron hallottam valami Sertés nyivogtatást a Deberke Pallonál kutyaktól nyivogtatni de ki kutyái voltanak és ki nyivogtatta, azt se tudom [Dés; DLt 82/1810]. 1810: a' Kutyák a' Sertéseket erőssen nyivogtatták [Dés; DLt 82].

nyole I. számn opt; acht. 1551: Itt(em) Az keth Gyermek Rezere Iwtot ... nyolcz Twlok, nyolcz ewzo Tyno, hath Ewkor boriw Tyzen hat Ewreg Ewno [Mezőszengyel TA; BFR 304/108. — L. MNy LVIII, 192 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei oszt. lev.]. 1566: (A) Nyolcz forintot ... Visseleni Miklos tartozzek minden ok vetellen fel venny, es ez falukbalj rezeket minden per patwar nalkewl meg erezteny [Gyf; JHb VI/14 Tholdalagy (!) Andris és Frathaj Gergel királyi assz-ok kezével]. 1597: Jiona Zabo Peterne zolgaloia vallia. Immar nyolcz extendeye miolta Zabo Peterne nel lakom [Kv; Tjk VI/1. 34]. 1609: Feozzetem egi Niolec fontos czuiakt lspekkel fontiat ueotte(m) per d 5 [Kv; Szám. 12b/IV. 94]. 1631: ki loptak egik kenier az kementezből, mert Niolec keniert vetek be [Mv; MvL 290. 236b]. 1639: fizete ... tiz pinz héan niocz forin-

tot [Mv; i.h. 291. 200c]. 1647: Ablakjanakis nyolcz üveg tanjer a heja [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1656: valt Nyalcz penzem [Mv; MvRLt]. 1683: Egy Iskatulyáb(an) nyocz vijaszos palacz [Utl]. 1735: Zöld Rása Ruhám hét vagi nyolcz Sing vásznam a' Ládából el veszet, el lopták [Nagygyeke K; Ks Katona Demeterne Triff Todora (40) vall.]. 1740: Az akarmi névelendő haszon vehető helyeket, a nyolcz egy Testvér atyafiai oszszák Istenessen nyolcz egyenlő részekre egymás között [Pókafva AF; JHb XXV/57]. 1781: A Nyolcz Oszlop főre nyolcz nagyobb, és nyolcz kisebb Csiga formájú fodorítás készen vagyon [Óralja-boldogfva H; Kf].

Hn. 1610 u.: Ahol az Chouat töttem vala hijak Niolez fa neuv helinek Oroz hegi hatarban [UszT 4. 10]. 1710 k.: a Türe fele fordulora nyolczbük alatt (sz) [Bogártelke K; KHn 183]. 1741: Nyolcz Bük (e) [uo; KHn 184].

Szk: A. ~ kilenc s tíz. 1761: Katalinesztieknek vagyon egy Stompjok melly mikor jár kapnak noltz kilentz, s tíz forintokotis esztendő alatt [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 63]. * ~ nyolc. 1592: Minden vonasokra kileon kileon Niolez Niolez forinthoth zamalwan tezen ez fertalnak adaya ez esztendeóban f: 1102 [Kv; Szám. 5/XI. 1]. 1605: minden varosy ember az maga fele dezma borat egy forinton niolch nyolch vedreuel Maganak megh tartozzek valtanya [Kv; TanJk I/1. 531]. 1676: Az hűségtek szekiben léüő Sölymárok tartozván az szokás szerint minden esztendőben a' Portára az adóval edgyüt nyolcz nyolcz Solymokat be vinni [UszT IX. 76. 2 fej.]. 1712: Ezen kertben vadnak két rendben nyolcz-nyolcz bokor öreg borostján fák [MNy XXXVIII, 55]. 1840: mü ökrösök semmivel egyébbel nem tartozunk, hanem a' hányan vagynak külön külön a' magunk erőnkön nyolcz nyolcz napot szántani [A.esküllő K; RLt O. 2]. * ~ nyolc száman. 1586: Kerik Biro vramat eo kgmet varosul hogy eo kgmek valazzanak Negy vramat eonneon keozzwleokis az Vonas Igazgatasara, hogy az vnio Tartasa zerent Niolez zamwvan legienek [Kv; TanJk I/1. 21]. * hat-~. 1772: mivel nyersen töltötték volt a Gabonásba és meg fűtesedett volt, vékáját hat nyolcz sustákon adta [HSzjP Franciscus Tyukodi (34) jb vall]. * hét-~. 1754: hét, nyolcz vagi még több bokor Cziganynok [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1775/1781: egy véka árpa kilentz, egy véka alakor hét nyolcz poltrán el két [Algyógy H; JHb LXXI/3. 351].

B. ~ divizor uraink. 1642: mindenik fel ha mi nem tezenek Difficultasokra volna, apelialik (!) akar az Nyolcz Divisor vraink eleben, akar az B. Tanacz eleiben [Kv; RDL I. 128]. * ~ (esküdt) emberek. 1591: Eo kegmek az niolc emberek referalasara, vegeztek ezts, hogi az Nadason egi hidat chinallianak [Kv; TanJk I/1. 167]. 1592: akkori Capitaniunk kipebelj Embert adot vala ide ... ehez Niolech eskött Embereket eskettenek vala Capitan Vra(m) kipiben [UszT]. 1766: Disznajoi Magyar Mihally a felyebb valo időb(en) el mátkásitván Répárol egy Mária nevű Leánt megtalattatott maga p(e)d(ig) Mária el bujdosott mint hitetlen, most is bujdosojaban vagyon, mellyről adtestálnak nyolcz emberek Názánfalváról [GörgJk 208]. * ~ urai(m). 1572: Az gombos keonergesse feleol eo k. varoswl azt Mongiak hogi az Tawaly hazbert fl 4 Megh vegek rayta, ha Ez eztendeobenis benne akar Maradny megh kewannayk rayta, Annel kwl vonasatis megh aggya az myt rea Inteztek az Niolez vrain [Kv; TanJk V/3. 60b]. 1576: Az plebanos kertet Mayorat predicatorok zeoleyet es Espotal Molnara Meneo vyznek folyasat, Eo k. biro vra(m) Az Niolez vraink latassa megh [Kv; i.h. 136a]. 1603: Oztozo birakat ...

valaztottanak eo kgmek az ket natiobol niolch vrainat" ez nyolch vrain kiweol penigh senky az oztozasba ne elegitchyek magokat [Kv; i.h. 1/1. 434-5. — "Köv. a fels.] * fogott ~ személyek. 1565: hozzanak ky ky az w dolganak byzonsagara jambor ven embereket, kyk az keozteok valo hatarnak igazitasat, byzonioson, Ez fogot nyolch zemelyeknek eleykbe twggyak adny [Kv; BeszTl 42]. 1582: Valazottak keozzwleok Niolez zemelt az viz foliasanak meg latsara | az holnapy Napon ... az zamvetelre valaztatot Niolez zemeliek be Gywllienek [Kv; TanJk V/3. 267a].

II. sorszámnév helyett időpont jelölésére; in locul numeralului ordinal, pentru indicarea timpului; zur Zeitbestimmung statt des Ordnungszahlwortes: la (ora) opt; um acht (Uhr). 1568: Gasparus p(rae)tor petri veres iur(atu)s fass(us) est Eztys tudom hogy Estue Nyolc orakor az var fokrol le zallanak Andras Katho es seres Anna [Kv; Tjk III/1. 226]. 1574: Bodog Gabriel Azt vallia hogy ez ely mwlt Ideoben egy Nap Estwe Mint Niolech orakort mykor leh akarna fekwyny ztkozodast hallot az vchara (!) [Kv; Tjk III/3. 317]. 1578: niolcz ora vtan korchio(m)n bort ne aggianak Senkinek [Kv; TanJk V/3. 157b]. 1584: Chyeó-teórtéókeónnis penigh se ith walo se pedigh idegen Niere-segre ne vehessen semmith Niolez oraig, Niolez ora vtan penigh minden vehessen indifferenter mindent, Az zallo penigh kewn legien Jelew [Kv; PolgK 5]. 1586: Iffiw Janos az Varos hiteós Teómléócz tartoia Custosa, vallia bizonial tudom hogy oza(n) Igyarto Georgy az eoneon zolgaloiat Lampassal kwite Estwe kesen hozza(m) a toronyba, vmint Niolez ora tayba [Kv; Tjk IV/1. 587]. 1596: 15 octobr(is) Biro vram paranchola hogi ebedre kezitessek, de mint hogi el vonodek az drabantok miat, estue eottwk megh az ebedet, es niolcz ora mentwnk haza [Kv; Szám. 6/XXIX. 79 Bachi Tamas sp kezével]. 1600: Kilencz kapasnak Niolez Oratul fogwa estweigh kilencz kilencz penzt atta(m) [Kv; i.h. 9/XII. 83 Igyarto Simon isp. m. kezével]. 1823-1830: Csernátóni V. Szmuelótt délelőtt nyolc óráról fogva kilencig hallgattam logikát, metafizikát, filozófiai morált, fizikát [FogE 140].

Szk: ~ holnap nyolc hónapos (magzat). 1573: Katalin Rostas Antalne vallia Mond Kapane Megh Neh Id ha hazas vagy, Mert ez oly vyz hogy ha Niolez holnapy volnais ely veztene benned [Kv; Tjk III/3. 68]. 1638: mondam enis az Aszonnak hogy talam nem idejere valo volt s monda Aszony hogi bizony csak Niolez holnapy [Mv; MvLt 291. 121b]. * ~ kilenc óra között/tájban. 1710: estve nyolc-kilenc óra között rettenetes villámlások, mennydörgések s esők voltak [CsH 328]. 1797: haza jöven a Fiam kivált Estve nyolcz kilentz ora tájban oly nagy mértékben volt a forrosága hogy nem volt Eszén [Héderfája KK; IB. id. gr. I. Bethlen Sámuel kezével]. 1814: akkor nyolcz kilentz ora között lévén az idő Setétes volt a' malomb(an) [Dés; DLt].

III. fn-i jellű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch. I. nyolc; opt; acht. 1572: Vyonan Megh Ertettek eo k. varoswl Az Magiarwchayak Es Zappanwchayak panazolkodasat, Az foliasok feleol, Mely dolgoknak megh latsara valaztotak eo k. keozzwle(ok) Nyolchat [Kv; TanJk V/3. 64a]. 1587: az harom faluban iutott dezmaban Swldeo ditznochka 16 Ezekben az Dizno Swldeochekekben attunk el 8 fl. 3 d. 62. Hattunk meg magnak Nyolchat [Kv; Szám. 3/XXXII. 7]. 1604: Protestalunk hogi az mellyeket megh adtak azoknak be haitasaert cziak Maior potentiat keouetwnk, de az mellicket megh ne(m) attak az nyolchat azokat beochwieuel keuaniuk megh,

mellieknek arratt oda fel megh mondottuk, mert á mint megh irtuk hogi az tizet el ne(m) attuk volna niolczua(n) forinto(n), az niolcznak arra teze(n) 64 forintott [Uszt II/3. C. 73]. 1647: Census regteól fogua egy egy Tyukot adtak; Paskul Janos Tiztartosagaigh; de az utan teobre neueltek; most nyolczat kívannak minden Emberteol [Drasó AF; BK 48/16]. 1724: bizony nem győzőm ezeket a kő miveseket, mivel csak apro mivist most nyolczat kell adnom [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)]. 1729: most mihent uy Ceh gülesünk lesz az öt forintot nyolczra ki potollya [Kv; ACJk 142]. 1758: A két Sessio után 6 öreg nyílnak kellene lenni az egy fordulóban, és ha toldalékis va(gyo)n hozzájuk nyöltznak [Gyéres TA; Born. IX. 43 Fr. Horváth (46) ns assz. vall.]. 1783: Hizlalni valo két esztendő s rüdeg Sertéseket adnak Nyoltzat [Kéménd H; JHb XXXI/28]. 1828: Inventaltatik Korondon* egy nagy Ketske, három Jérke — Tavaly czáp nyoltz, Nósténis nyoltz [Told. 41. — *U].

Szk: *hol öt, hol hat, hét, ...* 1765: a Domesticus Executoroknak hol egy petákot, hol öt poltrát, hol hatot, hetet, nyolcat, tizet s egy márást, Bárányt, malacot adtanak Biráink, hogy ne mulassanak rajtunk, vagy felettebb ne kemenykedgyenek [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 246].

Sz. 1653: 1599 esztendőben Báthori Sigmond vévén eszébe, hogy több lézen nyolcnál, ha a törökkel meg nem békélik [ETA I, 51 NSz].

2. birt. szr-os alakban; cu suffix posesiv; in Form mit Possessivendung: ~a vhány közül nyolc; opt din/dintr-un număr de ...; acht von etwas. 1614: Az kereszt én kezemben is volt; nem nagy vala, mert egyik markába befért az embernek, de tizenhárom kő vala benne, az öte gyémánt vala, az nyolca rubintok [BTN² 47]. 1625: Czinaltanak s keszitetenek tiz medencze tokot, meljnek nyolczat ugyan magok faraghtak kys miuel nagy voltak miat az kupas az Esztergab(an) vellek nem birt volna [Kv; Szám. 16/XXVII. 21]. 1632: Ugian itt tiz paisok, niolcza eppek az kettei hasattak N. 10 [Fog.; UF I, 135]. 1672: Tophaeus Ur(ama)k adta(m) Tiz Zarat; nyolcza paraszt kettei egész öreg bécsi Zarak [Uti]. 1725: 18 Kecse, azok között Nyolcza Czáp [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv.]. 1737: már huszonhat járó ökreinknél több nintsen, annakis nyolcza a sok postakodasban elromolván nem alkalmas a befogásra [Várfa TA; Ks 99 Dácz Péter lev.].

IV. hr-os alakban hsz-szerű haszn-ban; cu suffix adverbial cu valoare adverbială; mit Adverbialsuffix in adverbialartigem Gebrauch. a. ~an nyolc személy együtt; opt persoane (impreună); acht Personen zusammen. 1570: Erzen Jarto Peter, es erzen Jarto Symon ezt vallyak pentheken esthwe mykor ewk ky Mentenek volna Az ew kertekben Eorzeny Jeonek az kertek keozbye Nyolchan [Kv; TJK III/2. 72]. 1590: 10 July Byro vram Akar: es vrunk paranchiolotiabol vittene el 3 Baratokat es Egy kologiot, voltanak Niolczan vitte el Hunyadra 2 Zekeren [Kv; Szám. 4/XV. 9]. 1606: voltak a giomlalok niolczan eggiknek attam d 10 f — d. 80 [Kv; i.h. 12a/I. 30]. 1732: Ezek* nyoltzan öt öt hetet szolgálnak Esztendőt aital [Nagyida K; Told. 11/70. — *Ti. a szellérek]. 1796: A Parasztok Curialistákkal edgyüt tsak nyoltzan lévén tartoznak két Kalangya búzat Papi bért adni [Szava K; SzConscr.]. 1843: egész nap dolgoztam más valami 12 munkásokkal, s azon munkát másnap is folytattuk nyolcan [VKp 101].

b. ~ával nyolcanként; cu cite opt; je acht. 1587: 16 July Veottem három zeker Sendelt oda ala Az eggyk zekeren

volt Negy Ezeor es zaz mellyett nyolcawal veotte(m) f. 1 — f 5. — d. 12 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 13 Zabo György isp. m. kezével].

Szk: *mind ~an*. 1584: Az Negy Valasztot vramait kenzerichek azoknak Az Epitmenyre zewkseg es karos helieknek meg latogatasara Also tanachbelj Vraim keozzewlis holnap valazon Negy Vraimath holnap mind Niolcza(n) egybe giwllienek [Kv; TanJk V/3. 281b]. 1585: mind Niolcza(n) egie(te)mbe meg eskeggyenek, Es Mennel hamareb lehet Indüllianak [Kv; i.h. 1/I. 1]. 1679: mind nyolczon Hunyad vármegyében ... residealo nemes személyek [Kath.].

nyolcad I. számn optime; achtel. 1589: 7 febr. Hogi be iutot eo maga Cardinal vram veottem egy niolcad borsot d 28 Ket niolcad ziluat d. 56 [Kv; Szám. 4/X. 10]. 1637/1639: vagjon egy hold es egy njolczad szeoleo [Kv; RDL I. 111].

II. fn 1. nyolcadrés, vminek egynyolcada; optime, a opta parte; Achtel. 1587: Kassat veottem az Aratoknak egy nyolczadot d. 18 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 10 Zabo György isp. m. kezével].

2. örökség-nyolcadrés; optimea unei moșteniri; Achtel der Erbschaft. 1728: A Mikó Hidvéghi Ioszágból birnák Quartalitumát, Nyolczadot, és ha birnak? kik birják? [Fejér m.; Mk I vk].

III. ~án (vkinek résziben járó) egynyolcad részen; pentru a opta parte; für ein Achtel. 1585: A warosnak maradt volt tawaly restanciaban egy aztaga felseo fwlen* mellet mikor el cheplettwnk volna niolczadan cheplettek el Jwtt beleoleo chepleo rezne kwl cub 41 [Kv; Szám. 3/XVI. 26. — *TA]. 1736: az it valo buzara holnapra igirkeztek csiplok nyolczadan kilenczedin ebid vikara ha vgy parancsaja Ngod [Kv; TKI Mihály deák Teleki Ádámhoz]. 1750: A Spotálybeli Hambárban transponalt Metr. 25. A Mérari transponalt Majorság 86 kalangyából nyolczadán csépelvén jött Metr. 177 [Kv; Szám. 70/VIII. 2].

nyolcadfél I. számn I. hét és fél; șapte și jumătate; siebeneinhalb. 1587: Niolchad fel eitel borert attam —/56 [Kv; Szám. 3/XXX. 7 Seres István sz. kezével]. 1589 u.: az szam wettesben marada Ennekem az föllywl megh lrt. 8. forynton, es niolcád fel Keobeol bwzawal adossa [Uszt]. 1590/1593: Serienj Miklosnak az Zwle Attja Ideieben Niolchad fel eztendeigh volt Molnar legyn It az Deesy Retki Malomba(n) [Bálványosváralja SzD; Ks]. 1595: ket eokret adot üolt Bertalan kouác Sebestyen Demeternek nyolchad fel forinterth [Telekfva U; Uszt 10/35]. 1617: Ada ... Bartha Anna Kwspal Tamának, nyolczadfel hold földet [Sepsztiván Hsz; Kp III. 24]. 1627: Vicej János, mostan niolczad fél Esztendeos [Kv; RDL I. 132]. 1651: Jutta Niolczadfel rud santo fod [Szükerék SzD; JHbK X/16]. 1677: Folthi Pannus számara vettem Palastnak valo fekete viragos barsont 8 singet, nyolczad fel forinto(n) | Nyolczadfel singh Tetzin perpetat flo 10 de 50 [Beszt.; Törzs]. 1699: egy darab Szöllő allya ötödfél az második lábja hatodfél, az harmadik nyolczad fél öl [Domáld KK; LLt]. 1753: Akim Flora ... nyoltzad fél véka buzát adatott el [Velkér TA; Ks 8. XXII. 9 Naprogyán Gyorgye (40) jb vall.]. 1768: azon kantza Lovat melyet Vlad Fárás (!) tartatt harmadfél Esztendeig, az után ez előtt Nyoltzad fél Esztendővel adta Dobrosz Bukur nevű Jobbágának tizen ötöd fél Török Tallérokért [Bereck Hsz; Szentkgy 45 „liber valachus” tanú vall. Jos. Szörtsei keze írása]. 1774: Csutak

Uram Nyotz meg hizott Sertést adat el lábán ... égyet én ...
vöttem meg Nyotzadfél forinton [Mocs K; KS Conscr. 58
Soos Ferentz (30) jb vall.]. 1781: egy kis pusztá Jozság ...
égi Királyi igaz öllel meg méretvén, a Lábja keresztül ötöd-
fél öl(ne)k teteje keresztül nyolczadfél öl(ne)k találatott
... kaszáloja ... keresztul hetedfél öl ... szánto földre keresztül
lón hatodfél kiralyi öl ... erdeje meg méretvén találaték
mindenik helyen tizedfél fel Királyi ölnék [Vaja MT; Ks 66.
44. 17f]. 1837: Nemes Kontz Moyses Uram, és Felesége
adának el egy nyoltad (!) fél ölös Szélességű Törökbuza
Földött Sigmund Miklos Uramnak és Feleségének [Asz;
Borb. I Fogarasi Huszti István ns Sinfalvának hites Notá-
riussa kezével].

2. ~ fél hét és fél — hét és fél (egyenként hét és fél); cite
şapte şi jumătate la ficare; je siebeneinhalb. 1568: pro mi-
chaele fenesy Contra Blasiu(m) szepch, Joannes Kys Bla-
sius ollo, Brassaiak, iur(ati) fassi sunt, hogy eok bwchyltek
szepch Balasnak eot lowat, Nyolcad fél fel f(ori)ntert,
itt(em), Egy szekeret Minden zer szamostul ad f. 8. 50
melyek tesznek f. 46 [Kv; TJK III/1. 229].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in
substantivartigem Gebrauch: hét és fél (forint); şapte şi ju-
mătate (forinți); siebeneinhalb (Florin). 1610: eo niolcz
forintal Auagi niolczadfellet ha ados [Attyha U; UszT 73b].

nyolcadfélezer hétezer-ötszáz; şapte mii cinci sute; sieben-
tausendfünfhundert. 1658: Az Havasalföldre jött tatárok az
Duna parton vannak innét Kit maga vött meg, kit aján-
dékön bocsátottak el; Ráduly László is ajándékon jött el.
Szegény Kemény János uramnak sanccza száztizenhat ezer
tallér, Kornis Ferenc uramnak ötven ezer, Nagy Tamás ura-
mon harmincz ezret kérnek. Apaffi Boldisárnak nyolczad-
fél ezer [TML I, 137 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].
1682: azokon kívül az mit eddigh administralt restal
megh nalla Het vagy niolczad fel ezer forint [Kv; RDL I.
161].

nyolcadfélszáz I. számn hétszázötven; şapte sute cincizeci;
siebenhundertfünfzig. 1584: Berzete Mihaly vra(m),
Varga Lazlo, es Boncziday Gergel hwteós polgarok
valliak ... Az hazat beochwlloteotewk Niolczadfel zaz forint-
ra [Kv; TJK IV/1. 355]. 1666: Magyar es Olah Totfalukot ...
Ebeni Istva(n) Ura(m) nyolczad fél szaz Aranyb(an) Zalgh-
b(an) (!) birván [Kv; WassLt]. 1682: Nyolczad fél száz
forintot megh Igit az házert [Kv; RDL I. 162 Elizabetha
István Peter, consors nob. Joannis Szekely (50) vall.].

II. hr-os alakban hsz-szerű haszn-ban; cu sufix adverbial
cu valoare de adverb; mit Adverbialsuffix in adverbialar-
tigem Gebrauch: ~ával hétszázötvenenként; cite şapte sute
cincizeci; je siebenhundertfünfzig. 1587: Juljusban az fere-
deó hazat hattak eó kegmek: hagi meg heiaztassam ...
Niolchiad fél szaszauat veottem Tiszen egy ezer szendelt
nemelj szekerre fel pensztis kellett adno(m) az szendelj arra
f 14/60 | 12 Julj a Varos fog' hazahoz vittemet kez zeker
zendelt Niolchiad fél zazawal egiken volt hatod fél ezer az
arra teot f 7/36. Masikon volt harmad fél ezer azon arro(n)
f. 3/34 | vgian azon 12 Julj az harmadik zeker zendelt
vetete(m) az hid kapwhöz az hetesek haza meg heiaszasara
volt Negied fél ezer Niolchiad fél zazawal az arra tezen f
4/68 [Kv; Szám. 3/XXX. 19, 21 Seres István sp kezével].

nyolcadfű I. mn nyolcadik évében járó (állat); (despre
animale) care merge pe anul al optulea; (Tier) achttährig.

1656: Labas marhak Borsan ... Hetedfű Pey uad men lo Nr.
1 Egy harmad fű szürke Gyermek lo Czodor Nro 1. ...
Egy nyolczad fű őregh pej herelt Nro 1. Egy harmad fű
Czódór Nro 1. Egy negyed fű Czódór pej nro 1 ... Egy
heted fű fejer herelt Nro 1 ... Egy hatodfű peyerelt lo Nro.
1 [Doboka; Mk Inv. 8–10].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in
substantivartigem Gebrauch: nyolcadik évében járó állat;
animal care merge pe anul al optulea; achttähriges Tier.
1634: Hogi ne legien* valami agh marha, hanem ha lehet,
lenne giermekded lo, het vagi niolczad fű [KJ. — *Ti. a
veendő ló].

nyolcadik I. sorszámn al optulea, a opta; der/die/das
achte. 1573: Nyolchyadyk vallo, Menhartt Gherebne. Mar-
gytt [Simontelke BN; RLT O. 5]. 1584: hoza my nekunk az
Nag: para(n)chiolattiath Tomory Istva(n) Embere Garda
Peter Tomory Istua(n) kepeben pinkest houanak Niol-
chadik napja(n) 1584 Eztendoben [DobLev. 1/2]. 1639:
Eormenyos felől egy Chyerfa mellett nyolczadik halmot
határ jegyűl feoldból csináltatván, az Chyerfán is keresztet
vágatt* [Ks. — *Kisszöllös és Zágór (KK) közötti határjárás
rendjén]. 1659: Az nyolczadik punctumban az mely szónak
annectálását nehezeti ő nagysága azokban az országnak
maga igaz mentsége foglaltatik benn másoknak vádlása nél-
kül: nem látjuk méltó okát miért kellettnek kihagyatni [EOE
XII, 211–2 Barcsay Ákos Lázár Györgyhöz]. 1776: Az
Nyolczadik házban lakik most Gyikisan Gligorás a kit is
inkább Hurubának lehet mondani [Kálna SzD; Ks 35. XV.
2]. 1806: Nyolczadik Tábla Erdő ... növésiben, és bokrosnak
talátott [Aranyosivánfa TA; EHA]. 1824: Nyoltzadik
Colonus Paskuj Péter [Szásznyires SzD; Ks 79. 85]. 1849:
Nyoltzadik vallo Pap Rafira 33 Eves le tett Hite után a
kérdésekre közönségesen vall [Héjasfva NK; CsZ].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in
substantivartigem Gebrauch: 1. a nyolcadik (személy/do-
log); a opta persoană, al optulea lucrur; die achte Person/Sa-
che. 1552: A borrh ital vitan kedig mindgyarast elueß efbec:
ott ninch az vtán tanách hanem zur zaaur. Egyic elkezdi
es énekel, à masic sir, a harmadik mint két kezéul hársol ...
Nyoltzadic fejen haytuan a nyakad ot áloðic [HeltDial. K
8b–K 8a]. 1638: Vagion teömlő turo husz: Elseő libr. no.
108. Masodik libr. no. 81 Niolczadik libr. no. 103 ... Hu-
szadik libr. no. 77 [A.porumbák UF I, 658–9]. 1682: Attam
hatt Uy Uankosokat Az masik Uankos hai is giolcsbol
ualo minden fele színü Seliemmel uarrott agakra uarrott ...
Az niolczadik Fekete Seliemmel Feieressel elegieslegh
uarott giolcsbol ualo [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.].
1699: vagyon egy vetemenyes, es viragos kert tablakra fel
osztva, es jo formaban ki csinálva, mely(ne)k első tabljában
vagyon foghagyma ... Nyolczadiknak feliben veres hagy-
ma [Szentdemeter U; LLt Inv. 28]. 1714: Hét ovit hatos
szék, nyolczadik közönséges fl. Hung. 12 [AH 55]. 1774:
három Esztendeig csak két Béres volt az nyoltzadik
helyiben minden Heten Jobbagyot hajtottanak Beresi Szol-
galatra Jobbagy Szerben két Esztendeig, a nyoltzadikért
Jobbagy Béreskedet kinekis egy köből Gabonát adtanak
minden Holnapba [Mocs K; KS Conscr. 27]. 1804: Hét
tolyo tyuk, a Nyoltzadik 16 tojásan ül [HSzj tojás al.].

2. ~a a hónap nyolcadik napja; a opta zi dintr-o lună
oarecare, data de opt; der achte Tag des Monats. 1800:
nyoltzadikára Tordára Érkezik a' Commandérazo Gyenera-
lis, és a' Bellicus Commissarius Urak(!) [Torockó; TLev. 5].

nyolcadmagával vele (a szóban forgó személlyel együtt) nyolcan; impreună cu alte șapte persoane, cu alți/încă șapte; zu acht. 1587: az Nagi hid laba meg foldoszasára hordottanak hazak alol (így!) kiket az keomiesek mwto-gattanak az korchiolias volt Niolchiad magaua! hagi szekere fel raktak es helyre vittek fiztettem nekik —/50 [Kv; Szám. 3/XXX. 31 Seres István sp kezével]. 1595: Wrünk ő fge paranczara Kőműes Andras Nyoltzad magaua! megyen Húsztra műelni [Kv; i.h. 6/XVIIa. 91 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: Szokmarrol érkezve(n) feő pattantiús mester niolczadi magaval attam) Hust lib 8 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 179]. 1637: 26 Septembris Berkeszi Szabó Mihályt küldöttük el nyolczad magával Fejérvárra urunk parancsolatjára [Mv; EM XXI, 536]. 1640: Vagion mindenes-től ezen hataron 40 köbölre valo szanto feolde reti 12 sze-kerre valo, veczinnie, harmad reszet biria az falunak niol-czad magaval ugi mint Raduli Dulievei Ionas Dulievei Boe-rokkal es eot jobbagy attiafiaival Viste Maire nevű havasnak az szerent felet több attiafiaival edgiüt [UF I, 803]. 1646: Egy Cassay Hadnagis erkezek nyolczad magaua! [Mv; AAL. 6]. 1704: Nagy Janos nevű hajdu nyolczad magaval negjed nap alatt 16. köből buzat gazlata el [Kovácsna Hsz; HSzjP Val. Boldisár jb vall.].

nyolcadnap 1. nyolc nap, nyolc napnyi idő; timp de opt zile; acht Tage (lang). 1597: Nyolczad Napig mindnaian az waross keolczigin woltanak feirwarat [Kv; Szám. 7/XIV. 31 Masass Tamás sp kezével]. 1614: Azután nyolcadnapig rettenetes rút iszonyú havasos, kösziklás, erdős, völgyes helyet mentünk [BTN² 67]. 1621: A Korogyak az Kayanto Veöl-gyeben arattanak Nyolczadnapig [Kv; Szám. 15b/VII. 25]. 1657: Nemzetes Barczai György Ur(am) Tiztartója Törvent igirt Nyolczad napra az Görögnek ... azkoris protestált ... az Nolzad nap Elő jöven mi jelen leven, most sem iöt Elő, sem nem Tudositot [Lozsád H; BK Misc. 1143]. 1677: Ha ki peressét ratione praenotatorum Casuum a' Táblán akarja keresni; elsőben a Terminusnak előtte, Erdélyben nyol-czad nappal, a' Partiumban tizenötöd nappal literis Evoca-toriis legitimé evocaltassa | az Erdély Országí Causakban-is nyolczad napig a' Sententiaikat ki ne adhassák [AC 178, 185]. 1730: ki ki ganejját szeméttét intra 8vum el tisztittas-sa s hordassa, ugj az kit az Ne(m)es Város foldeit az mago-keihoz foglaltak vgjan nyoczd napok alatt remittálják sub poena fl hung 3:/3 [Dés; Jk 401a]. 1780/1804: ha valaki Törvényes processust akar más ellen indítani, az előtt nyol-tzad nappal ad 8vum vagy irott vagy Verbalis Instructioval hivassa meg, hogy az Inctus is készülyön a' bé felelésre [Torockó; TLev. 41]. 1803: Ha valamely gazdának jármos ökre, háto-s vagy hámos lova elkárosodik, nyolcadnapok alatt számot adni 15 napokra megfizetni vagy pedig a káros gazdával a pástyor megbékélleni tartozik [M.hermány U; RSzF 193]. 1866: a T. Papok oskola tanitok, és D. gondno-kok azt fogadták volt hogy Mártiusz 12-ére tartozásaikat bé fizetik, de többen ... bé nem fizették ... ha nyoltzad napok alatt bé nem fizetik, azon tul költségekre a' közügyigazgato ki fog szállani [Gyalu K; RAK 112].

2. ~ra nyolcadik napra; pe a opta zi; auf den achten Tag. 1554: Az level latwan ... mennenk el ... Martonosba^a ... es az marton ferenz haza heliet Kwsmeödeön^b az chiokfalvj Vajda lazlone marta Azzon newere kerneők meg az poronczjolatnak erejevel es ha meg nem adnak ugian azon poronczjoltal Hjnok niolczadnapra az felleiöl meg irt nagisagos Vajdak Kendj Ferenz es Dobo Istwan elejbe

[MNy XXVIII, 319. — ^{a-b}U]. 1569: my az felsigid Parancsolata szeri(n)t hywok es intők Mihalfy Janost Nolzad napra felsigid wdwaraba es felsigid szine eleibe ok adasra [Msz; LLt 77/3]. 1598: niolczad napra heted heted magokai menczyek megh magokat hogy az megh taglot legeny dolgaban semiben nem rezsek [Alparét SzD; Ks]. 1614: Eüocalok ... Losonczy Banfi Margit Azzont Nolzad napra az Nagod Tablaiaira [Körtvélyfája MT; BálLt 51]. 1636: Miuel Nemetiek masok Erdeiere lopua vagy hatalmasul giakorta el mennek; es ugy horgiak ez illie(n) patronusok mennienek be az Potentiariusok vtan az faluba, az falus Birot requirualua(n) felölle Nolzad napra kerje(ne)k Teóruent az Dominus Terrestristeöl es procedallio(n) luris ordinie [KCs 132 G. Sárosi Kük. megyei not. kezével]. 1798: Tekintetes Szántó Sándor Ur citáltattya az Urat mi általunk mátol fogva nyoltzad Napra Nemes Also Fejér vármegye törvényes Derék Székire törvényre [Ne; DobLev. IV/807. 2a]. 1814: Legy azért készen Nyoltzod napra Tör-vényre [Görgénysztimre MT; Born. G. IX. 6].

Szk: a terminusnak ~jára reáhv. 1584: Engedelmesek leue(n) elj mene(n)k Chiuchra^a es ... Talalok wdwar bi-raiat szolthai myhal deakot es az által megh kenalok az Nag: leuele Tartasa szerint seger Anna Azzonth az lian Ne-gedel, de illien valazt theon, hog io megh mo(n)gia vranak azzonianak hizem gongiók lezen ria, az vtan mene(n)k egi Jobagiahoz es az által ria huiok Nolzad napiara az Ter-minusnak [DobLev. I/2. — ^aCsúcsra AF].

nyolcadnapí nyolc napi; de opt zile; achttägig. 1672: Leve-lemnek megírása után érkezék Boros az táborról, avagy inkább Kamenicz várából. Az oda vagyon immár, fel adták nyolczad napi vitatás után, midőn kapuja előtt való bástyá-ját meg vette volna a török [TML VI, 28 Nalácz István Te-leki Mihályhoz]. 1704: noha öxcellentiája^a várta és remé-lette volna, hogy az ország törvénye szerint hatnapi exmis-sióval meg kellett volna érni, mindazáltal a statusok nyol-cadnapí exmissiót adtanak [WIN I, 165. — ^aBethlen Mik-lós]. 1734: Az mely Idegennek az Attya el atta volt nullum Jussal, azon Idegen kenáltatta meg az Emptor Actort mint vért, Félesége jussan, téven tsak nyoltzad napi terminust az ki váltásra [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1790: Az Gerendia-nus Contractusban a' nyoltzad napi praeadminitio mint a' Contractusnak edgiki essentialis Conditioja fel lévén téve ... az 8tzad napi praeadminitio fuerat Conditio Sine qua non [Radnót KK; DobLev. III/678. 1b Csato Mihály aláírásá-val].

nyolcadnapoztat nyolcadnapí/nyolcadnapos törvényre idéztet; a dispune să fie citat în fața instanței în a opta zi; auf den achten Tag vorladen lassen. 1765: Két versben Falu-si Biránk által 8tzad napoztattuk Gruja alias Letskus Dre-gant, Lung Janost, Lázár Györgyet, Tyépej alias Milos Mi-hályt hogy magokat magok mellé szerzendő jámbor bétületes emberek hűtkekel tisztítsák ki gyanunk alól [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir. Vall. lólopási ügyben].

nyolcadrendben nyolcadsorban; în al optulea rînd; achters. 1679: az kapitán pasa az tengerről hozott nyere-ségből vive ki az császárnak ajándékot Daut Pasára ... Harmadrendben hét szekér, azokban egyénhány leopárd Nyolcadrendben nyolcvan ember, azki végekké kamu-kát, atlacot, bársonyt, vont aranymíveket vitt [BTN² 377-8].

nyolcadrészt 1. nyolcad; a opta parte, optime; Achtel. 1710: A székelly nátió azért magát a Diplomához tartván, nem akar vala különben contribuálni, hanem jóakarata szerint minden esztendőben bizonyos summát vállalt magára, hol tized-, hol nyolcadrészt a contribúciónak [Csh 318–9].

2. örökség-nyolcadrészt; a opta parte din moštenire, optimea unei mošteniri; Achtel der Erbschaft. 1640: Rinie Vaszil Gropa Herszten nevű havasnak az niolczad reszit biria. Edgi malomnak niolczad reszit [UF I, 731].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: nyolcad(rész)nyi; de o optime; einige achtel viel. 1640: Radul Zirbul Niolczad resz Boiersagat bir három veczinnie vagion [UF I, 775]. 1705: Az pénznek pedig folyásaba(n) hogy confusio ne essek, szükségesnek itiltük ki itnj, mint determinaltatott volt az pénznek állapattya az elmult esztendő(en) itt Sezenb(en) egy jo ligájú és pondusu arany hat magyar forintban. Egy Imperialis vagy akár mely jó lingaju es pondussu Taller két magyar forintban nyolczvan pénzben, ehez képest p(ro)portionate számlalván, az fél, negyed és nyolcad rész Tallerokott [KvLt 1/192 a gub. Nsz-ból].

nyolcadszor nyolcadikszor; pentru a opta oară; zum achten Male. 1792: Ödödszer Hatodszor ... Hetedszer Nyolcadszor [Mv; Told. 67]. 1847: Nyolcadszor: Az adózó köznépek költetése, saccoltatása tekintetében minő büntényeket követett el Varga Kata [VKp 208].

nyolcágú nyolckarú; cu opt ramuri; achtermig. 1699: Nyolcz Agu soson allo Sajtolo szin [Szentdemeter U; LLt].

nyolcas 1. *mn* nyolcszoros; de opt ori (in şir); achtmalig. 1611: Egi uerres kamoka zoknia haro(m) hantasal es niolczos keöttes rajta az uala(n) f. 23 | Egi Ezwt zin dupla taffota zoknia barson bemtel haromzor hantot az alja: niolczos keöttes az valan bechwiket ... f 19 [Kv; RDL I. 88].

II. *fn* nyolcas számjegy; cifra opt; Acht. 1834: a' kupa rubricában az egyes Szám nyoltzasnak van Corrigálva [Somb. II].

nyolcesztendő nyolcéves; in virsta de opt ani; achttjährig. 1706: Szász Gergely fiacskai Miklos lehet nyolcz esztendő [M. bölkény MT; Born. G. VII. 4]. 1840: nyolcz esztendő barna-ló ... az utó-lábain a' köröm balogos bégieje vagy más esmertető jegyei észre nem vétettek [DLt 860 nyomt. kl].

Szk: ~ forma. 1837: Egy sárka nyolcz esztendő forma paripa Ló, fakó serénnyel! [DLt mv-i nyomt. kl] * ~ szabású. 1727: Tót Györgynek nyöltz esztendő szabásu fia Élesden szolgál [BfN] * hét-~. 1705: Egy ágyús kapitány feleségstül s két szép fiával lévén ott, mind feleségit, mind szép hét- és nyolcesztendő fiait előtte felvagdalván [WIN I, 647].

nyolcezer 1. számn 1. opt mii; achttausend. 1662: a fejedlem tudósította, és hogy a generál, Duglász nevű generál is vagy nyolcezer jó könnyű haddal a Fehérhegyen innen eleibe küldendő volna [SKr 254]. 1710 k.: Nagy hadakozása lévén ekkor a töröknek Magyarországban a kereszténységgel, a francia király is adott nyolcezer válogatott hadat oda [BÖn. 592].

2. számn-i összetételekben; in numerale compuse; in zahlwörtlichen Zusammensetzungen: opt mii (şi ...); achttausend (und ...) 1713: Esvén ... értésemre, hogy kglmed azt

mondotta volna, éngemet Noltz ezér s egynehány Száz forintokig Contentált volna, kin is eleget ném győzők tudálkozni, mert nekem soha egy pénzt is nem adott [JHb II/1 gr. Mikes Mihályné Bethlen Druzsina gr. Csáky Istvánhoz].

II. *fn-i* jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: opt mii; achttausend. 1663: az ország hadában egy lélek sem akar elmenni, s nem is mennek; az fizetett hadában sem maradt száz, mind eloszlott az török közé való menet miatt. Ím szintén írom vala ez levelemet, érkezék Rédei Ferencz uram levele, melyet in specie elküldtem, Kegyelmed megláthatja. Nyolcezernek írja, de bizony háromezzer sincs [TML II, 557–8 Bánfi Dénes Teleki Mihályhoz]. 1678: Azt írja Absolon az magyaroknak, minden bizonyon martiusnak az első hetiben az eddig kin levő és azalatt is kijövő hadakat legalább nyolcezerre töltik [TML VIII, 76 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz].

nyolcfontos in greutate de opt pfunzi; acht Pfund schwer. 1662: Memoriale Fogaras várában lévő aldgyukhoz, és szakállasakhoz mindenestől menyí számu golyóissal legyenek mind külön külön Tíz fontoshoz vagyon nro. 583. Nyolcz fontoshoz nro. 376 [UF II, 213].

nyolckerekű (moară) cu opt roţi; mit acht Mühlrädern. 1838: Inventariuma a K. Monostori Sztítáló, és Lisztelő edgyüt nyöltz kerekű malmoknak [KmULev. 2].

nyolcköblös 1. *mn* nyolc köbölnyi gabonával bevethető; de opt chiubele; acht Kübel Korn fassend (Feldstück). 1611: vagion egy niolcz keöbleös feöld [Kv; RDL I. 88]. 1665: Ittem vagion egy földem az tüzokmáli pallónál, Hosszú Tamás uramtól jutott, nyolcköblös, lábbal nyúl az Filstich Lőrincné földére [Kv; KvE 199 LJ]. 1671: mely nyolcköblös földet ada Gábor deákné asszonyom [Kv; KvE 200 LJ].

II. *fn-i* jell-ű haszn-ban (birt. szr-os alakban); cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: nyolc köbölnyi gabonával bevethető föld; pämint arabil de opt chiubele; acht Kübel Korn fassend Feldstück. 1671: Ittem vagion egy szántóföldem Kajántó völgyében, mely vagion Szigyártó Kandert Márton szomszédságában, az mely földem tizenkét köblös föld; fele, id est hatköblöse Enyém, hatköblös pedig Szigyártó Kandert Mártoné. Mivel ugyan a nyolcköblöse volna enyém, de atyafiságosképpen kére Szigyártó Márton, hogy osztassék kétfelé, én is reája hajlék atyafiságból való szeretetemből [Kv; KvE 200 LJ].

nyolcmázsás de opt chintale; acht Doppelzentner schwer. 1632: egy hozzu sebes tarazk niolcz masas két fontos, Bekes Gaspar cimere alatt, agia, es kerekeli vasasok sebes taraczk niolcz masas kétt fontos, Medue cimew, agia es kekej vasasok minden szerszamosztol [Fog.; UF I, 133].

nyolcmértékes nyolcmértékű (mérőedény); (vas) de opt másuri; (Gefäß) von acht Maßen. 1745: Liszt mérő véka nrő 1. Nyolcz mértékes fuka nrő 1. Tizennégj mértékes nrő 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

nyolcórái de opt ore; achttündig. 1823–1830: A fenn írt kővágók az eislebeni bányában egymás után nyolc óráig dolgoznak, éjjel-nappal benn vagynak rendre a vágók, és nyolcórái munkájokért kapnak öt-öt jó garast, melyből élnék és mécsnek olajat is vesznek [FogE 207].

nyolcökrü nyolcökrös; cu opt boi, care are opt boi; Achtochsen-. 1614/1616: fa hozatasban minden egy nyoltz ökrü szeker fatul fizettem húszonött penszt [Kv; RDL I. 100 Michael Kapussi de Zeek ns vall.]. 1621: Hogy Vrunck eo felsege Kék Drabanti keozzul 23. eo felsegeheoz menue(n) meg engedek B. Vramnak az Niolec eokru Zekeret Hunjadig [Kv; Szám. 15b/IX. 157]. 1753: láték egy Nyolcz ökrü szánat be menni azon erdőbe [Gyalu K; Ks 7. XIV. 13 Gr. Butyka de Csomafája (54) ns vall.].

nyolcöles nyolc öl hosszúságú; (lung) de opt stinjeni; von acht Klaftern (lang). 1714: Az sz: Miklos képe hegje megett njolcz ölös gyeű [Lengyelva U; EHA]. 1813: A' Virágház mellett Földbe ázott mintegy 8. ölös hosszu meleg ágy Honapos Retekkel és fuszujkaval szépen zöldellő [Koronka MT; Told. 18]. 1816: A Sombori széna fűbe tavai Széna kis Szakasz egyik nyoltz ölös a másik 4 [Kv; IB. Retegi Miklós kezével].

Szk: *nyolc-* ~. 1699: (A ház építésére) kévántatt(na)k 18 szál vastag koszu fák, nyolcz, nyolcz ölesek [Kv; BLT 7].

nyolepénzes nyolc pénz árú; care costă opt parale; acht Gelder wert/kostend. 1553: Kerwnk tegedeth es hagywk teneked hog chynaltas myndgyarasth egy koeteleth kynek az temerdeksegek anny legen mynth egh nyolc penzes koehel wag mynth ket estrangh [BesztLt 42 St. Dobo de Rwkza Waywoda Trans. a beszt-i biróhoz a Bethlen melletti táborból]. 1621: veotte(m) Leany es ven azzonjoknak kenj(eret) .../8 Ven azzonj es leanj azzonjoknak kett ejtelt^a 8 penzest [Kv; Szám. 15b/IX. 78–9. — "Ti. bort]. 1648: eteden Kazas Istvannit ot eytel bort nioc penzest [Etéd U; Pf].

nyolcrendű nyolcrtű; de opt rinduri; mit acht Reihen. 1705: Edgy apro galandos nyári Palást bársony. Mas edgy fekete barsony nyolc rendű Csipkes nyári Palást [WassLt Vas Dánielné leit.].

nyolcsustakos nyolc susták árú; de opt şuşţaci, care costă opt şuşţaci; acht Gelder (genannt Susták) wert/kostend. 1798: Fogadtam meg Mlgs Groff Principalsne Aszszonyom Mlgs Groff Bethlen Samuelne aszszony Számára esztendeig Frajnak Albert Márist, akinek is esztendeig valo hivseges Szolgalatjáért igrtem kész pénzt f. h. 8 egy Fejer nyoltz Sustakos keszkenőt [Banyica K; IB. Gombos István tt kezével].

nyolcszáz I. *szám* 1. opt sute; achthundert. 1585: 28 July, Az itwalo czigan waydatul vettem lecz zeget nyolcz zatat f. 1 [Kv; Szám. 3/XVII. 8]. 1595: mutatuan sakokban egy falka penzt gy mint nyolcz zatat forintot [BfN]. 1614/1616: Tudom azt hogy az en Attyam Boldisar Praedicator harmadfél Esztendőig lakek Coloson, az ministeriúmban és mindenkor esztendőről esztendőre meg attak az nyoltz szaz kö soot vagy soul vagy penszül [Torda; RDL I. 100 Joannes Pall, jud. pr. opp. Thorda vall.]. 1669/1672: Kére mi előttünk Fabján Benedek ur(am), Jenei Miklos uramtól nyoltz száz Magyar forintokat [Gyf; JHb XXIX/48]. 1730: erdők, mikor ezekben büven terem á mak, jól meg hízhatik nyolcz száz Sertés [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4]. 1779: Káposzta meg terem leg alább nyöltz száz Fő melyből minden Esztendőben ell sózva két káddal attunk el [Szentdemeter U; LLt Vall. 14]. 1844: a le vágot, és még levágan-

do résznek fáját lelki esméreatesen nyoltzszáz Mfrtkra ítlték [Megyesfva MT; LLt].

Szk: *hét-* ~. 1775/1781: Al Gyogyon külön külön minden esztendőben szoktanak vettetni, 's vettettnek most is hét nyoltz száz véka buzát [Algyógy H; JHb LXXI/3. 350].

2. *nyolc-* ~ minden egyes alkalommal nyolcszáz; de fiecare dată opt sute; je achthundert. 1614/1616: Az Colosj Birak Uraim útromokra az Fenessi Martonne ellen valo dolgokból, igaz hűtöm szeret tudom, hogy kertük töle az praedicator esztendőkre rendeltetett nyoltz szaz kö sokat, mellyet hallottam gyakorta Juhos Janos szaiabol, hogy nekj meg igrte [Kv; RDL I. 100 Steph. Gjögjossj camerarius salis fodinae Colosiensis vall.].

3. *szám*-i összetételben; in numerale compuse; in zahlwörtlichen Zusammensetzungen: opt sute (şi ...); achthundert (und ...). 1586: Ez Niolec Zaz, tizenegy forint Niolecwa(n) ket penz ... Igyarto Simonnak Es Veisz Tamasnak Egyhazfiaknak [Kv; Szám. 3/XXIX. 17 Gr. Diosy not. kezével]. 1588: Azon tanach haz Kapwyahoz veottem nyolcz zaz hwzon heet heazo zeget zatat d.3. tezen d. 24 [Kv; Szám. 4/I. 40]. 1637/1639: Ez megh neuzet boroknak az arrat, Ez felseo summához tuduan, teszen az kettrendbelj summa, Egiütt njolcz szaz hetuenhat forintot [Kv; RDL I. 111]. 1673: Szövetnekek njolcz szaz hatvan hat nro 866 [Fog; UF II; 539]. 1679: Fogaras földén Parró nevő faluba(n) lakó^a jobbágyokat nyolcszáz nyolczva(n) magyari forintokba(n) adtuk, co(n)feraltuk, inscribáltuk és impignoráltuk [Incz. VI. 29 fej. — "Köv. 13 jb és egy fugitivus fels.].

II. *fn-i* jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: ~ával cite opt sute; je achthundert. 1587: Veres Peterne Aszszonyomtól veottem Tyzen hat zaz Sendelt Nyolchzazaual f 2 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 13 Zabo György isp. m. kezével].

nyolcszeg nyolcszög; octogon; Achteck. 1656: A Fogarasi külső vár kapuia eleött, vagon bal kez feleöl sendeli hejázatt alat vót nyolcz szegre csinalt deszkauul bellett filegoria [UF II, 93]. 1681: Munitiós Bástya Az bastya külső szegeletin vagon nyolcz szegre rakot Czirkalo hazaczka, Sindleyezese mégh megh lehet, Bétevő Ajtaja nincsen [Vh; VhU 564–5].

nyolcszegű nyolcszögletű; octogonal; achteckig. 1611: lo kapocz, Twrkeseis giengieos dupletos mind az alja, mind az oldala, az nesses (!) agba(n) uagio(n) egy nyolcz zego granat ... f. 22 [Kv; RDL I. 88]. 1637/1639: Egi Arany homlok előcske nyolcszegű safely benne, három gjongj szem keornyülle, nyom Aran(yat) 5 ort(ot) 1. f. 28. d | Egi nyoltz szegű Sofeljos gyürű Sas kormes beouen nyom harmadfel Aranj aestimalt f. 40 [Kv; i.h. 111]. 1652: Egy nyolcz szegű kerek asztal | Egy Kerek Asztal nyolcz szegű [Görény MT; Törzs]. 1728: Egi sorofos on palacz nyolcz szegű Egi sorofos on palacz ismet, negj szegű [Nagyborosnyó Hsz; SVJk].

nyolcszor nyolc alkalommal; de opt ori; achtmal. 1667: Az Praesidium fizetése tizszer legyen-e? nyolcszor-e? ... arról is írás legyen [TML IV, 210 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1711: vagy tizenhat esztendeje mi óta el hagyott, az időtől fogva nyolcszor fogtattam ezekkel a fogságokkal Törvény által töle való meg válásmat akarta(m) munkából venni; de ő kgle mindenkor el szókott [Dés; Jk 359–60].

1723: azt tudam hogy kötötték meg azt a Deési gátot nyoltzor, ugy annyira hogi tsak ne(m) égi aránt volt a gát a partal [Désákna; Ks 25. IV. 5].

nyolcvan I. számn I. optzeci; achtzig. 1589: Biro vram eztis megh kialtassa, hogy Akinek kert zeoleye vagyon hazanal, ha eottwen, hatwan, vagy 70. veder bora lezen, az az Niolczwan vederre Nem telik, hat Abbol dezmalwal Ne(m) tartozik [Kv; TanJk I/1. 116]. 1592: Ezek mind wy es Jo borok woltnak Niolwan vedres hordoknal nagiwb-es bakis woltnak [Kv; Szám. 5/XIV. 378 Eppel Péter sp kezével]. 1621: Hogy az Nyolczua(n) Darabantot eo kemek meginditak Tanaczi Vrajm hagiababol feoztettem eo kemeknek Ebudre* [Kv; i.h. 15b/IX. 203. — *Köv. a fels.]. 1661: Czitromlevet nyolczvan okát, okáját 60 pénzen [AUt 99]. 1721: Tiszt Csengeri Peter nyolczvan veder borának arrabul harmincz magyar forintok exsolvaltassa(na)k [Kv; SRE 142]. 1729: ezen épület alatt egy bóthajtásos ajton bé men-vén vagyon derék kő bóthajtás alatt egészen el készült három pince, kikb(en) alkalmasint elférnek nyolczvan hordó borok [Buza SzD; JHb V/2]. 1814: A Gabanas hijján 80 azaz Nyoltzvan véka Csós törőgbuza mely nagyon Szegény [Mezősályi TA; RLt].

Szk: hetven- ~. 1775/1781: Zab is vetődik minden eszten-dőben hetven nyoltzvan véka [Máda H; JHb LXXI/3. 385–6]. 1796: Az Ökröket el nem adhattam Hetven, nyolczvan forintnál többet nem igerten(e)k érettek [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

2. számn-i összetételben; in numerale compuse; in zusammengesetzten Zahlen: optzeci (și ...); (... und) achtzig. 1572: egy Zachkoba vagion Niolczwan ket forint [Fog; SLt S. 10]. 1585: 18 Nouembr(is) Az Scholaba(n) az kemenze keteon hassot wala, es eo magatol preter opinion(em) n(ost)ram le deolt, chinaltatuk azt wyalag Zakmary Janossal, attunk az fel rakassatol neky f. 2 d. 0 lte(m) ket pinzes kalyat adot hozaya nioelczwan eget az arra ... az kalyaknak f. 1 d. 62 [Kv; Szám. 3/XIX. 42]. 1650: Percipialta(m) Czipo Sütetö Vraimektol Gazdalkodasra Valo Feier Czipot Nro 1200 keoz Czipotis Ezer negy szaz Nyolczua(n) kilenczett [Kv; i.h. 26/VI. 343]. 1681: Tilolt kender — nyolczvan hat fő Nro 86 [Brettye H; VhU 589]. 1736 u.: Gróf vala Apor István, mert csak minden nap rendszerint kijáró ezüst tála nyolcvannégy volt [MetTrCs 444]. 1752: Nsgod poroncsolatyat véven en esgez igyeke-zetel igyekeztem hogy Nsgodnak conplacialhassak de halat Penzelis nem kaptam az melj tiz darab halacskat es vagy nyolczvan hat Rakot foghatam küldöten (!) most ujaban [Kövesd NK; ApLt 5 Nagy Zsigmond Apor Józsefhez]. 1765: en nem járhatok időmöt el töltöttem, a nyolczván egy esztendő nyolczvan kettőbe jarok [Csobotfva Cs; Ks Csikcsobotfalvi Bartalis János lev.]. 1796: Száz Nyoltzvan Nyoltz véka Mész Karatsonfalváról meg érkezett most Szombaton estve [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch. 1. optzeci; achtzig. 1675: Szar-nyos maiorsagh szama Tyuk kakassal nyolczvan no. 80 [Komána F; UF II, 656 Recsey István kezével]. 1704: Apor-nak csak poharat nyolcvanat osztottanak fel egymás között, akikben Pekrinek semmi sem jutott [WIN I, 312].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit Possessivendung: ~a vhány közül nyolcvan; optzeci dintr-un număr de ...; achtzig von etwas. 1659: Szolgámat hagy-tam vala ott az háromszáznyolczvan tallérokért de igen

megfogyatkozámm benne. Kegyelmedet azért kérem, ha most megadhatja ő nagysága, vegye kezéhez Kegyelmed s három-százát adja mindjárt Bánfi Gábor uram kezében s nyolczva-na legyen Kegyelmed kezénél, akármikor meg találom Ke-gyelmednél [TML I, 335 Franciscus Redei Teleki Mihály-hoz].

nyolcvanas I. mn 1. nyolcvan vedres úrtartalmú; de optzeci de vedre; mit Rauminhalt von achtzig Eimern. 1603: (A) feel dezmanak fel takartatasara valasztassanak az varos keozzeol ket Vraim fizetesez legyen Egy egy nyolchwanos bor adassek eggiknek egyknek* [Kv; TanJk I/1. 447. — *Folyt. a fels.]. 1614: Kétt kaad egik mustos az masok (!) niomo kad, egy nyolczuanos hordo es egy har-mincz vedres Altalogh [Kv; RDL I. 96a Andreas Júnck kezével]. 1633: adtak az ácsoknak fizetésben 200 forintot, egy nyolcvanas bort egy-egy köből búzát, egy-egy sajtot [Kv; KvE 166 SB]. 1701: Hadnagi Uram ő kegjelme egy nyoltzvanos átalogot oda küldvén a' Dézma fel takarodá-sákor tsak el vitték [Kv; SRE 77].

2. «nyolcvanas»-nak nevezett kelméből való; dintr-o stofă numită «de optzeci»; aus einem Stoff «Achtziger» genannt. 1599: Thot hazy Istwan. Hozott Lengiel Orzagbol ... Fel Veg Nioelchvanos Scharlathott 1/150 [Kv; Szám. 8/XIV. 7 H]. 1620: Posztorul. Egy Vegh Nioelczuanos Skarlattul f 3 [KvLt II/69. 5 VectrTr].

II. fn nyolcvanvedres hordó; butoi de optzeci de vedre; Faß mit Rauminhalt von achtzig Eimern. 1596: Ket ő hor-dot vettünk, egy hatwanost, Az massik nyolwanos p(er) f 2 d 50 [Kv; Szám. 7/II. 41]. 1637/1639: 6 kesz keotett hordo, ki nyolczuanos ki hetuenes aesti(máltuk) f 6 [Kv; RDL I. 111].

nyolcvanesztendő nyolcvanéves; de optzeci de ani; achtzigjähig. 1749: mondá Oprika Todor én már vagyok nyolczvan Esztendő ember [Szentmihály MT; Born. XL. 187].

nyolcvanezer I. számn optzeci de mii; achtzigtausend. 1619: senkinek ne parancsoljon bár az hatalmas császár, csak nekem, nyolcvan vagy százezer emberrel mindjárt mel-léje megyek [BTN² 194]. 1659: csak ez vagyon hatra, Szom-batigh, vagy Vasarnapigh variak, ha szerit tehettyük az nyolczvan ezer Taller Adonak, hanem csak megh indulnak az Hadak [Borb. I követjel. Konstantinápolyból]. 1677: ő Nagyságának penig holta után-is az ő Nagyságok legitimus haeresitől és posteritasitól, a' nyolczvan ezer forint summa le-tétetvén, váltathassék-ki [AC 60–1. — *Fogaras vára]. 1710: Van-e nyolcvanezer fegyvert fogható magyar közte-k? ha azok egy harcon elvesznének, állíthatok-e újob-ban nyolcvanezer fegyveres embert elé? [CsH 75].

II. hr-os alakban hsz-szerű haszn-ban; cu sufix adverbial, avind valoare adverbială; mit Adverbialsuffix in adverbial-tigem Gebrauch: ~en nyolcvanezer személy együtt; opt mii de persoane (împreună); achtzigtausend Personen zusam-men. 1653: mondák, hogy nyolczvan ezeren vagynak ők, de a nem volt igaz, mert a fejedelem leveliben harmincz ezer-nek kellett lenni, ha csak hijja nem volt [ETA I, 108 NSz].

nyolcvanforintos nyolcvan forint érő; care valoarează optzeci de forint; achtzig Florin wert. 1658: Item az ha-vasalföldi vajdának adtanak egy nyolcvanforintos aranyos kupát [Kv; KvE 177 LJ].

nyolcvannyolcad nyolcvannyolc; optzeci și opt; achtundachtzig. 1676: vöttem Négy bokor kapczát nyolczua(n) nyolczad penzből [Utl].

nyolcvannyolcadfél nyolcvanhét és fél; optzeci și șapte și jumătate; siebenundachtzigeinhalb. 1674: Vötte(m) Folthi Kato számára 7-ted fel singh patyolatot flo: 1 de. 50. Vöttem 6tod fel sing kötest, 15 penzen si(n)git melly teszen 88cad fel penzt [Beszt.; Törzs]. 1687: Ebben^a Kun Istuan ura(mna)k jutot njolczuan njolczad fel öl Paska Simon hazaig az Atjafiak(na)k szaz huszon harmad fel öl [Gyula telke K; SLt. — "Ti. a földből].

nyolcvékásnyi de opt banițe; von acht Scheffeln. 1860: A Laza melyen az öszve irt gyümölcsfák találatnak néhol szántatik, néhol kaszáltatik férőjsége mintegy nyolc vékásnyi [Sarmaság Sz; HG gr. Kemény Sámuel hagy.].

nyom ige 1. súlyával ránehezedik vkire/vmire; a apása, a se lása cu toată greutatea asupra ...; drücken. 1570: Zeoch Leorincz hity zerent vallya hogy ky fwtamot az hazból, Es Lattha hogy Nagy Imreh az ky (!) Isthwan zablyaiat Talpa alah Nyomtha volt es ely akarja volt Theorny, eo zolította megh hogi ely Neh teorye Azonba vgy vagta agion az Zekerchewel Nagy Jakab Isthwan [Kv; Tjk III/2. 195]. 1643: Tudom Hogy Ugro(n) Andras uram Be Hozatta Fodor Janost az maga Csuzy^a Udvar Hazaban le nyomatta vellem en nyomtam az Feyet, es keminyen meg vere Ugron andras vram Fodor Janost [Koppánd AF; DobLev. 1/13 Gal Balas (32) vall. — "Csúcson (AF) levő]. 1729: vgi kötöztetvén meg mint a Boszorkánjokat szokták kötözni kezét, lábait, horgas ina alá rúdat húzván gomboljagban kötöztette, Söt a' horgas ina alá húzot rudat Kapitány Vr(am) vékonjolván és ki huzatván maga temérdekeb rudat vágot s hozott horgas ina alá és vállát hátát maga kezeivel njomta, hogy á rud mia alá jobban bé mehessen és arra kötöztette á fent irt módon [Sövényfva KK; Tsb 51]. 1789: a Sok árvtz a malomnak még a köveitis bé iszopalta volt ugy hogy nem láttzottanak, és az Sok iszap a malmot alább nyomta Sülyeztette, fáit rothzattat, de mégis ugy el nem rothotta, hogy többé meg ne lehetett volna építeni, s indítani [Désfva KK; GyL. Lórintz János (49) ns vall.]. 1811: A Bival-is hasznos, nyakát nyomja iga, Ő általa hordoz terhet a' taliga [ÁrÉ 35].

Szk: ~ja az ágyat/az ágy fenekét fekvő beteg. 1667: De nekünk ketten, édes Komám uram, mikor abban elegyítettük magunkat, jobb lett volna, akkor nyomtuk volna az ágy fenekét, noha semmi vétünk benne [TML IV, 130 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1671: Én levontatám magamot ide Aranyra, édes Komám uram, de bizony itt is valóban nyomom az ágyat engem úgy elrontott az sok betegség, jártányi erőm sincsen [TML V, 606 Kapi György ua-hoz]. 1772: kedves jó feleségem kezei lábai fájdalomla miá hüsvétől fogva az ágyat nyomja [RettE 279] * ~va teli. 1631: niomua teli uala az a nagy fekeő lada [Mv; MvLt 290. 262b] * ágyba(n) ~ a. leveri a betegség. 1666: ez a hitván nyavalya engem ágyban nyomott és ha Isten rajtam nem könyörül, bizony azt sem tudom, mikor mozdulhatok ki innen [TML III, 633 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. — b. átv megaláz. 1736: Más nap az kézfogás után mondja Apor István Cserei Mihálynak: tegnap ágyban nyomták az erdélyi magyar fejedelemséget; tudod Isten, semminek oka nem vagyok, sem hiremmel, sem akaratommal nem volt ez az

kézfogás [MetTr 340. — "A II. Apafi Mihályé] * alája ~. 1637: Zata Gyorgy es Balyka Istok üstököt uonnak vala ne(m) tudo(m) mellyk alaja nyomta vala az masikot [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Pal Istua(n) (40) pp vall.] * egyenlőleg ~ egyenletesen oszlik el (a teher). 1823–1830: A régi fakémény helyett is kőkéményt raktnak ... s én is az állásra felmentem volt, hogy a kémény tetejére az 1799. esztendő számát a vakolásra kiírom egyszer érzem, mintha az állás dőlni akarna az egész kémény besüllyedett, mert a kéménynek egyik arcusát fél singnél is magasabban rakták volt a tereh nem nyom egyenlőleg [FogE 296] * felette ~va. 1711: egy-egy köből zabért három véka rozs, árpa, avagy alakor ne is felette nyomva és félig elütve praestaltassék [SzO VII, 177] * földre ~ letelep. 1614: Hegedws Mihálytol penigh azt hallottam hogy egykor rea Jutuan Bathori Gaborra az zerelmeskedes akarya volt az feoldre niomni uetekre Dengeleginet minden emberek lattara [Nsz; Vlt 53/5267 G. Virginas de Ratisbona (25) vall.]. 1777: ódot a quaerulatus meg támogta Szidalmazta, és Midőn Csenedsíteni kívánták volna, nagyobbban kezdvén szidalmazni Végtere meg tamadta, üstökét meg ragadván földre Nyomta [H; Ks 114 Vegyes ir.] * hanyattá ~. 1629: En Tüsi (?) Martontul hallotta(m), hogy az Aszonial Bocz Miklosneval jaczik volt s megh az Aginak akarta haniatta niomni, s ugi rohantak ozt(n) be Szy Istva(n)ra [Mv; MvLt 290. 185a] * mindhalálig ~ agyonnyom. 1680 k./1715 k.: A magos fák néha árnyékkal ujjtnak Néha ránk dőléssel mind halálig nyomnak [Rozsnyai, HorTurc. 173] * talpa alá ~ megaláz. 1661: Ellenem hatalmaskodók és igazságomnak megköltözői igyekeznek erővel s hatalommal engem, szegény árvt, nyomoritani, méltó igazságomat talpak alá nyomni [TML II, 1 Mikes Mihályné árva Pacsolai Borbára Teleki Mihályhoz].

Sz: kétfelé ~ja a kengyelt széthúz. 1662: az ország rendeine is egységben, hűségben végig kellene maradniok. kétfelé a kengyelt nem nyomni, hanem a fejedelmet ő nagyságát kellene uralni. Patvarkodásnak, árulatlásnak már nem kellene köztök találatni [SKr 672] * ketten ~ják az ágyat. 1661: Lelkem édes Feleségem, semmit se búsulj, rövid nap ketten nyomjuk az ágyat [TML II, 158–9 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1662: maholnap az két nap ketten nyomjuk az ágyat Vigan légy szívem, megáld, édes kis maczám, az Isten bennünket is [TML II, 238 ua. ua-hoz] * nem igazán ~ja a kengyelt hitszegő, áruló. 1710: Kálnoki Sámuel Brassóból kijöven Thökölly táborára jöve, és be is esküvök hűségire. Megsajdította Thökölly, hogy nem igazán nyomja a kengyelt, s megfogatta [CsH 233. — 1690-re von. feljegyzés] * nem ~ja a földjét vminek nem árt vminek. 1746: én Tehenem az oklában történet Szerint be Szaladott ... midőn kértem volna Etető Ferencz Ur(am)tól hogy adna ki, s azt mondam ... hiszem nem nyomta az akolnak^a az földit azzal hogy be Szaladott [Szentgyed SzD; WassLt Moldavány Samuila (45) vall. — "Javitva okolból] * több zöld füvet nem ~ meghal. 1769: tsak jere ki Te Tolvaj, mert több Zöld füvet nem nyomsz [Szentmargita SzD; Ks 19. VI. 12] * vmilyen iskolának a küszöbét ~ja. 1676: Béli uram felől a ki mit irt, ű tudja, de bezzeg én ha lehet senki kedvéért hazugságot nem írok, mivel nem ügykeztem az olyan scolának az küszöböt nyomni meg sem szokom, ha lehet [TML VII, 137 Székely László Teleki Mihályhoz].

2. bélyegzővel/pecséttel megjelöl; a pune ștampila pe ceva; mit Stempelal velesegni. 1583: Valaky, Borat chaplarral akaria ky merethny es arulathny Tehagh a' Bornak gazdaia

megh Mérettesse a' fwzerrel az ahoz Rendelt es Valaztot Zemellekkel aky meg nem merethnē Es Veres Cretaul az Veder Zámóth rea Irossa az Valaztot Zemellekkel, kik az meg meresnek nagiob bizonsagara tulajdon zokot pechete-ketis a' hordora niomiak [Kv; PolgK 2]. 1599: az Incausamat(tractus)nak procuratora teob akkori felelethi keozott teótt illyen zoot, Mynd az en zereny Vramath Radak Andrasth Kerezthuri Cristoffnē Azzonjom zolgaia altal megh Intette, hogy az Alparethi hataron se Nyulaztatna, Miuel Vranakis gyakortha arra zwksége volna, az hatarés az Vraē volna, Es zegeny Vram erre az valazt teotte volna, Nyomi-on, vgymond, pechietett, keouetem kgetek, akar az farkara, Akar az farka ala, ha pechietes lizen nem bantom [Dés; Eszt-Mk]. 1682: nagyob erősségnek okáért az dolognak biz-ságára, mys adtuk, és nyomtuk ezen Testamentaria dispositiorol írott levélre az mi szokott pecsiétünköt [Kv; RDL I. 160]. 1800: (Az irat) a közepin a szokott helyen meg vala pészéltve ó Felségének Erdélyi Törvényes pészé-tével fejár pappiros alá rekesztett veress lágy viaszra nyomva készítve [Ne; DobLev. IV/837. 1b]. 1832: Felséges urunk, borított papirosra nyomva* Erdelyországi Törvényes Petsé-tyével erősítve [DLev. 2. XIA. 2. — *Ti. az irat].

3. (sajtot) présel; a presa (caşul); (Käse) pressen. 1589: Veottm egy kirentat kyben az Sajtot Niomyak p(ro) f. — d. 45 [Kv; Szám. 4/XII. 19]. 1623: Tauazall pwnkeóst Vn valo vasarnapigh zep Tauazy saytokot Niomyanak itt alatt [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1749: Die 30 May El kezdven az Maior az Saytot Niomni első kett hettben Niom-ot kett kett saytott Eosz tayban utoliara igen el apad-ua(n) az teje az Juhnak ... Napiaban Niomott saytott Eggiet Eggiet [Kv; Szám. 26/VI. 479].

Szk: *sajt ~ni*. 1621: Veóttwnk ... Sajt Nyomni 3 sing Vasz-not p(ro) d 22 Esmet Vyobba(n) kellett sayt Nyomni valo vasznót vennwnk 3 singet d 21 [Kv; Szám. 15b/VII. 25].

4. sajtol; a tescui/presa; (Wein) keltern. 1571: az petresfaluj plebanos hordaton horgia az Mustot mj helt nyomiak, kjnek nem kellene lenni addig amig az zedest el nem vegeznek [Kenteleke SzD; BesztL 3572 Joan Thorma provisor Casp. Zwch besz-t-i főbíróhoz]. 1786: Zölöt nyom-tam a Sajtó Szénbe [Nagypacal Sz; Berz. 17].

5. tapos; a cálcă; treten. 1707: En azt a boldogtalan czárát* az én nagy sarummal már egy héttől fogva nyomom [Klokotis H; KaLt Körtvélyesi János Korda Zsuzsannához. — *Havaselvét].

Szk: *vmely földet ellenség lova lába nem ~*. 1657: (Bethlen Gábor idejében) az haza földet ellenség lova lába nem nyomta [KemÖn. 30]. 1662: Nagybánya vidéke és a Szam-sköz gyönyörűséges föld, melyet ... sok üdöktől fogva ellenség lova lába nem nyomott vala [SKR 655].

6. *határt ~ határt kijelöl*; a marca hotarul; (Mark) ab/vermarken. 1675: Mikoro(n) Uajda Janosne kj vitte volt az falubelikeket es Uárosbelikeket hogy hatart nyomianak Tudode? [Abrudbánya; Törzs vk]. 1762: égy Hcsdátí Blász Vasziila nevű Embert ezen Controversiás helyen találván edgykor hogy Határt Nyomot, bé vitték az Szent Lászlaiak [Szászfenek K; JHb XXXIV/1].

7. (agyagot) meggyúr; a frământa (lutul); (Lehm) durch-kneten. 1609: az Hus Taligassal hoszattu(n)k egy szeker Adgiagot hogy teortek, Niomtak attu(n)k d 16 [Kv; Szám. 12b/IV. 119]. 1631: latam hogy agiagot niomott tapasztotis raita* Kouacz Giörgi [Mv; MvLt 290. 58b. — *Az épülő ház].

8. dug; a da/strecura; hinstecken. Sz. 1710 k.: Meg is izenē: hozzam el*, ha kell, mert úgy segítje, a szállásomra küldi. Én mondám: Isten fizesse meg; mintha a koldusnak tizes aranyat nyomnának erővel a markába [BÖn. 753. — *A leányt].

9. (földbe) leszúr; a infige (in pámint); hineinstecken/stechen. 1570: Theremy Ferenc, Ezt Bezelly a Balasy Lazlo Estalloianak az Chyepegese az Sala Imre feoldere hwl, Mely Estalloban mykor egy karot az feoldbe Nyomtak volna Mind alah Megen volt az kamarazek Boronaya Mel-let, Az Balasy lazlo estalloianak terhe az Sala Imre keozin allana, ezt latta [Kv; TjK III/2. 61].

10. nyomtatással (posztót) fest; a colora (postavul) cu modele imprimate; (Tuch) mit gedrucktem Muster färben. 1600: Az haborusagnak eleötte a' Peter Deak hazanal niomiuk vala zokmant, kit zekenek hjnak, egiket hogy my ketten niomjuk vala fere(n)ch Janossal a' poztot egy singet vetenek oda, kezzer fordítok a' poztó keözt, a' ferench Janos annja ki wewē onna(n), de my ne(m) tuttuk akkor süieghe wolt, hanem egikor Jakochy Andras kezde keresni, vgy tuttuk megh hogy eöue [UszT 15/65 Anthal Peter Zentegihazas olahfalwj vall.].

11. *fejébe ~ fejébe tesz*, megkoszorúz/koronáz; a pune ceva pe cap; (Krone) aufsetzen. 1664: Az B. Tannáts assu-málván Birák Vr(a)i(m)ek(na)k Delibera(ti)ojokat Szekely Katha fogoly Aszszony ellen, ennib(en) leuialiák eö kk Birák v(rai)mek teörvényét latván nyavalyás allapatyát meg ne veretessék, hanem tollas szalma koszorut az fejb(e) nyomva az Piaczot az Czigányokkal edgyüt háromszor megh kerülván kisirtessék ki az Váras kapuian [Kv; TjK X/4. 346]. 1784: Elvitetésének* egyéb okát nem gondolom, hanem kétségkívül attól félt József^o, hogy valakinek a fejibe nyomják a magyarok. Controvertálván ezen cselekedetit az egész Magyarország, talán egy vármegye sem maradt el, aki reá ne írt volna igen kemény terminusokkal a korona elvitelért [RettE 425. — *A magyar korona Pozsonyból való elvitetésének. ^oII. József császár].

12. (taszítva/szorítva) vhová odanyom; a lipi/stringe de ceva; hindrücken. 1589: Eotweos Balasne Anna Azonj Deesen Lakozo wallia hogy az lean ki mene; Es Matias deak Jeoue hozzam az ket karomat nagi hirtelen megh kapa* az falhoz kezde Niomni az padra, Es oly helreis Nywl vala Ahowa nem kel vala neki kapnia [Dés; DLt 226. — *Mátyás deák]. 1637: lattam hogj megh foga a kovacz legeny niakon Istua(n) Deak Uramatt s be vona az ajton, torkon foga, s az kis kertnek nioma [Mv; MvLt 291. 119a]. 1686: házamb(an) bé menvé(n) Feleségheimet az ági előtt valo székhez nyomván szorongatta és tsak nem erőszakot is teve rayta [Kv; TjK XIII/1. 311]. 1700: sem a' leány, sem a legeny meg nem tagadtak hogy tudniillik egymast ne(m) markasztak es nem kebelezték volna es hogy a' Csűr oldalai melle a' legeny nem nyomta volna [Dés; Jk].

13. *kétfelé ~ kb. széttaszít*; a desface cu forță; von-einander stoßen. 1597: Lakatos Mihali wallia egizer Chizar Peterne bezelte Igi wagion vgymond az Veres Pal dolga hogi ameli búna (!) mustoha leania wagion azt le nyomta wolt aminap megh en kerdem ez leant hogi mint volt dolga azt monda hogi az labomat egiam (!) ket fele nyoma, en ne(m) tudom michioda vereset duga belem [Kv; TjK VI/1. 70].

14. (vizet vhová) terel; a indrepta (cursul unei ape spre ...); (Wasser) ablenken. 1781: A Mos Sztán Öröksége mel-lett a' Hegyről lehozott vizet és árkott a' Slik porral az örök-

segre nyomván, a' Viz az örökséget njalja, mossa [Kisalmás H; JHb XXXII/22].

15. vmennyi súlya van; a cintári, a avea greutatea de ...; wiegen. 1574: uolt zalagban egy arany Lancz Aztes meg meretok nyoma huzon harmad fel aranyat [Fráta K; SLt S. 14]. 1582: Biro Vram es Kirall' Biro Vram vittének aiandekott ... az keowetnek az Chukak nyomtanak 56 lb facit f 2 d. 24 Az Retthkek nyomtanak 16 (így!) facit f — d. 48 [Kv; Szám. 3/VIII. 35]. 1591: vettetem Zamott Az Jstyartto Gyergyel 5 vasz fazakot Apro zerekett egy pinyattanak valott, Nyomat 27 fontot ... f 5 d 40 [Kv; i.h. 5/III. 45]. 1625: Vrunck eo felge varosunkban es Beszterczen fel szedet ohn talakat, mellyek nyomtak tizen eot masat 95 fontot [Kv; i.h. 16/XXVII. 8]. 1648: Ezek az o szalonnakon vagion kweleön küweleön ket ket penyez esz semire kelleo sodar, mellyeknek megh meruen ketteit, nyomott libr. nro. 6 [Pórumbák F; UF I, 882]. 1714: Ezüst Tál szellyén meg aranjott Inscriptioval: Balthazar Apafi A 1648. nyom 8. latott fl. Hung. 8 [AH 28]. 1750: Vagyon egy öreg boglar, az mellyben vagyon egy nagjotska Rubint, az melly nyomot duc(atos) 2 1/2 [WassLt Wass Dánielné ékszerai között]. 1825: A' legfáinabb vagy is Retze Czérna alá tsak olyan írtetődik, a' mellyből 88 Kötés mindenik 100 szállakból mind öszve 8800 szállok tsak egy fontat nyomnak [DLt 986 nyomt. kl]. 1843: A K. Monostori Papiros gyár enyvezett, Timsozott, de hasogatatlan és regestralatlan író papiros Tizenhét Mázsza és két font, ebből nyom egy kötés 14. fontot [Km; KmULev. 2]. 1848 k.: Egy arany bráchlét, tsat, mely nyommat három aranyat Két arany Karika gyűrű, mely nyommat két aranyat [Kisasküllő K; SL].

16. vmennyit ér/nyom a latba; a cintári/valora (mult); wert sein, schwer ins Gewicht fallen. 1619: azmennyiben itt az embereknek animusát látom, csak az Tóth Mihály uramtól küldött demissióval írott levele is Nagyságodnak nagyot nyomott az embereknek [BTN² 185]. 1667: talán az én kicsin írásocskám is nyom Kegyelmed előtt valamit [TML IV, 151 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz]. 1679: Tetszenék neki, urunk Absolont küldené az királyhoz, mert sokkal többet nyomna ő nagysága embere jelenléte [TML VIII, 519 Bethlen Farkas ua-hoz]. 1710 k.: a jóknak jó és a gonoszoknak rossz emlékezetet a fizetések még holtok után is? mely a világi hatalmasok előtt, hogy annyit nyom, az Istennek nagy kegyelmessége a világon [BÖn. 426]. 1896: Ha van hozzá való hajlandóságod megérted azt is, amit nem írok le itt. Ha nincs, úgyse nyomnak sokat az én soraim [PLev. 177–8 Petelei István Jakab Ödönhoz].

17. átv nyomaszt; a apása; bedrücken. 1710 k.: Az nagy hír, nagy gazdagság, sőt sokszor a nagy virtus is veszedelmes az urának de kivált a gazdagság, mert a gazdagnak maga is, más is ellensége, nehezebben nyomja az irigység és a bolondok haragja a kónél és fővenynél | a világ bűne nyomta, de ... mindazon való győzedelmeskedéséről bizonyos volt [BÖn. 424, 468. — "Krisztust"]. 1838: Bethlen János Factioja Régi-rongyos maszkoraji Már tsak olyanoknál újság Kiket nyom az ostobaság [Bodola Hsz; BLt 12].

Szk: ~ja a lelkét emésztí. 1792: regel ki menék Móses Dániel Uramni, a házba és ott valla szent Ersébeti Agillis Tordai Sándor, Akijis minden kérdéses fellet, aszt mondá, ottan hogy az mely Mójes földet bir a Bátyya Agillis nagyobb Tordai Miháj azon fődekről Tordai Mihájnak ő irt Hamis testamentomat az meljett tovább nem vihet a lelkín hanem meg valja hogy tovább ne nyomja az ő lelkítt [Szent-

erzsébet U; Borb. II Agilis Davidis Hajdo (28) vall.] * nyomton ~. 1678: az Úr Istennek haragjának sajtoja nyomton nyom annyira, hogy az én szegény meggyótródott testem már alig bírhatja [TML VIII, 124 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz].

18. hátrányos helyzetbe juttat, háttérbe szorít; a dezavantaja; erdrücken, in den Hintergrund drängen. 1600: Im(m)ár kesoó vachorakor en az pinchebe menek, hallam hogy az erezbe valami zay vagio(n), ki jeóvek, Jakochy Andras monda ferench Janosnak, megh hid te ferench Janos hogy Im(m)ar sok helyen akartad tiztessegemeth fejemet niomnj, de len(n)y(!) kel rúlla, ferench Janos arrul azt monda hogy En ne(m) nyomtam sem tiztessegedet sem feyedet egygyüttis, de engemet zabljaddal ne fenjeges [UszT 15/64–5 Georgi Andras Zenthéghihazas olahfalwy zabad zekely vall.]. 1665: úgy hittem, előbb mozdítja dolgom, Kundiét inkább nyomja, de megcsala reménségem [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz]. 1701: Előtte viselven a' T. Consistorium ezt a' mostani költségteleséget, mely szer felett nyomja szegény Ecclesiánkat, tettzet ő kglk-(ne)k rövidíteni az eddig sok felé oszlani szokot költséget [Kv; SRE]. 1771: nyomja őket a' közönséges nyomorúság terhe is s e mellett az Urak Szolgálatját is tsak végbe kell vinni [Esztény SzD; Told. 5a. — "Ti. a jobbágyokat].

nyom fn 1. (emberi) lábnyom; urmă de picior (omenesc); (menschliche) Fußspur. 1617: zinte oljian Njom vala mynth az Donat Borbara Saruynak az Nyoma [HSzj saru al.]. 1729: tudam azt hogy az Onya Nóvák két kosár Meheit ell lopták Dobrota, mivel Szóts mester ember vit valami bőreket az patakra meg mosni, s onnan haza fele jűttében az luon Novak Felesége Sztánke az nyomából Sárt vet volna fel s azt mandata az vtan hogy valaki az ő Meheit ell lopta meg kel annak halni, az után hogy meg betegedet Dobrota osztán vgy mondata az Novák Felesége hogy nem más lopta ell az Meheit hanem tsak Dobrota [Fárpás F; TKI BB. XIII/15 Onya Moga (30) vall.]. 1754: csak azon Czigánj njoma verdődése járkálása láczot töb nem [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/11.]. 1756: bé Zárt Hajlékomból hét türedék vászmatot ... ellopták ... a' Káros minket Grohoton öszve gyűttött, de felettébb szárazság lévén, Semmi nyomot jelt, noha in circa Kerestünk, puhatolódunk, nem találtunk [Grohot H; Ks 62/6]. 1775: nyomot kezdik keresni, melyet meg tanálván felesed magammal, az edgik vala Patkos Csizmának nyoma, a másik pedig (: a bal lábon volt :) patkotlan, melyet is követvén a kertből le a kert mellett levő bortorjánok közi, látam hogy abból is felesen rája ragadot [Várhegy Hsz; HSzjP Stephanus Rákosi Provisor (45) vall.]. 1787: azon nyomot a Csizmának Lengyen sorkárol és a Láb ujnak bogosságárol ismertük a Csia László Uraménak lenni [Cófva Hsz; i.h. Georgius Kalotsai (64) gy.kat. vall.]. 1812: Kotsárdnál az Maroson való által jövetel veszedelmes volt két szélén a viz nagyon felvette az jeget egy örmény előtt ... által menvén, ennek az nyomán ropogások között által jövek Szerentsésen [Marosújvár AF; Ks 89]. — L. még az asszonyember-nyom címszót.

Szk: lába ~a. 1584: Hallottam vala hogy akihez gianosag volna az bozorkansagbol a' laba Niomaba kellene lepn es meg zolaina [Kv; Tjk IV/1. 278]. 1592: Orsolia, Bodor Mihaline vallia Mikor latni az Zeoleo teo melle mentwnk volna, az laba nioma is ott vala a zeoleo teo melle, az gezdek helejs meg esmernek (!) vala, hogi chak akkor zakaztottak le [Kv; Tjk V/1. 305].

Sz. 1676: Édes Bátyám uram, igazán páter Jósá itt hagyá a lábanyomat. Ugyancsak az égetést nekik tulajdonítom; az mint hallogatjuk, az többivel együtt Ebesfalván is három ház s az oláh templom égett el. Almakerekét is fel akarták gyújtani [TML VII, 235 Bornemisza Anna Teleki Mihály-hoz].

2. állat lába nyoma; urmá de animal; Spur eines Tiers. 1584: Eöthweos Balas A(lia)s Henzel fatetur Latta(m) elegk kar tetelt Az lo tapodas miat, De az eleöt Nem tudta(m) ky lowa teotte, megh esmerte(m) Az Nyomot hogy lo Niom [Kv; TJK IV/1. 333]. 1606: Kovacz Janos Swkey Nemes Ember meg Eskwek hjtj zere(n)t ezt vallia mikor Az Azo(n) Elj vezteotte Az vneot eyel El nem mehete(n)k az nioma(n) reggel Ele mene(n)k [UszT 20/303]. 1683: feles márhak(na)k egyszeri maszori rend kül valo járások miatt lött karokat vettünk eszszünk(b)en, mely többire vgy tetctez mint ha Csorda nyoma lött volna, azok(na)k regi Ganejozasokat s nyomokat mégh az fű is fel nőtte, nyomokkal pedig le(n) sok szőlő fakatis rontva(n) ki [Radnót KK; UtI]. 1750: A(ctor) Róskucza Danilla ex Riskalica Exponálya, hogy most egy Esztendeje el vészvén 8 Sertése Nyomokon ment egészen Bulzesti Dsurs Danilla házáig, holott is Sertéseknek Nyomai két Feléis menvén Dsurs Dallával beszéllet kiis azt fogatta, hogy mostan halgatásba hadnák az dőlgöt, és ez után eő maga ki keresni ki hova vitte légyen [H; Ks 62/6]. 1782: Minthogy a határ szoros voltát vetvén mind csorda- s mind juhásztorok túrhettelen károkat téznek, azért amelyik a pásztorok közül ha beadatik, az határbíró büntesse egy-egy forintig, valahány-szor a gabonabéli kártétel vádoltatik; megvizsgálván a nyomot is, hogy micsoda marha tette a kárt [Oroszfalu Hsz; RSzF 172]. 1803: ott latok továbbá a' marhak nyomaiból, mintha azon marhákat erre és amarra teringették volna [M.fenes K; KLev.]. 1810: tulajdan maga el vezett lovainak a' nyoma [K; i.h.]. 1841: nem tudom hol tört el a lába a Mike Ur tsitkójának, azt keresém, ha nyomát, jegyit láthatnám [Dés; DLt 1541. 9a].

Hn. 1614/1616: az Colossi hataron az mely Szenafüet Ördög nyomanak hjnak [Torda; RDL I. 100]. 1761/1808: A Csorda nyomban egy nyíl [Várfva TA; EHA]. 1774: az ördög nyomán. Ördög nyom. Ördög nyoma [Kolozs; EHA]. 1791/1796 k.: A' Csorda nyom (sz) [Aldoboly Hsz; EHA].

Szk: ~át sem láthatni. 1847: Tapasztalván Hazánkban a' Vadaszatnak minden helységben olly közönséges szabadságot hogy már nevezetes Erdőken, Havasokon is öreg, és kisebb vadak nyomát sem láthatni [TLev. 11/1 egy-i végzés].

3. jog (nyomkövetés alapjául szolgáló) jel/bizonyíték; urmá lásatá de cineva/ceva (care servește drept bază de urmărire); (zur Verfolgung der Spur dienendes) Anzeichen/Beweis. 1570: mikoron az Niomo(n) my Jüttünk volna az my falunkba En hazamhoz Jndulek hat lata(m) hogh mind feleségeül Egietembe(n) ky vgrek hazabol fegueres kezüel, mind wiesüel Es mind Egetesüel mind az falut Rutul feniegeté [Oroszfalu SzD; BesztLt 114 Demyen Janos vall.]. 1581: ha penig belől mennenek s ot nem kaphatnak is ha asz nyoman el mehetnek tehat asz pasztor Juhot keszben aggyon [HSzj csöváz al.]. 1625: Jhon az niom my Jmmar touab nem megwnk rayta az musnajakis ot valanak s Vetekedenek Egi massal az niom feleol [Derzs U; UszT 156a]. 1654: az nyomot az Soliom köj" hatarban egesz falúul követük es heted magamnak mint el lopot marhanak az nyomat ... hűtös Vice szolga biro előtt hittel be ádtuk, es

az Soliom köiekis fel vették, és kovették ugian azon Szolga biro előtt [Ks 42. D. 31. — "K]. 1677: Ha Falukon, és Városokon kívül szálván-meg, marhája el-vész valakinek, és nyomat fel-véven, a' Falubélieknek-is hirt téven (a' kik tartozzanak-is ki-menni, és a' nyomot a' károssal edgyüt követni) ha azon határról ki nem vihetik, annál inkább meg-ölve azon határban talállyák, tartozzanak kárarol contentálni a' káros embert, a' nyomra, avagy meg-öletet marhára reá esküvén, és ezen fellyül a' Tisztek-is tizenkét forintra büntessék a falut, ha a' latrot ki nem adhatták, és meg-nem bizonyíthatták, hogy nem falujokbéli löt volna; Ha pedig a nyomot a' falura vihetik-bé, vagy a' marhát a' faluban talállyák-meg, a' kárnak meg-fizetésén kívül, ha a' latrot kézhez nem adgyák, negyven forintot exequallyanak rajtok a Tisztek [AC 231]. 1731/1734: ott keresvén nyomat, a' török buzák között valami lo nyom veréseket egy helyben láttunk [Hátszeg; Ks 78. 21. 1]. 1761: Tudgya é a' Tanu hogy azon Malma eő kglmének fel gyujtatós és el égetett Minék okáért Az Exponens eő kglme híré tétette és kiis vitette oda a' Falut M. Köblöst, kiis menvén ott maga nyomot kereset, keresvén fel vett és a' Poklostelki határ szélég követteis hová a' Poklostelkieket is két pénz által ki idézvén nékiek által akarták adni, de amazok nem vették és miért? [M.köblös SzD; RLt vk]. 1796: a' nyomot a Rétseiek ott el nem vették, hanem el tapodták nevezetesen egy folyamnak a' szélín lévén a' nyom [Panit Sz; TSb 2]. 1819: Csikszenttamási gyalog katoná Biró József egy gonosz embertől eloroztatott marhájának nyoma a mi határunkban késértetett [Jenőfva Cs; RSzF 104]. — L. még AC 149, 155.

Szk: ~ kiadni. 1625: Engemis kulde el az biro az niom kj adni [Derzs U; UszT 157b] * ~ába akad. 1755: a Vajda Szent Iványi Magyar Pap a nyomakba akadat [K; Told. 3a]. 1812: az Emberek Grantzkinak nyomába akadván, ugy hozták bé az udvarba, itten a Groff ur eő nsga Lántzra tétette [Héderfája KK; IB. Bali Borbára (22) grófi konyhaszolgáló vall.]. 1821: Petru Fág azt adja fel, hogy nékie egy tulka el tevellyedett melynek négy napok mulva sok keresete után akadat nyomába ... meg nyuzva. eztet meg tanálván akkor előmbé jött és esetét panaszzolja [H; JF 36 Prot. 17] * ~ába akadhat. 1769: Hallottam bizonyoson hogy Barbotz Vonye az Csordabol el tevellyesztett egy Ünö Tinót és a körül lévő Falukba kereste volna de sehol nyomába nem akadhatott [Mezőmadaras MT; BK. Moldovan Mikie (40) jb vall.]. 1831: a Solymastotol, a Rétre le lovagoltam, s ottan a más két Lovaimat mindenfelé keresgéltem, de seholis nyomokba nem akadhatván, viszsza tértem a Gyertyánosra [Dés; DLt 332. 13] * ~ába igazít. 1698: vásárból jó vala egy Székolai ember az Ur dolgaról, kezdé töllem kérdeni ha ithon vagyoné az Horváth Miklos Uram Tisztartaja, ha valami kalákot adna, az el vezett Buzának nyomába(a) igazittanám [Gyulatelke K; Ks Petrus Marcsinán (40) jb vall.]. 1785: Minthogy az csiktaplocai tisztelendő páter Botár Györgynek gonoszul elveszett egy szántó hosszúvasa és egy erdőlánca, puhatolózván érettek, igazították volna nyomában Csik Zsögötben [Taploca Cs; RSzF 260] * ~ába igazíthat. 1756: engemet 's Ujhelyi Samuel Uramat a' Nemes Tanás el küldé: hogy a' Németi István Uram Ládait hánnók fel, ha talám valami nyomába igazíthatnánk, a' Titt. Mlgs Aszszony pénzinek, de egyebet semmit nem találtunk holmi Leveleknel, és fejez gynyainál [Kv; Mk IX Vall. 62] * ~ába igazodik. XVII. sz. m. f.: hazomtol magam non nem letemben ettzakanak edein lopvan el nyolcz köből gabona-

mat azért en káromat nyomozván Kalács Pénz adással és sok fáradtsággal igazadtam nyomab(an) adván Kalak Penzt f. 6 // mely ember eggenessen igazított ket Opra Kerczesorai az Ur Teleki vr(am) ő kme jobbagyira ugjan Szkoren Iako Thamas Boerra, mely Boer maga vitte a más két Lopotis házamra, melyet Kapitany vr(am) eleib(e) cített(m) [Szkorei F; Utl] * *~a kiadása*. 1625: az Dobofaluiai hittak kj eokót el lopot Eokroknek nioma ky adassara | az mattisfaluiai hittak eokot kj Dobofaluinak el lopot Eokrok nioma ki Adassara [Derzs U; UszT 156a, 157b] * *~(á)ra (ki)hi*. 1598: az falut kj nem hitta volt az el vezetett tehennék niomara, és az falú a(n)nak megh fizetesen marott volt [UszT 12/6]. 1650: az Almasiak nyomra hinak ki, hat az nyom az Dobai és az almadiak hatarok szellieb(en) uagion [Szálados U; i.h. 39a]. 1727: Ha valaki cseppetne és az Falut nyomra hiná hogy kára vagyon, és valaki el nem menne az ki az Tanorok kapun belől lakik fl. l. büntetettik ha penig oknélkül cseppet vagy cseppet az is fl. l [Szo-tyor Hsz; SzékFt 36] * *~ára kijő*. 1650: Mikor az Andrasfaluiai ki jötték az louak nyomara, menten felüelek az lonak nyomat, nem kuantak hütöt töllünk, Az Andrasfaluiai (!) viuek az Zentersebetj határra [UszT 50] * *~ára megy*. 1795: Azon a napon, amelyen elkárosodott az Fejérek Iova felköltvén az osdolai közönséget a nyomára menének, végtől fogva végig nyomozák [Ozdola Hsz; RSzF 218] * *~ára ráakad*. 1810: réa akatt a' ház meget lévő kis kerítés-benis egy fenék széna mellett Lovai nyomára [K; KLev.] * *a ~ arra talál*. 1806: Senki-is a' Józsgának, a' faluból ki-ruga végin kaput semmi szín alatt ne tartson; mert ha vala-mi kára történik, és a' nyom arra talál, a' Falu meg nem fordítja [Oltsem Hsz; Mk II. 4/115] * *~mal kínál vkít*. 1650: eo kesebben ne(m) tudgia hogy kenaltak az nyommai az Andrasfaluiai az szent Ersebetiekett [UszT 51a] * *a ~ megáll*. 1570: Ez En Marhamat és Jobbagyom Marhayat meg kerestek Mynden Ember hazanal az hon az Nyom meg alot [Nagyfalu SzD; BesztLt 19 Apaffy Istvan a beszti főbíróhoz és tanácsához] | az karos ember az Kyrat hataran Megh Eskwth hogy eo Iova Nyoma az es 12 foryntra Eskeoth meg hogy azth yerte volna az eo Iova, es vermessyek Megh kewanya oka ez morth az eo hatarokon alloth meg az Nyom [Wermes BN; BesztLt 68 Lucas Pistaky a beszti-bíróhoz és hites polgáraihoz] * *a ~ mér-téke*. 1810: mi a' nyom mértékét réa tettük s rittig ütötte [KLev.] * *~(nak) beffelvétele*. 1628: Illie(n) ratioiat Assignalluik anak az lonak fel niomanak be vetolet hagi nem hoztak be az mi hatarunkba, megh bizonytúk hagi reouideu uolt az kilinczi az niomnak Azert nem tartozunk be venni melliet docealunk [Kv; Tjk VII/2. 363. — "Nagi Czegh-be (K)]. 1671: Az Bánfi Hunyadi noha jobbagyság alatt vadnak, de mivel sok tere viselések is vagyon, mélonak ítéltetett, hogy mint az több mezővárosok, ugy ök-is az nyomnak fel-vételével és követésével ne tartozzanak, mások is hasonlóképpen az ő nyomoknak fel-vételével ne aggravalassanak [CC 82]. 1777: en Nem mehettem ki a Nyom fel vételére, s Nem tudom hol adták által [Konkoly-fva SzD; JHbK LVIII/28] * *~nak követése* → *~nak beffelvétele* * *~ot általad* → *új ~* * *~ot (be)ad*. 1654: az nyomot az Soliom köj hatarban egiz falúul követünk és heted magammal mint el lopot marhanak az nyomat ... hütös Vice szolga biro előtt hittal be ádtuk [Ks 42. D. 31]. 1668: Tudom aztis hogy Mikor Az Kazmasi Antal Peterne Eokreit Virag vapabol, elloptak az niomat vyfalura adak: mű vagi harman farattig keresők, de nem találak [Kászonújfal

Cs; CsÁLt F. 27. 1/30 Hunadj Istvan (22) darabont vall.). 1715: az m: nagy Gorbai Határ le jű a nagy rétnék a felső vegere, a hova a nyomot is adták, eleitű fogva a Gorbaiak, a Paptelkieknek [Csákigorbó SzD; EHA Vamos Mihály (60) vall.]. 1724: Hát mikor ezen két Falu nyomott Szokott adni egy más(na)k hol Szokták az Csöményiek fel venni vagy adni a nyomot [BSz; Ks 17. LXXXIV. 49 vk] * *~ot (be)hoz*. 1570: Mykoron az Nemes feoldrwl Bongarthi hatarrwl reank vermessyekre az w felsege feoldere es hatara-ra az karos Ember fyzkuty Ember hozta az eo Iova Nyomat, akoron my megh kynalok hogy My ys kezzek vagyonk megh Seghyteny Megh keresny myndenwth a my hataronkon az w felsege feolden [Wermes BN; BesztLt 68 Lucas Pistaky a beszti-bíróhoz és hites polgáraihoz]. 1641: Betlen Gabor fejedelem idejebe az Iouamat el loptak az Niomat be hoztuk az Cokmanjakkal az Turbucziak elleő(n)kben jőd-vennek az zaraz pattakhoz [Csokmány SzD; JHbK VIII/8]. 1747: Tudom bizonyosan s az Szeemimmel láttam az nyomát az meg nevezett tilalmas erdőből midőn loptanak s az Erdő Pasztort Gavrillát előlis tanáltam midőn az nyomat Czintosra hozta volna bé [Cintos AF; SzentGy Balog Thoma (76) jb vall.]. 1761: hozta a tulok njomát a havan a Kostestiekkel edjűtt éppen az falunk határában a nevezett Cziganyok bordellyához [Fintóag H; Ks 113 Vegyes ir.] * *~ot bevesz*. 1570: Keleme(n) Janos vallia, hogy mi ko-ro(n) az Niomott Be vőttek volna az falura, az Niomott szinte az w hazához vizik az kerezett ott tezik le az niomot [Oroszfalu SzD; BesztLt 114] * *~ot elvesz*. 1570: Az Lw nyomoth vyveok az vermessy hathara, Az vermessyek Azt mondak Wnekyl levelek vagyon hogy Nyomot el ne vegyenek [Wermes BN; BesztLt 77 Val. Ekler de Bongarth jb vall.]. 1775: ez előtt circit. 24. Esztendőkel a Néhai Mlgs Miko Miklos Ur ökreit el lopta volt, Oltzeme a nyomot ezen sűtő patakáig kisirvén Bodok el vette a nyomot, és tovább oltzemet követni nem engedte [Bodok Hsz; Mk II. 2/71] * *~ot/~át (el)visz(i) (vhová/vmeddig)*. 1598: Eyel hal-la(m) hogy az meneslouákoth megh kergetek Regel ki menek hat megh holt egy benne, el Indulek az Vere(n) és az Olah Antalne fiaj kertiezh vym az niomot [UszT 13/63 Laurentius Eghei de Zentegi hazas olahfalua lib. vall.]. 1689: Mi edgy nehányszor vivén, el vezett marhák(na)k nyomát az Hidegh kuti határra, láttam magamis, hogy Hidegh kutiak az Fejérvámgyei Bogáti patakigh vitték el a nyomát, ott adták fel az Bogátiak(na)k, ott vették azokis fel [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21]. 1775: Oltzemi Kelemen János ökreis el károsodván azon nyomot által az Borza völgy nyakáig el vivé [Oltzem Hsz; Mk II. 2/71]. 1777: mi is a Nyomot addig vittük s ott által adván Nékiek ugy vitték a Szamoson által járo Révbe, mert akkor azon kutnál által járo Rév volt [Ködmönös SzD; JHbK LVIII/28] * *~ot felad*. 1650: Az Almasiak Kis mező(ne)k az also uegenel uyolagh kenalak hagi az nyomot fel adgiak, de eo ottis nem veue fel [Szálados U; UszT 39a]. 1725: az Konkoly falvi Határ szélye az kutnál vagyon lá Seszul mik nevű hely-b(en) ... az nyomotis ott annál a kutnál atták fél az Konkolyfalviak az Rognaiak(na)k [Kisnyires SzD; Ks 17. LXXIV. 46]. 1760: egykoran egy gonoszul el veszet s.v. tehenet az Tolvajak megnyuztanak és az karos nyomot advan fel Ola Leta fizette meg az arat ... Cir. kilentz avagy tiz forinta-kat fizettenek az károsnak [O. rákos TA; JHbK LIV/33. 3] * *~ot felvesz*. 1570: Az vermessyek Nekwnk ezt mondak Keresd meg lowadat, Mert nekwnk kyralthwl levelwnk vagyon, hogy nyomot fel ne vegywnk [Fűzkút BN; BesztLt

77 Clemens Kereszmer (!) de fwzkwth jb vall.]. 1632: leken-
czej polgar molnar pal monda, varakozzek kegielmetek egy
kevesseg im megis bé njargalok, meg kerdem biro uramat
ha fel vegiuk az nyomot a vagy nem [Lekence BN; Told. 1].
1787: mikor osztán reggel a nyomot fel vettük (: minthogy
azon Lövés előtt porka ho esett volt :) egyenesen követtük
a Nobilis László Uram elő kegyelme jóságára [Cőfva
Hsz; HSzJP Georgius Kalotsai (64) gy.kat. vall.] * *~ot fizet.*
1715: Tudjaé a Tanu Hogi az említett Fel Gjogjiak* a njo-
mot fel vették, vagy fizették volna, ugj azon határon találta-
tott njuzatt Marhát, vagj meg őlt Ember Díját fizették volna
[WH vk. — *AF]. 1760: nyomotis fizettenek ezen erdőről
egy embernek tehene el veszvén itten tanaltak meg nyuzvza
s O Leta fizetett az károsnak 9 // avagy 10 // forintakat
[O.léta TA; JHbK LIV/33. 4] * *a ~ot járja.* 1625: azon
lnnet az musnaiak Jarak keresek az nyomot [Derzs U; UszT
156a] * *~ot kiad.* 1606: arra Jnte hogy a falus biro, es
polgar, agyak ky az nyomot mert tartoznek uele az falv
[UszT 20/103]. 1727: Nyomot tartoz(na)k fel venni és
kiadni; de ha ki nem adhatnákn onussal nem tartoz(na)k,
mivel Gyaluval öszve folyó határok vagyon [Hidegszamos
K; GyU 332] * *~ot/~át (ki)hoz(za).* 1625: mykor az dobó
faluy Eokreot el loptak volt es az nyomat az mattisfaluiak ky
hoztak volt akkor az halmot megj hantok vala [Agyavga U;
UszT 156c] | Eokrokot loptak el s az mattis faluiak ki hoz-
tak az eo határokból az nyomot [Derzs U; i.h. 157b] | mikor
az en Eokreom nyomat az mattisfaluiak az omlás berczygi
ky hozak nem emlekezem rea hogy akkor ot halom haniaast
lattam volna [Nagygalambfa U; i.h. 156c]. 1725: az
Rognaiak az még névezett Határ között levő kutig hozták az
nyomot és ott atták fel hittél az Konkolyfalviak(na)k az
nyomot [Ködmönös SzD; Ks] * *~ot kikér.* 1606: mykor az
eo el uezsett marhaiok nyomam mykor menek el Uyszeke-
ligh ki kerek az falutól az nyomott. Jgerek magókott hogy ki
agyak [UszT 20/103]. 1625: az vtán az musnaiak kerok kj
az nyomot [Derzs U; i.h. 157d] * *~ot mutat.* 1606: ök kezek
megh Eskenny hogy az melj nyomott oda uitek Uy
szekeilyre az eo marhayok nyoma azo(n) keszek eskenny.
Chjak hogy eokis ha nyomott mutatnak megh eskegjenek az
alperes falu (igy!) hogy az káros emberek marhaja nyo-
ma.arra az alperesek azt mondak hogy nem eskonnenek
azo(n) [UszT 20/103] * *~ra kihiv.* 1650: az Almasiak
nyomra hinak ki, hat az nyom az Dobai es az almadiak
hatarak szellieb(en) uagion [Száldobos U; UszT 39a] *
~ra kimegy. 1610: kj menenk oda az Nyomra az houa
Mihalj Matthe hitta őket [UszT 46b]. 1763: három bugia
szénát lopatott el reggel az Falu ki ment nyomra és Ud-
varfalvára kísérték az Nyomot az Rosnyai Uram Házához
[Udvarfal MT; Told. 44/15] * *~ra rdesket.* 1747: ismérzet
az nyomáról is hogy az mely nyomra ra esketenek az Mlgos
Groff Exponens Vr eo Nga emberei, azon ló nyoma mind
félen ugrándozva vólt, az ut szelyen, és nem oly egyenesen
ment mint az más 3 ló nyoma, vagy az csikójé is az melyről
magunk is colimáltuk hogy azon eo Nga lová(na)k kellett
lenni [Szilágytő SzD; Ks 27 XVIIb] * *~ra (rá)esküzik.*
1610: Ha az teórúenj mutatnia kez uagiok az nio(m)ra
eskennj ualahaniod magam(m)al az teoruenj mutatnia
[UszT 23]. 1641: az hol rea esköttek az Nyomra az Turbu-
czik az czokmanj hattarhoz vallo [Csokmány SzD; JHbK
VIII/8]. 1716: egy papnak el loptak volt egy lovat s az
varmegye szekin az procatör aszt felelte mint hogy az pap
nyomot nem adot az falu eleiben s ra sem esküt az nyomra
lassak meg hogy ha kereskedhetike rajtok vagy nem [Sza-

mosfva K; Ks 95] * *~ra való kihivatal.* 1620: Az J falú
Contendal azt mongja hogy az Njomra valo kj hiuatal Nem
tagaggi(uk) mj az harangot felen vertwk kj mentwnk de mj
az Njomon senkit Nem talaltwnk [UszT 46a] * *továbbmegy*
a ~on. 1625: tudom hogy czioma Jstuannak Agiagfaluinak
egj Eokret loptak vala el az nyomat mattis falui határba
vyueok és az mattisfalusiaktól ki kerok az nyomot az mattis-
faluiak el Jeóuenek az nyomon es hogj Keokeniesbe Jutank
az mattisfaluiak azt mondak hogj eok touab nem ménnek
az nyomon mert musna felol musnaj hatar [Derzs U;
UszT 156b] * *új ~ friss nyom.* 1761: az Malom el égese
után más nap jó reggel egy Lónak új nyomát a' Malom
helytől fel vévén az Poklostelki határig követtük; hová a'
Poklostelkieket két pénzél ki hivatván a' nyomot nekik
által akartuk adni, az kik hűt nélkül semmiképpen fel nem
vették [M.köblös SzD; RLt] * *vki házára hozza/viszi a ~ot.*
1570: Demyen Janos Ezt vallia mi koro(n) my az Nyomot
hazara akarnok vinnj ky Jőde hazabol feleségeül Egietem-
be(n) Rutul szidalmazua(n) mind az Egez falut, vegre Ezt
monda Esseszek, ha ltt hon lwtte(m) volna mi kor Jde
akartatok Az Nyomott hozny hazomra Jtt holt volna sok
megh Bennetek [Oroszfalu SzD; BesztLt 114] * *vminek a*
~dba ejti a ~ot. 1606: hozza(m) ieóue be egik ki medeseri-
nek monda magat, az Varalliaiak szauauual megh beszelle az
dolgot hogi el loptak Juhokot es az mw Juhaink nyomaba
eytettek az nyomat [UszT 20/227].

4. *hagyott a ~hoz* nyomkövetéssel megbízott személy;
persoană însărcinată cu cercetarea urmelor; mit Verfolgung
der Spur betraute Person. 1610: kj menenk oda az Njomra
az houa Mihalj Matthe hitta őket latok Barla Andrast,
Balas Pal Antalt Busa Janost kerde Karaczion falj Ferencz
hogj hagiottak wattoke tw az Njomhoz montak hogj eők
Nem hagiottak [UszT 46b].

5. *bab vki lába* nyomának felvételével babonáskodik; a
ridica urma de picior a cuiva pentru a face vrăji; mit der
Aufhebung der Fußspur Zauberei treiben. Szk: *felveheti a*
~át vkinek. 1765: (Szóts Péternét) azzal fenyegette Dara-
bont Vonulné hogy: csak az nyomát fel vehesse de meg
taníttya hogy se eő az Urát, sem az Ura eőtet nem fogja
szeretni [Gyeke K; Ks 4. V/20] * *felveszi a ~át vkinek.*
1584: Keotelwereo Lukach felesége vallia Monda eg
olahne el vesztettek ez zegeny azzont, Az laba Nyomat veot-
tek ennek fel [Kv; TJK IV/1. 218] * *leveszi a ~át vkinek.*
1584: Lantos Georgne Ersebet vallia, mikor az betegsegh el
wteotte volna fazakasnet oda leowe az vra az olahnewal
Es monda az olahne, Im az esseh lelek Curwa Az Zabo
Cato le veotte ez Zegennek a' laba Niomat, es ha ky Ne(m)
vehetik kezebeol meg kel halny [Kv; TJK IV/1. 218] * *vki*
~ának felszedése. 1672: Causa Georgy Eke de Viragosbe-
rek*. Ujjobban Doceallyon Felesege ellen illyen dolgokat
2. Ferje njomanak fel szedesevel babonaskodot [SzJk 120.
— *SzD].

6. *sereg útja/nyomdoka; urmele/drumul oştirii; hinterlas-
sene Spure eines Heers.* 1613: Visszaszálla az Báthory tábo-
ra Kolozsvárnál Hója alá Bethlen Gábor elől; az tatár pengi
mind nyomokban volt az táborig [Kv; KvE 146 SB]. 1657:
Azután 400 széjmény gyalog puskás eláruván a magyart
kijő a tatárokhöz a sánczból, és a tatár annak a nyomán
ment bé reájok a sánczba [ETA I, 165 NSz] | éjjel-nappal
lovaik nyeregben vannak, s ha harcolni akarok, csak elre-
pülnek, észlelvedve vagynak; én kutya nem vagyok, úgy-
mond, hogy nyomokon széljel erdőköz, mezőkön kerges-
sem: mert az én seregeimnek nem szabad megoszlanik

[KemÖn. 242]. 1710 k.: a mi marsusunk pedig mind menőben, jövőben volt Somolyó, Debrecen, Fegyvernek, Szolnok, Hatvan, Pásztó, Fülek s azon nyomon vissza [BÖn. 730].

7. vmely jármű áthaladása után maradó jel; urmá lásatá de un vehicul; Spuren eines Fahrzeuges. 1672: Ezen Erdőre rea menven hatalmasul az edgik szekes s szan megh szaladva el menven hogi annak az nyoma(n) el mennek aranykutra es fel Czirkalnam kik Czelekettek volna az szannak nyomot Egi hites Polgarral edgiüt követők [K; SLt P. 18]. 1751: én az ő Naga Szekere nyomá(n) jöttem [Abosíva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1754: Nagy Mihály wram Jed felé fogott a' szánnyával A Békesdre le jövő utról Jed felé fogott vala mely szánnak a nyomát szemeimmel láttam [Koronka MT; Told. 27]. 1831: mihelyst előre halad a' szekérrel, én a' Nyomán éppen az utrizált Mgs Groff Ur Erdejébe mentem [Hosszúfalú Szt; TKhf Drágos Dumitru (72) ns vall.].

8. tűz útja; drumul focului; Weg des Brands. 1762: A felvén az J ő KIme által meg gyújtott bokorban indult tüzet, á bokortól fogva nyomozták continuatív minden meg szakadás nélkül az hegyen által a' mint a' Fatensek harapozni szemekkel látták és recognoscáltak hogy azon bokorbol indult tűz nyoma volna continualva azon harap égés(ne)k nyoma s perselése lett légyen [Torda; TJKt V. 103]. 1815: a' Tűz nyomából Méhejiis félre vitetnek, de mint nyári Időben a' Méhek viszsza séjtetvén, a tűzbe verték magokat [Orsova MT; Born. G. XV. 13].

9. határyom/jelzés; marcarea hotarelor; Flurmarke. 1771: Régi Métait ezen Rétnek a mellyeket moston Kigylmetek előtt kijártunk és ki nyamasztunk, ki járásunk és ki nyamazásunk után eő Natsága ekéjivel mindenüt nyamunk utam ki barázdáltak [Búrjánosóbuda K; JHBK XLIX]. 1778: ez előtt három esztendőkkél két Cancellisták által Tit. Asz. (szonyo)m ő Nga barazdaltatta ki azon Méhesi határon lévő földék és Széna füvek között lévő Métákt, de sem killyebb sem fellyebb ugy tudom azon barázdák nem vonattak; hanem mindenüt az elebbeni barazdalás Nyoma observáltott [Mezőméses TA; WassLt Irsán Ignáth (60) zs vall.].

10. földszáv; fije de pământ; Erdstreifen. 1573: Gruz peter hity vtan vallia, hogi mykoron vicey Antal ely zantotta volna az Hennig Iacab Be laro vtat az eo kertebe vgy kerte volt Eot Hennig Iacab hogi zerzene Kis Antaltwl egy be Jaro vtat az eo kertere Az eo teorekedesere meg Engette kis Antal es az varas Mereojewel Merettek ky egy eolt es ket lab Niomot, Hennig Iacab penig adot Masfel Anny feoldet Erte [Kv; TJK III/3. 184].

11. vminek az ott hagyott/maradt helye; urmá lásatá de ceva; dortgelassene Spuren. 1729: fel oldoztatások után láttá hogi Balás Juon két kezín a Spárga njomán á ver ki serkedezett egy néhány helyt és kezei el dagadoztan(a)k és feketültenek [Sövényfa KK; TSb 51]. 1760: Hihető, hogy maradtott volt vagy egy szem slét még a pisztolyban, mert amint mondják a szíve szíjén ismértett a nyoma [RettE 109]. 1762: furu njomátt az utrizált helyen magam is bővségesen láttam [Gyeke K; Ks]. 1776: Valami Sitvei szászok ottton Nád Zsupot Csinálván oda menék és azoknak nyomokan fel vakargatván az hulladékjakat, azzal jöttem haza, és vgy ráztam meg Gabanacsckamnak Csamoba rakott tetejét [A.kápolna KK; BK]. 1784: mivel vgy teli volt péreggel az uttya hogy oda nem jöhetett az maga uttyán^a hanem kénytelenített a mi nyomunkan oda jönni [Torockó; Bosla. Joh. Királyi (32) zs vall. — "Ti. a víz].

Szk: ~a nem/sem látszik vminek. 1765/1770: az Exponens Vr Malmán Fellyül az Füz Fákon belől még egy utatska ment a Malomra, de azt az víz vgy ell mosta, hogy még nyoma Sem láczik [Széplak KK; SLt évr. Transm. 349]. 1823: a' ki mutatott helyt egészen bé lévén pasintozva régbbi vagy ujabb Sírnak nyoma nem láttott ottan [Dés; DLt].

12. (írott) bizonyág; márturie, dovadă (scrisă); Beweis. 1741: Vagyon nyoma a Szent-Irásban hogy mind az meg élemedettebb, mind pedig az ifjabb Proféták néha magok meg erőltetések nélkülis jot és jollis profétáltak [TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. 1756: Ami pedig az Kolozsvárra való terehvitelnek mivoltát illeti, minthogy az articulusokban ennek semmi nyoma nincs, tollálattik [Dés; DFaz. 17]. 1794: hogi az özvegy Csapkés Maria Aszszony ad Secunda vota ment, tehát hogi néhai Férje Jovaiban részesülhessen, a' Törvényben Sohult nyoma nem láttatik [Asz; Borb. I]. 1796 k.: valami Metalis leveiben latczik vala mi njoma hogy az András király privilegiuma mellet jartak volna ki az hatart [Torockó; TLev. 5/9]. 1797: Ezenn Szent Egyedi Portioban sem Szerzeménynek vagy Investitúrájának, sem valami ollyas Épitményének vagy valami különös Javitásának a Méltóságos Aszszony özvegyiségének ideje alatt ki tetszhető nyoma nem találattik [Szentegey SzD; WassLt Conscri. 151]. 1830: Magistratusunk a Törvénybe soholt se látja nyomát, hogy ugyan azon egy mester ember több Czéhoknak tagja lehessen [Sszgy; HSzjP].

13. eredmény, következmény; urmare, consecință; Folge. Ergebnis. 1657: Ekképpen veszedelmezette szegény hazánkat, kinek nyoma máig is keservesen látszik az sok pusztá faluhelyek, templomok, kéményekből, mert állhatatlan nyughatatlankodása miatt néha Erdélyben Székely Mojeszel török, tatár, Mihály vajdával oláh, lengyel, Bástával német, vallon hadak egyszersmind benn voltak [KemÖn. 24]. 1805: Ennek a' szintén fogytán levő Esztendőnek mostohasága, az időknék természet rendivel ellenkező folyása, a' mellyek az emberi élet fenn tartására szolgáló nevezetesebb gazdaságokba igen siralmas nyomaikat hagjták, minekünkis a' Vas mivelés folytatásába sok hátra maradást és tetemes kárt okoztak [Torockó; TLev. 9/42].

14. út, út, példa; exemplu; Beispiet. 1630: Erős hittel megesküvék az pasa, hogy minthogy hüttel való köteles atyjafia volt Bethlen fejedelemnek és látja, hogy özvegy-árvája is azon nyomot akarja követni, valamit eddig tudott-értett, de igazán tökéletesen megmondja [BTN² 429]. 1673: Az az argumentumok, hogy ha két-három lator ember cselekszi, ők azért nem vádoltathatnak etc., de arra könnyű volna az felelet: miért jártak s járnak ma is azoknak nyomokon? [TML VI, 424 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1823-1830: Azonban Szendrei az akadémiákról hazajöven, mindeket contemnált, s annál fogva, akik az ő nyomán akartak menni, azokat sem kedvellették [FogE 161].

Szk: ~ában van vkinek követ vkit. 1704: Ezeket a követek referálván, viszont kiizzenének az urak, és izenék, hogy csudálkoznak a status nagy merészségén, hogy merik ezt az újságot és akarják ezt a novellatiót béhozni, és opponálni magokat a nem voxolásra, holott igen sok példák vannak, akik még ezen emberek nyomokban voltak a fejedelmek idejében, hogy az árulatlanság vétkével vádoltatott emberek mindenkor elsőbben megfogattattanak [WIN I, 159] * jó ~ra vezet vkit. 1896: Köszönöm a Zsuzsikának küldött talian könyvet. Nemcsak, mert jó nyomra vezette az asszonyt, de a kedvességeért vagyok adosa [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz].

15. mód; fel, mod; Weise. Szk: azon (a) ~on hasonlóképpen. 1672: Keresztes András uram is mit írjon Kegyelmednek, látom. Apáti meg érkezék; azon nyomon beszél az dolgokat [TML VI, 295 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1764: azon Fatens meg eskettetvén nem mindenekben azon nyomon fateal, sőt ket Positioiban egészen ellene mond fassiojanak [Torda; TJKT V. 206]. 1816: Azan két víz között lévő hely is Contractus mellett velünk köz elő hely lévén valamint az Intető Közönség abból maga hasznára hírnünk nélkül az előtt job részit fel törte mivelte használta úgy azan a Nyomon műis a más részit szabadasan fel törhettük [Várfa TA; Borb. II] * egy ~on egybehangzóan/azonos módon. 1583: Orsolia Kendi Iános szolgálóia vallia kenzerit vala Gergel kowachne arra hogy Ne(m) Igrne semmit de Megh Aiandekozna chak mondanam ezeket ig lenny, es eg Niomon vallanak az Ilona leannial ez dologh feleól [Kv; TJK IV/1. 145–6]. 1657: az patikárius pedig Sámuelét hívatván, paracsolá, hogy kristélyt adna bé akaratom ellen is: ezzel szállásomra menvén s az patikárius eljűvén, néhány tallért fizeték neki, hogy hazudjuk azt egy nyomon, mintha béada és jól is succedált volna [KemÖn. 97]. 1694: mind az egesz Szeki B. Tanác előtt s mind mások előtt constanter egy nyomo(n) szanialan sokszor rá kialtott B. Mihályra a' Lator szolgáló hogy tulle terhesedet meg [SzJk 286] * egyező ~on 'ua'. 1652/1687 k.: Sz. Istvánon á Praedikátor és a Schola mester között lévén valami contentio a Parochialis szántó földek és széna réth felől ... juraltattunk szám szerint 6. embereket egyező nyomon vallyák hogy mikor Sz. Istvánon Schola mester volt, mindenekben harmados volt a Praedikátor földiben és ritibe(n) [Szentistván MT; MMatr. 181].

Sz: egy ~on jár hasonlóan vélekedik. 1670: Maga is mit ír Rottelnek, örömet látam az végre, hogy egy nyomon járjunk, ha külön-külön írunk levelet neki [TML V, 389 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * nem egy ~ban jár beszédében hazudozik. 1662: A passa látván beszédében való tétovázását ... a választ kiadta vala: No, úgymond, pap! te nem egy nyomban jársz beszédében, követnek mondatad magadat, azonban semmi követés szádban nem találtatott; békességet, mondod, hogy szerezni jöttél, de annak is semmi módját, jelenségit nem mutatod [SKr 674].

16. emberi ~ emberi nemzetség; neamul omenesc; Menschengeschlecht. 1740: ezen Emberi nyom(na)k emlékezetitől fogva [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1784: Alázatos kötelességem szerént kívántom Nagtokat az ide le folyó dolgokról tudositani: leg nevezetesebben pedig erről a hosszas térlől melyet emberi nyom nem ért ezen a földön [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1814: a' Gróf Ur Ő Nagysága porontsolt egy néhány Asztagok elcsépettetések iránt miis ekkor egy keveset ki haladtunk abból az irtoztató környül állásból, miljent ez az Emberi nyom nem hiszem hogy ért volna [Banyica K; BfR 117/1 Asztalos Ilia (40) col. vall.].

17. tagadó szerk-ben; in constructii negative; in verneinenden Konstruktionen: kb. a legkevesbé sem; deloc, nicidecum; nicht im geringsten | egy tapodtat sem; nici un pas; keinen Schritt. Szk: egy ~ig ki nem megy. 1776: mint kedves vendégeit igen jó szível látott és tractált sohuvá az házától még tsak egy nyomigis ki nem ment [Kadács U; Pf] * egy ~ig sem a legkisebb mértékben sem. 1732: én soha a Testamentum(m) mellől egy nyomig sem recedálok [Kóród KK; Ks 97 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz] * egy ~má sem mehet. 1671: Mű a mű tisztünköt elkövetjük, valamire

Isten segél, noha oly nagy töke feküdt vala előnkben mostan is, hogy valamig azt ki nem vehettük, egy nyommá sem mehetünk [TML V, 652 Nemes János Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * egy ~ot nem mozdulhat. 1770: ez uttal ippen lehetetlen hogy egy nyomot is mozdulhassak [Mezőbánd MT; DobLev. II/421]. 1788: Eddig tellyességgel a Ludesdi épület dolgáb(an) nem mozdulhattam egy nyomotis honnan tudjunk 500 rénes forintat előre ki tsinálni a Pallérnak? [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * egy ~ot sem megy. 1615/1616: Monda Gaspar Uram bezzeg az nem leszen Jöznenk^a mj Esztendönket missilesre költenünk egy nyomot sem megyünk, tartozik vele meg kel adni az Jambornak [Kv; RDL I. 100. — "Értsd: győzőnk"]. 1772: az Ur meltoztatot vala parantsolni hogy Bogátra menyek es, s mind Lobért mind költségemet meg forditya az Méls Uram igazis hogy ha az Méls Urnak; nem láttam volna szorult állapotját bizony egy nyomot sem mentem volna [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz]. 1773: az Aszszony engem azzal vádol ... hogy én egy szalonnat, és égi hordo egetbort el loptam melyre én felelém, hogy én bizony azért egy Nyomot sem menyek mert én azok(na)k Urat tudom adni [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Joh. Kardos (29) auriga vall.] * egy ~ra sem megy. 1593: Nagi Benedek, Vincze deak valiak mikor kerdezwnk miért ne(m) akarnak zolgálni Adam Deakot, nekwnk ezt monda, hogy eok igen sainalliak az zolgalatot Coloswarra anny mezze feoldre, ha Desre vagi valahoua keozeleb zolgalatna, egy niomra sem mennenek, hanem Adam deakot zolgalnak iobagiul [Kv; TJK V/1. 396] * egy ~ra sem mehet. 1639: rutul megh szidogatta vala ezt az Kallajnet, s nem ere harmad napot ugi megh teörseolek az boszorkaniok hogy egy niomra sem mehetet [Mv; MvLt 291. 189a].

◇ Szk: azon a ~on mindjárt, rögvest; numaidecit, imediat; sofort. 1618: Onnan azon nyomon mentem azon pasa tihajához [BTN² 145]. 1632: Vstgiarto Istua(n) ... akkor en tülem haza mene ismet, azon niomon erte küde ismet az giermeket az ladaert [Mv; MvLt 290. 62b]. 1653: Egykor hát Básta hamar megesmerte a dolgot, és esmét azon a nyomon mindenüvé levelet küde: „hogy senki ne féljen s ne limitatiozzon, hanem a ki mint adhatja, úgy adja búzáját” [ETA I, 87 NSz]. 1657: engem pedig bocsáta ily ordinanciakkal: 1. Hogy Bakos hadait öszveveretvén, azon nyomon utánamküldi [KemÖn. 230] * egy ~ban járó ugyanazon úton járó; care umblă mereu pe același drum; denselben Weg betretend. 1636: Az egek beszélik az Istennek ditsőségét, és az ő kezeinek munkáját hirdeti az meg erőssítettett, és mindenkor egy nyomban járó, tsillagos ég [ÖGr Aj. 5] * vkinek/vminek a ~ában a. vkinek a sarkában, (térben) közvetlenül utána; imediat in urma cuiva; unmittelbar nach jm. 1584: Chiszar Antalné vallia a' leany mielt be Iuta mingiart hertelen ez vargané Annia A Niomaba be leowe [Kv; TJK IV/1. 279]. 1780: valamerre ment Cserei Uram a Néhai Grof Ur eő Nagyságával mindenütt nyomába kísérték [Bethlen SzD; BK. Chr. Farkas conj St. Kun (40) lib. vall. — "A mátkája, apósa, anyósa]. 1823–1830: Hát látom, hogy a leány egy Molnár Anniska nevű leány barát-néjával jön felém. Onnan elmentem a gesztenyésekhez, hát oda is jönnek. Mentem valami sűrű sátorok közé, hát ott is ott vagynak azonban bámultam, hogy miért járnak nyomomban a leányok [FogE 291–2]. — b. (időben) közvetlenül utána; imediat după cineva; sofort nach jm. 1671: Azonban az elmenvén, az nyomába jött Haller János uram [TML V, 518 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1736 u.: első

ben predicált a református pap, minnyárt a nyomában P. Vizkeleti [MetTrCs 459].

◇ Sz: *bottal üti a ~át*. 1662: Mikes Kelemen is, azt mondják készül, csak bottal ne ütnők az nyomát [Szgy; SzO VI, 269 Daczó János a fej-hez]. 1665: nekem úgy tetszenék, hogy ő nagysága írta magoknak is olyan formában, hogy ha sequestrum kézben nem bocsátják az jószágot az decretum szerint akár én, akár ők, tehát ő nagysága az fiscus számára foglaltatja, üsse osztán akármelyikünk is bottal a nyomát [TML III, 492 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1679: Ha a quartély dolga és egyébiránt is az végbeli törökök alkalmatlankodási meg nem orvosoltatnak, bottal ütheti az nyomát a Porta az magyar dolgoknak [TML VIII, 412 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz] * *híret és ~át se látja*. 1705: Az másik lédájának pedig a feleségemnek még híret és nyomát is nem láthatom, és így a szoknyáin kívül a feleségemnek egész edmeatiója mind az uraknál veszett, mert nékem soha kezembe nem adták volt [WIN I, 644] * *minden ~ban hazudik*. 1831: hogy hihessen Ember a Te szavaidnak, midőn ki kérdeztetésed után tett szabad Vallomásaidban tsak nem minden nyomban hazudtál [Dés; DLt 332. 16].

nyomakodás nyomulás; mǎrșǎluire; Vorrücken. 1657: Mindazáltal az ellenség megértvén az fejedelemnek alább nyomakodását, utána szállának [KemÖn. 207].

nyomakodik nyomul; a mǎrșǎlui; vorrückten. 1657: hogy béestveledvén, visszazállának Szécsénhez, hová hogyha az ellenség utánunk nyomakodnék, mind harcra alkalmas mező lenne az lovas hadaknak | Én azért az vélem lévő hadakkal Ungvár felé nyomokodám Balling János segítségére | De mivel látám, hogy az egész erő arra nyomakodik, lövészszáma s gyalogja is lévén, nem várhatám a hat órát, izenék Daniel Jánosnak, hogy sietne az derék seregekkel aláereszkedni [KemÖn. 72, 201, 234]. 1659: az török visszafelé kezdett nyomakodni [TML I, 456 Teleki Mihály Pekri Sófiahöz]. 1662: a derék ármádát is utánok nem messze nyomakodni bizonyosan hallának [SKr 219].

nyomakodó nyomuló; care mǎrșǎluiește; vorrückend. 1657: tartok vala attól, hogy ott szorítanak meg, egyébiránt ha lovamon ülve belém kaptak volna, hátamon elvittem volna az utánam nyomokodó seregeikig, s ott megvásárlottam volna vélek [KemÖn. 149].

nyomán vmi alapján/eredményeként; pe baza a ceva; infolgedessen. 1819/1831: Fel Jegyzése Azon ősi, és Szerzemény Leveleknek, melyek A' Rákosi Fodor Pálra által szállottak, és amelyek a' F. K. Fő I. Tanácsnak két rendbéli Rendelése nyomán Fodor Pál által lett ki nyilatkozato Hit mellett röviden fel jegyeztettek [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1828: az Alperes Özvegy meg kívánja a Testamentum nyomán is, hogy az hibás Processus cassaltassék [Ne; DobLev. V/1129. 1b]. 1847: A jo rendel nem gondolo, és az Erdőkben kárt tehetők büntetése melybe az Igazság nyomán a Silvestris Ordo Szabályai lehetnének használhatók [Torockó; TLev. 10/9]. 1855: Banfi Joseff Úr nagyon bántva vette, a leveleit — melyben ötlet pontottlan, és ígért szavának nem állossággal érdekli — 's azt állítja hogy hizelkedő hazug száj nyomán indul fel [Nagyak AF; DobLev. V/1391].

nyomás 1. pénznyomás; baterea monedei; Münzprägung/schlag. 1558 k.: azt kívánnyak Mind kösség es Mind aranywalo, hogy Jo garattal¹ es boyon walo Nyomással wsse meg az aranyat [Nsz; MKSz 1896. 296. — "Értsd: karáttal].

2. (szőlő)préselés; tescuire, presare; (Wein)keltern. 1843: Ezután szüretkor minden szőlőmet és dümöcsköletlenül tétettem sajtoha, 's ami leve, könnyű nyomással, ki fölyt azt külön veszem; hivesen meg szállítom, 's ha szükségesnek látom, meg is szűrösszőm [KCSl 13 Kemény Dénes kezével].

3. (agyag) meggyúrás; frământare (a lutului); Lehmkneten. 1587: hozattam tapasztanj való agiagot hogi Igen hitvanok valanak az szobak falaj Hat zekerral —/60 poljwa hozasatol niomasatol fiztettem —/24 | Ket zeker hordot az kemenihez agiagot hoztak Nioc zeker agiagot —/56 Teorek hozastol niomasztol attam —/45 Tapasztasatol attam f. 1/50 [Kv; Szám. 3/XXX 21, 23 Seres István sp kezével]. 1590: A keozepseó selljer hazra az mith keölteöttem. Hozattam egi Zeker agiagoth fl. — d. 14 Niomasatol es fel tapasztasatol attam fl. — d. 50 [Kv; i.h. 4/XIX. 18].

4. lépés; pas; Schrit. 1665: Ha kicsiny böcsületem nem forogna az útban, Isten látja, fél nyomást sem mennék [TML III, 444 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. megtaposás; călcare; Zertreten. 1595: Az Zenafü és Zenaiarol penig ezt mondhatom: Apahida felől: Egy nehany rendbely Sereg Nep lakot raitta: En magam oluastam 16. kaljbat: az mellyet mint egy Taborj helyen czjnaltak volt az Christoph Deak szolgaj és hada népe: Melyek nagy tapotast es nyomast czelekettek vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 274 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

6. ugarhatár, a nyomásos gazdálkodás rendjén átmenetileg (pihentetés végett) bevetetlenül hagyott szántóföld; ogor, teren arabil lásat nelucrat timp de un an; Brachacker | legelő; pășune; Weideplatz, Trift. 1550: onnat² walkora be haytottak az Barmot es a' mynt az paztortol ertötte ket Baranth nywzatoth volt megh walkaj Miklos belöle az monostoriak az Niomasrol barmoth haytottak be ertötte az ket baran'ert es tehenet nywztak megh erthe [Zsobok/Damos K; MNy XXIV, 290. — "A Cylla mezőről]. 1570: Byro vram Thanachiawal Egetembe keressek megh az Orzagh vegezest arrol hogy az Mely varas vagy falw egyk Masiknak Nyomast Nem adhat, az sem Tartozyk adny Lam eo Nag az Bachyaknak Nyomast Nem ad Monostory feolden. Annyewal Inkab az varas Nem adhat [Kv; TanJk V/3. 16a]. 1592/1593: hajtotta ide az peres feoldre eorleo barmat az Christoff vra(m) molnabol de chiak akkor mikor az teob Dirik Deesi Rett niomas volt, de mikor tilalmas volt, akkor soha ne(m) mertik Ide haitanj mert feltettik hogi be hajttiak rolla az Deesiek [Bálványosvárja SzD; Ks]. 1592/1633: Az mely Zanto feoldek, ez iden Uetetlenek voltak melyek Niomasnak hiuattatnak, mind parlagokkal egywött, azok feleol, ez az oztasnak seriesse [Gyeke K; Ks 90]. 1600: Én gyermek koromba Sendorfalwan laktam, tudo(m) hogy a mikor Abram falwanak affele niomassa wolt, ezt a peóres helet az telekfaluik be ne(m) weottek, hane(m) az Abranfalui baromnak zabad wolt raita iarni elni [UszT 15/51 Sándor Mihály kenossi (60) ns vall.]. 1677: az olyan helyeken széna rétek, erdők, szántó földek, és egyéb haszon vételre való pertinenciaik, a' köz, és nyomásban lenni szokot határokon kívül juxta quantitatem et numerum sessionum antiquarum osztassanak és birattassanak a' határok | A' közönséges szabadsággal ellenkező dolog, hogy valaki más embernek

határán, bár nyomásban lévő, vagy marha legeltető helyeit kedve ellen ilye és éltesse söt szabadoson bé hajthatták az idegen marhákat a' nyomásról-is öreg marháért, egy-szeri bé-hajtásért két pénzt, apro marháért, egy pénzt exigallyanak [AC 104, 107]. 1686: engedék eö kglmek az falu nyomását mindenütt szabadoson élni. Frenk Márto(n) Ur(amna)k [Mocs K; JHbK LIX/24]. 1734: Minden-némü gabonainkból, ha nyomásból kerteltetnénk, ugi a Buczczegiből s a nagy Retről a Quarta ki nem adatik [Dés; Jk 556b A dési tanácsnak a két dési ref. pap kötelezettségével és járandóságával kapcsolatos kívánsága]. 1746: azan betűletes Nemes Személyek parantsalánakis egy néhány embereinknek magak(na)k segítség lenni hogy azon nyomásban lévő törvénytelen kertet el hánnyák [Szentegyed SzD; WassLt]. 1756: Nsagtok tudja minemü kitsin és szoros légyen a' mi mostani nyomásunk a' holottis a' mi kevés marhainkot, semmiképpen nem legeltethettjük [Torockó; TLev. 9/9. 1b]. 1769: ezen Hegyes ér Nevezetű hely tsak akkor volt, közönséges Paskuuma az Marhák(na)k, a' midőn Nyomás volt azon felső forduló [Mezőkeresztúr MT; SLt XLVIII. 15]. 1790: a' Kristosri Communitás, ha nem szenvedheti megh nyomásban be szaladott Marháját a Bukures-diek(ne)k, tehát tegyenek köz kertet [Körösbánya H; Ks 74. VII. 149]. 1804: a Somkut fele volt Tilalmas forduló fel Szabadult, és a Marha Csorda is a Vizen tul valo nyomásból a Somkuti fordulora által tsapatott [Dés; DLt 82/1810]. 1820: az egész helység Marhái a nyomáson nyaralodnak és az uraság erdeiben is járhatnak [Jegenye K; KmULev. 2]. 1821: azon Hely Nyomás levén hanem az második Esztendőben Nyilas Ferentz Kaszála meg ... bé is takarította rolla a Szénát [Apahida K; RLt O. 2 Ila Maftyéj vall.]. — L. meg BÖn. 734; GyU 126; RSzF 129; TML IV, 150; UF I, 754, 874; VKp 115, 124.

Hn. 1623: (A föld) az felseo niomasra megien ky labbal (sz) [Uzon Hsz]. 1624: az Kupan njomasaban az Eke utra jar labbal (sz). Az Kelemen patak nyomasab(an) (sz) [Lisznó Hsz]. 1633: Az Niomasban (sz) [Diós K; BHn 67]. 1636: Az nyomasban Benke kerti felet (sz) [Siménfva U]. 1648: az Szoros niomasban (sz) [Szentivánlaborfva Hsz]. 1670: Kws nyomas tajat a' Geodör keozt (sz) [Ilyefva Hsz]. 1671: Az Ökör Njomas sziben (sz) [Borsa K; BHn 109]. 1686: Az Szoros njomasban(an) (sz) [Kilyén Hsz]. 1714: njomás Szederjes nevű helyben (k) [Csicsómihályfva SzD]. 1715: Az ökör nyomás szélben (sz) [Borsa K]. 1728: Kire nyomasba(n) (sz) [Ilyefva Hsz]. 1740: A Nyomás Szélben (sz) [Sztána K]. 1746: a nyomás(an) a Tilalmas Erdő nevű helyben (sz) [Szásznýires SzD]. 1752/1753: a' felső Határon a kús Ernye nevű helyen fejlű Erdőszeg nevű helyen a' Nyomásban [Koronka MT]. 1754: a nyomás Szél-benn (sz) [Sárpatak MT]. 1759: a' Nyomás Szeriben: á Nagy mezőn á Réth Széllýin (sz) [Szentkirály Cs]. 1763: az Almas Pataka mellett á Nyomásban (k) [Ajára TA]. 1764: Az alsó forduló nyomásban lévő határban [Páncélcseh SzD; DHn 57]. 1772: Az Nyomásban (sz) [Csekefva Cs]. 1798: Nyomás kut (sz) [Méra K]. 1846: A' nyomás melletti tábla (sz) [Tasnádszántó Sz]. 1861: A Nagy nyomásba (sz) [Bodok Hsz]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ba esik. 1664: Szena rétekis vagynak mind ezen jo fű termesnek idejen megh terem szena currus nr. 326, de minden esztendőben fele nyomásban esék [UF II, 291]. 1696: vagion egy Darab szenafű Templum szamara mikor niomasban esik egy kis reszecskeje, es nem kaszal-hattyuk Taxaja három forint [Alfalu Cs; GyHn 16]. 1737: A

Sánczbeli Rétet gyalog kertel veszik körül mikor nyomásba esik [Nagyiklód SzD; Told. 27]. 1771: A Falusi Lakosok hogy az also Toban eddig közönségesen usuáltak, az ex an-nuentia Somlyainorum volt, ezután is mikor nyomásban esik, s nem lészen tilalmas mindenik rész Emberei marhá-jokkal élhetik [Fejér m.; DobLev. II/428. 12b] * ~ban forgó. 1757: A Ködben egy nyomásban forgo, Sátés szénát termő hely [Szentmihály Cs; EHA] * ~ban hagy. 1767: a Votálja torkabeli földet nyomásban hagytak és meg nem ugarolták [Udvarfva MT; Told. 44/35] * ~ban levő/való. 1744: Mitsoda Gabonája dissipaltott azonon Nyomásba lévő földönn [Dob.; WassLt vk]. 1746: Midőn volnánk M.Bodonban* mind hármán vevők a Mlgs Possessor Urak ő Exjok ő Ngk parantsolattját hogy a Mező Bodoni moston Nyomásb(an) lévő Határt in primis járnok meg és meg járván nyomnok ki [JHb XI/29. 3. — TA]. 1767: Nyomás-ban lévő láb földéin a Csorda innya a Marosra menvén, tsak hogy nyomásban lévő földéit tapodgja azért is erővel kalá-kat vett [Udvarfva MT; Told. 44]. 1780: kik hajtották ökreiket éjjel és nappal oly moddal, hogj ki hanytak a kertet, s ugi indították oda magok marhájokot, hogj nyomásban valo szin alatt mintha magoktól rontottak volna be a Marhák és Juhok a Pálffy Ferencz Ur Tanorokjaib(an)? [Tarcsa-fva U; Pf vk] * ~ban/~nak marad. 1694: Szena Ret 'A falu felső vegin mellj is most nyomásban maratt [Kis-nyed AF; BfR]. 1814: A faluk határai 3 forduloban lévén felosztva, azok közül minden esztendőben egyik ugarnak, vagy nyomásnak maradván azon esztendőben nem használatik [HSzj nyomás-határ al.] * ~ban megv. 1767: Hallot-tam hogy ide gyűjtettek volt a Nemes Szólnok Vármegyei és Kóvár vidékének Tisztei hogy determinatiót tegyenek ezen helyben, hogy a Tóháti Nyiresi határt terminálnák, de mig az határ nyomásban mégyen hagyák el a Terminatiot [TKhf 21/14 Szilágynyiresi vall.] * ~ba szabadul. 1767: mindenik Falunak és Possessor Vraknak a maga rátáját ki nem szakaszthattak* addig mig Nyomásban szabadulván a határ genuine fel osztanak és ezt mondották azon Ocula-tor Urak, hogy amig fel szabadul az Határ ki ki mint azelőtt addig birja [TKhf 21/19 Szilágynyiresi vall. — 'A peres határból] * ~ idején. 1600: tudo(m) azt hogy az keornieól ualo faluk eoriztek barmokat teölle mind niomas idein mind egiebkor kertnel kul ualo zena fw volt mind eőreókke [UszT 15/99 Sos Mihaj zent Marthoni (60) vall.]. [Az miolta azt az Bagj zent egyházat czinaltak az olta mind kert nelkul ualo zena fwnek tudo(m) mind niomas idein mind egyebkor [i.h. 15/100 Rigo Peter zent palj (80) vall.]. 1720/XVIII. sz. v.: magok kaszáló helyeket, és aratásokat mindenütt a neve-zett Várhegy allya nevű helyben nyomás idején is békével birhassák [Szarhegy Cs; LLt 75/2092]. 1773: nintsen Sz. Lászlónak ezen helyben lévő helyetskere semmi szüksége s aval hogy Nyomás idején az Uraság Lovai tzóveklő helyének tartya, iga vono Marhája Pascuumának semmi kissebbedése [T; JHb II/1] * ~ korában. 1817: Vas Pál Zálögba veté ... egy darab kaszáló helyitj ... adá pediglen illy Condito alatt: hogy amikor ki akarja váltani nyomás korá-ban valtsa ki, akkor is pediglen nem más hanem tulajdon maga pénzivel [Bözöd U; Borb. II Nagy György ns keze írása] * ~on eső. 1757: mind a' két Falukb(an) tellyességgel semmi forgando, nyomáson eső határunk nintsen [Szur-dok/Tataresd H; BK ad nro 144] * ~ra kezébe bocsát. 1632: ha az földben Buza vagj egieb vetemenj lezen ... tehát az rajta leuo hasznat mind földnek es Retnek el Vehesse s Niomasra boczassa kezében [Iszló MT; Berz. II 84/3] *

~ul él. 1597: Az Lak Erdeo feleol Ir keg: zanto feoldeket reketek Irtottak volna Benne es Nyomasul elnek, de vizont az Contradictorok az eomagok Retejt kertben tartanak es az chak magoké volna az vr feoldet penig elny akarnak [Ipp Sz; Ks] * a ~ üti. 1818: A' Közép Fordulot mikor a' nyomás üti az Tohej is nyomásba fog maradni [M.bikal K; KHn 71] * szabad ~. 1589: wzette Be Az En fiatfalwy Jobagimnak zaz harmincz Eot diznayt Az kerezturnfalwy hatarbol Georgenybeoly az zabad Nyomasbol, holot Anak Eleotte az Eo magok marhaioknak minde(n) Rendbelyeknek zabad Nyomasok es Eleseok volt | ez fellywl meg Jrt al peresek az hoúa ennekem Marhamoth zabad njomasra kelletth volna wzem Almas fala fele az mely porgolat kapú vagyon Az Nagy Andras hazanal, azon az kapún feleségem wzj volt az en keües barmomatth a zabad Nyomasra [UszT]. 1592: Az hol azt p(ro)ponalta az Actor hogy tehenét wzette(m) volna be es eggiket megh vagatta(m) volna, mo(n)dgia aztis hogy az zabad niomasbol, merth mind neke(m) s mind neky oda volna nyomasunk, Erre azt mondo(m) hogy en az zabad nyomasbol ne(m) wzette(m) hane(m) az vetes kertbeöl [i.h.] * szabados ~. 1649: Tudom azt hogi körül valo falukat megh tiltotta az tilalmas Erdötül s az tilalmas Vízitül, de az szabados niomastul s az szabados Vízitül nem tiltotta, hanem megh Engette nekik [Kv; RDL I. 135 Körtviliesi Bekes Griga (65) vall.].

7. ~(á)ban bevetetlen állapot(á)ban; lásat neculivat (timp de un an); in der Brache legend. 1590: kere en teölle(m) az Medeseri hatarban egy zena fjuemet megh njomasaba hogi be kertellje(n) benne [UszT]. 1593: Azt tudom Hogy fallw Erdeybeol fogok fel azt az peres Helliett Ha ki pedig Haznatt akart rayta veny Mind Niomassaba(n) Mjnd vettes kertel veotte Haznat Mynd ez Ideyglen. Ha kedig vallaky Meg Hanta es Meg Bizonywltattott Meg kelle az kart fizyetny vagi Niomassaban vagy vettes kertben volt [i.h.]. 1603 k.: egy mochiolia neuy hely vala meg hatta hogy ne mennyek abba az baro(m)mal mert tilalmas Vetes kert koraba, de nyomasaba zabad wolt mi(n)denütt [i.h. 16/65 Benedictus Istwanfi de Uduarhely (75) vall.]. 1632: Ha peniglen Niomassaba(n) Zent Georgi nap elot Zalagja megh leuen kezebol mind az foldet es Retet kj nem boczatana per nelkul Naga Filep Pál uagi maradvanja tehat penzeket el wehessek Jngien meg mennyen az fold es Rett [Iszló MT; Berz. 11. 84/3] | az ... Retet es feoldett ... Tartozzek minden perpatuar nelkül kezebol kj boczatanj mind Niomassaban es Porgolattjabannis [Vadad MT; i.h.]. 1697: mikor ki akarja valtani az Retet es az Erdő borozdat, Nyomasaban valcsak ki [Nagyernye MT; Told. 2]. 1737: Azért mivel nyomásb(an) tilalmast kert nélkül nem lehet tartani, á modó, in posterüm a kert nélkül való hejekbe(n) való marhák reggetése, es kötöztetések s taxáltatások penitüs tollátatik [Dés; Jk 486a]. 1746: Tudja é a Tanu hogy azonn helyi tisztza valóságos Nyomásb(an) lett volna, és volt é olyan törvényes kert körülletta, a millyent az Articulus ír, hogy az

Marha bé ne mehessen [Szentegyed SzD; WassLt vk]. 1752: egy darab Széna Rétet nyomásában in kert és Pásztor nélkült tilalomban tart ő Nga" [Koronka MT; EHA. — "Ti. gr. Toldalagi László]. 1763: ezen Rét nyomásban kerített bét [Széplak Sz; Ks 92]. 1785: Jóllehet Szent Jánosnap előtt nem ellenzették azon szántóföldeket, consequenter pénzzel is nem kénálták a zálogtartót, de minthogy vetés alatt nincsen, hanem nyomásban vagyon, depositis deponendis, azaz mind a szántás árát, mind a zálogját letévén, tartozik az incitus leválni és az actionált földeket remittálni

[Árkos Hsz; RSzF 253]. 1815: vagyon a' Falun küjel lévő lunkájok szélibe lak helylek, az holatt nyomásába marhájokra nézt mullatozni szoktanak volt, hanem igaz mint eddig, most kosttyokat ... nem rakták oda, mind haza takarították [Orsova MT; Born. G. XV/13 Moldován Vasullia (78) vall.].

8. nyomott minta; modele imprimite; gedrucktes Muster. 1576: masik esmegh Recze feóketeo nywmas Benne, ezeost fonalal Aranyal wy azes [Szamosfva K; JHb XVIII/7. 4].

9. bab boszorkány általi megnyomás/gyötrés; chinuri provocate de vrăjitoare; Quälerei durch eine Hexe. 1745: Mikor a házunknál a változás esett, hogy az uramat megkínózták

Uram sem ébresztett fel mindaddig, hogy meg ne ijedjek, a míg a dolog majd mind elvégződik, hanem mikor maga a nyomás elvégződött, akkor felkialta „nő kely fel, siess, mert ördög vagy boszorkány vagyon a házban” és én felkelék [Kórispatak U; Ethn. XXIV, 165 Semény Györgyné Mathéfi Kata (27) vall. — "A boszorkányok éjjel ágyában].

nyomásbeli ugarhatárbeli; de la ogor; von der Brache | legelőbeli; de la pășune; von der Weide. 1606: az niomasbeli hely [UszT 20/307]. 1775: A marha mindenfelé döglök Még mi, Istennek hála, eddig Köblösön elkerülök, de mivelhogy Poklostelken is béesett, aligha elkerüljük, mivel a nyomásbeli határunk egybeütközik [RettE 361].

nyomásföld ugarhatár; ogor; Brachacker | legelő; pășune; Weideplatz. 1592/1633: Itt hattanak az Papnak egjenleo akaratbol, egy nyomas feoldet [Gyeke K; Ks 90].

nyomáshatár ugarhatár; ogor; Brachland | legelő; pășune; Weideplatz. 1649: tudom, hogi klakaban arattanak, az hatar kedvyrt, hogi meg Engegie nekik az niomas hatart, a Marhajokal járnai az tilalmason küül [Kv; RDL I. 135 Dögh mezej Kotucz Jonas (60) vall.]. 1740: Nem tudom nem hallottam hogy eddig az idegi a sinfalviak az Rákosi Csordát hajtogaták volna se együnnét se másünnét az magok nyomás határokból [Kövend TA; Borb.]. 1771: nem lehetett oly tilalmas a' Májai Nyomás határ tő szomszédtságában [Msz; BetLt 7]. 1824: egy ugy nevezett Sós, és Borb nevű nyomás határban lévő [Légen K; EHA].

Szk: szabad ~. 1649: az Napoline Aszonio(m) Ispan Mezej szabad niomas hataran szabad legien az Marhajok-(na)k jarnj [Kv; RDL I. 135 Marosan Jonas (40) jb vall.] | aratnj Voltanak az sitajjak ... Az szabad Niomas hatar kedvyrt [Kv; i.h. Körtviliesi Bekes Griga (65) vall.].

nyomáshely ugarhatár; ogor; Brachland | legelő; pășune; Weideplatz. 1606: eg darab feold melj helybwl Thelek-falúa az abran faluiaknak marhaiokoth ugy minth njomas helybwl be haitottak volt [Ábránfva U; EHA].

nyomás-idő nyomásgazdálkodásban a parlagon hagyás ideje; timpul in care un teren arabil este lásat nelucrat; Zeit des Brachliegens. 1606: Az fwle Gergely haza(n) aloll sem vetes sem niomas ydeoben ott zeker vt ninch [UszT 20/232 Georgius Marko de Olaztelek (40) pp vall.].

nyomásmező ugarhatár; ogor; Brachland. 1698: Az másik forduló mostan nyomás mezőben [Impérfva Cs; EHA].

nyomásoltat a nyomásos gazdálkodásban részt vesz; a lása un teren arabil nelucrat (timp de un an); brachen-

1838: ezen Alsó Járó ... a' többi részvel egyetemben nyomásoltat [Dés; DLt 187/1842].

nyomásos nyomott mintás; cu modele imprimate; mit gedruckten Mustern. 1576: Wagon esmegh három fêketeo, egyk igen zep nyomassos gazdagh Aranyal ezeostel, Selemys wagon keozte weres es kek [Szamosfva K; JHBK XVIII/7. 4].

nyomásszél legelőszél; marginea imaşului/păşunii; Weierand. 1642: nyúgtáról az szabad nyomas szyl vagyon [Gyerőmonostor K; KP].

nyomásszer ugarszer, a föld pihentetésének a sora; faptil de a fi lăsat nelucrat/necultivat un teren arabil; Reihe des Brachliegens. 1781: midőn a földek nyomásszerben voltak, melyek most be vadnak vetve, azoknak fele fructusát tartozik az incta az actornak általadni [Taploca Cs; RSzF 248].

nyomasztó szorongató; apăsător, presant; drückend. 1849: Mig Farkas Károly Ur az Andrád Doktorné Házához nem következett, edig az említett Doktorné és unokája nyommasztó szegénységbe éltek [Szgy; HSzJP Gyárfás Istvánné Márton Rosáli (46) lovas kat. vall.]. 1879: Ő érti nyomasztó helyzetemet teljesen [PLEv. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

nyomat 1. (agyagot) meggyúrat; a pune (pe cineva) să calce/frăminte (lutul) cu picioarele; (Lehm) kneten lassen. 1585: 24 Septembr(is) az aggyagtol melyet a Scholaban az kemencze földozny noimattunk attunk egy embernek a ky megh niomta f 0 d. 5 [Kv; Szám. 3/XIX. 40]. 1595: Egy egez fált meg Tapasztottam, mert mind le dőlt vala: Hozottam az Aggyagot és pelyűaiat az varosi Neppel: Nyomotta 2 lóulai Zaz György ... d. 16. Olah Demeter Tapasztotta ezt az 1 fált es az 2 zobat belől küül földogatta feleségéstől harmad napig d 60 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 150 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597: Az ket zeker Agiagat melliet hozattam volt egi Balas Neueo legenneli f Vagattam Niomattam poliúasztattam egez napra fizettem f — d 2 [Kv; i.h. 7/XII. 23 Filstich Lőrinc sp kezével].

2. pecsételtet; a face să fie sigilat; versiegeln lassen. 1710: Mikor a fejedelemasszony kiindulna Fogarasból, hivatá az atyámat s mondá: „Nézze meg kegyelmed jól ezt a gyűrűt, akármennyi commissiója jőjön kegyelmedre uramnak ökegyelmének, de valamig ezen a gyűrűn levő címert nem látja meg a levélre nyomatva kegyelmed, a rab urakot meg ne ölesse” [CsH 130].

3. nyomtattat; a face/dispune să fie tipărit; drucken lassen. 1881: Az első ívet kinyomták. Sárga vélinpapirosra nyomatom [PLEv. 88 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. írat; a dispune să fie scris; schreiben lassen. 1879: A te nevedben tettem koszorút Mert nem írtál semmit — mit nyomassak a szalagra, ezt nyomattam: Hálából tanítójának ... Jakab Ödön [PLEv. 67 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. ~ja magát szeretkezik; a face dragoste; lieben. 1573: Rosa azzony Medues palne, Azt vallia hagi Aztis bezellete Neky gergel deakne hagi az parazna kwrwafy Janos deak leot vala hozzam az Boltba azt Mongia vala hogy bizozan zanlak azzonion Illyen gyenge Ember valwan (!) ollian Nagi Emberral Nyomatot (!) Magadatt, en egy zingel ky haitam az Boltbol az parazna kwrwafiat, Isten oda seh hozta volna [Kv; TJK III/3. 154].

nyomatik *dtv* megrövidítettetik; a fi oprimat; benachteiligt werden. 1841: az abrudfalvi, bucsumi és kerpenyesi lakosok ősi kiváltságaikban nyomatnak különböző úrbéri és más huzavonákkal terhelhetnek [VKp 63].

nyomattat 1. letapodtattat; a face să fie călcat (de animale); niedertreten lassen. 1571: Aggyak ertenwnk hogy Az mynmeo Vetes Buza, Zab kender es egyeb Majorsag, az mezeon vagyon, kynek gongia vyselesere hytesek voltak, Most e valtozasba, Mynd feo nep lo feo mynd keosse, Bar-mawal etetne Nyomattatna karossytana [SzO II, 337 fej-i rend. az usz-i királybírákhoz]. 1594: Leot panaszoikodás ... hogy az vetesen zabodon niulaznanak, es az vetesben nagi kart tennenek, niomottatnak, Azert biro vram kialtassa megh, hagi valakit az vetesen, vagi zeoleoben kaphatnak hagi niulaz, tahat nyalkkal puskaual megh leoueoieozik [Kv; TanJk I/1. 236].

Szk: *sárba* ~. 1614: amaz gonosz lelkű Imrefi Jánost is az Isten ott az haddal az iszonyú sárba nyomottatá, hogy még az béliit is széllel nyomották-focskándották az maga féle hadnak lovainak az lábai [BTN² 58–9].

2. (agyagot) meggyúrat; a pune (pe cineva) să calce/frăminte (lutul) cu picioarele; (Lehm) kneten lassen. 1586: az felseo Tanachi haznal valo zoba padlasi keozeót Nagi hasadasok voltak, agiagot niomattattam es meg tapasztattam attam egi legennek —/15 [Kv; Szám. 3/XXIV. 39].

3. odanyomat/döntet; a lăsa să fie lipit/strins de ceva; hindrücken lassen. 1700: sem a' leány, sem a' legeny meg nem tagadtak, hogy tudniillik egy mast ne(m) markasztak es nem kebelezték volna es hogy a' Csűr oldalai melle a' legeny nem nyomta volna: azert ha ebbe(n) valami maga elen valo kissebseget gondolt lenni tavoztatta volna el magát a' csűr oldalához nyomattatni a' legennyel ne engedte volna [Dés; Jk 316a].

nyomattatás letapodtatás; călcare (cu picioarele); Niedertreten. 1587: Kerik Biro vramoth hogy eo kgme az Q(ua)rtasokat Inche megh hogy az tarlot zabadichak megh, Attassak a' kosseggel, es otta(n) dezmalliak, feokeppen Az lomb Alath Wreswllien a tarlo, hogy az Juh az mostany zantast Boronalast Ne laria, mert a' feiedelemnekis teob kara leze(n) ez Niomottatasbol, hogy Nem mint egiebwneth, azonkeppe(n) az keösssegenekis nagy kara lezen [Kv; TanJk I/1. 55].

nyomattathatik elnyomattathatik; a putea fi asuprit; unterdrückt werden können. 1662: a török nemzetnek hazánkba lett ennyire való lenyomulása s az erősségek elfoglalások által, és azokból a föld ennyire elbirattathatik és foglaltathatik, nyomattathatik vala-e? [SKr 622].

nyomattatik 1. hátra/hátrább ~ visszaszorítottatik; a fi impins indárát; zurückgedrängt werden. 1662: De azonban a szorosbul a mienk ellen feles lovas török útven ki, onnanfe-lől is rájok mind jancsárság s a tarackokkal is, nagy lövést téván, hátrább nyomattatának, melyl alkalmatossággal a gyalog szállott dragonyok odaszakasztatván, levágtattak vala | És azon beütésében az ellenség hátra is nyomattatott vala [SKr 412, 609].

2. megterheltek; a fi încarcát; belastet werden. 1795: Minden örötség után kötölözöttünk egy hétre egy egy négy ökör Szekernek adásával efelet Roskánybol Dévára Mésznek hordásával, Szendelynek és Prastyilának az Havas-

rol való le szállítással, úgy annyira nyomottatunk hogy feles Marhaink ezen terhe alatt eldőgöltek [Dobra vid. H; Ks].

3. *átv* szorongattatik; a fi strimtorat; bedrückt werden. 1748: N. Enyeden lako Matotsi Josef Uram igen nagy szűksegtől nyomottatván kényszerítettet vala egy pusztá, és őszve omlott kőfalu Házának ruináit el adová tenni [Ne; Incz. X. 28a].

4. *földre* ~ *átv* tönkre tétetik; a fi distrus; zugrunde gerichtet werden. 1781: effélék miatt a' helység el nyomorodott és a' szegénységgel éppen a földre nyomattatatt [Torockó; TLev. 9/20].

nyomattatás lóval való megtapodtatás; fapud de a fi cälcat (de un cal); Niedertreten (mit Pferd). 1594: Dewaj Janos vallia chjomortanj Thamas keozel vala eotwened magawal, az hazra leowe, es mingyarast Az kaput kj chapa ... Jobbagy Istwant hatba wte chjomortanj Tamas eó magha egy bottal, Az teobbinekis lutot az lóval való Niomottatással benne, es ezen kepe(n) hazamtól chjomortani Tamas mind kj vere eoketh [Kv; TJK V/1. 469].

nyomban mindjárt, azonnal; numaidecít, imediat; sofort. 1667: Az gyalogok cum bona securitate jó kalauzokkal kövessék nyomban Kegyelmeteket [TML IV, 103 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1763: Megtudja, miképen szomszéd Falujában Bosban a' Bodoni János Sessioihoz Désen lakának némelly Praetendens Atyafiak, s nyomban Contractussal gondolkodik s szerentséjét vitatja [Mv; Told. 33/26]. 1802: minden törvényes jó rend Zavaradásban jöven nyomban követi a' kár és hátra maradás [Torockó; TLev. 9/35]. 1807: Szinte ismét réá jutunk azokra a Napokra, melyekben új esztendő előtt egyszer ho olvadás, és árvíz történni szokásban lévén a dugásokot és gátokat a víz meg Szokta próbálni, de nyomban az az üdö, melyben a Zsemlések Malma miatt a Zajnak viszá tojulás okoztatik, és malmainkot úgy el fulasztja, hogy néha a víz kereké alig látzanak, malmaink vízzel meg telnek [Kv; KmULev. 3].

nyombeli (minden) nemzedékbeli; de toate generațiile; von allen Geschlechtern. 1785: Ezen metákat onnét tudnám meg nevezni s ilyen okból: Hogy Gyermek koramban a régi üdös Emberek az egész Faluval sok izben járták ki e' kétt helységek között való határak metáját, s azutánnis mi Falustól gyakran ki jártuk, hogy minden nyombéli Embereink tudnák a' kétt helység vgy Pusztá Egres, és a Szarkadi Praedium^b közt való külömbséget, ne hogy a' kétt határ őszve elegendnék s a' lakosok között háboruságot szülné [BLt 12 Gyermán Mojszi (64) jb vall. — ^{a-b}TA].

nyomdafesték cerneală de tipar; Druckfarbe. Szk: *bemocsoltatja* ~*kel* tréf publikáltatja. 1883: Semmi se sarkall arra, hogy írjak. Halommal gyűjtöm a tárgyakat. Egyet-egyét kidolgozom, és bezárom a fiókba. Nagy néha, ha muszáj, bemocsoltatom nyomdafestékkel [PLev. 109 Petelei István Jakab Ödönhoz].

nyomdék nyom, nyomdok; urmă; Spur. 1602: semmiben eo kmgk ne vonogassak magokat, hanem io zywel zerettettel zolgalianak, keouetuen eo kmgk az my io praedecessorinknak dicheretre melto niomdekokat [Kv; TanJk I/1. 411].

nyomdógal szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~*ja vkinek a fejét* bogarat ültet a fülébe, ingerel vkit; a bate la cap, a sicii pe cineva; jm etw. in den Kopf setzen. 1600: wgia(n) ott az meniekezobe(n) hozzam ieöwe Jakoch Andras, s mo(n)da azzonio(m) wid el onnat az gyermeketh ahon wl, mert meegh ma Ferencz Janos mi(n)d niomdogala az feiemet, de lenni kell rola (igy!) [UszT 15/64 Bodo Benedekne, Ersebet azzony Zent Egyhazas Olahfalwy vall.].

nyomdok 1. nyom, vminek az ott maradt helye; urmă; Spur. 1802: a Pitvarból van vágva a konyhára egy Ayto helyly de ezen ajto nintsen nem is láttzik nyomdoka hogy valaha ott Ajto lett volna [Kv; Pk 4].

2. *átv* út, példa; exemplu; Beispiel. 1646: halalakoris penigh mi adgiuk megh czufszag nélkül az ketek utolsó tiztesseget, es az utannis mi fogu(n)k az ketek nyomdokán Járnai, ha migh lsten bennünket megh tart [Bádok K; JHb III/72]. 1811: Szent Lászlónak Magyar Királynak a' neve' Nyomdokán, László az én nevem-is leve [ÁrÉ 118]. 1855: ha ő^a valaha akármilyen okból dicső nyomdokaikról lelépne és nevét beszennyeznék, véreznék el kínosan mint aljas gonosztevő [Újfé 295. — *Wesselényi Miklós fia].

Szk: *vkinek a ~át követi*. 1592: Vegheztek Reghy Attiaink Niomdokat keowetnj | eo kegmek varosul keserves ziuul veznek, hagi az regi Attiainknak dicheretes niomdokit illien vonakodwa keouetik [Kv; TanJk I/1. 176, 185]. 1657: Bocskai István jó emlékezetű eleinek nyomdokát követvén minden hadi nehézségeknek békességgel való szenvedésében is [KernÖn. 243]. 1666/1681: Dicseretes Eleimnek nyomdokokat akarván követni Timar Vlad nevű taxás jobbagyomat minden onussok alol eximalom ez levelem által [Vh; VhU 229]. 1811: Első Bethlen János nyomdokit kövesse [ÁrÉ 185].

nyomdokos örökös; mostenitor; Erbfolger. 1837: Szepesi János Urnak minden osztályossai, es nyomdokossai ezen zálogosittás ellen sem ki fogást nem tevének | minden terhesebb subsidiumokat s háromlandható háborui költségeket a Szepesianum Jozság el zálogosította Nyomdokossai vagy a' Famillia tartozik vinni [Dés; BetLt 5].

nyomdos 1. tapod; a cälca (cu picioarele); niedertreten. 1662: (A) szárazmalom (melynek kerekébe csak két ökrök vagy lovak kötvevén, csak azon egy helyben mintha elébb-élőbb mennének, nyomdosván az nagy száraz kereket ...) [SKr 603]. 1768: az Dnalis Biro Nyikula Petert (: kit is Lóval Nyomdosot :) úgy el verte szememmel láttam hogy hat vagy hét hetig Fekütt belé [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. nyomkod; a apăsa des/in repetate rinduri; öfters drücken. 1778: látam hogy Csanád Urszuly a' Földön el van nyujtva, Ugrán Lapadát s Flora Gligor az haját tépik, Berár Zaharia pedig térdivel a' melyit nyomdossa s patkójával rugdossa [Egerbegy TA; JF Belyerán Kratsun (40) vall.].

nyomfeladás jog az elveszett/lopott jószág nyomozásának átadása; predarea urmelor lăstate de animalul dispărut/furat; Spurübergeren. 1650: Az mint aszt irattam hagi ne(m) elegedendőképpen kenaltuk, az nyom feladással, Arrol bar ne bizonichon Mert az ugi volt, negied magammal kenaltam, de reggel mas nap ki hittam s heted magammal fel adtam volna az nyomot, de eok fel nem vöttek, s immar csak aszt

keuano(m) adgiak megh az ökreók arrat, az mellyek megh ertek volna harmincz hat forintot [UszT 9].

nyomfelvétel jog az elveszett/lopott jószág nyomozásának átvétele egy település közössége által; preluarea urmelor lăstate de animalul dispărut/furat; Spurübernahme. 1650: Az nyom ki adas es fel vetel az Daniel Janos Vr(am) biraia es Almasiak koszt vetekedőjeb(en) maradot fen [UszT 39b]. 1671: Vegeztetett hogy a' melly Oppidumok és helyek ennek előtte nyom fel-vétellel nem terhelteettek, ennek utánna-is ne terhelteessenek | Fejér-Vár megyében Tótfaludi, Sárdi, Kis faludj, Nyirmezei, Wladházi, és Moroznai falubéli lakosok, hogy eddig az nyom-felvétel dolgából edgyet nem értetteken: végeztük, hogy a' moda deinceps élylenek a nyom fel-vételtől, a' lopott marhákról írott Articulusoknak continentiajok szerént [CC 87, 88]. 1772: ezen utrizált Erdő mellett levő Pojana Badokului nevű Erdős, melyet most az Bádokiak bírnak, az Dobokai határhoz tartozott, hanem valami nyom fel nem vételért esett az Bádokiak birodalmokban [Doboka; DHn 15].

nyomfizetés nyompénz (bírság, amelyet egy faluközösség fizet a határában megtalált nyüzott marháért, ha a tolvajt nem tudja kiadni); amendă plătită (drept despăgubire) de satul în care se pierd urmele animalului furat; Strafe (für in der Gegend der betreffenden Gemeinschaft gefundenes gestohlenes Tier). 1744: Vilagoson expraessállyá az Articulus, hogy a' mely helység beliek nyomot fel venni és megfizetni nem tartoznak vagy nem akarnak, masok se tartozzonak nekik fizetni, Itilte azert a V(á)r(me)gye illendő(ne)k lenni, hogi a' melly erdőt az Instans falu az Thorockoiak(na)k nyom fizetésben adtanak restituallyák [T; TLev. 15/1. — *Az előzményekre nézve l. a nyompénz al. idézett szövegrészt].

nyomhat 1. (sajtot) lepréselhet; a putea presa (cașul); (Käse) pressen können. 1623: a mygh az ho ala ne(m) very Eokött az Jo Eozy sajtokot Czenalliai Az az 9. feyeos Juh tetybeöül. Eozzell oztan Az my Eozy sajtokott Nyomhattnak Cziak azt varhadd [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

2. elérhet; a putea realiza ceva; erreichen können. 1657: kellett azért olyakat közösöknek nevezni, kik ha latorkodni akarnának, nyomhatnának is valamit, de egyébiránt csak magok költött hamisság [KemÖn. 212].

3. háríthat; a putea da vina pe cineva pentru ceva; etw. auf jd anderen schieben. XVIII. sz. v.: Végre ugyantsak midőn látta hogy semmiképen nints másra kire nyomhassa a' zuvatot, a' Tit. Király Biro ur tol nyert Commissio mellett kételenített maga Complex Társait el fogatni [Kissolymos U; Márkos lev.].

nyomító ágyúhoz való szerszám; sculă/piesă folosită la tunuri; Gerät für das Geschütz. 1599: Lakatos Adam az Szakallosoknak czinalt gemet es serpenieot ismet igazgatot az Szakallosokbolis goliobisokat furt ki attam f l Sarosi Janos czinalt gemet Niomit Serpenieot, ismet igazgatot 12 Szakallost megh d 60 [Kv; Szám. 8/XIII. 44 Szabó András sp kezével].

nyomkiadás jog az elveszett/lopott jószág nyomozásának átadása; predarea urmelor lăstate de animalul dispărut/furat; Spurübegeben. 1650: Az nyom ki adas es fel vetel az Da-

niel Janos Vr(am) biraia es Almasiak koszt vetekedőjeb(en) maradot fen [UszT 39b].

nyomkövetés jog elveszett/lopott jószág nyomozása/felkutatása, annak nyomait követve; cercetarea urmelor lăstate de animalul dispărut/furat; Spurfolgen. 1671: Az nyom követésről és el-lopott vagy nyuzott Marháknak meg-fizetéséről írott elébbeni Articulusok tartassanak-meg ilyenképpen. Hogy ha valamely Falukon vagy Városokon kívül száll-meg valaki, és marhája el-vész, tartozzék a' falu vagy Város a' nyomot fel-venni, és ha azon határból a' nyomot ki nem vihetik, vagy ha azon határba nyuzva találtatik az el-veszet marha tartozzanak azon helynek lakosi a' káros Embert contentalni [CC 86–7]. 1677: Nyom követés helyet valo ujonnan rendelt processus [AC 264].

nyomó 1. mn 1. vmennyit nyomó, vmennyi súlyú; care cîntărește ..., de o anumită greutate; irgendwieviel wiegend, ein bestimmtes Gewicht habend. 1574: Meny aranyat ad az cemmales forinht veronek rudakban kezeben, annyi Njomo forintokat kel Ismeg viza adny [Nsz; MKsz 1896. 290]. 1589: Magyar Arany forint vagyon egy egy Arany Niomowak Nro. 63 [Kv; KvLt Inv. 1/2. 61]. 1617: Egi Aranji njomo Aranj giureoczeket [Kv; Pf]. 1649: Thotfalusi Andor orozua al kolczal megh nitua(n) hon nem letemben hazamat es euel az fejszeuel ladamat fel ueruen, potura penzemet f 20, hatodfel Tallert ket arani forintomat ismet fel arani niomo arani penzt el lopot [Kv; TJK VIII/4. 423]. 1655: Ozdi Thamás adot hozzam por aranyat, az melyet én finum arannyá csináltam, hozzam adá Ozdi Thamás hogy fel példázam ... az mely arany volt két száz arany nyomo [Kv; CarTr II Petrus Szavaj ötvös vall.] | két Tallér nyomo apro pénz [Kv; RDL I. 29]. 1682: Attam egi Taller niomo Ezüst kalant [Fog; Borb. II Rákosi Anna kel.]. 1732: ezen házbol njilik egi ajto egi kis oldal kamarába ebben találtunk egi öntött réz harangocskát cir(citer) huszonöt font nyomót, tengeljivel edgyütt [Kv; Ks 40. XXVIIIc]. 1789: vettem kezemhez ... Ezüst ... Tös párna körül valo abransat 3 lotat nyomot [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. 1]. 1793: Egi ezüst Portubákos Pixis 5 Lotot nyomo 12 próbás [Mv; Told. 4].

2. vñány nyomónyi/súlynyi; care are o anumită greutate; einige Gewichte schwer. 1558 k.: egy Nehanzor Egy Nyomo aranybol töb lucrum Jö Mikor a be vöth arany Jol vagyon Meg frisselue [Nsz; MKsz 1896. 292]. 1638: Josika Farkas Vram Kamuthy Miklos Vram eo Naga kepeben kez vala fel veni Mi Eleottvnyk az Sumat vgi mint Tizen Negy Zaz Tizta es igaz Niomo Araniatt [K; JHbK XII. 24].

A nyomó mint súly-mértékegység valószínűleg a nehezeknek felel meg (4,375 g).

3. préselő; de presare; pressend. Szk: sajt ~ kirinta. 1770: Kártosok 2 Sajt nyomo Kirinta [Rücs MT; Ks 21. XV. 24].

4. belenyomó/sütő; de marcat; hineindrückend/brennend. 1799: Egy hoszszu Vass Fatsaros szárra készült P. H. K. Nagy hajtott Betűkkel, fejek felett lévő két Punctumokat Nyomo koronás Ujj Bélyegző Vass [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

5. *határ ~ ember* határjáró ember; persoană/om care verifică hotarele; Flurbesichtiger/begeher. 1790: ekkor, már nem is vala több határ nyomo ember ott, tsak én egyedül [Báld K; BLt].

◊ Hn. 1761/1808: a Csorda nyomo utt [Várfva TA; EHA].

II. *fn* 1. (szőlőt) préselő munkás; tescuitor (de struguri); weinkelternder Arbeiter. 1573: Lenart Istwan es Ladas Ianos hitek vtan Azt valliak hogy az ely Mwlt zwretkor eok Borbel Ianosnak zolgálnak volt egyik Nyomo Masik Saytos volt [Kv; TJK III/3. 300]. 1587: Fogattam egy Nyomott At-tam neky d. 12 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 4 Zabo György isp. m. kezével]. 1590: Eöteöd nap volth 4 Both hordo es ket Niomo, fizettem nekik fl. — d. 72 [Kv; i.h. 4/XIX. 11]. 1614: Az Szölöre valo költseg Az szedesre, Bott hordora, Nyomora sem kellene penszt költeny: Az mint egyeb Maior emberek, kiknek Jobbagyok vagyon [Kv; AggmLt A. 83]. 1667: Más napra egy kevés szeoleo maradván étzakára az nyomonak attunk d. 3 [Kv; SzCLev]. 1791: A Szüreten Vinczellérekre, Pandárokra Gornyikokra, Nyomokra, Kádárokra és Sajto mellet lévőkre költ el Ur. 21 Szilva Pálinka [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.].

2. pecsétnyomó; pecete, sigiliu; Petschaft. 1586: Az Varas pechietit viobban mecchetette(m) Thanachj akarattiból, Ezwsteót Czinaltak rea az fogonto niomoiara — p. 15 beoueon az Ezwsti arra teszen f. 2/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 2].

nyomócsap egy fajta csap; un fel de cep; Art Zapfen. 1840: 161 Rfr: és 22 xr nyomo Tsapakér, és kilenc darab Srofakért [Kv; Born. G. XXIVb Andráschofszi János hangröntő kezével].

nyomod 1. (meg)tapod (vkít/vmit); a călca (cu picioarele); niedertreten. 1582: Ioannes L(ite)ratus vallia Hallottam vinczeteól hog a' Lo el ragatta volt es haromzoris megh kialtotta Az Azzonnak hog el allion a' lo eleol, Azon keozben megh tért Az lo, es vg Njomotta | Zakmary ferencz vallia Monda chizar peterne en sem engedhetem azt Masnak aki az en feoldemre hwl benne, mert Nem akarom hogy Mas Az en feoldemen Niomogyon, hanem igazsagom vagion Az ennekem fel zednem" [Kv; TJK IV/1. 16, 65. — "A lehullott diót]. 1584: Az sok tehenek futny kezdenek vizza vgy beogtek ordítottak mint az E-re-deogeok Es az Ludra rea Menenek a' zeles miklosne laza eleót keornyós keorewl be vewek az ludat es Nic r dak vesztegetek valtigh, vegre oztan chak Aligh mehet. aytikalhata be az Zelesne hazaba [Kv; TJK IV/1. 275]. 1597: monda Bodo Gergely, Zereteó Tamas Vra(m), migh az io zornzedünk s io Atiankfia my raitunk az kart megh ne(m) eyte, ha addigh keüantha volna megh chelekettük volna, de hogy Im(m)ar az fiüet meg kozalta, mert abban az labonkol ha mit nyomottunk, de kart ne(m) tettünk [UszT 12/38 Thomas Sima de S. Kiralj lib. vall.]. 1606: az felperes egy nehani uersen zidott bestie lelek kuruanak fyauat ketten ot niomottak az foldon mint Zerettek, Isten otalmazza megh teoltek, az sok iambor altal hog megh nem eölenek [i.h. 20/275]. 1686: Indult el az tábor Apahida felé Sok kárt tött az búzában, csiplette nyomódta [SzZs 509]. 1751: Vándoréknak sok excessusok között ennek előtte négi esztendővel Vándor Juon és Thodor bizonjason emlékezem rea hogi egy Vonya Moles nevű embert itt a Faluban irtoztatoképpen megh vertenek le taglották Sárban nyomották el annyira megh kénőzták, halálát lesvén a' Pap az utolsó kenetis fel adta [Balázstelke KK; IB. Petrus Deák (43) jb vall.].

2. nyomkod; a apăsa des/de mai multe ori; öfters drücken. 1630: Eo Magatol az Leantol aztis hallotta(m) hogi eoneki mind el laposodot az fara, addig niomottak az

Gróf szolgai ez ejel [Mv; MvLt 290. 198b]. 1773: orrát újít és nyakat meg harapta meljit nyomodta [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

nyomodás 1. le/megtapodás; călcare (cu picioarele); Niedertreten. 1597: Im(m)ar az fiüet megh kazalta, mert abban az labonkol ha mit nyomottunk, de kart ne(m) tettünk Sententia Az merth pedig az nyomodasert wis kart keouet az Actr(ix)o(n), azis megh lehetne hogy megh ne(m) elegitettek es engeztettek de mind az altal mindenik fél tyrje el eddigh valo karat, az Vtan Alkúdgyanak megh felölle [UszT 12/38].

2. kb. lenyomott hely; loc bătătorit uşor; niedergedrückt-ter Platz. 1697: Kiraly Biró uram huiatott vala ki, olyan sokat beszélgeten hogy három helyenis mind meg tetczik az nyomodasunk [Kotormány Cs; CsJk 5–6 néhai Janos Benedek relictája Barbara (37) pp vall.].

nyomogat tapogat; a pipái; betasten. 1772: Takáts Mihály Férfiakkal szokot otsmankodni Sarkadi Uram hasonló képpen tapasztalta azt a Gonoszágot, ő kémét is szintügy kezdi vala ágyába szorongatni s nyomogatni ő klme is oda hagyá [Dés; DLt 321. 81a].

nyomóhely prëshely; loc de tescuit strugurii; Tretplatz. 1574: Kwpas Antal Azt vallia hogi vagion 16 Eztendeie hogi Eo zelewt Bir az gellien Saytoianal Azoknak volt zabadvok es Nyomo helyek Ide ky az Sayto fele [Kv; TJK III/3. 361b].

nyomókád szőlőpréselő kád; cadă de tescuit strugurii; Tretfaß. 1611: Egi eoreog hordo. Egi niomo kad, egi altalag Vr(narum) 16 [Kv; RDL I. 90]. 1625: Kad vagyon No. 4. mellyek nyomo es szeoleos kadak [Kv; i.h. 126]. 1658: 1 Eörehg mustos kad Est d. 2 1 Nyomo kad Est f — d 40 [Kv; KJ]. 1693: Andrisnak jutot egy jo öreg nyomo kad in fl 2// Boriczának egy romlot De(szk)aju Tolgyfa kad in f — 1/40 [Ne; DobLev. 1/38. 15]. 1717: az szőlőt jól ki nem nyomották a sákból, hane(m) rendkívül mustason hadgyák a Trébelyt, mellyre nézve némellyek(ne)k csak nem annyi sajtolott mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; UtI]. 1793: Nyomo kádok és aprobb Szűrő kádotskák No 5 [Ket-tósmező Sz; JHb XLVI/8]. 1797: Szüretezni valo 4 székek-re a' nyomo Kádak alá 1 Tutajfa [Déva; Ks 96]. 1816: Cserefa fenekü hibás Ontorájú nyomo kád [Koronka MT; Told. 47]. 1852: Csere Dongájú nyomo kád [Körtvélyfája MT; LLt].

nyomóláda préselő láda; ladă pe presat; Preßkasten. 1676: Vagion ezen házban mangurilásház (!) készített üvégh alkotmány mellynek fenyű fabul fel rokott eött ölni hosszósaga kövel megh töltött terhes niomo ládáját, es annak bik s töldgy fakkal valo alliat szelesegehez és magasagához képest minden egy egy ölni hosszósaga termdek vas szegekkel foglallyak öszve, felül penigh mindeniknek vagion erős szorito vas panttya és az szegek végében vas pántácskák (!) vadnak altal bocsátva hogy onnen ki ne vahassak (!) Az megh emlitet terhes ladát hajto korongh alol vas csapos serpenyös és kett vas abrancas fellyebbis azon korongon kett örehg vas abrancs azokonnis feliül más kisbe [Fog.; UF II. 744].

nyomóérték súlymérték; masură de greutate; Gewichtsmäß. 1794: Csupa Paraszt MÉRŐ Font, kender Matztzagok-

takarmánya az szegény nemes embereknek ott volt, el is szedte tőle, még csak élniük is onnét az commissariusoknak, mellettek valóknak nem enged az török. Boldog Isten, hiszem nyomorék emberek vagyunk mi Szánja Isten igitünk gyámoltalanságát [TML V, 607 Kapi György Teleki Mihályhoz].

5. nyomorúságos; jalcic, deplorabil; elend. 1690: az Szék nyomorék állapotját meg tekintven ellőlők el küldötté [Dés; Jk]. 1702: Minthogy ez igen kitsin s nyomorik határ Oconomiát kld nem erigalhat [M.régen MT; BLt 6 Hegyesi Mihály lev.].

6. rossz minőségű; de calitate proastă; von schlechter Qualität. 1664: Én mindazonáltal, ha mások nem volnának s nem szégyenleném az cseléd kenyeret is meg ehetném; noha oly szegény az áldás, miulta itt vagyok, cselédünk szegények kenyeret nem ettek, mivel az eleit kételenség alatt el kellett vétetnem cipónak; de az is oly nyomorék, nincs oly asszony, az ki jó Cipót süssen belőle [TML III, 42 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

II. fn 1. testi hibás személy; infirm; Krüppel. 1658: Török János Nyomorék [Zilah; EM XLIII, 306]. 1672: Marton kovács Nyomorik [Szamosudvarhely Sz; Born. 6/24]. 1677: Dacz Istvan Czato Istvan niomorikok [Varsolc Sz; Ks 83]. 1681: Krecz Andre nyomorék [A.nádasd H; Ks 92]. 1776: Andris luon egybesugorodott nyomorék [Bujtur H; Szer.]. 1779: 15 Iunii Bécsben a puskaport tartó nagy machina épületben casualiter a por fellobbanván, irtóztató romlást tett. Sok épületet szíjjelhányt, 400 embert találtak halva; nyomorék — azt mondják — több van [RetE 398]. 1862: Déési kerekas világtalan nyomoréknakadtunk 1 ft [Kv; ACSzám. 64].

2. (egészségében) megrokkant ember; persoană cu sănătatea subrezită; gebrechliche Person. 1688: luon Morary lun(jor) Korságos Nyomorék [Szkorej F; ÁLt Inv. 22]. 1711: mind paskuly mind Batyanos (!) ugy szokotalak ezeket hogy ki gyermek ki nyomorik [Szókefva KK; Ks 96 Biró Márton lev.]. 1728/XVIII. sz. v.: Miklos Anna Aszszony a hoszaszas nyavalya mián ágyban fekvő nyomorék [Albis Hsz; BLEv.].

3. szerencsétlen, nincstelen ember; om nenorocit/nevoias; unglücklicher/armen Mensch. 1802: lakik közlakos Parván Györgyi Nyomorék, egy szántó föld végén épített hurubába [Topasztkirály K; JHb LXXI/2. 24].

nyomorékít idétlenít; a deforma; ungelenkig machen. 1811: Igaz emberi szint az Oláh Fátába Láthatsz természetét ő valóságába ... A' sok módi Köntös nem nyomorékittya, Azért elevenség ortzját borittya [ÁrE 73].

nyomorékon sántán/betegen; cu defect corporal, schilod(it); verkrüppelt. A. emberre von. 1705: ha még csak egy hétig maradt volna, azután csak nyomorékon maradt volna feleségem, és az inai a lábainak megszugorodtanak volna [WIN I, 585]. 1809: a' perlekedő hurczalodásokat nyomorék meg untam [Kv; BálLt 1].

B. állatra von. 1803: Basa Daniel Uram meg mutatá nekem Serteszeit hogy mint meg vagynak nyomorítva, melyeket én is mind látnék nyomorékon [Dés; DLt 92/1810].

nyomorékság testi fogyatékoság; infirmitate; körperliche Mangelhaftigkeit. 1811: Czigány Czala Pista fia Gyuri 3 Eszten(dós) az Ágyból való leesésből származott Nyomorékságból soha se Gyogyult ki [Gyalu K; RAK 150]. 1839:

Szandman Károly a bal lábát merőbe tartva nyomoréksága mián [DLt 290 nyomt. kl].

nyomorgat 1. bántalmaz, kinez; a chinui; quälen. 1571: Az Wram kowachianak wala walamy pery Moldoway wajda előth egy Attyaffia halala felől, Jw wolt az wton Az nazodiak az kegtek Jobbagy Igaz wtabann Megh fogtak, es haborgattak Azerth Bwntelen Kegtek Ne Nyomorgassa Bochiattassa el, merth Semy Gonozban ne(m) Jaarth zigin [Szeszárma SzD; BesztLt 3522 Fr. Lippainus Caspar(us) Zwch beszt-i judex regiushoz]. 1582: En Banyay Janosne Kyrál wuczay Sophj azzony Hallotta(m) eztis lygarto gorgnek az masik felesége zaiabol hogy az mo(n)dotta, Im ez bestye kuruanja en vra(m) mjt nyomorgat, bizony megh boulte az besty (!) hires kurua az en vramat [Kv; Tjk IV/1. 58d]. 1592: oth Talalvan az en zolgamoth benedeketh w neki wetetlen Adygh werthe palchayawal az zege(n) iffiw inassath el Annrya hogy wgya(n) az feoldere le wonthta zabad wolt meg wlny zabad wolt el hadny wgy Nyomorgattha vertthe [UszT]. 1650: Teorók Mihalne az Arvath niomorgatta, az Keökeolleo vizb(e) is bele nyomia vala, ugia(n) tittkadoz vala az Arva az vizb(en), ugy deoböczkeoli vala bele [Angyalos Hsz; UszT 8/64. 70b]. 1688: Szekely Ersok vallya Procuratora(na)k Bodoki Thamas Deak Uramat Ferje ellen Molnár György ellen kegyetlenül vert rongált nyomorgatott [SzJk 2291]. 1691: engemet Tiszt kézben adott, tömlöcözött, nyomorgatott [SzJk 256]. 1765: az Executor ugy nyomorgatta, Sárba ültette, és hóra, meg furván a gerendát, szakállát vagy haját oda szegte fa szeggel, gombolyokba kötötte, s e képpen a Contribuens népet nyomorgatták [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 298].

Szk: láncon ~. 1723: Luka Vaszily kétt hetu gyermek ágyban lévő feleségét ágyból fel verte, erőssen megh kötvén másuvá vitte, ott láncon nyomorgotta kis fiókajaval a hideg házban [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) jb vall.].

2. sanyargat, szorongat; a oprima/impila; bedrängen. 1619: Ezt Görcsi Mehmet pasa uram urgeálá inkább: Igen hogy nem emlékeztek meg róla, mikor az német nyomorgatta, ki segített meg azoktól? [BTN² 208]. 1662: Az grófaszszony nyomorgatja az Ungvár megyei evangélicus nemességet [SKr 232 Tartalomjelző fejezetcíméből]. 1677: ne kellesék sokáig vagy fogsággal nyomorgatni a' vádlott embert, vagy pedig el-szalasztani | A' Székely Darabantságot, vagy egyéb köz rendet, ha a' Főrend nyomorgatná, és törvéntelen háborgatná requirallják a' Fő Tiszteket, kik tartozzanak adistalni, meg-oltalmazni, és törvény szerint meg-is büntetni az olyanokat [AC 128, 149]. 1681: aszt czelekkette Bugyul Janos hogy az megh irt jobbagyott a Hunyadi varb(an) két esztendeigh nyomorgatta virasztosaggal [M.brettye H; VhU 118]. 1710: A magyarországi rebellió is azért támadta, mert a császár híre nélkül a ministerek portióztatták, nyomorgatták, saccoltaták, kinozták a magyarokat [CSH 358]. 1782: a helységnek az eleje pro lubito pusztította a szegénységet, nyomorgatta, huzta vontá, a mint Tavally is esett hogy harminzt forintnál is többet huztak a szegénységen, s azt az Elől járok meg itták [Torockó; TLev. 4/6].

Sz. 1811: A' ki mást nyomorgat, ő nyomorgatassék [ÁrE 95].

3. kinyában művel; a face ceva in silă/forțat de imprejurări; gequält etw. machen/tun. 1764: én ösze járam az egész Határt az osztálykor, de én semmi nevezetes írtását Batyam Ur(amna)k nem láttam, a Héjja bértzin tudom

hogy nyomorgottanak egy darab haszontalan kopár hűvös helyet de irtásbéli munkát arrais igen keveset tettek [Középlak K; BfR]. 1768: nintsen ki ügyelje és gondját viselje, az aconomiát csak nyomorgotják nem idejében fojtatták [Sámsond MT; Berz. 13. V/32]. 1839: Mindhogy Méra Gligor két jó ökrrel szolgál, s' ezen szolgálattázház képest illendő kaszállokkal nem bir midőn mások ökrös telkeket birván vagy tehenekkel kívánnák nyomorgatni az Udvari szolgálattat, ő éppen csak tenyérrel, s' jóságamat, örökségeimet csak bitangollyák; — illő, tehát, hogy telkeket is szolgálattázház képest birjanak [A.szentmihályi TA; Bosla B. Miske Ferenc kezével].

4. (betegség) gyötör; (o boalá) chinuie pe cineva; (die Krankheit) quält jn. 1739: ebben az valtozo időben az közvenjem csak nyomorgat [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldizsár lev.].

5. ~ja magát kínozza magát; a se chinui; sich quälen. 1719: szokatlan sótt a memoria hominum nemis hallott eledellel kellett magát nyomorgatni [HSzj eledel al.].

nyomorgatás sanyargatás; chinuire; Martern, Bedrückung. 1571: ele zamlalhatatlan nyomorgatassok fogsagok kalodaszok teomlechezesek kynzasok chepektetessek foztassok miat kykben attiokfiays holtanak meg, Immar telliessegei el pusztultanak [SzO II, 329 A zekelysegből fevnépeknek és lofeyeknek foly. az egy-hez]. 1631: nyomorgatás mia kellett volna elmennj Kaba Mihálynak az Imecz Uram feoldjrol [Nyújtód Hsz; HSzjP Antos Thamas (60) ns vall.]. 1663: Egy szóval sokak az en nyomorgatásim ... mert sokak az irigynk [Polyán Hsz; BáilL 1]. 1706: En is regh vajuszom, az ideghen madarak sok nyomorgatások közöt [Nyárad-szbenedek MT; DLev. 2. XIIB. 20]. 1711: az Birak Polgárok bizonyos felire Contribuálnak de az is suljos tere rajtok mostani állapotban mert igen sok költesek és nyomorgatások vagyon [Somoljo Cs; Born. XXXIX. 50 Csz és Ksz szkei és rendei nyil.]. 1794: Melly sok keserves nyomorgatást, huzást, vonást ... szenvedtünk Bulzesten már régtől fogva Dzsugyaságát viselő Dsursz Ursztol aztat a' Tts Praefectus Ur az ide alább le irtakból bőltsen által láthattya [Bulzest H; Ks 75. VIIIb. 150].

nyomorgató I. mn 1. gyötörő; care chinuiește; peinigend. 1710 k.: én az engemet méltatlan nyomorgató, üldöző Apa-fi, Teleki, Bethlen Gergely és Székely László maradékin nem hogy bosszút üttem volna, inkább nagy jóakarójok voltam [BÖn. 500].

2. szorongató; chinuitor; bedrückend. 1763: Regeni Kis Gjörgi lévén egy csötört pusztá Szölője ujjobb nyomorgató szükségűtől kényszerítettnek ada Nzts Dobolji István Uram(na)k fl. h. 4 Dr. 8 [Ne; DobLev. II/342. 1a].

II. fn (másokat) sanyargató ember; schingiuitor; Peiniger. 1662: Megrontatnak a nyomorgatók. Az igaz virággzik [SKr 695].

nyomorgattatás sanyargattatás, szorongattatás; oprimare, impilare; Bedrückung. 1662: mind a pápának, s mind a galliai Ferenc királynak Carolus quintustól elég nyomorgattatásuk volna, magokat sem oltalmazhatnák [SKr 77]. 1710 k.: mind az Ur eő klgme szolgálattázház levő dolgait mind pedig a magunk nyomorgatásinkot ... még irtám volt a dolgokat [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1779: Alazatos Instantiák által kéntelenítettünk magunk nyomorgattatásunkat az Ur

előt detegalnunk [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1804: nem lehet hogy az Erdőktől egészen el fogatassunk hiszem így avagy Bányáinkat nem mivelhetjük; nem lehetvén Tüzeles nélkül, avagy ha miveljük; holnap is, következendőleg is nem magunknak; hanem hasonlilag meg büntetetésünkre; és ujjabb-ujjabb Nyomorgattatásunkra dolgozzuk [Torockó; TLev. 7/11].

nyomorgattatik I. bántalmaztatik, kinoztatik; a fi chinuit; gequält werden. 1710: a császár parancsolatjából a kegyes praedikátorok arestáltatnak és Leopoldban, Komáromban, Berencsben, Sárvárban, Kapuvárban, Iherhárdban s más fortaltiumokban fogva vitetettetik, lábok vasban, kezek vasbilincsben, nyakok kalodában veretvén, pogány módon úgy nyomorgattatának [CsH 96–7].

2. sanyargattatik, szorongattatik; a fi oprimat/impilat; bedrückt werden. 1672: minden általkelön két s három erős hid csinyálásával nyomorgattatik az szegény Havasalfölde [TML VI, 318 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1764: Az alattvalók annyira nyomorgattatnak, hogy nem subsistálhatnak, mások felett taxázzák s nemkülönben mint a jobbágyot szolgáltatják annyira, hogy Bihar, Csátár, Püspöki nagy roppant helységek pusztulófélben vannak [RettE 166].

Sz. 1811: A' ki mást nyomorgat, ő nyomorgatassék [ÁrÉ 95].

3. (betegségtől) gyötrettetik; a fi chinuit (de o boalá); (von Krankheit) gequält werden. 1631: ez vilagnak itilei szerent szenuedhetetlen nyaualyakkal, es undok fekelyekkel nyomorgattatom [Szentmargita SzD; Told. 26].

nyomorgó I. mn 1. nyomorúságban/szorogatottságban élő; care trăiește în mizerie; darbend. 1604: Az Niomorult hazj Zegenyeknek niomorgo ehelholtaknak, kik az küldulastis Zegenylik (!), az Tanach Commissioia, es magok io lelki esmeretek Zerentis ezen ieouedelembeol dispensalhasanak" [Kv; RDL I. 77. — "Ti. az egyházfiak]. 1664: Az Bol-dai uram tizen hat ökrét és az itt nyomorgó nemességnak minden marháját kapu felvonás után kállai katonák, Csira Alberték mind el hajták [TML III, 319 Szepeán Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1675: de már annyira vadnak a Debrecenben nyomorgó magyarok, már egynéhányát a piacrzúl kötözték fel a labanczok s úgy vitték el, melyért magam is reájok irtam, a basával is reájok izentettem [TML VII, 86 Vesselényi Pál ua-hoz]. 1710 k.: Összel, októberben születték ez a most Bécsben nyomorgó fia a fejedelemnek [BÖn. 688].

2. sánylódó, szenvedő; care trece prin multe suferințe; leidend. 1662: Hol volna a Tatárországban sanyarú rabságban nyomorgó számos atyjokfiainak oda való keserves szenvedéseinek megjutalmaztatása? [SKr 539]. 1676: Kegyelmed Naláczi István uramnak és Székely László postamester hveinknek küldött s az gályán nyomorgó evangelicus praedicatoroknak nekünk írt levelekből, micsoda inségsben s szenvedésben legyenek, értjük [TML VII, 174 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1740 k.: Barszáhan György és Marusán Lupp Lonai Tömleczen nyomorgó szegény detentusok [TKI].

3. (betegségtől) gyötördő; care este chinuit (de o boalá); (von Krankheit) gequält. 1663: Sarmasághi Sigmondnak atyja, Ádám, igen beteges és rusznia nyavalában nyomorgó ember lévén, egy Ferenczi István nevű csiki fiat felnevelvén, ki mellette mind olyan nyavalájában is fáradhatatlanul és irtózas nélkül szolgálván, kolosvári káptalanban fiának fo-

gadván, hagyott Fonácson ... egynehány ház jobbágyot [TML II, 561–2 Teleki Mihály a fej-hez]. 1694: Cyprianus doctor egy nagy calculussal régen nyomorgó nyolcesztendő gyermeket az halálnak torkából megszabadíta [Kv; KvE 234 GM].

II. *fn* nyomorúságban élő ember; om nevoias/care trăiește în mizerie; der/die Elende. 1672: Szánom ugyan én az befutott atyafiakat és ott kin nyomorgókat [TML VI, 54 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

nyomorít 1. nyomorékká tesz; a schilodi, a face pe cineva să devină schilod; verkrüppeln. 1599: Az eő magha Jromus Peter vereesegeirh pedig fel kezehez zollok eő hosza, hogy enge(m) Azzonjallatt leűe(n) vert nyomoretott, es hazra me(n)t hatalmon Ahogy az en elete(m) vduaromo(n) kezdett verni Affelett myerth mas megh ket elete(n) Vduaro(n) vert altal [UstZ 14/42]. 1803: (A sertéseket) Portsalmi László Ur úgy annyira verte nyomoritotta a kezében lévő karojával hogy mind bennán vanszorogtak haza [Dés; DLt 82/1810].

2. tönkretesz; a distrugere; zugrunde richten. 1552: Akor Lazar ferencz ewteth kewldette wolt hozzaya wygiewe^a hogy neh Nyomorycza [Balavásár KK; KvAkKt Mss 344. — *Olv.: vigüle, azaz végüle]. 1661: Ellenem hatalmaskodók és igazságomnak megközőzői mások által is igyekeztek ... erővel s hatalommal engem, szegény árvát nyomoritani, méltó igazságotat talpak alá nyomni [TML II, I néhai Mikes Mihályné árva Pacsolai Borbára Teleki Mihályhoz].

nyomorítás tönkretetés; distrugere; Zugrunderichten. 1710 k.: Sőt a megvilágosított fiai is, leányit is a te házadnak elfoglalá a rettenetes irigység, gyűlölség, visszavonás, haragtartás, bosszúállás, vérengzés, öldöklés és sok mindenféle gyilkosság, fősvénység, húzás-vonás, lopás, tolvajlás, prédálás, egymásnak sokszínű rontása, nyomorítása, vesztegetése [BIm. 1042].

nyomorítottas nyomorgatás; oprimare, impilare; Be-drückung. 1710 k.: Az én udvarhelyszéki főkapitányságotat ekkor kapta el Bethlen Gergely, és bírtá húsz esztendeig annak a székek nagy nyomorítottásával [BÖn. 691].

nyomorkodik nyomorékon tengődik; a duce o viață grea; kümmerlich leben, darben. 1600: Kisfaludi Mathe Zaiabolis hallotta(m), hogy am el wezek az ket iffiu vrak es iobagy miat, chak nyomorkodo(m) miattok s bozzut walok, nekik ado(m) az arra(n) ha megh alkhato(m) welek [UstZ 15/10 Hegy Lukach Zentleki (70) Lofeő ember vall.].

nyomorodás lenyomorodás; anchilozare; Verkümmerung. 1684: Kegdnel nyilván vagio(n) már alkalmas üdötül fogvan kösvény miatt valo nyomorodaso(m) most kivatkeppen Egi nehánj napoktul fogvan rettenetes keppen sanyargat [Diód AF; Incz. V. 27 Cserej Farkas lev.].

nyomorodott 1. nyomorékká lett; care a devenit infirm; Krüppel geworden. 1569: nincz ky az zegeny nyomorodott Eoczeokre L(ea)nyokra gondott viselnie (!), hanem Jsten wthan eo nekyek kellene [BesztLt 104 Georgius Bortor a beszt-i bírőhoz]. 1598/1699: Azonis kérem az én atyámfiat hogy az Fratai Miklos Eocsém nyomorodott fiat tarcsa és ruházza [Kv; SLt S. 41]. 1758: A szegényt és a nyomorodott embert annyira szántam, hogy ... titkon is alkalmas-

ságot kerestem, melyben, ha egyébbel nem, tanácsomat, amennyiben tudtam s értettem, vele közöltem [RetE 79]. 1781: volt egy Flora nevű Ratianus Czigány, e' még halálozván maradt egy nyomorodott fia István nevű [Nagyrápol H; JHb XXXI. 21. 10].

2. tönkrement, szerencsétlen; jalnic, deplorable; herabgekommen. 1571: Zekelsegbely nyomorodot keossekneg Orzagnak valo alazatos keonyergessek [SzO II, 331]. 1662: Kik minekutána a Seeben alatt való tekergést elunták volna, a jelenvaló nyomorodott állapotot a hazában látván magok állapotjáról nagy desperálva Magyarorszába minden javokkal kijöttek vala [SKr 527]. 1733: Szorongató éhségünkűl s mint Szegény emberek, egyéb el kerülhetetlen igyes bajos Szükségünkűl is viseltetvén ... kértünk Görgény Szt. Imrei Császár Sámuel Uram ó Kglmétűl négy Magy(ar) forintokat magunk s nyavalás gyermekeink minden napi táplálására: ó Kglmeis nyomorodott voltunkat méltó Consideratioban vévén ada minékünk {Görgény MT; Born. G. II. 24}. 1746: Instalván Kertész al(ia)s Szappanyos Janos à Ns Tanátsnak meg nyomorodott állapotjáról, mellyis Sok szerentsétlensége miatt esett rajta; és Sok adóságban esett ... Meg tekintvén azért nyomorodott állapotját ... zálogba veheti" [Torda; TJKT III. 17–8. — "Ti. a házat].

nyomorgó 1. nyomorúságos helyzetben van, sanyarog; a trăi în mizerie; darben. 1572: eo kegket Intyk kerykes varosw! Arra hogi legien oly gondok az Molnokra, Ne Nyomorgion az zegensek myatta [Kv; TanJk V/3. 67a]. 1640: Opra Kompost p h. Szezeni ember leven el budosot szelliel kuldulasaval elt de a mint referalliak megh holt feleségeis regen nyomorgh ninczen semmieis [UF I, 806]. 1663: Bizonyos, az egész Szamos felé való faluk az erdőkön nyomorgnak [TML II, 649 Teleki Mihály a fej-hez]. 1717: mint hogy magam sahuva felé nem mehetek, annyira el ronsolt az pogany es azon küvűis csak egy folt ruhám sem maradt, ugy az több Atyafiaknak, hanem ide vontuk magunkat mind Nagyanyára és itten nyomorgunk. s egytűlis másutlis ugy kerünk magunknak ocska hitva(n) öltözetet s ugy vagyunk [Nagybánya; TL. Mikolaj Judit Teleki Mihályhoz]. 1763: Jobbágy Assonyais igen sokat nyomorgottak [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1781: A Sidónak is az őszel épített em edj Velnyitzét, a Tél ugj kapván Tapasztatlan maradt, eleget nyomorgott a nélkül, mert a régi háza le sorvadt [Eszmény SzD; Told. 6]. 1828: Az Alperes Özvegy férje halála után kevés napokkal Özvegyi Curiájából a lehető leg nagyobb erőszakkal Horvat János Ur által a publicum bámulására exturbáltatott, és özvegyi residentiája nélkül nyomorg [Ne; DobLev. V/1129. 16].

Szk: más (ember) háta megett ~ más fedele alatt él. 1662: Nemzetes Várad Incedi Mihály özvedje ... edes hazájának Váradnak idegen kézre kelése után, ekkéig gyermekivel edgyütt idegen helyeken más emberek hata meget nyomorgván, birodalmunkba szárnyunk alá igyekezik [Inc. III. 1 fej.]. 1688: házambul kiverket most más háta megett nyomorgok [Kv; UtI]. 1717: valaholott szerezzem valami kicsiny hajlékot, hogy más emberek háta megett ne kéntelenítettessenek nyomorgni [Vajász AF; DobLev. I/931].

2. tengődik; a vegeta; vegetieren. 1602: Neb Mathyas vallia ... en az egez telesh zaka mind hazanal nyomorgottam, engemet ott Zenwedet bekewel [Kv; TJk VI/1. 571]. 1632: Ezek az jeőueueni szegeni emberek az elfutot iobbagiok hazaiban nyomorganak cziaik ideigh [Herszin F; UC 14/38. 27]. 1664: Még én is élek itt az kösziklák tetején, vagy in-

kább élve nyomorgok [TML III, 112 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz Szepes várából]. 1679: En Istennek hala még nyomorgok de mioltatul fogva most a' Kötetes vjolog ferezteni kezdet minden izek fajnak bennem [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.]. 1710: az atyám, akaratom s kedvem ellen, Teleki Mihály udvarában ada inasnak engemet Ott nyomorgék majd két esztendeig | Mi azalatt mind Görgényben nyomorgottunk [CsH 197, 347]. 1771: az Öreg Marton Jánosné a miolta itt Désen nyomorgok, hogy tsak egyczer ment volna a Templomban, nem láttam [Dés; DLt 321. 7b Barbara Bányai cons. Andreae Pap (40) vall.]. 1831: igen sokan vagunk kik csak az ég hajlajatja alatt nyomorgunk [Dés; DLt 532].

3. vesztegel; a stationa/zábovi; säumen. 1653: Végre nagy esős idő lévén, nyomorogni elúnák, és a dolgot a vajdáné compositóra fogá, és meg lón a transactio és elbocsátá a hadakat a vár aloli [ETA I, 156 NSz]. 1664: 1663 esztendő(en) Nagy Boldogh Aszszony nap tajba(n) mikoron az haborusag miat az szént Katonaj erdön nyomorgottunk voltak (igy!) a' sz: katonajakal es az szotelkiékkél Eggiüt [Bezded SzD; RLt 1 Vayda Alexa (30) jb vall.]. 1710: A kurucok körülszállák a templom kerítésit, hogy kiéheztessék a labancokot, két éjszaka s egy nap étlen-ítlan magok, lovok ott nyomorgának, s már fel kell vala adni magokot, de a brassai commendáns kétszáz muskotelýossal s két tábori torockkal estefelé Brassóból kiindula [CsH 378].

4. kiñlódik, vesződik, bajoskodik; a se chinui; sich plagen. 1662: Mi is nyomorgunk és bajoskodunk ez hitván világban [TML II, 287 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. 1680: ezek(ne)k Attjok hogi meg holt neveletlen gyermekek, még egy öcsek vagion az Ann yok nyomarog veleik [Szkorei F; ÁLt Urb. 66]. 1739: Régtől fogva nyomorgunk már sertéseink(ne)k Pasztora nem lévén [Dés; Jk 517]. 1769: Azon régi által járo pengi azért változtatott, hogy erőssen elebedvén az hely, az utazo emberek sokat nyomorgottanak ottan, s panaszk menvén a' Nms Vármegjére, parantsoltanak Hidnak építettése iránt [Apahida K; JHbK XLII/24]. 1777: tsak oda Dobban hogy földet mérettesen eő kglme pedig teljességgel nem vártuk eő kglme a méreteres emberek ele nem kaphatott ... és tsak Aszszonyok és gyermekek menenek elé kevés ferfiakkal edgyütt s azokkal nem merett hanem tsak nyomorgot [Selye MT; BetLt 6]. 1791: a vasszat meg kell szapulni jól ne nyomorogjak itt a szapultatással [Př Tarcsafalvi Pálfi János lev.]. 1807: dél elót a keddi Letztké mondottam el dél után p(e)d(ig) nyomorgtam a tanulással [Dés; KMN 368]. 1814: (A gróf és felesége) az ezenn esztendőben tölt tavaszig vagy talám annak közepéig edgyütt laktak, vagy is nyomorgattak [Mv; TSb 51].

5. szenved, gyötrődik; a suferi; sich quälen. 1671: né-mélyek meg-fogatván valamely embereket, törvényire rá nem mennek, és így a' fogoly sok ideig az fogságban nyomorog, sőt meg-is hal a' fogságban [CC 78]. 1679: jó lélekkel azt csak meg kell vallanunk, hogy mivelünk sokat szenvedett s nyomorgott ó nagysága s minket sok busulással s költségével takargatott s oltalmazott [TML VIII, 469 A mezei hadak Teleki Mihályhoz. — *Wesselényi Pál]. 1704: Ugyan ma szabadított ki az úr a szebeni tömlőből egy csiki embert, akinek harmadfél esztendeje hogy itt nyomorog egy kis hazugságért [WIN I, 193]. 1707: Isten adgyon Erdélynek jó békességet, hogy ne kényszeritessenek emberséges emberek itt nyomorgani [Klokotis H; KaLt Körtvényesi János Korda Zsigmondhoz]. 1725: Még négyen vannak Captivusok edgyikétt Püspök uram fogotta volt meg gianura ...

regen hogi Medgiesen nyamaragnak [Istvánfa NK; Ks 83]. 1755: két vagy három nyughatatlan emberek hivatalt adának T. Püspök Borosnyai L. János Uram(na)k Udvarhelyről, és így második ... Papságra esém, melyb(en) nyomorgottam, szenvedtem sok injuriákat, ad Annum 55; a' mikoris az Ur Istennek rajtam valo könyörületességéből ismét viszsza hivattattam széki Papságra [ArJk 48–9].

6. betegeskedik, sínylődik; a fi bolnāvicios, a boli; kränkeln. 1661: elég búsulással töltöm az időt, mert mig Medgyesre jártam, feleségem ismét fekünni esett es azolta úgy nyomorog, ma költ egyszer fel; mig tart, nem tudom. En nem tudom, mi lelé, hogy így elromlék az egészsége [TML II, 221 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1697: ha egészségem volna örömet Cselekedném, de harom hete el mult hogy az lábaimmal nyomorgok [Császári SzD; BK. Czegei Ifjabbik Vas György kezével]. 1700: Eötves David ... régtől fogva gutta ütesben nyomorog, igen debilis [Abástfva KK; UszLt X. 79]. 1707: ott nyomorgottam, az arenában igen beteg voltam [SzZs 326]. 1726/1793: mivel Miklos Anna Aszszony is már régtől fogva nyomorog, Etzken András Uramis vak, tehát Miklos Anna Aszszony minden hazul hozott pénzt és Jozsagát transferálva Férjének Nobilis Etzken András Uramnak [Albis Hsz; BLev Transs. 7]. 1773: A feleségem is majd két esztendőből fogva a sülyben nyomorogván, sok doctorozás s költségem után az összel akadt Kolozson egy leányra, aki hasonló nyavalyában volt annak előtte, de kiépült s azon orvosságokkal élvén, Istennek áldassék szent neve érette, jobban kezdett lenni [RettE 318].

7. nyomorékként él; a trāi ca un schilod/infirm; verkrüppelt leben. 1584: Ilona Lakatos Matias zolgaloia vallia, Lakom vala a' Hid kapunál Lako Zigiartonal, Es egikor a' zemet birone Annia Zalonnat ker vala teolle(m) Ne(m) Merek Adny Azzoniomtól, meg feniegette hogi bizony meg banna(m) Es hamar wdeón, Az Labom vg' meg vesze hogy ket esztendeig Niomorgottam(m) miatta, es ez Azonra volt gionasagom [Kv; Tjk IV/1. 246]. 1605: Nemzetes Szoposi Suljon Janos Uram az Brassonál való orszagos harczon halalos sebben esvén Colos várá vitette vólt magát ahol az sebnak meg nem gyógyulasa miatt az agyékában lévén az golyobis majd két esztendeig nyomorgot [BálLt 93]. XVII. sz. m. f.: csak egy kevés fűert engemet úgy meg vesztegetnek vagdalának azok az hermáni szászok hogy en az uta(n) alig vagyok jo elevenségben, hanem felszegsebben töltöm üdömöt falus feileim Tudgyak mint nyomorgok Im(m)ár [Barót Hsz; UtI].

8. (növény) sínylődik; a lincezi; verdorren. 1648: Az köze-pin negj deszkaval keornywl czinalt tablában viragoknak valo az ablakok alat az egjikben harom szal szekfw es egy bokor viola nyomorog semmi viragh nincz [Porumbák F; UF I, 893].

nyomorú 1. szegény, inséges; mizerabil, sárac; arm. 1724: tekintvén sok költségít és nyomorú voltát, ne terheltessek azon Bányá és stomp iránt meg alkunni véle [Zalatna AF; BK ad nro 184 Hollaki János lev.].

Szk: ~ bajoskodás. 1730: kellettett aláztatossan a Ngod konjórúló Gratiajához foljamodnom, kérvén aláztatossan azon Summát énnékem megh adni mivel ezen nyomorú bajoskodásomban teljességgel költségtelen vagiok [Marossztyörgy MT; ApLt 4 Jako Kata Apor Péterhez] * ~ haza. 1581: az hatalmas minden hato felesges Vristentw kiwanom felsegednek hozzá Jdeig valo Eletett adatnj zegeny niomorú hazzanknak felseged orzaganak oltalmara

[Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez] * ~ *idő*. 1703: mostan olyan nyomoru üdöd(en) leue(n) fel veszi az esztendeig valo szolgálatert a penzt [Kv; ACJk 55–6] * ~ *módon*. 1742: á kenyérunket ... jól lehet nyomoru módon, de mégis szolgáltatták [Kv; AggmLt C. 12] * ~ *ország*. 1581: Emlékeztek meg kegielmes uram felesged kegielmesen nyomorw országunknak allapattia miben marat vala vgy annjra felünk [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez] * ~ *öregség*. 1699: 80 esztendőknél már többet eltem minemü nyomoru öregségi (!) Jutottam Ngod I(ste)nesen meg itelheti [Olasztelek U; UszLt IV. 52 Kolombán Ferenc kezével] * ~ *világ*. 1614: Ezen esztendőben* die 22 Octobris az hold folyása szerint született ez nyomoru világ-ra az én fiam, Istók [BTN² 55. — *1604-ben]. 1853: mű itt e' nyomoru világon, a' fájdalom kinjaitól emészte — bajolunk az élet terheivel [Kv; Pk 7].

2. szegény, sajnálni való; nenorocit, sárac; bedauernswert. 1614: Madar Miklos nyomoru orzott volt az Tjztartartó (!) zabaditotta meg oda keotte magát [Szentsimon Cs; BethU 446]. 1697: monda Gergely Miklosné, jere uelem ha Istened vagyon, hiszem azt az nyomoru Aszszont meg ette az ura [Kotormány Cs; CsJk 2 Bálint Peterné Ersebeth (60) pp vall.]. 1710 k.: A szegény nyomoru fejedelem elhitte [BÖn. 687]. 1785: Mikor ide fel jöve lakni szegény, nyomoru ember vala, Négy Turos és Varos lovai is valának [Kvh; HSzjP Petrus Szóts filius Nicolai (50) vall.].

3. gyötrelmes; chinuitor; quälend. 1710 k.: Isten tudná megmondani, micsoda keserű, becstelen és nyomoru szegénységgel élt rabságban majd hét hónapig [BÖn. 564]. 1720: adgya I(ste)n szolgálhassam meg az Ur(na)k hogi meg is eszibe jutottam illy nyomoru bétegségemben [Ks 96 Apor Peterné Kálnoki Borbála vejéhez, Haller Jánoshoz].

4. terméketlen, kietlen; sterp, neroditor; verödet. 1698: Pulionnak* Valoban nyomoru határa vagyon úgy hogy ha az más Szomszéd Faluknak határán nem ellődnek Kuduso(n) marad(na)k [WassLt. — *SzD].

5. satnya; pipernicit; verkümmert. 1722: egy nihány nyomoru Dinnyet hoztanak nekem ajandekba [Köröspatak Hsz; ApLt 1 Apor Peterné Kálnoki Borbála férjéhez]. 1748: ritka és nyomoru volt a' tavasz vetés elig tudtuk a Sarloval felszedni [F.karácsonfva KK; Told. 56]. 1774: a' Tordai ut mellett nyomoru bokros Erdő [Gerendkeresztúr TA; EHA]. 1781: Előbb* igen nyomoru, és semmire kellő Berek karokbul találtatott, a hasáb karok pedig valamint akkor, mostis a szerint találtatnak [Ne; DobLev. III/559. 16. — *Ti. a zálogba vetéskor].

6. nyomorúságos, silány, rozszant; präpädit, mizerabil; baufällig, verfallen. 1694 k.: Udvarfalva kicsin nyomoru falu, lehet 8 vagy 9 ember benne [Msz; SzO IV. 336]. 1704: Magam is szerzettem egy kevés fát az egy nyomoru házamba, kivel talám megérem karácsonyig [WIN I. 270]. 1724: kellett sietve menem, hogy Borgai nyomoru Portiocskam Zalogjában még restalo hatszáz magyar forintokat meg vigyem [Betlensztmiklós KK; Ks 95 Bethlen József lev.]. 1736: az város falához közel vala egy rongyos ház, igen nyomoru kis ház vala, egy kálvinista kécsináló lakik vala benne [MetTr 429]. 1763: a' Provisorialis Házba paraszt kályhából valo egy nyomoru kemenczetske benne [Hortobágyfva SzB; Born. XXIXa. 19 néhai Hortobágyi Gergely György conscr. 12–3]. 1783: Mi pedig elég nagy szorultsággal leszünk azon az nyomoru szálláson [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. 1827: a Magyarok Temetőjek alatt ... vagyon egy nyomoro kis Telke mely-

nek férősege fel adás szerint két kupás [Cege SzD; WassLt Consr. 75]. 1841: egy félíg le omlott nyomoru Házacska [Dés; DLt 736].

7. sovány, gyenge; slab, slábánog; abgemagert. 1750: az ... ókrók látom hogy elég nyomoruk [Kál MT; Berz. 12. 92/61]. 1751: Nem tudom micsodás marhakot adott volt Palffi Ferencz Uram néki, de elég njomoru marhakot adott vissza P. F. Uramnak [Csehétfva U; Pf]. 1773: Szent Laszloi* lakosok(na)k okrei Az edjik(ne)k laba békaváros Nyomoruk is voltak egyik meg dőglött [JHb II/17. — *TA]. 1793: Egy esztendő metzetlen borjutska igen nyomoru [Bodola Hsz; BLt]. 1803: az a' Pórtalmi Gyepűje olly roszz volt hogy akár mely nyomoru Malatzis könnyen által mehetett rajta [Dés; DLt 82/1810].

8. beteg, beteges; bolnav, bolnáviciós; krank, kränkelnd. 1581: az tanách wrak Engemet meg tartoztatanak és semmi keppen az teób attiankfiajwal hazamhoz mennj Illien nyomorw niawalias állapotomba(n) nem Engedenek [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1602: az szegény njomoru Tamas Janosne hugo(m) és Tamas mjhaljne ellen töt tjlalmath Janossy Tamas vallamj Zallogos szena fywuek és szanto foldekből [UszT 16/93 Hoggayay Görgy vall.]. 1698: En al Csik szeki Szent Simoni Nehay Lacz Balas primipilus Relictaja Georgi Ersebet primipila testemben mint illien nyomoru gutta ütött Ember ... teszek testamentaria dispositiot [Csatószege Cs; CsÁLT F. 27. I/44]. 1716: láttam hogy vérről elég vizellet, és igen nyomoru boldogtalan volt [Nagyida K; Told. 22]. 1728: Az Felesegem bizony csak nyomoru edgy állapotban vagyon, majd ki Szárad a világból [Darlac KK; ApLt I gr. Haller János Apor Péterhez]. 1766/1800: Mind ketten utolsó gyermekégre jutván életünk táplálására éppen elégtelenek vagyunk Osvát Ferentzt Fiammá fogadtam s ez ideig minden panasz nélkült gondunkat viselte hol égi s hol más Jovával engemet, Nyomoru Feleségemet tartott, táplált [Haraszkerék MT; Told. 3].

9. nyomorék; schilod, infirm; verkrüppelt. 1589: az minemw felszegh szegenj nyomorw Ember vagiok en ream szallot*, mert az szegenj megholt szegeny azsoni allat eneke(m) hités feleségem vala engemet penigh Istten megheltet [Márfva U; UszT. — *Ti. a pénz]. 1593: az Jstenert kerlek vid ell* tarczay ell mertt en Niomorw vagiok Nem tart-hato(m) hanem tarczay ell, és megh elegitlek [i.h. — *Ti. a fiúcskát]. 1598: nyomoru fel zegh santa ember vagiok [i.h. 13/21]. 1602: egy nyomoru szegeny eöszuegy aszony allat, ki nyomoru benna labatlan ember, ne(m) iarhat [i.h. 16/69]. 1715: A mesternek az harangozástól minden béradó embertől egy kenyér jár, az oszporástól fél, aki nyomoru, tehetetlen, az semmit sem ad* [Hsz; Csetri, Kőrösi Csoma 32. — *Köröson (Hsz)]. 1745: mondek a feleségemnek: „kelj fel, vigyázz boszorkány vagyon a házban”, osztán bizony mindjárt hallám, hogy a kürtön kimene nagy suhogással; attól fogva azon bölcsőbeli kis leánykám nyomoru, hályog vagyon a szemében [Köröspatak U; Ethn. XXIV, 161 Simén György (42) un. préd. ns vall.].

10. hitvány, nyomorult; mizerabil, nemernic; verächtlich. 1605: fel zeokek és Balasi Palra akara menny hozza legyente az zablyawal, vgy wte az kezét az mezytelen zablyaba az nyomoru legeny [UszT 19/89 Bykfaluy Janos hoggayaban lako pp vall.]. 1710: Száva Mihály kuruccá lón, s az erdélyi fiscalitást rábízák, de igen bemeitete maga számára a jövedelemben, azért Rákóczi kihívta s árestáltatá s egy nyomoru, hitvány Radovánckzi nevű tótot küldte be Erdélyben [CsH

337]. 1734: Ujsagul írhatom Ngod(na)k hogy Brassóbol a Nemetek kemenjen szöknék által a Török Pártra Molduvába, ismét a mi jótska régi katonak voltak ki vittek egínéhány nyomoru ujjakat hoztak helyiben [Nsz; BK. Bethlen Ferenc anyjához özv. gr. Bethlen Lászlóné Folti Máriaéhoz].

II. *fn* 1. szegény, nincstelen ember; om sárac/nevoias; der/die Elende. 1784: Továbbá, a vidua Gelei Andrásné agnoscálá coram sedria, hogy két izben két-két véka búzát a Nagy uram adott a fiával Fogarasi Mihálynak, mint nyomorúnak [Árkos Hsz; RSzF 288].

2. beteg ember; om bolnav; der/die Kranke. 1739: Koncz Pálnétól is hallottam ilyen szót, hogy Berei Sára megette őket és nyomorút csinált belőle [Bözd U; Ethn. XXIV, 89 Magyarai István (36) pix vall.].

nyomorúan nyomorúságosan; in mizerie; jämmerlich. 1585: Neb Ianos es Hannes Vmend (!) valliak, Kere minket Zeoch Caspar ez Actorhoz Inteny azon hogy az gyermeket Ne tarcha oly Niomorw(na) | Barat Peter vallia Zeoch Caspar Jeowe hozza(m) Azis panazolkodek hog' mely Niomorwa(n) tartanak a giermeket [Kv; TJK IV/1. 443, 444].

nyomorúcska soványka, véznácska; slábánog, pipernicit; mager, hager. 1768: azon Csikot mikor edgyüt telettünk volt tavasz felt be hozták Moldovába meg pokrotzal takarták volt bé hogy Nyomorutska volt [Kovácsna Hsz; SzentGy Stojka Ráduly (40) zs vall.].

nyomorúd szekér nyomtatórúdja; par de legat finul, rudá; Heubaum. 1679: Buza s Széna hordo szeker nyomo rudgiahoz valo hoszszu uj Kender kötél nro 11 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 62].

nyomorult I. *mn* 1. nincstelen, nyomorban/inségben élő; sárac, nevoias; arm. 1590: Az hentelerek el Jarnak hywatalokban Niomorultabbak es Kewesbekis lewe(n) Az Mezaro-soknal [Kv; TanJk I/1. 132]. 1594: eo kmeak valasztottak ket Wraimat az Ado zedeo vram Melle hogy Negien eggywt lewen, megh itillyek ky lehessen az Niomorult zegenj eozwegy es ky legien az kuldus rend, kiknek illyek ez husz penz Adot relaxalni [Kv; i.h. 231]. 1595: Laszlo Biro egy szegeny Nyomorult szekeres: volt oda Haüaselöföldeken, vitte az Borbelyokat és Lakatossakat 4 loual [Kv; Szám. 6/XVIIa 316 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1600: holt meg egi nyomorult Azzoni, temetesere attunk d 22 [Kv; i.h. 9/IX. 25]. 1631: ez az Peter kovacz oly niomorult volt hagi lovastul czak nem holt ehel [Mv; MvLt 290. 255b]. 1658: Az Marus Vasarhely Segenyek(n)ek hagyok hogy az akkori Espotaly Biro, Jo lelki iszmerete szerent az kik akkor Nyomorultabbak lesznek, ossza azok(n)ak harom fekt Innepeken fi 12 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1782: Mi modon az olyan nyomorult özveg, és más tsak nem Alamisnával elő szemllyekett Praefectus Ur(arm) expiscalvan, mind el viselhetetlen szolgálat alá szorította [Torockó; Thor. XX/4]. 1861: Nagyságodd nem kíván munkótt ilyen szegény nyomorult emberekett ekkora kárba hajtani [M.zsákod U; Told. 31]. 1863: (A) pénz tókésítettén, annak évenként folyó kamatja a nevezett mindkét Ecclesia" kebelében 's közvetlen felügyelete alatt fen álló szegény ápolo intézetben felvett legnyomorultabb szegények ápolására és élelmezésére fordítassék [Kv; Végr. — "A ref. és luth.].

Szk: ~ *község*. 1571: Az niomorult zekel keosseg nagy sok ele zamlalhatatlan zolgalatert valo birsagolasok miat ...

Immar telliessege el pusztultanak [SzO II, 329]. 1595: vegeztek, hagi az zam veueo vram megh gondolvan az niomorult keosseget, ki nagi faidalomal, sirassal kenzeritetik be adni adaiat, sohult semmi Restantiat de zenueggiének [Kv; TanJk I/1. 269] * ~ város. 1590 k.: az Varos iozagat ti keolteottetek az ti haznotokra nem az zegen(n)y niomorult varos haznara es iovara [Szu; UszT]. 1739: Mivel hogj ezen nyomorult város utban vagjan, passus lévén bé az Bánátusba Forspant adással igen erősen terhelhetünk [Hátszeg; Ks 83]. 1852: azon nagy éges ... nyomorult városunk(na)k meg lábolhatatlan kárt okozott [Torda; KvAkKt 105. 363].

2. sanyarú, sivár; mizerabil, nenorocit; miserabel. Szk: ~ állapot. 1579: talalyak megh vrunkat Aggyak eleybe Az zegeny varasnak niomorult Allappattyat egy nehany ezteendeoteol fogwa, mely ige(n) nagy insegbe, es zwkeledesbe volt az zegenysegh mostanis mely sok zwksege vagio(n) [Kv; TanJk V/3. 203b]. 1610: sok embereknek esekeduén niomorult állapotomban, sohul senki nem találkozot ky en raita(m) keónióról volt [Tövis AF; BálLt 62]. 1778: Meg tekintvén azért ezen nyomorult szűkös állapotját, eő Kegyelme adának tizen öt vftokot Csiszár Borbára Aszszonyrak [O.dellő TA; DobLev. III/522. 1a] * ~ élet. 1598: 29 Die Xbris Latwan az sok zegeni mezitelen ruhatlan Embereknek nyomorult életeteket, vettünk azok zamara az Ides Vrajmnak akarattiból Hanns Swlcztol meg egi weg zwrt fl. 8 [Kv; Szám. 8/XVI. 24]. 1674: Engemet, Linczigh Jánost ... az Üristen öfelsége ez nyomorult életben két jámbor, istenfélő társal látogatván meg [Kv; KvE 189 LJ] * ~ föld. 1671: Az mult hétfőn jöven fel ez nyomorult földre, azolta itt tekergek [TML V, 637 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Sebesvárról]. 1705: azelőtt is nyomorult föld volt az a Szilágyság, s most egészben elromlott [WIN I, 596] * ~ idő. 1605: az alperes azt asserralja hogy Zakacz benedek-ne ez njomorult vezedelmes wdeöben el vezteth volna" [UszT 20/135. — "Egy aranyos poharat] * ~ sors. 1657: Ajánlván szent kezeidben szegény bűnös lelkeinket, testeinket, nyomorult sorsunkat, édes hazánkat, nemzetünket [Kemlr. 334–5]. 1677: az nyomorult sorsra jutott és lelki testi szabadságtól megfosztott oda ki való magyar nemzetnek és hazának segítségére és felszabadítására böcsületes tanácsúr hiveinknek egyező tetszésekből bizonyos számú hadainkat akarván megindítani ... fő generálisokúl Kegyelmedet deputáltuk [TML VII, 381–2 a fej. Teleki Mihályhoz] * ~ világ. 1716: bizontalan vagyok abban mikor és mely órában avagy szem pilantásban teczik a' jó Istennek ebből a' mulando 's nyomorult világból bűnös lelkemet magához venni [Kv; JHbK LVII. 28].

3. szánalomra/sajnálatra méltó; deplorabil, jalníc; bedauernswert. 1596: Latwa(n) ew kegmeak az felekieknek mostany nyomorult allappattiatok az halal mia, az mostany adot relaxallyak nekik [Kv; TanJk I/1. 278]. 1675: jóllehet ez nyomorult, szánakozásra s pironkodásra jutott sorsú állapotomban látván több egygyűj leveleim is minemű magyarázatot vöttek és reám mit hoztak, ahoz képest mit írjak, bizony nem tudom [TML VII, 25 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz]. 1738: Ugy tapasztaltlyuk hogj Kgld azt az sokat szenvedett nyomorult Beretz Várossát el akarja pusztítani [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez]. 1778: Instálunk azért alázatossgal Nságod(na)k és a Ttkts Táblának ne jussan nyomorult helységünk utolsó romlásra [Torockó; TLev. 14/3].

Szk: ~ haza. 1661: mennyi sok nyavalyákkal és nyomorúságokkal sanyargattaték meg ez nyomorult haza [Kemlr.

340]. 1672: De az mi karban Isten ez nyomorult hazának dolgát állította, porta ellen nincs mód semmit is ez cselekedhessék [TML VI, 189 Nalácz István Teleki Mihályhoz] * ~ ország. 1658: Urunk pedig otthon megnyugván egy kicsint, Szamos-Újvárra jöve, és ott gyűlést hirdete a nyomorult, siralmas és romlott országnak [ETA I, 165–6 NSz]. 1667: intené, hogy szánna meg ez nyomorult országot, ne hozná több veszedelemben [TML IV, 88 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz].

4. silány; de calitate proastă; schlecht. 1718: ezek köszt az o Borok kösztis vad(na)k ig(en) nyomorultak [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

5. rozoga, rossz; deteriorat; baufällig. 1761: A Malmok is nyomorult Statusban valának az Also szárazon heverve az középső is hibázva [Déva; Ks 94. 24. 4].

6. beteges, súlyos bajban szenvedő; bolnávicios, suferind; kränkeind, krank. 1584: Zeoch Peter vallia, Ezt hallotta(m) Olaios Georg zaiabol Hozzw Martonra En velemis eleg cigiansaghot chelekedet hogi az en Zegeny feleségemet ky eo vele egy test es egy ver, es az en Niomorult voltomat Ne(m) zanta, hane(m) így zylene ky az en hazambol [Kv; Tjk IV/1. 293]. 1600: Kadar Jstwan vallia ennek eleote keozel tiz hettel hallam hazam tajan hogy ez Fodor Istwant megh Akarjak fogny en minthogy esmertem es thuttam egyeogyeo Nyomorult voltat vgy leok kezes erette [Kv; Tjk VI/1. 519]. 1614: Iffiu Györgi olj nyomorult volt hogi az teste mereo fekej volt vgy atta magat Orba(n) Leorincznek hogi meggyojitassa [Jedd MT; BethU 46] | Barabas Jakab Drabant uolna de ighe(n) nyomorult, az bozorkaniok megh vesztek [Kissolyos U; UszLt VI. 56/501]. 1631: Farkas Ferencz Uramnakis mostani nyomorult allapatyaban mind elete s halala czyak az eo szent fel(se)genek markaban vagyon [Szentmargita SzD; Told. 27]. 1716: mely allapatyában oly erőtelen és nyomorult vala, hogy az Aszszony emberrel valo közösülésre akkori allapatyában tellyességgel alkalmatlannak ismertem lenni [Nagyida K; Told. 22]. 1745: majd 100. esz(ten)dös idejü nyomorult beteges és szeme világában is már meg fogyatkozott édes Attjokat, a földön fetregőben, és egy pénz nélkül hatták [Torda; TjKT II. 37]. 1779: tudván nyomorult és magával jól tehetetlen állapotját [Csereffa MT; Told. 21].

Szk: ~ beteg súlyos beteg. 1653/1665: én igen nyomorult beteg lévén ez dologban semmit nem tudtam igasságomat ki világosítsa nem volt [Kv; CartTr II. 880 Csepreghi T. Mihály vall.]. 1736 u.: nyomorult beteg voltam, mégis meg akart fogatni [MetTrCs 448]. * ~ betegség súlyos betegség. 1678: En már Istennek hála egézségem iránt meg lehetne mint volnék, de egyéb iránt búsulással, feleségem nyomorult betegsége miatt, kinek már több fertály esztendejénél, hogy az ágy fenekét nyomja [TML VII, 85 Baló László Teleki Mihályhoz] * örökké való ~. 1672: Az én leányom igen beteg Féltem himlőtől Az miatt rettenetes nyughatatlansággal van feleségem; ereje pedig egy csep sincsen. Félek, örökké való nyomorult ne legyen [TML VI, 162 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

7. nyomorék; schilod, infirm; krüppelhaft, verkrüppelt. 1599: Kis Bartosne tartot egy leant kit nyomorult volta mia az templümhoz tekeneob(en) vittének, Annak segítségül attunk f — 175 ... Attünk egy niomorult Desy Mihaly new Embernek latwa(n) niomorult allapatiat fl — d 50 [Kv; Szám. 8/XVI. 31]. 1623: Az ket Giermeknek Eleoben Tartasokra Rendeltünk, mivel az Eoregib GERMekie leorike Igen niomorult, egy fajlondis felszer szederies me(n)tet [Kv;

RDL I. 121]. 1629: En minthogy nyomorult ember uagik Manko(n) Jarta(m) [Kv; Tjk VII/3. 100]. 1640: Opra Zireze niomorult benna Emb(er) [Bessimbak F; UC 14/48. 119]. 1677: Tempore bellicae expeditionis ha kik súlyos betegségben találkoznak, avagy egyéb iránt is oly nyomorult, hadi állapotra nem habilis emberek jóságokról elégséges Söldösokat állassanak [AC 94]. 1764: Tudom minthogy öt esztendeig laktam Néhai Szilágyiné Aszszonyom mellett, hogy igen nyomorult állapotra jutott szegény, úgy hogy ember nints olyan a' ki le tudná rajzolni mely szer(int) minthogy magával jól tehetetlen volt, mindenért valamire szüksége volt, tsak az Ur Geréb Elek Vram házához fojamodott [Hidalmás K; RLt O. 2]. 1792: Tudom Abrán Mártont olj nyomorult embernek lenni hogy az al felin tsuszkaált tsutkokot véven kezébe [Körispatak U; Pf].

8. hitvány; miserabil; verächtlich. 1568: Edes sophiazzon elegeth Jarnak effele Genyetek (!) effele Nyomorult azzony vitan [Kv; Tjk III/1. 145]. 1671: Szégyenlem megírnia Kegyelmednek, az ittvaló nyomorult tisztartó, ha rossznak írom sem hazudok, egy tonnáska eczetet mutatott, egyében is igen keveset, avagy semmit [TML V, 473 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. 1771: Boldog Isten, be nyomorult az emberi természet! [RettE 259].

II. fn 1. szegény ember; om sárac/nevoiaş; Elende(r). 1561: Az nyomorultak m(eg) s(eg)itherewi" [Kv; ÓCart. Mut. — "Így, de az 1627-i másolatban: meg segitesereol. 1582: Az ado zedeok Zegenyeknek Niomorultaknak es betegeknek és egieb zwkeolkeodeoknak az Adobol Engette nek ky theot ez ezendeoben f 34/61 [Kv; Szám. 3/VI. 9 Diósy Gergely not. kezével]. 1592: Az ado szedeok Amit mind eo magok s mind az Zam weweo vram relaxaltanak niomorultaknak es egieb bizonyos Zemeliknek tt f: 101/94 [Kv; i. h 5/XI. 7]. 1662: távoly legyen a királyoktul a bornak itala hogy mikor ijandik, el ne felekezze az Isten parancsolatjáról, és el ne fordítsa valamely nyomorultaknak igazságokat [SKr 693]. 1702: A minden nyomorultakhoz kegyelmes természetű Felséges Romai Császárhoz mint kegyelmes Urához Torotzo városának siralmas panasza [Torockó; TLev. 4/3. 1a]. 1811: Oh leg-főbb Böltsesség! Engedj vigasztalást a' szomorúaknak: Engedj segédelmet a' nyomorultaknak [ÁrÉ 20]. 1845: Ő Szegény el aggatt vén korába ehel halással küzdő nyomorult, a mult télég még volt egy Fejős Tehene, de az is mételybe el dögölt [Görgény MT; Born. F. VIII].

2. koldus; cerşetor; Bettler. 1590: Zeghenieknek es Niomorultaknak való Alamisnalkodásra, s minde(n) illendeo keoltsegekre keolt vniversal(ite)r f 864/34 [Kv; Szám. 4/XXIII. 5]. 1600: Jspotaly mester Vram kenzeritche rea es az Jdegen chalard kwldusokat visgaliak meg es coacte igazitichyak ky az varos hatararol, mert my magunknakis eleg h nyomorultink vadnak [Kv; TanJk I/1. 366].

Sz. 1780: Ha Tavalyi sok kárunkat ez^a által Msgtak valamennyiben nem compensálnak, nyomorultabbak lennénk a nyomorultnál is [Torockó; TLev. 9/18. — "Az elmaradt vas-művelés engedélyezése].

3. nyomorék ember; om invalid/infirm; Krüppel. 1585: Zeghenyeknek Niomorultaknak, Bennaknak, es vgmint illien Draga Wdeoben Zewkeolkeodeoknel, Egetteknak es tellies estendej Adozasban f 33/49 [Kv; Szám. 3/XXIII. 8]. 1600: eo kgmek eleotteok viselven az sok niomorultaknak kwldwsoknak ez varoson valo zertelenseget hazat fogad-gyanak nekik es etellel melleggel tartassak [Kv; TanJk I/1.

371]. 1677: Suffragalván penig a' Székelységen-is a' betegről és nyomorultakról való közönséges Articulus [AC 156]. 1811: Ó ki állított sok sántákat, vakokat, Koldus, beteg, árva 's más nyomorultokat [ÁrÉ 115].

nyomorultul 1. nyomorban élve; in mare miserie; armelig. 1660: resolválták magokat, hogy életeteket leteszik, hogysem mint ilyen nyomorultul éljenek [TML I, 546 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1773: Igen jó ember lett volna belőle*, azt mondják, de szerencsétlen lón szegény most egy kis Kolozs vármegyei főispánság s talán három ezer forint mellett zsugorog betegen s nyomorultul [RettE 294-5. — *Ifj. Bánffy Dénesből]. 1823-1830: Az édesapámat nyomorultul találtam az óras Vajda Sámuel kertjében egy ereszt alatt lakni [FogE 274].

2. szánalmasan, gyötrelmesen; jalnic; bedauernswert. 1660: Tholdalagi Mihály és Simon Mihályék mentek volt Segesvárra; ott az százok őket dirib-darabbá vagdalván, megölték ... Mi elég nyomorultul vagyunk, Uram, mert ime urunk is mint van [TML I, 527 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1676: Én soha meg nem tudnám írni, micsoda rettenetes nyomorultul élek annyi reménytelenségben s nyomorúságos állapotokban [TML VII, 266 Wesselenyi Pál ua-hoz].

3. szerencsétlenül; fára noroc, nefericit; unglücklich. 1823-1830: Az 1795-ik esztendő reám néve nyomorultul lépék be, de csakhamar jobbra fordult és szerencsétetett [FogE 133].

4. betegen, súlyos bajban szenvedve; bolnăvicios, suferind; krank, kränkelnd. 1657: Én, édes Őcsém uram, bizony igen nyomorultul vagyok az lábaimmal az hitvány köszvény miatt [TML I, 81 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. 1670: Eocem Uram Toldalagi Janos Uram igen nyomorultul vagion az Coljcaban [Farágó K; Ks 41. H]. 1697: Azonban igen alázatosan kérem Uram kgd(e)t igen nyomorultul lévén Felesegem kitis Szebenb(en) akarok vinni Curaltatni Kőlóseri Uramhoz ne denegállyá ithon való maradasomat [Mikeszása KK; BK. Radák István Bethlen Gergelyhez]. 1705: Ma reggel az asszony engem felküldte a fejedelemasszonyhoz, és izené, hogy az úr micsoda nyomorult és szörnyű kínokban vagyon [WIN I, 529]. 1731: sokat keringet a faluba nyomorultul és tibolyodottul láttam [Kézdisztlélek Hsz; HSzJP Clemens Könczej de Karatna (30) vall.]. 1890: Beteg voltam Ma kelek fel — iszonyú nyomorultul érzem magam [PLev. 152 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. gyengén, silányul; slab, prost; schwach, wertlos. 1710: Praedikállott az gemsei pap, igen nyomorultul [SzZs 281].

6. hitványul; mişeleşte; niederträchtig. 1667: De azt tartom, elnyughatik az felesége az ő írásától, nem kellett neki, csak erővel vetette volt Isten reá, mert ha kellett volna, soha bizony ilyen nyomorultul el nem hagyta volna. Inkább halált kellett volna szenvedni ideki emberséges embernek [TML IV, 93 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

nyomorúnt nyomorúságosan; (in chip) jalnic; elend, jämmerlich. 1573: Anna nehay Zabo gasparne Azt vallia hogi panazolkodot eoneky puskarne vra Mynemw Nyomorúnt tartja Maga Mind az Ewebeol attyatwl annyatwl maratba vagion az my vagion [Kv; Tjk III/3. 169].

nyomorúság 1. nyomor, nélkülözés, inség; miserie, sărăcie mare; Elend. 1571: Az Zeginy keossegen penig voltak nok olly isten ellen valo birodalmok insegek niomorusagok

nyuzasok foztasok hogy az egyptusbelyeknek ... Irasban is nem talaltatik illien insig nyomorusag nywzas foztas mint ezeken volt az istentelen tizt tartok myat [SzO II, 323]. 1582: Marta Consors Martini Daly ... fassa est Egkor en Menek Kalman vramhoz Zekel margit keresesere hog ... az mostany Niomorusagaban vag eg Nap Zamot keriek, Devgian Nem Ada [Kv; Tjk IV/1. 39]. 1605: Az keozeonseges zwksegekre vetette(ne)k adot ... Az Felekyekre mostany Niomorusagokban f 25 [Kv; TanJk I/1. 494]. 1655: Rettegen lako Varga Eörzebeth Moldvai Andrasne kivan absolutiot Uratol Moldovai Andrastul, illyen okokra nezve ez jelen valo esztendoben husvet elot gyermek agyban feküven el hagyta; igen nagy nyomorusagaban Azolta semmivel nem taplalta [SzJk 78]. 1719: mindezekelőtti nyomorusaginkot felyül haladó mostani utolsó pusztulásra és ehelhalásra jutott nyomorult helységünk szegény lakosinak sorsa kényszerit nagyságtok, kegyelmek atyai könyörületességéhez folyamodunk [SzO VII, 257, Csz, Gysz és Ksz panasza]. 1735/1760: Sok féle nyomorusággal lévén a mostani időben a szegény föld népeken bajaskadása, ebbéli tekintetből Concludáltak ... Hogy lévén a Falunak két közönséges jo darab kaszálo Rétye ... az az falu közönséges szükségére mostis meghagyattassanak [Elekes AF; DobLev. I/164. 8]. 1781: Nyisztor Vaszilia Szabad ember nyomoruságán meg indulván Petrovits Nyikula ő kegyelme adott néki 30. Vonás Forintokat [Borosbocsárd AF; DobLev. III/560. 1a].

Szk: ~ban lézengő. 1746: Étető Ferencz Ur(am) az Szegény faluban lakozo más egyéb nyomoruságokban is alig lézengő Szegenyseget többről többre ne huzza vonnya és rongállyá [Szentegegy SzD; WassLt Szóts Stephán (50) zs vall.] * ~gal tengődik. 1857: csak 40 vékára valo földet ugarolhattam meg, mert két ökröm Szerencsétlenül el károsodott, s magamis csak nyomorusággal tengődöm [Kebele MT; Újf. 2 Kimpán János udv. gondviselő lev.] * ~látott árva. 1730: en sok nyomorusag latott, es ez mostoha vilagnak sok gonoszival küszködő gyamoltalan árva [Folt H; BK sub nro 140 özv. Folti Bálintné Josika Mária végr.] * ~ot szenved. 1666: mellette sok nyomorúsaghatt ... szenvedtek [Radnótfája MT; BLt]. 1780: miis verőink dézmáját meg adtuk adójával edgyütt, szénért kőért pénzt fizettünk ... már most nézzük a' darab vasat, és a mellett koplajunk, nyomoruságot sőt rabságatis szenvedjünk [Torockó; TLev. 9/17] * vkinek nagy ~ban való este. 1566: gjakorlatossaggal inditot mwnkeot az my nagy zwksegnkn, es nagy nyomorusagban walo esetwnk, felsegedet keoneorgeswnk által megh lwnkn [SzO II, 190-1].

2. szorongatottság; situație grea, nevoie; Bedrücktsein. 1579: Kerik biro vramat hogi ismegh Az fejedelmet talallyak megh, es Jelenchie megh az zegeny varasnak sok kwlemb kwlemb Niomorusagat, es fzyetesset karos essetit ... Az ados lewelet is vigie eleo, es zalichya eo kegme a Summat ha lehet 500 forintra [Kv; TanJk V/3. 210b]. 1651: Lazar Istuanne Aszonjöm ... tekintene az Istent az mostani nyomorusagokat iljen szeok eödeöben adna tizen egi magar forintot [Diös K; JHbK XVI/25]. 1710: Az atyám még akkor rab vala, a parasztberek a nyomoruságban levő nemesebert mindenkor persequálni szokván, mindenfelől citáltatták az atyámat [CsH 183]. 1741: A' sok betegség, nyomoruság mia adta el Moritz Mihálj azonon bányát [Torockó; Bosla. Borbellj Daniel (45) jb vall.]. 1866: én ide valo Szovátaí Kús Miklos a Sok nyomoruságaim ki potlása véget kételinttettem (!) az belső lako Joszágomnak a

külső és also végiből egy Darabotskát el adová teni [Szóvata MT; Bereczki József lev. (Mt)].

3. baj, gond, viszontagság; necaz, grijá; Übel, Sorge. 1584: Hozzw Ianos vallia Pechy Istwa(n) kezde Sirankozny, hogy az Isten es az eo Nyomorusagat tekinteneok [Kv; TjK IV/1. 326]. 1588: Illyen Nyomorwsagonkis vagon hogy ith zinte az falw zelen vagon egy kis Erdeo soha a falwtwl ell nem zakasztottak sem meg nem tiltottak hanem marhaczykank zabadon rea iarth, mostan Sombori Lazlo vram azth meg fogta nekeonk semmi marhainknak nem zabad rea menny [Zsákfa Sz; Wlt Mich. Talas jb vall.]. 1697: Minemü nyomoruságokkal küszködgyek szegeny varunk a mindennapi rajtunk által menő Contributioc (!) es vecturak elege bizonytyak [BK]. 1697/1767: meg tekintvén Istent, és sok Nyomoruságamat, sok kár vallásamat [Kocsárd TA; Hr 8/16]. 1765: tsak hogy mostan é nyomoruságából szabadittaná meg [Torda; Pk 2]. 1819: az Atya Mester Különös kötelessége léssen, hogy a Mester Legényeknek magok viselésére vigyázon azoknak mindennemü nyomoruságokban segítségül légyen betegségekben jo modol gongyokot viselise s viseltesse [Kv; MészCLev.] | Sokféle Nyomoruságaim ... szüntelen csoportoznak [M. régen MT; Pf].

Szk: ~a esik vkinek. 1723: ha a K. Vásárhelyi embereknek nyomoruságok esett az erdőrl való lejáró uttyokban segítették fel állításában [Kvh; HSzJP Joannes Keresztes Primipilus de Oroszfalu (32) vall.]. * ~ba ejt vkit. 1704: szegény Apor az este Haller urat felküldötte volt az úrhoz és követte, és sok igretet is tött általa, hogy ha Isten valami nyomoruságba ejtené is, az urat mint szolgálónak és micsoda barátja lenne önágységának [WIN I, 281]. 1847: ha tovább is itten maradt volna, még nagyobb nyomoruságba ejtette volna az embereket [VKp 184. — "Varga Katalin] * ~ba esik. 1710: nagyobb nyomoruságban esém, mert a német Csikből kimenvén, kéredzettem én is, hadd mehessek ki onnan, tartván attól, ami rajtam esik. Soha meg nem engedé Graven, csak azt ír vissza: az öfelsege szolgálhatja mellett ki is kell ontania vérit embernek [CsH 368]. 1798: Nagy nyomoruságba estünk a Szegény Szarvas Marhákra nézve mert a Lább fájás és a Száj fájás megütötte [Mezőbodon TA; IB] * falu ~a falu terhe, gondja. 1755: Itt Balsán lakott Zsugár Togjer, Thodorán Györgyet Iváskut, és Vladis Mariánt jól esmertük, kik nem is voltak itt köztünk helyi tarto Gazdák egyik is közüllők, h(ane)m tsak afféle Vraság szolgáltyát, s Falu nyomoruságát kerülő láb-bagok [Balsa H; GyK]. 1805: minden esztendőben használható kaszálót, az úgy nevezett nyílos, vagy Falu nyomoruságát hordozó szolgáló emberek szoktanak egy más között osztani [Gambuc AF; TGsz 48] * falusi ~ falu terhe. 1778: Ezen határunkban (an) vagon két darab köz osztatlan kaszáló, úgy Erdős mellyeket esztendőnként, azok között a' kik a' Falusi nyomoruságát szokták viselni fel szoktak osztani [M. ozd AF; Berz. 5. 37. O. 2] * kigázolhat a ~ból. 1835: csak egy kevésbé ezen nagy nyomoruságból gázolhassak ki [F. tók SzD; BetLt 4 Szilágyi Sámuel lev.] * kihatol a ~ból. 1662: már minden nyomoruságokból kihatoltak, az nap nagy vigassággal lakván s a szokott táncot is hátra nem hagyván [SKr 637]. 1799: remélem is rövid időn ha az Isten egy kevés jobbat árrát adja a Gabonának csak alkalmasint ki hatolnak minden nyomoruságból [DobLev. IV/810. 2b Szántó Sándor lev.] * örökös ~. 1710: Úgy szeressük felebarátunkot, hogy azalatt magunkot érettek örökös nyomoruságban ne ejtsük, mert könnyű a hadakozást el-

kezdeni, de ha egyszer elkezdjük, még a maradékunk sem éri végét [CsH 107]. 1780: Eb ugatta kedves Barátom agyán réám taszítátok a nagy igát Örökös nyomoruságát [Betlensztmiklós KK; BK. Bodo Zsigmond gazdatiszt lev.] * utolsó ~. 1580: Miért penigh hogy az tyz myat vtolso nyomorusagha keövetkezhetyk raytunk, keryk eo kegmt biro vramat hogy a' hol bontany kel bonchyak ha rontany kel ronchyak es az twzelleo heliek mindenöt epwlhesse(n), az teremey ferencz suppal keotet heazattiat penig mingiart le bonchiak [Kv; TanJk V/3. 231b]. 1705: ketelenittet confugialni utolso nyomorusagra jutot ügyeben [Tarcsafva U; Pf].

4. kínlódas, vesződség; chin, trudá; Mühe, Plage. 1716: ne bocsássák mert az uton inkább el nyomorodik, s meghall az úton es az Feleségének az utón léz nyomoruságba véle [Nagyida K; Told. 22]. 1756: Minemü Szegény légyen az Határunk felyebb is elé számlálók minemü Nyomorusággal a Hegyeknek tetjén és Meredékény sovány oldalain Ásival kapával lehessen valami kevés Tavaszt, vagi Török Buzát vetnünk [Dumest H; JHb Conscr. 91]. 1833: az Isten tudgya mitsoda nyomorusággal tudgyuk ki tsinálni a' buza árrát, 's a' körüllettele való költségeket, hogy nekünk is ha tsak a' kis dertzeje megmaradgyan hurtzolodasunkra [Torda; TLt Praes. ir. 1534 a piaci kenyeres asszonyok panasza].

Sz. 1786: mar ha a falba vered is a kopacz fejedet a Süveg meg menti a veszedelemtől, Isten vigasztaljon, nagy zatskokkal tamagassan, mert a kinek sok penze sok baja és nyomorusága [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez].

5. megpróbáltatás; incercare, suferință; Prüfung. 1658: mindazáltal sem az emberi gyarlóságtól és indulatoktól üressé, sem pedig lelki s testi próbák és nyomoruságok szenvedésiben részletlenné nem tötte s hadta vala [Kemlr. 327].

6. kár; pagubá; Schaden. 1584: Meg ertettek varosul Byro Vram Zaúabol mynemeo keserwes Nialwalia keowetkeznek az varosra, az Seminariumnak meg Epitessebeol, feokeppen Innet hogy az varos feoldet kewannak penzen eoreokeoswl az Seminariumnak helyhezdetny Mely dolgot varosul keonywes zemmel halgattanak, mert zemekkel latthiak innet mind az varos feo zabadsaganak vezedelmet, s mind penig az realok zallando sok Insegeketh Nyomorusagokath [Kv; TanJk V/3. 277b] | Azert Jambor teos giwkeres zomezdiwal tartozik hetedmagawal meg eskenny ezeken hogy a' Zakaly Georgy hazaba(n) eo eyel be Nem me(n)t az giermeke el veztesebe(n) eo ne(m) Rezes, Az ucza(n) walo hintetgetest sem chelekette semmy gonoz vegre es Masnak Nyomorusagara [Kv; TjK IV/1. 252]. 1846: Erdőpásztorok eskü formájok: Én — esküszöm az Isten előtt arra, hogy ... senkit minden igaz ok nélkül vagy gyűlölségből vádolni és hurcolni nem kívánok; a közönségnek ok nélkül nyomoruságát szenvedni kikerülöm [Zalán Hsz; RSzF 121].

7. keserűség, gyöttelelem, sanyargatás; amărăciune, mihnire; Kummer. 1569: Enys Ne maragyak hazwkssagaba Ewh feolssege eleot, az szegen szazssag Nyomorwssaga feleol walo szolassomba [Mihálcfva AF; BesztLT 87 Wolf-fangus Bornemyzza de Kopolna a beszti-bíróhoz]. 1588: Azert Biro Vram eo kgme Negiedmagawal tanachbely feleywel ... vgy Mutogassa megh az Eghez orzagh eleot faldalmat, Nyomorusagat, az Waros zabadsaganak bomlasat az Iesuitak miath [Kv; TanJk I/1. 89]. 1590: Tothazy Istwan, lelte megh eo kgmeket varosul keonywergesewel hogy tekintwen rabsagabely Nyomorusagat, megh segitenek [Kv; i.h. I/1. 147]. 1614: Ngd legh kiualkepen valo es feo gondgiay nezzenek az vr Istennek zent tizteletire, annak utanna ze

geni megh romlot, es az sok nyomorúság miat telliesseggel el Epedet hazanknak ez utan ualo epwletre es cziendes allapattaiara [Ks 87 egy-i végzés]. 1696: én ennek az nyomorult hely(ne)k szorongattatását, nyomorúságát sokszor meg irtam ... de sohunna(n) semmi könnyebítése nem volt [Marosillye H; BK Bethlen Gergely ir. Fogarassi Pap Miklós lev.]. 1736: hogy Váradot megvév a török, már nem vala bátorságos az töröktől Kolos-Monostorot lenni. Bébo csáták ugyan az catholikus pátereket Kolosvár városában, de micsoda inség s nyomorúság alatt, majd meghallod [MetTr 425]. 1739: Bajunk, dolgunk, és Nyomorúságunk bővön elég vagyon már alig győszhetyük [Ks 99 Kornis Antal lev.].

Szk: ~nak fertője. 1657: a' nyomorúságoknak és gyalázatoknak fertőjében ... esett s elmerült [KemIr. 331] * ~nak fia a kin/szenvedés fia/gyermek. 1686: 23. Juny reggel negy s öt ora közt holt meg utánna* az tőle el maratt szep csecszopo Samuel mas fel esztendős és mas fel holnap Fia, ez verben valo sok kinlodasi után. I(ste)n nyugossa meg. Mert hat heti korátul fogva csak nyomorúság fia volt [PatN 47b. — "Ti. a naplóíró feleségének halála után] * ~nak helye. 1619: Én immár eltöltöttem esztendőmet, várom csak az Nagyságod kegyelmességét, hogy Nagyságod innét ez nyomorúságnak helyéről kiváltson és szabadítsa [BTN² 218] * ~nak műhelye. 1776: Az Bunak bánatnak és minden nyomorúság(na)k műhejéből Szebenből nekem irni méltoztatott Mltgs Sogor Uram levelét örömmel és szomorán vettem [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.] * ~ özönvi-zet/vízözöne. 1696: talám még I(ste)n kgltd meg hozza, Meg szólni az Viz özön és ki Lattat(na)k az Hegyek(ne)k tetejei es ez sok nyomorúságoknak vízözönnyel hanyatatat barka t.i. ez Haza Meg allapodik az Ararat Hegyen [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz]. 1704: Méltóságos országi gyülekezet és akik itt nem vannak is, a nyomorúságok özön-vizében Noé bárkája módjára hanyatatott édes hazám, szerelmes édesanyám, nemes Erdélyországa [WIN I, 178] * ~ pusztája. 1705: Az Kegyelmes úr Isten sok bűneinknek méltó büntetése után az nyomorúságnak pusztájából vigyen által az örök való hazába [WIN I, 658–9] * keserves ~. 1662: annyi ártatlan hlveinek rabságokon (kiknek abbéli keserves nyomorúságokat a fejedelem minden szüksége kívül való hadindítása okozta volna) megkönyörülni méltóztatnék [SKr 390] * siralmas ~. 1688: Az Dési Tömlőczben mostan Siralmas nyomorúságot szenvedő Borbély János [Dés; Jk] * vkin esett ~. 1605: az ennek eleőtte raitunk essett sok Nyomorúságokatt meg mütogathattiak keőnyeőrges keppen amelliek eddigh raitunk estenek [Kv; TanJk I/1. 513].

Szk: az árvaság nyomorúság. XVIII. sz. v.: Az árvaság nyomorúság a bujdosas szigorúság [LLt] * a mennyek országát sok ~gal kell elvenni. 1674: az hitván világ jóért is gonoszszal szokott fizetni. De mint írják, az menyekorszá-gát sok nyomorúsággal kell elvenni [TML VI, 574 Béli Pál Teleki Mihályhoz].

8. (testi-lelki) fájdalom, szenvedés; durure, suferintá; Leid, Schmerz. 1565: aky az haborunak oka, az kyal Jobagia, az ennalom vagion fogva, Azert k.tek lasa mith chelekezik en az ő felsége Jobagyth meg talalom az en vram jobagia halalaert es nyomorúságaerth el nem zenwedem [Sajó SzD; BesztLt 24 Horvath Lúkach Sayoy tyzt tarto a beszt-i bírőhoz]. 1588: Az Atthyawal fegyveres kez-zel Reya menven halalos sebbel illette; kopyayawal által eőklele, holt eleweneól hatta ... melyet Az potentian ky-

weól, Az my Jobagyonk karaert es Nyomorusságaertt negy-wen forintert fel nem eoott volna [Somlyó Sz; WLt]. 1666: october 11. Hatodfél órákor estve holt meg a szegény fiam* mirigyben hirtelen, nekem és feleségemnek holtunkig való szomorúságunkra, mely dolog minden életemben való nyomorúságimnál keservebbe esett [AMN 92. — "Apafi Gergely]. 1771: Diószegi Mihály is megmenekedék a sok nyomorúságtól az halál által [RettE 257].

Szk: világi ~. 1758: a szegény feleségemnek valóban sok jutván e világi nyomorúságokban, nagy békességgel eltűrt mindeneket [RettE 67].

9. betegség; boalá; Krankheit. 1585: Eniedi Barbely Jakab vallia mikor Hadad alatt meg uertek uala az meg holt masodik Janos kiraly hadat Akor Werthi Thamas sebbel Jött haza nagi sok nyomorúságokból giogittotta meg', ki-nek meg' fizetesere mikor nem volna elegsege Zabad akara-ttiatiból atta Ennekem Barbely Jakabnak" [GyK. — "Ti. bizonyos porondszigetet]. 1589/XVII. sz. eleje: Ha ki az Mesterek keőzwl, kialtkeppen valo esetek miat, ugi mint Nehez Vensegh, nagy szegenisegh, keőwtes, serues es egieő hasonló nyomorúság miatt megh nyomoroszik, kiresztieni kegies indulatból tapaltassanak; segittessenek az Ceh iőue-delme által [Kv; KóMCArt. 25]. 1684: mindennemű nyomorúságomban útalatlanul minden rúsnyságotam állólam ki hordták [Pat.]. 1696: Cziria Albert feleségetől Martonos Borkátul divortiumot kíván, mert már őt esztendőtl fogva a' kország miatt lehetetlen hogy véle lakhassék Deliberat-um divortialtatik ita tandem hogy feleségét nyomorúságab(an) a' mivel s mikor lehet taplállya [SzJk 296]. 1789: semmi orvaslást mind eddig az én nyomorúságomnak nem tapasztaltam [Balsa H; Ks 76. VIIIc]. 1800: Borberek István minden vagyonnyait feleségének hagyta ugy hogy mind kettejek(ne)k halálalak (!) után maradjon fogadott fiakra Enyedi Joseffre, kiről is maradtott Leányára Enyedi Juliánara, kiis Nagy Nyomorúságba esvén Fejér Várat által adta volt Compactor Enyedi Ferencz Attyafiának [DobLev. IV/829 Fekete Márton (64) ns vall.].

Szk: testében való ~. 1595: En Budaj Sophia Diosi Testemben betegh lelkemben Egesseges leuen Tezek testamentomot en latuan az testemben való nyomorúságot es az halalt Eleottem, hagiom Az en harom Apro aruaimat az en vramnak ... Tutorsaga Ala [Diós K; JHbK XXIII/42].

10. nyomorékság; infirmitate; Verkrüppelung. 1560: vgy tewttek volt myndenekrewl vegezest ewt zaz forint kewtel alat es vgy vette volt fel benedek vram gongyat syky llon-asszonnak az ew huganak azon zerzes alat ky megy mostis nyomorúságban betegségben es bennaságban lewen hayado-nul az ew kegyelme hazanal vagyon [Kv; SLt ST. 6]. 1585: 25 Nouembr(is), Jeotenen Bezterceről haza a cherepel a zeker-eressek Vgion akor az egik Zekeressen terhes Zeker mind a ket laban altal ment es meg zekte mely szegen ember my miattunk nyomorult meg, melnek Niomorúsá-gat megh tekintwen attunk az zeker ber felet neky f. 1 [Kv; Szám. 3/XIX. 43]. 1603: Jeowe el I teob tarsaval egywt az meg Neuezett hazamra megh foga hazamban az feoldre eytte tazigala azwal Nem elegedek az erezbennes az feoldre yttettth wodozoth (!) mely Raytam essett Niomorwsago-mott faydalmomott Gialazatomott fel nem vetem volna 50 forintert [UszT 12/51]. 1612/1613: Nagy Orsolia egykor az labat igen faillalia vala, mondek en igi iar affele fertelmes aszsoni allat az ki maganak zabad akarattia zerent niuvaliat nyomorúságot szerez [Szászssombor SzD; KJ]. 1724: két vagy három holnapot tartotta az Praetendens eo

Kglme Tar András nyomorúsága s betegségébe [Borb. I]. 1778: Ismertem mind magát Etzken András Uramot, mind pedig második Feleséget Öregsegekre Nagy nyomorúságra jutottak volt, mert Etzken Andras Uram meg vakult volt az Felesege Labán nem járhatott beteges állapottya mián [Albis Hsz; BLev.].

Szk: ~ *dolga vkinék*. 1584: Istwan Daurert Ianos zolgaia .. vallia Azolta a' Naptol fogwa vgy rezket A labam hogy Niomorusag dolgom es semmy egesse(m) sinch, es rea gianokodm [Kv; Tjk IV/1. 258] * *életéig való* ~. 1590: ez al peres az földön adig wert amig akartt melj weresek miatt sok werém hullott, melj czielekedetiből Eltemig walo niomorwsagom kowetközött | ez al peres az földön holt zamba hagót, melj Czielekedetinek miatta Eletemig walo niomorwsagom köwetközött, mernt chöntomis törött es sok werem hllott [UszT].

11. nyomorítás; vátámare; Beschädigung. 1570: Borbel Leorinch, Myklos es Pal, Borbely Mesterek, hitek zerent vallyak hogy ferdeos kelemen hywatta volt oket hogy megh lassak az Mynemew Nyomorwzagh eszet Rayta, hogy oda Mentek fely otthak es lattak, hogy az Teste az Ites ellen meg zagadot" volt [Kv; Tjk III/2. 186. — "Olv.: szakadtott]. 1590: Aztis mondatad, hogy az fiadon eset niomorwsagert meglikasztod az beoreomet | az Eo rayta esoot nyomorusa-got" keresny akaro(m) [UszT]. 1599: az Alperes mind felesgewel Judittal egjetemben en raitam kylene kylene letekben felette walo nagy niomorusagot, veresetet, zidalmazast, gyalazatoth chelekedenek [i.h. 14/41].

Szk: ~ *ot ejt vkin*. 1598: ha az en Jobbagio(m), kijn az J az nyomorúságot eytette olyiat chelekedet volna, kereste volna teoruen(n)yel [i.h. 13/14].

12. hitványság; nemernicie, josnacie; Gemeinheit. 1599: Azerth az eleőzeri nyomorúsagerth melyet Judith chelekedet a' zitokerth diamo(n) zollok, mert en az ne(m) vagyók az mi(nek) zidot, hanem Jambor Azzoni Vagyok Valamyüel zokta Jambor az őt tiztesegét ortalmaizni, enis kez vagyok teórueni tiztessegemeth megh ortalmaizny [UszT 14/42]. 1659: Írtam vala más levelemben, Jenei Mészáros János mellett törekedné, de már nem kívántam, mert az Úristen megkönyörült rajta, a lelkit kivette. Hogy az Isten el ne szenvedje nyavalyásnak nyomorúságát, a ki oka [TML I, 331 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

nyomorúságos 1. ínséges; plin de mizerii; notleidend. 1663: Az mint legjobban, istenesebben tudod a dolgát eligazítani, kérlek, az Istenért, igazíts úgy el, hogy jóvendőben is szegény mondhasson jót reád, az emberektől is ítéletet ne végy reád, az Isten is úgy áld meg, hogy ha ennyi sok nyomorúság sugorgását megtekinted, az mi legjobban, ha azt cselekszed [TML II, 459 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1671: Kegyelmedet, uram, kérem Istenért is, hogy én helyettem, legyen azon, hogy rendeljen mást ide ő nagysága, mivel bizony nem győzőm az sok nyomorúságos táborozást, öreg ember is lévén már [TML V, 570 Türi László Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *állapot*. 1631: Mw fellüül megh neuezőt Attiafiak egi mással beszélgetuen el előtti wdőbéli malomnelkül ualo nyomorúságos állapotunkrol [F.venice F; UF I, 127]. 1758: Egyszóval nyomorúságos állapotban lévén, meguntam azon udvari állapotot, s egy jó reggel a kapuféltől vevék búcsút s eljövök haza [RettE 63]. 1817: Eszedezem azért mély alázatossággal Kegyes Patrona Aszszanyom Nagyságodnak, méltotassák az én nyomorúságos állapotomat Kegyesen meg

tekintvén kieszközölni, hogy azon pénzünk a város meg érkezésig is adattassék ki [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.] * ~ *esztendő*. 1705: immár elmúlt két esztendeje, amikor az én Istenem engem az én háborgatóim által kikergettetett hazámból és házamból ne engedje hogy a két szomorú és nyomorúságos esztendő után az harmadikat vigasztalás nélkül töltsük el itt Szebenben [WIN I, 509]. 1710 k.: az szebeni nyomorúságos Esztendők alatt ki vesztegettem vala kevés Pinzemet, a' mittske t.i. meg maradhatott az terhes költésimből [CsV] * ~ *idő*. 1586: Elseoben megh ertettek eo kgmek az Nagy zwkseget kit Biro vrain vgyan kezzel tapogat megh, hogy az keoltsegh mind Enny Niomorusagos ideőbennis Nem zwnt volna megh [Kv; TanJk I/1. 36]. 1643: fordulva(n) előnkben sok akadaliok, insig es nyomorusagos ideo, fogiatkozot allapat es fenekig valo erktelelensigh [Dés; DLt 408]. 1708: jelente nekünk elsőbe Nemzetes Miklos Deak ur(am) ő kegyelme, mivel ez Mostani szűk, és Nyomorusagos időben Nem lven szeginy apro arva gyermekeit, mivel ruhazni és taplalni, ketelenitetik ilyen nagy szükségib(en) Zalobg(a) vetni úgy mint ket hold quartas földet [Ne; DobLev. I/62] * ~ *nép*. 1663/1681: nem akarom mostani Vénsségre jutot idejében hogy továbbá való nyomorusagos napokkal tellyes bujdosas szorongassa [Vh; VhU 297 Zolyomi Dávid ad.lev.].

2. keserves, gyötrelmes; chinuitor, amárit; schmerzlich, qualvoll. 1657: Lött pedig születésem in anno 1606, az akkori időjárás szerént karácson előtt két héttel, péntek napon; és az mint fogantatásom, születésem, úgy egész eddig való életemnek is rendi, folyása csak nyomorúságos, háborúságos és nyughatatlanságos volt [KemÖn. 19]. 1662: a Báthori Zsigmond idejébéli nyomorúságos és siralmas példa nagyon fennforgana [SKR 312].

Szk: ~ *betegség*. 1666: Az mely aszonj emberek mostani nyomorusagos betegségemb(en) velem voltak azok(na)k hagyok egi egi borjus tehenet [Radnótfája MT; BálLt 93]. 1698: az en edes Uer Atiamfia fen megh irt Georgy Mihaly Uram Nemes személy illien nyomorusagos betegsegeben engemet maga melle vőt, hazaban be fogadott es hoz zam lattatt [Csatőszeg Cs; CsÁlt F. 27. 1/44] * ~ *büntetés*. 1710: akik közülök pápista papásra akarnak állani gazdag parochiákban collocáltak, a többi pedig a sicíliai tengerre gályavonni küldettettek, melynél nagyobb s nyomorusagosabb büntetés már nem lehet [CsH 96] * ~ *élet*. 1662: a sebes fel- s aláhurcolás miatt az becsületes ifjú, de ártatlan ember jóvendő éjszakán ez nyomorúságos életét az őrzőknek hagyván, megholt vala [SKR 515] * ~ *rabság*. 1662: őnagysága ellen való rancorokat enrajtam akarják kitölteni minél hamarabb ez nyomorúságos rabságbul kiszabadítani méltóztassék, nagy alázatossággal kérem [SKR 386] * ~ *romlás*. 1660: hazánknek mind ennyi sokféle nyomorúságos romlasi után is megmaradására való securitasa felől semmi valóságos vizsgatlast nem érthetnek [Kemlr. 337]. 1662: később voltam a hadak között maradni, az ellenséget magamra vonni, és a nyomorúságos romlásra velek együtt magamat adni, noha emberi ítélet szerint, sőt őnagysága ítélete s akarata szerint is magamat én salváhattam volna [SKR 385] * ~ *sors*. 1661: kicsoda nyomorusagos sorsa és állapotra jutott ez néhány esztendőbéli változások alatt ez szegény haza [Kemlr. 342]. 1668: Kegyelmed lévén Isten ő felsége után nyomorúságos sorsomból való megszabadulásomba rajtam istenesen szánakozó és sok fáradságával, nyughatatlanságával kiszabadítani igyekező jó uram [TML IV, 269 Bethlen Domokos Teleki Mi-

hályhoz] * ~ szenvedés. 1676: eddig is mi előmenetelre volt sok keserves nyomorúságos szenvedésem? [TML VII, 318 Vesselenyi Pál ua-hoz].

3. nyomorék, rokkant; infirm, invalid; beschädigt. 1778: Nehai Etzken András Uramot és Feleségét Miklos Annát jól ismértem, öregsegekre nagy nyomorúságos állapotra jutottak volt [Albis Hsz; BLev.].

4. viszontagságos; plin de vicisitudine; wechsellvoll. 1668: Hosszas nyomorúságos útból Istennek kegyelmessége által az mi kegyelmes urunkhoz, ő nagyságához Fogarásban érkezvén szándékom, hogy Kegyelmedet kötelességem szerint tudósítsam [TML IV, 284 Inczédi Péter Teleki Mihályhoz].

nyomorúz nyomorúnak/nyomorultnak szid/gyaláz; a zice/spune despre cineva că este mizerabil; jn einen Elenden schimpfen. 1725: nyomoruzott, nyuzotzott, hamisgatott, salvum sit szajunkban gazlott, törvennjunkót hamisgatta [Kvh; HSzjP].

nyomos 1. hosszú életű; cu viață lungă; langlebig. Szk: ~sá tesz. 1800: Lelkem Barátom a Fiamnak Latzinak is assignáltál^a azt az Isten néked jutalmaztassa meg 's a maradékodat is tégye nyomosá [Torda; DobLev. IV/833. — ^aTi. valamelyes pénzt].

2. fontos, jelentős; important, inemnat; wichtig. Szk: ~sá tesz. 1657: azalatt portáról Szalánczi Istvántól is, ki akkor kapikihája vala, érkezett valami vádló levél, mintha budai vezér által fejedelemség sollicitáltatnék s ígert is volna Zólyominak (de ez csak hamisság és hízeltetés vala, kinek nagy hasznát is és promócióját vévé, noha Isten nem tövé nyomosá) [KemÖn. 160]. 1670: Már egyszer Isten után a mi kegyelmes urunk istenes atyassága tartá meg benünket az Érsekujvárnál lévő pogányok rablásátul, kiért az Isten nyomosá teszi ez életben ő nagyságát [TML V, 245 Ujhely Pál Teleki Mihályhoz]. 1780: Áldja is meg az Ur Isten őket Lelki s testi áldásaival, és tégye nag(g)yá, és nyomosá, édes Hazájokban [Mv; Told. 27].

nyomos 1. pecsétnyomos; cu sigiliu; mit Stempel. 1823–1830: Krizbai Dezső Elek, most kolozsvári pap, leghivebb barátom, minden kéréten adott nekem Marburgban csak ajándékba egy duplás aranyat, teszen 22 Rhf. 30 xr. Csakugyan ezt neki tavaly lefizettem egy veres kövű nyomos aranygyűrűvel [FogE 268].

2. tüzetes, alapos; temeinic, profund; eingehend, gründlich. 1823: ki nem nyomoztatván kéretessék ujjaib és nyomosabb Investigatio ez iránt végbe vitettetni [Déva; Ks 91. C. 12].

3. nyomatókos; categoric; nachdrücklich. 1793: (A) bé küldött Perceptoralis quietantiát hiteles Mászában, a pénz gyanított el költéséért az Ur ellen rendelt Fiscalis Actio el engedésinek nyomos ajánlásával a Fels. Fő ig. Tanátsnak, a Tisztség bé mutatta légyen [Torda; DobLev. IV/714].

nyomosan 1. tüzetesen, alaposan; temeinic; eingehend, gründlich. 1816: amit pedig nyomoson kellene tudnom, a' lenne^a [Kv; DobLev. V/1000 N. Sz. Szigethi György lev. — ^aKöv. az ügy előadása].

2. nyomatókosan; sever, aspru; nachdrücklich. 1792: Szászvárosan jártomb(an) Debretzenit holmi fogyotkozásaiért nyomoson meg dorgaltam [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

nyomosocska nyomatókos, határozott; energic, hotárit; entschlossen, genau. 1816: méltóztassék Kedves Sogor Vr ezen kérdezett környülállásoknak közelvalo 's immediatus tudója lévén ... nekem egy nyomosotska Utasító Informatiot küldeni [Kv; DobLev. V/1000 N. Sz. Szigethi György lev.].

nyomószín préselőszín; clădire unde se tescuiesc strugurii; Kelterschuppen. 1810: Sajto, és Nyomo Szin meg vagynak [Kispacal Sz; Ks 77. 20. 99] | Vagyon egy Csere fa Szaru-fāju venike fedelű; az egész fedelet tarto földbe ássott csere fa ágasok közé font Sövény oldalú, gyarlo állapotba lévő hoszszu Sajto Szin, Melyben találattott egy derék csere fa sajto a Sajto Szinhez ragasztott nyomo Szin [Pacal Sz; Ks 76 Conscri. 385–6].

nyomott 1. aplicat; gedrückt. 1756: Spanyol viaszra nyomott petsét forma 2 [Nagyrápol H; JHb XXXV/35. 23].

2. nyomtatott; tipárit; gedruckt. 1838: Egy kissébb 8-ad iv alakú, nyomtatott bőr pugillaris, a' belső bőrre nyomott kép alá irtt nevével a' Károsítottnak belőlről a' Teremtés és Leda a' Stöber meczései, 45 ezüst forint banknotába, 's egyéb apróság jegyzések [Kv; RLt O. 1 nyomt. ki Mike S. ellopott ingóságairól].

3. ~ búzaliszt finomliszt; faină albă de calitate superioară; feines Mehl. 1637: hordo liszt nr. 18 szuszék nr. 4 kettej wressek, eggyk tele, s az negyedik feligh lisztel: ezekben in uniuersum vagyon nyomott szitalt buza liszt [UF I, 398].

nyomoz 1. nyomot (vhová/vmeddig) követ; a urmări pas cu pas, a porni pe urmele găsite; eine Spur verfolgen. 1671: Történt olyan dolog-is hogy némelly Nemes Embernek lovát el-lopván, az nyomát Egyházi rend Praedikátor házához nyomozták honnat a' Lator elszaladván, javait a' káros Embernek még Tiszt kérésére-is ki nem adta volna [CC 1–2]. 1762: az éves az Székely Ferenczné Aszsz(onyo)m mihes kertéig penetralt, és tovább nem is nyomozták [Torda; TJKT V. 106]. 1777: Kódmonösről^a egyszersmind Öt Szarvas Marhát egy ejtzaka el lopván a' Tolvajok akkoron éppen ide Nyomoztuk felyül rajtunk egy kis kerek Irto-vajnyotskába, a hol meg köve tartották a Tolvajok a lopott Marhakat, onnan pedig le Nyomoztuk Fontina Batsului Nevű Forrásig [Resztoics SzD; JHbK LVIII/28. — ^aSzD]. 1800: mű nyomozni kezdven az akkoron le esett 3. újni porka hón a' nyomot [Bereck Hsz; HSzjP Kovács Ferenc (61) ns vall.]. 1803: Midőn a Karátson Fia az Moga Juvon Buzáját meg étette vala akkor munkót Birácul ki vittének hogy meg betsülljük, s az ökrök Nyomat éppen a Karátson Udvarára Nyomoztuk s ennél fogva meg kellett Karátsonnak Moga Juvonnal a kárért békéleni [F.köhér MT; Born. G. XIX. 3 Bogdán Juvon Nyikifor (50) vall.]. 1806: Moldován Demeter bugjájának felit a Kerekes Paskuly fia Vlasza és Zahán Krétsun fia Györgyitza el Lopták és én Régenig Nyomozván ottan ki kalátsolták őket én haza jöven el akartam fogatni de eők fere állattonak hanem az Apjakot fogták el a Birák és kezességen elis bótátották de én máig is kárban vagyok [Radnótfája MT; Born. G. XII. 14 Kivóran Vonul (44) szakács vall.]. — L. még RSzF 159, 218.

2. kutat; a cerceta; nachforschen. 1648: egy Jonas neű legin egy io Rez fazakat el vit, melliet Eőt forinton vót volt, az mikorban ertesekre leöt volna niomoztak utanna Telcz fele iöt volt [Majszin Mm; BesztLt 82]. 1804: Ezen romlott háznak fáját a Grof Nemes Antal Ur tzigánya Mosikás Peti lopta el, mellyet abból tudok hogy mikor a hűtösség

nyomozta motozta Grof Miko István Ur Udvari tisztje kérésére nála tanáltatot meg ezen háznak fája [Hidvég Hsz; Mk I. IV/122].

Szk: *kárát ~za. XVII. sz. m. f.:* már ednehány esztendeje mult el hogj hazamtol magam hon nem letemben ettzakának edein lopvan el nyolcz kőből gabonamat azért en káromat nyomozván Kalács Pénz adással és sok fáradsággal igazadtam nyomab(an) [Szkorei F; Uti Szkorai Opra Sztrojan jb foly.].

3. (bűncselekményt) vizsgál/felderít; a cerceta/investiga o infracțiune; (Verbrechen) untersuchen/aufklären. 1725: a Beretholmi Templomát fel verték volt nyomozván a dologott itt Ivánfalván Suspicalodván őtt emberre hármát meg fogottam, és az Savartélyi Tömlőztben küldtettem [Ks 99 Miske Imre lev.]. 1763: én a Hargak után igen Sokat jártattam Harvát Pálhaz mast aszt tanultam tőlle ki hogj a Sz: Margitai Kartsamárásnál Volnának ... it meg ugj nyamazam hogj Doktor Bandinál Vadnak [Kóród KK; Ks CII. 19].

4. *inkvizíció által ~* vallatás útján kinyomoz; a cerceta prin interogare; durch Verhör erforschen. 1677: Vagnak ehez az udvar házhoz szántó földekis mind a két fordulóban, mellyeket Endes Miklós uram inquisitio által nyomozván az mint eő kegyelme referalia praefectus urnál is registrative meg vagnak [Rákos Cs; CsVh 54–5].

5. figyelemmel kísér; a urmări cu atenție; beobachten. 1668: vegyes eszében, hogj az az békesség nem felejteti el az ő kegyelme s mások Erdélyen őtt dolgokat. Nem árt Kegeymednek is talán nyomozni ezen dologt s magának is Zodorainak megmondani, non obstante eo, hogj az az békesség meg van, bizony Erdély vissza adja a kölcsönt azoknak, az kik érdemlik [TML IV, 313 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

6. felkutat; a cerceta; durchsuchen/forschen. 1636: Az Instrumentalis Musicanak, az, vigasságra indító mesterseges szerszámoknak első eredeteket, és találatasokat szorgalmason nyomózzák és visgallyak a' mindennek végére menni akaro agyaskodó emberek [ÓGr Aj. 7].

nyomozás vizsgálat; urmărire, cercetare; Nachforschung. 1842: kérjük a nem remélett biztosí nyomozás és esketés esetében minden netalán eléfordulható terhelő pontokat magával az uradalommal közölni [VKp 65]. 1844: Én senkit bizonyoson nem tudok, Köz hírből, nevezetesen a miolta a' Nyomozások meg indultak eleget hallattam, de azok mind csak hallamások [Bágyon TA; KLev. Vátsárhellyi Sámuel (25) vall.]. 1846: A Nyomozás rendin a' Tanuk vallamásaikból tisztán ki világlik, hogj bé panaszlott Virág László Darvas Jánost kegyetlenül meg verte vérbe küpülte [Dés; DLt 530/1847. 26]. — L. még VKp 65, 179.

nyomozási vizsgálati; de urmărire/cercetare; Untersuchungs-. 1843: A biztosság nyomozási munkálatát bévégezvén jegyzőkönyvét a következőndőkben véli bérekesztendőnek | (A) nyomozási jegyzőkönyvet minden hozzátartozó záratekokkal együtt a felséges királyi főigazgatótanács eleibe terjesztetni bátor vagyok B. Bánffy Miklós főispán [VKp 121, 138–9].

nyomozat nyomozás; urmărire, cercetare; Nachforschung. 1843: halva hogj Nyomozat van, képzelttem hogj énis kérdőre vonatom [Bágyon TA; KLev. Henning András (36) vall.].

nyomozhat kideríthet; a putea elucida/clarifica; aufklären können. 1781/1785: néhai utolsó Détései István Uramnak Nagy Annyát se tudom mitsoda Leány volt, hanem a mint a Commune Terrenum fel osztása alkalmatosságával nyomozhattam Fosztó Leánynak kellett Lenni, mert a Fosztó Familiával edgyütt járt a Nyiljak [Forró AF; DobLev. III/596. 193 Vonya Opris (60) zs vall.].

nyomozóbiztos comisar investigator; Ermittlungsbeamter. 1846: Darvas Jánosnak Virág László ellen s ennek a' másik ellen meg verettetések aránti panaszszok nyomán ki rendelt nyomozó Biztosok Tanácsos Dadai Sándor aia és Imok Nagy Miklos a' nyomozást bé adják véleményekkel 's a panaszlo és bé panaszlottak felelettyeikkel együtt [Dés; DLt 5300/1847].

nyomozódás nyomozás; urmărire, cercetare; Nachforschung. 1844: a Maréfalván^a és több falukban az himlő oltás alkalmával ki ütött buja senyv körüli nyomozódásról kívánt jelentést a következő gyűlés eleibe adja bé [UszLt XI. 85/2. 47. — "U].

nyomoztathatik nyomon követhetetik; a putea fi urmărit; die Spur verfolgt werden können. 1662: És ha a külföldön tanált is esni valami csintalanság, de ha annak szerző oka a városra nyomoztathatott, ha Katona vagy egyéb rend lenni találatott is, azonnal feltalálatott [SKr 421–2].

nyomoztató kivizsgáló, kivizsgálást kérő; persoană care solicită cercetarea unui caz; Nachforschungsfordernder. 1849: Nyomoztató mar n(éhai) Cseh Ioseff özvegye Szőts Julianna és Sándornak Lak telkére ki vagy kik mimodon rohantak? [Héjasfalv NK; CsZ].

nyomózsák (szőlő)préslő zsák; sac folosit la tescuire; Keltersack. 1589: Ket Vy Niomo Sak, harmadik visselt [Kv; KvLt Vegyes I/2. 69]. 1599: Az zwret dolgarol ... egi nyomo sakot vettünk d 40 [Kv; Szám. 8/XVI. 49]. 1646: Veóttwnk egy Niomo sakot f — d. 70 [Kv; SzabóCLev.]. 1717: egy nyomosákban holmi füvek [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 4]. 1787: egy nyomo Zsák hitván Dr. 14 [Mv; MvLev. Csi-szár György hagy. 8]. 1802: Három rongyos avadék nyomo zsák. Avaték Deszkák avaték Pálinkafőző üst [Benedek AF; SLev.]. 1804: Hogy Kiss Boldisár Ur a Besáni Szüretezésre 7. az az hét Nyomo Zsákot vévén ezennel valloom [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. 1824: Két puttan Egy nyomo zsák [Fugad AF; HG Mara lev.].

Sz. 1805: most Groff Lázárné Konkolyfalván lévén az ő Nga jelenlétében nem kell azt piszkálni, mig onnan a' szomszédból el nem megyen, mert hát ha belé áll a szüretelő kádban, bizza ezt réám Ngod, mert a nyomo zsák még az én kezemben vagon [Dés; Ks 94 Thuróczy Károly lev.].

nyomózsák-szővés (szőlő)préslőzsák-szővés; Țesutul sacilor folosite la tescuire; Weben des Keltersacks. 1600: Az Tákácznak Andrasnak Niomo sák szeouistwl d 54 [Kv; Szám. 9/XII. 72 Ígyárto Simon isp. m. kezével].

nyompénz bírság (amelyet egy faluközösség fizet a határban megtalált nyüzott marháért, ha a tolvajt nem tudja kiadni); amendă plătită (drept despăgubire) de satul in care se pierd urmele animalului furat; Strafe (für in der Gegend der betreffenden Gemeinschaft gefundenes gestohlenes

Tier). 1744: ennek előtte régen egy Thoroczka el vesztet el nyomot az akkori Nemes V(árme)gie Tisztei fel vétettek velünk, és az Thoroczka embernek nagy kárunkal egy nagy darab erdőt kellett adnunk azon nyomért, mely nyomot miis attunk hit szerént heted magunkal Bikalá, onnét ők esmét hűt szerént eléb atták, mely nyomot harmad idén ismét viszsza fordították, és miis viszsza attunk ... a Bikaliak(na)k, az mit nekünk fizettek, nekünk nem lévén hova nyulunk, azt az erdőt melyet az nyomért attunk volt az Földes Uraink parantsolatjokból, kezünk alá vettük, és arra az nyom pénzt melyet az Bikaliak(na)k fizettünk fel kértük, es ki fizettük őket [T; TLev. 15/1]. 1760: ezen Ples nevezetű erdőnek egy darabk része Ola Létához tartozando mivel nyom pensztis fizetennek a Letaiak ezen Erdőrol meg nyuzvan az tolvajak itten egy tehenet [O.léta TA; JHBK LIV/33. 4].

nyomtat 1. megnyomtat; a presa; drücken. Szk: *káposzta ~ni*. 1679: Kaposzta nyomtatni valo malom darab kó nro 17 [Uzdiztpéter K; TL. Bajomi János inv. 108].

2. súlyméréskor nyomtatékkal kiegészít; a adauga/completa la cintărire; mit Zuwage ergenzen. 1601: Fodor Gergelyne Anna azzony vallya Enys zinthen Akkorban mentem vala az mezarzekben hws venny ... Az mertekben az ket Darab hwst hat penzre megh Akara Niomtatny az Mezaros Daurert Georgy egy darab boka Chyontal vgmth egy thiukmonninal ha nagyob volt Akara megh Niomtatny kit latvan az darabant monda hogy bestie fianak niomtasson chyontal, hanem Adgyon hwst az farteot kit hatra teol [Kv; TJK VI/1. 530].

3. (sajtot) présel; a presa (caşul); (Käse) pressen. 1609: Die 2 Jüny voetterm vaznot az Saythoz hogj benne Niomtat-tak attam(m) toelle d 12 [Kv; Szám. 12b/IV. 86].

4. gátat megerősít; a intări digul; Damm verstärken. 1840: Petele* Marhássai ugaroltak az ott lévő Lábokba — Gyalagassai gátot nyomtattak Soaknán [Born. G. XXIVb. — "MT"]. 1841: Radnotfája Marhássai Gyalagassaival edgyüt az új hid véginél lévő gátot nyomtatták kövel | Soakna Marhássai tutajfát huztak a Havasbol — Gyalagassai Csonka gátot nyomtattak Soaknán [i.h.].

5. (szemtermést állatokkal) kitapostat; a treiera cu caii; (Getreide von Pferden) austreten lassen. 1747: Pop Vánka maga buzajat nyomtatta Lovakkal, mely Lovak között láttam egy Pej Meczcsetlen lovat [A.várca Sz; Ks 27/XVII] | midőn Pop Vanka az buzajat nyomtatta egy idegen ember volt nyomtatója [i.h.].

6. (könyvet) nyomtatásban kiad; a tipări (o carte); (Buch) gedruckt herausgeben. 1654: Ebben az esztendőben az Approbata Constitutioit az ország kibocsátá nyomtatva, hogy ahoz tartsa magát az ország [ETA I, 157 NSz]. 1669: mit írjon, értem, az felől az tökéletlen könyvnyomató felől mind odaki Magyarországon kóborla, csak szóval tartá bennünket; az mely könyveket is elsőben nyomtata, az mennyi ideig tartá nála, az Czeglédi uram munkája is régen hevervén nála már [TML V, 519–20 Bornemisza Anna fejedelemasszony Teleki Mihályhoz]. 1705: Az úrfítól izente az úrnak, hogy az ónagysága keze alatt valók azt hirdették, hogy azokat a novellákat, akit hirdettének és olvastanak, csak itt nyomtatták, hanem menjenek el a királybíróhoz s nála megláthatják a levelet [WIN I, 563]. 1789: minthogy a Schema Németül lévén nyomtatva aztot nem értették [Sz; UszL XIII. 97]. 1823–1830: Hálában mintegy 21.000 lakosokat számlálnak. Nevezetes benne a Weisenhaus (: Árvák háza :), az hozzá tartozó Tipographiával együtt, hol a rend-

szerént való tipographián kívül, melyben mindenféle könyveket nyomtatnak, vagyon az úgynevezett Bibeldruckerey, melyben bibliát nyomtatnak csupáncsak, mégpedig mind németül három formában, úgymint in folio, in octavo majori, in duodecimo majori [FogE 192].

Szk: *~ni való papiros*. 1630: Georgius Abragibanianak Az Typographusnak Commissiora adtam penzt hogy Nyomtatni valo pappirossat hozzon tt f 90 [Kv; Szám. 18b/IV. 91]. 1740: póroncsol Mlgos Groff Ur(am) valami nyomtatni való egy bal papirosrol es egy bal jo iro papirosro(l) [Kercsesóra F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

7. (fémbe) belenyom/présel; a imprima/presa (in metal); (in Metall) einritzen/pressen. 1710: Rákóczi Ferenc pénzét verete kit közönségesen libertásnak nevezének, mert a pénznek egyik felén a vagyon nyomtatva: Pro Libertate [CsH 352].

8. (hímzésmintát) előnyomat; a imprima (modele de broderie); (Muster) vordrucken lassen. 1761: En Istennek hálá szerentsésen meg érkezvén, Előruhákat adattam nyomtatni [Nsz; Ks Adamus Szentmiklósi lev.].

nyomtatás 1. kinyomtatás, nyomdai munkát; tipárire; Drucken. 1636: az kota metszőnek késedelme és szaporatlansága miatt a nyomtatás gyakorta meg szűnt volna [ÖGr Aj. 1a]. 1662: Az váradi nevezetes oskolához és ecclesiához szinte a lüneburgumi hercegségből ugyan Lüneburgumból igen szép typographiát nagy költségével hozatott volt,* az öreg formában már kezünkél levő szép magyar biblia nyomtatására és testamentumában ezer tallér summát hagyott volt [SKr 286. — "I. Rákóczi György]. 1676: úgy látom, Strasoldo vissza hazudná nyomtatását, kit Csáki uram alkalmatosságával nyomtatott volt ki Debreczenben [TML VII, 174 Teleki Mihály Naláczai Istvánhoz és Székely Lászlóhoz]. 1823: 114. Kuntsaft nyomtatásáért 13 Rf 18 xr [Kv; ACSzám. 63]. 1823–1830: Nem volt hát egyéb élete módja, hanem felment Pozsonyba, s ott a Mátyus Diateticája nyomtatását ügyelte [FogE 293].

2. nyomtatott forma; formă tipărită; gedruckte Form. 1671: Az szegény urak halála hogy igaz, Kegyelmed megláthatja Sámsondi írásból. Az Zrínyi s Tersatski halálát nyomtatásban hozta, melyet is az fejedelemnek ő kegyelmének küldtem. Szegény Nádasi halálát is eleget árulták nyomtatásban, de ő nem vőtt [TML V, 537 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1677: Az Ország végezésének, és Articulusok csinálásának idején, a' tisztában írot Articulusok, in veris originalibus a' Praesidenseknek és Ilülő Mestereknek kezeknél, azok pecsétek és subscriptiojok alatt megmaradnyanak és meg-tartassanak addig, míglén nyomtatásban a' Fejedelmek subscriptiojok és pecsétek alatt emanaltathatnak [AC 85]. 1710: nyomtatásban egy könyvet bocsátának ki váradi püspök Bársony István neve alatt [CsH 68]. 1758: Falra való Arany vető tábla nyomtatásb(an) Nr 1 [Déva; Ks 76 IX. 8]. 1786: nem hallattam hogy valaki azt mondotta, vagy Insinualta volna, hogy mivel nyomtatásban nem ment azon altissime Regia Decisio, tehát se a Communitást, sem akármelyik Privátust nem kötelezi a' meg tartásra [Torockó; TLev. 4/13. 54–5].

Szk: *~ban kiad*. 1759: Még addálom ezt, melyet a kolozvári jezsuiták nyomtatásban adtak ki [RettE 83] * *~ban kijön*. 1823–1830: (Verestői püspök élete leírása) annak holtá után nyomtatásban ki jött [FogE 71] * *~ban közölhet*. 1896: Ha aztán megengedné Bátyám, a februári füzetbe közölhetnék nyomtatásban is [PLev. 189 Petelei István

Réthy Lajoshoz] * ~ban megjelenik. 1879: Mátrai Bélának egy kötet nem tom', mi je jelen meg nyomtatásban [PLev. 63 ua. Jakab Ödönhoz] * ~ban megjelent. 1879: a te legelső nyomtatásban megjelent költeményedet az ő lapja közölte [i.h. ua. ua-hoz].

3. nyomtatvány; tipāriturā; Druckwerk. 1671: a nyomtatást pedig meg is mutathatná a vezérnek [TML V, 514 Teleki Mihály a fej-hez]. 1681: Váradi öreg Biblia Templomban való varadi Nyomtatás egész Impressum, öreg [Vh; VhU 542].

4. fametszet-lemnyomat; gravurā de lemn; Holzschnitt. 1823–1830: Az utoljára megmaradt két krajcárnak egyikével vettem egy képet, igen hitvány nyomtatást fa metszésre [FogE 258].

5. (szemtermésnek állatokkal való) kitapostatása; treieratul cu caii; Austreten (des Getreides durch Pferde). 1747: midőn Pap Vanka az buzajat nyomtatta nyomtató Lovok három volt Az nyomtatás után lattam az két kanczakat Pap Vankanál de az pej gyermek lovat nem lattam [Ks 27/XVIII].

6. eltapodás; călcare (cu picioarele); Betreten. 1582: Bereczk Dienes hwth vthan vallia, Nem tuggia mint leot a lowal valo Niomtatás, de latta Az g'ermeket hog temethny vizik volt, eoowe Lapult volt a' feye, Agia vele(ie) is kwn volt [Kv; Tjk IV/1. 16].

nyomtatásos nyomással készült mintázatú; cu modele imprimate; mit vorgedruckt Muster. 1687 e.: Vagyon egy török nyomtatásos sellyem fátlyt keszkenő [Harcó MT; MMatr. 350]. 1687 k.: Bereczki Andras Ur(am) feleségevel adott Az Ur asztalára egy tiszta selyem nyomtatásos tarka selyem keszkenőt [Szentimre MT; i.h. 234]. 1726: Egi nyomtatásos lepedő hajtás [Kv; Pk 6]. 1747: Pistának jutot Egy reczés vánkös haj, és egy nyomtatásos Samukánakis egy nyomtatásos gyölcs vánkös haj [Kv; Pk 6]. 1768: két vánkös nyomtatásos a' másik tarka [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. 1788: Fekete nyomtatásos vastag felső Lepedő égy [Mv; TSb 47].

Szk: ~abrosz. 1643 u./1770 k.: Egy tarka nyomtatásos abrosz [Szásznyires SzD; SzConscr. 215] * ~derékaj. 1768: Nyomtatásos derekaj hajjal [LLt Fasc. 116] * ~keszkenő. 1699: Vasárhelyi Borbély Peter Ur(am) conferalt az Udvarfalvi Templomhoz egy egy portai veres selyem nyomtatásos keszkenőt, rostos végöt [Udvarfva MT; MMatr. 425] * ~lepedő. 1714: Egy viseltes nyomtatásos lepedő [Kv; Pk 6] * ~párnahaj. 1763: 2 Nyomtatásos párna haj 3 [Kv; Tjk XVII/1. 15 Polykter J. hagy.] * ~vánkoshaj. 1658: Egy fekete nyomtatásos uankoshay d 35 [Kv; KJ].

nyomtatású nyomással készült mintázatú; cu modele imprimate; mit vorgedruckt Muster. 1788: Káv szín nyomtatású és két fel hajtású felső Lepedő égy [Mv; TSb 47].

nyomtatatlan nyomásos minta nélküli; fără modele imprimate; ohne vorgedruckt Muster. 1664: Vesselenyi Pál, úgy tudom, az fejedelem számára való bársonyt meg vásárolta Eperjest s Kegyelmedhez be is küldötte. Ennél szebbet nem talált, száz nyolcz tallér árra; tizennyolcz sing posztónak nyomtatottnak hírt sem hallották Eperjest; nyomtatatlant is teczín skarlátot nem találtathatott 4 singnél többet [TML III, 113 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

nyomtató I. mn 1. préselő; de imprimare; pressend. 1733: egy fátly nyomtató Srofos Sajto [Marossztkirály AF; Told. 25].

2. nyomtatáshoz használt; folosit la tipărire, de tipar; zum Drucken benützt. 1740: Az Mlgős Groff ur nyomtató es iro papirossához kívántató rongjot mind meg hozattam es már job reszit meg is töretem [Kercsesora F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

II. fh 1. nyomdász; tipograf; Buchdrucker. 1636: Noha megvallom, hogy még sem mindenüt úgy vagyon az mint én szeretném, hanem az nyomtató az kézi íráshoz, avagy az maga tetszéséhez képest, sok helyeken az kösségi írásnak paraszt formáját követte | míg az metsző reá érkezett, addig a nyomtató a Psalmusokon munkálkodott [ÖGr Aj. 1a]. 1823–1830: Minden gradust nyert személyek, úgyszintén könyvárosok, nyomtatók, compactorok legényeikkel, inasikkal, a traktirok, kiket bevenni az univerzitás engedett meg, cselédjeikkel együtt az univerzitás jurisdictioja alá tartoznak" [FogE 233. — "Göttingában].

2. (szemtermés) állatokkal kitapostató személy; persoană care conduce caii la treierat; mit Tretperden arbeitende Person. 1747: midőn Pop Vanka az buzajat nyomtatta egy idegen ember volt a nyomtatója, de hová való nem tudgya fejer darolczban volt az nyomtató [Ks 27/XVII].

3. nehezék (cipésszerszám); unealtă de cizmărie; Art Schusterwerkzeug. 1734: Csizmadija Műszer. 2 réz musta, egy Jó Tőke, egy Mihely Két vass sodró, 2 óon nyomtató [Kv; Pk 6].

nyomtatóágas szőlősjaitó préselő része; furca teascului; Weinpresse. 1735: Madarason Az Mostonj Sajtonak az nyomtató agosa mikor erősen akarja az ember kövel Terhelj meg hajol [Pálos NK; Ks 99 Géczi László lev.]. 1738: szalma fedeles Sajto Szin; mely színben találtatott egy Sajto; melynek Ágya, orsoja, nyomtató agossa Tölgy fából faragottak, viseltesek [Szászvezessződ NK; Born. XX. 12].

nyomtatórúd nyomórúd, kötőfa; par de legat finul (la căruță), rudă; Heubaum. 1685 e.: Jte(m) Nyomtató rud Nrő 1. [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 10]. 1702–1764: az szekere nyomtató Rudgya [MNY IV, 234]. 1729: most a hordásra nyomtató rudatis vagtam [A.karácsonyfa MT; Told. 31]. 1735: azon funduson maradt Tesulákot nyomtató rudot és egjébb hasanlokot via facti el vitte [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI]. 1742: Nyomtató rud 1. Szán rud 1 [Bh; Told. 25]. 1779: Egy Nyomtató rudat Vettem dr. 15 [Rücs MT; Ks 21. XV. 23]. 1796: én a széna fűre készülvén a nyomtató rudam után bé mentem a Csőrbe [Kv; AggmLt B. 15].

nyomtatósín gabonanyomtató szin; șopron pentru treierat cu caii; Dreschschuppen. 1695: A Nyomtató Szinben. Dézmáb(an) jutot buz(a) gell. 77/1 [A.porumbák F; Ut].

nyomtatott I. mn 1. nyomtatással sokszorosított; tipărit; gedruckt. 1585: Neg' eoregh keonywek, hartiasok. Egy Regalis pappirosra Niomtatot Missal [Kv; Szám. 3/XIX. 5 A Szt. Mihály-templom inv.]. 1671: az után bocsáttassanak ki a' nyomtatott Articulusok [CC 49]. 1698: Az pápista atyafiak novemberben indítanak olyan hirt, hogy nekik akadémiájok leszen, és ugyan egy nyomtatott kártácskát is ragasztának az óvári, immár 3 esztendő előtt az unitáriusoktól elvött schola ajtajára [Kv; KvE 271 SzF]. 1710 k.:

Corderius Colloquiumit és valami képecskékkel nyomtatott kis evangéliumot exponáltam kicsiny koromban [BÖN. 535]. 1747: Falra felszegezett Verses Nyomatott chárta [Borsa K; Told. 24]. 1823–1830: egyik városbeli könyvnyomató küld a maga tipográfiájában nyomtatott exemplárokat a más városbeli könyvkereskedőnek [FogE 197].

2. nyomásos mintával készült (kelme); (tesáturá) cu modele imprimate; (Tuch) mit gedrucktem Muster. 1628/1635: Egi koniokban uagot niomatot Veres granat mente, nestel bellet [Bodola Hsz; BLt néhai Béli Kelemen inv.]. 1656: Itt(en) vagon eöt vankos, ketey feketes, nyomtatott haj; harma Reces, viseltesek [Doboka; Mk Inv. 1]. 1673: Egy fatyol kőto nyomtatot [Marossztkirály AF; IB]. 1739: Egy pár nyomtatásos uj párna haj. két nyomtatot lepedo hajtás [Kv; Pk 6]. 1766: Egy Zöld nyomtatott virágos szőr materiából rosás dufla Sárga pántlikából készített Superiát [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. 1788: Liliomos rosas formára nyomtatott 3. darab vaszon 52. sing 2 fertáj [Mv; TSb 47]. 1804: 4 nagy felső keszkenő edgyik közülök fejr kotzkás Patyalatt masadik nyomtatott tarka Patyalatt [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elism.]. 1816: Nyomatott Czérna fűrhag 1 Rf 6 xr [Kv; Born. IV. 41].

Szk: ~ abrosz. 1728: Egi nyomtatott abrosz [Killyén Hsz; SVJk]. 1752: egy feketével nyomtatott abrosz [Bodola Hsz; i.h.]. * ~ bagaziapaplan. 1644/1759: A két árva számára jutot egy kék nyomtatot bagazia paplan pro florenis Négy [DobLev. III/651. 4b]. * ~ derékálhéj. 1668: Egy Bokor nyomtatot derekaly hej. Harom bokor nyomtatot derekaly hej [Mk Kapi György inv. 9]. * ~ gyoicskendő. 1720: Egy nyomtatott gyoics Kendő [Kv; Pk 6]. * ~ gyoicslepedő. 1755: adok által Kolosvárt lako Tyukodi Pál Vram Feleségének Lukács Kata Ötsém Asz(zonyna)k ... egy nyomtatott gyoits lepedőt [Aranyosrákos TA; Borb. II. néhai Székely György relictája Cispkes Borbára végr. Szaniszo Sigmond keze írása]. * ~ keszkenő. 1630: Bolgar Janosne szolgálja hozot teőreők Orszagbol 3 vègh nyomtatot kezkenőöt d 24 [Kv; Szám. 18b/IV. 64]. 1688: Egy Vègh Nyomatot keszkenyőtől f —/12 [MvRKLev. Vect. 17]. * ~ lölepedő. 1668: Egy nyomtatot Lo Lepedő [Mk Kapi György inv. 9]. * ~ muhar. 1630: Wáradji Peter Hozot Lengiel országbol 6 fél vègh Sima muhart tt f l d 20. 5. fél vègh Nyomatot muhart tt f — d 90 10 fél vègh boitos muhart tt f l [Kv; Szám. 18b/IV. 58–9]. * ~ párnahéj. 1673: Vagion egi tarka niomatot parna hey [WassLt Borsai István hagy.] * ~ párnaszák. 1669: Egyéb vásárlásokat is mindenfélét megvettem, mind rézművet, egyebet, az miket írtál, az (vár-aljain) és nyomtatott párnaszákon és abroszokon kívül [TML IV, 489 Teleki Mihály Veér Judithoz]. * ~ pergált. 1816: Andronik Flore viselt két Török mod szerént nyomtatot Pergáltból készített lájbikat, vgyantsak abbol nyakravalot [DLt 456 nyomt. kl]. * ~ tafota. 1824: Egy Kementze eleibe valo Sirm-nék valo veress nyomtatott tafota [Fugad AF; HG Mara lev.]. * ~ vankos. 1657: Vettem Ur(am) eo kglmé szamara egy Uy keresztyen nyomtatott Vankost, per f l/60 [Borberek AF; WassLt Perc. 27]. * ~ vászon. 1788: Almás tornyos formával nyomtatott vászon 60. sing. másfél fertály [Mv; TSb 47]. 1789: 1 veg nyomtatot vaszony 7/80 [WLT Cserei Heléna jk 24a].

3. mintásra préselt (bőr); (piele) cu modele imprimate; (Leder) mit gepreßtem Muster. 1628: Hat lora ualo fekete Nyomatot ham [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 12]. 1632: Nagy palota ... Az falon keőreős keőrníwl niomatot aranos beör karpitok N. 10 [UF I, 165]. 1637: keőreős keorwl az

palota, nyomtatott sikos viragos kilencz beör karpitokal beuont [UF I, 407]. 1699: az Ur Asztalához valo szőnyegek

1. Egy veres barsony Szőnyeg kék Selyem rojt környüle. 2. Egy rea valo nyomtatott bőr [Kv; KvRLt X. A. 43b]. 1700: hat deres szekeres lovat bagaria nyomtatott homlokokkal, hevederekkel és egybe kívántato Eszközökkel [Hr 1/20]. 1838: Egy kissebb 8-ad iv alakú, nyomtatott bőr pugillaris [Kv; RLt O. 1 nyomt. kl Mike S. ellopott ingóságairól].

4. ~ tallér préseléssel készített tallér; taleri bātuji; gepreßter Taler. 1595: Nyomatot Tallerok Lamiaba M. 1. p. 39 [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.].

5. összepréselt; presat; zusammengepreßt. 1841: viznek Zatskoba Nyomatott aszalt Körtvét, egybe aszalt Medgyet, egybe aszalt Kőménymagos Szilvat, egybe aszalt veres Szöllőt [Hosszúaszó KK; Born. I. IIh].

II. *fn* kinyomtatott munka; lucrare tipărită; Druckwerk. 1636: némely szükséges üdnepi caeremoniakot, melyek még az irothoz kívántattak fel keresgettem, és sok bennek lévő fogyatkozásoknak szemetektől nagy munkával meg tisztogatván, az nyomtatothoz ragasztottam [ÖGr Aj.].

nyomtatatt 1. (könyvet) kinyomtatatt; a da la tipar, a face să fie tipărit; drucken lassen. 1662: A következő 1657-béli veszedelmes állapotokról 1598-ban prognostikált volt akkori debreceni scholamester korában, közönséges kalendáriumban nyomtatattván, néhai Újfalvi Imre [SKr 349]. 1664: Kérem Kegyelmedet, küldje meg s az fejedelem aszszonynak egy könyvet, noha nem igen czifra, mert hirtelen nyomtaták (asszonyunk nyomtatatta) [TML III, 114 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

2. (szemtermést lovakkal) kitapostattat; a treiera cu caii; (Getreide von Pferden) austreten lassen. 1756: az Báts midőn maga p(re)mendaját kérte meg verte Balog Uram azután Az Lábát butukban tétette három hétig raboskottatta az Lovatis el vétette s nyomtatattat vèlle az Uraság s maga számára [Butyásza Szt; TKI].

nyomtatattik nyomtatásban elkészítetik; a fi tipărit; ausgedruckt werden. 1677: minden helyeknek első egybe gyűlekeztiben ezen Constitutionnak vigorálva, hogy mindek ahoz alkalmaztassák magokat, végeztetet. Mely hogy constálhasson az embereknél exemplarok-is nyomtatassanak [AC 229].

nyomtatattott 1. kinyomtatott; tipărit; gedrukt. 1636: mind az értelmét, sok helyeken meg jóbbítám, s mind az írásnak vétségét corrigálám, mint az melly értelmes ember az nyomtatattott exemplarokat az irottal össze veti, világosan eszébe veheti [ÖGr Aj.]. 1823–1830: a régiségért nevezetes az Alcalabá (deául Complutum) Spanyolországban, az Henares folyó vize mellett új Castiliában Ximenes kardinális által sok nyelveken nyomtatattott Biblia 1514, melynek Biblia Complutensia a neve [FogE 183].

2. (szín)nyomással készítettet; care a fost imprimată cu modele colorate; mit Farbdruck verfertigt. 1729: Nyomatattot tarkas keszkeno gjapott nro 1 [Hidvég Hsz; SVJk].

nyomul 1. (víz) akadályt legyőzve ömlik vhová; a curge cu repeziune; strömen. 1592/1593: Latom most hagi vgian gatot keoteottek ala az víz mentiben Dees feleol ala az Malmon alol Anal inkab Niomúla az víz az zent Benedeki hatarra [Szásznyires SzD; Ks]. 1722: az utrumb(an) fel tött darab széna rétecské(ne)k helljén az én iffjúságom idején,

ez előtt mintegy 36 esztendővel az Maros vize fojt és rend szerint járt, én is itattam ott marhá száma nélkül sokszor mikor osztán az víz onnet el ment vagy el változott az Berzenczei határ felé bellyeb nyomulván, ezen helyl Porondt maradott [Algyógy H; JHb XXXII/41]. 1771: mitől fogva Királyfalvi Malom építettetett az víznek fel dugulása, és állondosága miá úgy fel tölt parondol hogy csak elig és kéntelenségből foly, azért, hogy a Silipeken Lé szaladván a Kerekék alatt mind szüntelen szaparakid fellýl-ról a víz és meg nem állhat, hanem csak Nyamulni kell alább, alább [Dombó KK; JHb XX/26. 4].

2. (le)szorul; a fi dat/impins mai incoló; verdrängt werden. 1801: a meg irt Nemesek minden bizonynal a regi Valóságos Uttzára tették magok épületeiket s az által az allodialis Láb földre nyomult az Ut [F.szócs SzD; TKI Bogye Sziminyik (40) col. vall.].

3. (nagy erővel) előrehalad; a inainta (vertiginos); vorrücken. 1653: a marok nyíllal úgy intik a ki kelletinél közelebb menne a császár szekeréhez, és menten hogy a nyíllal megint, távolba nyomulnak a törökök [ETA I, 133 NSz]. 1657: az ellenség is utánunk nyomulván, egész éjjel mind rajtunk volt [KemIr. 317]. 1694: bizony vra(m), ha mostis le mulattytuk, nem tudom mikor, és kinek szolgál az idő? ugyanis ha az materia toab is nyomúl s miis az alat el halunk, nem tudom ki mozgathattya [Nsz; Ks 101 Alvinczi Péter lev.]. 1704: azalatt a rációk eszékbe vévén jobban, hátat adának, nyomulván felfelé a város felé eszeveszetten [Kv; KvE 289 SzF]. 1705: a rációk Hunyad vármegye felé nyomultának vala, hogy bejővén ott, a generállal magokat uniálhassák [WIN I, 428]. 1710: A székelység meglátván, hogy a németen áltájott az török, még csak kópiát sem emele, hanem rettenetes zúgással megszalada. A német is esziben vévén, hogy fut a székelység, ő is nyomulni kezd [CsH 226]. 1806: Ugyan a régi mód szerint, ha ellenség mián futás következne, tartoznak a pásztorok amerre a közösség nyomul avagy kívánandja, a csordákat arra vinni [F.rákos U; RSzF 196].

4. *nyomultat* ~ egyre halad előre; a inainta neintrerupt; stetig vorrücken. 1662: a fejedelem is utánok nyomultat-nyomulna, sőt Fejérvár táján majd ugyan úzóbe is öket venni kezdette volna [SKr 499].

nyomulás 1. elmozdulás; dislocare uşoară; Verschiebung. 1770: Azon Malomnak nyomulását, sülyedesit nem vizsgálom [Királyfva KK; JHb LXVII/100].

2. katonai egység/munició erőteljes haladása; deplasare (a trupelor); (Militär) Vorrücken. 1662: Rác Izván is az 500 lovas törökkel érkezett vala, kik a tábornak, annyi sok jó magyarságnak hátrább-hátrább való nyomulását nem tartván becsületesnek, hogy csak meg kellene velel harcolni, mindeneknek nagyon javallják vala | a kolosváriak érkezvén a fejedelem eleibe, azoktul valóságosan kitanultaték a töröknek minden állapotja, a megirt módon a Maros mellett lett táborjárása s oda nagy sok gabona, búza, abrak takarítása, derekas nyomulása [SKr 221, 661]. 1676: a mennyiben lehetne, nem is kellene késnünk a külyebb való nyomulással [TML VII, 296 a fej. Teleki Mihályhoz].

nyomuldogál lassan mozdul előre; a inainta incet; langsam vorrücken. 1662: az evangélicus fejedelmekkel kijött seregek előlmenni parancsoltattak, s a mi seregink pedig csak azon rendben lassan-lassan nyomuldogálnak vala [SKr 268].

nyomulhat mozdulhat; a se putea disloca; sich vom Platze bewegen können. 1770: a régiség mián nyomulhatottis alább az Adámosi malom [Sövényfa KK; JHb LXVII/114].

nyomuló ömlő, folyó; care curge spre ...; strömend. 1764: a' Marosnak ezen porondos helyen túl Vajda Sz. Ivány felé nyomuló ága hordotta s hordja és ragasztja a' porondot apródonkint azon porondos helyhez [Vajdasztiván MT; JHb IX/46].

nyoszolya ágy; pat; Bett. 1569: Aztal zek nyoszolya keth fele oztassek közteők [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. 1570: Vernyka (!) Taligas Janosne, Ersebet Dabo Thamasne valyak ... More Ambrus Az ew Rezere Jwttot Marhaba adot zabad akarata zerint vizza az azonnak egy paplant egy laznakert, egy Nozolyat, egy Ladat, egy derekalit es egy lepedeot kybe More Janos megh holt [Kv; TJK III/2. 69]. 1582: Meg Januarusban veottem vala az varos vendeg fogado hazahoz egy asztalt, es egy niwzoliat attam f 1/50 [Kv; Szám. 3/XXX. 32 Seres István sp kezével]. 1594: Az Keőzseő hazban Nozolia vagion No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 24]. 1600: Wargha Gergely azt mo(n)gya az tiztartotwl kerwe kert egy niozoliat s egy padot [UszT 15/31]. 1602: két nioszolja [Marosjára MT; Berz. LXV/9]. 1608: Vagion harom Nozolia, Az kettye faragasos es festet. az harmadik feier es paraszt [Kv; RDL I. 33]. 1635: két darakalyt attam neki hajastol, kett feo allyat hajastol abrozokot, lepedeokot nyozolat [Mv; MvLt 291. 54a]. 1648: Csinaltam egy emberre valo niuzolyat feketen festve d 50 [Kv; ACJk 7a]. 1656: Lako hazakba(n) leveő egy szerzam. Az elseo lako hazba(n) vagyon egy festekes gyontaros, superlatos Aagy, auagy harsfa nyozolya Vagyon az nyozolyab(an) harom hozu derekaly [Doboka; Mk Inv. 1]. 1676: Vagion az hazban egy paraszt kályhas belől tüzelő kemencze Vagion az nyaszalyais 2 Vagion itt egy nioszalya, egy kár szék [Sárkány F; UF II, 754]. 1679: Két emberre valo feier nyoszolja nro 1. Ennek parna tarto feneke, kenderből szütt hevederből vagy(on) czinalva [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János inv. 80]. 1692: (Az) erkelyben vagyon egy kised nyoszolya, es egy kised labos asztal [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1714: Egy nagy nyoszolya [Kv; Pk 6].

Szk: ~ra való gomb. 1648: Kupas Peter csinalt harom niuzoliara valo gombot [Kv; ACJk 63b] * *fedeletlen* ~. 1652: Egy hitvan fedeletlen nyoszolya [Görgény MT; Törzs] * *festett* ~. 1632: Kamanai Uduarház ... Harmadik Palota Egy Uy festett nioszolia N 1 [UC 14/38. 27]. 1652: Egy hitván superlatos virag formára festet nyoszolya [Görgény MT; Törzs]. 1681: Aszszony Háza Vagyon ezen házban Superlatos festet nyoszolya Nro 1 [Vh; VhU 337] * *gyantáros* ~. 1594: giontaros Nozolia uagio(n) No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 33]. 1647: Egy fel uetet Agy giontaros nioszolyaal [Kv; RDL I. 134]. 1656: Vagyo(n) benne egy gyontaros festekes Nyoszolya [Doboka; Mk Inv. 5] * *karikás* ~. 1651: csinaltam egy karikas niuzolyat [Kv; ACJk 74b]. 1671: Csinaltam ... egy karikas niuzoliat d 80 egy fenek dezkatiss attam bele [Kv; ACJk 54a] * *mennyezetes* ~. 1611: Vy es fodor fabol czinalt Padokall hattük es egy meniezetes niozoliaual [Kv; RDL I. 88]. 1637/1639: Vagion az első nagy szobaban egy Nemet orszagy nagy Eöregh rakott menjezetes nyoszolya [Kv; i.h. 111]. 1652: csinaltam egy menyezetes niuzolyat f 18 [Kv; ACJk 69a] * *öreg* ~. 1615: Egi io Eöreogh Niozolia az Eöreogh boldba(n) es egy roş

teljes kar zek f. — d. 80 [Kv; RDL I. 97]. 1633: Egi Zeöl-des eőregh nioszolia — f. 1 d 50 [Kv; i.h. 10] * *pártázatos/pártázott* ~. 1632: Egi eőregh partozott mely nioszolia [UF I, 161]. 1656: Egy reghi partazatos fejer nioszollia az meli elein superlatos lehetett, most ninczen [UF II, 131] * *superlatos* ~. 1650: Fizetet az superlatos niuzolyaert f 3 d 25. Restal meg f. 3 [Kv; ACJk 65a]. 1679: Vago(n) azon Erdélyb(en) Alaknak valo, czifran czinalt s festet, superlatos nyoszolya nro 1. (: ebben Leiketlen állat egi nyihány :) Gyantoroso(n) festet, egyyik rakott, superlatos nyoszolya nro 2. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 25, 46] * *tábori* ~. 1648 k.: Csinaltam Harasztosi Miklosnak egy tabori niuszolyat [Kv; ACJk 64a] * *tornyos* ~. 1656: Item foragattam ő Kigyelmétől ket szekrenies aztalt, egy tornios nyuzolyat f 16 [Kv; ACJk 52a].

Vö. a *gyalog- és parasztnyoszolya* címszóval.

nyoszolyácska ágyacska; pat mic; Bettchen. 1694: Ebben az hazba(n) va(gyo)n egy nyoszolyácska labostol es egy sing vason allo zöld mazu kemenczeje [Kóvár Szt; JHb Inv.].

nyoszolyó a menyasszony körül segédkező személy; nuná (mare), našá (de cununie); Brautführerin. 1631: ugya(n) az az Aszony volt njoszoljois az menieckzenek partajat hajfno-jatis az uitte el [Mv; MvLt 290. 247a]. 1680: Tanko Judit az ő kglmek engedelme nélkül kezek alol eyel szökvé nasz es nyuszolyo nélkül ment volt ferhez [Szentimre Cs; Hr 2/35]. 1736: Az lakodalom Balázsfallván volt* az két rész vendégekkkel együtt bementenek az kastélyban, ott arra készített palotában asztalhoz ültenek, vígan laktanak; nem volt sem násznagy sem vőfély, sem nyoszolyó, sem leányki-kérés [MetTr 338–9. — "A II. Apafi Mihályé és Bethlen Katái].

nyoszolyóasszony a menyasszony körül segédkező asszony; nuná (mare), našá (de cununie); Brautführerin. 1631: Mikor az város szolgálja viszi vala őket, annak az velek lévő székey nyoszolyóasszonynak mondtam, hogy „nám azt mondjátok, hogy megesküdtek” [Mv; MvLt 290. 245b átirásban]. 1705: a násznagy a menyasszonyt elbúcsúztatta, én pedig rea megfelelek. Azután két gyertyával a vőfély a menyasszonyt levéve, kit is nyoszolyóasszony hozzátartozóival együtt lekísírek egy kis viskóba, és így elhálák egymást [WIN I, 412]. 1736: Az legény rendszerént az közelebb való atyafiai közül hívott magának násznagyot, nyoszolyóasszonyt, vőfélyt és kisnyoszolyóleányt | A nyoszolyóasszony az menyasszonyt levetkeztette | Megvirradván pedig, mikor gondolta az nyoszolyó asszony, hogy az új házasok felöltöztek, bément, az új menyecskét felöltöztette abban az öltözetben az melyeket az vőlegény küldött ajándékban, az fejét pedig pártával és igen szép orientalis gyöngyökből köves főkötőben csinálták bé [MetTr 378, 388–9]. 1753: gyalok kellett szallani mind njuzsojo mind menj Aszszonjnak [Kórispatak U; Pf]. 1760: Másnap osztán a nyoszolyóasszony felmenvén a hálólházba, a menyasszonyt felkontyolta s azután a vőfély kezénél fogva kivezette a vendégek közé [RettE 100]. 1837: Násznagy T. Soos Farkas Ur, és Nyoszaja asszony T. Sos Farkasné [M.gyerómonostor K; Rak 3].

nyoszolyóasszony-bélese lakodalmi téstaféle; un fel de prájiturá fácutá de nuná/našá; Brautführerin-Fladen. 1736: (A lakodalom) másod napján ... A nyoszolyó-asszony akkor

annyi bélest süttetett, az mennyi asztal volt, azokat nyoszolyó-asszony bélesinek hitták, de egyet külön süttetett mintegy az vőfély számára; azt pedig így készítette: úgy süttötték mint az jóféle bélest ... de belől ... abban a bélesben egy-egy tenyérnyi vagdalt ruhákat raktanak, és keresztül kosul sűrűn rézvesszőket raktanak, felyül téstával beborították és többivel együtt úgy süttötték s úgy vitték az asztalhoz. Az mely vőfély tanulatlan volt, neki esett az késivel hogy felbontsa, semmire nem mehetett, gyalázatban maradt, az expertus tanolt vőfély elsőben az villájával megnyomogatta felyül s beszúrogatta, mingyárt eszibe vette hogy kicsodás béles, osztán szépen az villájával tángyérre kiszedte az rézvesszőket, azután mind az darab ruhákat belőle ugyan azon tángyérre, az nyoszolyó-asszonynak gazdálkodott véle, az többi részt tepsziástól kiadta [MetTr 389–91].

nyoszolyókisasszony nyoszolyóleány; domnișoară de onoare, druşcă; Brautjungfer. 1736: Legelől ...ment bé az lakadalmas helyre az násznagy, utána az vőlegény, az után az vőfély, azokat egynehányan kísérték, azután ment az nyoszolyóasszony, utána mingyárt a nyoszolyó-kisasszony | Mikor harmad napján* az új házasok az szülei házától el akartanak menni akkor az menyecske anyja az násznagnak, nyoszolyó-asszonynak, vőfélynak, noszolyókisasszonynak ajándékot küldött [MetTr 381, 392. — "A lakodalomnak]. — L. még a *kisnyoszolyókisasszony* címszó.

nyoszolyóleány koszorúslány; domnișoară de onoare, druşcă; Brautjungfer. 1705: Nyoszolyóasszony lévén Nalá-czi Lajosné asszonyom, leánya pedig őkegyelmének nyoszolyóleány [WIN I, 411]. 1760: a násznagy megfogván a menyasszony kezét apja, anyja s atyjaifiai eleibe állítván nagy hosszas peroratióval elbúcsúztatta Azalatt pedig a nyoszolyóasszony és leány egymás kezét fogván táncoltanak, nemcsak ők pedig, hanem mások is mind meggyújtott (ha nagy pompa volt) fejez viaszgyertyákkal táncoltanak [RettE 100]. 1832: Nyoszollya Leány Tktes Kis Lila [M.gyerómonostor K; Rak 162]. 1837: Násznagy T. Soos Farkas Ur, és Noszaja asszony T. Sos Farkasné, Noszaj (!) Leány Sos Maria hajadon [uo.; Rak 3].

nyő, nyű 1. cibál, üt, ver; a páruí/bate; zausen, schlagen. 1630: Szeőke Petert otth tepek nieottek ... vgj jeoue ki Andras Meszter es vgy vona el rolla eeket [Mv; MvLt 290. 201a]. 1635: rea mene az olara es tipik nyouek egy mas haját [Mv; i.h. 291. 36a]. XVIII. sz.: az üsteknél fogva a földhez vága Vonult, ott tépte nyőtte [Majos MT; Told. 35]. 1767: ottan lántzan lévő Botskor Vaszillyt tépték nyőtték | André ... ismét neki fordula Vaszillynak s üsteken meg fogá, tépte nyőtte, verte, üstekelte [Told. 26/5]. 1776: Tudgyaé a Tanu Hogy Vajvod luon Dán Juonnak mingyárt az üstekébe akadott, kegyetlenül tépte, nyőtte, és ez is Vajvod Juon Haját meg fogta, és ketten a tépelődés miatt egymást a Földre le huzták, s ott hengergettenek [K; Born. VI. 14 vk] | Vojvod Juon üstekében akada Dán luonnak, tépni, nyóni kezdette [Katoná K; i.h.]. 1785: Horko Péter cő Kegyelme egy Hoszsza Simon nevű emberrel béle Garáználkodtak, megtámadták, a Lorol le huzták, kegyetlenül meg verték, tépték Nyőtték, Káromolták, Tolvajnak Szidták, bestelenítették [Msz; VH]. 1794: a' mellyire állottanak ... Kozma Péternek, ezek tapodták, a' többi (!) tépték nyőtték, 's annyira meg kinozták, hogy a' Szemei is ki dagadtanak [Marossztkirály MT; Berz. 6. 51. S. 47].

Szk: *nyövik egymást.* 1592: Kuti Janos vallia: en hazam eleot hoki wlnek siualkodast hallek ... latam hoki Balint be fordula az aiton az Keomies Mihai hazaba, oda futamodam, tahat Jakab az Balint hasan wl, es ereossen tepik, nieouik egimast, mind az ketteo veres vala [Kv; Tjk V/1. 265].

2. (kender/lent) kitép/nyö; a smulge (cinepa/inul); (Hanf/Flachs) raufen. 1686: Kelemen Istvánnét látta(m) hogy magos kender nyöt, két Kicsiny Balásné, Páll Péterné is affélet nyötték edgy edgy kevesset [Madaras Cs; BK]. 1718: Ősz buzát 50 kalongyát nyütetem meg talam vagy 20 kalongyat tipethetnék de az többi teljesigél sem aratni való sém nyüni [Szentpál K; TKI Mihály Deák lev.]. 1735: három seller Aszszonyat Szent Egyeden Mikor a kender nyüték volna, megfogta s fogota Ferencz János kiment elejeb(e) még mondatta volna nékik hiszem nem vatak Pogányok hogy ugy Viszitek mint a Pogányok szokták a Rabat vinni [Császári SzD; WassLt Ferencz Péter (45) vall.] | mikor nyüte volna a kender, eöket elfogta Eltető Ferencz Uram aszt mondvan mért kellett eszt az Istentelenséget Cselekedni [Szentegyed SzD; i.h. Urszán Gábor (68) jb vall.]. 1736: Eltető Ferencz Uram elsőben a szántáskor két pénzelt tiltata volt az szántokat, de amidőn a kender Nyüték volna akar nem tiltatá két penzel, hanem maga hatalmával Complex Társaival reájok ment | mikor már a fen Specificalt Méltosagos Ur ő kglme Jobbaginak Feleségei nyötték volna kenderükett, Eltető Ferencz Uram az Falusi bírakatt nem hitta hogj el tilcsa két pénzelt annak rendi szerént [uo.; i.h.]. 1744: egy kis Kender földet parantsolt hogy vessük bé, 's beis vetették, 's mikor már Nyötték, Eltető Vr(am) az aratóival oda ment fegyveresen és vgy vitette a' maga házához [uo.; i.h.]. 1746: el jöven a kender nyövének ideje nyöni mentek a kenderb(e) Eltető Ferencz Ur(am) a kender is a mit estig nyöttenek egybe tsinálván, az három Asz(onyna)k az hátára adta Puska véggel ösztönözvén az Aszszonyokat ... maga házához vitette [uo.; i.h.]. 1756: kender nyöni menvén a falu mellé, ott fő kender nyöttem vala a férjemmel [Páva Hsz; HSzjP Antonia Csonka (26) vall.]. 1774: Öt Véka kender magot vettetett Csutak Uram, melyet az Jobbágy Aszszonyok Nyöték, s dolgozták [Mocs K; KS Consr. 77–8]. 1814: az Uraság Szénafüviben volt az Kender vetve, de kik nyötiük nem tudom | nyöttünk 12. Kalangya kender [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38]. 1840: Bölkény* ... Gyalagassa kender nyö Górgénbe [Born. G. XXIVb. — *MT].

Szk: *kender ~ni.* 1716/1796: ha roslani, kender nőni, ki mégjen szabadságában légjen két lovon, vagj ökrön ki menni [A.csernátón Hsz; HSzjP]. 1756: kender nyöni menvén a falu mellé [Páva Hsz; i.h.] * *len ~ni.* 1753: egy alkalmazottsággal az erdőre lenni nyöni mentünk vala [Altörja Hsz; i.h. Helena Nagy Francisci Léva consors (25) pp vall.].

3. elhasznál/koptat; a toci/uzá; abwetzen. 1747: itt baj elég van az Isten tucygya csak, micsoda bajjal töltöm időmöt hogy latom az loszagot mindenfelé tepik nyövik, s még sem akarnak osztozni [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

nyög l. nyeg

nyötelen kitépetlen; care nu este smuls/recoltat; ungerauft. 1757: egy vékán vetet nyötelen kender el tapadtatott egy Szekérre való Török buza is [F.orbó AF; BK sub nr 899].

nyötet, nyütet kitépet; a pune să smulgă; raufen lassen. 1718: Ősz buzát 50 kalongyat nyütetem meg talam vagy 20 kalongyat tipethetnék de az többi teljesigél sem aratni való sem nyüni kaszaval ha őszvekaszaltathatom [Szentpál K; TKI Mihály Deák lev.]. 1753: minden féle gabona ki mondhatatlan szegény volt kivált képpen az Zab oiljan szegény volt hogy egy részit ugj nyötettem mint a kender [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

nyött, nyütt kitépett; care a fost smuls/recoltat; ausge-rauft. 1735: Eltető Ferencz Uram az utruban specificalt Selér Aszszonyokat el fogta s ugy vitete a Nyüt kenderel edgyütt a maga házához [Szentegyed SzD; WassLt Pop Gligor (50) zs vall.].

nyövekedik verekedik, tépelődik; a se bate/păru; sich schlagen. 1573: Magiari peter azt vallia latta ezts hoki Kowach Benedek es egy falka azzonep Neowekekednek volt egymással az vthan de azokatis ely valasztottak egimastwl [Kv; Tjk III/3. 228]. 1585: Marta Hegedws Jstwanné Vallia

Adig Nyeowekekednek eg' massal hogy a' felpers a feoldeon vala miatta | Torday Was Georgy vallia Ezen keozbe eoewe kapanak es az Azzony Ighen Neowekeked velle, Tapazto Istuanis el tazita az Azzont [Kv; Tjk IV/1. 484, 537]. 1586: Lakatos Iános vallia az Mihelben vészekednek Nyeowekekednek hogy lata(m) hogy Leorincznek veres a' feye | Dewaj Matias vallia, Lattam hogy Nyeowekekednek vala aztis lata(m), hogy Grusz Leorincz ighen vonnia vala Az Chizar Peter hayat, de Nem lattam(h) hogy wteotte leorinczet [Kv; i.h. 545–6]. 1591: Horuat Andras vallia Az vtan Peterrelis sokat nieouekekedek, Megh az loralis le vonta vala Petert hoki Immar fel wlt vala az lora. Ingetis mind lezagatta vala rolla [Kv; Tjk V/1. 143].

nyövetlen kitépetlen kender/len; cinepa/inul care nu este smuls/recoltat; Hanf/Flachs ungerauft. 1781: Kender virágos találatik tsinálatlan ki ásztatva 4 kalangya, de még a' magos nyövetlen vagyon [Abosfva KK; Hr] | az Exponens Mlgos Grof Aszszony eö Nga lenyének nemely resze nyövetlen volt, de a több Possessoroke ki volt nyöve [Mezőszipor K; MkG 36. 3/2 Gyírotán Illie (60) zs vall.]. 1783: Virágos Kender vagjan Három Kalangja A Magos Nyövetlen [Náznánfva MT; Berz. 13. VII/24]. 1850: len volt vetve 2 véka e jo nyövetlen [Mezőcsán TA; Born. F. 1e].

nyövő (kender)tépő; care smulge (cinepa); raufend. 1744: Eltető Vram a' Kender a' Szegény Nyövő Aszszonyok hátára kötven, puskával hajtotta a' maga házához és rútul teremtetézte [Szentegyed SzD; WassLt].

nyugalmas békés, nyugodt; liniştit, paşnic; friedlich, ruhig. 1673: igi gondolkodot, hoki ot sohul maganak, niugalmos es csendes elete nem lehetne [Balástelke KK; BáilLt 1].

nyugalmazott nyugdíjazott; pensionat; pensioniert. 1850: Ferentzi János nyugalmazott köz vitéz [Gyalu K; RAK 176]. 1853/1864: a Nyugalmazat Mester hazairt [Mezőbergenye MT; MRLt].

nyugalmaztatik nyugdíjaztatik; a fi pensionat; pensioniert werden. 1868: meg ürlüt a' Fejérdi Iskola mesteri állomás, hol az öreg Iskola mester fele fizetéssel nyugalmaztatik [Gyalu K; RAK 141].

nyugalom 1. nyugodtság, kiegyensúlyozottság; linište, tihná; Ruhe, Gelassenheit. 1618: nekem az én sorsomat most is úgy találta hozni az én fatumom, Nagyságodat ez mostani levelemben semmi öröndetes hírekkel nem delectálhatom. Akár csak Kamuti uram is hagyott volna valamit nyugalomba, de ökegyelme is utcumque kimene [BTN² 123]. 1841: bővebben fel akarom a' lelkem anyámat világo-sítani arról, hogy lebeszéllesem nem rossz szandekból, hanem azon jó érzésből ered, melyel a' lelkem Anyám iránti tisztet, 's nyugalma kívánsága, iránta viseltetnem parancsolja [Kv; Pk 7]. 1879: Minden élelaptól el kell pusztítani, beáratni minden szerkesztőt a társadalom nyugalmanak érdekében [PLev. 37 Petelei István Jakab Ödönhoz].

2. háborítatlanság; linište, pace; Ungestörtheit. 1608: ha valamikor Ideo jartaban Valakj eo keglimit Moricz Janosne Azoniatom, Vaj ez eo keglime giermekit es Eoreokeos succesorit, teoruinnei vagj azon keouel, akar mj modon keresné es haborgatna, tehát az ollian haborgatok ellen minden terhit gondiueselit magamra vezek, es annak^a Eoreokeos vrasagaban niugalmban mindenek ellen megh oltalmazom [Dés; DLT 300. — "Házna]. 1864: Az ősi Partialis tartásának idejét oct 10ik és 11ik napjait tűzte ki, helyeül pedig Gyalut B. Hunyadon azért nem tartodhatik hogy a' T. öreg Pap nyugalmát nem szabad háborgatni [Gyalu K; RAK 93].

3. ~ba lép nyugdíjba vonul; a iesi la pensie; in Pension gehen/treten. 1866: Az Agyagfalvi 50 évet hivatalosan tul élt, meg világtalanodott Pap fél fizetéssel nyugalomba lépett l a' 44 évet szolgált T. Pap fél fizetéssel nyugalomba lépett [Gyalu K; RAK 108, 114].

4. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ban maradhat (levágott erdőréssz) pihenhet; a putea odihni după defrişare; (gefällter Waldteil) ruhen können. 1841: (Az erdőt) harmintz egyenlő nyilakra osztottam oly rendel hogy a' Vágott mellett elkezdve az egymásután következő Nyilak levágatás után kivánt nyugalomba maradhasanak [Nyárad-sztanna MT; EHA] * ~ban van (termőföld) pihen; a odihni, a sta necultivat (pentru a deveni mai productiv); (Ackerfeld) ruhen. 1664 k.: Nyugalomb(an) vagyon egy hold föld [Abod MT; MMatr. 190].

nyugat ige l. nyugot

nyugat napnyugat; apus, vest, occident; Westen. 1596: az Mayor kertet, mely vagyon Thorda vca kis aython kywvl nap kelet feleol Seres Jstwa(n), nyugat feleol penigh Zakal Benedek mellet beochywlletew f 150 [Kv; RDL I. 65]. 1642: nyugatrol az szabad nyomas szyl vagyon [Gyerő-monostor K; KP]. 1667: vicinussa Nyugat felol Demien Peter berke [Aranyospolyán TA; EHA]. 1727: (A) szőlő hegynék Tekerő nevű részében, a mely Parlagot, vagj puszta szőlő földet nyugotrol az Horváthi Ferencz Parlagta szomszedságokban ... Néhai Nemes Szúka István Uram meg Zalogosított [Kr; Borb. II]. 1775: Colonialis Sessio vicinussa Nyugotrol más kis Sikatorotska [Buza SzD; L.Lt Csáky-per 107. L. 14]. 1809: Vicinussa nyugutrol a Szemlőlől le folyo Patak [Vaja MT; EHA]. 1822: Szomszedok: Nyugatra az Arok Régen Szánto volt most Pallag [Marosjára MT; EHA]. 1845: Nyugat felé indulva megint vagyon ... egy fűzfa törso [Bodola Hsz; HSzJP Petrezselem Péter (70) vall.].

nyugati napnyugati; apusean, vestic, occidental; westlich. 1796: Vész pataka mellyéke ... ennek egy részét az utazok

gazolyák, lévén nyugatti részén hosszan az ut rajta [Csató-szeg Cs; EHA]. 1827: Az Udvarház nyugoti szegelete mellett találhatik egy meglehető állapotba lévő kitsi méh szí-netske [Somkerék SzD; Ks 73/55]. 1836: a Csűrös kert nyugotti oldala áll egy darabig cserefa létzből készült Kertből, a' török buzás kasból, s azon alol Sövény kertből [Ajton K; CU]. 1842: az istálonak ... a' nyugati részibe ... van egy Zablovályu, és sarogja [O.kercisóra F; Tsb 51] | A' papiros malom Az enyvező Kamara fekszik a' malom nyugotti részén [Km; KmULev. 2]. 1853: nekünk kellett ezen köhá-zat is befedetni a' Nyugoti bütüéhez a' Konyhát és Kama-rat toldatni [Lécfa Hsz; Kp V. 387].

Hn. 1847: a Kraszna Mihály falvára kijáró uttzanak nyugoti során (telek) [Ákos Sz; EHA]. 1861: a' Templom utzá-ban a' nyugoti soron (telek) [Kisgörgény MT; EHA].

nyugodgal nyugszik, pihenget; a se odihni; ruhen, rasten. 1671: az bellyeb tavollyab lako nemességh, mikor ezek^a az hazát és Ngdt szolgállyák, ot ho(n) nyugdogalik (!) maga dolgaihoz látván [KJ. — "A vég helyi nemesség]. 1687: ha-zoknal nyugdogalnak az kik orszagunk(na)k sirján^a hizztak [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez Nagyányáról. — "Értis: zsirján].

nyughatatlanság 1. nyugtalan, nyugtalanodó; nelineştit; unruhig. 1584: Keomiwes Janosne Es Eotweos Peterne Anna valliak vitte ez ket vallo az eothweos peter giermeket ez vargane Annianak ky Immar iob Rezere vgia(n) el zara-dot volt, mongiak meg Neky hogy Nem Alhatik hane(m) eyel Nappal Nivghatatl(n) volt [Kv; TJK IV/1. 280]. 1662: szörnyű vadász-, és nyughatatlanság serény ember volna^a, ha mikor valami kiváltképpen való okoktól meg nem gátoltat-nék, egy házánál két hétnél tovább egy végben ritkán lakha-tik vala [SKr 282. — "I. Rákóczi György]. 1664: Istennek hála egyébként békével volnánk, csak az sok dolgot gyöz-hetnők, mert én soha ennél^a nyughatatlanság embert nem láttam [TML III, 94 Katona Mihály Teleki Mihályhoz Kö-várból (Szt). — "Strein kövári német commendansnál]. 1832: nyughatatlanság őrző asszony az őrző Zoja Sára Balás Istvánné [Kissáros KK; DLev. 2. XIIA. 2]. 1851: Anyám matyog a' mint lehet, 's fogytig nyughatatlanság [Kv; Pk 7].

Szk: ~ lelkű. 1568: Antonius lakatos fass(us) est, Ezt hallam hogy monda biro Cato, Lukach deaknenak Te nyughatatlanság lelkű azonyi állat, lukach deakotis, mindettig eptues tamsnetol felted [Kv; TJK III/1. 209] * ~ természetű. 1800: Perceptor Uram igen nyughatatlanság bajos természetű, másokat északának idein megtámadó személy [Bereck Hsz; HSzJP Néhai Simon Pál Notarius Uram özvegye Vájkuj Ágnes (40) vall.].

2. elégedetlenkedő, lázadó; nemulţumit; unzufrieden, revoltierend. 1677: Nyilván lehet ezert kigl(te)knél már két esztendőktől fogva kicsodas nagy meg mocskoltatasa lón jambor keresztény Fejedelmünk eo Naga előtt Nation-(na)k, nemely nyughatatlanság hamis hír költő és az Unioval nem gondolo Emberek által [Maksa Hsz; PatN 67–8 Hsz rendinek nyil.]. 1678: most érkezék Uram az mezei hadak közül onnat kívül közölők való egy öreg legény széna s abrak sincs, fűre is még eddig lovokat eresztetni nem mer-ték, nagy zúgolódással s kedvetlenséggel vannak Tudom Kegyelmed jobban tudja, de az végbeliek felől is hasonlót beszélnek, azok is igen nyughatatlanság nagy zúgolódással vannak [TML VIII, 191–2 Vesselényi Pál Teleki Mihály-

hoz]. 1742: minden Naponként szomoruan tapasztalván, mely kedvetlen s illetlen dolgok vannak sok Atyafiak között, melyekkel Familiájokat rontják, magok Lelkek eseméretét nyughatatlanná; sőt magok ellen támadó Birókká teszik [JHb XXXV. 35 Jósika Ágnes kérése]. 1828: azon család nyughatatlan Márkos falvi árendátorai kik az el tartott Árenda hijánosságát hazugsággal kívánták ki potolni, mihelyest énis meg halgattatom minnyárast hazugságba maradnak [Martonfva Hsz; BetLt 1].

Szk: ~ *elme* a. elégedetlenkedő/lázadozó lelke vkinek. 1651: Nyulan lehet kegyelmeteknel minemw sok bajal es wgyel faratsággal idegentől mint redimalta(m) az Hidutszai hazat felesége(m) versége uta(n), de ... Szeöreö Andras vra(m) nyughatatla(n) elmejenek ductusat keöbuetuen Dioszégý Kis Anna kepebe(n) minemw protestatiot es haza eppittese elle(n) ualo contradictiöt exhibealt mind kisseb uér képeben Melyre nezue haza(m) elle(n) ualo p(ro)testatiot es contradictiöt annihilantani kevano(m) [Kv; TJK X/2. 142]. 1783: Megnyugodni látszatot égi darabotskáig az eö nyughatatlan elméjek [Torockó; Thor. XX/5. 42]. — b. elégedetlenkedő/lázadozó ember. 1671: nemely Nyughatatlan elmek iteratis vicibus conuenticulumokat czynalua(n) magok keözött Hadnagy hire nélkw. Az melljekben mind az Nemes varmegye)teol rendelt, hadnagy(na)k beochvwteli periclitalt s mind az mi Kges Urunk Kgles dispositioia caedaltatik [Dés; Borb. I egy-i bizottság jel.]. 1678: ne volnának némely nyughatatlan elmék, csendességben volnának most is az dolgok [TML VIII. 42 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz] * ~ *elméjü*. 1677: ha mely ártalmas es nyughatatlan elméjü emberek, más jámboroknak hírek es consensusok nélkül oly leveleket írának, melyek a' Fejedelmeknek méltósága es az hazánk közönséges java, es meg-maradása ellen volnának, az poenaban incurrályanak [AC 88]. 1680: Fogarasban al(aza)tos supplicatiom által, némely nyughatatlan Szabadságot vadászó s keresö elméjü Székely Jobbágyim felöl talaltam volt megh Nagod(a)jt, mely supplicatiomra Nagod Kgl valaszsa volt ez. ez mostani országh Gyülesén igazittásba véteteti velek valo bajoskodásimat [LLt özv. Lázár Istvánné Kereszturj Kristina foly.]. 1702/1799: az egész Városunk Lakosi nem gondolván ... Eleinknek példájokkal ... miis mostan más nyughatatlan elméjü Emberektől fel indittatván Földes Uraink ellen ujjonnan rebellatunk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 319].

3. aggodalommal teli; ingrijorat, neliništit; angstvöll. 1801: felette nyughatatlan voltam oldalaslag halván, hogy a forro hideg mellett angina is szorongatott [Berve AF; GyK]. 1830: erősen nyukhatatlan vagy(a)k irántatak — s házi dolgok iránt, hát tselédeket fogattatak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

4. zavart, megfélemlített; speriat, neliništit; gestört, verängstigt. 1570: Margith Hennüegh (?) Jakabne, Es Orsolya fodor Janosne hallottak Nagy Nestetwl az Zabo Balintne Marhaia veresekor, hogi azt Mongia volt hogy Amaz zegen legen Meltan kereskedhetik raythunk, Ez Nagy Orrw gonozneotwl lam Nywkhatatlanok vagiunk [Kv; TJK III/2. 66b]. 1584: Rosa Ambürus deakne wallia, Egy estwe mikoron az leiany a teheneket fey wala a paytaba oda mene fwrkeor Miklos a leiannys giakorta panazolkodot hogy nyughatatlan teolle Mind zeoleobe, s mindenwt kezebe fogia az Eowet ugy kinallia s ugy lar vtanna [Kv; TJK IV/1. 225]. 1585: Kys Simon Marton wallia hogy ez el múlt penteken estwe hallom hogy zitkozodik wala Danch leorincz hazaba

Az rut zitkokkal Tudom hogy Danch leorincz miat Niughatatlanok vagiunk zitkozodasa myath [Kv; i.h. 515].

5. nyugalmat/pihenést nem ismerő; neobosit; Ruhe/Rast nicht kennend, rastlos. 1631: szerelmes hwtös tarsom Zadori Ersebet Aszszony ennekem Isten utan ilyen szörnyű nyavalyamban faradhatatlan Daykam es nyughatatlan gondviselöm volt [Szentmargita SzD; Told. 26]. 1803 u.: Kedves Boldog emlékezetű hív Társammal Tktes Szántó Rosáliámmal nyughatatlan szorgalmatosságunk által mit szerzettünk annak fel írása itten vagyon [DobLev. IV/864 Dobolyi Zsigmond kezével].

6. fárasztó; obositor; ermüdend. 1629: Ezeknek penig nyughatatlan gondviselésétől meg akarván magunkat vonni és akarván, hogy fiunk, Borsos István is az gondviseléshez szokódjék minden jószágunkban és javainkban absolutum dominiumot adtam, kezébe is bocsátottam [BTN² 422].

7. nyugtalanságot előidéző; care provoacá nelinište; Unruhe verursachend. 1672: Irhatom Kegyelmednek, édes Öcsém uram, hogy bezzeg az tavali gyűlés volt uramnak ű kegyelmének nyughatatlan, fáradtságos, búsulással teljes hanem ez is valóban, sőt ugyan ez talám feljül haladta [TML VI, 365 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1807: Az ilyen nyughatatlan felujítások a' Törvény-folyások rendibe Calumniatnatni szoktak, ittenis nem tekintetbe vételt, hanem méltó büntetést érdemlne ezen többszörözött alkalmatlan Kérése az Instánsnak [SLt évr. P.Horváth Károly és Miklós nyil.].

nyughatatlanít gondot okoz; a ingrijora/neliništi; jm Sorgen verursachen. 1831: az el enyészet Esztendőben az keze alatt lévő Gujábéli marhák sok károkat okoztak es nekémis az minden északa résen létemmel nyughatatlanított [Dés; DLt 332. 5].

nyughatatlanítás nyugtalanítás, zavar; härtuire, härtuialá; Beunruhigung, Störung. 1807: Ezen tsupa nyughatatlanításra szolgáló Kérésre igen rövid Feleletünk [SLt évr. P.Horváth Károly és Miklós nyil.]. 1826: Nem lévén tehát a Felpereseknek az Alperes özvegynek nyughatatlanítására, kevés özvegyi Jóságá meg tsonkittására semmi utjok ... az Alperes özvegy a Felperességnek el ítlését kéri [Ne; DobLev V/1114. 6b].

nyughatatlankodás 1. nyugtalanzkodás; nelinište, agitatie (continua); Ruhelosigkeit. 1657: Az fejedelem búsonga nyughatatlankodásán s véle lött végzése változtatásán, mindazáltal nem is abrumpálá az tractát, hanem halasztás az Zólyomi bėjüvetilre | az sok nyughatatlankodás is igen megfárasztott [KemÖn. 158, 250]. 1662: Magát pedig Kóvárba küldvén es oda való kapitányságra régi meghitt, jó ember szolgálját, Róthy Orbánt állatván, illendő asztal es praebenda rendeltetett wala tartására ... De ott való akaratos magaviselésével, fenyegetőzésével s nyughatatlankodásával megsúlyosított wala rabságát [SKr 152–3. — "Zólyomi Dávidot].

Szk: *vki elméjét ~ra indítja*. 1662: Mellyekhez képest ha valaki a fejedelemnek ellenkezöt tanácsolna s javallana, s az országgal lött végzését bontogatná, elméjét nyughatatlankodásra indítani s felköszörülni akarná, hogy az bizonynal a fejedelemnek s szerelmeseinek is javokat, méltóságokat, előmenetelőket, nyugodalmas, csendes hosszú életeket, a sze-

gény hazának is békességes megmaradását nem kíváná, szemtől-szembe állatja vala [SKr 395–6].

2. fáradozás, bajoskodás; ostenealä, strädanie; Bemühung. 1840: nyukhatatlankadás elég volt de mégis Isten után a sok bajlódásak közöt öszve szedtünk 40 szál gerendát és 4 Szaru fat* [Várfva TA; Bosla. — *Ti. abból a faanyagból, amit a megáradt Aranyos elsodort]. 1854: fontolo-ra vévén hogy kedves Feleségem többszöri terhes betegségekben ... kitarto nyughatatlanlankodással s fáradhatatlan gondoskodással ... ápolit és dajkált Rendelem, hogy minden névvel nevezendő ingo és ingatlan vagyonom legyenek ... Feleségemé [Kv; Végr.].

nyughatatlanlankodik 1. nyugtalankodik, aggódik; a se ingrijora, asi face griji; sich beunruhigen/ängstigen. 1657: Midön az testtel* közelítették volna, ira nekem egy leveleskét, jelentvén, hogy néki némely jóakarói azt intimálták, bé ne júne, mert az fejedelem meg akarná fogatni; melyet el nem mulathaték kötelességem szerént az fejedelemnek megjelenteni, kire hittel felelé: hogy csak ne nyughatatlanlankodjék, nem hogy bántására igyekeznek, de másoktól is vérevel oltalmazná; mely szerént asszurálám én is [KemÖn. 159. — *Bethlen István holttestével]. 1687: enis elég szer nyughatatlanlankodom ugj, hogj ha lehetne egj szem pillantaba(n) hozzád repülnek, mert ideje is volna őt, holnapja [ApL 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez Nagyváradról]. 1755: Klimes Asz(onyo)m eo Excellya kü-lömb(en) frissen volna, de tsak egyedül lévén mostan ide bé, eo Excellya változó, ám nagyon nyughatatlanlankodik [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. 1776: Nem hogy meg nyugotak volna, a' M. Groffné, és Kornis Anna Kis Aszszony M.B. Henter Antal Urffiban, de sött többet többet nyughatatlanlankodtanak [Szentdemeter U; GyL. br. Lud. Révai (40) és gr. Theresia Eszterházi (35) vall.]. 1780: A' mi az Contractust illeti az irant sem nyukhatatlankodom, mivel egy született Cavaliernek maga keze írása magabannis elég securitás [Császári SzD; Ks gr. Toldalagi Kata aláírásával]. 1801: az egész dolog iránt tehát ne nyughatatlanlankodgyék, de azomban a' Költségbe ugyan takarékoson gazdálkodgyék kedves Ötsém Uram [Kv; SL 17 P. Horváth Miklós öccséhez]. 1819: itt az Annnya nyughatatlanlankodik [Kv; Pk 7]. 1844: anyit nyukhatatlankodom minden el pusztul* [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev. — *Távollétében otthon, Ádamoson].

Szk: *elméje* ~. 1667: Istenért, kérem, tudósítson, mert el-mém nyughatatlanlankodik, míg nem értem az dolgot [TML IV, 218 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *semmiért/semmit ne/nem* ~. 1803: ha életedben el akarod élni azon Kövekben álló Jot, rendre meg kapod Kedves ötsém, ne nyughatatlanlankodgyál semmit lesz talán még időd s Eleted meg kapod [Nagyak AF; DobLev. IV/870]. 1825: tessék azért nem nyughatatlanlankodni sem(m)jért, hanem tsendesen nyugodni míg a' Törvény meg engedi, külömben magának, tulajdonítsa ha több kedvetlenségeket is tapasztal életében [Nagyak AF; i.h. V/1088. 2b Dobollyi Sigmund sógornőjéhez, özv. Dobollyi Istvánné Fosztó Rákhelehez].

2. elégedetlenkedik; a fi nemultumit; unzufrieden sein. 1677: ha ugyan nyughatatlanlankodnak, mind az két császárt ellenségekké tehetik elég erejek pengi nincsen egyik ellen is megállhatni [TML VII, 461 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1679: Úgy értjük, édes Teleki uram, bizonyos információkból, még is nem szűnnek meg némelyek az magyar nemzet javára néző közönséges jó dolgokat bontogatni s ma is nyughatatlanlankodnak; csudálkozunk mindennyi veszedel-

mekkel is nem tudnak még tanulni ő kglmek [TML VIII, 466 ua. ua-hoz]. 1782: Praefectus Uram Sako Mihályt intette nyughatatlanságarol ilyen szokkal, Te Sako Mihály mit nyughatatlanlankodol annyit s mit rugodzol a te kegyes Földes Urad ellen azzal a' Sok alá s fel járással ki pusztitod magadot mindemből, ugy hogy még botskorod Sem lé-szen, míg ugy jársz mint a' Cseh országi Jobbagyok, a' kik Földes Uraik ellen addig rugodosztanak, hogy szalma nad-rágra jutottak [Torockósztygörgy TA; Thor. XX/2 Ványa Gergely tt nyil.]. 1796: a' Pratendens Communitas* Földes Uraik ellen egy néhány izben nyughatatlanlankodván és Re-bellálván, midön a' Földes Urak az ország Gyülése előtt meg mutatták volna örökkös Jobbagyságokat, ludicialiter is azoknak Itéltettek, söt azután magokis kemény büntetés alatt magokot az örökkös szolgálatra le kötelezték [Mv; TLev. 5/16 Transm. 15 tábl. — *Torockó].

3. fáradozik, vesződik; a se obosi/osteni; sich bemühen. 1662: Édes Uram az szegény Kercsinéről ne feledkezzék Ke-gyelmed, mert én velem valóban sokat bajla; most immár az gyermek körül nyughatatlanlankodik éjjel-nappal. Én bizony nem tudom, hova löttem volna, ha ő nem lett volna mellettem [TML II, 243–4 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1666: az mely aszszony emberek itben betegségekben uelem Dajkál-káttak nyughatatlanlankattak azoknak hattam egy egy tehenet [Abasfája MT; Told. 21]. 1676: Jankó vasárnap este megbe-tegedvén, kevés reménysegem élete felől. Magam nyughatat-lankodom szegény mellet [TML VII, 203 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1823: ez vilagon minden Ember azért fut, fárad és nyughatatlanlankodik, hogy mind annak valami hasznát is lássa és láthassa; és senkiis ok nélkül, és ingyen másért futni, fáradni, nyughatatlanlankodni, és perleni nem tartozik [Mocsolya Sz; SL].

4. kb. izgágaskodik; a se neliništi; streitsüchtig sein. 1656: Az jo Czepregy vr(am) ne nyughatatlanlankodgyek eo kegyel-me enneke(m) semmit nem adot, hanem riassza még Raz-many Istvant az beste kurua fiát, és az eo kegyelme marhaja meg leszen [Kv; CarTr II. 902 Catharina Teiczj quondam Michaelis Kouácj jun. rel. vidua (45) vall.].

5. bajt kever; a se främintä; Unheil anrichten. 1820: Dregánné Demén Márisko, Ján Juonné Székelly Rosi mind Fattyu vetett kurvák, ugy hogy ezeknek szavakon egy betsüllet-es Ember is meg nem indul Csudalkozom is ezen mit nyughatatlanlankodnak, hiszem a' Nehai Báro Ur az Urffi körül mindent meg tött még az Ágyát is melléje vitette, ott volt majd két hétig, mindgjárt Czifra Böltsöt tsálatott, Nekem adott 7. Német forintot 's két véka Buzát, Före valo gyojtsot [Várfva TA; JHb 48 Duszujok Anna Matzodi Szamuiláné (70) vall.].

nyughatatlanlankodtat 1. nyugtalanít, zaklat; a härtsui; beunruhigen, belästigen. 1657: Buquoy generál Kassáról megindult, de csak kevés haddal Bornemisza Jánost is egyik kapitányát elbocsátván, azt Rimaszombatnál felverték filekiek több végbeliekkal; amott Horvát István éjjel-nappal nyughatatlanlankodtatván az német hadat [KemÖn. 34]. 1662: a tisztviselők közönséges tanácsbul, állitván, hogy az éhség miatt is már sajlottabbak és kénszeredettebbek lévén, ha derek ostrommal kezdenék őket nyughatatlanlankodtatni, annyival inkább fásasztván ugyan megvehetnék a sáncot tőlök [SKr 328].

2. ~ja *elméjét* nyugtalanodik; a se neliništi; unruhig sein. 1669: Az Istenért kérek, édesem, ne békételenkedjél, ne nyughatatlanlankodtassad elmédet, bizzál jó reménységgel Iste-

nedben, bizony nem hagy el [TML IV, 530 Teleki Mihály Veér Judithoz].

nyughatatlankodtatás nyugtalanítás, zaklatás; hárquire, härjuialä; Beunruhigung, Belästigung. 1662: Az lengyel generálok hogy az ország hadait kockára vetvén a mieinkkel mostan szemben megviharassanak, tanácsosnak nem ítlheték, hanem hogy most, az üdönek engedni kelletvén, olly számos ellenségnek farsasztására, nyughatatlankodtatására, fogyasztására utat, alkalmatosságot kellene engedni, hasznosnak ítlék | be nem csinálthatatik vala, úgy, hogy az a dolog azon bástyán levőknek elég nyughatatlankodtatásokra volna, mert ottan-ottan csak négy s öt jancsár is a nagy temérdek fal törése közé állálkötven, rájuk nagyon belvöldöznek vala [SKr 353–4, 608–9].

nyughatatlanság 1. nyugtalanság, aggodás; nelinište, ingrijorare; Unruhe, Beängstigung. 1574: Meg Ertettek eo K. varoswl Byro vramnak az postak myat valo Nywghatatlanságot, Es azoknak Eyely Alkoholatlan Jdeoben valo Jecweteleket az kapura es be keoweczeseket [Kv; TanJk V/3. 103b]. 1595: Az Nyughatatlanság penig o kmekek felette nagy volt, az sok szantalan Wy szokások miat [Kv; Szám. 6/XVIIa. 24 ifj. Heltai Gáspár sz kezével]. 1671: Mivel az varadiaknak nyughatatlanságokra az Fő vezernék ő Nagának oly porontsolattya érkezett hozzánk, melyben az orszagnak nagy reszit kivannya szükséges keppen ketelenítetünk kglmeteket Convocatatnunk [WassLt fej.]. 1755: Edes Atyád harmad napi hideg lelés által nagyon gyengéedvén, magamis, sok nyughatatlanságom mián majd annyira ellágyadtam, hogy méltán félhetek, né talán tán engemis valami nyavalya kövessen [Ks 28. VII Árva Daniel Zsófia leányához]. 1764: magam privata oeconomiam mellett örömost meg maradvan, hamit onnan emberseges embereknek szolgálhatok örömmnek tartom, és azoknak kik magas helyre hágtanak a le esésnek felelme miát szenvedő nyughatatlanságokat [Középlak K; Bfr]. 1780: NENyed Varossában levő fel kelhetetlen Jozzagimban az Executio folyt volna beteges, de Isten kegyelmességéből ép elmével, meg gondolván ezen Executio további folytatásából következhető kisebbsegeket nyughatatlanságomat, maradékimnak történhet még több károsodásokat, hogy ezen Törvénykezésből következett önként és magam szabad jó akaratomból léptem illy meg egyezesre [Ne; DobLev. III/545. 1b].

Szk: ~ban forog. 1658/1741: Nyughatatlanságban forgottál Szalonta Viraditg alunnod ellenség nem hadta [EM XXXVI, 147 Köröspataki B. János hist.] * ~ok közé jön. 1823–1830: Már én nagy nyughatatlanságok közé jöttem, consciantiát csináltam belőle [FogE 131] * ~ot okoz. 1805: Sajnálám hogy minden tzelem s akaratom ellen is nyughatatlanságot látztatik okoznam Ngodnak azoknak a perditus szászoknak fortélyoskodási miatt [KCsI 15]. 1831: Jól emlékezem Dregán Vonutzra mert kárákat és nyughatatlanságokat okozott mind Férjemnek mind Vass Mihály vintzellér társunknak azért hogy éjszakánkén (!) a' Guja mellett nem igen hált és rájuk gondot nem viselt [Dés; DLt 392. 6]. 1833 k.: Férjem a Kezén levő jövaimat, Két borjus Tehenemet 7 darab Sertésemet is meg égyebeket is Fizesse ki, hogy az azokkal valo Gondviselés által s azoknak tartásokkal magának nyughatatlanságot ne okozzon [Usz; Borb. II] * ~ot szerez. 1839: Ötsem Uram a' Familiának ezen Tárgyban törvényes lépéseket tenni és nyughatatlanságot szerezni akaré nem? (igy!) Hogy így minden esetre a

Familia a' leg rövidebb utat követhesse — Én részemről a' Familiával m(e)g édgyezni őket ki fizetni jobbnak esmerném [Szentbenedek AF; DobLev. V/1229. 2a].

2. elégedetlenkedés, lázadás; nemultumire; Unzufriedenheit, Empörung. 1630: Ezalatt míg Rákóczi György ide bejött Erdélybe az fejedelemségre, addig odaki Zólyomi Dávid a Tisza mellett a palatinus Eszterházy Miklós népével, mely az is az erdélyi fejedelemséget kereste volna az erdélyi áruló urak tanácsaslókból, az pápista urak nyughatatlanságok miatt csatázott, ahol Zólyomy Dávidon lövés is esett, és az mint értettem volt, az Tiszába mintegy háromezren az jég alá veszték, hogy megfogták volt és sokat le is vágta volt benne az Eszterházy népében [Kv; KvE 161 SB]. 1657: Vala pedig oly ordinanciánk, hogy egy járással érjünk véget nyughatatlanságában, és székiből is kiűzzük [KemÖn. 186. — "Vasile Lupu moldvai vajdát]. 1802: nem akarván az Ur nyughatatlanságai miatt contribuens embereit, jövendőre éhel halásra juttatni, s magának is illy Szenvedhetetlen kárt szerezni [M.zsombor K; Somb. II]. 1841: a folyamodók elnyomásaiknak s ezek miatt azoknál történt nyughatatlanság s zenebonának nem lehetett más oka, mint az, hogy ők régi szokásaiktól nem okkal-móddal, hanem erővel, hirtelenkedve s okát nem adva mozdítottak el [VKp 62].

3. vesződség, fáradozás; osteneală, strădanie, trudă; Bemühung. 1597: Eleiteol fogwan ew kegmeknek varossúl woltanak az Mezaros vrammal mind kewlseockel belseöckel sok nyughatatlanságok holot sem az ew Annulatioiokhoz sem az eonneon magok igireti, magok ayanlahoz magokat nem tartottak, hanem mind ez ideighis vakmereokeppen viseltek magokat ew kegek ellen varosul Mely sok nyughatatlanságok miat ew kegmek el faratának, halwan az keossegnakis kialtasat eo kegmek az also Tanachbéli vrammal egyewt lewen illien eoreokeos vegezest celebraltak [Kv; TanJk I/1. 297. — "Köv. a végzés]. 1659: Az Markos Falui urágat pedig, mivel az en edes Uram Mihalcz Mihály Ur(am) egy nihany időtol fogván valo sullios betegsegemben, mint igaz házasa Társa embernek bóczülettel gondomot viselte ejeli, nappali sok nyughatatlanságát faratságát mellettem nem szanta en (is) háládatlan nem akarnám rolla lennem, az mi abban az Jozzagban az en reszem azokat hagiom es Testálom az Uramnak eo kegyelmenek eot szaz forintt Summaba [Altörja Hsz; Borb. II]. 1710: Az Ur eo kglminek szegeny szolgálai alázatosan könyörgünk meltoztassek az Ur a nyári sok nyukhatatlanságinkrol es dolgainkrol meg emlékezni [Kászonyújfalú Cs; BCs]. 1734: Meg Tekentvén s melto respectusban vetetődven Instans Atyankfianak a Varos malma körül valo sok fáradságát, s ruinájából valo fel épülésében tött nyughatatlanságát Consolatitk tiz magyar forintokkal és 20 véka buzával [Dés; Jk 445a]. 1746: az Magistratus meg tekintvén az ő Kglme akkori sok és sullios fáradságát, éjjeli nappali nyughatatlanságát és költségét, hogy Borbiro Nagy János ő Kglme tizenöt veder jó bort az ő Kglme keze alatt lévő fundusbol adgyon determináltatott [Torda; TJkT III. 9]. 1798: én mind az Egerszegi, mind a Veresegyházi Jozságot sok perrel és nyughatatlansággal nagyobb részit pedig költsen pénz pénzel szerzettem ki [M.déllő TA; DobLev. IV/802. 2a].

4. kb. izgágaság; neastimpăr; Streitsucht. 1770: Szilágyi Mihály, aki akadémikus pap lévén hat esztendeig volt Kocsárdon minister, azután kiesvén nyughatatlansága és ambitioja miá az ecclesiából, Bánffy Dénesné udvari papja lett s

a múlt tavasszal felmenvén^a a grófnéval, pápistává lett. Ugyanennek a miséje alatt confiteált a rossz disznó^b [RettE 235. —^aBécsbe. ^bAz emlékiró fia].

Szk: *~a van valamire*. 1570: Zeoch Benedekne, es ferleh Lwkachne vallyak Mykor Lattnak Kalmar Andrasnak Ala s fel walo futosasat es Jdezeset, hallotak hogi Montak, Mely Jgen Nagy Nywkhatalansaga vagyon az perlesre [Kv; TJK III/2. 87].

5. *belső ~ a*. nyugtalanság, nyughatatlankodás; nelinište; Unruhe. 1778: Ha akármilyen okokból az feljebb említett forró nyavalyákban belé esnének legelső gongyok a' légyen, hogy a' továbbra nyavalyát szerző okokat tellyességgel elkerüljék ha az orczájok nagyon tüzes belső nyughatatlanságok nagy a' betegeknek haladék nélkül vágasának eret [MvÁlt Mátyus, ConsSan. gub.]. — b. idegenkedés, elidegenedés; instráinare; Befremdung. 1831: Baktsi Borbára egészen meghült éranta és valami belső nyughatatlanságot, s felesége eránt iszonyodást kezdett érezni magában [Angyalos Hsz; HSzJP Angyalosi Gyalog katonáné Pető Péterné Csutak Borbára (46) vall.].

nyughatatlanságos nyugtalan, zaklatott; neliništit; unrühig, abgehetzt. 1657: Lött pedig születésem in anno 1606 és az mint fogantatásom, születése, úgy egész eddig való életemnek is rendi, folyása csak nyomorúságos, háborúságos és nyughatatlanságos volt [KemÖn. 19].

nyughatik 1. (meg)pihenhet; a se putea odihni; ruhen können. 1580: Leg előzer vezeték eo kegmek hogy Regwel Mykor az vinceler ky wyzy az Mwest, Otth à Zólóbe le ne haggya wlny hane(m) A migh kostyat zwryt le tezy el helyhezety az mywes addeg nywghatyk, de mingiart az mwheoz kezdesse(n) welek [Kv; TanJK V/3. 214]. 1585: Sophia eg' Santa leany vallia eg'kört latta hogy az legeny az Szoba Aytaianal fekwek le Az Ersebet penig be Mene egiedwl az zobaba maga en kerem vala hogy it kwn velem hallion, De eo Azt monda hogy Az Bolhaktol it kwn Nem Niüghatik [Kv; TJK IV/1. 451]. 1657: Azután szegénytől békéredzém Erdélyben, hogy az atyám és anyám házánál nyughatnám, míg ő béérkezik s elbocsátja [KemÖn. 97]. 1659: Az paripámat is vigyék el, az hol urunk leszen, ott járjanak vele. Én, ha tudnám, itt nem késném, mégis ott is hadd nyughatnának valamit az lovaim Ugyan kérem Kegyelmedet tudósítson minderről [TML I, 335 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. 1710: A Gyulaffi tábora Szeben alatt lévén, ebédre behívatta Teleki Gyulaffit, s erősen akarja itatni, de nem akart. Azután sok discursus után marasztáni kezdi, ne menjen ki a táborra, háljon ott benn a városban, eleget nyugtalankodott eddig, sőt a táborra is kiizen, hogy már ne féljenek a némettől, bátorságos helyen lévén a város mellett, azért bátran levetkezhettek s nyughatnak, senkitől semmit ne tartsanak [CsH 188]. 1710 k.: Az 1676. 77. 78. 79-béli nagy szélévészől menekedvén, azt tudám, már alacsony kalyibamban nyughatom a partján ennek a világ tengerének [BÖn. 715]. 1781: hadd nyughassam midőn haza megyek Mesterségem folytatásából [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. nyugton lehet/maradhat; a putea sta liništit; in Ruhe bleiben können. 1587: Negiedzer kiuanik aztis Nagodtül hog oly hazat jpetessen N(agod) hogy az my marhajnk mellett lewő attiankfiaj es zolgajnk batorsagosson nughasának eledeit italt penzekben talaluan. Bort iot arultasson eg penzel feljeb hog nem Sibon^a, egieb elestis hog az uton jarokis jnkab az portusra tarczianak [GyK A dési cellérek

végezése Gyulafi Lászlóval az örmezői portus dolgában. —^aZsibó Sz]. 1653: A temetés^a meglévén, nem mindjárt vevék el Katharinától a fejedelemséget, hanem egynéhány hét eltelve. És lön fejedeleml Bethlen István, és Katharina elkészült és kibúcsuzék s elméne. Legottan Bethlen István succedála helyette. De ő sem sokáig nyughaték, hanem Rákóczi György felkészült — viszont a gubernator is, és táborba szálla Kolosvárhoz. Egykorban egy bizonyos helyet rendelvén — ő maga a gubernator is jelen lévén — valami tractájok lön, és megfogának egyezni a birodalom felett. Ezekután Segesvárat országgyűlés lön a választásról. És látván az ország, hogy Bethlen István is oda engedte volna az országot, tehát az ország is választá Rákóczi Györgyöt a fejedelemségre [ETA I, 143 NSz. —^aA Bethlen Gáboré]. 1665: Az Istenért ő nagysága most ne szánja az költséget bizony ő nagysága is úgy nyughatik jobban, ha ott praesidium lehet [TML III, 496 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Énfelőlem ugyan nyughatott volna,^a mert én jó uramnak tartottam [BÖn. 678. —^aBéldi Pál].

Szk: *maga vallásában ~*. 1736: Nem vala az catholicusoknak magára személyiben sok panasza az regnans fejedelemlre, az öreg Apaffi Mihályra, mert miatta akár, ki is az maga valásában nyughatott, de vala az feleségire, az ki az egész országot maga akarja vala igazgatni [MetTr 440].

3. tagadó formában; negatív; verneinend; nem képes nyugodtan/tétlenül ülni; nu este in stare să stea liništit; nicht in Ruhe/unstätigt sitzen können. 1600: En ott woltam mikor megh olwasta es megh atta az penzt Csiki Miklos Chergeő Matthianak, minthogy ne(m) niughattam hogy az en vram fogwa wolt, futotta(m) mind azzoniomat s mi(n)d Matthiast, hogy megh zabadihassa(m) vramat [UszT 15/4 Balas Miklosné Duruttia Betle(n)falui vall.]. 1602: Buday Thamasné vallia Pokos Peterne eozze tewe az kezét izonyw eskeowessel monda hogy soha eo Nem twdgya mellynek Adot teobbet masiknal, de nem tudgya mert nem nyughatik Masas Thamas [Kv; TJK VI/1. 596]. 1618: Ezeket elvégezvén még tréfára vevén monda, hogy: Hová tegyük hát mi oztán az mi hadunkat, ha megbékélünk az kazuillal, mert az mi hadunk nem nyughatik és vesztég nem ülhét. Arra mondek én: Hadd nyugodjék az hatalmas császár hada is. S monda: Nem nyughatik, hanem kérjeteq segítséget s örömet adunk [BTN² 171]. 1667: Kegyelmed levelét vettem, melyben mit írjon Kegyelmed Zólyomi uram felől, bizony megmondtam vala, hogy más szándékok van, mikor az kezes-leveleket kirivallá, de Kegyelmetek nem nyughaték [TML IV, 63 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1710: Titeket is jól ismerlek, mert soha nem nyughattok, mindenkör válogattok az uratokban s azon igyekeztek, hogy hatalmas császár szakállába kapassátok a német királyt [CsH 75–6 Köprülü török fővezér nyil.]. 1782: Tsak jártok az Uratok ellen a' Táblára ... addig nem nyughattok: el veszem az erdöket az határról hogy kérve kértek töllem [Torockó; Thor. XX/4]. 1793: nem nyughatván újra utának ki szaladott [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

Szk: *nem ~ vesztég*. 1671: Az mi az Rottal uram emberit nézi, úgy látom, az pápista embereket itt senki sem háborgatja, csakhogy nem nyughatnak vesztég [TML V, 497–8 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

4. nyugta lehet vkitől/vmitől, vki/vmi miatt; a putea sta liništit de cineva/ceva; vor jm/einer Sache Ruhe haben können. 1570: Catalin fazakas Georghneha vallya hogy, Lattha mykor Belgerne ky Jeot az Zeoch Gérg hazából, Es az Zeoch ky Jeot vthanna, Ezt Mongya volt hogy kwrwak

Nem Nyukhato(m) Myattatok vgian hazamra Jeotek [Kv; TJK III/2. 159]. 1597: Nemethi Mihálie Martha vallia. Az Veres Pal mostoha leánya zaiabol hallottam az sewteo hazba mondotta Jm vgimond nem nyughatom az bestie nag zakalú kúrwafia agebtol mert mikoron az azzonim hon ninche(n) mi(n)denkor fel hiw az haz heara [Kv; TJK VI/1. 84]. 1629: az Varga tudo(m) mindenkor hogy olyan Vezekedeő volt en uelemis sokat haborgott de en engedtem sokat neki, de Horuát Istua(n) nem alhata el hanem el ada miatta az hazat ellenbe(n) keölteözök s ott sem nyughatik miatta [Kv; TJK VII/3. 95]. 1630: mondak az eötweős legeniek hogj hiszem nagy dologh mi nem niughatunk etteöl az Zalaj Gjörgjtül, ide reank iü az szallasunkra, veszekedik velünk [Mv; MvLt 290. 204b]. 1655: megh mérvén az aranyat Ozdi Thamás bé tötte az Asztalb(a) es az árrát megh nem atta, annak utánna az Oláhok annak az árrát solicitálván, nem nyughatat tőlők [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall.]. 1665: Azt is megmondottam, az hatalmas császár azért kötötte az kardot oldalára az fejedelemnek, hogy az országot ne engedje kóborlani; az ezután nem is engedi; örömet hatalmas császárnak nem vétene, de az váradiak, jeneiek miá nem nyughatik, kételen fel kell kelni ellenek [TML III 512 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. 1716: nem nyughatik az Feleségétöl az éb adtót [Nagyida K; Told. 22]. 1761: Molnár Jánosné

Véber Catharina hallatták hogy etzer mondotta, hogy tsak háborgottya Ferentz Lórintz ötet, nem nyughatik tölle [Szászsztván KK; BK] | a Gyermeke a szunyogok miá nem nyughatik [Koronka MT; Told. 26]. 1771: Molnár Andrásné házánál még most" is Musikálnak Tanczalnak Sandor István Szilágyi Mihály és Janos Urammék ottan az meg nevezet kortornákon ugy anyira Dorbézolnak hogy azok(na)k rikoltozássok miat nem is nyughatunk [Dés; DLt 321. 16a. — "Vasárnap].

5. megbékélhet vmiben; a se putea împăca cu ceva; sich mit einer Sache zufrieden geben. 1676: Hogyha, Uram, Kegyelmedtül sub bona forma és udvartul is modo eodem oly assecuratióm lesz, kiben nyughassam, elvárom; holott nem, eleklél vonódnom az mérszálás előtt [TML VII, 214 Csáki László Teleki Mihályhoz].

6. megeleghedhetik vmivel; a putea fi mulțumit de ceva; mit einer Sache zufrieden sein können. 1604: Balas Ferencz akkor azt fogatta uala hogy ha uelek en megh nem alkhatom es ne(m) nyughato(m), ket Eokret ad ennekem az en keoltsegimert ha cziaik ket eokre maradnais maganak, en uelek ne(m) nyughata(m), latua(n) karaimat ell kellettetek joenem [Uoszt 18/43].

nyugó 1. egy ~ban egyfolytában, egy szuszra (pihenés nélkül); fārá odihná; in einem Zuge, fortwährend. 1716: igen el száradott es el erőtenedet vala, egy nyugoban le sem mehetet az grádicson | az gradicsonis nem jöhetett le egi nyugob(an), hane(m) le ült [Nagyida K; Told. 22].

2. ? nyugodó, nyugvó; de odihná, unde se poate odihni; ruhend. Hn. 1730: A Nyugo Hegjen (sz) [Petek U; EHA]. 1746: Nyugo hegy farkán (k). Nyugo hegy bérčin tul az uton fejel (sz) [uo.; EHA]. 1781: A Nyugo hegy patakjánál (k) [uo.; EHA]. 1891: Nyugó [Egeres K; KHn 196.] | Nyugódomb [M.bikal K; KHn 72].

Vö. a nyugodó, valamint a nyugovó 7. élelti hn-i adalékokkal.

nyugodalmascska nyugalmacska, kevéske nyugalom; puťi-nā linište; ein bißchen Rast. 1779: hogy nekem is Excellen-

tiád kegyelmessége után nyugodalmatskám lehessen azon Fundust instálom [Déva; Ks 73. IV. 59]. 1811: Körül kerítik a' ktsin udvarotskát, Rajtok a' sétáló kap nyugodalmatskát [ÁrÉ 106].

nyugodalmas 1. nyugalmas, csendes; liništít; ruhevöll, still. 1627: Az Házakatis szepen köztők megh osztottuk volt, kinek, kinek az ő reszet ki mutatua(n) az házakból Az Constitutionak tartasa szerint, mindeniknek Cziendes Nyugodalmas lakásokra, melliei magokis Contentusok voltanak [Kv; RDL I. 132]. 1879: Fenn a Józsefváros utcában" vetünk egy majort. Csendes, nyugodalmas hely. Szekérzörgés sem zavar, emberszó sem háborít [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhoz. — "Mv-t].

2. békés, nyugodt; pašnic, liništít; friedlich, ruhig. 1662: akik amelly nyugodalmas szép lakóhelyekben azelőtt csendesen, frissen, úri módon nyugodni szoktak volt néhánéha úgy megszaszaltatnak, a Tiszát nyakokba magok is alig vehetnek [SKr 619–20]. 1752: míg három ember Mocson lesz Soha ő Ex(celen)tiáj(an)ak Mls Házánál Tisztarto nyugadalmas Ratiot nem Componal, Sem Istennek nem él [Kv; Ks 83 Kovács János moci gondv. lev.]. 1896: Az egészségünk jó. Sok esztendő óta ilyen jó, nyugodalmas, egészséges, derült telet nem éltünk [PLev. 178 Petelei István Jakab Ödönhoz].

3. biztonságos; sigur; sicher. 1664: Lám Erdélyre nézve is megígertett volt az Aly pasa hitlevelebe az adó szállítása ... Most volna azért az ideje, Uram, ha mit ő nagysága efficiálhatna nálok mind ez szegény hazára s Magyarországra s a Jézus Christus evangeliumának nyugodalmas szállására nézve. Mert félő, ha előbb mennek a dolgok, annál inkább semmit nem efficiálhatni nálok; csak már is látó dolog, mint felfuvalkodtak, az egész földnek urának tartván s íratván magát [TML III, 85–6 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. 1677: Hadi Expeditiora Városi rend közt lako Nemesség, külső jóságiról, felényiről tartozik Soldost állatni, nyugodalmas lévén a' városi lakás [AC 258]. 1710: Sokan penig Erdélyben futának be", úgymint az öreg Bocskai, Petróczi István, Szuhai Mátyás és többen sokan, bizván ahhoz, hogy itt magoknak nyugodalmas szállást találjanak [CsH 92. — "1672-ben].

Szk: ~nak tetszik. 1731: közöttünk valo lakozása sokkal jobnak és nyugadolmasobnak tetzenek [Gerend TA; Told. 21].

4. izgalomtól mentes; liništít, fārá emoťii; erregungsfrei. 1670: Nemes és Vitézlő Sárosi György hívünk ugy remenlyük hogy talám ennyi hoszas ideigh valo faradozása utan megis elégedvén hivatallyával, nyugadalmas életet inkább szolgálattya helyett, mint sem tereh viseles nyughatalságára acceptálni fogna, magais ezen túl magának ő kegme [WassLt fej.]. 1823–1830: Olcsó ez a hajón való utazás, és ha szép idő vagyon, nyugodalmas is [FogE 263].

nyugodalmasabban zavartalanabbul; (mai) nestingherit; ungestörter. 1851: Mlgs Matskási Ur ... ha ki jönne hozzám Folyfálvára szigorogni, itt Csendesebben, és nyugadalmasabban s hamarabb dolgoznánk [Folyfva MT; Born. G. XXIVd].

nyugodalmasan békésen; netulburat, in pace; friedlich. 1728: Aztis tudom hogy miglen néhai ... Nemes Thamás vram éle, gjakorta czivódott és veszekedett ezenn helyhért, mellyen vagjunk, annyira hogj Mikó vram bekeségessen és

nyugodalmason nem bírhatta [Hídvég Hsz; Mk I. Val. Szabo (48) j b vall.].

nyugodalom 1. békesség, nyugalom; linište, pace; Frieden, Ruhe. 1592: Erttwen varosul eo kegmeK Birank vrunktol, hogy vrunk feiedelmwnk eo Nga, Nagy szwkseget mutogat-wa(n) ez Zeghenj orszagnak, Nem engedte Alab a' Sacczot harmadfel ezer f(or)intnal, Eo kgmekis varosul, hazaiok-ba(n) valo bekesegeS nyugodalmokat neezwen, igiekeznek Vrnk eo Nga zwksegere naponkent gondot visselnj [Kv; TanJk I/1. 183]. 1597: Vadalma Jakob wallia chiak akkor wolt az zomzedsagnak nyugodalma teolleok mikoron eomagok egimaskeozot egibe veztenek [Kv; Tjk V/1. 108]. 1599: En Ferenczy Mathe ex Vachi, ki uagiok Istennek fogsagaban, noha testembe(n) gietrelmet zenüedek, de le-ekben az en Istenem eleöt egeseSben, es niugodalomban uagiok. Tezek en testame(n)tumot az en iaüaimrol [Kv; RDL I. 5]. 1615: Ez wdeo alat bizonioson Erttiwk, hogj ez my szegen hazanknak romlasara termet haladatlan fia Ken-di Istuan arra jndította volna eo felseget, hogy ez mostani draga szep bekeseSgwnkett fel bontuan, szantalan Verontas-ra, Orzagok puztulasara, es Vegetlen hadakozasra okott adgion, Nemely szamos Haydukak fell lazaztuan biztata-saul, vyobban ualo hadakozasra, kiknek practicayt noha regteol fogua fwsteolgeni fundamentomabul ertettwk, de az kegmetek niugodalmiariet, es az orzagok keozonseges beke-segeiert halogattuk [Gyf; Törzs. fej-i rend. Usz-hez]. 1677: En al Csik szeki Szent Györgi al(ia)s Bankffalui Geörgyffy al(ia)s Mihály Barrabas primipilus noha testemben beteges allapottal leuen, Istennek latogatassából, de io eszemen, es elmemen Vilagi allapotokrolis gondolkoduan egiszer s mind üdömöt mint töltöttem s kik által volt niugodalmam, elsőbben (: ha Istennek vgi tezik :) lelkemet ayálom az felséges Istennek testemet az eo Annia(na)k az földnek giomrának [Szentgyörgy Cs; CsÁlt F. 27. 1/32]. 1710: Többire mindnyájoknak az teccik sola, valamig Apafi Mi-hály erdélyi fejedelem leszen, addigoha az országnak cse-ndes nyugodalma nem lehet, mert levis és változó ember, s a mellette való udvari szolgák minden rossz dologra ráveszik, s a hazafiait szüntelen búzben keverhetik [CsH 133]. 1776: Groff Lázár János ... mondotta ... így vitt engemet á Vizre á jo Csizi Hadnagy, s azt a Kis Aszszont-is, de nekem Soha tovább barátom nem lesz Csizi Hadnagy, mert Lelkem Testem nyugodalmát el bontotta, s több más szénü átkok-kal-is illette, mind azokat, kik azon házasságát Néki, és Groff Kornis Annának meggátolták [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

Szk: *nyugodalmat enged*. 1777: mihejt eszre vette hogy az Exp(onen)s Ur Causajat assumáltatni akarja a Falu Székin, mingyárt Sellyében fel szaladván hogy a földet mérethesse, pedig igaz e az hogy szabadságot adott volna hogy miglen a Sz: Janos napi sokadalom el nem telik Makfalván addig Nyugodalmot és sokadalmozást enged az említett selyei Lakosoknak ... igaze hogy a Causa előtt szaladt fel, és lár-mázta az embereket a föld mérésre [Msz; BetLt 6 vk] * *nem hagy nyugodalmat*. 1653: Mindazáltal ugyan nem ha-gyának a bassának nyugodalmat Komárom alatt, hanem el kell alolla szállani, mert immár, hideg ősszel vala [ETA I. 42-3 Nsz] * *nem talál nyugodalmat*. 1692: holmi jövevény idegen emberek az mostani villongó időKben nyugodal-mat nem találván magoknak folyamodtanak Kálnaki Sámu-el uramhoz ó kegyelemhez adott lakó helyül nekiek egy darab helyet az Miklósvár széki száraz ajtai erdön [Körös-

patak Hsz; Barabás, SzO 385-6]. 1836: Az Alperes Horvát János Ur által Özvegyi Curiájából ki vettétvén, az édes Anyja Házában vonta meg magát, s ott se tanálhat nyugodalmat, ezen perrel vexáltatván a Felperesek által [Ne; DobLev. V/1213. 2b] * *nincs/nem lesz/volt nyugodalma* nincs/nem lesz/volt békessége/nyugta. 1582: nem uolt niogodalma az szegen azzo(n)nak [Kv; Tjk IV/1. 59]. 1661: addig nem leszen nyugodalmam, míg Kegyelmed felől nem hallhatok [TML II, 132 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. 1793: Vajna Ist-ván Urnak az Ifju Aszszony veszekedése, tzihodása, gazolko-dása miat nyugodalma nem volt [Páva Hsz; HSzJP Karátson Ferentzné Gáspár Klára (20) vall.]. 1817: egy szempillantás-nyi nyugadalmam is nintsen [Szabéd MT; Told. 7].

2. pihenés; odihná; Ruhe, Rast. 1584: Keomiwes Janosne Es Eotweos Peterne Anna valliak vitte ez ket vallo az eothweos peter giermeket ez vargane Annianak mongiak meg Neky hogy Nem Alhatik hane(m) eyel Nappal Niugha-tatla(n) volt, Monda erre Catalin azony No Im meg tanitlak mith miwely Ally esthwe kesen eg termeö fa Ala, Es oth mond ezt haromzor, Ey vrak Azoniok halliatok, Aggiatok meg az en giermekemnek Almaat Nyugodalmat enis meg Adom a' tieteknek Niughatatlansagat^a de ez vallo soha ezt Nem merte meg probalny [Kv; Tjk IV/1. 280. — ^aFolyt. a babonáskodás leírására].

Szk: ~ *engedetetik*. 1662: die 28. Augusti de Monte Cuculi generális az ármádával elérkezvén a fejedelemmel a Szilágy-ban, Goroszló táján megegyezett vala Az fejedelemnek s generálisnak is tetszék, hogy harmadnapig nyugodalom engedtessek a hadnak, s azután Isten áldomásával kövessék az ellenséget [SKr 661] * *~ra bocsát*. 1799: Csendes nevü ökör az erőss huzás miatt belső résziben meg-lévén romol-va, egy ideig nyugodalomra bocsátottam hogy épüljön [Me-zőcsán TA; Ks 65. 44. 11] * *~ra való ház pihenőház*. 1662: a derék bányaépületeket, minden nyugodalomra való sok jó házakat, melyeket mostani udvarbíró, Nyötécsi György ... jó erős kőfalakkal, felrakottat vala porrá tétetvén, csak kőfalok marada [SKr 452-3].

3. kényelem, kényelmes élet; viajā liništītā, tihnā; Bequemlichkeiten. 1662: Leveleiben pedig megiratta vala a vármegyékre okait indulásának s fegyverfogásának ... intvén s emlékeztetvén őket magok javára, szabadságok oltalmára, melyhez való jó indulatjából kellett vala magának is fárad-ságával, tárházának üresülésével nem gondolhatván, ország-béli hiveivel, csendes nyugodalmokból kimozdulni [SKr 207]. 1710: Ne gondoljanak semmit az erdélyi urakkal (akik megszokták a kényes életet s nyugodalmat, s azért disva-deálják a fejedelemnek a hadakozást), hanem fogjanak hoz-zá a dologhoz [CsH 109]. 1739: Groff Koenigszeg Uram Extiarol bizonyosan mongyák, hogy az Belli Praesességit resignálta és Udvari Hoff Maisterre lett, nyugodalmot kívánván magának [M.csesztve AF; Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1817: látván ötöt a' Fiscus helyén Constrássága után nyugadalomba élni, annyival nagyobb irigyei támadtak [KLev.] 1847: ne vené rossz néven, ha arra meg instálnám, hog addig vagy csak mig egy kissé megcsendesedünk, alla-podunk, ülné ott a' nyugodalomban [Kv; Pk 7].

Szk: ~ *szerető*. 1662: az minemü nyugodalom szerető em-bernek tudom lenni Bánfi Dienes uramot, bizony ha jól volnam oda be az állapot, száz mélyföldnyire való nyomor-ságra nem kívánoznék [TML II, 257 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

4. megnyugvás; liništire; Beruhigung. 1662: eszébe veheti akárki, az egyetértés mit tehessen, és ha Istennek igaz

itiletiből és hazafiai között való rút veszekedés miatt az a véghely^a is így nem romlana, azon véghelynek minémű nagy külső és belső épületre, az országnak és a fejedelmeknek nagy nyugodalmára ... leszen vala [SKr 482. — "Várad].

5. ~ba tételődik nyugdíjaztatik; a fi pensionat; pensioniert werden. 1861: A' Nagy Sajoi Capitulumba a' Máti Egyház Papja tisztességes nyugodalomba tételődvén 4000. év for. évi fizetés mellett pályázni lehet [Gyalu K; RAK 62].

6. végső nyugalom; odihná vešnicá; letzte Ruhe. 1780: minket is jo Szűleidet ugy bősátság örömel a mi nyugadal-munkban ha bizanyosak lehetünk hogy tudod és szereted a valásadat [Borb. II Bethlen Krisztina lev. Nsz-ből].

Szk: ~ helye végső nyughely. 1810: harangozzanak mikor a' sirba bé tésznek és két mester énekelje a' 42ik soltár és a 62iket és ezzel tegyenek a' nyugadalmam helyén [Hé-derfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.]. 1816: tsak a' hideg Testet kísérhetem ki a' nyugadalom helyére, hogy nyughatatlan maradjon az én szívem [uo.; IB. Molnár Sámuel lev.] * ~ra készül halálra készül. 1815: már tsak nyugodalomra készülék [Kv; Ujf. 6 gr. Teleki Lajos Újfalvi Sámuelhez] * lelki ~ra készül. 1698: En Visai^a és Gyulatelki^b Reformatus Praedikátor Dési Ferencz könyörögtetvén az Istenes életű és igazan lelki nyugodalmára kiszűlő T.N. Ebeni Judith Aszszont monda Vagyon édy nagy nehézség rajtam, melyet magamban el nem szenvedhetek [SLt AI. 50. — "K] * örök ~ra megy meghal. 1720: Istennek bős teczéséből üdvöz(ült) Csengeri Peter vra(m) e világból az örök nyugodalomra ment [Kv; SRE 133] * teste nyugodalmat nyerhet magának. 1757: nyavalyás Testem nyugadalmát magának nyerhessen [Torockósztyörgy TA; Berz. 3. 1/4].

7. mennybeli/örökkévaló ~ üdvözülés; mintuire; Seligwerden. 1629: Mindezek után az én sok bűnnel megterhelt és fonnyadt lelkemet ajánlom az én szent Istenemnek Kit hiszek és vallok is az életnek megújulására az én szent Mes-siásomnak eljöveteleiben, és az hívekné az örökkévaló nyugodalomnak boldogságára feltámadni [BTN² 424]. 1879: lelken fekszik^a egy ártatlan juhocsájának földi boldogsága, mennybeli nyugodalma — ki akarja kérdezni, hogy most a 7 esztendő után is szeret-e téged, s igaz jószántából akar-e boldog lenni? Tudom is én, mit még! [PLv. 48 Petelei István Jakab Ödönhez. — "A papnak].

◊ Hn. 1585: Mochiar niughodalma newew helyben [Pál-fva U; EHA].

nyugodhatik pihenhet; a se putea odihni; ruhen können. 1662: (Kemény János) kövesdi házához kijöven, hogy magát hosszabb rabsága után recreálhatná, újíthatná és csendesebben nyugodhatna [SKr 498]. 1840: Látván a fiaim gondolkodásokat jo szível mindent félben hagjok, bár mindenemet által adhatnám nekik, s csendesen meg huzván magam nyugodhatnék, próbálják ők is a világot [JHb Jósika János lev.].

nyugodik, nyug(o)szik 1. pihen; a se odihni; ruhen | (ágyában) alszik; a dormi (in pat); (in seinem/ihrer Bett) schlafen. 1593: Zaz Balint vallia: Tauali niarba mikoron az eorizeok estue el indultanak volna, agiamba niukzom vala hoga toluai kialtast hallek ki menek hazambol, tahat az ven Buzai Matias rut veres sebes, es saros, es kezde engemeth kerni hoga megh fogtassam az fiat Mathiast, mert eo chelekette azt raita [Kv; Tjk V/1. 364]. 1603: Zabo Janosne monda hogy Eleget Njugútal Jt es ez vtan en akarnek It

njugonnj [UszT 17/90 Barabas Mihalj vduarhelyi vall.]. 1680: mas bősületes keresztény Emberek Eczaka(na)k ide-jen magok hazokb(an) csendesen nyugosznak s alusznak [Dés; Jk]. 1696: már a' Török Tábor a' Német sántzába szállott volna ott akar nyugodni ednéhány napig [Marosillye H; BK. Fogarassj Pap Miklós lev.]. 1697: Hallottam magatol Peter Deaknétól aszt mondotta, uagy haragszik Király Bironé Aszszonyo(m) uagy nem de jól nyugútt Ki-rally Biró uram Somlyon az ő uetette Agyban [Kotormány Cs; CsJk 5–6 néhai Janos Benedek relictája Borbára (37) pp vall.]. 1703: Midőn más helybeli Nemesség Régen Haza szállott s njugszik mik penigh Eginihányon fenn Tartassunk nagy megh terhelteésünkre itélye meg Isten Kglmetek Lel-ke és az igasságh Méltó dolog é? [Fog.; Ut]. 1710: Kemény János ... hadaival együtt a török segítségnek beérkezése után Segesvárról elszállott és egy mérföldnyire, Nagyszőlös nevű szász faluban telepedett vala meg, oly intentionál levén, aznap ott nyugoszik, másnapon kiindulván Erdélyből, Ma-gyarországra kimenjen és ott hadait megtöbbitvén, Erdélybe visszajöjőn Apafi Mihálynak exturbálására [CsH 52]. 1747: a Sz: Mihályfalvi lakosok midőn álló délben a Tordaiak között némellyek ebédelte(ne)k volna, némellyek pedig nyu-gotto(na)k volna, elsőben edjg Tordai ... ember(ne)k egy posztomentejit el lopták [Torda; TJKT III. 165]. 1755: Mlgoz Groffné az étzaka igen joll nyugutt [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. 1759: az Gyermekek többet nyugodatt, már most megint ugj látzodik lenni, mintha Semmi olyas változása nem lett volna 'a keze fejecskéjais korántis anyira nem mozog, az Gyermekek vidámocska [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. 1784: a kérdésben meg nevezet időben midőn a magam házamnál nyugodtam volna mint hogy éczaka volt hallék nagy lármát a mi kapunknál s énis ki futék s látam hogy egy néhány ember ot egybe tsuportozot [Béta U; IB. Agilis Nagyab Széjes Istvánné Gáspár Jutka (50) vall.]. 1794: Az parantsolt Istállokat, kolniczakat, és más egyébb marha hajlékokat annyira el készítettek a' mult heten, hogy már vagy 5 napoktól fogva szüntelen havas esső, szeles essős idő lévén a' marhak hajlékjaikban jól nyú-godtak [Kóvárhosszúfal Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. 1831: egyszer sem nyugadtam oly rosszul a Guja mellett mind az ejtzaka, le se szenderedhettem, mivel vala-mi Lovas Emberek a Guja körül járkáltak [Dés; Dlt 332. 14]. 1832: Csernátóni Sámuel késén amidőn minden jo Lelekkel biro gazdák nyuguttak ő kégyelme a Törögbuzak-ban meg buva lesett, és onnon az ország uttyára ki szökvén torkon ragadott [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Szóts Aniko vall.].

2. megpihen, kipiheni magát; a se odihni (piná ii trece oboseala); sich ausruhen. 1570: hallotta Zabo Martonne az zomzed hazanal bergerne Zowath hogy ezt Mongya volt Azert wltem leh Ith hogy Nywgodiam, De Zigarto balintne Azt vallya hogy az zaygasba seymt nem Erthetet [Kv; Tjk III/2. 161]. 1653: 1601 esztendőben Sigmund is azon telen, hogy már nyúgovók 1601-k esztendőre kelve, de az alatt látván a német császár haragját, látja vala a jövendő hadnak reája jövetelit, mert megértette vala, hogy Miháy vajda és Básta készül, és reája jönnek [ETA I, 60 NSz]. 1657: nem elég pedig Szendrőtől derék armádának egy éj szinte eddig jüvésre, mégpedig oly passust is tudvan lenni maga előtt, melyet harccal kell megvenni; de mivel már ordinanciája volt, nem mert egyebet cselekedni, hanem elmenének, én mindazáltal az én tetszésemet követém, s elküldözvén az csatákat, bátran nyugvám [KemÖn. 259]. 1658: Rákoczi ...

Szamos-Újvárbán magának lón egy darabig, és pihenést vón s nyugovék [ETA I, 166 NSz].

Szk: ~ a láb. 1855: Az étterem közepén kihúzó asztal, négy bikfa lábakon, köröskörül „Isten fizessé”-nek nevezetett széles párkányzat, min kényelmesen nyugszik a láb [ÚjFE 177].

3. békén/nyugton van/marad; a sta liništit; in Ruhe sein/bleiben. 1605: Fekete Marton vallia Hallotta(m) ... hogy zitkozodott az Kosa Miklos Nemete Az Azzony kj ieowe, az Nemet vagy Chapa be aytot vtanna, hogy vgyan ky botorkazek Kanna Gyarto Marton monda neky hogy le fekegiek, nywgodgiek ne haborogion [Kv; Tjk VI/1. 710]. 1641: Girgiay Janos pap nagiot kacza, s monda ihon Domine magister, im az felöl gondolkoztam most, melj nagy dolgot es zurzauart inditottam en most fel, illien Szegeny pap leuen, az feó emberek között, Vrunk Eó Nga elót, es en immar cziak niughszó(m) s eők had vonszak [Sárfva Hsz; BFR Andreas Forro rector scholae nyil.]. 1716: megh mondatta ... hogj nem hadgják nyugonni [Nagyida K; Told. 22]. 1721: te Mlgs Kornis Familia Jobbagja vagj mellyre Makszin felele mi tagadas benne bizony oda valo volt az Atyam de magam most Istennek hala it magamot el vonvá(n) nyugszom [Balásfva BN; Ks 184. LXXXV]. 1776: Bizom az en I(ste)nemben hogj ha ezen praescriptioit ugj observalhatom ezutánis mint a télen observálám, az köszvenjem távozni, az Agjam miattam nyugodni fog, az meljet az I(ste)n tselekedgjeis az maga érdemeért mivel 15. esztendőtl fogva elég keserves kinokon menek által [Négerfva SzD; BFN Bánfi Péter lev.]. 1825: tessék azért nem nyughatlankodni sem(m)iert, hanem tsendesen nyugodni mig a' Törvény meg engedi, különben magának tulajdonítsa ha több kedvetlenségeket is tapasztal életében [Nagylak AF; DobLev. V/1088. 2b Dobolliyi Sigmond sógornőjéhez, özv. Dobolliyi Istváné Foszto Rákhelhez].

Szk: ~ a lelke. 1812: A' mikor pedig valahová iadult a Groff Ur eó nsga nagy felszóval azt kiáltozta eó nsga után: — Menny el, meny el vigyen el az Ördög; mert a' mihelyt elmegy egészen nyugszik a Lelkem [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.].

Sz. 1670: Csuda volna az, ha az sátán nyugodnék [TML V, 390 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

4. nyugta van vkitől/vmitől; a avea linište de cineva/ceva; von jm/einer Sache in Ruhe sein. 1801: a' férje Jantsó Péter ötet álmából fel dőfölte ezt mondván: kelj fel te czigány kurva, nem tudok nyugodni a' ptrűsköktől [Kvh; HSzjP]. 1852: gondoltam hogy szalasomon Cselideimel nyügodni fogok a verekedőtől [Dés; DLt 747].

5. tagadó formában; negativ; verneinend: a. nem képes nyugodtan ülni; a nu avea odihnă/stare; nicht in Ruhe sein können. 1619: De ha Ferdinandus vagy az német nem nyugszik, és békét nem hágy az én uramnak vagy Magyarországnak ... senkire ne vessenek, ha mi találja [BTN² 366]. 1630: Zalaj Giörgy Arczul czapa janos Mestert Janos mester letaszta az zekről hogj penigh vonakodnak vala ki essek az meztelen kard az keőpeőniegh alol, azuta(n) leültetek eőkett de Zalaj Giörgj ugjan nem niuguek, hanem ... arczul czapa Zalaj Gieorgj Eőtuēōs Janost [Mv; MvLt 290. 205a]. 1678: Eleitől fogva ő kglmek, s hasonlók idegenítettek Kdt én tölem melytől jövőndőben is, hogy tartok, hogy nem nyugszoknak, úgy irtam vala Kk [TML VIII, 58 Vesselenyi Pál Teleki Mihályhoz]. 1765: Siskovics megsem nyugszik, szüntelen zaklatja az ország alsó széleit a fegyvernek felvételére [RettE 185]. 1792: tellességgel nem nyugszik

ottan ottan hatalmaskodik [Szováta MT; Berz. 16. XL/5]. — b. (addig) nyugalmat nem lel, (a)mig/(vala)meddig/valamig ...; n-are odihnă pină nu ...; findet keine Ruhe (bis) 1583: Christina Iacob Deakne vallia, Hallam Gergel Kowachne szaiabol hog monda Balas Kovachnenak hogj az leaniais Kwrwa, De eó maga Balas Kowachne Meg Nagiob Kwrwa ... Egszer Dian maratta(m) De meg maszor is Addeg Ne(m) Niugszom ameg Dian Ne(m) Maradok [Kv; Tjk IV/1. 163]. 1662: Jósias, a júdabéli király ... Judat s Jerusálemet a bálványoktól megtisztította vala ... és nem nyugovék, valamig minden bálványt egész Izrael földéből ki nem vesztené [SKr 631–2]. 1761: idős Séra Andrástól hallattam hogj addig nem nyukszik, valaméddig a' Molnár János életit hamuvá nem teszi [Szászszitván KK; BK]. 1762: Kit hallat az Tanu Dicsekedni fenyegetődni s kerkedezni hogj az kisebbik Fián, Kovács Peternek boszszumat állám mivel meg vertem de addig nem nyukszam mig az masikatis kezre keritem [Msz; MbK IX. 29 vk]. 1764: Murva Janos még az aknán létiben meg verettetése előtt fenyegetődzött az Inctusok ellen oly formán, hogj addig nem nyugodnék mig közüllek valamellyik(ne)k a' verit meg nem inná [Torda; TJKT V. 226]. 1782: addig nem nyugszom meddég ugj boszumba ki nem kiáltom [Martonfva Hsz; HSzjP Berszán Mária (42) prov. vall.]. 1783: mostoha Fiam ... azzal fenyegetőzött, hogj addig nem nyukszik, mig Bándot a' négy szegin meg gyujtja [Mv; MbK XI. 68].

6. (halála után) megpihen; a se odihni (după moarte); (nach seinem/ihrem Tode) Ruhe finden | eltemetve fekszik vhol; a zácea in mormint; irgendwo begraben liegen. 1597: nylva(n) constal hogj Chizar Peterne wolt minde(n) oka inditoja, es fabricatora veres Pal gyalazattianak, mert nylva(n) megh walliak hogj ew diffamalta sok emberek eleot veres Palt seót Chizarne megh egyebeketis tanitot az gialazat hirdetesre ayandekkalis onzolwan eoket, mellyet amint eginehany thanw be hozza nem chiak veres Pal feleol hane(m) teob iambor few zemelyek feleollis hirdetet, kik az feöld gyomraban nyugoznak kik feleol soha semmi gonoz nem hallatot [Kv; Tjk VI/1. 76]. 1622: It nukszik az Istenben Sigyarto Andrasnak 14 estendős Leánya Kata [EM XXVIII, 290]. 1702: Totfalusi Miklos nyugoszik ez helybe. Magyar ország szülte Erdely fel nevelte [Kv; EM XLII, 386]. 1765: A szomorú halál senkinek nem kedvezvén e világról elköltözteté gr. Bethlen Imre urat önagyságát elbúcsúzott s maga úgy idvezült szegény Bethlen Farkas úr jószágiban ... békességesen és csendesen nyugodván [RettE 180]. 1819: Barabás nyugudgyik azalatt szép tsendesén G. Lázár mp [Gyalakuta MT; IB]. 1874: E sirban Balás Moses Porai Nyugosznak ki születet 1826ba ~ M ~ H 1874 [Mészko TA; Temetői sírkőről].

Szk: nyugodjék békével. 1823–1830: (Kónya Ferenc) Nyugodjék békével, előttem áldott az ő emlékezte, mert jó pártfogóm volt. A más esztendőben Farczádi is megholt, szinódust sem érhetett, s helyébe a lukafalvi esperes, Csiki János lett a generális notárius [FogE 273].

7. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: vki árnyékában ~ vki telken lakik; a locui in aceeasi curte cu cineva; auf js Grundstück wohnen. 1665/1687 k.: Vettük igazításba(n) az özvegy aszszonyi állatok bé adasokat; valamely özvegy aszszonyi házias fia árnyékáb(an) nyugszik s együtt vagyon marhájak, adgyon félbert [Selye MT; MMatr. 216]. 1715 e.: A mely öreg Ferfiu emberek, kiknek nintsen Feleségek és fiok árnyékában nyugosznak, mivel az örökség is ő reajok néz ... fél bérrel tartoznak a Praedikátornak

[Göcs MT; i.h. 112] * *vki szárnya alatt ~ vki védelme alatt*; él; a trāi sub ocrotirea/protecția cuiva; unter js Schutz leben. 1703: én miolta Néhai Petki János édes ötsém még holt az otától fogva is édes ötsém Petki Dávid házánál s szárnya alatt nyugottam, a' minthogy mostis nyugszom, és életemet is végezni itt akarom [Marossztygörgy MT; Ks 14/XLIb öv. Torma Jánosné Petki Anna végr.]. 1705: Léven Városunkban sok betsülletes sellér Atyáncfiai, kik velünk egy szabadság(an) élve(n) szárnyaink alatt akarnak nyugodni, semmi közönséges városunk hasznára tartozó ba(n) pedig nem akarnak velünk egyet érteni Végeztem, hogy a város malma(na)k gáttjának csinálására, hat szeker veszsőt vigyenek [Dés; Jk 346a].

8. megnyugszik vmilyen döntésen; a fi/a se socoti satisfăcut de o decizie; sich mit irgendeiner Entscheidung zufriedengeben. 1667: Az mi a huszti állapotot nézi, hétfőn vacsora után ben léven urunk ő nagysága házában, forgatók asszonyunk ő nagysága előtt az árvaságot; végtére sok discursusok után nyugodtanak és recurráltak ő nagyságának arra az deliberátumra, melyet az tanács urak concludáltak s az resorvált urunk ő nagysága az asszonynak [TML IV, 146–7 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

9. kb. várakozik; a aștepta; warten. 1657: Nem sokáig nyugodván az fejedelem, postán az cardinálhoz, Pázmán Péterhez expediala, informálván császárt általa az törökkel akkor fennálló tractának folytatása felől [KemÖn. 84].

10. föld (felszántatlanul) pihen; a sta/rămine necultivat (pentru a deveni mai fertil); Ackerfeld (unbeackert) ruhen. 1732: A Pusztá gaton fellől egy láb föld nyugutt [Nagyida K; Told. 11/70]. 1772: Ez elegyes föld, néha jobb, néha alább való Gabonat terem, ha nyugszik jól terem [Szásznes K; BethKt Mikes conscr.].

Szk: *gyepbe nyugodni* hagy földet parlagon pihentet. 1594: azt Az lab feöldet feluul Az bekcs hadakor hattak volth giebbe Niugonnj. Az vtan oztan zantanj kezdettek [M. fr. ta K; Told. 27].

11. vmin fekszik; a fi aşezat pe ceva; auf etw. liegen. 1817: A Felső Molnár Ház, ágosakra épített veszővel font oldalú, kívül belől tapaszos Gyalulatlan fényő deszkából való padlással, hat tölgyfa kereszt, és egy régi mester Gerendán nyukszik [Ördögösfűzes SzD; ÖrmMúz. 81]. 1862: A' három kövü malom nád fedél alatt van cserefa oszlopokon nyugszik [Mezőbánd MT; TSb 39].

nyugodó ?nyugvó; de odihná, unde se poate odihni; ruhend. Hn. 1643 u.: sub Nyugodo pad (sz) [Bálványosvár-alja SzD; EHA]. 1670: Nyugodo hegy farkab(an) (sz) [Petek U; EHA]. 1737/1792: Nyugodo Pad (sz) [uo.; EHA]. 1767: Nyugodo padan (sz) [uo.; FislT XII. 1/2 Fasc. 6. L]. 1768: A nyugado pad alatt (sz) [uo.; EHA].

Vö. a nyugd 2. és nyugovó 7. alatti hn-i adalékokkal.

nyugodt 1. pihent; odihnit; (aus)geruht. 1618: Azhol az vezérnek bé kellett menni az derékhadal Perzsiába, azt az reváni pasát 12 ezred magával ott az ország széliben hadta volt a kazul pasa, hogy vigyázzon, és ha miben módja legyen, próbáljon is. Mikor az vezér hada nagy fáradva általkölt az havasokon és letelepedett volna, éjjel megütötte őket az reváni pasa az nyugdtt haddal [BTN² 125–6]. 1657: Itt ilyen tanúságra való dolog esék rajtam: hogy lovászsom kezén lévén nyugott igen jó paripám kész fegyveremmel, kikhez bíztam, és csak köz paripámon ülven az másik kémélesejért ... alattam lévő úgy el is bágyadván, hogy ha az el-

lenség megfordított volna, bizonynyal oda maradtam volna [KemÖn. 76].

2. megbékélt/nyugodott; liniştit, impăcat; zufrieden, beruhigt. Szk: ~ *elmével*. 1666: Kovásznai uram jött vala hozzáam Én megmondtam, Kegyelmednek mit fogadtam stb. (abban nyugodt elmével is legyen) [TML III, 616 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1776: azutánis nyugott elmével voltaké a' Kis Aszszony, és az Annya? [Nsz; GyL hiv.] * ~ *lélekkel*. 1835: a fiscalis actio ellenem ki rendelése a meg határozatott, melynek kezdetit a leg tisztább s nyuguttab lélekkel várom [Kv; Wlt Kelemen Benjámin lev.] * ~ *szívvel*. 1847: Tedd hát keserűvé ámbár e világot, s adj a bűnön való igazi bánatot, adjad, hogy hordozzuk keresztet s igádott csendes, nyugodt szívvel mert ez élet után azon szenvedésünk lesz kimondhatatlan gyönyörködtetésünk [VKp 159 Varga Katalin lev.].

3. kb. félelemmentes; neinfrcat; furchtlos. 1710: Nappal szüntelen az ajtáján kellett ülnünk, éjszaka pedig télen-nyárban legezette magát*, virrasztógyertya égven mindenkor a házban, melyben is olyan politája volt, hogy mindenkor legyen ébren valaki házában, ha hirtelen valami történék, mert a sok factio miatt mindenkor félt, soha nem volt nyugott elmével [CsH 197. — Teleki Mihály kancellár].

4. kiegyensúlyozott; echilibrat; ausgeglichen. 1897: a maga tudósításait nagy érdeklődéssel olvastam, nyugodt s elég pártatlan voltáért [Plev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

5. *legyen ~!* nyugodjék meg!; fiti liniştit!; seien Sie ruhig! 1897: Szegény fiam! Hogy elkínldhatik maga ezzel az ocsmány írással. Legyen nyugodt! Én is csak úgy kínlódom a maga veszett betűivel, mint maga az enyéimmel [Plev. 193 Petelei István Gyalui Farkashoz].

6. (parlagon) pihentetett; care a stat/rămas necultivat (pentru refacerea fertilităţii); (als Brachfeld) liegen gelassen. 1675: Vagynak ezen mezőben régi nyugut parlag földék az erdő alat, zabnak valók [Rákos Cs; CsVh 64].

Hn. 1861: Nyugot föld (sz) [Dámos K; KHn 45].

nyugodtan 1. pihenten; odihnit; ausgeruht. 1657: Az hadak maga, lova elfáradott, éhezett, kényszeredett: az ellenség erős, jó lovas, nemrégen nyugodtan indult. Kimenni a sáncból nem bátorságos, sem elégséges; benn maradni már tovább: éhhalál [Kemlr. 320–1]. — L. még SKr 381.

2. békésen; liniştit; friedlich. 1840: nyugodtan túri a' rémületes csapást [Kv; Pk].

nyugosztal pihentet; a lása sá se odihnească; ruhen lassen. 1679: holnap Sorostélyra indulok, holott is az szénának szűk volta miatt nem mulathatok, sietnem kell Lovapéterre, hogy ott fűre bocsássak s nyugosztaljam lovaimat az ország gyűléseig [TML VIII, 435 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

nyugosztaltat pihentet; a lása sá se odihnească; ruhen lassen. 1705: Újabbat készülnek a németek, hogy kimenjenek most a' lovakat nyugosztaltatják és nemigen mennek ki zsákmányra. Márpedig hová mennek, azt ők senkinek nem mondják meg [WIN I, 590].

nyugot 1. pihentet; a lása sá se odihnească; ruhen lassen. 1565: menének a németek Bánya alá. De a király meg nem segíthet őket, mert kész népe akkor nem vala; mert népet akkor nyugottja vala, mert azelőtt való őszön mind ha-

dakozott vala [ETA I, 23 BS]. 1597: Attam Cancellarius Vram zolgainak Vachiorara valot, az Loakat it Niügottak [Kv; Szám. 7/XII. 94 Filstich Lórinç sp kezével]. 1653: Másnap Kézdi-Vásárhelyre reggel jutánk, és ott egy napon nyugátok a népet [ETA I, 139 NSz]. 1710 k.: Azon nap és éjjel nyugattuk a hadat [BÖn. 651].

2. *~ja magát* pihen, magát pihenésnek adja; a se odihni; ruhen, sich der Ruhe hingeben. 1662: Minekutána az országnak beljebb-beljebb való részére jutván, die 26. Junii Polyvest nevű váraskához nem messze, Telyiássa nevű folyóviz mellett tábort járnának s az ellenségnek semmi híre nem hallatnék ki-ki sátorában s hajlékában magokat heveréssel is nyugotják vala [SKr 337].

3. nyugalomban/biztonságban (meg) tart; a asigura liniștea/protectia cuiva; in Ruhe/Sicherheit halten. 1598: az en iozago(m)ba haza(m)ba be fogatta(m) vala, maga(m) otalmaert engemet, essen es niugosso(n), tiztessegeben tarzio(n) mint battiat ... de eő engemet tiztessegeben nem tarta, rutolt zidot [Uszt 13/117]. 1657: Senki ez hazaban lakok keozwl sub amissione bonor(um) ne meresszilyen az országnak ebbeli allapottyabannis el menni ez uarasrol mért az igasságis azt kevannia, hogy ha az bekességnek idein edgywt niuguttuk, disturbiumbannis Edgywt oltalmazuk Isten segítségével az hazaba(n) egy mást [Kv; KvLt Vegyes III/127]. 1663/1695: ha az Ur Isten eő kgiket elveti, mint hogy Thuri Ferencz Uram(na)k gyermeki megh most ninczenek; Isten eő kglmet magtalansággal Szeretné es venseget erne; mint hogy Isten Mihalcz Mihaly Uramot fiatal latogata megh tartozik eő kgle az edgyik fiat Thuri Ferencz Uram mellé adni, hogy eő kgle oltalmazza hadbol es nyugossa az miben kevantatik, melyekre eő kglmek kótek magokat [Hsz; Borb. I].

4. Isten nyugossa Isten nyugtassa; Dumnezeu să-l odihnească; Gott soll ihm/ihr Ruhe geben! 1778: Ez az Bornemisza Pál második feleségétől, Haller Borbarától való volt. Nem is maradt volt több gyermeke. Derék úriember volt, Isten nyugossa szeginyt [RettE 386–7].

nyugottat pihentet; a lása sá se odihnească; ruhen lassen. 1597: Attam Vrnk zolgainak Vachiorara valot Mierthogy a' Loakat Niügottattak hűsra borra attam f—d 20 [Kv; Szám. 7/XII. 108 Filstich Lórinç sp kezével].

nyugovás, nyugvás 1. (ágyban) fekvés; odihná (la pat); (im Bett) Liegen. 1806: Angyomis bé nezett az üvegen által az ablakon, az holott magamis látván tsendes nyugovásot az ágyban fekvőknek, úgy szollította meg köműves Pruner Mártonnét, és Fösüs Munkátsi Istvánnét hogy menének oda, és látnák eo Kigyelmekis azt az nyugovást [Dés; DLt 250/1808 Mészáros Nemes Ats Joseffine Arkosi Susánna (22) vall.].

2. pihenés; odihná; Ruhen. 1653: Végtere egy hajnal felé reájok találék nagy nehezen, és ott lón nyugovásunk azon éjjel [ETA I, 129 NSz]. 1669: mivel nyomorék ember, annak csak nyugvás kellene [TML IV, 546 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Miből áll a diaeta? Abból, amivel élünk, úgy mint: aér, étel, ital, nyugvás, mozgás, emésztés etc. [feltevé, hogy kis nyugvás után a generálishoz megyek [BÖn. 511, 924].

3. végső nyugalom; odihná de veci; letzte Ruhe. 1673: Kiirhatatlan búslással olvastam Kegyelem levelét s értem az szegény asszony halálát de ezek Istentől így voltak rendelve; legyen az ő szent akarata, ő neki szegénnek adjon

nyugvást és boldog feltámadást velünk együtt [TML VI, 441 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

nyugovó, nyugvó 1. vhol (eltetve) fekvő; care zace (inmormintat) undeva; irgendwo (begraben) liegend. 1839/1840: Mihent holtom után a Barátok temetkező boltjában tetemeimet két kedves ott nyugov hitvesseim közé tészik kedves gyermekeim a' Caput bonumokra nézve huzzanak nyilat [Kv; Ks 100 gr. Kornis János végr.].

2. vki árnyékában ~ vki telkén lakó/meghúzódó; care locuiește in aceeași curte cu cineva; auf js Grundstück wohnend. 1666/1687 k.: Proventus Porstoris Fia (!) árnyékáb(an) nyugovo öreg férfiak fél bérrel tartoznak [Havad MT; MMatr. 157].

3. pihenő; care se odihnește; ruhend. 1811: Tavasszal, midőn mindenek vidulnak, Fák, füvek, állatok tenyészni indulnak a' Természet folytát erőltetted, A' nyugvó Plánták munkára kergeted [ÁrE 188–9].

4. ~ jószág ingatlan vagyon; avere imobilă; Immobilienvermögen. 1761/1784 k.: Groff Teleki Pál Ur minden felkelhető, nyugovo jószágát Groff Teleki Sámuel Urnak kezéhez vette [Hosszúfalu Szt; TKI Com. Anna Teleki (61) vall.].

5. vmin rajta fekvő; care este așezat pe ceva; auf etw. liegend. 1852: A pallo részint fókos, részint szél deszkával padolva ugyan kopott, de még használható; ennek 4 vékony oszlopokon nyugvó fenyő gerenda karfája régi, de még jó, csak oszlopai mozdultak ki helyökből [Km; KmULev. 2].

6. div kb. előtte levő; care este/se află in fața lui/ei; vor jm befindlich. 1761: Adjad érnem nekem is, oh én Istenem! ez kívánatos és gyönyörűséges időnek bárcsák kezdetit, hogy több alázatos hiveddel egyetemben örövezdhessek én is a te dicsőségnek elterjedésén, szent fiad előtted nyugovó drága érdeméért. Amen [RettE 119].

7. ? nyugodó; de odihná, unde se poate odihni; ruhend. Hn. 1668: Niuguo fanal (sz) [B6 MT; EHA]. 1711: Nyugovo hegy meget (sz) [Petek U; EHA]. 1781: A Nyugvo hegyen [Petek U; EHA]. 1794: a Varosunk hatarában Fejér patak és Nyugvo mege nevezetű helyeken [Torockó; TLev. 9/26]. 1807: Nyugvo hegyen vici(nusa) egy f(elő) a földék büttje [Hr 1/14]. 1817: az ugy nevezett nyugvo tetőn lévő Erdeje [Kakad MT; EHA]. 1825: a nyugvo Hegy megett (k). A Nyugvo hegy oldala nevű helyen (sz) [Petek U; EHA].

Vö. a nyugodó és a nyugvó 2. alatti hn-i adalékokkal.

nyugovóhely 1. pihenőhely; loc de odihná; Ruheplatz. 1768 k.: (A jö-okat) nyugovo heljekben, s Malomfalvara^a haza menő utjokban Botokkal s vas villákkal aggreálták, ütötték, vérték meg fogták és fogságba vivén, más nap Estvefeleig ott tartották klmetek [DLev. 2. XB. 21. — *MT].

2. lépcsőforduló/pihenő; odihná, palier; Treppenabsatz. 1781: A Tornáztban a belső Graditshoz való harmintz két Paluszterek(!) és nyolc Posztamentek, Articsokák, és a nyugovo helyen vagyis Palesztthez(!) való kövek mind készen vadnak [Óraljaboldogfva H; Kf].

3. nyári ~ filagória; chioșc/pavilion de grădină; Gartenhaus/laube. 1756: vagyon hat ágas a földben bé ásva, melynek oldalai Létzekkel, öszve foglaltatott (így!), felső része tartván két koszoru fákat mellyek tartnak 6. szaru fakot ezek is Létzel Öszve foglaltatván Vad szőlővel fogattak egészen bé mely Nyári Nyugovo helynek, s, árnyéknak tartatik [Branyicska H; JHb LXX/2. 31].

4. temetkezési hely; loc pentru odihnă de veci; Begräbnisstätte/platz. 1692: Leven pedig hatra, hogy az eo Annával az földel, kitől eredetit vetté részesüllyen rendelte(m) az olah új fálvi kapolnaba(n), Jó emlékezetű edés Elei nyugovo helyire temetessit [DLev. 5].

nyugszik I. nyugodik

nyugta¹ elismervény; chitanță; Bescheinigung. 1868: Ezen részletes zsinat által kiküldött a(tyánk)fi(ai)nak napi fizetése 1 fr. 50 xrbán határozott meg, mit minden gondnok nékie ... nyugta mellett kézbesíteni tartozik [M.bikal K; Rak 167].

nyugta² birt. szr-os fn; substantiv prevázut cu sufix posesiv; Hauptwort mit possessiver Personalendung: *nincs/nem volt* ~ nincs/nem volt nyugalma/nyugvása; a nu avea liniște de ceva; keine Ruhe haben. 1831: le feküdtem hogy egy kevéssé szenderedjek el — de a' Déesi Mészárosok Gujaja béli marháktól tellyességgel nem volt nyugtam azokat azon egész éjszaka hajhásztam ki a' szőlőből | az óta nints nyugtom miattok [Dés; DLt 332. 4].

nyugalankodik 1. aggódik; a se neliniști/ingrijora; sich ängstigen. 1880: Gyula kapta a leveledet, s minthogy a boricáján rajta állott, hogy sürgős, kiküldte utánam Ernyebe — így kerültem ma este be Vásárhelyre. Ma 6 órákor kaptam a táviratotat, s hogy ne nyugtalankodj, azt sürgönyöztem, hogy „Megvan” [PLev. 70–1 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. elégedetlenkedik, lázadozik; a fi neliniștit, a se tulbura; unzufrieden sein. 1843: a bucsumi közönség Bucsum-Izbitára lévén idéztetve, és nagy számmal meg is jelenvén, ahhoz a biztosság egy hosszú, majd egy óráig tartó beszédet intézett, melyben megmutatta a közönségnek, hogy ők már több évek óta némely rossz tanácsadók tanításain megindulva, és hogy-mint tennének, eléggé meg nem fontolva, nyugtalankodnak [VKp 119].

3. kb. fáradozik; a se osteni/strădui; sich bemühen. 1770: A Gyulaffi tábora Szeben alatt lévén, ebédre behíva a Teleki Gyulaffit marasztalni kezdi, ne menjen ki a' orra, háljon ott benn a városban, eleget nyugtalankodott eddig, sőt a táborra is kiízen, hogy már ne féljenek a némettől [CsH 188].

nyugalankodó lázongó; rázvráitor; empörerisch. 1843: A kinyomozás rendéből eléggé megvilágosodván s meggyőződve a biztosság arról, hogy Varga Katalin a nyugtalankodó három falukban több versen megfordult és veszedelmes elveket és tanításokat hirdetett a templomok előtt egybegyűlt népnek [VKp 108]. 1847: Tulajdon irományában és szelid vallományában is megösméri, hogy mielőtt az ügy folytatását magára vállalta volna, már előre értesítve volt, hogy a nyugtalankodó lakosok katonai hatalomkarral is terheltek, s engedelmességre bírattnai próbáltattak [VKp 293. — "Varga Katalin].

nyugalankodtatás nyugtalanítás, zaklatás; härțuire, härțuială; Beunruhigung, Belästigung. 1657: mind ez idő alatt hallottál volna itt hajakat borzasztó és lágy szíveket rettentő rettenetes Alla, Alla kiáltásokat, láttál volna sűrű zápor módjára való nyilaknak reánk szórását, éjjeli-nappali nyugtalanoktatást [Kemlr. 317–8].

nyugtalanság 1. aggódás; ingrijorare; Angst. 1853: Én és Trézsi a' sok nyugtalanság, álmatlanság miatt bizony alig állunk a' lábunkan, szédelgünk ide tova mint a' legyek [Kv; Pk 7].

2. lázadozás, lázongás; rázvráire; Empörung, Aufruhr. 1843: A kérelemleveleket ki írta, nem tudom, hanem értekeződött Varga Katalin Abrudbányáról Ajtai Incze Jánossal és Sztán Gyorgyutczal, kik közül az első több versen járt ki Kerpenyesre és a több ezen középső uradalomhoz tartozó falukba, és mindenütt az uradalom ellen ingerelte a kedélyeket, és sok nyugtalanságot s ingerültséget okozott közöttük [VKp 90 Korój Szmion kerpenyesi falusbíró (63) vall.]. 1854: Erdély hazám történelme többire végnélküli változás, nyugtalanság és szenvedésnek volt alárendelve; nagyobb mértékben tán, mint bármely más országa [ÚjE 3].

nyugtat pihentet; a lăsa să se odihnească; ruhen lassen. 1662: Palatinus nagyon örülvén a szép alkalmatosságnak, hogy mind a vár olly könnyen esnék kezében, s mind hogy a sok szép élésre nagy szükségek volna magoknak is az armádával együtt, mindjárt megindulván, maga nagy pompával beszálla Szerencsbe, az armádát is a vár alatt kétfelől való térségre szállítván ott nyugtatná, míg egymás közt való tanácskozás által azt elvégezhetnék, mit kellene már továbbra cselekednie [SKr 224]. 1816: már ha Szöllőt eltakarította egy hetig nyugtassa az embereket azután az Ablaka alól azt a' Jo forgats Trágyát ássa fel Saragjával hordassa a kerbe [Kv; IB gr. Korda Anna lev.]. 1823–1830: Azonban a tótok egy gyalogösvényen futnak be a közelebb való faluba, hogy a debrecenieket árestáltassák. De ezek is sebes vágatást hajtják szekereiket, míg a tótokat megelőzik. a falun keresztülvágtatnak, osztán a falun kívül megállottak s egy keveset nyugtattak, és így leve vége a hagyma-pernek, ki-ki amit kapott, avval maradtott [FogE 264].

Szk: *ló ~ni*. 1814: Lo nyugtatni meg-állattunk [Mv; TSB 12].

nyugtató elismervény, nyugta; chitanță; Quittung. 1848: Nyugtató. 1198 sz. egy ezer száz kilencvennyolc véka buza, 336 sz. háromszáz harminc hat véka malé és 123 sz. száz huszonhárom véka lisztől [Nsz; RevRTr II, 204 Fazakas Iosif bh-i jegyző kezével]. 1849: maga Korbuly ment el Kelemenhez, s nagy csoda, ha ekkor nem vitte el a Kelemen alírása alatti nyugtatót is | Kelemen Béni azt nyilatkoztatta, hogy a' nyugtato nem az ő írása [Kv; Végr. Vall. 86, 103].

Szk: *~ levél*. 1819/1831: 100. m forintakrol szollo nyugtato Levél mellyet Csegezi Elek és Biro Sándor mint Taxát fizettek [Aranyosrákos TA; Borb. II].

nyugtatvány elismervény, nyugta; chitanță, adeverință; Bescheinigung. 1811: Az Török Háború alkalmatosságával ajánlott életről szolló kötelező levelek és nyugtatványok [SztLt Publico Politicorum 85/337]. 1832: Nyugtatvány Négy vég sima pátz vászonrol ezeket hogy Kercesorai Udvarbiro Incze György Urtoal által vettem meg esmérem, s azokrol ezennel meg is nyugtatom Kis László mpia. Az ezen quietantiába foglalt Vászszakat vettem, meg esmérem

Kis Lajos mpria. Inspector [Kercesora F; TL]. 1834: Czepők patkolás Pénzeket hogy administáltam bizonyítja az ide zárt Nyugtatvány [Bereck Hsz; HSzJP]. 1841: I. Kováts Elek Ur megint írt, a' Miklos Bogdánne Capitalissa bé fizetéséről bizonyithato Nyugtatványokért [Veresegyháza AF; DobLev. V/1235 Dobolyi Sigmund Doboly Bálinthoz].

1842: a' pénzt én veszem által 's én adak nyuktatványt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. 1844: Nyugtattvannya Dobai Sándornak a Bartok Adámtól osztálybeli bonificatioa attya részéről át vett Borokrol 1822 | 240 Rf interes pénzről való nyugtatvanya Szabo Rátz Pál ur(nak) 1840 Februarius 21 [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. 1847: Nyugtátvány. 72 — váltó czédula magyar forintokrol [Ne; i.h. V/1279].

nyugtátványoz nyugtáz; a da (o) chitanjá; quittieren. 1845 k.: Nagyságod nyugtatványoz 220 ezüst forintrol [SL].

nyugtáz elismervényt ír; a adeveri; bescheinigen, quittieren. 1875: Közös egyetértéssel meg alapított vételár 9 f írva kilencz forintokért osz^a értékben, melynek kézhez vételét eladó Tamás Álois, egy uttal nyugtázza [Madéfa Cs; Mt. — *Olv.: osztrák].

nyugton nyugodtan; liništít; ruhig. 1843: Mely felvilágosító beszédet a közönség figyelemmel hallgatván, nagy hálával és örömmel fogadott, és mely alázatossággal ígérte és fogadta az engedelmisséget, kijelentvén, hogy békén és nyugtan kívánja elvárni a felsőség kegyes határozatát | Felvilágosított a közönség az iránt is, hogy ha valami megterhelése vagy igazságos követelése van, járuljon mind a kamarai, mind a közigazgatási hatóságokhoz illedelemmel és bizodalommal, s a határozást nyugtan várja el, mert az igazság kiszolgáltatása oly sok kereken megyen keresztül, hogy az igaznak lehetetlen ki nem kerülni [VKp 108, 119].

nyugtot tárgyragos fn; substantiv prevázut cu desinența acuzatului; Hauptwort mit Akkusativ-Endung: ~ enged/hagy nyugalmat enged/hagy; a lása pe cineva în pace; Ruhe lassen. 1823–1830: Onnan kijövet megyek a grófhöz. Nem hágy nyugtot, küld, hogy menjek mindjárt a leányhoz [FogE 299]. 1831: azon éjszaka a' Meszárosok Gujájába lévő Marhák a Kis Egetőbéli Szőlőbe több rendbe bé tsapangván, nyugtat énnem nem hagytak szüntelen hajhásznom kellettett a' marhákát | a Gujábéli Marhák azon ejtzaka a Kis Egetői szőlőbe több rendbe bé rontván, nyugtat Vas Mihálynak nem engedtek, szüntelen hajhászni kellettett a Marhákát [Dés; DLt 332. 3, 4].

nyugvás l. nyugovás

nyugvó l. nyugovó

nyújt 1. laposra présel, kinyújt; a întinde; platt pressen, strecken. 1704: mentünk az posztócsináló malom látni, onnan vissza kuglizni, onnan oda, ahol az ezüstöt nyújtják a pénznek [WIN I, 124].

2. megnagyobbít, kiterjeszt; a extinde/mări; vergrößern, ausbreiten. 1573: Kozma Balint, fenkes Andras, Zeoch Demeter, Azt valliak hagi Meg vagion l l eztendeye mykor Az eo zeleyek alat egi darab Santo földet véttenek volt Zabo lenartwl hagi zeoleyekek kyllib Nywcha (!) rea [Kv; TJK III/3. 302]. 1764: (A) Széna füvet nyujtotta osztán Hoszszu Uram irtásokkal [Buza SzD; JHb IV/13].

3. (asztalt) kinyújt/told; a prelungi (o masă); (Tisch) (aus)dehnen/anstücken. 1797: Két kerek asztal todás végett, melyet mikor az Asztalt szokták nyutani, a végibe todgyák lábostol edgyüt [Szu; UszL XII. 87].

Szk: ~ani való asztal kinyújtható/toldható asztal. 1724: Egy rövid lábu fias nyujtani való asztal [Koronka MT; Told. 29/12].

4. (időben) meghosszabbít/nyújt; a lungi/întinde (în timp); (zeitlich) ausdehnen. 1710 k.: Ezt a léleknek örökkévalóságát terjeszti, nyújtja, extendálja in infinitum az, hogy a halál kapuján az üdöből örökkévalóságra általment lélek bizonyos arról, hogy amely állapotba ő akkor tétetik, az osztán soha nem változik, sem el nem végezódik [BÖn. 465].

Szk: Isten vki életét vmeddig ~ja. 1667: Kérem is Istene-met, sok ilyen szegény legények szerencsésjére nyujtsa Kegyelmed életét [TML IV, 166 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. 1681: Mostani adoiok felől való alkalmok^a mind addig vigoraban allyon valamig I(ste)n annyera nyuitvan a gyermek(ne)k^b eletet ember kort erhet, es maga dolgaira providealhat [IB. Thuroczy András fogott közbíró Désfalván (KK) lakó kezével. — *A betlenősieknek. ^bA majdan felnövő Bethlen Istvánnak]. 1777: Nehai Budai István Uram Özvegye Székely Borbára Aszony Jelenté mi előttünk, hogy Mivel már Öregsége miat el erőtlenedet volna nem kívánná tovább Jozságát keze között tartani, hanem maga saját Jozságát, Gyermekének osztályra kívánna bocsátani, csak a még eletett Isten Nyujtana, addig valami Subsistentiaért való médiomokat Gyermekai administralnának [Vajdasztván MT; MbK IX. 48]. 1807: ha az Istennek még továbbis tettzik életemet nyujtani, többre is véres verijékemmel esendő munkás fáradságom utan akarok terjeszkedni [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.].

5. elnyújt (írást/szót); a lungi (scrisul/cuvintul); (Schrift/Wort) in die Länge ziehen. 1618: Nagyságod kegyelmesen megbocsásson, hogy az egy csausz felől való írásomat ilyen hosszan nyújtám [BTN² 165]. 1636: tudván azt, hogy Nagyságod a szemben való ditsértetésben nem gyönyörködik, én sem akarván hízkelkedőnek itéltetnem, azon itt fel hagyok; főképpen nyolott mostan-is talám kelletinél majd hosszabbadkán nyujtam ez könyv eleiben függesztetett Ajánló levele-met [ÖGr Aj.]. 1837: Csató Anna Dállya Józsefné beszéll tsak magyarul székelyesen a' szókat nyújtva [DLt 107 nyomt. kl].

6. odanyújt/tart; a întinde ceva/cuiva/spre cineva; hinreichen. 1662: Ebéd után szekerében nagy nehéz álom jött vala re^a, mellyből felszerkenvén, hát nagyon megizzadt, csizmáját Bécsi Istvánnak nyujtván, levonta, dolmányát is aszerint és csak a kanavász zubbonkában, selyem kapcában egész Vécsig mind aludt [SKr 290. — *II. Rákóczi Györgyre].

Szk: csókolásra ~. 1710 k.: Dűcsőségnek, üdvességnek és minden királyoknak királya, amint a világi királyok a supplicálóknak jobb kezeket nyújtják a csókolásra, te is a te imádandó isteni jobb kezedet nyújtád énnékem [Blm. 1005] * kezét ~. 1718/1781: eő Nagyságok, 's eő Kegyelmekek nekünk külön külön kezeket nyujták authoralvan arra: hogy a' mi kezeink által, egyenes itéletünk szerint, gyakorlando Divisio ... celebraltassék [H; JHb LXXI/3. 483].

7. odaad/nyújt; a da/întinde (cuiva ceva); hingeben. 1641: halam hagi az falu vigin az Ciorgo fele Araniaz Gieörgi toluayt kialta monda hagi drabonkint (!) vagdalta Kovacz Miklost Lazar Demien mikor ki menteónk volna az testhez Araniaz gieörgy nem jeoue az holt testhez, hanem az Cziehrinj Janosne feöldin alot, mikor az szolga bironakis pinzt kellett adnj, mert nala volt az pinz, akor sem lipert arra az feöldre ahun fekeót az holt test hanem ugi nyujtotta az tizenket pinzt Ikldoj Miklosnak [Sajókeresztúr

SzD; Bfr Illies Mihály (28) jv vall.). 1823–1830: (Az úrfi) Csakugyan megbecsült, és minden reggel egy-egy findza kávényt nyújtott [FogE 158]. 1831: estve későn, mintegy tíz orakkor, halván a Fogadobol, hogy Vonutz a Gujás ki kiált, melyre lett ki menetelemmel, hát látom a Gujást akiis nekem egy takaro ruhába kötött nyers hust nyújtott, arra kérven, hogy néki azt rántanám meg [Dés; DLt 332. 7].

8. benyújt, előterjeszt; a inainta/prezenta ceva; einreichen. 1789: (A memorialist) a végre nyújtottam vala a Nemes Magistratushoz mint prima Instantiahaz, hogy ab Officio Magistruali engemet az erőszak ellen manuteneálljon [Ne; DobLev. III/653. 1a]. 1794: Ez előtt valo napokban alázatos Instantiánkot nyújtottuk vala Nagyságok(na)k eleibe az köztünk lévő Armalistáknak velünk nem szolgálása iránt [Szu; Borb. II].

9. juttat, kínál; a offeri/da; anbieten, geben. 1668: Ezeket Kegyelmednek csak az én boldogtalan állapotomnak megvizsgálásra, eszében való vételére, mint való tanulságára íram, hogy ártatlan igyemre tekintvén, Istentől adott talentuma s kedvessége szerint ez inségemben succurráljon és sok jó keresztény ajánlásának nyújtsa édes jóízű gyümölcsét [TML IV, 383 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. 1847: A most született gyermek fejét forgatván keresi az emlőt, és a jó Isten gondot viselt néki arról. Hát velem már, okosabb teremtsével szeretetlenül bűna-e? Halált nyújtana-e nekem, amikor tőle életet kérek ...? [VKp 163 Varga Katalin sk].

10. átv is ad, biztosít; a da/asigura (ceva); sichern. 1825: a' szegény Populé szénvédő né nyújt munkás kezeket, ő Conserválja, ő tartja ötötis kel vala hát, azon temerek nagy ki terjedő Utnak tsinálása, 's hol vitele aránt bővebben meg halgatni [UszLt Marchalis széki jk ad nr. 304–825].

Szk: *alkalmat/alkalmatosságot* ~. 1676: nekem úgy tetszik ... nem ártana egy néhány száz embert Apahidára szállítani, azonban jól eleiben adván ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek az dolgot, hogy ő nagysága az németnek legkisebbe is okot nem adott, sőt az szép egységre sokszor sok szép alkalmatosságokat nyújtott [TML VII, 241–2 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. 1865: Kovács Ferencz ugy szintén Szabó Martonné bezárt szobában találta vala a legterhebb gyanuban lélegzelnek, az első 3 ost. ft, az utolsó, mint ki alkalmat nyújtott a botránkozásra hasonló kép 3 ost. ft fizetni tartozik [M.bikal K; RAK 257] * *biztatást* ~. 1854: Balsorsunk sebére irt, jövőre biztatást nem nyújt a' búskomor jelen [ÚjE 3] * *irgalmasságot* ~. 1710: Legyen Istené a dicsíret aki nekem életet adott, nekem meghalónak irgalmasságát nyújtja [CsH 90] * *kegyelmet* ~. 1619: Felséged ... levelében admoneál, hogy most forgódjam Én, Kegyelmes uram, tovább nem mehetek, csak az valameddig az én kegyelmes Istenem az ő nagy kegyelmét nyújtotta hozzám a felséged szolgálatában [BTN² 315] * *konzolációt* ~. 1729: méltotasság maga Patrociniumában venni ezen ügye fagyot gyámoltalan Vármegyét, és Consolatiót nyújtani néki [Csicsókeresztúr SzD; Ks 83]. 1737: az J. ő kglme nem hogj valami Consolatiót nyújtott volna; de még tsak jó szótis nem adott [Dés; Jk 253b] * *módot* ~. 1807: az Isten ... engemet el nem hagyott, sőt mostoha soromat meg Szánván az Egeknek ura, Királyomhoz valo hiv Szolgálatom fel áldozásánál fogva, modot nyújtott énnekem becsületesen élnem [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.] * *olalmat* ~. 1590: Megh Ertettek varosul mind az peres tanach hozta lewelet smind az Bor(nem)iza Gergely dilatioiat, Ertik mind ezek mellet az tanachbely vrain

kewansagokatis hogy oltalmot Niüttnak varosul ighiretek zerent Ne dilataltatnak igassagok [Kv; TanJk I/1. 144] * *reményt/reménységet* ~. 1672: Egyébíránt jó reménységet ottan-ottan nyújtani nekik nem árt [TML VI, 165 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — 'A hajdúknak]. 1744: Adott Isten ... egy kis Fiat, kiis igen gyenge állapotja miatt tovább valo elete felől reménységet nem nyujtván mingiárt meg keresztel(te)tett magam által; megis holt azon napon [ArJk 45]. 1865: tökémm fenn maradó részét kamatoztassák végrendeletem végrehajtoi, 's fordítsák fiu unokáim nevelésére, különös tekintettel az olyanra, ki ... reményt nyujt, hogy hazájának hasznos polgára 's vallás felekezetének gyámola leend [Kv; Végr. 5] * *segédelmet/segítséget* ~. 1668: kicsoda nyújt ez inségben valami segédelmet? [TML IV, 381 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. 1675: Kérjük ... nagy szeretettel Kegyelmedet adjon mindennek hitelt és megmondandó dolgokban szokott jóakarátját s jó tanácsát és segítségét nyújtsa és mutassa meg mindennek [TML VII, 75 Vesselenyi Pál és Kende Gábor ua-hoz] * *segédkezet* ~. 1862: Mikor azért a' mi hiveink erre a' segélyre föl szollittatnak, nyujtsanak a' t. papok segédkezeket, hogy a mi filléreink által is, mentől több szenvedők könnyei töröltsenek le [Gyalu K; RAK 71]. 1868: Mind két munkálathoz a papok nyujtsanak segédkezet [M.bikal K; RAK 167] * *szép szót* ~. 1673: kérem Kegyelmedet bár csak szép szót nyujtson most hamarjában ennek az mi hadunknak [TML VI, 418 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz] * *vigasztalást* ~. 1667: Fájdalmas szívvel értem keserűségét Kegyelmednek. Isten könyörűljen Kegyelmeiken és nyujtson vigasztalást [TML IV, 34 Thököly István ua-hoz]. 1710 k.: Nyujtottanak-é, én Istenem, magoktól egynéhány esztendeig csak annyi csepp vigasztalást is énnékem, mint ama boldogtalan gazdag kíván vala a pokolban? [Blm. 1001].

11. kinyilvánít; a exprima/manifesta; äußern. Szk: *akaratát ~ja*. 1585: Bachy Thamas vallia, Olaios Georgy Zabo Marton Altal onzol vala az eo hazaual cherebe, De mikor enis Akaratomat Niütottam volna a' chereheöz hát oda kwldek, es megh hozak hogy kesen Iartam volna, Mert Hozz-va Martonnal Alkut volna megh [Kv; TjK IV/1. 414] * *tetszését ~ja*. 1663: kérem Kegyelmedet, resolváljon és nyujtsa tetszését, hogy eljövén az idő, alkalmaztathassam magamat [TML II, 588 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1668: Micsoda választ tegyen Kegyelmed Rottál uram ú nagysága levelére, tetszésemet kívánja. Mikor csak Kegyelmednek irt volna az dologról, micsoda választ tegyen Kegyelmed, csekély tetszésemet ... örömost nyujtanám [TML IV, 397 Nálácsi István Teleki Mihályhoz].

o Sz. 1673–1683: ez világ alhototlonsága minniajunk előtt világos, sokat igr keveset ad ... sep sin alat, merget, s, szerence alat, vezedelmet niuit [Ks Kornis Gáspár kezével].

nyújtandó benyújtandó/adandó; care urmează să fie inaintat/prezentat la ...; einzureichen. 1844: Nemes Déés Várossa Tekintetes Tanátsáshoz nyujtando alázatos könyörgő Levele a' benn irtaknak [Dés; DLt 1366].

nyújtás 1. meghosszabbítás; prelungire; Verlängerung. 1710 k.: Mindazonáltal ezt erősen bizonyítja annak az egy-mástól való elválásnak, a halálnak szörnyű irtózása, kerülése, halasztása, és az együtt való megmaradhatásnak minél tovább lehetne való nyújtása és arra való vágyódás ... bizonyos emberekben is, sőt magában a Jézus Krisztusban is meglátszik [BÖn. 467–8].

Urhoz nyújtott kérelem-levelőket, — 6 darab záratékjával ... alázatos Tudósító Feletünkét engedelmesen e' következendőkben tésszük meg [Torda; TLt Praes. ir. 1012].

4. adott, biztosított; dat, asigurat de ...; gegeben, gesichert. 1679: Császár leveliben gyengén van indigítálva, hogy ha urunk is inti az magyarokat az Szalai által nyújtott gratiának acceptálására, jól cselekszi [TML VIII, 420 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

nyújtózik nyújtózkodik; a se intinde; sich recken/strecken. 1710: mikor nagy bátran ott nyújtózik Horváth György a felesége mellett az ágyban, kapják kurtát, s kihozzák onnan, most is a fogarasi tömlőczen fűtőzik [CsH 431]. 1764: megyen éjszaka be a házba, hát a cigánylegény az asszony mellett nyújtózik [RetE 163].

Sz. 1662: Tanácsosabb volna tovább nem nyújtózni a lepelnél, és lassabban jární, hogy hamarébb eljuthasson [SKr 473].

nyújtózódik nyújtózkodik; a se intinde; sich strecken. 1631: mihaly kovaczy az padon nyuutozodik [Mv; MvLt 290. 241b].

nyújtózószék nyújtóztató pad; postament pe care se aşază mortul; Reckungsstand. 1736: az nyujtozószéken volt valami szép portai skárlát szőnyeg [MetTr 401].

nyújtóztat 1. (halottat) kinyújtóztat; a intinde/aşeza (mortul pe ceva); (Tote) ausrecken. 1732: Haller Ferenczné Asszonyom egy arannyal varrot vankost^a melyre is az Halattot szoktak nyujtoztatni [Asszonynepe AF; Szentk. Elizabete Lado cons. Beniamini Magjorosi (22) ns vall. — "Vitt el].

2. kiterít; a intinde (pe pámint); ausstrecken. 1662: Novaj táján csak farkasokat egy sűrű cseréből huszonötöt fogatott vala ki — mely farkasokat a Szentpály János novai házánál lábokat, farkokat elnyújtva, fogokat kivicsorítva, nyujtoztatva, mutatott vala meg a fejedelemasszonynak [SKr 282].

3. el/végigterít; a intinde (pe ceva); ausbreiten. 1735: mondata Elteto Ferencz Uram adig nem nyukszom mig az beledet az kerten nem Nyujtoztotam [Szentegyed SzD; WassLt Pop Gligor (50) zs vall.].

nyújtóztató pad nyújtópad; postament (inalt) pe care se aşază mortul imediat după deces; Reckungsstand. 1736: az nyujtoztatópad alatt volt nagy öreg divánszőnyeg [MetTr 401]. 1755: mikor néhó Hollo Andras meg holt és az nyujtoztato padon fekütt [Udvarfva MT; Berz. 11. 65/5]. 1757: az hideg Tetemem tétessek az Nyutoztato padra, az alatt koporsom el készülvén, tétesésk koporsóban [Torockósztygyörgy TA; i.h. 3. 1/4]. 1793: Néhai Tekintetes Kováts Ferentz Uram a' nyujtaztato Padan halva fekütt [Mezőbánd MT; MbK XII. 94 Iszlai Ferencz (50) Szabad Székell vall.]. 1854: a nyujtoztato padan, vagy koporsoba hagyassam fedetlen és szabadon egy záros helyt a mig testem meg nem indul vagy fel nem bontanak [Kv; Végr.].

nyúl ige 1. belenyúl vmibe; a băga mina in ceva; (hinein-) greifen. 1584: Ekkert Mihaly vallia Zememmel lattam hogy ez varganę Annianak Ami nemeo hitwa(n) kertechkeie vagon ot vala es egy tamaz mellett Al vala, le haylot vala, es az eggik kezepe (!) eg cherep lewen a' cherepbe Niul vala es vgy kený vala 'a Tamazt [Kv; Tjk IV/1. 285].

1592: Merai Tamasne Anna azzoni vallia leon egikor be hazunkba, es mint hogi egi skatuliaba valamitt (!) keoueket rakot vala be vram hattal fordula hozza(m), es alatomba kereskedni kezdte az skatuliaba, Azomba ki veue az kezet, es niula az sebbe tahat az leg iobbik keo oda vagon [Kv; Tjk V/1. 244–5]. 1619: Ezt az tractatust én szinte ezenképpen és formán vittem véghez, kit mikor agáltam, az pasa egykor az zsebibe nyúla és egy marok aranyat vón ki s nekem adá; utána ezt mondá: Isten hozott volt most közinkbe, hogy meg tudál békéltetni ezzel az lengyel követtel [BTN² 266]. 1699: Szalontai Lakatos Ferencz feleségestül in Sedria Nra juramentumat deponala; hogy Szattmari György ladajaban nem nyúlt egyebkor hane(m) mikor a' szolgaja menteket ki vette [Dés; Jk 281b]. 1726: Csiszár Miklos Ur(am) a Sebiben nyulván vón egy oláh izlotot [Bozes H; BK ad nro 1113 Rád Togyer (50) jb vall.]. 1831: látám, hogy a' Lada előtt kúszorog jobb kézzel a' ládába nyulva Vonutz serénnyen reá menék, a' pénzét el-vettem tőle, fel-pofoztam [Dés; DLt 332a Czako János kezével].

2. odanyúl vkihez/vmihez; a pune mina pe cineva/ceva; hingreifen. 1570: Zygartho Mathias vallya hogy Egykoron Meryt volt az kwthon eo ez vallo, Es hogy ely hagyja az Merytest, Megien oda Zygarto gyęrgh gyermeke Es az kwth kerekehez Nywl, Az kerek megh Serthy az kezet [Kv; Tjk III/2. 74d]. 1592: Orsolia, Bodor Mihaline vallia foris Gasparnetol ertwk hogi valami azzon nepek volnanak az Tot Istuanne zeolejeben ... oda menenk es hat az eleo ruhait meg rakta zeoleouel^a es Tot Jstuanne haborgani kezdte velle Ezembe az eleo ruhaiahoz niula tot Jstuanne, es az zeoleo ki omila beleolle [Kv; Tjk V/1. 305. — "A tolvaj asszony]. 1710: Az atyám engemet oly kemény disciplinában tartott, melyhez hasonlót soha nem hallottam, mert tizenegy esztendő koromig, míg az atyám rabságra esett, soha asztalnál a táiban nem volt szabad nyúlnom, hanem egy darabocská húst vetettek a tárgyéromra, s azon rágódtam [CsH 128]. 1784: én meztaláb livén ugyantsak közikben Mentem és kívántam őket egymástól meg szabadítani, amikor is hogy közikbe nyultam egy vas villa küpűje a kezembe akada s azt el vívén a kezeikből ... kiáltottam hogy fogják meg őket mért lármáznak éczaka [Bögöz U; IB. Agilis Sejesz Péter (57) vall.].

Szk: előruhája alá ~. 1614: Lattam igaz elege hogy czo-koita Imrephinet Bathori Gabor Lattam aztis hogy az eleő ruhaya alá nyult [Nsz; VLt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udvari famulus és musicus vall.] * *kebelébe* ~. 1570: Zigarto Balintne Anna ... Aztis vallya hogy eccher Jmmar azzonember koraba kwlte volt az wra zalmaert az Zeoch Demeter Mayoraba, Es Zeoch Demeter otth volt. Es hogy megh Latya eotheht meg fogia es az kebelebe akar volt Nywlly [Kv; Tjk III/2. 83] * *lába közé* ~. 1633: Kovacz Janos ... az feleségemet sokszor probalta ... es oda jeouen megh fogta az fonat az vtannis egi nehaniszor niult az laba keze [Mv; MvLt 290. 131b]. 1640: Börvei Péterné Erzsók asszony fassa est: Lattam azt, hogy Bíró Pálnéhoz kapkodott az katona. Lába közé is akart nyúlni az katona, de nem engedte [Mv; i.h. 291. 233 átirásban].

3. megérint vkit/vmit; a se atinge de cineva/ceva; berühren. 1582: Cathalin Zabo Martonne ... vallia Igiarto Georg feyerwary Jstwannehoz Niula [Kv; Tjk IV/1. 53–4]. 1585: Catalin Kochis Albertne vallia, Nem lattam hogy az Alperesek wteottek volna Molnar Mihalnet, De lata(m) hogy Boczy Ersebet chak a' giolchához Niula es megis fogta

vala Az Inget [Kv; TJK IV/1. 484]. 1633: enis menek az ajtora, es enis be szolek, s az ajtohoz niulek, es az ajto megh nielk [Mv; MvLt 290. 128a]. 1758: egy alkalmatossággal Dégseine asszonyomnál Csapón lévén, Kakucs egy pár fűzöt akart neki ajándékba venni, s amint tréfából mondotta volna, hogy hosszú fűző kell s a mellett vállának hosszát akarván tréfából megmérni, az hasához nyúlt [RettE 76]. 1815: az Executionnak Törvényesen léjendő végben vitelere a Leveleket fel olvastuk szorol szora de semmire nem mehettünk, mert a kapunn belőli állo Biro, és Nevezett Notarius a Falu nevében és képében Repellált, ezt mondván: Repellalok a Falu nevében és képében, a kapuház senki ne nyuljann [Borb. II Kövendi] Létai Péter hűtes assz. kezével. — "TAJ].

4. kezét kinyújtja vmi után; a-și întinde mîna după ceva; nach etw. langen, die Hände austrecken. 1592: Zep Janos vallia latam hagi Daniel Deak vezekedik Makrai Georgiel azomba Daniel Deak egi keoheoz niula hagi megh hagissa [Kv; TJK V/1. 202].

5. belekap vmibe; a prinde/apuca ceva; hineingreifen. 1600: Georgius Chiere fassus est Sardy Janos az zolgaianak az ewsteokebe niul vala de ky vona kezebeol magat [Kv; TJK VI/1. 444].

6. bántalmaz, megtámad; a se atinge de cineva/ceva; angreifen. 1761: hogy Molnár János meg ne foghassa ötét, kést fogván a' maga keziben, és ezt mondván gyére már nyúl hozzám ha mérsz ezzel ki ment a' Házbol [Szászsz. nyúl] hozzám ha mérsz ezzel ki ment a' Házbol [Szászsz. iván KK; BK. Michael Fejér (63) jb vall.]. 1776: Tudjae a' Tanu hogy kitsoda és kikkel minemű Fegyverekkel és eszközökkel ment reá hatalmasul a' Meg nevezett Szántó Földre ... kik nyultak az Exp(one)ns Emberei Marhaihoz és Ekeikhez üteték é érték é Őket? [BSz; BetLt 6 vk]. 1822: Bodi István fia András jöt egy karoval nagy kárinkodva ezt mondván ki nyul az udvari cselédhez [Peselnek Hsz; HSzjp Gál Ferencz (35) col. vall.].

Szk: egymáshoz ~nak. 1599: Vargha Simon, es Kadar Jstwan vallyak Az Indulatyat nem lattam minth nyultak egy mashoz hanem az Zayra leowénk ky az eorizeo hazbol [Kv; TJK VI/1. 341].

7. (illetékeltenül) hozzányúl vmihez, elvesz vmit; a se atinge de ceva, a-și însuși ceva; (unbefugt) etw. wegnehmen. 1573: Borbara Eotthues Antalne azt vallya hogy Beteg agiabanis Meg Elwen Zitane Emlekezet rola hagi senky Neh Nywllion az eo Marhaihoz halala vtan, hanem Eleosser ky aggyak az kalachsiteone Adossagat [Kv; TJK III/3. 240]. 1586: Viczey Magdolna vallia, en lonal egyebet ez leanhöz Ne(m) latta(m) ... meg chak egy falat kenieremhez se(m) Niult [Kv; TJK IV/1. 572]. 1601: Kapa Ferencz vallia Filstich Peter veres Thamas vrammal ertetek volna hogy egy Jakab Neweo olaz valamy aranyat Akarna ky vinny Deesen megh eram az rewen ott megh tartoz(ta)tam egy fillyer ereo marhayahozis Nem Nyutunk hanem eo Maga az olaz be pechetelue(n) hattam az Deesy biro kezenel pechet alat [Kv; TJK VI/1. 533]. 1631: Fileki szitkozodni kezdte rutul, hagi miért niul az eo lovahoz, az legenys le ugrek az lorol mindgiart [Mv; MvLt 290. 242b]. 1645: Kaproncaine Aszonjo(m) biraja monda, hogy ű az penzhez nem njul, mivel nem hagyott hozzá, hanem legyen keöz keznel [Ajton K; Törzs]. 1666: az akkori p(rae)dalo üdödöz kepest nem otmalmazhatta az Ura jouait hanem hol mi remensegh alat ös niült holmi johoz mely el uitt jokot ez ideigh Ura ellen el titkolta s megh nem adta [Mezősztyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. 1722: Végben

menvén ezen két Processus(na)k Conscribalása, Szolga Biro Vraimékkel Computust inealván, a mi bor, hus el költ új fűzerszáma amit expendaltok parancsollyan Ngsd iránta honnan fizettessem meg, minthogy Ngsd Parancsolattya szerint: En meg nem engedtem hagi a Portio pénzhez nyullya(na)k [Pókafva AF; Ks 95 Borsaj N. Pál Lev.]. 1780: Az eo Nagysága jobb jobb fel kelhető javai Ládákban, almárjomokban, Tékákban álván zár alatt, azoknak koltsai kinél állottanak ki tractalta, ki járt, és nyult azokhoz? [Msz; BK].

8. (saját javaiból) el/felhasznál vmit/vmennt; a cheltui ceva/o anumită sumă din ceva; (von eigenen Gütern) irgendetwas verbrauchen. 1570: Kathalin varga Janosne vallya hogy Egykor az piachrol Megen volt haza, Talalya az kapwba alwan hazanal Az kaytar leorinchnet, Mond eo Nely ez vallonak Am ely attam vala az hazat Albert deaknak, De Kaytar Balas ely vethe Rola, Lazlonak akarya megh thartany, Eo azt Montha neky Myert Attad ely Job az Masykat atthad volna ely, Arra azt Montha hogy Nem elhetek zellel ahoz kely Nywllion az my vagion [Kv; TJK III/2. 203]. 1593: Myert hogy az Vrsten eo felsege Bywneynkert hatarunkat Sanyarw Izonyw es halhatatlan Jeg Eswowl ely Veuw Bwza es Bor Dezma Nem leon Annyera, hogy az predikatoroknak meg fizethessywnk hane(m) kenzerytytywnk (!) Ez varos Jeouedelmehoz Nywllnya es Ekeppen fizettywnk (!) meg Nelyek [Kv; Szám. 5/XVII. 25]. 1696: bizonyos szűksegem esven az I idejeben is azon penzhez kellet nyulni [Dés; Jk]. 1705: Elkelyén már a tizenkettödik száz forintom is, most újabban nyultam kevés költségből a tizenharmadikhoz, lévén még 50 forint ára tallér penzem, most már ahhoz kellet nyulnom költségemre [WIN I, 365]. 1765: ezt mondván olykor az Idvezült Ur könyves szemekel: Ezeket" én Iffiuságomban szerzettem volt immár ahoz kel nyulnom [Bölön Hsz; Eszt-Mk Cserei lev. — "Aranyakat].

Szk: legyen mihez ~i. 1670: az kamaraispán Katona Mihály uram kezében adjon készen hatszáz forintot, hadd legyen kezénél, hogy ha az szükség úgy kívánja, legyen mihez nyulni [TML V, 30 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1718: A Buza iránt pedig eppe(n) fogjatkozás lesz lesben tarcsan Uram kgd vagi száz köblöt, úgy hogy ha meg szorulnánk legjen mihez nyulni [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] * nem lévén/nincsen mihez ~ni. 1570: Orsolya azzon Nyre ferenchne hythy zerent vallya hogy Thwgia Zabo Janosne zoksor Ment Hozzaya, Es ezt Montha hogy az wra ely very kergethy az haztwl hogy penzt keressen nekj, Es eo neky Ninchen Myhez Nyulny egyebhez hane(m) az my hazatany vagion [Kv; TJK III/2. 22]. 1606: Swkeósd Miklos vram mikor hazassagra atta volna magat, szwkwlt szegien Arúa léue(n) ne(m) léue(n) mihoz niolni, azon Neuezo Jozagra kenzertitöt vennj f. 100 [Köpec Hsz; Ks 90]. 1713: el menenk az Templomban ot jelen lévén Peter Deak Uramis es ot mi elottünk Nemzetes Egerházi Istvan Uram mondván: en lottém volt Peter Deak Uramet kezes; de nekem nincsen mihez nyulnom hanem ihon jelen van eo kglme, en az kezessiget Továb nem tartom [Mezőbánd MT; MbK 112].

9. birtokba vesz; a lua în posesiune; in Besitz nehmen. 1572: Ilona Borbel Demeterne Zolgaloia halotta hogy Borbely Janosne kert penzt fl. 50 Zabo Janostwl keolchen Es azt Monta Jo Eochem ha meg halokis lhol Mind haz Mind Zeole, valamelykhez akars ahoz Nywl (!) mygh az tyed Megh leszen [Kv; TJK III/3. 23]. 1606: Attam uolt az

megh szelt Beldj Janos Vramnak földeket, ennek elotte ualo esztendőkben, mosta(n) nyoltam uolt azokhoz az foldekhez, es nemellieket beis uettem uolt [BLt] | ezt meg Ertuen hogj en az Jozaghoz niultam vgj kapdostal raita kj fogok es meg bizonytom [Uszt 20/162]. 1619: Tudom Aztis hogy Fwsteos Thamas holta utan Fwsteos Janos nyula ahoz az Jozaghoz most is az az Haz reyta [BLt 3 Fwsteos Andras Zent Martonj (60) pix vall.]. 1655: senkís az megh holt Aszszonynak semmi nemű Jozzagához es egieb ingo bingo Iouaihoz hatalmasul hozzaja nyulni es el foglalni ne mereszelljen [WassLt fej.]. 1699: Sebessi János meg kínáltsék, hogy a' Contractushoz tartván magát ki költöziké szp szerént a' Házból avagy nem, ha ki költözik jó. Ha penig tsak akadályoskodik, nyulnyonn az Eccla a' maga házához [Kv; SRE 61]. 1777: Tessék Nagyságod(na)k maga földéhez" nyulni és az exponens eo Nga circumveníalt helyit remittálni [JHb XXXV/61. — "Ti. az elcsért földhöz].

10. (kára megtérítése céljából) vki javaihoz hozzányúl, vki javait befoglalja; a se atinge de bunurile cuiva, a sechestra bunurile cuiva (pentru a recupera o pagubă); (zwecks Schadenersatz) zu js Gütern greifen, die Güter js beschlagnehmen. 1597: effele dologban az az zokas volt, hogy ahol marhat ne(m) találnak az Jozaghoz Nyúlnek, Azirt mind meg kerdeze az kaptalan, versendi Sara azzon-nak hany Jobbagy vadnak vezzeodeon, es ki hún lakik, ki Egez udvaro(n), es ki fel vdúaron laknak [Vessződ NK; JHb XXIII/3]. 1697: ha pediglen marhájakhoz vagj egieb ingó bingó iovakhoz, akar njúlni, vagj njúlatni Petritjevit Horvát Miklós Uram ... azokhozis akár ki földén, hozzá njulhason, njulathasson, és negiven, negiven forintokig csak maga hatalmasul el vehesse [Széplak KK; SLt AX. 3]. 1711: En Déési Sigmond meg halvá(n), hogy nehaj szegény mostoha Atyá(m) Dosa Mihály ur(am) adosságáért, egy s más adosi contentumot akar(na)k venni holmi relictum bonumibol cum protestatione praemonealok hogy az én mostoha Atya(m) adosságáért se egy, se más az én maga(m) és Bátyá(m) örökös jóságához ne nyuljon [Dés; Jk 357–8].

11. fegyverhez/kardhoz ~ fegyvert fog; a pune mâna pe armă; zu den Waffen greifen. 1619: az dologt Startzer uramnak megbeszélém Végre ugyancsak ezt találá fel rajta, hogy meg nem próbálják, hogy ez esztendőn kardhoz nyúljanak [BTN² 276]. 1662: midőn semmi egyéb mód nem volna a dologban, fegyverhez is kellett nyúlni ... és előbb emberül meghalni, hogysen törvényinek és keresztyén vallásának szabadságát hagyni | a szegény hajdú atyafiak nemhogy már szolgálatra vétethetnének, de sokak inkább nagyobb romlásba, ki egyképpen, ki másképpen megkeserítvé, ellenkező fegyverhez nyúlni kézszebbek lesznek vala [SKr 102, 550]. 1672: az tályai dologt is hallhatta Kegyel-med reá küldött az fejedelem, hogy az templomokat elvegyék. Az város nem engedte, hanem fegyverhez nyúltak [TML VI, 4 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. 1778: A tisztek közül némelyek azt kiáltozták a népnek, hogy senki fegyverhez ne nyúljon, hanem adják meg magokat [RettE 391]. 1850: Munketis útni verni mérészeltek, ekkor együnk, az igaz, kardhoz nyult, 's azzal magunkat védelmeztük [Dés; DLt 1320hoz].

12. hozzáfog/kezd vmihez; a se apuca de ceva; etw. anfangen/beginnen. 1586: Eo kmgem Legh elseoben Niultanak annak az Instructionak Censuraiahoz melliet az zamwe-weo vram, teob feó vrammal rendeltének volt, az Malom

biroknak gond wiselesek feleol, es Molnarok, taligasok Jeowedelmekreol [Kv; TanJk I/1. 28]. 1593: tekintwe(n) az my magunk io hyrewnkre Newwnkreis es ennek otalmara, Az Zaz vram Niultanak az vnio Articulusihoz [Kv; i.h. 211]. 1619: az én uram akarta érteni, nagyságodnak mi tetszik ez dologban? Ezt látom okának, hogy olyan mélyen eddig nem nyúlt az dologhoz [BTN² 301–2]. 1677: a' mi az Evictor meritalis allegatioja lehetne, ahoz az In causam attractus ne nyuljon, hanem intacte reserválly az Evictornak [AC 182]. 1791: ösztönöztetik az Exponens Ur Itéllő Mester Ur által az osztályhoz nyulni [JHb XLIV. 5]. 1793/1794: (Midőn a) Commune Terrenumot három egyenlő Táblákra ki intéztünk volna, és azoknak ki méréséhez nyulnánk, oda érkezék Tkts Fosztó Samuel Ur is [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 11b]. 1797: a Levelek registratiojához nyulván találtattak azok illy rendel" [M.igen AF; i.h. IV/777. 24. — "Köv. a fels.].

Szk: fegyverrel ~ a dologhoz. 1655: (A történeteket) a por-tának ő nagysága hírré adván, úgy nyula fegyverrel a dologhoz [ETA I, 158 NSz] * körmös kézzel ~ a dologhoz harci-asan kezd a dologhoz. 1779: A praetendens pedig körmös-sebb kézzel nyuljan ha mit akar a dologhoz [Msz; Sár.] * óvástjabb/óva ~ vmihez óvatosabban/óvatosan kezd hozzá vmihez. 1669: ezekben az Zólyomi dolgaiban az én szemé-lyemet is gyanúságra igyekeztek hozni némelyek, melyre nézve énnekem igen óva kell ehhez az Paskó uram állapotjá-hoz is nyulnom [TML IV, 404 Bethlen János Teleki Mihály-hoz]. 1673: Bethlen János urammal sokan beszéltem s megmutogattam, hogy vétett mind urunk ellen s mind mi ellenünk igen az fejevári gyűlésben etc. Sok volt az szó. Úgy látom mindazáltal, jól esett ő kegyelmének is az beszéd. Ez után, azt gondolom, óvástjabb nyúl az olyan dol-gokhoz [TML VI, 441 Bánfi Dienes ua-hoz].

13. vmihez folyamodik; a recurge la ceva; zu etw. greifen/Zuflucht nehmen. 1590: Zollottak a' fejerdi peres hatar feleol, vegeztek hogy azt a' feoldet meg Ocullaliak. kire valasztottak illien vramat" ... onnat megh Ieowen, Amy legh iob ahoz Niulnak eo kmgem [Kv; TanJk I/1. 150. — "Köv. 12 név fels.]. 1604: Myerthogy az sok kweleomb kweleomb fele nyawaliak miat tellyessegeel exhaurlattatunk, es semminemw keez penzwnk ninchen hogy az mostany Süm-mat megh adhatnuk hanem az regy mód Zerenth az keolchieoneozeshez kellett nyulnunk, eo kmgem azert Ta-nachywl ... keolchieoneozenek ... mindenekteol [Kv; i.h. 481]. 1664: ha római császár ő felsége kegyelmes interposi-tioja által jól végben mehetne az dolog, ehhez az utolsó orvossághoz az ő felsége megbántódásával sem mi, sem az ország nem örömet nyulnánk [TML III, 280 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1666/1701: Privilegiumok(na)k háborgatásá-hoz nyúlni nem akarunk [KvLt I/188 egy-i végzés]. 1678/1683: Is(te)n akarattja ellen nem erőszakkal, s, okoskodás-sal kel ellent vetni, hanem az alatta valoknak, eletek megh jobbitasavol, magok megh alazasavol, penitentia tartatasavol Istenhez szűrd buzgo ohaitással valo fuhazkodással kel, az engzteleshez niulni [Ks Kornis Gáspár kezével].

Szk: irgalmassághoz ~. 1598: Amy nezy az Borsos Ger-gely dologatt ... ertlyk eo kmgem biro vramtol hogy fajtalan gonoz chelekedetiert theorwenj zerenit fejele sententiaztak volna, myerthogy penigh minden sullios teorweniek lenitate misericordiae zoktanak mitigaltatnj eo kmgem az irgalmas-sághoz niwlwan ... kerik azon biro vramatt legyen kege-lem fejenek [Kv; TanJk I/1. 322] * praktikához ~. 1710: Már csak az vala héja, hogy a fejedelem confirmálja Bánffy

Dénes ellen való sententiáját a státusoknak, de tartván attól, hogy a fejedelemszöny az urát elveri róla, újabb practicához nyúlva Teleki a melléte valókkal [CSH 121] * *trakdhoz* ~. 1663: az kik szolgálatunkra meg akarnak maradni, fizetések meg leszen, azoknak pedig sustentatiojokra gondunk leszen dehogy mi ellenség ellen vár tartásra való éleést szerezzünk, nem cselekeszszük, sőt ha sem tractához, sem fegyverhez nem nyúlnak más gondot kezdünk magunk felől viselni [TML II, 496 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

Sz. 1674: Az békességhez ha nem akarnak nyúlni, eligazítja az fegyver [TML VI, 587 Baló László Teleki Mihályhoz].

14. vki személyéhez hozzányúl, elfog vkit; a se atinge de persoana cuiva, a prinde pe cineva; zu js Person greifen, jn festnehen. 1648: ha el szeőktem nem magamhoz kellett volna nyulnod, hane(m) az kezeseket keresned, mert az mint szoktak mondani, kezes fizet [Kv; Tjk VIII/4. 313].

15. vhogyan bának vkivel; a se purta într-un anumit fel cu cineva; jn irgendwie behandeln. 1667: Hogy így kellett nyúlnom ő kegyelméhez, megbocsáttasson, mert mint az uramhoz való kötelességem, mint pedig hazámhoz való szeretetem készítetett mint ezekre [TML IV, 68 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

Szk: *törvénynyel ~ vkihez*. 1670: ezt az magyarországi dolgot ő felsége szűnjék meg fegyverrel disponálni, törvényes királyi lévén ő felsége, az kik árulók lesznek, ő felsége törvénynyel nyúljon hozzájuk [TML V, 388 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

16. (állathoz) hozzálát; a îngrijii (un animal); (Tier) versorgen. 1809: Kire deliberátum. Nem állhat meg a vásár, mert a gazda híre nélkül esett, annál is inkább (mert) másnap mindjárt visszaküldötte a szolgájától. Eszerint tartozik az ökörhöz nyúlni s visszahajtani [Szárhegy Cs; RSzF 285].

17. vmi felé hajlik, vmit választ; a alege (intre două lucruri); einer Sache zuneigen, etw. wählen. 1687 k.: Proventus Pastoris Garas pénz d 6. de úgy hogy ha szántást vetést nem kíván, lássa a minister akar a garas pénzhez nyúllyon akar a vetéshez, a ki örökös a megyéb(en) bért adott a Praedikátor(na)k [Kebelesztván MT; MMatr. 297].

18. (vagyomból) részesül; a-și primi partea (dintr-o avere); (am Vermögen) teilhaben. 1573: Annak vtanna Adamot is Nagy sok Bezedekkel meg Engezteltek volt haragyarol az Bekesseget vgy vezy fel vgy engedye meg az pert Vince, Adam, hogy Egygy se Nyulion towab az Masiknal, hanem Mindenik az Anniatol erchyen es onnat fwgiön [Kv; Tjk III/3. 198].

19. orvossághoz ~ orvosságot (be)vesz; a lua un medicament; Arznei (ein)nehmen. 1823–1830: Már én nagy nyughatatlanságok közé jöttem, conscientiat csináltam belőle, és harmadnapig az orvossághoz nem nyúltam [FogE 131].

nyúl fr 1. mezei nyúl; iepure de cimp; Feldhase. 1570: Az Nywlat kergetesse feole Az Mongyak eo k. az Zaz vram hogy eo k. Byro vram Bwzak, Zeolek, keozot Neh Engye (!) senky Nywlazny zabadon Jargalny [Kv; TanJk V/3. 10a]. 1571: panazolokdnak eo K. hogy az kapuban valo Zolgak kufarra leottek, Az myt viderkrol hoznak Thykot Nywlat Es egiebet, Beh Nem erezytk az kapun, hane(m) Eok veszik Megh es eok arwltatyak [Kv; i.h. 29b]. 1598: Daniel Scherer ... wallia. Hallottam ot Berethalomba(n) Nyreo Gieorgiteol Ennekem vgimond Coloswarat ket almas kek paripam wagion amikor akarok mindeniken ki

megiek mulatni, egi madaramis wagion mikor azt az niulnak bochiatom mingiarast megh kapia az nyulnak az zemet [Kv; Tjk V/1. 145]. 1599: Rhadak Andras azt mondgia volt hogy pechieteltetnem megh az Nyulakat [Dés; Eszt-Mk]. 1638: honap tala(n) halaszny megivnw, azo(n) alkalmas-saggal az kegđ Soljmosi njulajtis megh iparkottattjuk [KJ]. 1740: vettünk 17 madarat, egy nyulat, egy faj tyukot es faj kakast mellynek ara fh 4/155 [Kvh; HSzjP]. 1774: Enis Erdő Pásztor lévén, 's Erdőkben kovájogván lőttem egy egy Nyulat [Vécke U; LLt Vall. 180]. 1859: lóttünk özöket, rokákat és nyulakat [Dés; Újf. 2. id. Pataki Dániel lev.]. 1860–1861: a nyúl szintén bővön van, bőrét szőcsök, kalaposok, kereskedők jó áron szedik bé [Benkő, Mszlsm. 11].

Sz: *a ~ elszalad vmivel*. 1834: Jo szivel folytatnak ha volna mivel; hanem a mivel lehetne folytatni azzal a Nyul el szaladott [Kv; MészCLev.] * *nyulat kergetve medvét ne költsünk*. 1584: Irtunk capitan wrannakis, hogy egy fa-lwerth kettőpert nagyob(b)at ne indichion, hogy az kezbe-szed zeren nywlat kergetwen Medwet ne keölcheönk [BáthoryErdLev. 205 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz] * *amíg az agár szarik, a ~ elszalad*. 1704: beszéllették ugyan, hogy a kurucok gyülekeznének mind Kocsárd felől, mind Kolozsvár felől, mind Háromszék felől, de amint látom, addig bėjún a generál, és amíg az agár szarik, addig elszalad a nyúl [WIN I, 225] * *szekérhátan nem fog nyulat*. 1662: szekérhátan ő kegyelme bizony nem fog nyulat [TML II, 269 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

2. *tengeri* ~ üregi nyúl; iepure de casă; Kaninchen. 1679: Tengeri fekete nyúl nro 2 [Uzdizsptér K; TL. Bajomi János inv. 100].

3. ~ *elejű* (cal) cu spată de iepure; (Pferd) mit schmalen Brust. 1811: Szügye^a széles, ki-áll, még-is takarékos, Nem felette husos, nemis választékos, Ezen kívül járnak a^a forgó tson-tyai, Nem nőttek nyúl módra az első lábai^b Nem nyul elejű [ÁrÉ 157. — *Gr. Bethlen János véleménye szerint a ménesbe való lónak. ^bAz ezután köv. rész lapalji jegyzetben].

4. ~ *hasú* cu burtă de iepure; mit Hasenbauch. 1811: A^apej, ha nyul hasu, vagy pedig az orra Szamár szín, nem akad uri vásárlóra^a [ÁrÉ 155. — *Gr. Bethlen János a lószínekről].

5. nyúlhús; carne de iepure; Hasenfleisch. 1584: Egy Jo tyukot adgyanak per d 5 Alab walot d 4 Egy io nywlat d 12. hitwanbat d 10 [Kv; PolgK 13]. 1593: Vettem Egi Nyúlot f — d 14. Melyet fektette Leübe fezték [Kv; Szám. 5/XXII. 5]. 1595: vőttem 2. Nyulat ... d 27 Az 2 ütöllyá sütüe vala, Az többj volt fekete Lewre [Kv; i.h. 6/XVIIa. 21 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Szk: *~(nak az) eleje*. 1595: Ebredre Első Taal Etek volt fekete Lew: Ahoz 2 Nyúl Eley volt tt d 10 | Az első Taal Etek volt Sültt ... Az második Taal Etek volt az fekete Lew. Abban volt az 2 Nyúlnak az Eley és az öz hús: Ahoz Dio volt ... d 3 ... Malosa szelöt ... d 31 Mandolat d 50 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 16, 298 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597: harmadik taly Etek fektte lewel az Niúlnak az Eleyt d 13 1/2 [Kv; i.h. 7/X. 30 Jeney István sp kezével].

6. nyúlprém; blană de iepure; Kaninchenpelz. 1652: egy fekete Terczella palastotis adot eo kgme, fekete Niullal berlet [Mihályfa NK; JHb XXII/41]. 1809: Az Ifiu Groffine veres Palastyának fejer Nyullal valo bérélése és Munka 17 Rf [Kv; TKhf].

nyúlábrázatú nyúlarcú; cu mutră de iepure; mit Hasengesicht. 1657: elérkezék nagy fáradtan ... Manszföld és véle az

veimári herceg, Ernestus Ez Manszfeld igen kicsin, fonnyadt, nyúlábrázatú vén emberke [KemÖn. 73].

nyulacska kis nyúl; iepurá; Häslein. 1705: Ma voltam kinn nyulászni Disznód felé lovon ... egy nyulacska-t is fogtánk [WTN I, 114]. 1750: ezen Talyigán két Zsák szárnyas majorságnak való buza rostaalyát küldöttem bé, Holnapi Napra penig, ött Csirkécskét, két Pipét, két ifju Nyulacska-t és ez orág Anyát szopo két Kis Báránykát [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.].

nyulad ? Hn. 1592: az Nywladon beleol mely heliet fanczaly fenywnek hinak [Fancsal U; EHA] | Az fanczaly ferenczy diznait lattam Nywladban hogy eorzeottek maknak Jdeyen [Zetelaka U; UszT]. 1606: az Niulad tartomanjarol [Tarcasfva U; EHA].

Feltehetőleg a *nyúl* szó -d kicsinyítő képzős alakjából magyarázható hn.

nyúlajakú nyúlzájú; cu buzá de iepure/spintecatá; mit Hasenscharte. 1730: Karacson Thodor nyul ajaku [Bözöd-újfalú U; Pf]. 1802: Höhn Gottlieb a' felső ajkán nyul ajaku [DLt nyomt. kl].

nyúlánk magas és karcsú; zvelt, subțire; schlanck. 1846: Berka Petru ... középszerű nyúlánk testalkatu [DLt 1200 nyomt. kl]. 1848: Benedek Alajos magas nyúlánk termetű [DLt ua.].

nyúlánkos ? nyúlós; viscos, cleios; schleimig. 1795: orrán, Száján, Füleín, Szakadatlanul folyt a' Nyulánkos Nedveség, és ... iszonyatos Szagos volt [Mv; Told. 47].

nyúlánkozás kb. várakozás; ásteptare; Warten. 1710 k.: csak jobb a rendelt seregben való menés a nyúlánkozásnál a kitudjára mindenkor [BÖn. 649].

nyulas 1. ? (eredetileg) nyúlban gazdag; (in)icial bogat in iepuri; (ursprünglich) hasenreich. Hn. 1579: Az niulas felol valo az Vero fel felol Juta Toldalagy ferenchnek mind az Bircig [Néma MT; Told. 31/1]. 1692/XVIII. sz. köz.: Nyulasra menő út mellett egy darab himocska (!) szántó föld [i.h. 36]. 1693: Az nyulas utnál (sz) [Szabéd MT; EHA]. 1740: Supra Fontem nyulas kut vocatum (k) [Boroskrakkó AF; EHA]. 1748: A Nyulas Domb verőfényes oldalában (sz) [Koronka MT; EHA].

2. ? Szn. 1366: Nicolaus dictus Nulas [Szászfenek K; Makkai, KvOkl. 7]. 1568: Demetrius Nyulas [Kv; TJK III/1. 183]. 1570: Nywlas Demeter [Kv; TJK III/2. 188].

Valószínűleg a *nyulász* szóra visszavezethető szn.

nyúlás 1. (illetéktelen) hozzányúlás; fapdul de a umbra cu ceva (fără drept); (unbefugtes) Hingreifen. 1662: Nagyságod ... 6. aprilis az úrnak írott levelét nekem ó nagysága megküldvén, értem, mit írjon Hedri uramnak ezen várban levő ládáihoz való nyúlásom felől [TML II, 289 Teleki Mihály Thököly Istvánhoz Kővárból].

2. *fegyverhez való* ~ vki elleni fegyveres támadás; atac inarmat împotriva cuiva; Greifen zu den Waffen gegen jn. 1676: a ki törvény útján kívül maga térszen igazat maga(na)k (: kivalkeppen ben á várb(an) fegyverhez való nyulással : az olytan job kezének el vagattatásával büntetődgék [Vh; VhU 662].

3. *vnihez (való)* ~ birtokbavétel; luare în posesiune; Inbesitznahme. 1608: Getzy Jstvan Vram njulhasson az

hazhoz ... ha hul eo kegyme hozza nem akarna nyulni Egerhazy Balasnak legien zabadsaga az hazhoz nyulasra [Mezőbánd MT; MbK]. 1621: illien alkotmatosságok adatatuán az iozaghöz való nyulashoz ne(m) akaruan vellek perleódni erette [Szentháromság MT; Berz. 8. 72/23]. 1691: Szakáz Istvánne Judit mint Ax proclamaltata Császár Miklost mint lt. bír az I. egy ben valo Fundust ... mely Fundust kertem hogj remittallya, nem cseleküdté. Ergo a jószághoz való nyuláserť potentian^a [Zabola Hsz; HSzjP. — "Van].

nyúlás² elnyúlás; prelungire; (Zeit) Ausdehnung. 1650: Szandeko(m) az vala nekemis kgmetek keözibe(n) magamis fel mehessek, de hoszzsas nyavaljam uta(n) valo epwlese met annyera nem aranzottam, hogj az uto(n) valo razodas sal merjem magamot szerenczeltetni, tartuan hitua(n) nyauaiamnak nyulasat (igy?) [Fiátfva U; UszT 8/64. 75a].

nyulász 1. nyúl vadász; vinátor de iepuri; Hasenjäger. 1594: biro vram kialtassa megh, hogi valakit az vetesen, vagi zeoleoben kaphatnak hogi niulaz, tahat nyallakkal puskaual megh leoveoldeozik, mert latiak eo kegme hogi egiebképpen sem akarnak effele niulazok az kar tetelteol megh zwrti [Kv; TanJk I/1. 236].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: nyúl vadászó; vinátor de iepuri; hasenjäger. 1662: A vadász, jó madarász, ebeken kapó nyulász embereket nagyon kedveli vala^a [SKr 282. — "I. Rákóczi György]. Szn. 1735: Nyuláb András [Kv; Dica XX. 64b].

nyuláztat nyúl vadászat; vinătoare de iepuri; Hasenjagd. 1599: Tudgiatok ennek eleotte is zegent f(en)iegtetik az Alparethi hataron valo Nyulazatért [Dés; Eszt-Mk]. 1605: Vagion sok panazolkodas az búza keozot valo nyulazat feleol [Kv; TanJk I/1. 511]. 1662: Kinek csak a kelletvén, ottan a Berettyó mellett a Csomaközi asszonytól való léány Pelbárthida nevű falujában jött vala, azhonnan a vice kapitánynak, hogy nyuláztatából látogatására egy táll káposztás húsrá hozzá betérne, beírt vala, s maga is ottan nyomában vala levelének [SKr 510]. 1758: It valo nyuláztatra puskapor(r)a xr. 48 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 175b].

nyulász(ik) nyúlra vadászik; a vina iepuri; auf Hasen jagen. 1569: Thowaba wrwnk w felsege Jo Egesegben w agyon Nyulaznys ky Jar [Gyf; BesztLt 81 Thomas Krechmer és Lucas Pystaky a beszti bíróhoz és tanáchoz]. 1570: Byro vram Bwzak, zeolek keozot Neh Engye (!) senky Nywlazny zabadon Jargalny Es ezt vgian megh hirdettesse eo k. ha kinek Nwlazny valo kedwe vagion, otth Nywlasson hwl nem Tylalmas, ha penigh ky nem fogadia Byro vram fogassa megh es vegien Tyz forintot Rayta [Kv; TanJk V/3. 10a]. 1594: biro vram kialtassa megh, hogi valakit az vetesen, vagi zeoleoben kaphatnak hogi niulaz, tahat nyallakkal puskaual megh leoveoldeozik [Kv; i.h. I/1. 236]. 1599: Rhadak Andras ... Az Alparethi hataron Niulazuán tér vizza haza felé, es Jutt az zynyei hatarba ... Es hogi ot Niulazna olykor leuen Immar hogi haza fele igiekeznek leónj | Az Actrixnak meg holt Vra es Vranak velle valo zolgai az en Alparethi hataron zabadon Jarwan es Nyulazwan kopoymat, Agarimath fel hoyzogattak kyalottak [Dés; Eszt—Mk]. 1639: Ebéd után voltunk ki nyulászni a tordai mezőkre, de semmit sem találtunk [ETA IV, 56 HGN]. 1640: Edgiebet nem tudnak ki niulazsna vadaszna hanem

Iantso Pal eo kgme tart agarakat s vadasz szolgálival [A.ár-pás F; UC 14/148. 137]. 1701: eő pedig csak nem fél meztelen lő (!) nélkül, sohuvá nem mehet ha nem nyúlászni [Mezőbánd MT; ApL 6 Makaj Mihály Kálnoki Sándorné-hoz]. 1704: Ma reggel kimentünk volt Nalácz Lajos urammal a mezőre nyúlászni ... Kimenvén a selyembergi szőlőkhöz, ott körül nyúlásztunk | Ugyan ma az úr több főrendekkel együtt kiment vala lovon nyúlászni, de mivel a kutyák rosszszak voltak, semmit sem fogánk [WIN I, 164, 237].

Sz. 1614: Látván Básta, hogy az farkas elment, ő is kijöve az lyukból nyúlászni Gyalut, Almást megholdoltatá, és onnat méne Beszterce alá, melyet erősen lőtete* [BTN² 52. — *1602-ben].

nyúlásztat nyúlászni küld; a trimite (pe cineva) la vinătoare de iepuri; auf Hasen jagen lassen. 1599: az en zegeny Vramath Radak Andrasth Kerezthuri Christoffné Azzonjom zolgaia által megh Intette, hogy Jobbagit ne haborgatna, Es az Alparethi hataron se Nyulasztatna [Dés; Eszt—Mk]. 1769: A' Szőlőkben Nyúlásztatni, mikor káros ő Nga soha, s most sem küldött [Mv; Told. 19/45].

nyúlásztatás nyúlvadásztatás; vinătoare de iepuri; Hasen-jagd. 1605: Vagion sok panaszokodás, az buza keozot valo nyulazat feleol Az Zeleo keozot valo nyulaztatatosrolis azon vegezes obserualtassek: A' kik effele kar teweoket penigh be mondanak biro Vram(na)k away az Tanachnak tehat az tiz forintnak harmada annak adassek [Kv; TanJk I/1. 511].

nyulat 1. belenyulat vmibe (és kivetet vmit); a pune pe cineva să(-și) bage mina în ceva (pentru a scoate un lucru); hineingreifen (und etw. herausnehmen) lassen. 1732: Dés-serdinné Aszszonyom panaszkodot nekem Radics Borbara Aszszonyra, hogy mikor eő Nga egj alkalmatossággal igen Sulyos beteg agyban volt Radics Borbara Aszszonjal kellett nyulatni ládájában, és mikoron osztán meg gőgőjult eszében vette hogj pénzében el vett Radics Borbara Aszszonj [Kv; MvRKLev.].

2. (kára megtérítése céljából) vki javaihoz hozzányulat, vki javait lefoglaltatja; a pune pe cineva să sechestreze bunurile cuiva (pentru a recupera o pagubă); (zwecks Schadenersatz) zu js Gütern greifen/die Güter js beschlagnehmen lassen. 1697: ha pedighlen marhájokhoz, vagj egjéb ingo bingó iovakhoz, akar njülni, vagj njülatni Petritjevit Horvát Miklós Uram azokhozis akárki földén, hozzá njulhasson, njulathasson, és negjven, negjven forintokig csak maga hatalmával el vehesse [Szépfalu KK; SLT AX. 3].

nyúlathat (kára megtérítése céljából) vki javaihoz hozzányúlathat, vki javait lefoglaltatja; a putea dispune să se sechestreze bunurile cuiva (pentru a recupera o pagubă); (zwecks Schadenersatz) zu js Gütern greifen lassen/die Güter js beschlagnehmen lassen können. 1672: ha maga szova hihető emberek szovaiból valami fraudulentiam, vagy gondviséletlenségem mia eő ngők meg karosítások compe-rialtatnek tehat eő Ngok vagy Praefectus Vra(m) eő kgme minden jovaimhoz, sőt ha azok fél nem érnek magam személynemhez hozzam nyulathassanak [Uti]. 1697: Also Venitzi Kornya Sándor ur(am) adá el örökösön Nobilitált fundussát ... Nztz Boe(r) Péter Ur(am)nak hét száz magyar forintokért .. Asscuralvan azon fundusnak és épületek(ne)k szabados békességes birasában ... ha peniglen

fogadása szerint nem Evinclalná Kornya Sándor Ur(am)nak minden nével nevezendő bonumihoz azon summáig ... nyulhasson és nyulathasson [Fog.; Borb. II].

nyúlattathat (kára megtérítése céljából) vki javaihoz hozzányúlathat, vki javait lefoglaltatja; a putea dispune să se sechestreze bunurile cuiva (pentru a recupera o pagubă); (zwecks Schadenersatz) zu js Gütern greifen lassen/die Güter js beschlagnehmen lassen können. 1668: meg bizonyossodván miatta(m) valo kár tétel, Tehát az mi kgls Aszonyunk eo Naga szabadoson hozzam nyulatathassan, mind penig jovaimhoz [Uti].

nyúlbelés nyúlbor-bélés; cáptuseală din blană de iepure; Futter aus Hasenpelz. 1599: Filstich. Peter. Hozot Crakay Marhatt Niwl Bellest —/41 1/2 p(er) fl 100 [Kv; Szám. 8/XV. 34]. 1789: Fejér Nyul Bérítésnek egy Zsák Rft 7 [Mv; ConserAp. 5].

Szk: angliai ~. 1732: Mente Viola Szin bíborból valo rövid Angliai Nyul bélléssel, Arannyos Gombok Sinor nélkült [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 5].

nyúlborso borsófajta; un soi de mazăre; Art Erbse. 1744: Nyul borso Fejér Hargas borso [Buza SzD; LLt 181B].

nyúlbor piele de iepure; Hasenleder | nyúlprém; blană de iepure; Hasenpelz. 1571: farkas beoreket roka beoreket georeny beoreket nyul beoreket es mindenfele vad beoreket megtiltottak, nekünk zabad nem volt vennünk [SzO II, 325 a székely nemzet foly. az ország rendeihez]. 1618: Ferencj Mihálnak Eüet beör araba(n) ados Megis vgian nekj niul beör araba(n) ados tt. f — d. 50 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junc kezével]. 1679: Öz bör nro 10. Nyul bör nro 40 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 148]. 1682/1687: Attam Egi Uy Angliai Ueres Mentett Niul börrel berlett, Roka Torokkal premezue [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. 1685 e.: Ezen házának hiján vad(na)k ... öz bör Nro 1 Nyul bör Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 8–9]. 1699: Csávált hitván nyul börök nro 5 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1774: Ha voltak Puskások a' Jozságbán ... hány kalapot Csináltattak nyul Börököl? [KS gub-i vk]. 1788: Zöld bagazia nyul börrel bérlett kasulás Mántli [Mv; TSb 47]. 1823: Édes Atyám Uramnak ha szüksége leszen kalapra — ugy instálom a' nyul böröknek bé küldését [Ne; DobLev. V/1066 Dobolyi Sándor szüleihez]. 1843: az által vetővel eg(g)yütt el futottunk találtunk benne 12. piros Kordovánt egy Roka és egy nyul bőrt [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

Szk: készített ~. 1756: Molyoktól meg ett készített nyul Bör 5 [Nagyrápolyt H; JHb XXXV/35. 13].

nyúlbor-gerezna nyúlbor-bunda; blană de iepure; Pelz-mantel aus Hasenpelz. 1570 k.: Georgius Zeoch fassus est, hogy Janos deaknak Az Annnya hozot volth egy Jgen zakath Nywl Beor gereznat hozaya hogy meg varya [Kv; Tjk III/2. 102c]. 1589: Vagion egi heörchieogh Gerezna Vy. Vagion egi Niul beör boritot gerezna is Jo [Kv; KvLt Vegyes I/2. 48]. 1629: Egi hituan nyulbeor Gerezna aestimaltuk tt f 1 [Kv; RDL I. 146]. 1630: Szőczi Jmrehne viszen 2 Kis Nyul beor Gereznat p(ro) f 7 ... Egy Barani beor gereznat p(ro) f 4 [Kv; Szám. 18b/IV. 50] | mikor ez az iffiaibk Kerekes Marton meg hazasodok, akkor egj tiz forintos nyl (!) beör Gereznat vit vala utanna az matkaianak [Mv; MvLt

290. 209b]. 1640: Egi nyul beór Gerezna [Kv; RDL I. 123]. 1662: Egy Cibokas uiselt Niul beór gerezna f. 4 [Kv; RDL I. 146]. 1686: Edgy pegyetes nyul bór gelezna [Bik-fva Hsz; BLt 1].

nyúl címer levágott nyúl mellső v. hátulsó combrésze; pulpá de iepure; vorderer od. hinterer Hasenlauf des geschlachteten Hasens. 1582: Egy nyúl czemer d 6 [Kv; Szám. 3/V. 5 Lederer Mihály sp kezével]. 1585: Egy nyúl czemer d. 7 [Kv; i.h. 3/XXII. 56]. 1586: egy pechienie, Niwl Czimer Diszno hws es ket kolbaz —/18 [Kv; i.h. 3/XXIV. 75]. 1588: veottem 9 January ... Egy Nywl Cemer d. 6 [Kv; i.h. 4/I. 16–7]. 1589: 1 Nywl czimer p(ro) d. 6 [Kv; i.h. 4/VI. 10 Stenzely András sp kezével]. 1591: fezettem Az Zamveőweo vrainnak Ebedet 1 Nyúl Cimer f — d 8 [Kv; i.h. 5/I. 49]. 1597: Veottem Az fai tiuk es Niul Czimer chiepegetni valo zalonat ... d 5 [Kv; i.h. 7/XII. 34 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1650: Süttettem ket Nyul Czimert ... d 16 [Kv; i.h. 26/VI. 415].

nyúl-fertály levágott nyúl negyedrésze, ciozvirtá de iepure; ein Viertel des geschlachteten Hasens. 1592: Vachiorara Egi Niwl fertali f 0 d 6. Ket Niwl fertalj fekete lewl f 0 d 17 [Kv; Szám. 5/XIV. 121 Eppel Péter sp kezével].

nyúlfészek culcuşul iepurelui; Hasenlager. Hn. 1763: Nyúlfészek oldalán a' Divisiót vgj határoztuk ki [Kál MT; EHA]. 1772/1812: Az Nyul fészek oldalán (sz) [uo.; EHA].

nyúlgerezna nyúl-bőr-bunda; blană de iepure; Pelzmantel aus Hasenfell. 1620: Egy Nyul gereznatul f —/10 [Kv; KvL Vectr II. 69. 4].

nyúl(h)á nyúlkövértség; grăşime de iepure; Hasenfett. 1747: eő olyan mesterségre tanitatott az német molnártól hogy nyul hájat tégyen az malom kerekai külső tsapjára mert az miais el romlanak az malmok és Molnár János megboldoul [Déva; Ks 112 Vegyes ir. vk]. 1748: Hát azt tudjái a Tanu hogy Argyélán Josziv, egyszer vagy másszor kérkedet volna fel véle, hogy a Német Molnár György tanította volna nyul hájjal, és szólók(b)en termő füvel olyan mesterségre: hogy ha akarná tudna ártani Molnár János(na)k [uo.; i.h.].

nyúlhat 1. belenyúlhat/bele tud nyúlni vmibe; a putea să(-)i bage mină în ceva; hineingreifen können. 1766: Nem is volt katonának termett ember nyavalyás*, mivel törpe ember lévén, kimondhatatlan vastag, potrohos ember volt. Sokat nevettem egyszer a többi között, mivel azt beszélte: öfelségének valaki azzal adta volt be, hogy a tarsolyába nem nyúlhat a kövértségnek miatta [RettE 202. — "Teleki Ádám generális].

2. hozzányúlhat és elvehet, hozzá szabad nyúlnia vmihez; a avea voie să pună mină pe ceva (și să-l ia); zu etw. greifen und wegnehmen dürfen. 1842: a nemes falu közönséges gyűlésében (a) szükséges eszköz fáknak cédula mellett való adás(a) engedtetett meg. Azt is úgy, hogy az erdőpásztor jelenlétében s cédula általadása mellett csak annyit vágott le, amennyi engedtetett meg; úgy szükséges épületekre is éppen ily módon való szabadság mellett nyúlhat fennálló nyers fákhöz [Taploca Cs; RSzF 115–6].

3. hozzáférhet/juthat vmihez; a putea avea acces la ceva; zu etw. hingelangen können. 1661: Bánfi Dienes uram

feleségemet Medgyesen nem érvén, az pénzhez nem nyúlhattott az katonákat üresen bocsátotta vissza, rettenetes gyalázatmra [TML II, 24 Kemény János Teleki Mihályhoz]. 1697: Töllem igen kére helyet Az Sajtnak Peter Deakne Aszszonyo(m), mig meg adhatná Pater kaszoni vramn(a)k, én mondám, én bizony ne(m) adhatok mert nekem nincsen olyan záros helyem az hová az én fiaimis ne nyúlhasanak [Kotormány Cs; CsJk 2 Balint Peterné Ersebeth (60) pp vall.]. 1705: (Bánffí Farkas értékeit) Schlick uram pecsételte el, és az ő híre nélkül ahhoz senki nem nyúlhat [WIN I, 639–40]. 1763: minden Jóságaim iránt való Radicalis Levelek Kolosvári Házomnál le pecsételve lévén, azokhoz Mlgs Attyafiak meg edgyezett akarattyak vagy is jelen létek nélkül nem nyúlhatok | méltóztassék addig való időt engedni mig a Levelekhez nyúlhatok [Kapjon SzD; Ks 96 Haller János lev.]. 1783: rendelést tennék örömost azon Contractusak(na)k ki szolgáltatásokban is, de nehéz helyre szorulván véletlenül, mig magom le nem mégyek, addig hozzájuk másak nem nyúlhatnak [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz].

4. vmennyit felhasználhat; a putea utiliza/cheltui; eine bestimmte Menge verbrauchen können. 1662: Igaz, hogy halálunkhoz közelítő súlyos betegségünkben ökegyelmek importunuskodván, mennyit akarunk adni? üzentünk ugyan elsőben, harminc- s negyven ezer tallért, mivel akkor nyavalyánkban nem is nyúlhattunk volna annyinál többhöz [SKr 466].

5. birtokba vehet; a putea lua în posesiune; in Besitz nehmen können. 1588: Bornemiza B(ene)dek Jol cheledet, az Nemes ember kezéből maghanak váltotta a' Kalmar Peter haza rezet, Azert Ha kinek Nehez tegie le penzet Amit Bor(nem)jizanak kellett vagy kellett fizetj Adnj Haller Gabor kezebe a' hazert, es vgy Niulhasson a' hazhoz [Kv; TanJk I/I. 70]. 1608: Ha Berei Marton uagi maradekj az haza (!) el akarnak adnj tehát eleozor Szép Janost kenallyak meg uelle mindeneknek eleotte Getzy Jstuan Vram nyulhasson az hazhoz [Mezőbánd MT; MbK]. 1612/1723: Az Egyház földét sub poena flor. 12. Senki Praedikátor hire nélkül meg ne mérje szántani, hanem a' Praedikátor a' mellyet meg akar szántani ő nyulhasson először hozzája; annak utánna az Egyházfiak, a' kinek akarják, adják annak a' maradekát [HbEk]. 1623: eo kegne küül Janko Gaspar ellen senki azokhoz* nem nyulhatna [Uzon Hsz; BLt. — "A földekhez]. 1639: az Istenben el nyugot Batiarnak meg maradot iouaj latogatasara, menek Kolos-uarra; holot az Attiafiakot egyben gywtuen ki tetczik uala, hogy igen sokkal maradot uolna adossa, es mind addigh nem nyulhatnak jouaihoz, ualamigh az adossi nem contentatnanak [Kv; RDL I. 117 Szakmari Marton Sv mellett Szent Laszlon lakó nyil.]. 1690: privilegiumunk(na)k continentiaia tartia, hogy valakik valakinek szülő eoreök-segett fel veszik, vionnan megh böczülven, mint dolgozozott raita, az igaz vérr, es igazs attiafiu deponallia, depositis deponendis minden kölczegett expensaiat, ugi nyulhasson az szülő eoreökseghhez [Km; Ks 11. XLVI. 16]. 1739: a' fenn említett immobile bonumokhoz senki ne nyulhassan, és semmit ne occupalhassan, hanem mind azokat birhasa és usualhassa az praetitulált M. Ur* [Ne; Incz. IX. 5a. — "Váradi Inczédi Joseff ítélőmester]. 1740: Solemniter Protestalok azon, hogy Néhai Hiripi Mihály Uram Unokáin(a)k Házokhoz senki ne nyulhasson, mig engemet, eddig való Expensáimról, azon árvák iránt nem excontentál ... mint-hogj, én, érettek felesen költöttem [Dés; Jk 328a].

6. (kára megtérítése céljából) vki javaihoz hozzányúlhat, vki javait lefoglalhatja; a putea sechestra bunurile cuiva (pentru a recupera o pagubă); (zwecks Schadenersatz) zu js Gütern greifen/js Güter beschlagnahmen können. 1641: Mohaj András Vramnak is arra kötelezte magát Kozta Clara Azzoni, hagi ha edies neki azt* le nem tenne, tehát annj ereo Jozagához niolhasson [SzJk 57. — "A jótállás összegét]. 1666: ha kiadják az pénzt ea conditione adják, az mint az kótés is tartja, ha donatiojok corruál, az pénzemet mox et de facto megadják, alioquin jószágokhoz nyulhassak stb. [TML III, 631 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1700: Vas Daniel Ur(am) Alexander János Vr(am) marhájahoz nyulhassan fen megh irt 117 magjar farintakat megh vehesse, s vetethesse [Mv; WassL].

7. vkihez/vki személyéhez hozzányúlhat, elfoghat vkit; a putea prinde pe cineva; jn festnehen können. 1597: Lomperti giurka Matthe ha uram foelderuly es neue aloy ely budosnek, es eo kegelmet eoreok Jobbaguly nem akarna zolgályn tehett mingiarast ugian ezen leuely ereieuely hoz zaiok* niulhaszo(n) Teoreok Gabor Vram megh uehesze az kulon kulon negue(n) neguen forintott az utta(n) pedig ugian kergethesse Teoreok gabor uram Giurka Mattheith minth eoreok Jobbagiath [Dob.; WLT. — "A kezésekhez]. 1609: Mindeneót hozzank Nyulhassan [K; Told. 1]. 1667: Az kik járták dolgát*, örömet megfogatnék benne, de nemes emberek lévén, suspiciora csak hozzájuk nem nyulhatok [TML IV, 59 Nálácz István Teleki Mihályhoz. — "Zólyomi Miklósnak, aki a fejedelemségre áhítozott].

Szk; fejéhez ~. 1590: ha az vram szolgaiat Dobos Janczit

Megh nem hozzak s vram kezben kiannia faggios Georgiot es feleséget tartozzanak eleo allatnj, ha penigh eleo Ne(m) állattathattiak tehát ez feliel megh Jrt kez(e)eknek mindenkinek Capitány vram Perniezz Istva(n) feiekhez nyulhasson [UszT]. 1591: vgj foghtam megh Azt az horuát Janos neuy legent minth zegoedet zolgámat En nekem Arra keoteótté magath ha ki ne(m) teóltene eszten dejet Engem el hadna, en eótet megh foghassam minde(n) theoure(n) nélkül fejéhez niulhassak [i.h.]. 1604: ha az meg neuzet Kantor Janos az kezessege bele hadna, hagi Tizen ötöd napra zembe nem hozna az meg neuzöt zekel balintnak minden marhaiabol Jozagabol, az mig fel Erj Jgazat wehessenek Anak fölötte Eon maganakis ha Jozaga fel nem Éry az feyehöz niulhassanak neuzetes helieken Erdön mezon falwn es warosban, zabad Sokadalmokban, es fő Ember hata megetis [i.h. 18/140] * személyéhez ~. 1645: Banyai Janosnak nem volt olyan teorvenye hogy az It Captiualtat-hassa, hane(m) Exequutiora kellett volna mennj es ha semmie nem leot volna ugy nyulhatot volna személyihez a varos priuilegiuma szerent [Kv; TJK VIII/4. 7].

8. hozzáfoghat/kezdhet vmihez; foglalkozhatik vmivel; a se putea apuca de ceva; etw. beginnen/anfangen können. 1584: emlékezet a' felseo Espotaly mester vra(m), hogy egy Mesterrel zolot volna kiwel Akarna meg epitteny az Espotaly Molna gattiat, Es az Tarcha hazy Zakadastis es az Retbe(n) valo kart meg Mutathatna neky, es oza(n) Niulhatna az az epittesre (!) [Kv; TanJk V/3. 282a]. 1586: Az espanok melle az tanachbol valazzanak Negy vraymat, hogy mindenkeppen derekason Niulhassanak illien karnak megh Enyhitesere [Kv; i.h. 1/1. 30]. 1696: mivel egyéb immobile bonumokrol judiciomot nem vótenek; Annak Divisiojához nem nyulhatunk [Mv; MbK 80. 3-4]. 1784: El nem fognak ugyan az Váras Birái rekesztetni attol, hogy ennekutánna is ... a köz költségre Repartitiot ne tehessenek, ugy mind

azonálta, hogy azt meg tévén pro approbatione mindenkor az Tktes Continua Táblán exhibeallyak, és minekutánna ottan approbaltatik nyulhassanak fel szedéséhez [Torockó; TLev. 2/6. 2a].

nyúlhat 1. nyúlhatprém; blană de pe spatele iepurelui; Hasen/Kaninchenrückenpelz. 1697: Egy kék Török kamuka, nyul háttal bérlett viseltes háló mente [KGy]. 1803: Roka Mál és Torok ... Nyúl hát ... Nyúl Mál [DLt nyomt. kl].

2. Sz. 1657: (A fej-t) az nagy fősvénység csak egy tallér adásra is nem bocsátá, hanem magaméből adék az embernek néhány tallérokat megteljesedék rajtam amaz köz- és igazmondás: hogy az nagy emberek kedvességek igen nyúlhatón jár [KemÖn. 244]. 1752: Ngdnak mind baratsága, mind pedig attyafisága igen nyúlhatón jár midőn szemembe szépet szolván, hátom megett Feleségemet éppen illetlenül őszve gazlotta [Torja Hsz; ApL 5 Apor István Apor Józsefhez].

nyúlhatás vki javaihoz való hozzányúlás lehetősége; posibilitatea de a ajunge/de a avea acces la ceva; Möglichkeit des Greifens zu js Gütern. 1726: Csulai Páál Vram eo Kgyime az olyan költseg adasaban refractariuskodo Atyafinak akar holott keze igjeben levő Jozzagahoz valo Njulhatasa, Mellj ellenis semmi Törvenjbéli remediumokkal egjik Linean levő Atyafis Ne elhessen s ne akadekozkodhassek [Kv; Ks 123].

nyúlhat-bélés nyúlhatprém-bélés; căptuşeală din blană de pe spatele iepurelui; Futter aus Kaninchenrückenpelz. 1630: Farkas Jstván Hozot Jároszláról 15. Nyulhat bellest tt f l d 50 [Kv; Szám. 18b/IV. 61].

nyúlhus carne de iepure; Hasenfleisch. 1586: egy Nüilhús (!) fertaly d. 5 [Kv; Szám. 3/XXVII. 10a]. 1593: weottem Niul hus ispekelní es Jspekhez zalonat f — d 4 [Kv; i.h. 5/XXI. 129]. 1595: Biro Vram hagyasabol Ebedenis az Apat Wram 1/4 Nyúl hust kellett vennem [Kv; i.h. 6/XVIIa. 162 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: feoztettem Ket Czimer Niul hust d 40 [Kv; i.h. 16/XXXV. 213].

nyúlhus-címer nyúlcomb; pulpă de iepure; Hasenlauf. 1591: Az Zamveóweo vramnak Ebedet 1 Nyúl Cimer f — d 8 Sos vgarka f — d 2 Svlt 1 Nyúl hús Zimer f — d 7 [Kv; Szám. 5/1. 49-50].

nyúlhus-pecsenye friptură de iepure; Hasenbraten. 1585: Egy tehen hus peczhyeny d. 6 Egy nyul hus peczhyeny d. 7 [Kv; Szám. 3/XXII. 56].

nyúl(ik) 1. térben vmeddig terjed/ér; a se întinde/a ajunge pînă la bis irgendwohin reichen/sich erstrecken. 1611: vagion egj niolez keőbleős feöld az hatoso vegeuel az hidek kutt arkara niul [Kv; RDL I. 88]. 1620 k: Egiptus határa is az igen nagy Fejér-tengerre nyulván, az tengeri szelek annyira járák az nagy térség miatt Egiptust, hogy az fellegek ettől sem állhatnak meg, azkik esőt generálnának [BTN² 414]. 1622: Holt patakra niul egj hold feöld [Baca SzD; EHA]. 1637/1639: Bekas Patakon Túl vagion egj szanto feold meljnek az vege az bodon kutra nyul [Kv; RDL I. 111]. 1720: edgy jó darab Szölő ... nyúl ... eo Nacsága Parlagocsájára [Kide K; EHA]. 1722: más Vége penig nyul edgy patakra [Elekes AF; EHA]. 1725: (A) föld van az ujfalvi

uton rugo földek között az Varosiak földek labjai nyulnak beleje [DobLev. I/111]. 1739: a Körtvily fahoz nyulván [Spring AF; JHb XXVII/14]. 1747: a' Meta nyulik a' kis és nagy Bükkös között valo életskére [Nagyida K; Told. 27]. 1774: az régi járása helyén az Aranyasnak egy vége az Aranyas Árkáig nyulik, más részit pedig meg szakasztja a Tóvis földekre járo ut [Aranyosgerend TA; EHA]. 1813: a' Commune Terrenumbol egy darab hely a' Virág hegy felső Gypűjeig nyulik [Dés; EHA]. 1843: (A) házak utánni nyilak kaszálok ... nyulnak egy Erge forma kis árokig [Dés; DLt 390]. 1844: a' mézszárszék felé nyulik öt lábból álló fenyő deszka kerítés [Km; KmULev. 3 Pávai János keze írása].

Szk: lábbal ~. 1665: Ittem vagyon egy földem az tűzokmáli pallónál, Hosszú Tamás uramtól jutott, nyolekölös, lábbal nyúl az Filstich Lőrincné földére [Kv; KvE 199 LJ] * véggel ~. 1622 k.: Porondra niul véggel egy Pap hazához valo" [Szentmargita SzD; EHA. — "Föld]. 1732: Az Vdvarra nyulik véggel es a Tora a szeker vagj hinto szín melyb(en) jo tagason el fér három hinto [Tancs K; Told. 11/70] | Mely kapura véggel nyulik, az mar meg hanyatlott ágasok között, Sövényből valo agyagal tapasztott oldalú haz [Nagyiklód/Szentjakab SzD; Tsb 51].

2. vmi mellett/mentén elnyúlik; a se intinde de-a lungul/pe lingă ...; an etw. vorbeidehnen, entlangreichen. 1732: A Székely Sigmondné Aszszonyom Curiája és ezen Curia között valo közkert mellett hosszan nyulik a Lo Istálló [Erdőszengely MT; Tsb 51]. 1774: az patakon fél csapolog keskenyen nyulik felső vége azon Széna fünek [Szentsimon Cs; Hr 10/54]. 1784: a Bánpataki földék hosszan a To mellett nyulnak az Aranyi Nyilok pedig véggel útnek belejék [Arany H; JHb XXXI/51. 44].

3. kinyúlik vholnan; a se intinde in afară spre ...; aus etw. herausreichen. 1840: A papiros malom Fel nyulik ezen emelet alol a Hollanderhez egy tölgyfa szivárvány, amely 2 darabokból áll az also darabjából egy fa tsap nyulik ki pipa nélkül — a szivárványnak also végén egy vas karika vagyon, a felső részének felső és also részén 2 vas karika vagyon a 2 darabot össze foglalja egy vas persely a mely mellett a szivárványból akarat ellen foly ki a viz, — ezen szivárvány-nak a felső végéből a Hollander felé nyulik egy fa tső [Km; KmULev.].

4. vezet vmerre; a duce spre ...; irgendwohin führen. 1732: (A) tornáczból Eszak felé nyulik egy esztergáb(a) metzett piramisokon, gombos cserefa könyöklős, cserefa lépcsős grádics a gyümölcsös kertbe [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

5. (a földön) elterül; a rămîne intins (pe podea); (auf dem Boden) sich erstrecken/liegen. 1843: akkori gazdám vagy két poffot adott Nékie, 's (me)g lehet jotskán találta, mert Pekáriknak az orából a vére megindulva nyulva maratt a kortsoma folygyn [Dés; DLt 586. 19–20].

6. keresztül fekszik; a fi aşezat transversal; querliegen. 1840: A zugo tsatornájának also végén 1 tölgyfa gerenda nyulik keresztül a mely mohosodni kezdett [Km; KmULev. 2].

7. vmeddig tart; a dura; dauern. 1590: Az Zam weweo vrain, vgymint Nem Hamar Nem hertelen értelmew ferfiak eg' késő ideighen valo Warakodast veottenek eleő, Aky towab Nem Niult eztendeonel [Kv; TanJk I/1. 128–9]. 1803: Az idő rövid réam valo nézt — vajha meg nyerhetném hogy Oráim addig nyulnának mig Kedves Sogor Uramot a' Kedves Hugammal meg edgyszer Házomnál meg láthatnám [M.déllő TA; DobLev. IV/868].

8. nyúlósodik; a se băloşi, a deveni bălos; zähe werden. 1724: Ezek a' rendb(en) irt öt hordo borok nyulni kezdettnek [Koronka MT; Told. 29/12].

nyúlja a disznó oldalának alsó részén elnyúló vékony hús: iepure (la porc); schmales, sich zwischen den Vorderbeinen nach hinten verzweigendes Fleischstück längs der beiden Bauchseiten des Schweines. 1648: Harmad evi es tavalyi oria, nyullya, oldal peczenye [Fog; UF I, 915]. 1683: Avas nyullya, tizen kilencz [Gyf; UtI]. 1685 e.: Egész Szalonna Nro 6 Nyullya Nro 3 [Gyf; MvRKLev. Urb. 26]. 1692: Az Szalonnas hazban tanaltunk Uj Szalonna nro 16 ... Ezek nyulastul, sodorostul, vadnak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1694: Disznó Lábak nro 32 Nyullyák [O.cseszive AF; LLt C. 76]. 1725: Találtatott ... öt Nyulja [Beresztelke MT; Eszt—Mk Inv. 4]. 1726: kültem egy kolbaszt egy nyulát [Tarcasfva U; Pf]. 1741: hoszszu petsenye 1, Nyula 2 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10]. 1746: Nyullya 2 Orja 5 [Borsa K; Told. 49]. 1747: Disznó husok le írása Nyullya 9 Sodar 18 [Királyhalmi NK; Ks 23. XXIIb]. 1753: Uj szalonna rajta lévő nyuljával es sodarival [Beresztelke MT; Told. 19]. 1761: Az Eles Házban tanáltatott ... Börös Sodor 28 Börötlen Sodor 29 Nyulja 18 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. 1791: Egész Szalonna Sodorával nyuljával (!) [Mezősámsond MT; Berz. 8/72]. 1823: Quietaltatik Budatelly Tisztem Negy Kereszt tsontos oldalrol, négy lapotz károl ... két Nyuljáról [Kv; Born. F. IIe].

nyúllató ?nyúlgondozó; ingrijitor de iepuri; Hasenpfleger. 1594: Nywl lato zabados Kolchiar Janos [Somlyó Sz; UC 113/5. 2].

nyúlmál hasi nyúlprém; blană de pe burta iepurelui; Bauchpelz des Hasen. 1659: ha egy kevés nyestet vagy fekete nyúl málat küldenél neki, hadd csináltatnék egy kis mantilt neki" [TML I, 342 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz. — "Sztepan Ferencnének]. 1673: Nyul mál bellésre f. 5 [UtI]. 1683: Két darab nyul mál [UtI]. 1684: Papai Ur(am) hozta 6 Tabla nyul malbul adi(am) Veres marti Sara Palast-yah(oz) Tablát nro 4 [UtI]. 1687: Berenczej Ferencz által Szebenben küldtünk 2 Tabla Pegimet málra f 8// — Nyul málra f 3 [UtI]. 1803: Roka Mál és Torok Nyul hát Nyul Mál [DLt nyomt. kl].

nyúlmál-bélés hasi nyúlprém-bélés, căptuşeală din blană de pe burta iepurelui; Futter aus Hasenbauchpelz. 1630: Szócş Nagj Mihaly viszen magyarorszagban ... 1 Maczka bór bellest ... 1 Nyul mal bellest [Kv; Szám. 18b/IV. 96].

nyúló¹ vmihez (illetéktelenül) hozzányúló személy; persoană care se atinge de ceva (fără să fie îndreptăţit); zu etw. (unbefugt) greifende Person. 1677: Arenda nélkül a' Dézmákhoz nyulok ellen processus és poena [AC 251].

nyúló² I. mn 1. térben vmeddig terjedő; care se întinde pînă la ...; bis irgendwohin reichend. 1755: ez az sessio melyen most állunk s vagjunk meddig extendaladik (!) Dél fele nyulo vegivel, a' Patakig bé szokatt volté jární, minek előtte Házat építették a végib(e) [Kük; Ks 17. LXXXI. 12 vk]. 1864: Szárhegy régentén Zárhegy-nek iratott minden kétség kívül azon kopacz dombrol, mely a falunak also, vagyis napnyugat felé nyulo végét fedezi [Szárhegy Cs; EHA].

Hn. 1681/1748: A Medvés Tó mellett Volkánra nyuló föld [Túr AF; EHA]. 1746: a Szorosb(an) nyúló éltől fogva [Nagyida K; EHA]. XVIII. sz. e. f.: egy Dél felől észak felé nyuló Völgyetskén [Pettend TA; AbN]. 1766: Patakra Nyuló kurta Láb (sz) [Szászfenes K; EHA]. 1805: a' malom árkanak Küküllőbe való szakadásáig nyuló Fűzes Berkek [Fiátfva U; EHA].

2. elnyúló; care se întinde de-a lungul ...; sich entlangstreckend. 1735/1760: La Kerare lévő és hosszsan nyuló láb föld keresztül szakaszatván juta B Szentkeresztí András, és Antos György Uraimék(na)k [Elekes AF; DobLev. 1/160. 4].

Hn. 1789/1844: a Deberke Parton nyuló nyíl [Dés; EHA].

3. vmerre menő/vezető; care duce spre ...; irgendwohin fűrend. 1750/1753: A' Pál Berkinék felső széllye az ott tsapponolag eljáró utig mind közre hagyatának a' Koronkai akasztó fán alól az ott tsapponolag nyuló uton alól [Koronka MT; Told. 78]. 1838: az ugy nevezett régi el romlott Vármegye háza mellett keresztül a más utzára nyuló egy székér nyomnyi sikátor [Csekelaka AF; KCsl 16]. 1842: az ugy nevezett Malaton vagon a' ns városnak égy hosszsan le a' Kis hágo felé nyuló utzája [Dés; DLt 368].

Hn. 1758: a Kis Tora nyuló Sikátor között (sz) [Búrjánosóba K; EHA].

II. fn vmédig terjedő földdarab; parcella care se întinde pînă la ...; bis irgendwohin reichendes Feldstück. **Hn. 1774:** Uraság Szőlője tetejére véggel Nyuló (sz) [Gyalu K; EHA]. 1790: a patakra nyuloba (sz). A Rétre Nyuloba (sz) [Szászfenes K; EHA].

nyúlóngó fekvő, elnyúló; care este pus/așezat; entlangliegend/reichend. 1840: (A gerendely) végén vagon egy fél kerekűgű tölgyfa kerék amely több fa fogainál fogva az alatta nyúlóngó megint fogas fenyő gerendát taszigállyá [Km; KmULev. 2].

nyúlós 1. megnyúlósodott/fordult (bor); (vin) bálos, bálois; (Wein) zäh. 1623: Búdós Niarlott, Eczetes Nyúlós borokot ki ne vetesse(n) [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1676: Tűri Majorság oh Borok ... Ez kicsinyég nyúlós Kutfalvi Majorság oh Borok Ez nyúlós nem allando [Balázs-fva AF; UtI]. 1688: (A németek) az borokba(n) valogatnak nyúlósak kapozta lenek nevezik [Kv; UtI]. 1703: mi igen az jóvát az bornak nem kívánnyuk, Csak legyen jo italu, Savanyu, eczetes, vagy nyúlós ne legyen [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1715: Nyúlós meg fordult bor [Ebesfva; UtI].

2. ?rugalmas, elasztikus; elastic; elastisch. 1788: Fekete Gázbol tettzin pántlikára varrott nyúlós nyak szorító | Egy nyúlós s égy nyulotlan fejr szór selyem nyok szorító, s égy nyúlós fejr aranyos, égy nyulotlan fejr kótés nyok szorító [Mv; Tsb 47].

nyúlósodik nyúlóssá válik; a se báloși, a deveni bálos; zäh werden. 1715: Nyulósodni kezdett savanyu bor [Ebesfva; UtI].

nyulotlan ?nem rugalmas; care nu este elastic; nicht elastisch. 1788: Egy Nyúlós s égy nyulotlan fejr szór selyem nyok szorító, s égy nyúlós fejr aranyos, égy nyulotlan fejr kótés nyok szorító [Mv; Tsb 47].

nyúlóldó növendék nyúl; földan; Junghase. 1710 k.: Egy-szer a szőlőben Bünön egy szakadásban nyúl-süldőkre igazítának [BÖn. 549].

nyúlászor-kalap pālărie de/din păr de iepure; Hut aus Hasenhaar. 1770: egy uj nyul szor Kalapiátis el vitte [Algyógy H; BK sub nro 1017 Bogdán Juvon (60) jb vall.].

nyúlt elnyúlt; care este mai întins; der Länge nach gezogen. 1786: itt a' szakadás miatt igen hosszúra nyult Gát(na)k megújítására kellene az egész Jóság erejét fordítani; arra pedig sok Gát-ág kívántatik [Gernyeszeg MT; TL].

nyúltat birtokba vétet; a dispune luarea în posesiune; in Besitz nehmen lassen. 1638: kwlgje embereit, mert uagj az Fejeruari kaptalanba(n), auagj pedig in facie loci, le tétett-iwk hwsegednek a' penzt, s a' faluhoz' akaru(n)k niulatni [JHb VII. 22 feji-parancsolat Kamuthi Miklóshoz. — "Örményeshez].

nyúltathat vki személyéhez/javaihoz nyúlathat; a putea dispune asupra cuiva/ceva; zu js Person/Gütern greifen lassen können. 1639: ha Orosz Elekes el talalna budosni az megh irt kezesekekhez hozzájuk Niulhassanak, es Niulatthassanak, mind magokhoz s marhajokhoz [Tótör SzD; Ks 42. F].

nyuszogó ?szipakoló; smiorcăit; schnüffeln. **Szn. 1850:** Szabó János nyuszogó azt állítja: hogy az ő neve a' Szabo János mészáros neve helyett iratott bé [Dés; DLt 722].

nyuszt 1. jder; Marder. 1710 k.: A király a selyembogár ganéjával, tengeri csiga vérével, nyuszt szőrivel, juh gyapjával kevélykedik: mit gondolsz, ha azoknak esze volna, mit mondanának hozzá? [BÖn. 509–10].

2. nyusztprém; blană de jder; Marderpelz. 1619: Mikor bémene az császár keze csókolni az császári köntösök közül igen szép nusztal bérlett kaftánt adá(nak) neki" [BTN² 227. — "Halill pasának]. 1628: Eött bokor Nuzt [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8]. 1628/1635: Ket veres skarlat nuztal bellet suuegh [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Beldi Kelemen inv.]. 1629: Egi veres barson kis suba, az eleje nusztal berlet, arani prem rajta [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1637/1639: Kouatsj Istuan komornok tartozik harom paar nusztal arraban, hatuan forintal [Kv; RDL I. 111]. 1657: Chinaltattam Bálpataki Uramnak Egy nusztal bellet süueget f 10 [Borberek AF; WassLt Perc. 27]. 1686: Edgi Fekete bársony Süveg Edgi pár nuszt rajta [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1691: Egy zöld Nusztal bellet mente | Egy zöld csimazin poszto süveg, biletlen, nust nélkül valo [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. 1692: veg kanavaczokot, nusztal bellet barsony süueget arult [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1711: Egi Pasint szín Scarlát hoszu süveg zöld atlaczal bellet Nustostol [Told. 19]. 1713: Egy Süvegre valo egész pár Nuszt [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. 1743: Egy Süvegre valo nuszt [Nagyercse MT; Told. 29/30]. 1767: Gubernátor, Groff Kornis Sigmond Vr ő Excellentiája ... köntössei ... Egi Fa-olaj színű Bársony egészen Nusztal prémezett, 's biletett hoszsu Mentéje, tsak közönséges Makkos Arany-készülettel [Szentgerice MT; Ks 21. XVIII. 78]. 1797: Egy Teveször Materia bunda Nyusztal prémezve [Mv; Told. 19]. — L. még BÖn. 712; FogE 64; KemÖn. 265; MetTr 341, 343, 397; RettE 271; TML I, 9, II, 138, 635, III, 561, IV, 480.

◊ **Szn. 1614:** Nust Peter jb [Zabola Hsz; BethU 385].

nyusztbélés nyusztprémbélés; căptușeală din blană de jder; Futter aus Marderpelz. 1673: Egy hitvan palást alá

való Nusztl bellés | Vettem az Uram eő kglme barackvirag szín bársony menteje alá egy nuszt bellest [Utl]. 1674: Egy Darab Nuszt bélis [Beszt.; WassLt 72/6]. 1714: Aszszonyi ember haj színű basony (!) Mente ezüst s arany Csipkivel Nusz béllel f.h. 66 | Aszszonyi ember Mente ... gyöngyos gombokkal, nuszt béllel fl. Hung. 165 | Kék Bársonbul való Férfi Mente, Nyusz Béllel [AH 1, 2, 9]. 1721: ot más bérles nincsen hanem nuszt bérles [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ból]. 1736: abban az lakodalomban tengerszín bársony köntösben volt*, az akkori szokás szerint az mentéjén leeresztett posztó lévén, kívül lévén az nuszt bellés az posztón, az fejében akkor hosszú nusztos süveg volt [MetTr 337. — *Apafi Mihály fej.]. 1788: Más egy mentének rongyolott mojt ette rosz nuszt bellése [Mv; TSb 47].

nyusztbőr nyusztprém; blană de jder; Marderpelz. 1589: Egy Nuszt beor f. 4 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 34]. 1620: Egy Czimer Nuszt búrtul, kiben No. 40 f 3 [Kv; KvLt II/69 Vectr 3]. 1688: Bélésnek való Bőrökről. Egy Nuszt Bortól f. —/15* [MvRKLev. 29. — *A fizetendő harmincad]. 1714: Hat egész Nyusz bőr fl. Hung. 30 [AH 18].

Szk: ~ hulladék. 1681: Egi bőr Saczkoban moly ette, ighen apro dirib darab, csovalt hiuz, nest nuszt etc bőr hulladek [Vh; VhU 541].

nyuszt farkas nyuszt farkok-prémel díszített; impodobit cu coadă de jder; mit Marderschwanzpelz verziert. **Szk:** ~ süveg. 1693: Edgy viseltes nyuszt farkas Aszszony ember Süveg flo 1/120 [Ne; DobLev. I/37. 4]. 1710 k.: Egy veres bársony nuszt farkas Süveg [LLt Fasc. 146]. 1724: vettünk ki Aszszonj embernek való nuszt farkas viselt süveget [Koronka MT; Told. 29/15].

nyuszt farkok nyuszt farkokprém; blană de pe coada jderului; Marderschwanzpelz. 1659: Egy nuszt Farkal bellet veres Atlacz Aszonnak ualo süvegh [Csz; LLt Fasc. 146]. 1672: Égsin atlacz nuszt fark rajta aranj czipkes Turcz [SLt A. 52 Suky Krisztina lelt.]. 1675: adtam János deák fiamat az Kendi János itilómester uram udvarába ... csináltattam neki ... nyuszt farkkal bélelt süveget* [Kv; KvE 193–4 LJ. — *Folyt. a fels.]. 1678: adtam Szöcs Gergelynek nuszt lábat 118 ... Maradot be(nn) nuszt Fark öszve varva három darab [Utl]. 1697: Egy fekete tafota lengyel süveg, nuszt fark rajta [Beszt.; KGy].

nyuszt hát nyuszt hátprém; blană de pe spatele jderului; Marderrückenpelz. 1668: Egy kek Barsony kis mente eleje nuszt hattal s többj nestel bellet szelyes Arany czipkevel premezet [Mk Kapi Györgyné inv. 2]. 1681: Egy fekete virágos palást négy rend széles arany Csipke rajta nuszt háttal az eleje, az hata lábbal nyakkal béllelve [Utl]. 1700: Egy Fekete bársony palást Öt rend ezüst Csipkevel Nuszt hát az elein belől pedig Nuszt Mál [Hr 1/20]. 1714: Nusz Hatokbul öszve varrot 6. Tabla bőr fl. Hung. 20 [AH 18]. 1723: Egy Karmasin szín virágos bársony mente, elegies kötes rajta nuszt labbal bellett, az eleje nuszt háttal [KGy]. 1761/1784: édes Anyám ... hagyott fekete virágos bársony palástot, öt sor arany csipke rajta lévén, az elein Nuszt hát, és a Gallérán alol Nestel volt béllelve [Kővárhosszúfalu Szt; TKI Com. Anna Teleki (61) vall.].

nyuszt hulladék nyusztprém-hulladék; deșeuri de blană de jder; Marderpelzabfälle. 1732: Egy Zacskoban dirib darab

Nust és Nest hulladékok [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15].

nyuszt karmantyú nyusztprém-kesztyű; mánusi din blană de jder; Marderpelzhandschuh | nyusztprém-muff; manșon din blană de jder; Muff aus Marderpelz. 1736: Nuszt Karmantu vagy Kesztyű [CU]. 1760: Egy Nuszt Karmantu [Mv; TGsz 2]. 1772: Egy Nyuszt Karmantyuból, Egy Seelyem Mor melyre valóból Négy Surtzból Egy Lepedő hajtásból Egy Kamuka Főkötőből álló portékáimmal edgyütt hagyom és Legalom Testamentumom és rendelésem véghez vijendő Senator Tkts Radnotfai Nagy Sigmond Uram ó Kglme kezében [Kv; KvRLt IV. 32/6].

nyuszt kesztyű mánusi din blană de jder; Marderpelzhandschuh. 1673: adot megh Egy nuszt kesztiüt [JHb Apaczay Cheri Tamás Hunyad Zaránd m. not. kezével]. 1683: nuszt kesztyű edgy [Utl]. 1686: Nuszt kesztyű I [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1739: Három Nuszt kesztyű [Szászkerked K; LLt Fasc. 96]. 1752: Egy Niuszt Kesztyű [Nsz; Told. 2]. 1788: Egy nuszt kesztyű vagy karmantu [Mv; TSb 47].

Szk: bélelt ~. 1732: Egy bélelt nusz kesztyű vagy manika [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 15].

nyuszt láb nyuszt lábprém; blană de pe picioarele jderului; Marderfußpelz. 1648: Fekete Barsony nuszt labbal bellet palast niolcz rendel Arani premes [Mk Kapi Krisztina kel. 3]. 1651: Egy Fekete Barsoni nuszt labbal berlet palast három rendel Ezüst prem rajta | Vagyon edgy Nuszt Labbal bellet fekete Barsony Palast Negy rendel az fejer Ezüst Perem az alyan [WassLt 72/2 Vass Judit kel.]. 1656: hagiom Petki Istvan Uram(na)k, Veres Scarlat Csiaus mentemett, nuszt labbal berlett [Ádámos KK; BálLt 93]. 1683: Egy ruháb(an) nuszt labok [Utl]. 1692: Egy tetszin metzett bársony mente, széles ezüst csipkével prémezve nuszt lábbal bélet [Bilak BN; JHbK I. 36]. 1700: Egy Nuszt lábbal berlet tetszin Skarlát mente [Hr 1/20]. 1705: Edgy varrot hajszinű virágos barsony nuszt lábbal bellet mente gyöngy gombok rajta [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György keze írása]. 1723: Fekete bársony nuszt hát elejű palást az hátullya nuszt lábbal vagyon bérleve [Koronka MT; Told. 29/2]. 1727: Egy Hoszu nuszt lábal bellet Veres Simma barsony mente [Marossztygyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.].

Szk: angliai ~. 1710: Egy bűdös kő szín Angliai Nuszt labbal bellett .. mente [Told. 19].

nyuszt láb-bélés nyuszt lábprém-bélés; căptușeală din blană de pe picioarele jderului; Futter aus Marderfußpelz. 1666: Egy nuszt lab bérles [Ks 21. XVIII. 79]. 1683: Vettem Fejervárat Tornovai György Görögűl egy egész Nuszt Láb Béllést, f. 30 [Utl]. 1700: Egy Viseltes Gyolcs Vánkos hajban egy pár Gerezna Nuszt láb bérles [Hr 1/20]. 1714: Sötétes haj szín bárson férfi Mente, Nyusz lab béllel fl. Hung. 60 [AH 9]. 1724: Egy virágos világos Zöld barsony Mente ... nuszt láb bélése [LLt Fasc. 116].

nyuszt mál nyuszt hasi prém; blană de pe pieptul jderului; Marderbauchpelz. 1700: Egy Fekete bársony palást Öt rend ezüst Csipkevel Nuszt hát az elein belől pedig Nuszt Mál [Hr 1/20]. 1710: kek kamuka vala a mente, nyuszt málal berlett [CsH 362].

nyusztmál-bélés nyuszt hasiprém-bélés; cáptuşealá din blaná de pe burta jderului; Futter aus Marderbauchpelz. 1659: Ket gelezna nuszt mál belles [Cszs; LLt 118. C].

nyusztocska kis nyusztprém; blană mică de jder; Marderpelzchen. 1743: Egy Rokas Téli Süveg. Egy Nusztotska [O.fenes K; JHbK XXIX/28].

nyusztos nyusztprémmel díszített; impodobit cu blană de jder, mit Marderpelz verziert. 1687: Jött az új császártól a kapucsi pasa Juszuf aga, mely hozott három kaftánt, egyik nusztos [AMN 279]. 1736: A nyaka körül kinek nusztból, kinek nestből való galléra volt, azonban nagy nyaktakaró fátyola, kozák süvegek kinek nusztos, kinek nestes [MetTr 344. — "A nagyúri asszonyoknak].

Szk: ~ *bunda*. 1804: Edgy jo fele Materia egész roka malal belet Nusztos Bunda [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elism.] * ~ *elejű*. 1752: Egy Nusztos elejű fekete hosszú Mente Petymet hátú [Nsz; Told. 2] * ~ *karmantyú*. 1776: egy veres bársony nusztos kozák Süveg egy nusztos karmannyuval (!) edjűt [Hr] * ~ *kozáksüveg*. 1699: Két fekete sima barsony nusztos kozák süvegek, mindenik petymettel berlet [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1710: Az úrnak is fejében levő nusztos kozáksüvegét szintén kilővék az fejből [CsH 295] * ~ *palást*. 1704: Körtvélyesi uram azt is megbeszélé a generálnak, hogy azmely szép nyusztos palástját Kolozsvárról elhozatta volt, most Kornis Zsigmond uram azt ott látta, hogy Pekriné asszonyomhoz küldötte egy inasa által [WIN I, 266]. 1705: A másik ládában találtatt egy nyusztos palást, öt rend ezüst csipke rajta [i.h. 561] * ~ *süveg*. 1683: Egy fekete barsony nusztos Aszszany Embernek való süveg [Utl]. 1706: Egy Aszsony ember(ne)k való nusztos szöveg [LLt Fasc. 108]. 1714: Egy veres nusztos Süveg angliai poszto [Kv; Pk 6]. 1716: Egy fekete sima barsonj nusztos aszszonj ember(ne)k való Süveg [Beszt.; Told. 8]. 1732: Egy téli nusztos Süveg az eleje fekete bársony expositurájú [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6]. 1760: Edgy vass szín, és más Seprő szín Nusztos Süveg [Mv; TGsz 2] * ~ *angliai* ~ *süveg*. 1699: Egy fehér Angliai nusztos magyar süveg [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1723: Szederjes Angliai nusztos süveg ... Haj szín Angliai nusztos süveg, férfinak való [Korunka MT; Told. 29/2] * *egyes* ~ *süveg*. 1736: A közönséges fő emberek egyes nusztos süveget viselének [MetTr 346] * *pár* ~ *süveg*. 1736: A férfiak ... az nagyja az embereknek pár nusztos süveget viselt pompára, medály rajta s abból kolcsogtoil állott ki [i.h.].

nyusztosan nyusztprémes öltözetben; imbrăcat în haină cu blană de jder; in Kleidung mit Marderpelz. 1678: Tegnap napon tíz-tizenkét óra tájban hivattán audentiára az fű vezér Béli uramat complicesivel, pompáson, nyusztoson, szerszámos lovakon kimentenek, igen jó biztató reménységgel [TML VIII, 175 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

nyusztprém blană de jder; Marderpelz. 1788: Egy mentére való moj ette Nuszt prém és béllés [Mv; TSB 47]. 1793: ezüst fonallal s fekete selyemmel straffirozott aranyos mate-ria mente, nuszt prémmel [TL].

nyusztsuba nyusztbunda; şubă din blană de jder; Wintermantel aus Marderpelz. 1620: Berlesekreül es Subakrul. Egy Nuszt Subatul f 5. Egy Nest Subatul f 4 [Kv; KvLt II/69

VectTr 3]. 1688: Egy Nuszt Subátol f 16* [MvRKLev. 29. — "A fizetendő harmincad].

nyuvasztott levágott/ölt; (care a fost) tăiat (pentru consum); geschlachtet. 1762: ki házánál tanált az falu Peselnek nyuvasztot Disznót ...? [Peselnek Hsz; HSzjP vk].

nyúz állatot leöl/mészárol; a tăia/injunghia un animal (pentru consum); (Tier) schlachten | (leölt/elhullott állatot) megnyúz; a jupui (animalele tăiate/pierite); (geschlachtetes/verendetes Tier) abbalgen. 1585: Az Feyedele(m) vendegeleskoro(n) vöttem 2 Eökröt nyuzny f. 5 d. 65 [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. 1598: én hallottam, hogy lopot marhákat nyuznak es lakobnak viszik [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1603: Stephanus Perecheny vallia Kerenek engemet egienleo akarathol hogy eyel eorzenem az Marhat lattam akkor hogy ideigh eggeot nyuztak az Marhat [Kv; TJK VI/1. 650]. 1634: Az mely marhat teomlőnek niuztuk az husat el attuk [Utl]. 1653: egy ökrünk megh hala, azt niuzo(m) vala [SzK 70]. 1717: hentesek kün falun nyuzzanak és talyigán vagy szekéren úgy huzzák bé eladni az marha husát [Mv; APol. 47]. 1724: mikor azon erdőben Marhát nyuztanakis, aztis mi fizettük megh [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2]. 1747: az J sokféle Tolvajokkal társalkodván azok(na)k or Gazdája volt, az lopott marhákat duggatta, ökrökötis nyuzott lopva étszaká(na)k idején [Torda; TJK III. 133]. 1757: ami öze- ket vad ketskét nyuztak s fogtak ide hátrébb is nyuzni az őz bőreket irhanak, veressen Székek bé vonásokra, vad ketske bőrt kordovannak ki keszetessenek [Déva; Ks 92. I. 23]. 1782/1799: Praefectus Uram ... a' Mészárosokot Árenda alá szoritotta, külömben nyuzni nem engedte [Torockó; TLev. Transm. 334]. 1838: Pálfi Bénéiamin Szék Hitesse a forma szerént 8-ad Napi el Esküvésre tartoztata, Melyre Bosla Márton Uram az felelé el nem loptam" én Soha Sem mit Sem Nyuztam s Nyuzak [Asz; Bosla. — "A ketskét]. — L. még FogE 98; RettE 296; RSZF 202, 291.

Szk: ~ *ni való*. 1683: Nyúzni való Eökr no 32 Bornyu nyuzni való no 1 [Radnót KK; Utl]. 1718: A malomkő árrát fel vetett em Szurdokrais vettem fl. 24. akar annyi Nyuzni való Juhot, eoromesteb adnak pénzt [Szurdok Mm; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz].

Sz. 1815: tudom, hogy valamint az kutyának az fű rágás; úgy fér néked az fogadra az Tanulás, s úgy mész bé Iskolába, mintha nyuzni vinnének [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár öccséhez].

nyuzallás horzsolás; zdrelitură, julitură; Abschürfung. 1574: Bor Ianosne Azt vallia hagi mykor hallota volna hagi meg eoltek Az Eotthwes Inast Ment volt latny Tahat azkor forgatiak nezik az testet Az tomporan es vallanak valamý Nyuzallast, Azt Montak hagi fan hoztak volna ala es azba Nywzodot volna meg az Beore [Kv; TJK III/3. 353].

nyúzás 1. mészárolás; tăiere/injunghiere (pentru consum) a unui animal; Schlachten | megnyúzás; jupuire; Abbalgen. 1585: Az Feyedele(m) vendegeleskoro(n) vöttem 2 Eökröt nyuzny ... Az mezarosnak Vayda Györgynek fiztettem az nyuzastol fel vagastol f. 1 d. 25 [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. 1668: (A hadnagy) miszáros Simont a nyuzásirt Eördög lel- küzte szida s rutolta [Szűv; Born. XXXIX. 5]. 1757: az egyik I ... azon idő tájban(an) ötlet is invitálta ezen tehén(ne)k gonoszul nyuzására [H; WH Prot. dom. 38]. 1764: el lopván hat kővér sertessit ... az Bosi határ felé hajtván ottan meg

öltétek s rajta kapván benneteket in facto el hattatok nyúzását és a többivel el szalattatok [Torda; TJKt V. 198]. 1782/1799: Az Uraság mikor, es mi okból vette kezéhez a' Mészárszéket ezenn Torotzkai Mészárosoktól? az idegeneket szombati nyúzásra, Szalonna, Fadgyu, 's egyéb Husneműknek el adására bé botsátták? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 326 vk] | Torotzkon lako Mészáros atyánkfiai a' nyúzást el vagnak rekesztve | a' nyúzás az előtt örökké szabad volt, de ez tsak kitsin időt tartott [Torockó; i.h. 341–2, 356].

2. horzsolás; zdreiliturá, juliturá; Abschürfung. 1574: Borbel Marton es Leorinch Ceh Mesterek Azt valliak hogi eoket Byro vram kwite volt Meg lattny az meg holt Inast Az faranis ollian Nywzas volt ket helien | Nehay Eottwes palne Azt vallia hogy Ez ely mwlt Napokban volt hogy az meg holt legennek ferencznek Annysatwl hallota laygatia volt fiat hogi Myrige vagion ... esmet laigatny kezdy az Anna hogy meg eolte (!) vertek az eo fiat hogi forgatya volt latot valam Nywzast az vallan de Nem twgia mybe leot [Kv; TJK III/3. 351, 386]. 1593: Nimet Borbeli Janos es Borbeli Balint valliak: Taualy eztendeoben az varos Directori keuanak mi teollwnk hogi Zeoch Palhoz menniwnk, es az Musnai Lukach megh holt fiat latogatnuk megh mit itilnenk feolelle egiebet nem lathatank, hanem az vekoniat latuk hogy fekete es kek vala, az aiakannis valami niuzas vala [Kv; TJK V/1. 404]. 1644: Munkaczi Borbeli Istua(n) fassus est Baczio Janosnak az fejen az meli sebet fel metelenk, az vtes vala de oldalfelt vala egi egi kis niuzas [Mv; MvLt 291. 418a].

3. sanyargatás, nyomorgatás; impilare, oprimare; Bedrückung, Peinigung. 1571: Az zeginy keossegen penig voltanak oilly isten ellen valo birodalmok insegek nyomorusagok nyuzasok foztasok hogy az egyptsbelyeknek Irasban is nem talaltatik illien insig nyomorusag nywzas foztas mint ezeken volt az istentelen tizt tartok myat [SzO II, 323]. 1662: annyira elaradott vala a nyúzás, fosztás, kóborlás mindenütt az országban, hogy a jámborok alig mehetnek vala ki házokból, mindjárt fosztogatják, ölik vala őket | A húzásnak, nyúzásnak, vonásnak, fosztásnak, mások igazságának elfordításának, elnyomásának súlyos decretum, articulus irások ... tegyenek bizonságot [SKr 89, 714].

4. kb. súlyos testi fenytés; pedeapsă corporală; schwere körperliche Züchtigung. 1586: Lakatos Tamas vallia hogy Nem tuggya Minemeo vetekert erdemlene Niuzast Igyarto Georgy, hogy pro et contra feleletet chinalt volna fizetesert azt sem tudom | Olaios Georgy vallia így zola Menyhart deak al(ia)s Nemeth Jgyarto Georgnek zembe hogy megh Erdemlene a' Nüzast, mert ket fel peres keozt feleletet chinalt volna | Palastos Istwan vallia, hallotta(m) mastol hogy Azt vetettek volna orczaiara Igyarto Georgnek hogy Niuzast Erdemlene [Kv; TJK IV/1. 583, 584].

nyúzat 1. állatot leölt/mészároltat; a dispune să fie tăiat/injunghiat un animal (pentru consum); abschinden/schlachten lassen | leölt állatot megnyúzat; a dispune să fie jupuit animalul tăiat; getötetes Tier abbalgen lassen. 1590: Nyuzattam Az Idey Baranyokban 33 Az haaz zyűksegere [Kv; Szám. 4/XVIII. 5]. 1597: myert czelekeodyteok ezt hogy Jgy nyvzatok meg tehenunket es monda, Az az ola: hogy hizem ha nywzattw(n)k vagyon tehenünk Kerezttwffalwaban: es meg fizetthetywk [Uszt 12/66]. 1782/1799: Báro Torotzkai Gáspár és Josef Urak eltiltottak a' Mészárosokat a Nyuszástól, 's azolta már magok nyuzatnak [Torockó; TLev. 8/16 Transm. 353].

2. (fejbört) lenyúzat; a ordona să fie scalpat; (Kopfhaut) (ab)schinden lassen. 1660: Megkegyelmezvén, ada oda az hóhérok kezekben, az hol az emberek fejeket megnyúzták ... Látván az törökök az mi állapotunkat, tudván is, hogy városnak bírái vagyunk, nem kényszerítvén minket, egyebekkel nyúztattak [Kv; Kve 180 LJ]. 1662: Az mieinknek pedig, kik elhullottak, fejait mindenünnen sátorához hordatván, éjjel-nappal nyúztatja, és a szokott módon megtöltetvén, szekerekre úgy rakatja vala^a | a váradi hajdúknak Török János nevű egyik hadnagyok is elfogatott volna, azzal is majd harmad egész napig többekkel, sokakkal együtt, a fejeket mind nyúztatta vala^b [SKr 555, 562. — ^{a-b}A török vezér].

Szk: nyuzatton-~. 1662: Az vezér sátort vonatván a szegény várbélieknek fejeket eleibe hordton-hordván az janicsárok, ő is nekik az egy-egy tallért fizetten-fizeti vala és azokat a sátora körül az elkezdett mód szerint nyuzatton-nyúztatta és szekerekre úgy rakatá vala [SKr 546].

nyúztatás 1. megnyúztatás; jupuire; Ab/Enthäutung. 1809: a nyuzatás^a alkalmatosságával jelen voltanak [F.rákos U; Falujk 42 Sebe János pap-not. kezével. — ^aKancáé].

2. (fejbör) lenyúztatás; scalpare; (Kopfhaut) Abhäutung. 1662: többek között a váradi hajdúknak Török János nevű egyik hadnagyok is elfogatott volna, azzal is, míg a fejeknek nyúztatása tartá, majd harmad egész napig többekkel, sokakkal együtt, a fejeket mind nyúztatta vala [SKr 562].

nyúztatott nyúzott; jupuit; abgebalgt. 1762: Difficultas orialodván az Thordai Nmes Mészáros Ceh, és Szöts Céh között, az ezen Tavaszon Mészáros eőkegyelmek által nyuzatott barany-bőreknek adása, s vétele iránt [Torda; TJKt V. 127].

nyúztatás (fejbör) lenyúztatása; scalpare; (Kopfhaut) Abhäuten. 1662: Pocsaj megerősítettése, romlása, veszedelme, a benne valóknak fejek nyúztatások [SKr 537 Tartalomjelző fejezetcíméből].

nyúzhat (állatot) leölhet/mészárolhat; a putea tăia/injunghia (un animal pentru consum); (Tier) schlachten können | megnyúzhat; a putea jupui; abbalgen können. 1592: Azt mongijwk s(i) J(uris) hogi semjkepen a mj marhankot el nem hozhattatok volna Zabab Elesjbeol es Nem Niuzhattatok volna es kit houa teottetek azt tw twgijatok [Uszt]. 1631: Hallottam Meszaros al(ia)s Kouacz Janostol hogy ha eo neky anny forintia volna, menyszer Bőruej Istuanneval vetkezett, egy nyaron elegh tehent niuzhatna velle [Mv; MvLt 290. 46b].

nyúzó I. *mn* 1. (állatot) megnyúzó; care jupoaic (animale); (Tier) abbalgend. 1808: A Pásztoroknak mint hogy kenyerett nem adtanak és a Nyuzo Cziganynak kenyérre és tükzmisra tétettet költség 57 xr [Kvh; HSzjP].

2. ~ *bárány* leválni való bárány; miel de tăiat; zum Schlachten geeignetes Lamm. 1756: tavasszal minden fell hajtando Turma juhtól, Uraság konyhájára kell egi nyuzó báránynak ingrediálni [Déva; Ks 94. 24. 3].

3. kb. sanyargató; impilator; peinigend. 1662: Barcsai Ákos feleleti az Rákóczi György uram volt fejedelemsnek világ eleibe kiterjesztett irására, mert igaz mentségünkre minket, ha szerit tehetné, magához hasonlókkal gyűlölöttó egy bakot, de kerengő szókkal nyúzó feleletire [SKr 461].

◊ Szn. 1630: Niu zo Mihali [Mv; MvLt 290. 215b]. 1632: Niu zo Giurka [Mv; i.h. 70a]. 1704: kurucok Nyüzó hatvanmagával [WIN I, 267].

II. fn 1. (állatot) leölő személy; persoană care taie/injunghie (un animal pentru consum); Schlachter | megnyűzó személy; persoană care jupoaie (un animal); Abbalger. 1590: mikoron pedig az en Jobbagym kara lett volna, Az vtan hamar valo ydeón esett vgj Ertenwnk hogi ez Alperes hazanal niuztak volna megh benne, es nekys hyrewel lett volna, es az en Jobbagym Juhaynakis beőrebennis menth volna kezehez, es tudna az megh Jrt marhának el hozoinak niuzonakis patrocinalt volna [UzszT].

2. vkit sanyargató/nyomorgató személy; jecmānitor, jefuitor; Peiniger. 1662: Bethlen Gábor fejedelem az országot a sok kőborlókól, nyüzó-fosztókól (mellyekkel a háborúságos esztendőben igen elrakadott, tölt vala) megtisztítván pompás épületű házakat építtetett vala [SKR 93-4].

nyüzogat 1. (állatot) rendre leöl; a tăia/injunghia rind pe rind (animalele pentru consum); (Tier) nach und nach schlachten | rendre megnyüzogat; a jupui rind pe rind (animalele tăiate); nach und nach abbalgen. 1668: Mioleta en tudom mind it lakot Buzaban Olah Janos marhakat nyuzogatot, myuel Meszaros volt [Feketelak SzD; JHb Vegh Mihály (40) vall.].

2. sanyargat; a oprima/impila/chinui; peinigen. 1861: (A vádlott) a' forradalom idején mint hallottam Hunyad megyébe 's egybeűtt nyuzogatta a' szegény magyar embert [Msz; TSb 38].

nyüzogathat (állatot) ölogethet; a putea tăia/injunghia rind pe rind (animalele pentru consum); (Tier) nach und nach schlachten können | megnyüzogathat; a putea jupui rind pe rind (animalele tăiate); nach und nach abbalgen können. 1763: Lévéen szűksége egy helljetskére aholis ketskéket nyuzogathatna igire minden nap egy czimer hust a mig nyuznak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149].

nyüzott 1. megnyüzott (állat); (animal) jupuit; (ab)gebaigt. 1593: Borsolo wram Juta kwitem aiandekot l Niu zo tarant f — d 32 [Kv; Szám. 5/XXI. 17]. 1667: minden helyek magok határokon-is jo gondviseléssel tartassanak: hogy így vétek nélkül ne károsodgyanak az emberek Ha pedig határokon nem csak nyoma, hanem maga találattik a' nyuzot marha, ugyan az árát fizesse-meg a Falu avagy megcskügyenek, hogy nem köztők valo cselekedte [AC 232]. 1715: Tudgyaé a Tanu Hogi az említett Fel Gjogjiak a' njomot fel vették, vagy fizették volna, ugi azon határon találattott nyuzatt Marhát, vagj meg őlt Ember Díját fizették volna [WH vk. — *AF]. 1749: Nyuzot baraniok(na)k beőreok nro. 69 [Kv; Szám. 26/VI. 481]. 1849: ugy küldöttek le a Táborhoz Székérrel a nyuzot Juhokot [Héjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

2. lenyüzott (bőr); (despre piele) jupuit; (Fell) (ab)geschunden. 1642: Deöggel holt cziavalt juh beör 32. Konyhara niuzot niers juh beör 16 [UF I, 820]. 1736: Temetés vagy koporsozásra nyuzott ökor bőr l Koporsozásra nyüzott Tehén bőr 3 | Koporsozáskor nyuzott, egy fekete két fehér bárány bőrköt béliennek valokot, Csáválni vittek Kutyalvára 8 [Mikefva KK; CU XIII/1. 174-5].

3. ? 1687: Az én hazamnal Hallam Tot Janosnetol hogi Gyalaza Miklos Peter Uramot, hogi micsodas Nyuzot Be-

gyes volt Miklos Peter Uram, s megis verte őt [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Fabjan Peter vall.].

nyüzottoz nyüzottnak szidalmaz; a spune/zice cuiva că este jupuit/belit; jn (als) geschunden beschimpfen. 1725: nyomoruzott, nyuzottozott, hamisgatott, salvum sit szajunkban gazlott, törvényünköt hamisgatta [Kvh; HSzjP].

nyű ige I. nyő

nyű fn főreg; vierme; Wurm | tetű; păduche; Laus. 1632: Pattantiusne mindenkor csak Farkas Gasparnet kialtotta hog ne hadg' edes gyermeke(m) ne Vnniatok megh mert ha megh untok az nvuekis megh eznek | ha Farkas Gasparne mellette ne(m) lőt uolna patta(n)tiusnenak az nvuekis megh öttek uolna szegint [Mv; MvLt 290. 106b]. 1633: Szabo Jakabne Azzoniom aual feniegetet hog' ha ualmit szolok, oli helire tetet hogi az nvuekkel etet megh [Mv; i.h. 121a]. 1644: Monar Giorgy megh sūtögette vala az középső felesenek az czombjat .. sirua mondotta szegenj hogi eőtet az niüek eszik meg | Tudom azt hogi az Niüek megh evék az középső Feleseget ennek az Monar Giörgynek | aztis lattam hogi elegh niües volt az szegeni Aszony vgi őt ki beleőle az niü, mint az oktalán állatból [Mv; i.h. 291. 417b, 421]. 1684: Sok kár volt az szőlőben, mivel felénél több rothadt volt el, ki miatt minden hegyekbeli málok szőlő-jének mustjában sok nyű volt [Torda; SzZs 256]. 1710: Ebben az esztendőben* hala meg Mikes Kelemen Csíkban somlyai házánál Istennek szörnűy itletiből a szeméremteste egybendagadozna s a nyűvek estenek volna belé, nagy kínokat szenvedvén [CsH 196. — *1686-ban]. 1823-1830: Volt az épületben egy bolt ebben teméntelen szalonna és disznólabák, sok esztendősek. A nyűvek belől úgy megették volt, hog csak a bőre s csontja maradt [FogE 100].

nyűette szítik ferges, nyűves; ros de viermi, viermānos; wurmig, madig. 1754: hallottam, hog B. Vaji Maria Apor Josef férjét nyű ette Bolondgyának szidta [Altörja Hsz; HSzjP Ferencz János (30) jb vall.].

nyűg 1. (kötélből/lószőrből font) béklyó; piedică (pusă la picioarele cailor); Fessel (aus Seil/Pferdehaar geflochten). 1568: Petrus fili(us) gregory zalay fass(us) e(st), Ezt en latta(m) hogi a lonak az eloth semy nyaüolaya ne(m) vala, de adig hagigala az zekerceüel a lowat a barbel Janos zolgaya, hogi az nywgis el zagada (!), es az hatan vgy latam hog ala kezde a ver meny [Kv; Tjk III/1. 191]. 1687: Az Kocsisok(na)k nyűgek(ne)k, és pányvák(na)k erog(áltam) juh gypajut nro 10 [Bucsum F; MvRKLev.]. 1695: Vasarlottatta(m) Czövekes kötelet kendent nro 24 Ször kötelet nyűgöt f 2/10 [Szentmargita SzD; TKI Petki Nagy cs. szám. 74b]. 1720: Meg irta(m) hogi el küljkek kgd Lovai számokra csinált Pányvafőket és Nyűgeket [KJ. Rétyi Péter lev. Brassából]. 1730: Vöttem két czövekes kötelet és edgy nyűgöt d. 24 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV]. 1737: Egy nyűgött az ménlora 6 denar [Mezőméses TA; WassLt]. 1744: Földvári Ferencz Uram Marhái Lovai Szőlőket bekókban, nyűgökben gázóltak, sok károkat tettenek [Szászsztyjakab SzD; Told. 11/81]. 1755: Vettem őt nyűgöt az Kucsisok(na)k [Szászzerked K; LLt]. 1756: Tompos János Uram L.B. Kornis Ferencz Urat citáltatya Törvényre a' Sebes árkon aloll lévő kaszálóját ... az Exponens ő kg(ne)k nagy kárára ... Czövekes kötélről, és Njűg(en) el

gázoltatta és leg alább két szekér szénára való fűvét meg étettette [Balavásár KK; Ks 17/LXXXI. 20]. 1841: én a nyűget ki vettem a Lábokból! [Dés; DLt 466. — "A lovakkak". — L. még RSzF 195.

Szk: *felkötő* ~. 1679: Ló orrara valo fel kötő nyűgh, egyik ighen viselt nro 2 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 89] * *oldalvasláncos* ~. 1656: Az három gyermeklo pokroczatlanok, porosok, vagjon mindeniknek 3 keőteőfekek, 3 oldal vas lancoz nyűgh [UF II, 142].

2. *átv* teher; povará; Last. 1724/1779: Irhatom kigyel-mednek hogy én az nyűgemtől meg menekvém, holtig valo bujára edgy némelyik cselédnek [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes Székely Ferenc saját gondv-höz]. 1769: Hálá Istennek! én meg szabadulék tegnap minden nyűgtől vége lón tegnap a maga valóságára nézve régen el-bomlott mátkaság Historiájának [TSb 13 gr. Teleki Sámuel lev.]. 1821: ezek mind olyan Emberek hogy az Confiscált Ketskéjeken kívül, Semmi marhával nem bírnak ... de már ezektől is meg lévén fosztatva, azon kis életek modjok is el zárattottak töllek, a' mely egy kis reménséget nyujthatott volna az élet nyűge könnyebbítésére nézve [M.zsombor K; Somb. II].

nyűgér nyűgtól megvastagodott ér a ló lábszárán; viná ingroșată din cauza piedicii puse la picioare; von dem Fessel dick gewordene Ader am Unterbein des Pferdes. XVIII. sz. eleje: Az fizamodas kétt fële egyik az elejin, az masik az hatullyán s mindenik köröm házban esik megh: az első lábán való köröm hazbeli fizamodast így orvosold: egy Istrangot akkora gömböljegre kell tekerni, hogy meg tellye a sikláját a nyűg ér és a talpa között | Mihelyt a lovad inat út azonnal a fájdalmas lábát tekerd meg a térditől fogva Szár közepig Szíjjal a nyűg erin [JHb 17/10 lótarási ut.].

nyűgölődik 1. bajlódik/veszódik vmivel; a se necăji/trudi cu ceva; sich mit etw. abmühen. 1790: Zudor ura(m) ... A' Körtvélyfái Malomnál tsak veszódik, nyűgölődik [TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev. Nsz-ből]. 1805: magától a Báronétól hallottam, hogy ... meg unta a Jozzággal nyűgölődni, bajoskodni [Betlenfva U; Ks 65/43]. 1836: Ó a vén Szekér Pállal semmiré se mehet Már most ezzelis nyűgölődni kell s nyelni a bosszuságot [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.].

2. zsörtölődik; a bodogáni; greinen, nörgeln. 1630: Szalaj Giörgj hogj be nem erezték mind be szaggata az ablakot, es ismett be boczatak Szalaj Giörgjöt, de ugja(n) nem niuguek, hanem ismett csak niügeőledek [Mv; MvLt 290. 205a].

nyűgözött nyűgbe kötött; impiedicat, care are picioarele legate; gefesselt. 1780: Kérdeztem Kosztandint, Te Kosztandin? ezek mitsoda nyűgözött lovak [Fintoág H; Ks 79. XXXIX. 2].

nyűnnyög dűnnyög; a mormái/bodogáni; mummeln. 1823–1830: a disputáció deákul folyt, de sem a responsens, sem az opponensek nem tudván deákul, csak nyűnnyegtek, s nem sokat lehetett tanulni [FogE 189–90].

nyűnnyögő dűnnyögő; fonf; mummelnd. 1764: A Leany közep rend staturaju hymló helyes, orrában szollo nyunnyógó vekony szollasu [Torda; SzűvLt].

nyüst itá; Schaft, Kette. 1688: Két borda. Egy pár nyüst [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 4]. 1730: Szokmány Szövő Borda. Egy par nyüst [Usz; Pf]. 1740: Találtatott ... két pár gereben ... Három pár Nyüst Borda nro 16 [Hermány Br; ApLt Apor Péterné inv.]. 1742: vagyon ... valami dirib, darab nyistye ... és egy Tilojais | Láttam ... vitt el egy nyöstit, egy bordát egy tilojat [Buza SzD; LLt Fasc. 109]. 1757: Két pár nyüstök patyalat szőni valok [Jobbágyfa MT; BálLt 71]. 1768: Vagyon Nyist Kilencz pár [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. 1797: Négy pár nyüst [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22]. 1848: Nyüst hat pár 5 rft [Görgényszimre MT; Born. G. XXIVd]. 1849 k.: Kész Zsákoknak valo szövöt 4. nyüstbe Rf 60 [DobLev. V/1280].

Szk: *gyolcsszövő* ~. 1721: egy gjolcs szövő nyüst [HSzj borda al.] * *két ~be szöv.* 1788: Két embernek valo kékes szürkés fejr fonallal két nyüstbe szövött Derekej felső tok [Mv; TSb 47] * *zekesszövő* ~. 1721: Egy zeke szövő nyüst [HSzj borda al.].

nyüstkötő szék scaun pentru/de făcut ite; Stuhl zum Schaftbinden. 1820: egy nyüst kötő szék [Szászvezzsód NK; Told. 19].

nyüstös váhny nyüstben szövött; Țesută în mai multe ite; in etlichen Schäften gewoben. 1832: Több nyüstös vászon Kitlinek valo [Dés; DLt 678].

Vő a három-, két-, négynyüstös címszóval.

nyűves 1. férges, féreggel eltel; viermānos; wurmig. 1644: aztis tuttam hogy elegh niűves volt az szegeni Aszony ugian kifolt aloa ... Sos kapozta leueel raggatuk [Mv; MvLt 291. 421b]. 1662: rövid időn (kiváltképpen Erdélyben) oly drágasága támadott az életnek, hogy az akasztott embereket, holt nyűves ebeknek dögöket megették [SKr 101]. 1749: Adot penzen el Egj köldöke veszet Niwues Berbeczet Egj forinton [Kv; Szám. 26/Vl. 478].

Szk: ~ bor. 1761: Gergelyfái Majorság nyűves bor Urn. 43 [Spring AF; JHb XXIII/31. 39].

2. kb. aprómintás; cu modele mărunte; mit kleinen Mustern. 1788: Egy pár duplās nyűves formával varott patyolat Tászli, hozzá hasonló varratt belső gallérával [Mv; TSb 47].

nyűzsög a mișuna; wimmeln. 1657: az sátorocskám hol volt, oly számtalan volt az fűlbemászó féreg, hogy csudálkozásra méltó Isten providentiájából maradtam meg, fejem alatt ugyan nyűzsögve járván, mégis ártalmamra nem lőttek [KemÖn. 238–9]. 1795: A' Feje annyira Bővőlködött Bogarokkal, hogy az Hangya boj is annál különben nem nyűsög [Mv; Told. 47]. 1857: az őzök nyűzsögtek [Dés; Újf. 2 id. Pataki Dániel lev.]. 1859: 3 nagy disznót, 6 őzöt, rokákat lőttünk: volt 17 disznó 's talam 40 őz is, nyűzsögtek [Dés; i.h. ua.].